

अथर्ववेद-संहिता।

अनेकवैदिकानां साहाय्येन विविधप्राचीनलिखितपुस्तकपाठानुसारेण च

संशोध्य

सांतवलेकरकुलजेन दामोदरभट्टसूनुना श्रीपादशर्मणा

संपादिता

सा च

औन्धराजधान्यां

भारतमुद्रणालये मुद्रयित्वा स्वाध्यायमण्डलद्वारा प्रकाशिता।

विक्रमीयसंवत् १९९५; शालिवाहनशकः १८६०

मूल्यं रूप्यकत्रयम्।

मुद्रकः प्रकाशकश्च—

श्रीपाद्-दामोदर-सातवळेकरः

भारतमुद्रणालयम्, औन्ध-नगरम् (सातारा-प्रदेशे) मुम्बई-प्रान्ते ।

अथर्ववेदविषयकः प्रस्तावः ।

यस्मादृचो अपातक्षन्, यजुर्यस्मादपाकषन् ।
सामानि यस्य लोमानि, अथर्वाङ्गिरसो मुखम्
स्कम्भं तं ब्रूहि, कतमः स्विदेव सः ॥

(अथर्ववेदे १०-७-२०)

अथर्ववेद-नामानि ।

अस्य श्रीमतोऽथर्ववेदस्य १ अथर्ववेदः, २ ब्रह्मवेदः, ३ अङ्गिरोवेदः, ४ अथर्वाङ्गिरसां वेदः, ५ भृग्वङ्गिरसां वेदः, ६ क्षत्रवेदः, ७ भैषज्यवेदः, इत्येवमादीन्यनेकानि नामधेयानि तत्र तत्र श्रूयन्ते । यथा-

१. अथर्ववेद इति गोपथे 'शं नो देवीरभिष्टय' इत्यारभ्य, 'अथर्ववेदमधीयते' (१।२९) इत्यत्र ।
२. ब्रह्मवेद इत्यथर्ववेदे 'तमृचः सामानि यजूंषि ब्रह्म चानुव्यचलन्' (१५।६।८) इत्यत्र ।
३. अङ्गिरोवेद इति शतपथे 'ता उपदिशति अङ्गिरोवेद' (१३।४।३।८) इत्यत्र ।
४. अथर्वांगिरसां वेद इत्यथर्ववेदे 'सामानि यस्य लोमान्यथर्वांगिरसो मुखम्' (१०।७।२०) इत्यत्र ।
५. भृग्वंगिरसां वेद इति गोपथे 'एतद्वै भूयिष्ठं ब्रह्म यद्भृग्वंगिरसः' (३।४) इत्यत्र ।
६. क्षत्रवेद इति शतपथे 'उक्थं ... यजुः ... साम ... क्षत्रं ... वेद' (१४।८।१४।२) इत्यत्र ।
७. भैषज्यवेद इत्यथर्ववेदे "ऋचः सामानि भेषजा । यजूंषि होत्रा ब्रूम" (११।६।१४) इत्यत्र ।

एतेषु चादितः पञ्च नामानि प्रायः सर्वत्र प्रयुज्यन्ते, तदन्यानि तु क्वचिदेव । तत्र 'अथर्वा-ब्रह्म-अङ्गिरा' इत्यादीनि नामानि सविशेषमुपयुज्यन्त इति तेषां निर्वचनविषयेऽपि किंचिदिवात्र विचार्यते ।

नाम्नां निर्वचनानि ।

१ अथर्ववेदः ।

अमीषां ह्यथर्वादीनां नामधेयानां निर्वचनानि गोपथादि-ब्राह्मणग्रन्थेषु निरुक्तादिषु च बहुश उपलभ्यन्ते । यथा—

"अथर्वाणोऽथर्वणवन्तः । थर्वतिश्चरतिकर्मा तत्प्रतिषेधः" इति निरुक्ते (निरु० दै० ११।२।१७); तथा गोपथब्राह्मणे तु "अथ अर्वाग् एनं ··· ··· अन्विच्छेति, तद्यदब्रवीदथार्वाङेनमेतास्वेवाप्स्वन्विच्छेति तदथर्वाभवत्" इति (१।४) निर्वचनं दृश्यते ।

*

यास्कीयनिर्वचनेन चित्तवृत्तिनिरोधात्मकः समाधिरूपश्चित्तस्थैर्यसाधको योगो लक्ष्यते । गोपथीयव्युत्पत्त्या तु समीपस्थस्यात्मनोऽर्वागेवान्वेषणं भवितुं योग्यमिति सूच्यते । श्रूयन्ते चैतयोर्निरुक्त्योरनुगतार्थताप्रत्यायकाः केचिन्मन्त्रा अस्मिन्वेदे, यथा—

मूर्धानमस्य संसीव्य, अथर्वा हृदयं च यत् । मस्तिष्कादूर्ध्वः प्रैरयत् पवमानोऽधि शीर्षतः ॥ २६ ॥
तद्वाथर्वणः शिरो देवकोशः समुब्जितः । तत्प्राणो अभि रक्षति शिरो अन्नमथो मनः ॥ २७ ॥
ऊर्ध्वो नु सृष्टास्तिर्यङ् नु सृष्टाः । सर्वा दिशः पुरुष आ बभूव ।
पुरं यो ब्रह्मणो वेद यस्याः पुरुष उच्यते ॥ २८ ॥ (अथर्व० १०।२।२६-२८)

इत्यादिषु मन्त्रेषु प्राणनिरोधपूर्वकेण हृदयमस्तिष्कसामञ्जस्यानुष्ठानेन ब्रह्मपुरःप्रवेशनं सुस्पष्टं समाम्नातम् । तत्तु पूर्वोक्ताभ्यां व्युत्पत्तिभ्यां सुतरां विशदीभवति । अथ चाथर्वणिकानां निर्मथ्याग्निनिर्माणं तद्द्वारा यज्ञपथसंताननं च स्पष्टं वेदेषु । तथा हि—

तमु त्वा दध्यङ्ङृषिः पुत्र ईधे अथर्वणः । (ऋग्वेद ६।१६।१४; वा० य० ११।३३)
अंगिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः ॥
(ऋग्वेद १०।१४।६; वा० य० १९।५०; अथर्व० १८।१।५८)

इत्यादिषु दध्यङ्ङथर्वाणो भृगवश्चैते ऋषय आङ्गिरसगोत्रीया इत्युक्तम् । ते चाथर्वाणोऽग्निं मन्थनेन प्रथमं समुत्पाद्य, यज्ञपथं समतनिषतेति श्रूयतेऽन्यत्र—

अग्निर्जातो अथर्वणा । (ऋ० १०।२१।५)
इममु त्यमथर्ववदग्निं मन्थन्ति वेधसः । (ऋ० ६।१५।१७)
अथर्वा त्वा प्रथमो निरमन्थदग्ने । (वा० य० ११।३२)
त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत । मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः (ऋ० ६।१६।१३; वा० य० १५।२२)
यज्ञैरथर्वा प्रथमः पथस्तते ॥ (ऋ० १।८३।५)

इत्यादिषु मन्त्रेषु यज्ञमार्गस्य प्रथमप्रवर्तकत्वादेव च यज्ञे माननीयतमं ब्रह्मत्वमथर्ववेदविदेवार्हतीति निष्पाद्यते । प्रशस्यते च तस्यैवर्त्विक्त्वमुरुतररुचिरफलोपवर्णनेन—

तद्भद्राः समगच्छन्त वशा देष्ट्र्यथो स्वधा । अथर्वा यत्र दीक्षितो बर्हिष्यास्ते हिरण्यये ॥
(अथर्व० १०।१०।१७) इति ॥

२ ब्रह्मवेदः ।

'बृहत्त्वाद् बृंहणत्वाद्वा ब्रह्मेति' निर्वचनेन ब्रह्मपदेन साक्षात्परं ब्रह्मैव गम्यते, तत्प्राप्तिरेवास्य वेदस्य साध्यमिति तत्तन्मन्त्रवर्णैः स्फुटतरं बोभवीति । यथा-

न वै तं चक्षुर्जहाति न प्राणो जरसः पुरा । पुरं यो ब्रह्मणो वेद यस्याः पुरुष उच्यते ॥ ३० ॥
अष्टाचक्रा नवद्वारा देवानां पूरयोध्या । तस्यां हिरण्ययः कोशः स्वर्गो ज्योतिषावृतः ॥ ३१ ॥
तस्मिन्हिरण्यये कोशे त्र्यरे त्रिप्रतिष्ठिते । तस्मिन्यद्यक्षमात्मन्वत् तद्वै ब्रह्मविदो विदुः ॥ ३२ ॥
(अथर्व० १०।२।३०-३२)

इत्येतेषु मन्त्रेषु यथावद्ब्रह्मणः स्वरूपवर्णनं वेदस्यास्य ब्रह्मवेद-संज्ञाया अन्वर्थतां प्रथयतीत्यतिरोहितमेव । अतएव-

श्रेष्ठो हि वेदस्तपसोऽधिजातो ब्रह्मज्ञानां हृदये सं बभूव ॥ (गो० ब्रा० १।९)
एतद्वै भूयिष्ठं ब्रह्म यद्भृग्वंगिरसः । योऽगिरसः स रसः । येऽथर्वाणस्तद्भेषजम् ।
यद्भेषजं तदमृतम् । यदमृतं तद्ब्रह्म । (गो० ब्रा० ३।४)

इत्यादौ गोपथब्राह्मणेऽयं वेदो ब्रह्मवेद इत्येव शश्वदुद्दिश्यते। आख्यायते च 'ब्रह्मविद् ब्रह्मैव भवति' इति। अतं एतद्विद् ब्रह्मेत्युच्यते।

३-४ आङ्गिरसो भिषग्वेदश्च।

आंगिरसं मन्यन्तेऽगानां हि यद्रसः। (छां० १।२।१०)
आंगिरसोऽगानां हि रसः॥ (बृ० १।३।८)
प्राणो वा अंगानां रसः। (बृ० १।३।१९)

अङ्गेषु गात्रेषु यो रसः सप्तधातुमयो वर्तते, तमधिकृत्य या चिकित्सा साङ्गरसानां चिकित्सा। सास्मिन्नस्तीत्ययं वेदोंऽगरसवेदः सन्नेवांगिरसवेद इत्याख्यायते परोक्षेण। अस्याश्चिकित्सायाः प्रतिपादका मंत्राश्चाथर्ववेदे बहवः श्रूयन्ते। तेषामेकोऽनेकविधचिकित्साः श्रावयति यथा—

आथर्वणीरांगिरसीर्दैवीर्मनुष्यजा उत। ओषधयः प्र जायन्ते यदा त्वं प्राण जिन्वसि॥
(अथर्व० ११।४।१६)

इत्यादिषु हि मन्त्रेषु आथर्वणीः, आंगिरसीः, दैवीः, मनुष्यजा औषधयः चिकित्साकल्पाश्च वर्णिता दृश्यन्ते। एष चांगिरसवेद एव 'भिषजां वेदः' 'भैषज्यवेदः' इति वा प्रसिद्धः।

५ क्षत्रवेदः।

क्षत्र-वेद इति संज्ञा चात्र राज्यरक्षणार्थं युद्धादिकस्य समाम्नानेनान्वर्थैव। यद्यप्येता निरुक्तय आर्षत्वादादरणीयतमा एव सर्वेषां, तथापि 'अवाच्यः सर्वः स्वमतिपरिणामावधि गृणन्' इति न्यायेनास्मदीयायां धियां प्रतिभातामभिनवां कांचन निर्वचनसरणिमपीह सङ्कलयितुमुत्सहामहे। यथा—

अथर्ववेदस्यास्य पर्यालोचनायां स्फुटतरं प्रतीयते, यदस्मिन् षट्सहस्रमन्त्रसङ्ख्यात्मकेऽथर्ववेदे ऋषेरथर्वणो मन्त्रसंख्या १७६८, ऋषेर्ब्रह्मणः ९६७, भृग्वङ्गिरसां च ६७० वर्तते। अन्येषामृषीणां मन्त्रसंख्या त्वितोऽल्पीयस्येव। यथा यमस्य १४६, सूर्यायाः १३९, शुक्रस्य १०६। एवमन्येषामप्यनेकेषां क्षुद्रसूक्तानां ज्ञातव्या। अतोऽथर्वदृष्टमन्त्रसंख्याभूयिष्ठत्वान् मन्त्रसंघातस्यास्य प्रथमं मुख्यं च नाम 'अथर्ववेदः' इति। तेनैव पथा यथाक्रमं द्वितीयं 'ब्रह्मवेद' इति, तृतीयं 'चांगिरसां वेद' इति। एवं ऋषिप्राधान्यमनुरुध्य प्रसिद्धानीमानि नामानीति युक्तमुत्पश्यामः। दृश्यन्ते च ऋग्वेदेऽपि माधुच्छन्दस-गार्त्समद-वैश्वामित्र-वामदेव्यादयो मण्डलानां संज्ञा ऋषिप्राधान्येनैवेति, नात्र किञ्चनासामयिकं मन्यामहे।

त्रयी।

यत्तु कैश्चिदुच्यते- वेदसमवायस्य त्रयीति नाम त्रयाणां ऋग्यजुःसाम्नामेव बोधकं भवत्यतस्त्रयी-संज्ञकेषु वेदेष्व-थर्ववेदस्य संग्रहो न भवितुं योग्य इति, तदसमञ्जसमेव प्रतिभाति, त्रयीतिसंज्ञाया वेदगतमन्त्रत्रैविध्यनिदानत्वात्। ऋग्वेदेऽप्यथर्वणो वर्णनात्। तथाहि—

चत्वारि शृंगा त्रयो अस्य पादाः। (ऋ० ४।५८।६)

इत्यत्र 'चत्वारि शृंगाश्चत्वारो वेदा एव चत्वारि शृंगाणी' त्यावभाषे भगवान् पतञ्जलिः। यास्कोऽपि वेदा वा एते उक्ताः। (निरु० परि० १।७) इति निरवोचत्। एवमन्यत्रापि-

ऋचां त्वः पोषमास्ते... गायत्रं त्वो गायति... ब्रह्मा त्वो वदति० (ऋ० १०।७१।११)
यज्ञैरथर्वा प्रथमः पथस्तते। (ऋ० १।८३।५)

इत्यादिषु ऋङ्मन्त्रेषु अथर्वावित्कर्तृकाग्निविजयकर्तृत्वविशिष्टस्य ब्रह्मणोऽथर्वणस्य समादरेणोत्कीर्तनं दृश्यते, उपवर्ण्यते च ऋग्वेदेऽथर्वण इदं प्रथमतया निर्मथ्याग्निनिर्माणपूर्वकं यज्ञपथप्रथनमिति दर्शितमेव पुरस्तात्।

एतेन पुराथर्ववेदस्य यज्ञे समवायो नासीदित्याधुनिकानामनुमानमपि पराहतम्। विषये चास्मिन्सुबहुवक्तव्येऽप्यव-सराभावात्तदन्यत्र वक्ष्यामः ।

अथर्वपरिमाणम् ।

१. अथ यत्कैश्चिदुच्यतेऽयमथर्ववेदो दशकाण्डात्मक इति, तन्न विचारसहम्, प्रमाणाभावात्।

२. अन्यैरुच्यतेऽथर्ववेदोऽष्टादशकाण्डात्मकः, तत्रान्त्येष्टिकर्मणः पितृमेधस्य वा समापनात्, इति। अस्मिन् पक्षेऽन्त्ययोः काण्डयोः प्रक्षिप्तत्वं परिशिष्टत्वं वा निष्पादितं भवति।

३. अन्यैः कैश्चिदेकोनविंशतिकाण्डात्मकोऽथर्ववेद इति मन्यते। एकोनविंशस्य काण्डस्यान्ते—

आयुरस्मासु धेह्यमृतत्वमाचार्याय। (अथर्व० १९।६४।४)
स्तुता मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्तां पावमानी द्विजानाम्।
आयुः प्राणं प्रजां पशुं कीर्तिं द्रविणं ब्रह्मवर्चसम्।
मह्यं दत्त्वा व्रजत ब्रह्मलोकम्॥ (अथर्व० १९।७१।१)
यस्मात्कोशादुदभराम वेदं तस्मिन्नन्तरव दध्म एनम्।
कृतमिष्टं ब्रह्मणो वीर्येण तेन मा देवास्तपसावतेह। (अथर्व० १९।७२।१)

इत्येतेषां मन्त्राणां समाप्तिसूचकत्वादत्रैव वेदोऽयं समाप्तिमगमत्। खिलवर्जं विंशस्य काण्डस्य त्ववैकल्येन ऋग्वेदादेवोद्धृतत्वात्परिशिष्टत्वमेवेत्यमीषां मतम्।

अथर्ववेदस्य सर्वानुक्रमण्यामप्येकोनविंशकाण्डपर्यंतमेव ऋष्यादि सङ्कलितम्, विंशस्य काण्डस्य तु ऋग्वेदसर्वानुक्रमणीत एवोद्धृतम्। दृश्यते च तत्रैकोनविंशकाण्डस्यांते 'भृग्वंगिरसां ब्रह्मेति भृग्वंगिरसां ब्रह्मेति' इति द्विरुक्तिः पर्यवसानसूचिका। विंशस्य च काण्डस्यारम्भ एव 'ऋषिदैवतछन्दांस्याश्वलायनानुक्रमानुसारेणानुक्रमिष्याम' इति वचनेन तस्य परिशिष्टत्वं ऋग्वेदात् संग्रहीतत्वं च सूचितम्। अतोऽयं पक्षः समीचीन इव भाति। विचारणीयैषा विचारसरणिर्विद्वद्भिरिति विज्ञापयामः।

४. अन्ये विद्वांसो विंशतिरेव काण्डान्यस्य वेदस्येति मन्यन्ते। ब्रह्मणो विंशतिर्ऋषयः सम्बभूवुस्तैर्विंशति-काण्डानि दृष्टानीति गोपथेऽनुवर्णनात् (गो० ब्रा० १-५)। अस्मिन्पक्षेऽपि विंशं काण्डं ऋग्वेदादेव संगृहीतमिति समानमेव। अत एकोनविंशतिकाण्डात्मकोऽयमथर्ववेद इति पक्ष एव क्षोदक्षमः।

५. दृश्यते च पैप्पलाद-संहितायां काण्डानामेकोनविंशतिरेवेति पर्याप्तमुपबृंहणमत्र।

अस्माभिस्त्वत्र काण्डानां विंशतिरेव मुद्रिता, यतो विंशं काण्डं भवतु नाम परिशिष्टरूपम्, अस्तु वा कुतश्चन सङ्गृहीतम्, तस्याविच्छिन्नाध्ययनपरम्पराबलात्, गोपथ उपबृंहणदर्शनात्, वैतानसूत्रादिष्वत्रत्यमन्त्रविनियोगसत्त्वात्, भाष्यकारैः पृथग् व्याख्यातत्वाच्चास्य शौनकसंहिताया अवयवत्वं स्पष्टमेव॥

शाखाभेदाः ।

अथर्ववेदाध्यायिनो हि नवधा भिद्यन्ते- पैप्पलादाः, तौदाः, मौदाः, शौनकीयाः, जाजलाः, जलदाः, ब्रह्मवदाः, देवदर्शाः, चारणवैद्याश्चेति। एषु पैप्पलादादि-शाखानामसु बहवः पाठभेदा वर्तन्ते। केचित्तु वेदस्यास्य पञ्चदश शाखा इति वदन्ति, परन्तु तासां नामानि नोपलभ्यन्ते। निर्दिष्टनवशाखास्विदानीं पैप्पलादानां शौनकीयानां चेति द्वयोरेव संहिते संप्राप्येते। अन्याः शाखासंहिता नूनं लुप्तप्राया एव, तासां प्राप्तये वैदिकैर्यत्नो विधेयः। तत्रैषा शौनकीयानां संहिता प्रकाश्यत इदानीमस्माभिः।

अथर्वप्रोक्तानि कर्माणि ।

अस्याः शौनकीय-संहितायां गोपथब्राह्मणे कौशिक-वैतान-नाक्षत्र-आङ्गिरस-शांतिक-कल्पानुसारेणानुवाकसूक्त-मन्त्राणां दृश्यते विनियोगो विविधेषु शांतिकेषु पौष्टिकेषु च कर्मसु। तथा-मेधाजननम् (१।१।१), अध्यात्मम् (१३।१-९), ब्रह्मचर्यसंपादनम् (११।५), ग्रामनगरदुर्गराष्ट्राणां शत्रुतोऽभिरक्षणम् (१२।१), पशुपुत्रधन-धान्यप्रजाकरितुरगादिसंपत्साधनम् (२।२६; ३।१०; ३।१४; ३।२२, ५।११), प्रजानामैकमत्यसंपादकं सांमनस्यम् (३।३०; ६।७३), राजकर्म, संग्रामजयसाधकं शत्रुसेना-संमोहनोद्वेजनस्तम्भनोच्चाटनादिकम् (३।१-२; ५।२०-२१), स्वसेनोत्साहाभयरक्षणम् (११।९-११), संग्रामे जयपराजयपरीक्षणम् (४।३१-३२), सेनापत्यादिविजयसाधनम् (५।३), शत्रूत्सादितस्य राज्ञः पुनः स्वराज्यप्रवेशनम् (३।३,४।८), नवशालानिर्माणम् (३।१२; ५।२६; ९।३), विविधभैषज्यनिर्माणम्, कृमिनाशनम्, हृद्रोगकामलाश्वित्रादिदोषनिवारणम् (३।१२; ५।२६; ९।३), विवाहगर्भाधानादिसौभाग्यसंवर्धनम् (२।३०; ५।२५; ६।११; १४।१-२), वाणिज्यलाभसम्पादनम् (३।१५), स्वस्त्ययनम् (६।९३), दीर्घायुष्यसम्पादनम (२।४; ५।२८) इत्येवमादीनि जनानामैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिसाधकानि सन्ति वेदेऽस्मिन्सुबहूनि कर्माणि ।

अथर्ववेदे न केवलं ज्वरादिव्याधीनामपि तु सर्वेषामाधीनामपि निवारणोपायदर्शनात्प्रतीयते यद्वेदोऽयमशेषस्य मानुषजातस्य परमोपकारकत्वेन वरीवर्तीति ।

अथर्ववेदस्योपवेदाः ।

पञ्चोपवेदा भवन्त्यथर्ववेदस्यास्य । 'पञ्चवेदान्निरमिमीत सर्पवेदं पिशाचवेदं असुरवेदं इतिसहासवेदं चेति (गो० १ । १०)। एष्वितिहासपुराणे एवोपलभ्येते इदानीम्, अन्ये तूपवेदा लुप्तप्रायास्ते संशोधकैरन्वेष्टव्या इति । उपवेदविषये च शातपथीयं वचनमिदं दर्शनीयमत्र—

(१) मनुर्वैवस्वतो राजेत्याह । तस्य मनुष्या विशस्ते... गृहमेधिनः, तानुपदिशत्यृचो वेदः...। (२) यमो वैवस्वतो राजेत्याह। तस्य पितरो विशस्ते... स्थविराः... तानुपदिशति यजूंषि वेदः...। (३) वरुण... आदित्यो राजेत्याह। तस्य गन्धर्वा विशस्ते... युवानः... तानुपदिशति अथर्वाणो वेदः...। (४) सोमो वैष्णवो राजा... तस्याप्सरसो विशः ताः शोभना युवतयः... ता उपदिशति अंगिरसो वेदः...। (५) अर्बुदः काद्रवेयो राजा... तस्य सर्पा विशः...तानुपदिशति सर्पविद्यावेद इति । (६) कुबेरो वैश्रवणो राजेत्याह। तस्य रक्षांसि विशः... तानुपदिशति देवजनविद्यावेद इति । (७)असितो धान्वो राजेत्याह। तस्यासुरा विशः, ते इमे... कुसीदिन उपसमेता भवन्ति तानुपदिशति मायावेदः... । (८) मत्स्यः सांमदो राजेत्याह। तस्योदकेचरा विशः ते मत्स्या मत्स्यहनश्च... तानुपदिशति इतिहासो वेदः... । (९) तार्क्ष्यो वैपश्यतो राजेत्याह तस्य वयांसि वयोविधिकाश्च विशः तानुपदिशति पुराणं वेदः । (१०) धर्म इन्द्रो राजेत्याह। तस्य देवा विशः... तानुपदिशति सामानि वेद इति । (शतपथब्राह्मण १३।४।३।३-१४)

अत्र ऋग्यजुरथर्वाङ्गिरःसर्पविद्यादेवजनविद्यामायेतिहासपुराणसामेत्येतेषु दशसु वेदेषु चतुर्णां वेदानां षण्णामुपवेदानां चोल्लेखोऽस्ति । एतेषु चाथर्वणे पंचानामुपवेदानां संग्रहो दृश्यते । किन्त्वेत उपवेदाः प्रायो नैवोपलभ्यन्त इदानीम् । अतस्तद्विषये किंचिदपि वक्तुं न शक्नुमः । नानाविधप्राचीनविद्योद्धरणबद्धपरिकरैर्धीरधीरैस्तदन्वेषणेऽध्ययने च विधेयः प्रयत्न इत्याशास्महे ।

अथर्वपाठभेदाः ।

ऋग्वेदे यजुर्वेदस्य तैत्तिरीयसंहितायां वाजसनेयिसंहितायां वा नैव पाठभेदाः समुपलभ्यन्ते, अथर्ववेदे तु बहवः पाठभेदा दृश्यन्ते । किंबहुना, अस्याः संहिताया नैकमपि काण्डं पाठभेदरहितं दृश्यत इदानीम्। सर्वे च पाठभेदा ग्रन्थ-

स्यास्यान्ते परिशिष्टे दत्तास्तत एव च सुधीभिरनुसन्धेयाः । अस्य हेतुरेक एव सम्भाव्यते- यदृचां यजुषां चाविच्छिन्नः पठनपाठनसम्प्रदायोऽद्यावधि वर्तते, तयोर्हि संहिता-पद-जटा-शिखा-माला-रेखा-ध्वज-दण्ड-घनादि-प्रकृति-विकृति-पाठकास्तत्र तत्र परिदृश्यन्त इदानीमप्यनूचानाः, न तु तथाथर्ववेदस्येति संप्रविष्टास्तत्र पाठभेदा इति नैव चित्रम् ।

ये त्वङ्गुलीनिर्देश्याः काश्यामयोध्यायां वा केचनाथर्ववेदिनः सन्तीदानीम्, ते प्रायशो महाराष्ट्रीया मूलत ऋग्वेदिन एवाथर्ववेदे कृतपरिश्रमाः । सर्वात्मनाऽननुकूलेऽप्यस्मिन्समये प्रणष्टप्रायाया अथर्ववेदाध्ययनपरम्परायाः पुनः प्रवर्तकास्ते सर्वेषामेव धन्यवादानर्हन्तीति मन्महे । आशास्महे च यदेतैः पुनरुद्धृतोऽथर्वसम्प्रदायो न चिरादेव प्रसरिष्यतीति । तथापि पूर्वमेव ये पाठभेदा वेदेऽस्मिन्समाविष्टाः सन्ति, ते कथं नामैकपद एवापसर्प्स्यन्ति? एष हि परम्परालोपादुद्भूतो दोषः । समग्रस्याथर्ववेदस्य घनपारायणं कर्तुं शक्तो नैकोऽपि विद्यत इदानीं वैदिकः । अस्यास्तु शौनकीय-संहिताया अध्येतारो यत्र तत्रोपलभ्यन्तेऽपि, परन्तु पिप्पलादसंहिताध्यायी न कश्चन श्रवणपदवीमप्युपयाति । अतएव यत्प्रभूताः पाठभेदा उपलभ्यन्तेऽत्र, तन्निदानमध्येतृवैरल्यमेवेति भाति ।

आस्तां तावल्लेखकाध्येतृप्रमादजन्यमध्येतृवर्गाव्युत्पत्तिजन्यं वा पाठभेदजातमत्र वेदे । अवकाशाभावान्न तत्सर्वमधिकृत्यास्माभिरत्र किंचिदालोच्यते । परन्त्वस्याथर्ववेदस्य चतुर्दशे काण्डे द्वितीये सूक्ते सप्तदशाष्टादशयोर्मन्त्रयोर्मध्ये दृश्यमान एकः पाठभेदो वैवाहिकमन्त्रगतत्वान्नोपेक्षणमर्हतीति तद्विषये किञ्चिदिवात्र विमृशामः ।

सर्वं चतुर्दशं काण्डं विवाहविषयकम् । तत्तु प्रायः ऋग्वेदादेवोद्धृतं संवर्धितं च भवितुमर्हति । ऋग्वेदीये हि दशमे मण्डले पञ्चाशीतितमं 'सत्येनोत्तभितेति' सूक्तं सूर्यासावित्रीदृष्टं विवाहविषयकं वर्तते, तत्सप्तचत्वारिंशन्मन्त्रात्मकं दृश्यते ऋग्वेदे । तदेव चैकोनचत्वारिंशदधिकशतमंत्रात्मकमस्मिन्नथर्ववेदे दृश्यते । उभयत्र सैव सूर्यासावित्री ऋषिका, विवाहश्च देवतारूपेण विषयः । अस्मिन् माङ्गलिके विवाहकर्मणि विनियुज्यमान आशीर्वचनपर एको मंत्रः ऋग्वेद एवं दृश्यते—

> अघोरचक्षुरपतिघ्न्येधि शिवा पशुभ्यः सुमनाः सुवर्चाः ।
> वीरसूर्देवकामा स्योना शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ (ऋ० १०।८५।४४)

एष एव मन्त्रो द्विधाभूतो दृश्यतेऽथर्ववेदे—

> अघोरचक्षुरपतिघ्नी स्योना शग्मा सुशेवा सुयमा गृहेभ्यः ।
> वीरसूर्देव (वृ)- कामा सं त्वयैधिषीमहि सुमनस्यमाना ॥१७॥
> अदेवृघ्न्यपतिघ्नीहैधि शिवा पशुभ्यः सुयमा सुवर्चाः ।
> प्रजावतीर्वीरसूर्देव(वृ)-कामा स्योनेममग्निं गार्हपत्यं सपर्य ॥१८॥ (अथर्व० १४।२।१७-१८)

अत्र च लिखितपुस्तकेषु 'देवकामा' इति 'देवृकामा' इति च पाठद्वैविध्यं दृश्यते । वेदपाठका अपि देवकामेति पाठः क्वाचित्कः, देवृकामा इति तु बहुलमिति वदन्ति । एवं पाठद्वैविध्ये कः श्रेयानिति महत्यत्र विचिकित्सोदेति । अस्माभिस्त्वत्र 'देवकामा' इति पाठ एवाङ्गीकृतः, परं तत्र प्रत्यवतिष्ठन्ते केचन पुरोभागिनः । पैप्पलादसंहितायामपि 'देवकामा' इत्यस्य समुपलभ्यमानत्वात् 'देवकामा' इत्यस्यैव श्रेयस्त्वं संवर्धते । अतो निश्चयनीयोऽसौ पाठ इति तदुपस्तम्भकानि कानिचित् प्रमाणान्यत्र संगृह्यन्ते—

१. ऋग्वेदे दशमे मण्डलेऽस्मिन्विवाहसूक्ते 'वीरसूर्देवकामा' इत्येक एव पाठो भारतीयैः सर्वैरध्येतृभिः प्रमाणभूतैर्लेखकैश्च समस्वरमेवोररीक्रियते, न हि तत्रान्यपाठसंशयलेशोऽपि कस्यचित् स्फुरति । एवं सामवेदीय-मंत्रब्राह्मण-मानवगृह्यहिरण्यकेशिगृह्यपारस्करगृह्यादिष्वपि 'देवकामा' इत्येव पठ्यतेऽस्मिन्मन्त्रे ।

२. भारतमुद्रिते यूरोपमुद्रिते च ऋग्वेदे, ऋग्वेदपदसूच्यां, सभाष्ये ऋग्वेदे, अमेरिकामुद्रिते वेदसमन्वये (Vedic Concordance) च सर्वैरेव ऋग्वेदे 'देवकामा' इत्येकमेव पदमङ्गीकृतम् । केवलं सेन्टपीटर्सबर्गकोशे ऋग्वेदपाठो 'देवृकामा' इति लिखितः तमनुसृत्यैव च जर्मनमुद्रितायां शौनकीयाथर्वसंहिताभूमिकायां पाठभेदप्रकरणे 'देवृकामा'

इति पाठः सूचितः । तमनुसरद्भिरजमीर–वैदिक–यन्त्रालयस्थ–पण्डितैर्मुद्रिते ऋग्वेदे संस्कारविधौ च 'देवृकामा' इत्येव पाठः स्वीकृतः । किन्त्वसमीचीन एष पाठ इति कृत्वा नान्यैः कैश्चिदप्यंगीकृतः । इदानीं तु सर्वैरपि 'देवृकामा' इति पाठ ऋग्वेदे तिरस्क्रियते, ऐकमत्येन स्वीक्रियते च 'देवकामा' इत्येक एव पाठ ऋग्वेदे ।

३. मोक्षमुल्लरमुद्रिते ऋग्वेदपाठे, कुम्भकोणमुद्रिते निर्णयसागरमुद्रिते च पदपाठे 'देवकामा' इत्येक एव पाठः स्वीकृतः । भट्टमोक्षमुल्लरेण ऋग्वेदपदपाठविषये महती गवेषणा कृता, परन्तु पदस्यास्य विषये न कोऽपि पाठभेदः प्रदर्शितः । स्वीकृतश्च तेन ऋग्वेदे 'देवकामा' इत्येक एव पाठः ।

४. म० मोनियर विल्यम्‌निर्मिते संस्कृताङ्ग्लकोशे ऋग्वेदे देवकामेत्येक एव पाठो दर्शितः ।

५. मुम्बय्यां निर्णयसागर–यन्त्रालयेऽनेकवारं मुद्रितो दृश्यते ऋग्वेदः । तत्र 'देवकामा' इत्येव पाठः स्वीकृतः । एवमेव गणपतकृष्णाजी–मुद्रितेऽपि ।

६. पुण्यपत्तनमुद्रिते सायणभाष्यसहिते ऋग्वेदे 'देवकामा' इत्येव पाठोऽङ्गीकृतः । पं० मोक्षमुल्लरेण द्विवारं ओक्स-फोर्डनगरे मुद्रित ऋग्वेदः, तत्राप्ययमेव पाठस्तेन स्वीकृतः ।

७. म० विल्सन–महोदयेनानुवादिते ऋग्वेदे 'देवकामा' इति पाठमुररीकृत्य (Be devoted to Gods) देवान्कामयमाना भव इत्येवानूदितम् । म० ग्रिफिथ महोदयोऽपि स्वीये ऋग्वेदानुवादे 'देवकामा' इति पाठं स्वीकृत्य (Loving the Gods) देवान्कामयमाना इत्यनूक्तवान् ।

८. सामवेदमन्त्रब्राह्मणे 'देवकामा' इति पाठो दृश्यते ।

९ पारस्करगृह्यसूत्रे (१।४।१५ इत्यत्र) 'देवकामा' इत्येक एव पाठोऽङ्गीकृतः । (पं० लधारामशर्मासम्पादितं मुम्बय्यां १९४५ खिस्ताब्दे मुद्रितं द्वितीयं पृष्ठं द्रष्टव्यम् ।)

१०. हिरण्यकेशीये गृह्यसूत्रे (१।१।४ इत्यत्र) 'देवकामा' इत्येव पाठः स्वीकृतः ।

११. आपस्तम्बीये मन्त्रपाठे (१।१।४ इत्यत्र) 'देवकामा' इत्येव पाठो दृश्यते ।

१२. मानवगृह्यसूत्रे (१।१०।६ इत्यत्र) 'देवकामा' इत्येव पाठ उपलभ्यते (भारतवर्षमुद्रितं वा डा० फ्रेड्रीक कौरद्वारा सम्पादितं सेन्टपिटर्सबर्गमुद्रितं सूत्रं द्रष्टव्यम् ।)

१३. एवं सर्वत्र धर्मसूत्रे गृह्ये, ब्राह्मणग्रन्थे वा वैवाहिके प्रकरणेऽन्यत्र वा प्रयुक्तः पाठो 'वीरसूर्देवकामा' इत्येक एव दृश्यते । नैकत्रापि धर्मसूत्रे, गृह्ये ब्राह्मणग्रन्थे वा 'देवृकामा' इति केनाप्यङ्गीकृतः पाठः ।

एवं यदि वैदिकसूत्रादिग्रन्थप्रामाण्यं विचार्येत, तर्हि सर्वैरेतैर्ग्रन्थकृद्भिर्वैवाहिके कर्मणि 'देवकामा' इत्येक एव पाठः समादृत इति स्पष्टम् ।

अथ तमिमं प्रबलतमं ऋग्वेदपाठोपस्तम्भमवलम्ब्याथर्वणपाठमधिकृत्य किंचिल्लिख्यते—

१. अथर्ववेदस्य लिखितपुस्तकानि द्विविधानि समुपलभ्यन्ते, तत्र केषुचित् (१४।२।१७-१८) 'देवकामा' इति पाठो दृश्यते, केषुचित्तु 'देवृकामा' इत्यपि । अथर्ववेदाध्येतारोऽपि 'देवकामा' इति काचित्कः पाठः 'देवृकामा' इति तु बहुमतः इति वदन्ति । न चैष पाठभेदो देशभेदप्रयुक्तो भवितुमर्हति, अविशेषेणौत्तरेषु दाक्षिणात्येषु च पाठद्वयस्याप्यस्य समुपलभ्यमानत्वात् ।

२. स्वर्गीयैः शङ्करपाण्डुरंगपण्डितैः संशोधिते मुम्बय्यां मुद्रिते सायणभाष्यसहितेऽथर्ववेदे 'देवृकामा' इत्येक एव पाठो दृश्यते । नैतैः कोऽप्यन्यः पाठभेदः प्रदर्शितोऽत्र । अतोऽनुमीयते यदेतेषां निकटे येऽथर्ववेदग्रंथाः संगृहीतास्तेषु 'देवृकामा' इत्येव पाठ आसीदिति ।

३. श्री० व्हिटने महोदयेनानुवादितेऽथर्ववेदे अस्य मन्त्रस्य टिप्पण्यां (In some manuscripts देवकामा) कतिपयेषु ग्रंथेष्वत्र 'देवकामा इति पाठो दृश्यते' इत्युक्तम् । अथर्वकाण्डे १४।२।१७ इति मंत्रस्य टिप्पण्यां स एव (पृ० ७५६) पुनः [Our manuscripts are divided in C between देवकामा and देवृकामा. The majority (not BP, BS, PM, C. O. D.) having with RV and Ppp; the latter which is therefore more probably the true reading.]

"अस्माकं सन्निधौ यान्यथर्ववेदसंहिता-पुस्तकानि सन्ति तानि द्विविधपाठयुक्तानि सन्ति, कतिपयेषु '**देवृकामा**' इति अन्येषु च '**देवकामा**' इति पाठो दृश्यते" इति लिखित्वा स्वीयेऽनुवादे **देवृकामा** इति पाठं स्वीकृत्य (Loving brothers-in-law?) देवरं कामयमाना (?) इति संदेहाचिह्नेन सहानूदितमङ्कितवान् । स्वीये देवनागराक्षरैर्मुद्रितेऽथर्ववेदे तु स्वयमेव '**देवकामा**' इति पाठं च स्वीकृतवान् ! अतस्तस्यैतत्पाठविषये संदेह एवेति स्पष्टं प्रतीयते ।

अथर्ववेदे तु म० ग्रिफिथेन द्वयोरपि मंत्रयोः स्थाने 'Love thy husband's father श्वशुरः पितरं कामयेत्यनुवादः कृतः। अत्रानुमीयते यत् Brother (भ्रातृ-) स्थाने Father (पिता) इति पदं मुद्रणाशुद्धिजन्यमिति । अशुद्धत्वाच्चैतदप्रामाणिकमेवेति नास्ति सन्देहलेशोऽपि ।

४. लिखित-ग्रन्थेषु द्विविधं पाठं पश्यद्भ्यामपि आर. रोथ-डब्ल्यू. डी. विटनी महोदयाभ्यां जर्मन्यां बर्लिननगरे खि० १९२४ मुद्रितेऽथर्ववेदे (कां० १४।२।१७-१८ इत्यत्र) 'देवकामा' इत्येव पाठो मुद्रितः ।

५. भारते शिलामुद्रितेऽथर्ववेदे 'देवकामा' इत्येव पाठो मुद्रितः ।

६. पिप्पलाद-संहितायां त्वथर्ववेदस्य 'देवकामा' इत्येव पाठोऽस्ति निश्चितः । प्रमाणं चैतत्प्रबलमस्य पाठस्योपादेयत्व इति मन्यामहे ।

६. वयं तु ऋग्वेदीय-मन्त्र इव सर्वात्मना तदभिन्नेऽत्र मन्त्रे 'देवकामा' इत्येव पाठो युक्त इति प्रतीमः ।

अर्थनिर्णये तदनुसारिणि पाठनिश्चये च सूक्ष्ममतिभिरालङ्कारिकैरौचित्तीं स्मरद्भिरत्र मंत्रार्थं विमृशद्भिरस्माभिश्च वैवाहिकमङ्गले वध्वास्तत्प्रथमपतिगृहप्रवेशनविधौ, संमिलितैः सम्बन्धिभिरिष्टैश्च शिष्टैः स्त्रीपुरुषैर्दम्पत्योर्मङ्गलं कामयद्भिर्दीयमान आशीर्वचने 'देवृकामा भव' इत्याशंसनं युक्तमिति नैव मन्तुं शक्यते । देवरं कामयेति सर्वात्मनानुचितार्थकात् देवृकामा इति पदात्, देवान् उपास्वेति भावदर्शकं 'देवकामा' इति पदमेव प्रसङ्गानुगुणमिति नः प्रतिभाति ।

किञ्च, अत्रोच्यमानं देवकामाया गार्हपत्याग्निसपर्याकरणमनतिव्यवहिते मंत्रान्तरे '**सुमङ्गल्युपसीदेममग्निं सं पत्नी प्रति भूषेह देवान् ।**' (अथर्व० १४।२।२५) इति पुनः स्पष्टतरं श्रूयमाणं सूक्ष्मया धिया विभावयन्तः, अस्पष्टानां मन्त्राणां स्पष्टैर्मन्त्रान्तरैरर्थावधारणं मीमांसासम्मतमित्यभ्युपगच्छन्तः, देवरं कामयितुं गार्हपत्यसपर्योपदेशस्य च सुतरामसङ्गतत्वमिति जानन्तश्च न केऽपि विप्रतिपद्येरन्नत्र सहृदया इति विश्वसिमः।

अस्मिन्नेव च मंत्रे 'अदेवृघ्नी' इति पदं पश्यतां साहित्यसारविदां हृदयमुद्देश्यप्रतिनिर्देश्यत्वाद्यभावेऽपि देवृपदस्य पुनः प्रयोगं कथमिव युक्तं मन्येत?

एवं 'देवकामा' इति पाठस्य प्रामाणिकत्वसाधनेन 'देवृकामा' इति पाठस्यासारता स्वत एव सिद्ध्यति । न च दुर्जनपरितोषन्यायेनात्र स्वीकृतेऽपि 'देवृकामा' इति पाठे नियोगसाधकानामभिमतार्थसिद्धिर्भवितुं शक्या । धर्मशास्त्रेषु '**अपुत्रां गुर्वनुज्ञातो देवरः पुत्रकाम्यया ।**' (याज्ञ० १।६८) इत्यादिना अपुत्राया विधवाया एव देवरेण नियोगस्यानुज्ञानात् । श्रूयते च मंत्रेऽपि '**को वां शयुत्रा विधवेव देवरं** (ऋ० सं० १०।४०।२) इति ।

किंतु विवादास्पदेऽस्मिन् मन्त्रे सूक्ते च सर्वत्राविधव्यं पतिलोकप्राप्तिश्चाशास्यते । वधूश्चेयं न केवलं प्रजावती, अपि

तु वीरसूरिति । कथं नामात्र नियोगविधानस्य गन्धोऽपि सम्भवेत् ? उक्तं च स्पष्टमेव वेदपारावारपारदृश्वना भगवता मनुना 'नोद्वाहिकेषु मंत्रेषु नियोगः कीर्त्यते क्वचित् ।' (९।६५) इति ।

तदस्य देवृकामा–पदस्य पुत्रकामा–पदस्येव देवराणां सत्तामिच्छन्तीत्येवार्थः प्रत्येतव्यः । 'प्रतीक्षन्ते श्वशुरो देवरश्च' (अथर्व० १४।१।३९) 'सम्राज्ञ्येधि श्वशुरेषु सम्राज्ञ्युत देवृषु । (अथर्व० १४।१।५५) इत्यादि मन्त्रलिङ्गान्यप्यत्र निर्दिष्टार्थोपोद्वलकानीति सर्वथा वृथैवात्मायास्यतेऽत्र नियोगविधिसाधकैर्मृगतृष्णिकानुधावनेनेत्यास्तां तावत् ।

एवमुपलभ्यमानेऽस्मिन् पाठद्वये यावद्बुद्धिबलं विमृश्य 'देवकामा' इति पाठ एवाश्रितोऽस्माभिः । इतःपरं तद्युक्तत्वा-युक्तत्वानिर्धारणं तु गुणगृह्येषु सहृदयेष्वेवायतते ।

सर्व एवान्यत्याः पाठभेदा एवमेव सूक्ष्मेक्षिकया निरीक्ष्य परीक्ष्य चावधारणमर्हन्तीति जानीमहे । जिघटिषामहे च तद्विषये यावन्मनीषमवसरान्तरे महोदयानामनुग्रहेणेति सविनयं निवेद्य प्रकृतमनुसरामः ।

संशोधकानामभिनन्दनम् ।

अथाथर्ववेदस्यास्य संशोधनकर्मणि महाभागैर्यैरथर्वविद्भिः साहाय्यं कृतं तेऽमी—

१ श्री वेदमूर्तयो रामचन्द्रभट्टाः रटाटे आहिताग्नय ऋग्वेदाथर्ववेदिनो दरभंगापाठशालाचार्याः । काशीस्थाः ।
२ ,, ,, सखारामभट्टवैद्याः अथर्ववेदिनो गोयन्काविद्यालयाथर्ववेदाध्यापकाः । ,,
३ ,, ,, धुण्डीराजशास्त्रिणः रटाटे अथर्ववेदिनः । ,,
४ ,, ,, नारायणभट्टा घुले अथर्ववेदिनः । ,,
५ ,, ,, रामचन्द्रभट्ट–गोपीनाथभट्ट–आठवले श्रौतभूषणा वैदिकरत्नाः ऋग्वेदाथर्ववेदिनः । ,,
६ ,, ,, कृष्ण–विद्याधरभट्टाः–दीक्षिताः लेले अथर्ववेदिनः अयोध्यावासिनः
७ ,, पं० अमृतरामाचार्याः पण्ड्या याज्ञिकभूषणा उपाध्यायाः धर्मशास्त्राचार्याः । मथुरावासिनः

एतैर्विद्वद्वरैरस्याथर्वमुद्रणस्य पत्राणि संशोध्य समये समयेऽस्माकं संशोधनकाठिन्यमपसारितम् । एतेषां धर्मधुरीणानां कृपयैतद्वेदस्यास्य प्रकाशनं सारल्येन समाप्तिमगत्; अतस्ते सर्वे सविशेषं संमाननीया अभिनन्दनीयाश्च । यदि हि तेषाम-कृत्रिमं सहायकं नाभविष्यत्, तर्हि दुष्करमेवाभविष्यदथर्वण आविष्करणमिदमिति ।

अथर्ववेदस्य बृहत्सर्वानुक्रमणिका ।

अथर्ववेदीया बृहत्सर्वानुक्रमणिका श्रीमद्भिः पण्डितैः लाहोरनिवासिभी रामगोपालशास्त्रिभिः संशोध्य प्रकाशिता इदानीमुपलभ्यते । द्वितीया लघुसर्वानुक्रमणिकाऽपि वर्तते । एतामेवाथर्ववेदबृहत्सर्वानुक्रमणिकामाश्रित्यात्र ऋषिदैवत-च्छन्दांसि लिखितानि ।

एषा सर्वानुक्रमणिका चतुर्वेदभाष्यकारैः सायणाचार्यैर्नोपलब्धा वोपेक्षिता वेति न निश्चीयते । तैस्तु स्वीये भाष्येऽथर्ववेदस्य ऋषिदेवताच्छन्दांसि नैव निर्दिष्टानि, इत्यतोऽनुमीयते, सैषा सर्वानुक्रमणी तत्समये नासीदिति; संमानयोग्या वा नाभवदिति वा अत एव तैरुपेक्षिता नादृता वा ।

यदि पुनरियं सर्वानुक्रमणिका भाष्यविरचनादूर्ध्वं निष्पन्ना भवेत्, तर्हि नियतं भाष्यमनुसरेत् । न च तथा दृश्यते ।

यत: प्रथमकाण्डे द्वितीयं सूक्तमधिकृत्य भाष्यकारा वदन्ति 'अस्य सूक्तस्येन्द्रदेवताकत्वात् ।' (१।२।२) इति । अनुक्रमण्यां तु 'द्वितीयं चान्द्रमसं पार्जन्यम्' (१।४) इत्यन्यथैवोपलभ्यते । अतः सर्वानुक्रमणीकारेण भाष्यं नावलोकितमिति सिद्ध्यति । प्रादुर्भूतस्यापि भाष्यस्यानवलोकनमनादरणं वा नोपपद्यते । अतः संभाव्यते सैषा सर्वानुक्रमणी भाष्यात् पूर्वतनैवेति । भाष्येऽनुल्लेखस्त्वस्या अनादरादेव । तथा हि—

ऋग्वेदस्य शुक्लयजुर्वेदस्य च कात्यायन-निर्मिता सर्वानुक्रमणी यथा व्यवस्थिता दृश्यते न तथैषा। अत्र नैव समीचीना परिभाषा, नापि आर्षी भाषा, न पदलाघवं, न च काचिद्विशिष्टा परिपाटी दृश्यते । अनावश्यकपदानां समाम्रेडनमस्या अनार्षत्वस्य द्योतकत्वे पर्याप्तं प्रमाणमस्ति। यथा गायत्रीछन्दसो नित्यत्रिपादत्वेऽपि अत्रानेकत्र 'त्रिपदा गायत्री' इत्येवोक्तम्।

अनावश्यकपदानामाम्रेडनेन, स्वयमुद्दिष्टानामपि परिभाषाणां स्वैरमुल्लङ्घनेन, तत्र तत्र मन्त्रलिङ्गविसंवादि-देवता-कल्पनेन, अन्यैश्च बहुविधैर्दोषैराविलेयं नार्षीत्यवलोकनसमकालमेव प्रतीयते । अस्यां मुद्रणदोषा अपि प्रभूततमाः, यथा (२०।२२।१ इत्यत्र) 'षट्त्रिंशोक' इति वक्तव्ये 'षट्त्रिंशद्' इति मुद्रितम्; (२०।२१।१ इत्यत्र) 'सव्य' इति वक्तव्ये 'सद्य' इत्येव मुद्रितम् । एवमेवानेकेषु स्थलेषु प्रमादबाहुल्यं दृश्यते ।

अनार्षेऽप्यस्मिन् ग्रन्थेऽनेकदोषबहुलेऽपि शुद्धतरस्यान्यस्य ग्रन्थस्याभावादेनमाश्रित्यैवात्र ऋषिदैवतच्छन्दांसि समुल्लिखितानि । तेषु बहूनि पुनर्विचारार्हाणि सन्ति । तत्संशोधनं तु श्रीमद्भिः पण्डितवरैर्वेदाभ्यासतत्परैरनन्तयज्ञेश्वरधूपकर इत्येतैः क्रियत इदानीम् । यदा तत्संपत्स्यते, तदा तदित एव प्रकाशीभविष्यति ।

आदर्शग्रन्थाः ।

अस्याथर्ववेदस्य मुद्रणकर्मणि सहायीभूता आदर्शग्रन्थास्त्वेते-(१) स्व० शंकरपांडुरंगपण्डितैः संशोध्य प्रकाशितः सायणभाष्यसहितो निर्णयसागरमुद्रितोऽथर्ववेदः, (२) जर्मन्यां बर्लिननगरे म०रोथ-व्हिटने महोदयाभ्यां संपादितो मुद्रितश्चाथर्ववेदः, (३) शिला-यंत्र-मुद्रितोऽथर्ववेदः, (४) काशी-संस्कृत-महाविद्यालय-(कालेज) ग्रंथालयस्थो लिखितो डा० मंगलदेवशास्त्रिणां कृपया प्राप्तोऽथर्ववेदः, (५) पुण्यपत्तनस्थ भांडारकर-प्राच्यविद्यासंशोधकसंस्थानस्थ-(ओरिएन्टल रिसर्च- इन्स्टीट्यूट-स्थ) लिखितग्रन्थाः, संहिता-पद-पाठ-ग्रन्थाश्चाथर्ववेदस्य, (६) अष्टे-नगरात् श्री शम्भुराव गोविंदराव लिमये इत्येतेषां संग्रहाल्लब्धोऽथर्ववेदः, (७) काशी, अयोध्या, मथुरा इत्यादिस्थानेभ्यो लब्धानि वैदिक-पठनपाठनपद्धत्या संशोधितानि कतिपयानि लिखितपुस्तकानि अथर्ववेदस्य । सर्वैरप्येतैर्ग्रन्थैः पाठसंशोधनकर्मणि महत्साहाय्यं सम्पादितम् ।

एवमीश्वरकृपया संशोध्य मुद्राप्य च प्रकाशिता शौनकीयैषाथर्ववेदसंहिता वैदिकधर्मश्रद्धावतामादरस्थानं प्राप्स्यतीत्याशास्ते ।

औन्ध नगरे
शके १८६० पौषस्य शुद्धनवम्याम् । } सातवळेकरकुलजो दामोदरभट्टसूनुः श्रीपादशर्मा ।

विषयसूची ।

(१) अध्यात्मप्रकरणम् ।

ब्रह्मचर्यप्रकरणम् ।

गृहस्थप्रकरणम् ।

वानप्रस्थसंन्यासप्रकरणे ।

आयुर्वेदप्रकरणम् ।

आयुर्वर्धनम् ।

विविधौषधि-भैषज्यादि ।

रोगादिनिवारणम् ।

क्रिमिनाशनम् ।

विषनाशनम् ।

अरिष्टनाशनम् ।

(२) आधिभूतप्रकरणम् ।

राज्यशासनम् । विजयसाधनम् ।

राजराष्ट्रशासनम् ।

संग्रामादिकम् ।

शत्रुनाशनम् ।

अथर्ववेदे काण्डानुसारेण मन्त्रसंख्या।

काण्डं	प्रपाठकः	सूक्तानि	कांडे सूक्तानि	मंत्रसंख्या	कांडे मंत्रसंख्या	पृष्ठानि
१	१	१६		७४		१— ७
	२	१९	३५	७९	१५३	७— १४
२	३	१७		९९		१५— २२
	४	१९	३६	१०८	२०७	२२— ३१
३	५	१५		१११		३२— ४१
	६	१६	३१	११९	२३०	४२— ५२
४	७	२०		१६९		५३— ६७
	८	१०		७१		६७— ७३
	९	१०	४०	८४	३२४	७३— ८०
५	१०	७		७२		८१— ८६
	११	८		८२		८७— ९३
	१२	१६	३१	२२२	३७६	९३—१०९
६	१३	५१		१५८		११०—१२३
	१४	५१		१५७		१२३—१३७
	१५	४०	१४२	१३९	४५४	१३७—१४८
७	१६	५९		१३६		१४९—१६२
	१७	५९	११८	१५०	२८६	१६२—१७५
८	१८	५		१२२		१७६—१८५
	१९	५	१०	१७१	२९३	१८५—१९५
९	२०	५		१४२		१९६—२०७
	२१	५	१०	१७१	३१३	२०७—२१८
१०	२२	५		१६६		२१९—२३१
	२३	५	१०	१८४	३५०	२३१—२४४
११	२४	५		१७६		२४५—२५९
	२५	४	९	१३७	३१३	२५९—२६८
१२	२६	३ (३०)		१४८		२६९—२८०
	२७	२	५	१५६	३०४	२८०—२९०
१३	२८	४	४	१८८	१८८	२९१—३०४
१४	२९	२	२	१३९	१३९	३०५—३१४
१५	३०	१८	१८	२२०	२२०	३१५—३२६
१६	३१	९	९	१०३	१०३	३२७—३३५
१७	३२	१	१	३०	३०	३३६—३३९
१८	३३	२		१२१		३४०—३४८
	३४	२	४	१६२	२८३	३४८—३६०
१९	३५	७२	७२	४५३	४५३	३६१—३९२
२०	३६	१४३	१४३	९५८	९५८	३९३—४५६
सर्वयोगः २०	३६	७३०	७३०	५९७७	५९७७	परिशिष्टस्य ४५७-५२०

अथर्ववेद-संहिता ।

प्रथमं काण्डम् ।

(१) मेधाजननम् ।

१-४ अथर्वा । वाचस्पतिः । अनुष्टुप्, ४ चतुष्पदा विराडुरोबृहती ।

[अथ प्रथमः प्रपाठकः॥१॥]

अनुवाकाङ्कः [१] ॐ ये त्रिषप्ताः परियन्ति विश्वा रूपाणि बिभ्रतः ।
वाचस्पतिर्बला तेषां तन्वो अद्य दधातु मे ॥ १ ॥
पुनरेहि वाचस्पते देवेन मनसा सह ।
वसोष्पते नि रमय मय्येवास्तु मयि श्रुतम् ॥ २ ॥
इहैवाभि वि तनूभे आर्त्नी इव ज्यया ।
वाचस्पतिर्नि यच्छतु मय्येवास्तु मयि श्रुतम् ॥ ३ ॥
उपहूतो वाचस्पतिरुपास्मान्वाचस्पतिर्ह्वयताम् ।
सं श्रुतेन गमेमहि मा श्रुतेन वि राधिषि ॥ ४ ॥ (४)

(२) रोगोपशमनम् ।

१-४ अथर्वा । पर्जन्यः (पृथिवी, इन्द्रः, चन्द्रमाश्च) । अनुष्टुप्, ३ त्रिपदा विराण्नामगायत्री ।

विद्मा शरस्य पितरं पर्जन्यं भूरिधायसम् ।
विद्मो ष्वस्य मातरं पृथिवीं भूरिवर्पसम् ॥ १ ॥
ज्याके परि णो नमाश्मानं तन्वं कृधि ।
वीडुर्वरीयोऽरातीरप द्वेषांस्या कृधि ॥ २ ॥
वृक्षं यद्गावः परिषस्वजाना अनुस्फुरं शरमर्चन्त्यृभुम् ।
शरुमस्मद्यावय दिद्युमिन्द्र ॥ ३ ॥
यथा द्यां च पृथिवीं चान्तस्तिष्ठति तेजनम् ।
एवा रोगं चास्रावं चान्तस्तिष्ठतु मुञ्ज इत् ॥ ४ ॥ (८)

(३) मूत्रमोचनम् ।

१-९ अथर्वा । १ पर्जन्यः, २ मित्रः, ३ वरुणः, ४ चन्द्रः, ५ सूर्यः, (१-९ मूत्रमोचनम्) ।
अनुष्टुप्, १-५ पथ्यापङ्क्तिः ।

विद्मा शरस्य पितरं पर्जन्यं शतवृष्ण्यम् ।
तेना ते तन्वे३ शं करं पृथिव्यां ते निषेचनं बहिष्टे अस्तु बालिति ॥ १ ॥
विद्मा शरस्य पितरं मित्रं शतवृष्ण्यम् ।
तेना ते तन्वे३ शं करं पृथिव्यां ते निषेचनं बहिष्टे अस्तु बालिति ॥ २ ॥
विद्मा शरस्य पितरं वरुणं शतवृष्ण्यम् ।
तेना ते तन्वे३ शं करं पृथिव्यां ते निषेचनं बहिष्टे अस्तु बालिति ॥ ३ ॥
विद्मा शरस्य पितरं चन्द्रं शतवृष्ण्यम् ।
तेना ते तन्वे३ शं करं पृथिव्यां ते निषेचनं बहिष्टे अस्तु बालिति ॥ ४ ॥
विद्मा शरस्य पितरं सूर्यं शतवृष्ण्यम् ।
तेना ते तन्वे३ शं करं पृथिव्यां ते निषेचनं बहिष्टे अस्तु बालिति ॥ ५ ॥
यदान्त्रेषु गवीन्योर्यद्वस्तावधि संश्रुतम् ।
एवा ते मूत्रं मुच्यतां बहिर्बालिति सर्वकम् ॥ ६ ॥
प्र ते भिनद्मि मेहनं वर्त्रं वेशन्त्या इव ।
एवा ते मूत्रं मुच्यतां बहिर्बालिति सर्वकम् ॥ ७ ॥
विषितं ते वस्तिबिलं समुद्रस्योदधेरिव ।
एवा ते मूत्रं मुच्यतां बहिर्बालिति सर्वकम् ॥ ८ ॥
यथेषुका परापतदवसृष्टाधि धन्वनः ।
एवा ते मूत्रं मुच्यतां बहिर्बालिति सर्वकम् ॥ ९ ॥ (१७)

(४) अपां भेषजम् ।

१-४ सिन्धुद्वीपः । (अपांनपात्, सोमः,) आपः । गायत्री, ४ पुरस्ताद्बृहती ।

अम्बयो यन्त्यध्वभिर्जामयो अध्वरीयताम् । पृञ्चतीर्मधुना पयः ॥ १ ॥
अमूर्या उप सूर्ये याभिर्वा सूर्यः सह । ता नो हिन्वन्त्वध्वरम् ॥ २ ॥
अपो देवीरुप ह्वये यत्र गावः पिबन्ति नः । सिन्धुभ्यः कर्त्वं हविः ॥ ३ ॥
अप्स्व१न्तरमृतमप्सु भेषजम् ।
अपामुत प्रशस्तिभिरश्वा भवथ वाजिनो गावो भवथ वाजिनीः ॥ ४ ॥ (२१)

(५) अपां भेषजम् ।

१–४ सिन्धुद्वीपः । (अपांनपात्, सोमः,) आपः । गायत्री, ४ वर्धमाना ।

आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । महे रणाय चक्षसे ॥ १ ॥
यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः । उशतीरिव मातरः ॥ २ ॥
तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ । आपो जनयथा च नः ॥ ३ ॥
ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम् । अपो याचामि भेषजम् ॥ ४ ॥ (२५)

(६) अपां भेषजम् ।

१–४ सिन्धुद्वीपः, (अथर्वा कृतिर्वा) । (अपांनपात्,) आपः, २ आपः सोमोऽग्निश्च । गायत्री, ४ पथ्यापङ्क्तिः ।

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये । शं योरभि स्रवन्तु नः ॥ १ ॥
अप्सु मे सोमो अब्रवीदन्तर्विश्वानि भेषजा । अग्निं च विश्वशंभुवम् ॥ २ ॥
आपः पृणीत भेषजं वरूथं तन्वे३ मम । ज्योक् च सूर्यं दृशे ॥ ३ ॥
शं न आपो धन्वन्याः३ः शमु सन्त्वनूप्याः ।
शं नः खनित्रिमा आपः शमु याः कुम्भ आभृताः शिवा नः सन्तु वार्षिकीः ॥ ४ ॥ (२९)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥१॥

(७) यातुधाननाशनम् ।

१–७ चातनः । अग्निः (जातवेदाः), ३ अग्नीन्द्रौ । अनुष्टुप्, ५ त्रिष्टुप् ।

[२] स्तुवानमग्न आ वह यातुधानं किमीदिनम् ।
त्वं हि देव वन्दितो हन्ता दस्योर्बभूविथ ॥ १ ॥
आज्यस्य परमेष्ठिन् जातवेदस्तनूवशिन् ।
अग्ने तौलस्य प्राशान यातुधानान् वि लापय ॥ २ ॥
वि लपन्तु यातुधाना अत्त्रिणो ये किमीदिनः ।
अथेदमग्ने नो हविरिन्द्रश्च प्रति हर्यतम् ॥ ३ ॥
अग्निः पूर्व आ रभतां प्रेन्द्रो नुदतु बाहुमान् ।
ब्रवीतु सर्वो यातुमानयमस्मीत्येत्य ॥ ४ ॥
पश्याम ते वीर्यं जातवेदः प्र णो ब्रूहि यातुधानान्नृचक्षः ।
त्वया सर्वे परितप्ताः पुरस्तात्त आ यन्तु प्रब्रुवाणा उपेदम् ॥५॥ (३४)

आ रभस्व जातवेदोऽस्माकार्थाय जज्ञिषे ।
दूतो नो अग्ने भूत्वा यातुधानान् वि लापय ॥ ६ ॥
त्वमग्ने यातुधानानुपबद्धाँ इहा वह ।
अथैषामिन्द्रो वज्रेणापि शीर्षाणि वृश्चतु ॥ ७ ॥ (३९)

(८) यातुधाननाशनम् ।

१-४ चातनः । १-२ बृहस्पतिः, अग्नीषोमौ च; ३-४ अग्निः (जातवेदाः) । १-३ अनुष्टुप्, ४ बार्हतगर्भा त्रिष्टुप् ।

इदं हविर्यातुधानान् नदी फेनमिवा वहत् ।
य इदं स्त्री पुमानकरिह स स्तुवतां जनः ॥ १ ॥
अयं स्तुवान आगमदिमं स्म प्रति हर्यत ।
बृहस्पते वशे लब्ध्वाग्नीषोमा वि विध्यतम् ॥ २ ॥
यातुधानस्य सोमप जहि प्रजां नयस्व च ।
नि स्तुवानस्य पातय परमक्ष्युतावरम् ॥ ३ ॥
यत्रैषामग्ने जनिमानि वेत्थ गुहा सतामत्त्रिणां जातवेदः ।
तांस्त्वं ब्रह्मणा वावृधानो जह्येषां शततर्हमग्ने ॥ ४ ॥ (४०)

(९) विजयाय प्रार्थना ।

१-४ अथर्वा । १ वसवः, इन्द्रः, पूषा, वरुणः, मित्रः, अग्निः, आदित्याः, विश्वे देवाः; २ देवाः; सूर्यः, अग्निः, हिरण्यं, ३-४ अग्निः (जातवेदाः) । त्रिष्टुप् ।

अस्मिन्वसु वसवो धारयन्त्विन्द्रः पूषा वरुणो मित्रो अग्निः ।
इममादित्या उत विश्वे च देवा उत्तरस्मिन् ज्योतिषि धारयन्तु ॥१॥
अस्य देवाः प्रदिशि ज्योतिरस्तु सूर्यो अग्निरुत वा हिरण्यम् ।
सपत्ना अस्मदधरे भवन्तूत्तमं नाकमधि रोहयेमम् ॥ २ ॥
येनेन्द्राय समभरः पयांस्युत्तमेन ब्रह्मणा जातवेदः ।
तेन त्वमग्न इह वर्धयेमं सजातानां श्रैष्ठ्य आ धेह्येनम् ॥ ३ ॥
ऐषां यज्ञमुत वर्चो ददेऽहं रायस्पोषमुत चित्तान्यग्ने ।
सपत्ना अस्मदधरे भवन्तूत्तमं नाकमधि रोहयेमम् ॥ ४ ॥ (४४)

(१०) पाश-विमोचनम् ।

१-४ अथर्वा । १ असुरः, २-४ वरुणः । त्रिष्टुप्, ३ ककुम्मती अनुष्टुप्, ४ अनुष्टुप् ।

अयं देवानामसुरो वि राजति वशा हि सत्या वरुणस्य राज्ञः ।
ततस्परि ब्रह्मणा शाशदान उग्रस्य मन्योरुदिमं नयामि ॥ १ ॥
नमस्ते राजन्वरुणास्तु मन्यवे विश्वं ह्युग्र निचिकेषि द्रुग्धम् ।
सहस्रमन्यान्प्र सुवामि साकं शतं जीवाति शरदस्तवायम् ॥ २ ॥
यदुवक्थानृतं जिह्वया वृजिनं बहु ।
राज्ञस्त्वा सत्यधर्मणो मुञ्चामि वरुणादहम् ॥ ३ ॥
मुञ्चामि त्वा वैश्वानरादर्णवान्महतस्परि ।
सजातानुग्रेहा वद ब्रह्म चाप चिकीहि नः ॥ ४ ॥ (४८)

(११) नारी-सुखप्रसूतिः ।

१-६ अथर्वा । पूषा, अर्यमा, वेधाः, दिशः, देवाः । पङ्क्तिः, २ अनुष्टुप्, ३ चतुष्पदोष्णिग्गर्भा ककुम्मत्यनुष्टुप्, ४-६ पथ्यापङ्क्तिः ।

वषट् ते पूषन्नस्मिन्त्सूतावर्यमा होता कृणोतु वेधाः ।
सिस्रतां नार्यृतप्रजाता वि पर्वाणि जिहतां सूतवा उ ॥ १ ॥
चतस्रो दिवः प्रदिशश्चतस्रो भूम्या उत ।
देवा गर्भं समैरयन् तं व्यूर्णुवन्तु सूतवे ॥ २ ॥
सूषा व्यूर्णोतु वि योनिं हापयामसि ।
श्रथया सूषणे त्वमव त्वं बिष्कले सृज ॥ ३ ॥
नेव मांसे न पीवसि नेव मज्जस्वाहतम् ।
अवैतु पृश्नि शेवलं शुने जराय्वत्तवेऽव जरायु पद्यताम् ॥ ४ ॥
वि ते भिनद्मि मेहनं वि योनिं वि गवीनिके ।
वि मातरं च पुत्रं च वि कुमारं जरायुणाव जरायु पद्यताम् ॥ ५ ॥
यथा वातो यथा मनो यथा पतन्ति पक्षिणः ।
एवा त्वं दशमास्य साकं जरायुणा पताव जरायु पद्यताम् ॥ ६ ॥ (५४)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(१२) यक्ष्मनाशनम् ।

१-४ भृग्वङ्गिराः । यक्ष्मनाशनम् । जगती (त्रिष्टुप् ?), ४ अनुष्टुप् ।

[३] जरायुजः प्रथम उस्रियो वृषा वातभ्रजा स्तनयन्नेति वृष्ट्या ।
स नो मृडाति तन्व ऋजुगो रुजन् य एकमोजस्त्रेधा विचक्रमे ॥ १ ॥
अङ्गेअङ्गे शोचिषा शिश्रियाणं नमस्यन्तस्त्वा हविषा विधेम ।
अङ्कान्त्समङ्कान् हविषा विधेम यो अग्रभीत्पर्वास्या ग्रभीता ॥ २ ॥
मुञ्च शीर्षक्त्या उत कास एनं परुष्परुराविवेशा यो अस्य ।
यो अभ्रजा वातजा यश्च शुष्मो वनस्पतीन्त्सचतां पर्वतांश्च ॥ ३ ॥
शं मे परस्मै गात्राय शमस्त्ववराय मे ।
शं मे चतुर्भ्यो अङ्गेभ्यः शमस्तु तन्वे३ मम ॥ ४ ॥ (५८)

(१३) विद्युत् ।

१-४ भृग्वङ्गिराः । विद्युत् । अनुष्टुप्, ३ चतुष्पाद्विराड् जगती, ४ त्रिष्टुप्परा बृहतीगर्भा पङ्क्तिः ।

नमस्ते अस्तु विद्युते नमस्ते स्तनयित्नवे ।
नमस्ते अस्त्वश्मने येना दूडाशे अस्यसि ॥ १ ॥
नमस्ते प्रवतो नपाद्यतस्तपः समूहसि ।
मृडया नस्तनूभ्यो मयस्तोकेभ्यस्कृधि ॥ २ ॥
प्रवतो नपान्नम एवास्तु तुभ्यं नमस्ते हेतये तपुषे च कृण्मः ।
विद्म ते धाम परमं गुहा यत्समुद्रे अन्तर्निहितासि नाभिः ॥ ३ ॥
यां त्वा देवा असृजन्त विश्व इषुं कृण्वाना असनाय धृष्णुम् ।
सा नो मृड विदथे गृणाना तस्यै ते नमो अस्तु देवि ॥ ४ ॥ (६२)

(१४) कुलपा कन्या ।

१-४ भृग्वङ्गिराः । (वरुणो), यमो (वा) । अनुष्टुप्, १ ककुम्मती अनुष्टुप्, ३ चतुष्पाद्विराट् ।

भगमस्या वर्च आदिष्यधि वृक्षादिव स्रजम् ।
महाबुध्न इव पर्वतो ज्योक् पितृष्वास्ताम् ॥ १ ॥
एषा ते राजन्कन्या वधूर्नि धूयतां यम ।
सा मातुर्बध्यतां गृहेऽथो भ्रातुरथो पितुः ॥ २ ॥ (६४)

एषा ते कुलपा राजन्तामु ते परि दद्मसि ।
ज्योक् पितृष्वासाता आ शीर्ष्णः समोप्यात् ॥ ३ ॥
असितस्य ते ब्रह्मणा कश्यपस्य गयस्य च ।
अन्तःकोशमिव जामयोऽपि नह्यामि ते भगम् ॥ ४ ॥ (६६)

(१५) पुष्टिकर्म ।

१-४ अथर्वा । सिन्धवः, (वाताः, पतत्रिणः) । अनुष्टुप्, २ भुरिक्पथ्या पङ्क्तिः ।

सं सं स्रवन्तु सिन्धवः सं वाताः सं पतत्रिणः ।
इमं यज्ञं प्रदिवो मे जुषन्तां संस्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ १ ॥
इहैव हवमा यात म इह संस्रावणा उतेमं वर्धयता गिरः ।
इहैतु सर्वो यः पशुरस्मिन् तिष्ठतु या रयिः ॥ २ ॥
ये नदीनां संस्रवन्त्युत्सासः सदमक्षिताः ।
तेभिर्मे सर्वैः संस्रावैर्धनं सं स्रावयामसि ॥ ३ ॥
ये सर्पिषः संस्रवन्ति क्षीरस्य चोदकस्य च ।
तेभिर्मे सर्वैः संस्रावैर्धनं सं स्रावयामसि ॥ ४ ॥ (७०)

(१६) शत्रुबाधनम् ।

१-४ चातनः । १ अग्निः, २ इन्द्रः, वरुणः, (३-४ दधत्यं सीसम्) । अनुष्टुप्, ४ ककुम्मती अनुष्टुप् ।

येऽमावास्यां३ रात्रिमुदस्थुर्व्राजमत्त्रिणः ।
अग्निस्तुरीयो यातुहा सो अस्मभ्यमधि ब्रवत् ॥ १ ॥
सीसायाध्याह वरुणः सीसायाग्निरुपावति ।
सीसं म इन्द्रः प्रायच्छत्तदङ्ग यातुचातनम् ॥ २ ॥
इदं विष्कन्धं सहत इदं बाधते अत्त्रिणः ।
अनेन विश्वा ससहे या जातानि पिशाच्याः ॥ ३ ॥
यदि नो गां हंसि यद्यश्वं यदि पूरुषम् ।
तं त्वा सीसेन विध्यामो यथा नोऽसो अवीरहा ॥ ४ ॥ (७४)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥३॥ [इति प्रथमः प्रपाठकः॥१॥]

(१७) रुधिरस्रावनिवृत्तये धमनीबन्धनम् ।

[अथ द्वितीयः प्रपाठकः॥२॥] १-४ ब्रह्मा । योषितः धमन्यश्च । अनुष्टुप्, १ भुरिगनुष्टुप्, ४ त्रिपदार्षी गायत्री ।

[४] अमूर्या यन्ति योषितो हिरा लोहितवाससः ।
अभ्रातर इव जामयस्तिष्ठन्तु हतवर्चसः ॥ १ ॥ (७५)

तिष्ठा॑व॒रे तिष्ठ॑ प॒र उ॒त त्वं ति॑ष्ठ मध्य॒मे ।
क॒नि॒ष्ठि॒का च॒ तिष्ठ॑ति॒ तिष्ठा॒दिद्ध॒मनि॒र्म॒ही ॥ २ ॥
श॒तस्य॑ ध॒मनी॑नां स॒हस्र॑स्य हि॒राणा॑म् ।
अस्थु॒रिन्म॑ध्य॒मा इ॒माः सा॒कमन्ता॑ अरंसत ॥ ३ ॥
परि॑ वः॒ सिक॑तावती ध॒नूर्बृ॑ह॒त्य॑क्रमीत् । तिष्ठ॑ते॒लय॑ता॒ सु क॑म् ॥४॥ (७८)

(१८) अलक्ष्मीनाशनम् ।

१-४ द्रविणोदाः । विनायकः (२ सविता, वरुणः, मित्रः, अर्यमा, देवाः; ३ सविता) ।
१ विराडुपरिष्टाद्बृहती, २ निचृज्जगती, ३ विराडास्तारपङ्क्तिस्त्रिष्टुप्, ४ अनुष्टुप् ।

निर्ल॒क्ष्म्यं॑ ल॒लाम्यं॒१॒ निररा॑तिं सुवामसि ।
अथ॒ या भ॒द्रा तानि॑ नः प्र॒जाया॒ अरा॑तिं नयामसि ॥ १ ॥
निररणिं॑ स॒वि॒ता सा॑विषक् प॒दोर्निर्हस्त॑यो॒र्वरु॑णो मि॒त्रो अ॑र्य॒मा ।
निर॒स्मभ्य॒मनु॑म॒ती ररा॑णा प्रे॒मां दे॒वा अ॑साविषुः सौभ॑गाय ॥ २ ॥
यत्त॑ आ॒त्मनि॑ त॒न्वां॑ घो॒रमस्ति॒ यद्वा॒ केशे॑षु प्रति॒चक्ष॑णे वा ।
सर्वं॒ तद्वा॒चाप॑ हन्मो व॒यं दे॒वस्त्वा॑ सवि॒ता सू॑दयतु ॥ ३ ॥
रिश्य॑पदीं॒ वृष॑दतीं गोषे॒धां वि॑ध॒मामु॒त ।
वि॒लीढ्यं॑ ल॒लाम्यं॒१॒ ता अ॒स्मन्ना॑शयामसि ॥ ४ ॥ (८२)

(१९) शत्रुनिवारणम् ।

१-४ ब्रह्मा । ईश्वरः, (१ इन्द्रः, २ मनुष्येषवः, ३ रुद्रः, ४ देवाः) । अनुष्टुप्,
२ पुरस्ताद्बृहती, ३ पथ्यापङ्क्तिः ।

मा नो॑ विदन् विव्या॒धिनो॒ मो अ॑भिव्या॒धिनो॑ विदन् ।
आ॒रा॒च्छ॑र॒व्या॑ अ॒स्मद्वि॒षूची॑रिन्द्र पातय ॥ १ ॥
विष्व॑ञ्चो अ॒स्मच्छर॑वः पतन्तु॒ ये अ॒स्ता ये चा॒स्याः॑ ।
दैवी॑र्मनुष्येषवो॒ ममा॒मित्रा॒न् वि वि॑ध्यत ॥ २ ॥
यो नः॒ स्वो यो अर॑णः सजा॒त उ॒त निष्ट्यो॒ यो अ॒स्माँ अ॑भि॒दास॑ति ।
रु॒द्रः श॑र॒व्य॑यै॒तान् ममा॒मित्रा॒न् वि वि॑ध्यतु ॥ ३ ॥
यः स॒पत्नो॒ योऽस॑पत्नो॒ यश्च॑ द्वि॒षन् छपा॑ति नः ।
दे॒वास्तं सर्वे॑ धूर्वन्तु॒ ब्रह्म॒ वर्म॒ ममान्त॑रम् ॥ ४ ॥ (८६)

(२०) शत्रुनिवारणम् ।

१-४ अथर्वा । १ सोमः, मरुतः; २ मित्रावरुणौ, ३ वरुणः, ४ इन्द्रः । अनुष्टुप्, १ त्रिष्टुप् ।

अदा॑रसृद् भवतु देव सोमा॒स्मिन्य॒ज्ञे म॑रुतो मृ॒डता॑ नः ।
मा नो॑ विददभि॒भा मो अश॑स्ति॒र्मा नो॑ विदद् वृ॒जिना॒ द्वेष्या॒ या ॥१॥

यो अ॒द्य सेन्यो॑ व॒धो॑ऽघायू॒नामु॒दीर॑ते ।
यु॒वं तं मि॑त्रावरुणाव॒स्मद्या॑वयतं॒ परि॑ ॥ २ ॥

इ॒तश्च॒ यद॒मुत॑श्च॒ यद्व॒धं व॑रुण यावय ।
वि म॒हच्छर्म॑ यच्छ॒ वरी॑यो यावया व॒धम् ॥ ३ ॥

शा॒स इ॒त्था म॒हाँ अ॑स्यमित्रसा॒हो अ॑स्तृ॒तः ।
न यस्य॑ ह॒न्यते॒ सखा॒ न जी॒यते॒ क॒दा च॒न ॥ ४ ॥ (९०)

(२१) शत्रुनिवारणम् ।

१-४ अथर्वा । इन्द्रः । अनुष्टुप् ।

स्व॒स्ति॒दा वि॒शां पति॑र्वृत्र॒हा वि॑मृ॒धो व॒शी ।
वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः सोम॒पा अ॑भयंक॒रः ॥ १ ॥

वि न॑ इन्द्र॒ मृधो॑ जहि नी॒चा य॑च्छ पृतन्य॒तः ।
अ॒ध॒मं ग॑मया॒ तमो॒ यो अ॒स्माँ अ॑भि॒दास॑ति ॥ २ ॥

वि रक्षो॒ वि मृधो॑ जहि॒ वि वृ॒त्रस्य॒ हनू॑ रुज ।
वि म॒न्युमि॑न्द्र वृत्रहन्न॒मित्र॑स्याभि॒दास॑तः ॥ ३ ॥

अपे॑न्द्र द्विष॒तो मनोऽप॒ जिज्या॑सतो व॒धम् ।
वि म॒हच्छर्म॑ यच्छ॒ वरी॑यो यावया व॒धम् ॥ ४ ॥ (९४)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥४॥

(२२) हृद्रोग-कामिलानाशनम् ।

१-४ ब्रह्मा । सूर्यो, हरिमा हृद्रोगश्च । अनुष्टुप् ।

[५]

अनु॑ सू॒र्यमु॒दय॑तां हृद्द्यो॒तो ह॑रि॒मा च॑ ते ।
गो रोहि॑तस्य॒ वर्णे॑न॒ तेन॑ त्वा॒ परि॑ दध्मसि ॥ १ ॥

परि॑ त्वा॒ रोहि॑तै॒र्वर्णै॑र्दीर्घायु॒त्वाय॑ दध्मसि ।
यथा॒यम॑र॒पा अस॒दथो॒ अह॑रितो॒ भुव॑त् ॥ २ ॥

या रोहि॑णीर्दे॒वत्या॒३॒॑ गावो॒ या उ॒त रोहि॑णीः ।
रू॒पंरू॑पं॒ वयो॑वय॒स्ताभि॑ष्ट्वा॒ परि॑ दध्मसि ॥ ३ ॥ (९७)

शुकेषु ते हरिमाणं रोपणाकासु दध्मसि ।
अथो हारिद्रवेषु ते हरिमाणं नि दध्मसि ॥ ४ ॥ (९८)

(२३) श्वेतकुष्ठनाशनम् ।

१-४ अथर्वा । वनस्पतिः (असिक्निः)। अनुष्टुप् ।

नक्तंजातास्योषधे रामे कृष्णे असिक्नि च ।
इदं रजनि रजय किलासं पलितं च यत् ॥ १ ॥
किलासं च पलितं च निरितो नाशया पृषत् ।
आ त्वा स्वो विशतां वर्णः परा शुक्लानि पातय ॥ २ ॥
असितं ते प्रलयनमास्थानमसितं तव ।
असिक्न्यस्योषधे निरितो नाशया पृषत् ॥ ३ ॥
अस्थिजस्य किलासस्य तनूजस्य च यत्त्वचि ।
दूष्या कृतस्य ब्रह्मणा लक्ष्म श्वेतमनीनशम् ॥ ४ ॥ (१०२)

(२४) श्वेतकुष्ठनाशनम् ।

१-४ ब्रह्मा । आसुरी वनस्पतिः । अनुष्टुप्, २ निचृत्पथ्यापङ्क्तिः ।

सुपर्णो जातः प्रथमस्तस्य त्वं पित्तमासिथ ।
तदासुरी युधा जिता रूपं चक्रे वनस्पतीन् ॥ १ ॥
आसुरी चक्रे प्रथमेदं किलासभेषजमिदं किलासनाशनम् ।
अनीनशत्किलासं सरूपामकरत्त्वचम् ॥ २ ॥
सरूपा नाम ते माता सरूपो नाम ते पिता ।
सरूपकृत्त्वमोषधे सा सरूपमिदं कृधि ॥ ३ ॥
श्यामा सरूपंकरणी पृथिव्या अध्युद्भृता ।
इदमू षु प्र साधय पुना रूपाणि कल्पय ॥ ४ ॥ (१०६)

(२५) ज्वर-नाशनम् ।

१-४ भृग्वङ्गिराः । यक्ष्मनाशनोऽग्निः । त्रिष्टुप्, २-३ विराड्गर्भा, ४ पुरोऽनुष्टुप् ।

यदग्निरापो अदहत्प्रविश्य यत्राकृण्वन् धर्मधृतो नमांसि ।
तत्र त आहुः परमं जनित्रं स नः संविद्वान् परि वृङ्ग्धि तक्मन् ॥ १ ॥
यद्यर्चिर्यदि वासि शोचिः शकल्येषि यदि वा ते जनित्रम् ।
हूडुर्नामासि हरितस्य देव स नः संविद्वान् परि वृङ्ग्धि तक्मन् ॥ २ ॥ (१०८)

यदि शोको यदि वाभिशोको यदि वा राज्ञो वरुणस्यासि पुत्रः ।
हूडुर्नामासि हरितस्य देव स नः संविद्वान् परि वृङ्ग्धि तक्मन् ॥ ३ ॥
नमः शीताय तक्मने नमो रूराय शोचिषे कृणोमि ।
यो अन्येद्युरुभयद्युरभ्येति तृतीयकाय नमो अस्तु तक्मने ॥ ४ ॥ (११०)

(२६) शर्मप्राप्तिः ।

१-४ ब्रह्मा । १ देवाः; २ इन्द्रः, भगः, सविता, ३-४ मरुतः । गायत्री; २ त्रिपदा एकावसाना साम्नी त्रिष्टुप्, ४ एकावसाना पादनिचृत् ।

आरे३सावस्मदस्तु हेतिर्देवासो असत् । आरे अश्मा यमस्यथ ॥ १ ॥
सखासावस्मभ्यमस्तु रातिः सखेन्द्रो भगः सविता चित्रराधाः ॥ २ ॥
यूयं नः प्रवतो नपान्मरुतः सूर्यत्वचसः । शर्म यच्छाथ सप्रथाः ॥ ३ ॥
सुषूदत मृडत मृडया नस्तनूभ्यो मयस्तोकेभ्यस्कृधि ॥ ४ ॥ (११४)

(२७) स्वस्त्ययनम् ।

१-४ अथर्वा (स्वस्त्ययनकामः) । (चन्द्रमाः,) इन्द्राणी (च) । अनुष्टुप्, १ पथ्यापङ्क्तिः ।

अमूः पारे पृदाक्वस्त्रिषप्ता निर्जरायवः ।
तासां जरायुभिर्वयमक्ष्या३वपि व्ययामस्यघायोः परिपन्थिनः ॥ १ ॥
विषूच्येतु कृन्तती पिनाकमिव बिभ्रती ।
विष्वक्पुनर्भुवा मनोऽसमृद्धा अघायवः ॥ २ ॥
न बहवः समशकन्नार्भका अभि दाधृषुः ।
वेणोरद्गा इवाभितोऽसमृद्धा अघायवः ॥ ३ ॥
प्रेतं पादौ प्र स्फुरतं वहतं पृणतो गृहान् ।
इन्द्राण्येतु प्रथमाजीतामुषिता पुरः ॥ ४ ॥ (११८)

(२८) रक्षोघ्नम् ।

१-४ चातनः । १-२ अग्निः, ३-४ यातुधानीः । अनुष्टुप्, ३ विराट्पथ्याबृहती, ४ पथ्यापङ्क्तिः ।

उप प्रागाद्देवो अग्नी रक्षोहामीवचातनः ।
दहन्नप द्वयाविनो यातुधानान्किमीदिनः ॥ १ ॥
प्रति दह यातुधानान्प्रति देव किमीदिनः ।
प्रतीचीः कृष्णवर्तने सं दह यातुधान्यः ॥ २ ॥ (१२०)

या शशाप शपनेन याघं मूरमादधे ।
या रसस्य हरणाय जातमारेभे तोकमत्तु सा ॥ ३ ॥
पुत्रमत्तु यातुधानीः स्वसारमुत नप्त्यम् ।
अधा मिथो विकेश्योऽवि घ्नतां यातुधान्योऽवि तृह्यन्तामराय्यः ॥ ४ ॥ (१२२)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

(२९) राष्ट्राभिवर्धनम्, सपत्नक्षयणं च ।

१-६ वसिष्ठः । ब्रह्मणस्पतिः, अभीवर्तमणिः । अनुष्टुप् ।

[६] अभीवर्तेन मणिना येनेन्द्रो अभिवावृधे ।
तेनास्मान् ब्रह्मणस्पतेऽभि राष्ट्राय वर्धय ॥ १ ॥
अभिवृत्य सपत्नानभि या नो अरातयः ।
अभि पृतन्यन्तं तिष्ठाभि यो नो दुरस्यति ॥ २ ॥
अभि त्वा देवः सविताभि सोमो अवीवृधत् ।
अभि त्वा विश्वा भूतान्यभीवर्तो यथाससि ॥ ३ ॥
अभीवर्तो अभिभवः सपत्नक्षयणो मणिः ।
राष्ट्राय मह्यं बध्यतां सपत्नेभ्यः पराभुवे ॥ ४ ॥
उदसौ सूर्यो अगादुदिदं मामकं वचः ।
यथाहं शत्रुहोऽसान्यसपत्नः सपत्नहा ॥ ५ ॥
सपत्नक्षयणो वृषाभिराष्ट्रो विषासहिः ।
यथाहमेषां वीराणां विराजानि जनस्य च ॥ ६ ॥ (१२८)

(३०) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-४ अथर्वा (आयुष्कामः) । विश्वे देवाः (१ वसवः, आदित्याः, १-४ देवाः) ।
त्रिष्टुप्, ३ शाक्वरगर्भा विराड्जगती ।

विश्वे देवा वसवो रक्षतेममुतादित्या जागृत यूयमस्मिन् ।
मेमं सनाभिरुत वान्यनाभिर्मेमं प्रापत् पौरुषेयो वधो यः ॥ १ ॥
ये वो देवाः पितरो ये च पुत्राः सचेतसो मे शृणुतेदमुक्तम् ।
सर्वेभ्यो वः परि ददाम्येतं स्वस्त्येनं जरसे वहाथ ॥ २ ॥
ये देवा दिवि ष्ठ ये पृथिव्यां ये अन्तरिक्ष ओषधीषु पशुष्वप्स्व१न्तः ।
ते कृणुत जरसमायुरस्मै शतमन्यान्परि वृणक्तु मृत्यून् ॥ ३ ॥ (१३१)

येषां प्रयाजा उत वानुयाजा हुतभागा अहुतादश्च देवाः ।
येषां वः पञ्च प्रदिशो विभक्तास्तान्वो अस्मै सत्रसदः कृणोमि ॥ ४ ॥ (१३२)

(३१) पाशमोचनम् ।

१-४ ब्रह्मा । आशापालाः, (वास्तोष्पतिः) । अनुष्टुप्, ३ विराट् त्रिष्टुप्, ४ परानुष्टुप् त्रिष्टुप् ।

आशानामाशापालेभ्यश्चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः ।
इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यो विधेम हविषा वयम् ॥ १ ॥
य आशानामाशापालाश्चत्वार स्थन देवाः ।
ते नो निर्ऋत्याः पाशेभ्यो मुञ्चतांहसोअंहसः ॥ २ ॥
अस्रामस्त्वा हविषा यजाम्यश्लोणस्त्वा घृतेन जुहोमि ।
य आशानामाशापालस्तुरीयो देवः स नः सुभूतमेह वक्षत् ॥ ३ ॥
स्वस्ति मात्र उत पित्रे नो अस्तु स्वस्ति गोभ्यो जगते पुरुषेभ्यः ।
विश्वं सुभूतं सुविदत्रं नो अस्तु ज्योगेव दृशेम सूर्यम् ॥ ४ ॥ (१३६)

(३२) महद्ब्रह्म ।

१-४ ब्रह्मा । द्यावापृथिवी । अनुष्टुप्, २ ककुम्मती अनुष्टुप् ।

इदं जनासो विदथ महद्ब्रह्म वदिष्यति ।
न तत्पृथिव्यां नो दिवि येन प्राणन्ति वीरुधः ॥ १ ॥
अन्तरिक्ष आसां स्थाम श्रान्तसदामिव ।
आस्थानमस्य भूतस्य विदुष्टद्वेधसो न वा ॥ २ ॥
यद्रोदसी रेजमाने भूमिश्च निरतक्षतम् ।
आर्द्रं तदद्य सर्वदा समुद्रस्येव स्रोत्याः ॥ ३ ॥
विश्वमन्यामभीवार तदन्यस्यामधिश्रितम् ।
दिवे च विश्ववेदसे पृथिव्यै चाकरं नमः ॥ ४ ॥ (१४०)

(३३) आपः ।

१-४ शन्तातिः । (चन्द्रमाः) आपः (च) । त्रिष्टुप् ।

हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जातः सविता यास्वग्निः ।
या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्ता न आपः शं स्योना भवन्तु ॥ १ ॥
यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यन् जनानाम् ।
या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्ता न आपः शं स्योना भवन्तु ॥ २ ॥ (१४२)

यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा भवन्ति ।
या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्ता न आपः शं स्योना भवन्तु ॥ ३ ॥
शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवया तन्वोप स्पृशत त्वचं मे ।
घृतश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शं स्योना भवन्तु ॥ ४ ॥ (१४४)

(३४) मधुविद्या ।

१-५ अथर्वा । मधुवनस्पतिः । अनुष्टुप् ।

इयं वीरुन्मधुजाता मधुना त्वा खनामसि ।
मधोरधि प्रजातासि सा नो मधुमतस्कृधि ॥ १ ॥
जिह्वाया अग्रे मधु मे जिह्वामूले मधूलकम् ।
ममेदह क्रतावसो मम चित्तमुपायसि ॥ २ ॥
मधुमन्मे निक्रमणं मधुमन्मे परायणम्
वाचा वदामि मधुमद् भूयासं मधुसंदृशः ॥ ३ ॥
मधोरस्मि मधुतरो मदुघान्मधुमत्तरः ।
मामित्किल त्वं वनाः शाखां मधुमतीमिव ॥ ४ ॥
परि त्वा परितत्नुनेक्षुणागामविद्विषे ।
यथा मां कामिन्यसो यथा मन्नापगा असः ॥ ५ ॥ (१४९)

(३५) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-४ अथर्वा (आयुष्कामः) । हिरण्यम्, इन्द्राग्नी, विश्वे देवाः । जगती, ४ अनुष्टुब्गर्भा चतुष्पदा त्रिष्टुप् ।

यदाबध्नन्दाक्षायणा हिरण्यं शतानीकाय सुमनस्यमानाः ।
तत्ते बध्नाम्यायुषे वर्चसे बलाय दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ॥ १ ॥
नैनं रक्षांसि न पिशाचाः सहन्ते देवानामोजः प्रथमजं ह्येतत् ।
यो बिभर्ति दाक्षायणं हिरण्यं स जीवेषु कृणुते दीर्घमायुः ॥ २ ॥
अपां तेजो ज्योतिरोजो बलं च वनस्पतीनामुत वीर्याणि ।
इन्द्र इवेन्द्रियाण्यधि धारयामो अस्मिन्तद्दक्षमाणो बिभरद्धिरण्यम् ॥ ३ ॥
समानां मासामृतुभिष्ट्वा वयं संवत्सरस्य पयसा पिपर्मि ।
इन्द्राग्नी विश्वे देवास्तेऽनु मन्यन्तामहृणीयमानाः ॥ ४ ॥ (१५३)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

॥ इति द्वितीयः प्रपाठकः ॥२॥

॥ इति प्रथमं काण्डं समाप्तम् ॥

[प्रथमकाण्डस्य मन्त्र-संख्या १५३]

द्वितीयं काण्डम् ।

(१) परमं धाम ।

[अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥ ३ ॥] १-५ वेनः । ब्रह्म, आत्मा । त्रिष्टुप्, ३ जगती ।

[१] वेनस्तत्पश्यत्परमं गुहा यद्यत्र विश्वं भवत्येकरूपम् ।
इदं पृश्निरदुहज्जायमानाः स्वर्विदो अभ्यनूषत व्राः ॥ १ ॥
प्र तद्वोचेदमृतस्य विद्वान् गन्धर्वो धाम परमं गुहा यत् ।
त्रीणि पदानि निहिता गुहास्य यस्तानि वेद स पितुष्पितासत् ॥ २ ॥
स नः पिता जनिता स उत बन्धुर्धामानि वेद भुवनानि विश्वा ।
यो देवानां नामध एक एव तं संप्रश्नं भुवना यन्ति सर्वा ॥ ३ ॥
परि द्यावापृथिवी सद्य आयमुपातिष्ठे प्रथमजामृतस्य ।
वाचमिव वक्तरि भुवनेष्ठा धास्युरेष नन्वे३षो अग्निः ॥ ४ ॥
परि विश्वा भुवनान्यायमृतस्य तन्तुं विततं दृशे कम् ।
यत्र देवा अमृतमानशानाः समाने योनावध्यैरयन्त ॥ ५ ॥ (५)

(२) भुवनपतिसूक्तम् ।

१-५ मातृनामा । गन्धर्वाप्सरसः । त्रिष्टुप्, १ विराड्जगती, ४ त्रिपाद्विराण्नाम गायत्री, ५ भुरिगनुष्टुप् ।

दिव्यो गन्धर्वो भुवनस्य यस्पतिरेक एव नमस्यो विक्ष्वीड्यः ।
तं त्वा यौमि ब्रह्मणा दिव्य देव नमस्ते अस्तु दिवि ते सधस्थम् ॥ १ ॥
दिवि स्पृष्टो यजतः सूर्यत्वगवयाता हरसो दैव्यस्य ।
मृडाद्गन्धर्वो भुवनस्य यस्पतिरेक एव नमस्यः सुशेवाः ॥ २ ॥
अनवद्याभिः समु जग्म आभिरप्सरास्वपि गन्धर्व आसीत् ।
समुद्र आसां सदनं म आहुर्यतः सद्य आ च परा च यन्ति ॥ ३ ॥
अभ्रिये दिद्युन्नक्षत्रिये या विश्वावसुं गन्धर्वं सचध्वे ।
ताभ्यो वो देवीर्नम इत्कृणोमि ॥ ४ ॥
याः क्लन्दास्तमिषीचयोऽक्षकामा मनोमुहः ।
ताभ्यो गन्धर्वपत्नीभ्योऽप्सराभ्योऽकरं नमः ॥ ५ ॥ (१०)

(३) आस्रावस्य भेषजम् ।

१-६ अङ्गिराः । भैषज्यं, आयुः, धन्वन्तरिः । अनुष्टुप्, ६ त्रिपदा स्वराडुपरिष्टान्महाबृहती ।

अदो यदवधावत्यवत्कमधि पर्वतात् ।
तत्ते कृणोमि भेषजं सुभेषजं यथासंसि ॥ १ ॥
आदङ्गा कुविदङ्गा शतं या भेषजानि ते ।
तेषामसि त्वमुत्तममनास्रावमरोगणम् ॥ २ ॥
नीचैः खनन्त्यसुरा अरुस्राणमिदं महत् ।
तदास्रावस्य भेषजं तदु रोगमनीनशत् ॥ ३ ॥
उपजीका उद्भरन्ति समुद्रादधि भेषजम् ।
तदास्रावस्य भेषजं तदु रोगमशीशमत् ॥ ४ ॥
अरुस्राणमिदं महत्पृथिव्या अध्युद्भृतम् ।
तदास्रावस्य भेषजं तदु रोगमनीनशत् ॥ ५ ॥
शं नो भवन्त्वप ओषधयः शिवाः ।
इन्द्रस्य वज्रो अप हन्तु रक्षस आराद्विसृष्टा इषवः पतन्तु रक्षसाम् ॥६॥ (१६)

(४) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-६ अथर्वा । (चन्द्रमाः,) जङ्गिडः । अनुष्टुप्, १ विराट् प्रस्तारपङ्क्तिः ।

दीर्घायुत्वाय बृहते रणायारिष्यन्तो दक्षमाणाः सदैव ।
मणिं विष्कन्धदूषणं जङ्गिडं बिभृमो वयम् ॥ १ ॥
जङ्गिडो जम्भाद्विशराद्विष्कन्धादभिशोचनात् ।
मणिः सहस्रवीर्यः परि णः पातु विश्वतः ॥ २ ॥
अयं विष्कन्धं सहतेऽयं बाधते अत्त्रिणः ।
अयं नो विश्वभेषजो जङ्गिडः पात्वंहसः ॥ ३ ॥
देवैर्दत्तेन मणिना जङ्गिडेन मयोभुवा ।
विष्कन्धं सर्वा रक्षांसि व्यायामे सहामहे ॥ ४ ॥
शणश्च मा जङ्गिडश्च विष्कन्धादभि रक्षताम् ।
अरण्यादन्य आभृतः कृष्या अन्यो रसेभ्यः ॥ ५ ॥
कृत्यादूषिरयं मणिरथो अरातिदूषिः ।
अथो सहस्वान् जङ्गिडः प्र ण आयूंषि तारिषत् ॥ ६ ॥ (२२)

(५) इन्द्रस्य वीर्याणि ।

१–७ भृगुराथर्वणः । इन्द्रः । त्रिष्टुप्, १ उपरिष्टान्निचृद्बृहती, २ उपरिष्टाद्विराड्बृहती, ३ विराट्पथ्या बृहती, ४ जगती पुरोविराट् ।

इन्द्रं जुषस्व प्र वहा याहि शूर हरिभ्याम् ।
पिबा सुतस्य मतेरिह मधोश्चकानश्चारुर्मदाय ॥ १ ॥
इन्द्र जठरं नव्यो न पृणस्व मधोर्दिवो न ।
अस्य सुतस्य स्वर्णोप त्वा मदाः सुवाचो अगुः ॥ २ ॥
इन्द्रस्तुराषाण्मित्रो वृत्रं यो जघान यतीर्न ।
बिभेद वलं भृगुर्न ससहे शत्रून्मदे सोमस्य ॥ ३ ॥
आ त्वा विशन्तु सुतास इन्द्र पृणस्व कुक्षी विड्ढि शक्र धियेह्या नः ।
श्रुधी हवं गिरो मे जुषस्वेन्द्र स्वयुग्भिर्मत्स्वेह महे रणाय ॥ ४ ॥
इन्द्रस्य नु प्रा वोचं वीर्याणि यानि चकार प्रथमानि वज्री ।
अहन्नहिमन्वपस्ततर्द प्र वक्षणा अभिनत्पर्वतानाम् ॥ ५ ॥
अहन्नहिं पर्वते शिश्रियाणं त्वष्टास्मै वज्रं स्वर्यं ततक्ष ।
वाश्रा इव धेनवः स्यन्दमाना अञ्जः समुद्रमव जग्मुरापः ॥ ६ ॥
वृषायमाणो अवृणीत सोमं त्रिकद्रुकेष्वपिबत्सुतस्य ।
आ सायकं मघवादत्त वज्रमहन्नेनं प्रथमजामहीनाम् ॥ ७ ॥ (२९)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

(६) सपत्नहाऽग्निः ।

१–५ शौनकः (सम्पत्कामः) । अग्निः । त्रिष्टुप्, ४ चतुष्पदार्षी पङ्क्तिः, ५ विराट् प्रस्तारपङ्क्तिः ।

[२] समास्त्वाग्न ऋतवो वर्धयन्तु संवत्सरा ऋषयो यानि सत्या ।
सं दिव्येन दीदिहि रोचनेन विश्वा आ भाहि प्रदिशश्चतस्रः ॥ १ ॥
सं चेध्यस्वाग्ने प्र च वर्धयेममुच्च तिष्ठ महते सौभगाय ।
मा ते रिषन्नुपसत्तारो अग्ने ब्रह्माणस्ते यशसः सन्तु मान्ये ॥ २ ॥
त्वामग्ने वृणते ब्राह्मणा इमे शिवो अग्ने संवरणे भवा नः ।
सपत्नहाग्ने अभिमातिजिद्भव स्वे गये जागृह्यप्रयुच्छन् ॥ ३ ॥
क्षत्रेणाग्ने स्वेन सं रभस्व मित्रेणाग्ने मित्रधा यतस्व ।
सजातानां मध्यमेष्ठा राज्ञामग्ने विहव्यो दीदिहीह ॥ ४ ॥
अति निहो अति स्रिधोऽत्यचित्तीरति द्विषः ।
विश्वा ह्यग्ने दुरिता तर त्वमथास्मभ्यं सहवीरं रयिं दाः ॥ ५ ॥ (३४)

(७) शापमोचनम् ।

१–५ अथर्वा । भैषज्यं, आयुः, वनस्पतिः । अनुष्टुप्, १ भुरिक्, ४ विराडुपरिष्टाद्बृहती ।

अघद्विष्टा देवजाता वीरुच्छपथयोपनी ।
आपो मलमिव प्राणैक्षीत्सर्वान्मच्छपथाँ अधि ॥ १ ॥
यश्च सापत्नः शपथो जाम्याः शपथश्च यः ।
ब्रह्मा यन्मन्युतः शपात्सर्वं तन्नो अधस्पदम् ॥ २ ॥
दिवो मूलमवततं पृथिव्या अध्युत्ततम् ।
तेन सहस्रकाण्डेन परि णः पाहि विश्वतः ॥ ३ ॥
परि मां परि मे प्रजां परि णः पाहि यद्धनम् ।
अरातिर्नो मा तारीन्मा नस्तारिषुरभिमातयः ॥ ४ ॥
शप्तारमेतु शपथो यः सुहार्त्तेन नः सह ।
चक्षुर्मन्त्रस्य दुर्हार्दः पृष्टीरपि शृणीमसि ॥ ५ ॥ (३९)

(८) क्षेत्रियरोगनाशनम् ।

१–५ भृग्वङ्गिराः । वनस्पतिः, यक्ष्मनाशनम् । अनुष्टुप्, ३ पथ्या पङ्क्तिः, ४ विराट्, ५ निचृत्पथ्या पङ्क्तिः ।

उदगातां भगवती विचृतौ नाम तारके ।
वि क्षेत्रियस्य मुञ्चतामधमं पाशमुत्तमम् ॥ १ ॥
अपेयं रात्र्युच्छत्वपोच्छन्त्वभिकृत्वरीः ।
वीरुत्क्षेत्रियनाशन्यप क्षेत्रियमुच्छतु ॥ २ ॥
बभ्रोरर्जुनकाण्डस्य यवस्य ते पलाल्या तिलस्य तिलपिञ्ज्या ।
वीरुत्क्षेत्रियनाशन्यप क्षेत्रियमुच्छतु ॥ ३ ॥
नमस्ते लाङ्गलेभ्यो नम ईषायुगेभ्यः ।
वीरुत्क्षेत्रियनाशन्यप क्षेत्रियमुच्छतु ॥ ४ ॥
नमः सनिस्रसाक्षेभ्यो नमः संदेश्येभ्यः ।
नमः क्षेत्रस्य पतये वीरुत्क्षेत्रियनाशन्यप क्षेत्रियमुच्छतु ॥ ५ ॥ (४४)

(९) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१–५ भृग्वङ्गिराः । वनस्पतिः, यक्ष्मनाशनम् । अनुष्टुप्, १ विराट् प्रस्तारपङ्क्तिः ।

दशवृक्ष मुञ्चेमं रक्षसो ग्राह्या अधि यैनं जग्राह पर्वसु ।
अथो एनं वनस्पते जीवानां लोकमुन्नय ॥ १ ॥ (४५)

आगादुदंगादुयं जीवानां व्रातमप्यंगात् ।
अभूंदु पुत्राणां पिता नृणां च भगंवत्तमः ॥ २ ॥
अधीतीरध्यंगादुयमधिं जीवपुरा अंगन् ।
शतं ह्यस्य भिषजः सहस्रमुत वीरुधः ॥ ३ ॥
देवास्ते चीतिमंविदन्ब्रह्माण उत वीरुधः ।
चीतिं ते विश्वे देवा अविंदन्भूम्यामधिं ॥ ४ ॥
यश्चकार स निष्करत्स एव सुभिंषक्तमः ।
स एव तुभ्यं भेषजानिं कृणवंद्भिषजा शुचिः ॥ ५ ॥ (४९)

(१०) पाशमोचनम् ।

१–८ भृग्वङ्गिराः । १–८ द्यावापृथिवी, ब्रह्म; २ अग्नि, आपः, ओषधयः, सोमः; ३ वातः दिशः; ४–८ वातपत्नीः सूर्यः, यक्ष्मं, निर्ऋतिः । १ त्रिष्टुप्, २ सप्तपदाष्टिः, ३–५, ७, ८ सप्तपदा धृतिः, ६ सप्तपदात्यष्टिः, ८ (२, ३) द्वौ पादौ उष्णिहौ ।

क्षेत्रियात्त्वा निर्ऋत्या जामिशंसाद् द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ १ ॥
शं ते अग्निः सहाद्भिरंस्तु शं सोमः सहौषधीभिः ।
एवाहं त्वां क्षेत्रियान्निर्ऋत्या जामिशंसाद् द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ २ ॥
शं ते वातो अन्तरिक्षे वयो धाच्छं ते भवन्तु प्रदिशश्चतस्रः ।
एवाहं त्वां क्षेत्रियान्निर्ऋत्या जामिशंसाद् द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ ३ ॥
इमा या देवीः प्रदिशश्चतस्रो वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे ।
एवाहं त्वां क्षेत्रियान्निर्ऋत्या जामिशंसाद् द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ ४ ॥
तासु त्वान्तर्जरस्या दधामि प्र यक्ष्मं एतु निर्ऋतिः पराचैः ।
एवाहं त्वां क्षेत्रियान्निर्ऋत्या जामिशंसाद् द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ ५ ॥
अमुक्था यक्ष्माद् दुरितादवद्याद् द्रुहः पाशाद् ग्राह्याश्चोदमुक्थाः ।
एवाहं त्वां क्षेत्रियान्निर्ऋत्या जामिशंसाद् द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ ६ ॥ (५५)

❀

अह्ना अरातिमविदः स्योनमप्यभूर्भद्रे सुकृतस्य लोके ।
एवाहं त्वां क्षेत्रियान्निर्ऋत्या जामिशंसाद् द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ ७ ॥
सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या अधि देवा मुञ्चन्तो असृजन्निरेणसः ।
एवाहं त्वां क्षेत्रियान्निर्ऋत्या जामिशंसाद् द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
अनागसं ब्रह्मणा त्वा कृणोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥ ८ ॥ (५७)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(११) श्रेयःप्राप्तिः ।

१-५ शुक्रः । कृत्यादूषणम् । १ चतुष्पदा विराड् गायत्री, २-५ त्रिपदा परोष्णिक्, ४ पिपीलिकमध्या निचृत् ।

[३] दूष्या दूषिरसि हेत्या हेतिरसि मेन्या मेनिरसि । आप्नुहि श्रेयांसमति समं क्राम ॥ १ ॥
स्रक्त्योऽसि प्रतिसरोऽसि प्रत्यभिचरणोऽसि । आप्नुहि श्रेयांसमति समं क्राम ॥ २ ॥
प्रति तमभि चर योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः । आप्नुहि श्रेयांसमति समं क्राम ॥ ३ ॥
सूरिरसि वर्चोधा असि तनूपानोऽसि । आप्नुहि श्रेयांसमति समं क्राम ॥ ४ ॥
शुक्रोऽसि भ्राजोऽसि स्वरसि ज्योतिरसि । आप्नुहि श्रेयांसमति समं क्राम ॥ ५ ॥ (६२)

(१२) शत्रुनाशनम् ।

१-८ भरद्वाजः । १ द्यावापृथिवी, अन्तरिक्षम्; २ देवाः, ३ इन्द्रः, ४ आदित्या वसवोऽङ्गिरसः पितरः; ५ सोम्यासः पितरः; ६ मरुतः, ७ यमसादनम्, ब्रह्म, ८ अग्निः । त्रिष्टुप्, २ जगती, ७-८ अनुष्टुप् ।

द्यावापृथिवी उर्व१न्तरिक्षं क्षेत्रस्य पत्न्युरुगायोऽद्भुतः ।
उतान्तरिक्षमुरु वातगोपं त इह तप्यन्तां मयि तप्यमाने ॥ १ ॥
इदं देवाः शृणुत ये यज्ञिया स्थ भरद्वाजो मह्यमुक्थानि शंसति ।
पाशे स बद्धो दुरिते नि युज्यतां यो अस्माकं मन इदं हिनस्ति ॥ २ ॥
इदमिन्द्र शृणुहि सोमप यत्त्वा हृदा शोचता जोहवीमि ।
वृश्चामि तं कुलिशेनेव वृक्षं यो अस्माकं मन इदं हिनस्ति ॥ ३ ॥
अशीतिभिस्तिसृभिः सामगेभिरादित्येभिर्वसुभिरङ्गिरोभिः ।
इष्टापूर्तमवतु नः पितॄणामामुं ददे हरसा दैव्येन ॥ ४ ॥
द्यावापृथिवी अनु मा दीधीथां विश्वे देवासो अनु मा रभध्वम् ।
अङ्गिरसः पितरः सोम्यासः पापमार्छत्वपकामस्य कर्ता ॥ ५ ॥ (६७)

अतीव यो मरुतो मन्यते नो ब्रह्म वा यो निन्दिषत्क्रियमाणम् ।
तपूंषि तस्मै वृजिनानि सन्तु ब्रह्मद्विषं द्यौरभिसंतपाति ॥ ६ ॥
सप्त प्राणानष्टौ मन्यस्तांस्ते वृश्चामि ब्रह्मणा ।
अया यमस्य सादनमग्निदूतो अरंकृतः ॥ ७ ॥
आ दधामि ते पदं समिद्धे जातवेदसि ।
अग्निः शरीरं वेवेष्ट्वसुं वागपि गच्छतु ॥ ८ ॥ (७०)

(१३) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१–५ अथर्वा । अग्निः, २–३ बृहस्पतिः ४–५ विश्वेदेवाः । त्रिष्टुप्, ४ अनुष्टुप्, ६ विराड्जगती ।

आयुर्दा अग्ने जरसं वृणानो घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अग्ने ।
घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रानभि रक्षतादिमम् ॥ १ ॥
परि धत्त धत्त नो वर्चसेमं जरामृत्युं कृणुत दीर्घमायुः ।
बृहस्पतिः प्रायच्छद्वास एतत्सोमाय राज्ञे परिधातवा उ ॥ २ ॥
परीदं वासो अधिथाः स्वस्तयेऽभूर्गृष्टीनामभिशस्तिपा उ ।
शतं च जीव शरदः पुरूची रायश्च पोषमुपसंव्ययस्व ॥ ३ ॥
एह्यश्मानमा तिष्ठाश्मा भवतु ते तनूः ।
कृण्वन्तु विश्वे देवा आयुष्टे शरदः शतम् ॥ ४ ॥
यस्य ते वासः प्रथमवास्यं१ हरामस्तं त्वा विश्वेऽवन्तु देवाः ।
तं त्वा भ्रातरः सुवृधा वर्धमानमनु जायन्तां बहवः सुजातम् ॥ ५ ॥ (७५)

(१४) दस्युनाशनम् ।

१–६ चातनः । शालाग्निदैवत्यम् । अनुष्टुप्, २ भुरिक्, ४ उपरिष्टाद्विराड्बृहती ।

निःसालां धृष्णुं धिषणमेकवाद्यां जिघत्स्वम् ।
सर्वाश्चण्डस्य नप्त्यो३ नाशयामः सदान्वाः ॥ १ ॥
निर्वो गोष्ठादजामसि निरक्षान्निरुपानसात् ।
निर्वो मगुन्द्या दुहितरो गृहेभ्यश्चातयामहे ॥ २ ॥
असौ यो अधराद् गृहस्तत्र सन्त्वराय्यः ।
तत्र सेदिर्न्युच्यतु सर्वाश्च यातुधान्यः ॥ ३ ॥
भूतपतिर्निरजत्विन्द्रश्चेतः सदान्वाः ।
गृहस्य बुध्न आसीनास्ता इन्द्रो वज्रेणाधि तिष्ठतु ॥ ४ ॥ (७९)

यदि स्थ क्षेत्रियाणां यदि वा पुरुषेषिताः ।
यदि स्थ दस्युभ्यो जाता नश्यतेतः सदान्वाः ॥ ५ ॥
परि धामान्यासामाशुर्गाष्ठामिवासरन् ।
अजैषं सर्वानाजीन्वो नश्यतेतः सदान्वाः ॥ ६ ॥ (८१)

(१५) अभयप्राप्तिः ।

१—६ ब्रह्मा । प्राणः, अपानः, आयुः । त्रिपाद्गायत्री ।

यथा द्यौश्च पृथिवी च न बिभीतो न रिष्यतः । एवा मे प्राण मा बिभेः ॥ १ ॥
यथाहश्च रात्री च न बिभीतो न रिष्यतः । एवा मे प्राण मा बिभेः ॥ २ ॥
यथा सूर्यश्च चन्द्रश्च न बिभीतो न रिष्यतः । एवा मे प्राण मा बिभेः ॥ ३ ॥
यथा ब्रह्म च क्षत्रं च न बिभीतो न रिष्यतः । एवा मे प्राण मा बिभेः ॥ ४ ॥
यथा सत्यं चानृतं च न बिभीतो न रिष्यतः । एवा मे प्राण मा बिभेः ॥ ५ ॥
यथा भूतं च भव्यं च न बिभीतो न रिष्यतः । एवा मे प्राण मा बिभेः ॥ ६ ॥ (८७)

(१६) सुरक्षा ।

१-५ ब्रह्मा । प्राणः, अपानः, आयुः । (एकावसानम्) १, ३ एकपादासुरी त्रिष्टुप्, २ एकपादासुरी उष्णिक्, ४-५ एकपदासुरी गायत्री ।

प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं स्वाहा ॥ १ ॥
द्यावापृथिवी उपश्रुत्या मा पातं स्वाहा ॥ २ ॥
सूर्य चक्षुषा मा पाहि स्वाहा ॥ ३ ॥
अग्ने वैश्वानर विश्वैर्मा देवैः पाहि स्वाहा ॥ ४ ॥
विश्वंभर विश्वेन मा भरसा पाहि स्वाहा ॥ ५ ॥ (९२)

(१७) बलप्राप्तिः ।

१-७ ब्रह्मा । प्राणः, अपानः, आयुः । (एकावसानम्) १-६ एकपादासुरी त्रिष्टुप्, ७ आसुरी उष्णिक् ।

ओजोऽस्योजो मे दाः स्वाहा ॥ १ ॥ सहोऽसि सहो मे दाः स्वाहा ॥ २ ॥
बलमसि बलं मे दाः स्वाहा ॥ ३ ॥ आयुरस्यायुर्मे दाः स्वाहा ॥ ४ ॥
श्रोत्रमसि श्रोत्रं मे दाः स्वाहा ॥ ५ ॥ चक्षुरसि चक्षुर्मे दाः स्वाहा ॥ ६ ॥
परिपाणमसि परिपाणं मे दाः स्वाहा ॥ ७ ॥ (९९)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥
॥ इति तृतीयः प्रपाठकः ॥३॥

(१८) शत्रुनाशनम् ।

१-५ चातनः । अग्निः । (द्वैपदम्) साम्नी बृहती ।

[अथ चतुर्थः प्रपाठकः॥४॥]

[४] भ्रातृव्यक्षयणमसि भ्रातृव्यचातनं मे दाः स्वाहा ॥ १ ॥
सपत्नक्षयणमसि सपत्नचातनं मे दाः स्वाहा ॥ २ ॥
अरायक्षयणमस्यरायचातनं मे दाः स्वाहा ॥ ३ ॥
पिशाचक्षयणमसि पिशाचचातनं मे दाः स्वाहा ॥ ४ ॥
सदान्वाक्षयणमसि सदान्वाचातनं मे दाः स्वाहा ॥ ५ ॥ (१०४)

(१९) शत्रुनाशनम् ।

१-५ अथर्वा । अग्निः । (एकावसानम्) १-४ निचृद्विषमा गायत्री, ५ भुरिग्विषमा ।

अग्ने यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ १ ॥
अग्ने यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ २ ॥
अग्ने यत्तेऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ३ ॥
अग्ने यत्ते शोचिस्तेन तं प्रति शोच योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ४ ॥
अग्ने यत्ते तेजस्तेन तमतेजसं कृणु योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ५ ॥ (१०९)

(२०) शत्रुनाशनम् ।

१-५ अथर्वा । वायुः । (एकावसानम्) १-४ निचृद्विषमा गायत्री, ५ भुरिग्विषमा ।

वायो यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ १ ॥
वायो यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ २ ॥
वायो यत्तेऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ३ ॥
वायो यत्ते शोचिस्तेन तं प्रति शोच योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ४ ॥
वायो यत्ते तेजस्तेन तमतेजसं कृणु योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ५ ॥ (११४)

(२१) शत्रुनाशनम् ।

१-५ अथर्वा । सूर्यः । (एकावसानम्) १-४ निचृद्विषमा गायत्री, ५ भुरिग्विषमा ।

सूर्य यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ १ ॥
सूर्य यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ २ ॥
सूर्य यत्तेऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ३ ॥ (११७)

सूर्य यत्ते शोचिस्तेन तं प्रति शोच योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ४ ॥
सूर्य यत्ते तेजस्तेन तमतेजसं कृणु योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ५ ॥ (११९)

(२२) शत्रुनाशनम् ।

१—५ अथर्वा । चन्द्रः । (एकावसानम्) १—४ निचृद्विषमा गायत्री, ५ भुरिग्विषमा ।

चन्द्र यत्ते तपस्तेन तं प्रति तप योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ १ ॥
चन्द्र यत्ते हरस्तेन तं प्रति हर योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ २ ॥
चन्द्र यत्तेऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्च योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ३ ॥
चन्द्र यत्ते शोचिस्तेन तं प्रति शोच योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ४ ॥
चन्द्र यत्ते तेजस्तेन तमतेजसं कृणु योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ५ ॥ (१२४)

(२३) शत्रुनाशनम् ।

१-५ अथर्वा । आपः । (एकावसानम्) १-४ समविषमा, ५ स्वराड्विषमा ।

आपो यद्वस्तपस्तेन तं प्रति तपत योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ १ ॥
आपो यद्वो हरस्तेन तं प्रति हरत योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ २ ॥
आपो यद्वोऽर्चिस्तेन तं प्रत्यर्चत योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ३ ॥
आपो यद्वः शोचिस्तेन तं प्रति शोचत योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ४ ॥
आपो यद्वस्तेजस्तेन तमतेजसं कृणुत योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ५ ॥ (१२९)

(२४) शत्रुनाशनम् ।

१-८ ब्रह्मा । आयुष्यम् । पङ्क्तिः, १-२ पुरउष्णिक्, ३-४ पुरोदेवत्या पंक्तिः (१-४ विराट्); ५-८ पञ्चपदा पथ्यापाङ्क्तिः (५ भुरिक्, ६-७ निचृत्, ५ चतुष्पदाबृहती, ७-८ भुरिक्)

शेरभक शेरभ पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनः ।
यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत्तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥ १ ॥
शेवृधक शेवृध पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनः ।
यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत्तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥ २ ॥
म्रोकानुम्रोक पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनः ।
यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत्तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥ ३ ॥
सर्पानुसर्प पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनः ।
यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत्तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥ ४ ॥ (१३३)

जूर्णि पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनीः ।
यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत्तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥ ५ ॥
उपब्दे पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनीः ।
यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत्तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥ ६ ॥
अर्जुनि पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनीः ।
यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत्तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥ ७ ॥
भरूजि पुनर्वो यन्तु यातवः पुनर्हेतिः किमीदिनीः ।
यस्य स्थ तमत्त यो वः प्राहैत्तमत्त स्वा मांसान्यत्त ॥ ८ ॥ (१३७)

(२५) पृश्निपर्णी ।

१-५ चातनः । वनस्पतिः । अनुष्टुप्, ४ भुरिक् ।

शं नो देवी पृश्निपर्ण्यशं निर्ऋत्या अकः ।
उग्रा हि कण्वजम्भनी तामभक्षि सहस्वतीम् ॥ १ ॥
सहमानेयं प्रथमा पृश्निपर्ण्यजायत ।
तयाऽहं दुर्णाम्नां शिरो वृश्चामि शकुनेरिव ॥ २ ॥
अरायमसृक्पावानं यश्च स्फातिं जिहीर्षति ।
गर्भादं कण्वं नाशय पृश्निपर्णि सहस्व च ॥ ३ ॥
गिरिमेनाँ आ वेशय कण्वान् जीवितयोपनान् ।
तांस्त्वं देवि पृश्निपर्ण्यग्निरिवानुदहन्निहि ॥ ४ ॥
पराच एनान्प्र णुद कण्वान् जीवितयोपनान् ।
तमांसि यत्र गच्छन्ति तत्क्रव्यादो अजीगमम् ॥ ५ ॥ (१४२)

(२६) पशुसंवर्धनम् ।

१-५ सविता । पशवः । त्रिष्टुप्, ३ उपरिष्टाद्विराड् बृहती, ४ भुरिगनुष्टुप्, ५ अनुष्टुप् ।

एह यन्तु पशवो ये परेयुर्वायुर्येषां सहचारं जुजोष ।
त्वष्टा येषां रूपधेयानि वेदास्मिन्तान्गोष्ठे सविता नि यच्छतु ॥ १ ॥
इमं गोष्ठं पशवः सं स्रवन्तु बृहस्पतिरा नयतु प्रजानन् ।
सिनीवाली नयत्वाग्रमेषामाजग्मुषो अनुमते नि यच्छ ॥ २ ॥ (१४४)

सं सं स्रवन्तु पशवः समश्वाः समु पूरुषाः ।
सं धान्यस्य या स्फातिः संस्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ ३ ॥
सं सिञ्चामि गवां क्षीरं समाज्येन बलं रसम् ।
संसिक्ता अस्माकं वीरा ध्रुवा गावो मयि गोपतौ ॥ ४ ॥
आ हरामि गवां क्षीरमाहार्षं धान्यं१ रसम् ।
आहृता अस्माकं वीरा आ पत्नीरिदमस्तकम् ॥ ५ ॥ (१४७)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(२७) शत्रुपराजयः ।

१-७ कपिञ्जलः । १-५ वनस्पतिः, ६ रुद्रः, ७ इन्द्रः । अनुष्टुप् ।

[५] नेच्छत्रुः प्राशं जयाति सहमानाभिभूरसि ।
प्राशं प्रतिप्राशो जह्यरसान्कृण्वोषधे ॥ १ ॥
सुपर्णस्त्वान्वविन्दत्सूकरस्त्वाखनन्नसा ।
प्राशं प्रतिप्राशो जह्यरसान्कृण्वोषधे ॥ २ ॥
इन्द्रो ह चक्रे त्वा बाहावसुरेभ्य स्तरीतवे ।
प्राशं प्रतिप्राशो जह्यरसान्कृण्वोषधे ॥ ३ ॥
पाटामिन्द्रो व्याश्नादसुरेभ्य स्तरीतवे ।
प्राशं प्रतिप्राशो जह्यरसान्कृण्वोषधे ॥ ४ ॥
तयाहं शत्रून्त्साक्ष इन्द्रः सालावृकाँ इव ।
प्राशं प्रतिप्राशो जह्यरसान्कृण्वोषधे ॥ ५ ॥
रुद्र जलाषभेषज नीलशिखण्ड कर्मकृत् ।
प्राशं प्रतिप्राशो जह्यरसान्कृण्वोषधे ॥ ६ ॥
तस्य प्राशं त्वं जहि यो न इन्द्राभिदासति ।
अधि नो ब्रूहि शक्तिभिः प्राशि मामुत्तरं कृधि ॥ ७ ॥ (१५४)

(२८) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-५ शम्भुः । १,३ जरिमा, आयुः; २ मित्रावरुणौ; ३-५ द्यावापृथिव्यादयो देवाः । त्रिष्टुप्, १ जगती, ५ भुरिक् ।

तुभ्यमेव जरिमन्वर्धतामयं मेममन्ये मृत्यवो हिंसिषुः शतं ये ।
मातेव पुत्रं प्रमना उपस्थे मित्र एनं मित्रियात्पात्वंहसः ॥ १ ॥
मित्र एनं वरुणो वा रिशादा जरामृत्युं कृणुतां संविदानौ ।
तदग्निर्होता वयुनानि विद्वान् विश्वा देवानां जनिमा विवक्ति ॥ २ ॥ (१५६)

त्वमीशिषे पशूनां पार्थिवानां ये जाता उत वा ये जनित्राः ।
मेमं प्राणो हासीन्मो अपानो मेमं मित्रा वधिषुर्मो अमित्राः ॥ ३ ॥
द्यौष्ट्वा पिता पृथिवी माता जरामृत्युं कृणुतां संविदाने ।
यथा जीवा अदितेरुपस्थे प्राणापानाभ्यां गुपितः शतं हिमाः ॥ ४ ॥
इममग्न आयुषे वर्चसे नय प्रियं रेतो वरुण मित्रराजन् ।
मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथासत् ॥ ५ ॥ (१५९)

(२९) दीर्घायुष्यम् ।

१-७ अथर्वा । १ अग्निः सूर्यः बृहस्पतिः, २ जातवेदाः सविता, ३ इन्द्रः, ४-५ द्यावापृथिवी' विश्वेदेवाः, मरुतः, आपः, ६ अश्विनौ, ७ इन्द्रः । त्रिष्टुप्, १ अनुष्टुप्, ४ पराबृहती निचृत्प्रस्तारपङ्क्तिः ।

पार्थिवस्य रसे देवा भगस्य तन्वो३ बले ।
आयुष्यमस्मा अग्निः सूर्यो वर्च आ धाद्बृहस्पतिः ॥ १ ॥
आयुरस्मै धेहि जातवेदः प्रजां त्वष्टरधिनिधेह्यस्मै ।
रायस्पोषं सवितरा सुवास्मै शतं जीवाति शरदस्तवायम् ॥ २ ॥
आशीर्ण ऊर्जमुत सौप्रजास्त्वं दक्षं धत्तं द्रविणं सचेतसौ ।
जयं क्षेत्राणि सहसायमिन्द्र कृण्वानो अन्यानधरान्त्सपत्नान् ॥ ३ ॥
इन्द्रेण दत्तो वरुणेन शिष्टो मरुद्भिरुग्रः प्रहितो न आगन् ।
एष वां द्यावापृथिवी उपस्थे मा क्षुधन्मा तृषत् ॥ ४ ॥
ऊर्जमस्मा ऊर्जस्वती धत्तं पयो अस्मै पयस्वती धत्तम् ।
ऊर्जमस्मै द्यावापृथिवी अधातां विश्वे देवा मरुत ऊर्जमापः ॥ ५ ॥
शिवाभिष्टे हृदयं तर्पयाम्यनमीवो मोदिषीष्ठाः सुवर्चाः ।
सवासिनौ पिबतां मन्थमेतमश्विनो रूपं परिधाय मायाम् ॥ ६ ॥
इन्द्र एतां ससृजे विद्धो अग्र ऊर्जां स्वधामजरां सा त एषा ।
तया त्वं जीव शरदः सुवर्चा मा त आ सुस्रोद्भिषजस्ते अक्रन् ॥ ७ ॥ (१६६)

(३०) कामिनीमनोऽभिमुखीकरणम् ।

१-५ प्रजापतिः । १ मनः, २ अश्विनौ, ३-५ औषधिः, ५ दम्पती । अनुष्टुप्, १ पथ्यापङ्क्तिः, ३ भुरिक् ।

यथेदं भूम्या अधि तृणं वातो मथायति ।
एवा मथ्नामि ते मनो यथा मां कामिन्यसो यथा मन्नापगा असः ॥ १ ॥ (१६७)

❀

सं चेन्नयाथो अश्विना कामिना सं च वक्षथः ।
सं वां भगासो अग्मत सं चित्तानि समु व्रता ॥ २ ॥
यत्सुपर्णा विवक्षवो अनमीवा विवक्षवः ।
तत्र मे गच्छताद्धवं शल्य इव कुल्मलं यथा ॥ ३ ॥
यदन्तरं तद्बाह्यं यद्बाह्यं तदन्तरम् ।
कन्यानां विश्वरूपाणां मनो गृभायौषधे ॥ ४ ॥
एयमगन्पतिकामा जनिकामोऽहमागमम् ।
अश्वः कनिक्रदद्यथा भगेनाहं सहागमम् ॥ ५ ॥ (१७१)

(३१) क्रिमिजम्भनम् ।

१-५ काण्वः । मही, चन्द्रमाः । अनुष्टुप्; २, ४ उपरिष्टाद्विराड् बृहती; ३,५ आर्षी त्रिष्टुप् ।

इन्द्रस्य या मही दृषत्क्रिमेर्विश्वस्य तर्हणी ।
तया पिनष्मि सं क्रिमीन्दृषदा खल्वाँ इव ॥ १ ॥
दृष्टमदृष्टमतृहमथो कुरूरुमतृहम् ।
अल्गण्डून्त्सर्वाञ्छलुनान्क्रिमीन्वचसा जम्भयामसि ॥ २ ॥
अल्गण्डून्हन्मि महता वधेन दूना अदूना अरसा अभूवन् ।
शिष्टानशिष्टान्नि तिरामि वाचा यथा क्रिमीणां नकिरुच्छिषातै ॥ ३ ॥
अन्वान्त्र्यं शीर्षण्य१मथो पार्ष्टेयं क्रिमीन् ।
अवस्कवं व्यध्वरं क्रिमीन्वचसा जम्भयामसि ॥ ४ ॥
ये क्रिमयः पर्वतेषु वनेष्वोषधीषु पशुष्वप्स्व१न्तः ।
ये अस्माकं तन्वमाविविशुः सर्वं तद्धन्मि जनिम क्रिमीणाम् ॥ ५ ॥ (१७६)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥५॥

(३२) क्रिमिनाशनम् ।

१-६ काण्वः । आदित्यः । अनुष्टुप्, १ त्रिपाद्भुरिग्गायत्री, ६ चतुष्पान्निचृदुष्णिक् ।

[६] उद्यन्नादित्यः क्रिमीन्हन्तु निम्रोचन्हन्तु रश्मिभिः ।
ये अन्तः क्रिमयो गवि ॥ १ ॥
विश्वरूपं चतुरक्षं क्रिमिं सारङ्गमर्जुनम् ।
शृणाम्यस्य पृष्टीरपि वृश्चामि यच्छिरः ॥ २ ॥ (१७८)

अत्रिवद्वः क्रिमयो हन्मि कण्ववज्जमदग्निवत् ।
अगस्त्यस्य ब्रह्मणा सं पिनष्म्यहं क्रिमीन् ॥ ३ ॥

हतो राजा क्रिमीणामुतैषां स्थपतिर्हतः ।
हतो हतमाता क्रिमिर्हतभ्राता हतस्वसा ॥ ४ ॥

हतासो अस्य वेशसो हतासः परिवेशसः ।
अथो ये क्षुल्लका इव सर्वे ते क्रिमयो हताः ॥ ५ ॥

प्र ते शृणामि शृङ्गे याभ्यां वितुदायसि ।
भिनद्मि ते कुषुम्भं यस्ते विषधानः ॥ ६ ॥ (१८२)

(३३) यक्ष्मविबर्हणम् ।

१–७ ब्रह्मा । यक्ष्मविबर्हणं, चन्द्रमाः, आयुष्यम् । अनुष्टुप्, ३ ककुम्मती, ४ चतुष्पदा भुरिगुष्णिक्, ५ उपरिष्टाद्विराड्बृहती, ६ उष्णिग्गर्भा निचृदनुष्टुप्, ७ पथ्या पङ्क्तिः ।

अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां कर्णाभ्यां छुबुकादधि ।
यक्ष्मं शीर्षण्यं मस्तिष्काज्जिह्वाया वि वृहामि ते ॥ १ ॥

ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्यो अनूक्यात् ।
यक्ष्मं दोषण्यमंसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥ २ ॥

हृदयात्ते परि क्लोम्नो हलीक्ष्णात्पार्श्वाभ्याम् ।
यक्ष्मं मतस्नाभ्यां प्लीह्नो यक्नस्ते वि वृहामसि ॥ ३ ॥

आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोरुदरादधि ।
यक्ष्मं कुक्षिभ्यां प्लाशेर्नाभ्या वि वृहामि ते ॥ ४ ॥

ऊरुभ्यां ते अष्ठीवद्भ्यां पार्ष्णिभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
यक्ष्मं भसद्यं श्रोणिभ्यां भासदं भंससो वि वृहामि ते ॥ ५ ॥

अस्थिभ्यस्ते मज्जभ्यः स्नावभ्यो धमनिभ्यः ।
यक्ष्मं पाणिभ्यामङ्गुलिभ्यो नखेभ्यो वि वृहामि ते ॥ ६ ॥

अङ्गेअङ्गे लोम्निलोम्नि यस्ते पर्वणिपर्वणि ।
यक्ष्मं त्वचस्यं ते वयं कश्यपस्य वीबर्हेण विष्वञ्चं वि वृहामसि ॥७॥ (१८९)

(३४) पशवः ।

१-५ अथर्वा । १ पशुपतिः, २ देवाः, ३ अग्निः विश्वकर्मा, ४ वायुः प्रजापतिः, ५ आशीः । त्रिष्टुप् ।

य ईशे पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत यो द्विपदाम् ।
निष्क्रीतः स यज्ञियं भागमेतु रायस्पोषा यजमानं सचन्ताम् ॥ १ ॥

प्रमुञ्चन्तो भुवनस्य रेतो गातुं धत्त यजमानाय देवाः ।
उपाकृतं शशमानं यदस्थात्प्रियं देवानामप्येतु पाथः ॥ २ ॥

ये बध्यमानमनु दीध्याना अन्वैक्षन्त मनसा चक्षुषा च ।
अग्निष्टानग्रे प्र मुमोक्तु देवो विश्वकर्मा प्रजया संरराणः ॥ ३ ॥

ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः ।
वायुष्टानग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया संरराणः ॥ ४ ॥

प्रजानन्तः प्रति गृह्णन्तु पूर्वे प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम् ।
दिवं गच्छ प्रति तिष्ठा शरीरैः स्वर्गं याहि पथिभिर्देवयानैः ॥ ५ ॥ (१९४)

(३५) विश्वकर्मा ।

१-५ अङ्गिराः । विश्वकर्मा । त्रिष्टुप्, १ बृहतीगर्भा; ४-५ भुरिक् ।

ये भक्षयन्तो न वसून्यानृधुर्यानग्नयो अन्वतप्यन्त धिष्ण्याः ।
या तेषामवया दुरिष्टिः स्विष्टिं नस्तां कृणवद्विश्वकर्मा ॥ १ ॥

यज्ञपतिमृषय एनसाहुर्निर्भक्तं प्रजा अनुतप्यमानम् ।
मथव्यान्स्तोकानप यान्रराध सं नष्टेभिः सृजतु विश्वकर्मा ॥ २ ॥

अदान्यान्त्सोमपान्मन्यमानो यज्ञस्य विद्वान्त्समये न धीरः ।
यदेनश्चकृवान्बद्ध एष तं विश्वकर्मन्प्र मुञ्चा स्वस्तये ॥ ३ ॥

घोरा ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यश्चक्षुर्यदेषां मनसश्च सत्यम् ।
बृहस्पतये महिष द्युमन्नमो विश्वकर्मन्नमस्ते पाह्यऽस्मान् ॥ ४ ॥

यज्ञस्य चक्षुः प्रभृतिर्मुखं च वाचा श्रोत्रेण मनसा जुहोमि ।
इमं यज्ञं विततं विश्वकर्मणा देवा यन्तु सुमनस्यमानाः ॥ ५ ॥ (१९९)

(३६) पतिवेदनम्।

१-८ पतिवेदनः। १ अग्निः, २ सोमः, अर्यमा, धाता, ३ अग्नीषोमौ, ४ इन्द्रः, ५ सूर्यः, ६ धनपतिः, ७ भगः, ८ औषधिः। त्रिष्टुप्, १ भुरिक्; २,५-७ अनुष्टुप्, ८ निचृत्पुरउष्णिक्।

आ नो॑ अग्ने सुम॒तिं सं॑भ॒लो ग॑मेदि॒मां कु॑मा॒रीं स॒ह नो॒ भगे॑न ।
जुष्टा॑ व॒रेषु॒ सम॑नेषु व॒ल्गुरो॒षं पत्या॒ सौभ॑गमस्त्व॒स्यै ॥ १ ॥
सोम॑जुष्टं॒ ब्रह्म॑जुष्टमर्य॒म्णा संभृ॑तं॒ भग॑म् ।
धा॒तुर्दे॒वस्य॑ स॒त्येन॑ कृणोमि॑ प॒तिवेद॑नम् ॥ २ ॥
इ॒यम॑ग्ने॒ नारी॒ पतिं॑ विदेष्ट॒ सोमो॒ हि राजा॑ सु॒भगां॑ कृणोति॑ ।
सु॒वा॑ना पु॒त्रान्महि॑षी भवाति ग॒त्वा पतिं॑ सु॒भगा॒ वि रा॑जतु ॥ ३ ॥
यथा॑ख॒रो म॑घवं॒श्चारु॑रे॒ष प्रि॒यो मृ॒गाणां॑ सु॒षदा॑ ब॒भूव॑ ।
ए॒वा भग॑स्य जु॒ष्टेयम॑स्तु॒ नारी॒ संप्रि॑या॒ पत्यावि॑राधयन्ती ॥ ४ ॥
भग॑स्य॒ नाव॒मा रो॑ह पू॒र्णामनु॑पदस्वतीम् ।
तयो॑प॒प्रता॑रय॒ यो व॒रः प्र॑तिका॒म्यः॑ ॥ ५ ॥
आ क्र॑न्दय धनपते व॒रमाम॑नसं कृणु ।
सर्वं॑ प्रदक्षि॒णं कृ॑णु॒ यो व॒रः प्र॑तिका॒म्यः॑ ॥ ६ ॥
इ॒दं हिर॑ण्यं॒ गुल्गु॑ल्व॒यमौ॒क्षो अथो॒ भगः॑ ।
ए॒ते पति॑भ्य॒स्त्वाम॑दुः प्रतिका॒माय॒ वेत्त॑वे ॥ ७ ॥
आ ते॑ नयतु सवि॒ता न॑यतु॒ पति॒र्यः प्र॑तिका॒म्यः॑ ।
त्वम॑स्यै धेह्योषधे ॥ ८ ॥ (२०७)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥
॥ इति चतुर्थः प्रपाठकः ॥ ४ ॥

॥ इति द्वितीयं काण्डं समाप्तम् ॥ २ ॥

मंत्रसंख्या

प्रथमकाण्डस्य	१५३
द्वितीयकाण्डस्य	२०७
सर्वयोगः	३६०

तृतीयं काण्डम् ।

(१) शत्रुसेनासंमोहनम् ।

१-६ अथर्वा । सेनामोहनं, १ अग्निः, २ मरुतः, ३-६ इन्द्रः । त्रिष्टुप्, २ विराड्गर्भा भुरिक्, ३-६ अनुष्टुभ्, ५ विराट्पुरउष्णिक् ।

[अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥ ५ ॥]

[१] अग्निर्नः शत्रून्प्रत्येतु विद्वान्प्रतिदहन्नभिशस्तिमरातिम् ।
स सेनां मोहयतु परेषां निर्हस्तांश्च कृणवज्जातवेदाः ॥ १ ॥
यूयमुग्रा मरुत ईदृशे स्थाभि प्रेत मृणत सहध्वम् ।
अमीमृणन्वसवो नाथिता इमे अग्निर्ह्येषां दूतः प्रत्येतु विद्वान् ॥ २ ॥
अमित्रसेनां मघवन्नस्मान् छत्रूयतीमभि ।
युवं तानिन्द्र वृत्रहन्नग्निश्च दहतं प्रति ॥ ३ ॥
प्रसूत इन्द्र प्रवता हरिभ्यां प्र ते वज्रः प्रमृणन्नेतु शत्रून्
जहि प्रतीचो अनूचः पराचो विष्वक्सत्यं कृणुहि चित्तमेषाम् ॥ ४ ॥
इन्द्र सेनां मोहयामित्राणाम् ।
अग्नेर्वातस्य ध्राज्या तान्विषूचो वि नाशय ॥ ५ ॥
इन्द्रः सेनां मोहयतु मरुतो घ्नन्त्वोजसा ।
चक्षूंष्यग्निरा दत्तां पुनरेतु पराजिता ॥ ६ ॥ (६)

(२) शत्रुसेनासंमोहनम् ।

१-६ अथर्वा । सेनामोहनम्, १-२ अग्निः, ३-४ इन्द्रः, ५ द्यौः, ६ मरुतः । त्रिष्टुप्, २-४ अनुष्टुप् ।

अग्निर्नो दूतः प्रत्येतु विद्वान्प्रतिदहन्नभिशस्तिमरातिम् ।
स चित्तानि मोहयतु परेषां निर्हस्तांश्च कृणवज्जातवेदाः ॥ १ ॥
अयमग्निरमूमुहद्यानि चित्तानि वो हृदि ।
वि वो धमत्वोकसः प्र वो धमतु सर्वतः ॥ २ ॥ (८)

इन्द्र चित्तानि मोहयन्नर्वाङाकूत्या चर ।
अग्नेर्वातस्य ध्राज्या तान्विषूचो वि नाशय ॥ ३ ॥
व्याकूतय एषामिताथो चित्तानि मुह्यत ।
अथो यदद्यैषां हृदि तदेषां परि निर्जहि ॥ ४ ॥
अमीषां चित्तानि प्रतिमोहयन्ती गृहाणाङ्गान्यप्वे परेहि ।
अभि प्रेहि निर्दह हृत्सु शोकैर्ग्राह्यामित्रांस्तमसा विध्य शत्रून् ॥ ५ ॥
असौ या सेना मरुतः परेषामस्मानैत्यभ्योजसा स्पर्धमाना ।
तां विध्यत तमसापव्रतेन यथैषामन्यो अन्यं न जानात् ॥ ६ ॥ (१२)

(३) स्वराज्ये राज्ञः पुनः स्थापनम् ।

१-६ अथर्वा । १ अग्निः, २ इन्द्रः, ३ वरुणः सोमः इन्द्रः, ४ श्येनः अश्विनौ, ५ इन्द्राग्नी, विश्वे देवाः, ६ इन्द्रः । त्रिष्टुप्, ३ चतुष्पदा भुरिक्पङ्क्तिः, ५-६ अनुष्टुप् ।

अचिक्रदत्स्वपा इह भुवदग्ने व्यचस्व रोदसी उरूची ।
युञ्जन्तु त्वा मरुतो विश्ववेदस आमुं नय नमसा रातहव्यम् ॥ १ ॥
दूरे चित्सन्तमरुषास इन्द्रमा च्यावयन्तु सख्याय विप्रम् ।
यद्गायत्रीं बृहतीमर्कमस्मै सौत्रामण्या दधृषन्त देवाः ॥ २ ॥
अद्भ्यस्त्वा राजा वरुणो ह्वयतु सोमस्त्वा ह्वयतु पर्वतेभ्यः ।
इन्द्रस्त्वा ह्वयतु विड्भ्य आभ्यः श्येनो भूत्वा विश आ पतेमाः ॥ ३ ॥
श्येनो हव्यं नयत्वा परस्मादन्यक्षेत्रे अपरुद्धं चरन्तम् ।
अश्विना पन्थां कृणुतां सुगं त इमं सजाता अभिसंविशध्वम् ॥ ४ ॥
ह्वयन्तु त्वा प्रतिजनाः प्रति मित्रा अवृषत ।
इन्द्राग्नी विश्वे देवास्ते विशि क्षेममदीधरन् ॥ ५ ॥
यस्ते हवं विवदत्सजातो यश्च निष्ट्यः ।
अपाञ्चमिन्द्र तं कृत्वाथेममिहाव गमय ॥ ६ ॥ (१८)

(४) प्राजाभी राज्ञः संवरणम् ।

१-७ अथर्वा । इन्द्रः, २ पञ्च प्रदिशः, ३ अग्निः, ४ अश्विनौ, मित्रावरुणौ, विश्वे देवाः, मरुतः, ५ द्यावापृथिवी । त्रिष्टुप्, १ जगती, ४-५ भुरिक् ।

आ त्वा गन्राष्ट्रं सह वर्चसोदिहि प्राङ् विशां पतिरेकराट् त्वं वि राज ।
सर्वास्त्वा राजन्प्रदिशो ह्वयन्तूपसद्यो नमस्यो भवेह ॥ १ ॥ (१९)

त्वां विशो वृणतां राज्याय त्वामिमाः प्रदिशः पञ्च देवीः ।
वर्ष्मन्राष्ट्रस्य ककुदि श्रयस्व ततो न उग्रो वि भजा वसूनि ॥ २ ॥
अच्छ त्वा यन्तु हविनः सजाता अग्निर्दूतो अजिरः सं चरातै ।
जायाः पुत्राः सुमनसो भवन्तु बहुं बलिं प्रति पश्यासा उग्रः ॥ ३ ॥
अश्विना त्वाग्रे मित्रावरुणोभा विश्वे देवा मरुतस्त्वा ह्वयन्तु ।
अधा मनो वसुदेयाय कृणुष्व ततो न उग्रो वि भजा वसूनि ॥ ४ ॥
आ प्र द्रव परमस्याः परावतः शिवे ते द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ।
तदयं राजा वरुणस्तथाह स त्वायमह्वत्स उपेदमेहि ॥ ५ ॥
इन्द्रेन्द्र मनुष्याः परेहि सं ह्यज्ञास्था वरुणैः संविदानः ।
स त्वायमह्वत्स्वे सधस्थे स देवान्यक्षत्स उ कल्पयाद्विशः ॥ ६ ॥
पथ्या रेवतीर्बहुधा विरूपाः सर्वाः संगत्य वरीयस्ते अक्रन् ।
तास्त्वा सर्वाः संविदाना ह्वयन्तु दशमीमुग्रः सुमना वशेह ॥ ७ ॥ (२५)

(५) राष्ट्रस्य राजा राजकृतश्च ।

१-८ अथर्वा । सोमः । १ पुरोऽनुष्टुप्त्रिष्टुप्, २-३, ५-७ अनुष्टुप्, ४ त्रिष्टुप्, ८ विराडुरोबृहती ।

आयमगन्पर्णमणिर्बली बलेन प्रमृणन्त्सपत्नान् ।
ओजो देवानां पय ओषधीनां वर्चसा मा जिन्वत्वप्रयावन् ॥ १ ॥
मयि क्षत्रं पर्णमणे मयि धारयताद्रयिम् ।
अहं राष्ट्रस्याभीवर्गे निजो भूयासमुत्तमः ॥ २ ॥
यं निदधुर्वनस्पतौ गुह्यं देवाः प्रियं मणिम् ।
तमस्मभ्यं सहायुषा देवा ददतु भर्तवे ॥ ३ ॥
सोमस्य पर्णः सह उग्रमागन्निन्द्रेण दत्तो वरुणेन शिष्टः ।
तं प्रियासं बहु रोचमानो दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ॥ ४ ॥
आ मारुक्षत्पर्णमणिर्मह्या अरिष्टतातये ।
यथाहमुत्तरोऽसान्यर्यम्ण उत संविदः ॥ ५ ॥
ये धीवानो रथकाराः कर्मारा ये मनीषिणः ।
उपस्तीन्पर्ण मह्यं त्वं सर्वान्कृण्वभितो जनान् ॥ ६ ॥ (३१)

ये राजानो राजकृतः सूता ग्रामण्यश्च ये ।
उपस्तीन्पर्ण मह्यं त्वं सर्वान्कृण्वभितो जनान् ॥ ७ ॥
पर्णोऽसि तनूपानः सयोनिर्वीरो वीरेण मया ।
संवत्सरस्य तेजसा तेन बध्नामि त्वा मणे ॥ ८ ॥ (३३)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥१॥

(६) शत्रुनाशनम् ।

१-८ जगद्बीजं पुरुषः । वानस्पतिः, अश्वत्थः । अनुष्टुप् ।

[२] पुमान्पुंसः परिजातोऽश्वत्थः खदिरादधि ।
स हन्तु शत्रून्मामकान्यानहं द्वेष्मि ये च माम् ॥ १ ॥
तानश्वत्थ निः शृणीहि शत्रून्वैबाधदोधतः ।
इन्द्रेण वृत्रघ्ना मेदी मित्रेण वरुणेन च ॥ २ ॥
यथाश्वत्थ निरभनोऽन्तर्महत्यर्णवे ।
एवा तान्त्सर्वान्निर्भङ्ग्धि यानहं द्वेष्मि ये च माम् ॥ ३ ॥
यः सहमानश्चरसि सासहान इव ऋषभः ।
तेनाश्वत्थ त्वया वयं सपत्नान्त्सहिषीमहि ॥ ४ ॥
सिनात्वेनान्निर्ऋतिर्मृत्योः पाशैरमोक्यैः ।
अश्वत्थ शत्रून्मामकान्यानहं द्वेष्मि ये च माम् ॥ ५ ॥
यथाश्वत्थ वानस्पत्यानारोहन्कृणुषेऽधरान् ।
एवा मे शत्रोर्मूर्धानं विष्वग्भिन्द्धि सहस्व च ॥ ६ ॥
तेऽधराञ्चः प्र प्लवन्तां छिन्ना नौरिव बन्धनात् ।
न वैबाधप्रणुत्तानां पुनरस्ति निवर्तनम् ॥ ७ ॥
प्रैणान्नुदे मनसा प्र चित्तेनोत ब्रह्मणा ।
प्रैणान्वृक्षस्य शाखयाश्वत्थस्य नुदामहे ॥ ८ ॥ (४१)

(७) यक्ष्मनाशनम् ।

१-७ भृग्वङ्गिराः । १-३ हरिणः, ४ तारके, ५ आपः, ६-७ यक्ष्मनाशनम् । अनुष्टुप्, ६ भुरिक् ।

हरिणस्य रघुष्यदोऽधि शीर्षणि भेषजम् ।
स क्षेत्रियं विषाणया विषूचीनमनीनशत् ॥ १ ॥
अनु त्वा हरिणो वृषा पद्भिश्चतुर्भिरक्रमीत् ।
विषाणे वि ष्य गुष्पितं यदस्य क्षेत्रियं हृदि ॥ २ ॥ (४३)

अदो यदवरोचते चतुष्पक्षमिव च्छदिः ।
तेना ते सर्वं क्षेत्रियमङ्गेभ्यो नाशयामसि ॥ ३ ॥

अमू ये दिवि सुभगे विचृतौ नाम तारके ।
वि क्षेत्रियस्य मुञ्चतामधमं पाशमुत्तमम् ॥ ४ ॥

आप इद्वा उ भेषजीरापो अमीवचातनीः ।
आपो विश्वस्य भेषजीस्तास्त्वा मुञ्चन्तु क्षेत्रियात् ॥ ५ ॥

यदासुतेः क्रियमाणायाः क्षेत्रियं त्वा व्यानशे ।
वेदाहं तस्य भेषजं क्षेत्रियं नाशयामि त्वत् ॥ ६ ॥

अपवासे नक्षत्राणामपवास उषसामुत ।
अपास्मत्सर्वं दुर्भूतमप क्षेत्रियमुच्छतु ॥ ७ ॥ (४८)

(८) राष्ट्रधारणम् ।

१-६ अथर्वा । १ मित्रः, पृथिवी, वरुणः, वायुः, अग्निः; २ धाता, सविता, इन्द्रः, त्वष्टा, अदितिः; ३ सोमः, सविता, आदित्यः, अग्निः; ४ विश्वे देवाः, ५-६ मनः । त्रिष्टुप्; २, ६ जगती; ४ चतुष्पदा विराड् बृहतीगर्भा, ५ अनुष्टुप् ।

आ यातु मित्र ऋतुभिः कल्पमानः संवेशयन्पृथिवीमुस्रियाभिः ।
अथास्मभ्यं वरुणो वायुरग्निर्बृहद्राष्ट्रं संवेश्यं दधातु ॥ १ ॥

धाता रातिः सवितेदं जुषन्तामिन्द्रस्त्वष्टा प्रति हर्यन्तु मे वचः ।
हुवे देवीमदितिं शूरपुत्रां सजातानां मध्यमेष्ठा यथासानि ॥ २ ॥

हुवे सोमं सवितारं नमोभिर्विश्वानादित्याँ अहमुत्तरत्वे ।
अयमग्निर्दीदायद्दीर्घमेव सजातैरिद्धोऽप्रतिब्रुवद्भिः ॥ ३ ॥

इहेदसाथ न परो गमाथेर्यो गोपाः पुष्टपतिर्व आजत् ।
अस्मै कामायोप कामिनीर्विश्वे वो देवा उपसंयन्तु ॥ ४ ॥

सं वो मनांसि सं व्रता समाकूतीर्नमामसि ।
अमी ये विव्रता स्थन तान्वः सं नमयामसि ॥ ५ ॥

अहं गृभ्णामि मनसा मनांसि मम चित्तमनु चित्तेभिरेत ।
मम वशेषु हृदयानि वः कृणोमि मम यातमनुवर्त्मान एत ॥ ६ ॥ (५४)

(९) दुःस्वप्ननाशनम् ।

१-६ वामदेवः । द्यावापृथिवी, देवाः । अनुष्टुप्, ४ चतुष्पदा निचृद्बृहती, ६ भुरिक् ।

कर्शफस्य विशफस्य द्यौः पिता पृथिवी माता ।
यथाभिचक्र देवास्तथाप कृणुता पुनः ॥ १ ॥
अश्रेष्माणो अधारयन्तथा तन्मनुना कृतम् ।
कृणोमि वध्रि विष्कन्धं मुष्काबर्हो गवामिव ॥ २ ॥
पिशङ्गे सूत्रे खृगलं तदा बध्नन्ति वेधसः ।
श्रवस्युं शुष्मं काबवं वध्रिं कृण्वन्तु बन्धुरः ॥ ३ ॥
येना श्रवस्यवश्चरथ देवा इवासुरमायया ।
शुनां कपिरिव दूषणो बन्धुरा काबवस्य च ॥ ४ ॥
दुष्ट्यै हि त्वा भत्स्यामि दूषयिष्यामि काबवम् ।
उदाशवो रथा इव शपथेभिः सरिष्यथ ॥ ५ ॥
एकशतं विष्कन्धानि विष्ठिता पृथिवीमनु ।
तेषां त्वामग्र उज्जहरुर्मणिं विष्कन्धदूषणम् ॥ ६ ॥ (६०)

(१०) रायस्पोषप्राप्तिः

१-१३ अथर्वा । अष्टका, १ धेनुः, २-४ रात्रिः, धेनुः, ५ एकाष्टका, ६ जातवेदः, पशवः, ७ रात्रिः, यज्ञाः, ८ संवत्सरः, ९ ऋतवः, १० धाताविधातारौ, ऋतवः, ११ देवाः, १२ इन्द्रः, देवाः, १३ प्रजापतिः । अनुष्टुप्; ४-६, १२ त्रिष्टुप्; ७ त्र्यवसाना षट्पदा विराड्गर्भातिजगती ।

प्रथमा ह व्यु वास सा धेनुरभवद्यमे ।
सा नः पयस्वती दुहामुत्तरामुत्तरां समाम् ॥ १ ॥
यां देवाः प्रतिनन्दन्ति रात्रिं धेनुमुपायतीम् ।
संवत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली ॥ २ ॥
संवत्सरस्य प्रतिमां यां त्वा रात्र्युपास्महे ।
सा न आयुष्मतीं प्रजां रायस्पोषेण सं सृज ॥ ३ ॥
इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदास्वितरासु चरति प्रविष्टा ।
महान्तो अस्यां महिमानो अन्तर्वधूर्जिगाय नवगज्जनित्री ॥ ४ ॥
वानस्पत्या ग्रावाणो घोषमक्रत हविष्कृण्वन्तः परिवत्सरीणम् ।
एकाष्टके सुप्रजसः सुवीरा वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ५ ॥ (६५)

इडायास्पदं घृतवत्सरीसृपं जातवेदः प्रति हव्या गृभाय ।
ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपास्तेषां सप्तानां मयि रन्तिरस्तु ॥ ६ ॥
आ मा पुष्टे च पोषे च रात्रि देवानां सुमतौ स्याम ।
पूर्णा दर्वे परा पत सुपूर्णा पुनरा पत ।
सर्वान्यज्ञान्त्संभुञ्जतीषमूर्जं न आ भर ॥ ७ ॥
आयमगन्त्संवत्सरः पतिरेकाष्टके तव ।
सा न आयुष्मतीं प्रजां रायस्पोषेण सं सृज ॥ ८ ॥
ऋतून्यज ऋतुपतीनार्तवानुत हायनान् ।
समाः संवत्सरान्मासान्भूतस्य पतये यजे ॥ ९ ॥
ऋतुभ्यष्ट्वार्तवेभ्यो माद्भ्यः संवत्सरेभ्यः ।
धात्रे विधात्रे समृधे भूतस्य पतये यजे ॥१०॥
इडया जुह्वतो वयं देवान्घृतवता यजे ।
गृहानलुभ्यतो वयं सं विशेमोप गोमतः ॥११॥
एकाष्टका तपसा तप्यमाना जजान गर्भं महिमानमिन्द्रम् ।
तेन देवा व्यसहन्त शत्रून्हन्ता दस्यूनामभवच्छचीपतिः ॥१२॥
इन्द्रपुत्रे सोमपुत्रे दुहितासि प्रजापतेः ।
कामानस्माकं पूरय प्रति गृह्णाहि नो हविः ॥१३॥ (७३)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(११) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१–८ ब्रह्मा, भृग्वङ्गिराश्च । इन्द्राग्नी, आयुष्यं, यक्ष्मनाशनम् । त्रिष्टुप्, ४ शाक्वरीगर्भा जगती, ५–६ अनुष्टुप्, ७ उष्णिग्बृहतीगर्भा पथ्यापङ्क्तिः, ८ त्र्यवसाना षट्पदा बृहतीगर्भा जगती ।

[३] मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कमज्ञातयक्ष्मादुत राजयक्ष्मात् ।
ग्राहिर्जग्राह यद्येतदेनं तस्या इन्द्राग्नी प्र मुमुक्तमेनम् ॥ १ ॥
यदि क्षितायुर्यदि वा परेतो यदि मृत्योरन्तिकं नीत एव ।
तमा हरामि निर्ऋतेरुपस्थादस्पार्शमेनं शतशारदाय ॥ २ ॥
सहस्राक्षेण शतवीर्येण शतायुषा हविषाहार्षमेनम् ।
इन्द्रो यथैनं शरदो नयात्यति विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥ ३ ॥ (७६)

शतं जीव शरदो वर्धमानः शतं हेमन्ताञ्छतमु वसन्तान् ।
शतं त इन्द्रो अग्निः सविता बृहस्पतिः शतायुषा हविषाहार्षमेनम् ॥ ४ ॥
प्र विशतं प्राणापानावनड्वाहाविव व्रजम् ।
व्य१न्ये यन्तु मृत्यवो यानाहुरितराञ्छतम् ॥ ५ ॥
इहैव स्तं प्राणापानौ माप गातमितो युवम् ।
शरीरमस्याङ्गानि जरसे वहतं पुनः ॥ ६ ॥
जरायै त्वा परि ददामि जरायै नि धुवामि त्वा ।
जरा त्वा भद्रा नेष्ट व्य१न्ये यन्तु मृत्यवो यानाहुरितराञ्छतम् ॥ ७ ॥
अभि त्वा जरिमाहित गामुक्षणमिव रज्ज्वा ।
यस्त्वा मृत्युरभ्यधत्त जायमानं सुपाशया ।
तं ते सत्यस्य हस्ताभ्यामुदमुञ्चद्बृहस्पतिः ॥ ८ ॥ (८१)

(१२) शालानिर्माणम् ।

१-९ ब्रह्मा । शाला, वास्तोष्पतिः । त्रिष्टुप्, २ विराड् जगती, ३ बृहती, ६ शक्वरीगर्भा जगती, ७ आर्षी अनुष्टुप्, ८ भूरिक्, ९ अनुष्टुप् ।

इहैव ध्रुवां नि मिनोमि शालां क्षेमे तिष्ठाति घृतमुक्षमाणा ।
तां त्वा शाले सर्ववीराः सुवीरा अरिष्टवीरा उप सं चरेम ॥ १ ॥
इहैव ध्रुवा प्रति तिष्ठ शालेऽश्वावती गोमती सूनृतावती ।
ऊर्जस्वती घृतवती पयस्वत्युच्छ्रयस्व महते सौभगाय ॥ २ ॥
धरुण्यसि शाले बृहच्छन्दाः पूतिधान्या ।
आ त्वा वत्सो गमेदा कुमार आ धेनवः सायमास्पन्दमानाः ॥ ३ ॥
इमां शालां सविता वायुरिन्द्रो बृहस्पतिर्नि मिनोतु प्रजानन् ।
उक्षन्तूद्ना मरुतो घृतेन भगो नो राजा नि कृषिं तनोतु ॥ ४ ॥
मानस्य पत्नि शरणा स्योना देवी देवेभिर्निमितास्यग्रे ।
तृणं वसाना सुमना असस्त्वमथास्मभ्यं सहवीरं रयिं दाः ॥ ५ ॥
ऋतेन स्थूणामधि रोह वंशोग्रो विराजन्नप वृङ्क्ष्व शत्रून् ।
मा ते रिषन्नुपसत्तारो गृहाणां शाले शतं जीवेम शरदः सर्ववीराः ॥ ६ ॥
एमां कुमारस्तरुण आ वत्सो जगता सह ।
एमां परिस्रुतः कुम्भ आ दध्नः कलशैरगुः ॥ ७ ॥ (८८)

पूर्णं नारि प्र भर कुम्भमेतं घृतस्य धारामृतेन संभृताम् ।
इमां पातॄनमृतेना समङ्ग्धीष्टापूर्तमभि रक्षात्येनाम् ॥ ८ ॥
इमा आपः प्र भराम्ययक्ष्मा यक्ष्मनाशनीः ।
गृहानुप प्र सीदाम्यमृतेन सहाग्निना ॥ ९ ॥ (९०)

(१३) आपः ।

१–७ भृगुः । वरुणः, सिन्धुः, आपः; २–३ इन्द्रः । अनुष्टुप्, १ निचृत्, ५ विराड्जगती, ६ निचृदनुष्टुप् ।

यददः संप्रयतीरहावनदता हते ।
तस्मादा नद्यो३ नाम स्थ ता वो नामानि सिन्धवः ॥ १ ॥
यत्प्रेषिता वरुणेनाच्छीभं समवल्गत ।
तदाप्नोदिन्द्रो वो यतीस्तस्मादापो अनु ष्ठन ॥ २ ॥
अपकामं स्यन्दमाना अवीवरत वो हि कम् ।
इन्द्रो वः शक्तिभिर्देवीस्तस्माद्वार्नाम वो हितम् ॥ ३ ॥
एको वो देवोऽप्यतिष्ठत् स्यन्दमाना यथावशम् ।
उदानिषुर्महीरिति तस्मादुदकमुच्यते ॥ ४ ॥
आपो भद्रा घृतमिदाप आसन्नग्नीषोमौ बिभ्रत्याप इत्ताः ।
तीव्रो रसो मधुपृचामरंगम आ मा प्राणेन सह वर्चसा गमेत् ॥ ५ ॥
आदित्पश्याम्युत वा शृणोम्या मा घोषो गच्छति वाङ् मासाम् ।
मन्ये भेजानो अमृतस्य तर्हि हिरण्यवर्णा अतृपं यदा वः ॥ ६ ॥
इदं व आपो हृदयमयं वत्स ऋतावरीः ।
इहेत्थमेत शक्वरीर्यत्रेदं वेशयामि वः ॥ ७ ॥ (९७)

(१४) गोष्ठः ।

१–६ ब्रह्मा । गोष्ठः, अहः, २ अर्यमा, पूषा, बृहस्पतिः, इन्द्रः; १–६ गावः, ५ गोष्ठश्च । अनुष्टुप्, ६ आर्षी त्रिष्टुप् ।

सं वो गोष्ठेन सुषदा सं रय्या सं सुभूत्या ।
अहर्जातस्य यन्नाम तेना वः सं सृजामसि ॥ १ ॥
सं वः सृजत्वर्यमा सं पूषा सं बृहस्पतिः ।
समिन्द्रो यो धनंजयो मयि पुष्यत यद्वसु ॥ २ ॥ (९९)

संजग्माना अबिभ्युषीरस्मिन्गोष्ठे करीषिणीः ।
बिभ्रतीः सोम्यं मध्वनमीवा उपेतन ॥ ३ ॥
इहैव गाव एतनेहो शकेव पुष्यत ।
इहैवोत प्र जायध्वं मयि संज्ञानमस्तु वः ॥ ४ ॥
शिवो वो गोष्ठो भवतु शारिशाकेव पुष्यत ।
इहैवोत प्र जायध्वं मया वः सं सृजामसि ॥ ५ ॥
मया गावो गोपतिना सचध्वमयं वो गोष्ठ इह पोषयिष्णुः ।
रायस्पोषेण बहुला भवन्तीर्जीवा जीवन्तीरुप वः सदेम ॥ ६ ॥ (१०३)

(१५) वाणिज्यम् ।

१-८ अथर्वा (पण्यकामः)। विश्वे देवाः, इन्द्राग्नी। त्रिष्टुप्, १ भुरिक्, ४ त्र्यवसाना षट्पदा बृहतीगर्भा विराडत्यष्टिः, ५ विराड्जगती, ७ अनुष्टुप्, ८ निचृत् ।

इन्द्रमहं वणिजं चोदयामि स न ऐतु पुरएता नो अस्तु ।
नुदन्नरातिं परिपन्थिनं मृगं स ईशानो धनदा अस्तु मह्यम् ॥ १ ॥
ये पन्थानो बहवो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी संचरन्ति ।
ते मा जुषन्तां पयसा घृतेन यथा क्रीत्वा धनमाहराणि ॥ २ ॥
इध्मेनाग्न इच्छमानो घृतेन जुहोमि हव्यं तरसे बलाय ।
यावदीशे ब्रह्मणा वन्दमान इमां धियं शतसेयाय देवीम् ॥ ३ ॥
इमामग्ने शरणिं मीमृषो नो यमध्वानमगाम दूरम् ।
शुनं नो अस्तु प्रपणो विक्रयश्च प्रतिपणः फलिनं मा कृणोतु ।
इदं हव्यं संविदानौ जुषेथां शुनं नो अस्तु चरितमुत्थितं च ॥ ४ ॥
येन धनेन प्रपणं चरामि धनेन देवा धनमिच्छमानः ।
तन्मे भूयो भवतु मा कनीयोऽग्ने सातघ्नो देवान्हविषा नि षेध ॥ ५ ॥
येन धनेन प्रपणं चरामि धनेन देवा धनमिच्छमानः ।
तस्मिन्म इन्द्रो रुचिमा दधातु प्रजापतिः सविता सोमो अग्निः ॥ ६ ॥
उप त्वा नमसा वयं होतर्वैश्वानर स्तुमः ।
स नः प्रजास्वात्मसु गोषु प्राणेषु जागृहि ॥ ७ ॥
विश्वाहा ते सदमिद्भरेमाश्वायेव तिष्ठते जातवेदः ।
रायस्पोषेण समिषा मदन्तो मा ते अग्ने प्रतिवेशा रिषाम ॥ ८ ॥ (१११)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥३॥
॥ इति पञ्चमः प्रपाठकः ॥५॥

(१६) स्वस्तये प्रार्थना ।

१-७ अथर्वा । १ अग्निः, इन्द्रः, मित्रावरुणौ, अश्विनौ, भगः, पूषाः, ब्रह्मणस्पतिः, सोमः, रुद्रः; २-३,५ भगः, आदित्यः; ४ इन्द्रः; ६ दधिक्रावा, अश्वाः; ७ उषाः । त्रिष्टुप्, १ आर्षी जगती, ४ भुरिक् पङ्क्तिः ।

[अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥]

[४] प्रातरग्निं प्रातरिन्द्रं हवामहे प्रातर्मित्रावरुणा प्रातरश्विना ।
प्रातर्भगं पूषणं ब्रह्मणस्पतिं प्रातः सोममुत रुद्रं हवामहे ॥ १ ॥
प्रातर्जितं भगमुग्रं हवामहे वयं पुत्रमदितेर्यो विधर्ता ।
आध्रश्चिद्यं मन्यमानस्तुरश्चिद्राजा चिद्यं भगं भक्षीत्याह ॥ २ ॥
भग प्रणेतर्भग सत्यराधो भगेमां धियमुदवा दद॑न्नः ।
भग प्र णो जनय गोभिरश्वैर्भग प्र नृभिर्नृवन्तः स्याम ॥ ३ ॥
उतेदानीं भगवन्तः स्यामोत प्रपित्व उत मध्ये अह्नाम् ।
उतोदितौ मघवन्त्सूर्यस्य वयं देवानां सुमतौ स्याम ॥ ४ ॥
भग एव भगवाँ अस्तु देवस्तेना वयं भगवन्तः स्याम ।
तं त्वा भग सर्व इज्जोहवीमि स नो भग पुरएता भवेह ॥ ५ ॥
समध्वरायोषसो नमन्त दधिक्रावेव शुचये पदाय ।
अर्वाचीनं वसुविदं भगं मे रथमिवाश्वा वाजिन आ वहन्तु ॥ ६ ॥
अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः ।
घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीता यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ (११८)

(१७) कृषिः ।

१-९ विश्वामित्रः । सीता । अनुष्टुप्, १ आर्षी गायत्री; २, ५, ९ त्रिष्टुप्, ३ पथ्यापङ्क्तिः, ७ विराट् पुर उष्णिक्, ८ निचृत् ।

सीरा युञ्जन्ति कवयो युगा वि तन्वते पृथक् । धीरा देवेषु सुम्नयौ ॥ १ ॥
युनक्त सीरा वि युगा तनोत कृते योनौ वपतेह बीजम् ।
विराजः श्नुष्टिः सभरा असन्नो नेदीय इत्सृण्यः पक्वमा यवन् ॥ २ ॥
लाङ्गलं पवीरवत्सुशीमं सोमसत्सरु ।
उदिद्वपतु गामविं प्रस्थावद्रथवाहनं पीबरीं च प्रफर्व्यम् ॥ ३ ॥
इन्द्रः सीतां नि गृह्णातु तां पूषाभि रक्षतु ।
सा नः पयस्वती दुहामुत्तरामुत्तरां समाम् ॥ ४ ॥ (१२२)

शुनं सुफाला वि तुदन्तु भूमिं शुनं कीनाशा अनु यन्तु वाहान् ।
शुनासीरा हविषा तोशमाना सुपिप्पला ओषधीः कर्तमस्मै ॥ ५ ॥
शुनं वाहाः शुनं नरः शुनं कृषतु लाङ्गलम् । शुनं वरत्रा बध्यन्तां शुनमष्ट्रामुदिङ्गय ॥ ६ ॥
शुनासीरेह स्म मे जुषेथाम् । यद्दिवि चक्रथुः पयस्तेनेमामुप सिञ्चतम् ॥ ७ ॥
सीते वन्दामहे त्वार्वाची सुभगे भव । यथा नः सुमना असो यथा नः सुफला भुवः ॥ ८ ॥
घृतेन सीता मधुना समक्ता विश्वैर्देवैरनुमता मरुद्भिः ।
सा नः सीते पयसाभ्याववृत्स्वोर्जस्वती घृतवत्पिन्वमाना ॥ ९ ॥ (१२७)

(१८) वनस्पतिः ।

१–६ अथर्वा । वनस्पतिः । अनुष्टुप्, ४ अनुष्टुब्गर्भा चतुष्पदा उष्णिक्, ६ उष्णिग्गर्भापथ्यापङ्क्तिः ।

इमां खनाम्योषधिं वीरुधां बलवत्तमाम् ।
यया सपत्नीं बाधते यया संविन्दते पतिम् ॥ १ ॥
उत्तानपर्णे सुभगे देवजूते सहस्वति ।
सपत्नीं मे परा णुद पतिं मे केवलं कृधि ॥ २ ॥
नहि ते नाम जग्राह नो अस्मिन्रमसे पतौ ।
परामेव परावतं सपत्नीं गमयामसि ॥ ३ ॥
उत्तराहमुत्तर उत्तरेदुत्तराभ्यः ।
अधः सपत्नी या ममाधरा साधराभ्यः ॥ ४ ॥
अहमस्मि सहमानाथो त्वमसि सासहिः ।
उभे सहस्वती भूत्वा सपत्नीं मे सहावहै ॥ ५ ॥
अभि तेऽधां सहमानामुप तेऽधां सहीयसीम् ।
मामनु प्र ते मनो वत्सं गौरिव धावतु पथा वारिव धावतु ॥ ६ ॥ (१३३)

(१९) अजरं क्षत्रम् ।

१–८ वसिष्ठः । विश्वे देवाः, चन्द्रमाः, इन्द्रः । अनुष्टुप्, १ पथ्याबृहती, ३ भुरिग्बृहती, ५ त्रिष्टुप्, ६ त्र्यवसाना षट्पदा त्रिष्टुप्ककुम्मतीगर्भातिजगती, ७ विराडास्तारपङ्क्तिः, ८ पथ्यापङ्क्तिः ।

संशितं म इदं ब्रह्म संशितं वीर्यं बलम् ।
संशितं क्षत्रमजरमस्तु जिष्णुर्येषामस्मि पुरोहितः ॥ १ ॥
समहमेषां राष्ट्रं स्यामि समोजो वीर्यं बलम् ।
वृश्चामि शत्रूणां बाहूननेन हविषाहम् ॥ २ ॥ (१३५)

नीचैः पद्यन्तामधरे भवन्तु ये नः सूरिं मघवानं पृतन्यान् ।
क्षिणामि ब्रह्मणामित्रानुन्नयामि स्वानहम् ॥ ३ ॥
तीक्ष्णीयांसः परशोरग्नेस्तीक्ष्णतरा उत ।
इन्द्रस्य वज्रात्तीक्ष्णीयांसो येषामस्मि पुरोहितः ॥ ४ ॥
एषामहमायुधा सं स्याम्येषां राष्ट्रं सुवीरं वर्धयामि ।
एषां क्षत्रमजरमस्तु जिष्ण्वे३षां चित्तं विश्वेऽवन्तु देवाः ॥ ५ ॥
उद्धर्षन्तां मघवन्वाजिनान्युद्वीराणां जयतामेतु घोषः ।
पृथग्घोषा उलुलयः केतुमन्त उदीरताम्
देवा इन्द्रज्येष्ठा मरुतो यन्तु सेनया ॥ ६ ॥
प्रेता जयता नर उग्रा वः सन्तु बाहवः ।
तीक्ष्णेषवोऽबलधन्वनो हतोग्रायुधा अबलानुग्रबाहवः ॥ ७ ॥
अवसृष्टा परा पत शरव्ये ब्रह्मसंशिते ।
जयामित्रान्प्र पद्यस्व जह्येषां वरंवरं मामीषां मोचि कश्चन ॥ ८ ॥ (१४१)

(२०) रयिसंवर्धनम् ।

१-१० वसिष्ठः । १-२ अग्निः, ३ अर्यमा, भगः, बृहस्पतिः, देवीः; ४ सोमः, अग्निः, आदित्यः, विष्णुः, ब्रह्मा, बृहस्पतिः; ५ अग्निः; ६ इन्द्रवायू; ७ अर्यमा, बृहस्पतिः, इन्द्रः, वातः, विष्णुः, सरस्वती, सविता, वाजी; ८ विश्वाभुवनानि; ९ पञ्च प्रदिशः; १० वायुस्त्वष्टा । अनुष्टुप्, ६ पथ्यापङ्क्तिः, ८ विराड् जगती ।

अयं ते योनिर्ऋत्वियो यतो जातो अरोचथाः ।
तं जानन्नग्न आ रोहाधा नो वर्धया रयिम् ॥ १ ॥
अग्ने अच्छा वदेह नः प्रत्यङ् नः सुमना भव ।
प्र णो यच्छ विशां पते धनदा असि नस्त्वम् ॥ २ ॥
प्र णो यच्छत्वर्यमा प्र भगः प्र बृहस्पतिः ।
प्र देवीः प्रोत सूनृता रयिं देवी दधातु मे ॥ ३ ॥
सोमं राजानमवसेऽग्निं गीर्भिर्हवामहे ।
आदित्यं विष्णुं सूर्यं ब्रह्माणं च बृहस्पतिम् ॥ ४ ॥
त्वं नो अग्ने अग्निभिर्ब्रह्म यज्ञं च वर्धय ।
त्वं नो देव दातवे रयिं दानाय चोदय ॥ ५ ॥ (१४६)

इन्द्रवायू उभाविह सुहवेह हवामहे ।
यथा नः सर्व इज्जनः संगत्यां सुमना असद्दानकामश्च नो भुवत् ॥६॥

अर्यमणं बृहस्पतिमिन्द्रं दानाय चोदय ।
वातं विष्णुं सरस्वतीं सवितारं च वाजिनम् ॥ ७ ॥

वाजस्य नु प्रसवे सं बभूविमेमा च विश्वा भुवनान्यन्तः ।
उतादित्सन्तं दापयतु प्रजानन् रयिं च नः सर्ववीरं नि यच्छ ॥८॥

दुह्रां मे पञ्च प्रदिशो दुह्रामुर्वीर्यथाबलम् ।
प्रापेयं सर्वा आकूतीर्मनसा हृदयेन च ॥ ९ ॥

गोसनिं वाचमुदेयं वर्चसा माभ्युदिहि ।
आ रुन्धां सर्वतो वायुस्त्वष्टा पोषं दधातु मे ॥१०॥ (१५१)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(२१) शान्तिः ।

१–१० वसिष्ठः । अग्निः । त्रिष्टुप्, १ पुरोनुष्टुप्; २, ३, ८ भुरिक्; ५ जगती; ६ उपरिष्टाद्विराड्बृहती; ७ विराड्गर्भा, ९ निचृदनुष्टुप्, १० अनुष्टुप् ।

[५] ये अग्नयो अप्स्व१न्तर्ये वृत्रे ये पुरुषे ये अश्मसु ।
य आविवेशोषधीर्यो वनस्पतींस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ १ ॥

यः सोमे अन्तर्यो गोष्वन्तर्य आविष्टो वयःसु यो मृगेषु ।
य आविवेश द्विपदो यश्चतुष्पदस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ २ ॥

य इन्द्रेण सरथं याति देवो वैश्वानर उत विश्वदाव्यः ।
यं जोहवीमि पृतनासु सासहिं तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ३ ॥

यो देवो विश्वाद्यमु काममाहुर्यं दातारं प्रतिगृह्णन्तमाहुः ।
यो धीरः शक्रः परिभूरदाभ्यस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ४ ॥

यं त्वा होतारं मनसाभि संविदुस्त्रयोदश भौवनाः पञ्च मानवाः ।
वर्चोधसे यशसे सूनृतावते तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ५ ॥

उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसे ।
वैश्वानरज्येष्ठेभ्यस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ६ ॥

दिवं पृथिवीमन्वन्तरिक्षं ये विद्युतमनुसंचरन्ति ।
ये दिक्ष्व१न्तर्ये वाते अन्तस्तेभ्यो अग्निभ्यो हुतमस्त्वेतत् ॥ ७ ॥ (१५८)

हिरण्यपाणिं सवितारमिन्द्रं बृहस्पतिं वरुणं मित्रमग्निम् ।
विश्वान्देवानङ्गिरसो हवामह इमं क्रव्यादं शमयन्त्वग्निम् ॥ ८ ॥
शान्तो अग्निः क्रव्याच्छान्तः पुरुषरेषणः ।
अथो यो विश्वदाव्य१स्तं क्रव्यादमशीशमम् ॥ ९ ॥
ये पर्वताः सोमपृष्ठा आप उत्तानशीवरीः ।
वातः पर्जन्य आदग्निस्ते क्रव्यादमशीशमन् ॥१०॥ (१६१)

(२२) वर्चःप्राप्तिः ।

१-६ वसिष्ठः । वर्चः, बृहस्पतिः, विश्वे देवाः । अनुष्टुप्, १ विराट् त्रिष्टुप्, ३ पञ्चपदा परानुष्टुप् विराडतिजगती, ४ त्र्यवसाना षट्पदा जगती ।

हस्तिवर्चसं प्रथतां बृहद्यशो अदित्या यत्तन्वः संबभूव ।
तत्सर्वे समदुर्मह्यमेतद्विश्वे देवा अदितिः सजोषाः ॥ १ ॥
मित्रश्च वरुणश्चेन्द्रो रुद्रश्च चेततु । देवासो विश्वधायसस्ते माञ्जन्तु वर्चसा ॥ २ ॥
येन हस्ती वर्चसा संबभूव येन राजा मनुष्येष्वप्स्व१न्तः ।
येन देवा देवतामग्र आयन्तेन मामद्य वर्चसाग्ने वर्चस्विनं कृणु ॥ ३ ॥
यत्ते वर्चो जातवेदो बृहद्भवत्याहुतेः ।
यावत्सूर्यस्य वर्च आसुरस्य च हस्तिनः ।
तावन्मे अश्विना वर्च आ धत्तां पुष्करस्रजा ॥ ४ ॥
यावच्चतस्रः प्रदिशश्चक्षुर्यावत्समश्नुते ।
तावत्समैत्विन्द्रियं मयि तद्धस्तिवर्चसम् ॥ ५ ॥
हस्ती मृगाणां सुषदामतिष्ठावान्बभूव हि ।
तस्य भगेन वर्चसाभि षिञ्चामि मामहम् ॥ ६ ॥ (१६७)

(२३) वीर-प्रसूतिः ।

१—६ ब्रह्मा । चन्द्रमाः, योनिः, द्यावापृथिवी । अनुष्टुप्, ५ उपरिष्टाद् भुरिग्बृहती, ६ स्कंधोग्रीवा बृहती ।

येन वेहद्बभूविथ नाशयामसि तत्त्वत् ।
इदं तदन्यत्र त्वदप दूरे नि दध्मसि ॥ १ ॥
आ ते योनिं गर्भ एतु पुमान्बाण इवेषुधिम् ।
आ वीरोऽत्र जायतां पुत्रस्ते दशमास्यः ॥ २ ॥ (१६९)

पुमांसं पुत्रं जनय तं पुमाननु जायताम् ।
भवासि पुत्राणां माता जातानां जनयांश्च यान् ॥ ३ ॥
यानि भद्राणि बीजान्यृषभा जनयन्ति च ।
तैस्त्वं पुत्रं विन्दस्व सा प्रसूर्धेनुका भव ॥ ४ ॥
कृणोमि ते प्राजापत्यमा योनिं गर्भं एतु ते ।
विन्दस्व त्वं पुत्रं नारि यस्तुभ्यं शमसच्छमु तस्मै त्वं भव ॥ ५ ॥
यासां द्यौः पिता पृथिवी माता समुद्रो मूलं वीरुधां बभूव ।
तास्त्वा पुत्रविद्याय दैवीः प्रावन्त्वोषधयः ॥ ६ ॥ (१७३)

(२४) समृद्धि-प्राप्तिः ।

१-७ भृगुः । वनस्पतिः, प्रजापतिः । अनुष्टुप्, २ निचृत्पथ्यापङ्क्तिः ।

पयस्वतीरोषधयः पयस्वन्मामकं वचः
अथो पयस्वतीनामा भरेऽहं सहस्रशः ॥ १ ॥
वेदाहं पयस्वन्तं चकार धान्यं बहु ।
संभृत्वा नाम यो देवस्तं वयं हवामहे यो यो—अयज्वनो गृहे ॥ २ ॥
इमा याः पञ्च प्रदिशो मानवीः पञ्च कृष्टयः ।
वृष्टे शापं नदीरिवेह स्फातिं समावहान् ॥ ३ ॥
उदुत्सं शतधारं सहस्रधारमक्षितम् ।
एवास्माकेदं धान्यं सहस्रधारमक्षितम् ॥ ४ ॥
शतहस्त समाहर सहस्रहस्त सं किर ।
कृतस्य कार्यस्य चेह स्फातिं समावह ॥ ५ ॥
तिस्रो मात्रा गन्धर्वाणां चतस्रो गृहपत्न्याः ।
तासां या स्फातिमत्तमा तया त्वाभि मृशामसि ॥ ६ ॥
उपोहश्च समूहश्च क्षत्तारौ ते प्रजापते ।
ताविहा वहतां स्फातिं बहुं भूमानमक्षितम् ॥ ७ ॥ (१८०)

(२५) कामस्य इषुः ।

१-६ भृगुः । मित्रावरुणौ, कामेषुः । अनुष्टुप् ।

उत्तुदस्त्वोत्तुदतु मा धृथाः शयने स्वे ।
इषुः कामस्य या भीमा तया विध्यामि त्वा हृदि ॥ १ ॥ (१८१)

आधीपर्णां कामशल्यामिषुं संकल्पकुल्मलाम् ।
तां सुसंनतां कृत्वा कामो विध्यतु त्वा हृदि ॥ २ ॥
या प्लीहानं शोषयति कामस्येषुः सुसंनता ।
प्राचीनपक्षा व्योषा तया विध्यामि त्वा हृदि ॥ ३ ॥
शुचा विद्धा व्योषया शुष्कास्याभि सर्प मा ।
मृदुर्निमन्युः केवली प्रियवादिन्यनुव्रता ॥ ४ ॥
आजामि त्वाजन्या परि मातुरथो पितुः ।
यथा मम क्रतावसो मम चित्तमुपायसि ॥ ५ ॥
व्यस्यै मित्रावरुणौ हृदश्चित्तान्यस्यतम् ।
अथैनामक्रतुं कृत्वा ममैव कृणुतं वशे ॥ ६ ॥ (१८६)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

(२६) दिक्षु आत्मरक्षा ।

१-६ अथर्वा । रुद्रः, दिशः, १ साग्नयो हेतवः, २ सकामा अविष्यवः, ३ वैराजः, ४ सवाताः प्रविध्यन्तः, ५ सौषधिका निलिम्पाः, ६ बृहस्पतियुता अवस्वन्तः । त्रिष्टुप्; २, ५, ६, जगती; ३, ४ भुरिक्, १-६ पञ्चपदा विपरीतपादलक्ष्मा ।

[६] येऽ३स्यां स्थ प्राच्यां दिशि हेतयो नाम देवास्तेषां वो अग्निरिषवः ।
ते नो मृडत ते नोऽधि ब्रूत तेभ्यो वो नमस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ १ ॥
येऽ३स्यां स्थ दक्षिणायां दिश्यविष्यवो नाम देवास्तेषां वः काम इषवः ।
ते नो मृडत ते नोऽधि ब्रूत तेभ्यो वो नमस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ २ ॥
येऽ३स्यां स्थ प्रतीच्यां दिशि वैराजा नाम देवास्तेषां व आप इषवः ।
ते नो मृडत ते नोऽधि ब्रूत तेभ्यो वो नमस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ ३ ॥
येऽ३स्यां स्थोदीच्यां दिशि प्रविध्यन्तो नाम देवास्तेषां वो वात इषवः ।
ते नो मृडत ते नोऽधि ब्रूत तेभ्यो वो नमस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ ४ ॥
येऽ३स्यां स्थ ध्रुवायां दिशि निलिम्पा नाम देवास्तेषां व ओषधीरिषवः ।
ते नो मृडत ते नोऽधि ब्रूत तेभ्यो वो नमस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ ५ ॥
येऽ३स्यां स्थोर्ध्वायां दिश्यवस्वन्तो नाम देवास्तेषां वो बृहस्पतिरिषवः ।
ते नो मृडत ते नोऽधि ब्रूत तेभ्यो वो नमस्तेभ्यो वः स्वाहा ॥ ६ ॥ (१९२)

(२७) शत्रुनिवारणम् ।

१-६ अथर्वा । दिशः; रुद्रः; १ अग्निः असितः, आदित्याः; २ इन्द्रः, तिरश्चिराजी, पितरः; ३ वरुणः, पृदाकुः, अन्नं; ४ सोमः, स्वजः, अशनिः; ५ विष्णुः, कल्माषग्रीवो वरुधः; ६ बृहस्पतिः, श्वित्रं, वर्षम् । १-६ पञ्चपदा ककुम्मतीगर्भाऽष्टिः, (२ अत्यष्टिः, ५ भुरिक्) ।

प्राची दिगग्निरधिपतिरसितो रक्षितादित्या इषवः ।
तेभ्यो नमोऽधिपतिभ्यो नमो रक्षितृभ्यो नम इषुभ्यो नम एभ्यो अस्तु ।
यो३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तं वो जम्भे दध्मः ॥ १ ॥

दक्षिणा दिगिन्द्रोऽधिपतिस्तिरश्चिराजी रक्षिता पितर इषवः ।
तेभ्यो नमोऽधिपतिभ्यो नमो रक्षितृभ्यो नम इषुभ्यो नम एभ्यो अस्तु ।
यो३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तं वो जम्भे दध्मः ॥ २ ॥

प्रतीची दिग्वरुणोऽधिपतिः पृदाकू रक्षितान्नमिषवः ।
तेभ्यो नमोऽधिपतिभ्यो नमो रक्षितृभ्यो नम इषुभ्यो नम एभ्यो अस्तु ।
यो३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तं वो जम्भे दध्मः ॥ ३ ॥

उदीची दिक्सोमोऽधिपतिः स्वजो रक्षिताशनिरिषवः ।
तेभ्यो नमोऽधिपतिभ्यो नमो रक्षितृभ्यो नम इषुभ्यो नम एभ्यो अस्तु ।
यो३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तं वो जम्भे दध्मः ॥ ४ ॥

ध्रुवा दिग्विष्णुरधिपतिः कल्माषग्रीवो रक्षिता वीरुध इषवः ।
तेभ्यो नमोऽधिपतिभ्यो नमो रक्षितृभ्यो नम इषुभ्यो नम एभ्यो अस्तु ।
यो३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तं वो जम्भे दध्मः ॥ ५ ॥

ऊर्ध्वा दिग्बृहस्पतिरधिपतिः श्वित्रो रक्षिता वर्षमिषवः ।
तेभ्यो नमोऽधिपतिभ्यो नमो रक्षितृभ्यो नम इषुभ्यो नम एभ्यो अस्तु ।
यो३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तं वो जम्भे दध्मः ॥ ६ ॥ (१९८)

(२८) पशुपोषणम् ।

१-६ ब्रह्मा । यमिनी । अनुष्टुप्, १ अतिशक्करीगर्भा चतुष्पदातिजगती, ४ यवमध्या विराट् ककुप्, ५ त्रिष्टुप्, ६ विराड्गर्भा प्रस्तारपङ्क्तिः ।

एकैकयैषा सृष्ट्या सं बभूव यत्र गा असृजन्त भूतकृतो विश्वरूपाः ।
यत्र विजायते यमिन्यपर्तुः सा पशून्क्षिणाति रिफती रुशती ॥ १ ॥

एषा पशून्त्सं क्षिणाति क्रव्याद्भूत्वा व्यद्वरी ।
उतैनां ब्रह्मणे दद्यात्तथा स्योना शिवा स्यात् ॥ २ ॥ (२००)

शिवा भव पुरुषेभ्यो गोभ्यो अश्वेभ्यः शिवा ।
शिवास्मै सर्वस्मै क्षेत्राय शिवा न इहैधि ॥ ३ ॥

इह पुष्टिरिह रस इह सहस्रसातमा भव । पशून्यमिनि पोषय ॥ ४ ॥

यत्रा सुहार्दः सुकृतो मदन्ति विहाय रोगं तन्वः स्वायाः ।
तं लोकं यमिन्यभिसंबभूव सा नो मा हिंसीत्पुरुषान्पशूंश्च ॥ ५ ॥

यत्रा सुहार्दां सुकृतामग्निहोत्रहुतां यत्र लोकः ।
तं लोकं यमिन्यभिसंबभूव सा नो मा हिंसीत्पुरुषान्पशूंश्च ॥ ६ ॥ (२०४)

(२९) अविः ।

१–८ उद्दालकः । शितिपाद् अविः, ७ कामः, ८ भूमिः । अनुष्टुप्, १, ३ पथ्या पङ्क्तिः; ७ त्र्यवसाना षट्पदा उपरिष्टाद्दैवी बृहती ककुम्मतीगर्भा विराड्जगती; ८ उपरिष्टाद्बृहती ।

यद्राजानो विभजन्त इष्टापूर्तस्य षोडशं यमस्यामी सभासदः ।
अविस्तस्मात्प्र मुञ्चति दत्तः शितिपात्स्वधा ॥ १ ॥

सर्वान्कामान्पूरयत्याभवन्प्रभवन्भवन् ।
आकूतिप्रोऽविर्दत्तः शितिपान्नोप दस्यति ॥ २ ॥

यो ददाति शितिपादमविं लोकेन संमितम् ।
स नाकमभ्यारोहति यत्र शुल्को न क्रियते अबलेन बलीयसे ॥ ३ ॥

पञ्चापूपं शितिपादमविं लोकेन संमितम् ।
प्रदातोप जीवति पितॄणां लोकेऽक्षितम् ॥ ४ ॥

पञ्चापूपं शितिपादमविं लोकेन संमितम् ।
प्रदातोप जीवति सूर्यामासयोरक्षितम् ॥ ५ ॥

इरेव नोप दस्यति समुद्र इव पयो महत् ।
देवौ सवासिनाविव शितिपान्नोप दस्यति ॥ ६ ॥

क इदं कस्मा अदात्कामः कामायादात् ।
कामो दाता कामः प्रतिग्रहीता कामः समुद्रमा विवेश ॥
कामेन त्वा प्रति गृह्णामि कामैतत्ते ॥ ७ ॥

भूमिष्ट्वा प्रति गृह्णात्वन्तरिक्षमिदं महत् ।
माहं प्राणेन मात्मना मा प्रजया प्रतिगृह्य वि राधिषि ॥ ८ ॥ (२१२)

(३०) सांमनस्यम्।

१-७ अथर्वा। चन्द्रमाः, सांमनस्यम्। अनुष्टुप्, ५ विराड् जगती, ६ प्रस्तारपङ्क्तिः, ७ त्रिष्टुप्।

सहृदयं सांमनस्यमविद्वेषं कृणोमि वः।
अन्यो अन्यमभि हर्यत वत्सं जातमिवाघ्न्या ॥ १ ॥
अनुव्रतः पितुः पुत्रो मात्रा भवतु संमनाः।
जाया पत्ये मधुमतीं वाचं वदतु शन्तिवाम् ॥ २ ॥
मा भ्राता भ्रातरं द्विक्षन्मा स्वसारमुत स्वसा।
सम्यञ्चः सव्रता भूत्वा वाचं वदत भद्रया ॥ ३ ॥
येन देवा न वियन्ति नो च विद्विषते मिथः।
तत्कृण्मो ब्रह्म वो गृहे संज्ञानं पुरुषेभ्यः ॥ ४ ॥
ज्यायस्वन्तश्चित्तिनो मा वि यौष्ट संराधयन्तः सधुराश्चरन्तः।
अन्यो अन्यस्मै वल्गु वदन्त एत सध्रीचीनान्वः संमनसस्कृणोमि ॥ ५ ॥
समानी प्रपा सह वोऽन्नभागः समाने योक्त्रे सह वो युनज्मि।
सम्यञ्चोऽग्निं सपर्यतारा नाभिमिवाभितः ॥ ६ ॥
सध्रीचीनान्वः संमनसस्कृणोम्येकश्नुष्टीन्त्संवननेन सर्वान्।
देवा इवामृतं रक्षमाणाः सायंप्रातः सौमनसो वो अस्तु ॥ ७ ॥ (२१९)

(३१) यक्ष्मनाशनम्।

१-११ ब्रह्मा। पाप्महा; १ अग्निः, २ शक्रः, ३ पशवः, ४ द्यावापृथिवी, ५ त्वष्टा, ६ अग्निः, इन्द्रः, ७ देवाः, सूर्यः, ८-१० आयुः, ११ पर्जन्यः। अनुष्टुप्, ४ भुरिक्, ५ विराट् प्रस्तारपङ्क्तिः।

वि देवा जरसावृतन्वि त्वमग्ने अरात्या।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ १ ॥
व्यार्त्या पवमानो वि शक्रः पापकृत्यया।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ २ ॥
वि ग्राम्याः पशव आरण्यैर्व्या३पस्तृष्णयासरन्।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ ३ ॥
वी३मे द्यावापृथिवी इतो वि पन्थानो दिशंदिशम्।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ ४ ॥ (२२३)

*

त्वष्टा दुहित्रे वहतुं युनक्तीतीदं विश्वं भुवनं वि याति ।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ ५ ॥
अग्निः प्राणान्त्सं दधाति चन्द्रः प्राणेन संहितः ।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ ६ ॥
प्राणेन विश्वतोवीर्यं देवाः सूर्यं समैरयन् ।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ ७ ॥
आयुष्मतामायुष्कृतां प्राणेन जीव मा मृथाः ।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ ८ ॥
प्राणेन प्राणतां प्राणेहैव भव मा मृथाः ।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥ ९ ॥
उदायुषा समायुषोदोषधीनां रसेन ।
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥१०॥
आ पर्जन्यस्य वृष्ट्योदस्थामामृता वयम्
व्य१हं सर्वेण पाप्मना वि यक्ष्मेण समायुषा ॥११॥ (२३०)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥
॥ इति षष्ठः प्रपाठकः ॥ ६ ॥

॥ इति तृतीयं काण्डं समाप्तम् ॥ ३ ॥

मंत्रसंख्या–

द्वितीयकाण्डस्यान्तपर्यन्तं	३६०
तृतीयकाण्डस्य ···	२३०
सर्वयोगः	५९०

चतुर्थं काण्डम् ।

(१) ब्रह्मविद्या ।

१-७ वेनः । बृहस्पतिः, आदित्यः । त्रिष्टुप्; २, ५ पुरोऽनुष्टुप् ।

[अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

[१] ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः ।
स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च वि वः ॥ १ ॥
इयं पित्र्या राष्ट्र्येत्वग्रे प्रथमाय जनुषे भुवनेष्ठाः ।
तस्मा एतं सुरुचं ह्वारमह्यं घर्मं श्रीणन्तु प्रथमाय धास्यवे ॥ २ ॥
प्र यो जज्ञे विद्वानस्य बन्धुर्विश्वा देवानां जनिमा विवक्ति ।
ब्रह्म ब्रह्मण उज्जभार मध्यान्नीचैरुच्चैः स्वधा अभि प्र तस्थौ ॥ ३ ॥
स हि दिवः स पृथिव्या ऋतस्था मही क्षेमं रोदसी अस्कभायत् ।
महान्मही अस्कभायद्वि जातो द्यां सद्म पार्थिवं च रजः ॥ ४ ॥
स बुध्न्यादाष्ट्र जनुषोऽभ्यग्रं बृहस्पतिर्देवता तस्य सम्राट् ।
अहर्यच्छुक्रं ज्योतिषो जनिष्टाथ द्युमन्तो वि वसन्तु विप्राः ॥ ५ ॥
नूनं तदस्य काव्यो हिनोति महो देवस्य पूर्व्यस्य धाम ।
एष जज्ञे बहुभिः साकमित्था पूर्वे अर्धे विषिते ससन्नु ॥ ६ ॥
योऽथर्वाणं पितरं देवबन्धुं बृहस्पतिं नमसाव च गच्छात् ।
त्वं विश्वेषां जनिता यथासः कविर्देवो न दभायत्स्वधावान् ॥ ७ ॥ (७)

(२) आत्मविद्या ।

१-८ वेनः । आत्मा । त्रिष्टुप्; ६ पुरोऽनुष्टुप्; ७ उपरिष्टाज्ज्योतिः ।

य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः ।
योऽ३स्येशे द्विपदो यश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ १ ॥
यः प्राणतो निमिषतो महित्वैको राजा जगतो बभूव ।
यस्य च्छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ २ ॥ (९)

यं क्रन्दसी अवतश्चस्कभाने भियसाने रोदसी अह्वयेथाम् ।
यस्यासौ पन्था रजसो विमानः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ३ ॥
यस्य द्यौरुर्वी पृथिवी च मही यस्याद उर्वन्तरिक्षम् ।
यस्यासौ सूरो विततो महित्वा कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ४ ॥
यस्य विश्वे हिमवन्तो महित्वा समुद्रे यस्य रसामिदाहुः ।
इमाश्च प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ५ ॥
आपो अग्रे विश्वमावन्गर्भं दधाना अमृता ऋतज्ञाः ।
यासु देवीष्वधि देव आसीत्कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ६ ॥
हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत् ।
स दाधार पृथिवीमुत द्यां कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥ ७ ॥
आपो वत्सं जनयन्तीर्गर्भमग्रे समैरयन् ।
तस्योत जायमानस्योल्ब आसीद्धिरण्ययः कस्मै देवाय हविषा विधेम ॥८॥ (१५)

(३) शत्रुनाशनम् ।

१-७ अथर्वा । रुद्रः, व्याघ्रः । अनुष्टुप्, १ पथ्यापङ्क्तिः, ३ गायत्री, ७ ककुम्मतीगर्भोपरिष्टाद्बृहती ।

उदितस्त्रयो अक्रमन्व्याघ्रः पुरुषो वृकः ।
हिरुग्घि यन्ति सिन्धवो हिरुग्देवो वनस्पतिर्हिरुङ्नमन्तु शत्रवः ॥ १ ॥
परेणैतु पथा वृकः परमेणोत तस्करः ।
परेण दत्वती रज्जुः परेणाघायुरर्षतु ॥ २ ॥
अक्ष्यौ च ते मुखं च ते व्याघ्र जम्भयामसि ।
आत्सर्वान्विंशतिं नखान् ॥ ३ ॥
व्याघ्रं दत्वतां वयं प्रथमं जम्भयामसि ।
आदु ष्टेनमथो अहिं यातुधानमथो वृकम् ॥ ४ ॥
यो अद्य स्तेन आयति स संपिष्टो अपायति ।
पथामपध्वंसेनैत्विन्द्रो वज्रेण हन्तु तम् ॥ ५ ॥
मूर्णा मृगस्य दन्ता अपिशीर्णा उ पृष्टयः ।
निम्रुक्ते गोधा भवतु नीचायच्छशयुर्मृगः ॥ ६ ॥
यत्संयमो न वि यमो वि यमो यन्न संयमः ।
इन्द्रजाः सोमजा आथर्वणमसि व्याघ्रजम्भनम् ॥ ७ ॥ (२२)

(४) वाजीकरणम् ।

१–८ अथर्वा । वनस्पतिः; १–२ सूर्यः, प्रजापतिः; ४ इन्द्रः; ५ आपः, सोमः; ६ अग्निः, सरस्वती, ब्रह्मणस्पतिः । अनुष्टुप्, ४ पुरउष्णिक्, ६–७ भुरिक् ।

यां त्वा गन्धर्वो अखनद्वरुणाय मृतभ्रजे ।
तां त्वा वयं खनामस्योषधिं शेपहर्षणीम् ॥ १ ॥
उदुषा उदु सूर्य उदिदं मामकं वचः ।
उदेजतु प्रजापतिर्वृषा शुष्मेण वाजिना ॥ २ ॥
यथा स्म ते विरोहतोऽभितप्तमिवानति ।
ततस्ते शुष्मवत्तरमियं कृणोत्वोषधिः ॥ ३ ॥
उच्छुष्मौषधीनां सार ऋषभाणाम् ।
सं पुंसामिन्द्र वृष्ण्यमस्मिन्धेहि तनूवशिन् ॥ ४ ॥
अपां रसः प्रथमजोऽथो वनस्पतीनाम् ।
उत सोमस्य भ्रातास्युतार्शमसि वृष्ण्यम् ॥ ५ ॥
अद्याग्ने अद्य सवितरद्य देवि सरस्वति ।
अद्यास्य ब्रह्मणस्पते धनुरिवा तानया पसः ॥ ६ ॥
आहं तनोमि ते पसो अधि ज्यामिव धन्वनि ।
क्रमस्वर्श इव रोहितमनवग्लायता सदा ॥ ७ ॥
अश्वस्याश्वतरस्याजस्य पेत्वस्य च ।
अथ ऋषभस्य ये वाजास्तानस्मिन्धेहि तनूवशिन् ॥ ८ ॥ (३०)

(५) स्वापनम् ।

१–७ ब्रह्मा । स्वापनं, वृषभः । अनुष्टुप्, २ भुरिक्, ७ पुरस्ताज्ज्योतिस्त्रिष्टुप् ।

सहस्रशृङ्गो वृषभो यः समुद्रादुदाचरत् ।
तेना सहस्येना वयं नि जनान्त्स्वापयामसि ॥ १ ॥
न भूमिं वातो अति वाति नाति पश्यति कश्चन ।
स्त्रियश्च सर्वाः स्वापय शुनश्चेन्द्रसखा चरन् ॥ २ ॥
प्रोष्ठेशयास्तल्पेशया नारीर्या वह्यशीवरीः ।
स्त्रियो याः पुण्यगन्धयस्ताः सर्वाः स्वापयामसि ॥ ३ ॥ (३३)

एजदेजदजग्रभं चक्षुः प्राणमजग्रभम् ।
अङ्गान्यजग्रभं सर्वा रात्रीणामतिशर्वरे ॥ ४ ॥
य आस्ते यश्चरति यश्च तिष्ठन्विपश्यति ।
तेषां सं दध्मो अक्षीणि यथेदं हर्म्यं तथा ॥ ५ ॥
स्वप्तु माता स्वप्तु पिता स्वप्तु श्वा स्वप्तु विश्पतिः ।
स्वपन्त्वस्यै ज्ञातयः स्वप्त्वयमभितो जनः ॥ ६ ॥
स्वप्न स्वप्नाभिकरणेन सर्वं नि ष्वापया जनम् ।
ओत्सूर्यमन्यान्त्स्वापयाव्युषं जागृतादहमिन्द्र इवारिष्टो अक्षितः ॥ ७ ॥ (३७)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥१॥

(६) विषघ्नम् ।

१–८ गरुत्मान् । तक्षकः, १ ब्राह्मणः; २ द्यावापृथिवी, सप्तसिन्धवः; ३ सुपर्णः; ४–८ विषम् । अनुष्टुप् ।

[२] ब्राह्मणो जज्ञे प्रथमो दशशीर्षो दशास्यः ।
स सोमं प्रथमः पपौ स चकारारसं विषम् ॥ १ ॥
यावती द्यावापृथिवी वरिम्णा यावत्सप्त सिन्धवो वितष्ठिरे ।
वाचं विषस्य दूषणीं तामितो निरवादिषम् ॥ २ ॥
सुपर्णस्त्वा गरुत्मान्विष प्रथममावयत् ।
नामीमदो नारूरुप उतास्मा अभवः पितुः ॥ ३ ॥
यस्त आस्यत्पञ्चाङ्गुरिर्वक्राच्चिदधि धन्वनः ।
अपस्कम्भस्य शल्यान्निरवोचमहं विषम् ॥ ४ ॥
शल्याद्विषं निरवोचं प्राञ्जनादुत पर्णधेः ।
अपाष्ठाच्छृङ्गात्कुल्मलान्निरवोचमहं विषम् ॥ ५ ॥
अरसस्त इषो शल्योऽथो ते अरसं विषम् ।
उतारसस्य वृक्षस्य धनुष्टे अरसारसम् ॥ ६ ॥
ये अपीषन्ये अदिहन्य आस्यन्ये अवासृजन् ।
सर्वे ते वध्रयः कृता वध्रिर्विषगिरिः कृतः ॥ ७ ॥
वध्रयस्ते खनितारो वध्रिस्त्वमस्योषधे ।
वध्रिः स पर्वतो गिरिर्यतो जातमिदं विषम् ॥ ८ ॥ (४५)

(७) विषनाशनम् ।

१–७ गरुत्मान् । वनस्पतिः । अनुष्टुप्, ४ स्वराट् ।

वारिदं वारयातै वरणावत्यामधि
तत्रामृतस्यासिक्तं तेना ते वारये विषम् ॥ १ ॥
अरसं प्राच्यं विषमरसं यदुदीच्यम् ।
अथेदमधराच्यं करम्भेण वि कल्पते ॥ २ ॥
करम्भं कृत्वा तिर्यं पीवस्पाकमुदारथिम् ।
क्षुधा किल त्वा दुष्टनो जक्षिवान्त्स न रूरुपः ॥ ३ ॥
वि ते मदं मदावति शरमिव पातयामसि ।
प्र त्वा चरुमिव येषन्तं वचसा स्थापयामसि ॥ ४ ॥
परि ग्राममिवाचितं वचसा स्थापयामसि ।
तिष्ठा वृक्ष इव स्थाम्न्यभ्रिखाते न रूरुपः ॥ ५ ॥
पवस्तैस्त्वा पर्यक्रीणन्दूर्शेभिरजिनैरुत ।
प्रक्रीरसि त्वमोषधेऽभ्रिखाते न रूरुपः ॥ ६ ॥
अनामा ये वः प्रथमा यानि कर्माणि चक्रिरे ।
वीरान्नो अत्र मा दभन्तद्व एतत्पुरो दधे ॥ ७ ॥ (५२)

(८) राज्याभिषेकः ।

१–७ अथर्वाङ्गिराः । चन्द्रमाः, आपः, राज्याभिषेकः; १ राजा, २ देवाः, ३ विश्वरूपः, ४–५ आपः ।
अनुष्टुप्; १, ७ भुरिक् त्रिष्टुप्, ३ त्रिष्टुप्, ५ विराट् प्रस्तारपङ्क्तिः ।

भूतो भूतेषु पय आ दधाति स भूतानामधिपतिर्बभूव ।
तस्य मृत्युश्चरति राजसूयं स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम् ॥ १ ॥
अभि प्रेहि माप वेन उग्रश्चेत्ता सपत्नहा ।
आ तिष्ठ मित्रवर्धन तुभ्यं देवा अधि ब्रुवन् ॥ २ ॥
आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषं छ्रियं वसानश्चरति स्वरोचिः ।
महत्तद्वृष्णो असुरस्य नामा विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ ॥ ३ ॥
व्याघ्रो अधि वैयाघ्रे वि क्रमस्व दिशो महीः ।
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्त्वापो दिव्याः पयस्वतीः ॥ ४ ॥ (५६)

या आपो॑ दि॒व्याः पय॑सा मद॑न्त्य॒न्तरि॑क्ष उ॒त वा॑ पृथि॒व्याम् ।
तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑साम॒पाम॒भि षि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा ॥ ५ ॥

अ॒भि त्वा॒ वर्च॑सासिच॒न्नापो॑ दि॒व्याः पय॑स्वतीः ।
यथासो॑ मित्र॒वर्ध॑न॒स्तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत् ॥ ६ ॥

ए॒ना व्या॒घ्रं प॑रिषस्वजा॒नाः सिं॒हं हि॑न्वन्ति म॒हते॒ सौभ॑गाय ।
स॒मु॒द्रं न सु॒भुव॑स्तस्थि॒वांसं॑ मर्मृ॒ज्यन्ते॑ द्वी॒पिन॑म॒प्स्व॒१॒॑न्तः ॥ ७ ॥ (५९)

(९) आञ्जनम् ।

१–१० भृगुः । त्रैककुदाञ्जनम् । अनुष्टुप्, २ ककुम्मती, ३ पथ्यापङ्क्तिः ।

एहि॑ जी॒वं त्राय॑माणं॒ पर्व॑तस्या॒स्यक्ष्य॑म् । विश्वे॑भिर्दे॒वैर्द॒त्तं प॑रि॒धिर्जीव॑नाय॒ कम् ॥ १ ॥
प॒रि॒पाणं॒ पुरु॑षाणां॒ प॑रि॒पाणं॒ गवा॑मसि । अश्वा॑ना॒मर्व॑तां॒ प॒रि॒पाणा॑य तस्थिषे ॥ २ ॥

उ॒तासि॑ परि॒पाणं॑ यातु॒जम्भ॑नमाञ्जन ।
उ॒ताममृत॑स्य॒ त्वं वे॒त्थाथो॑ असि जीव॒भोज॑न॒मथो॑ हरितभेष॒जम् ॥ ३ ॥

यस्या॑ञ्जन प्र॒सर्प॒स्यङ्ग॑मङ्गं॒ परु॑ष्परुः ।
ततो॒ यक्ष्मं॒ वि बा॑धस उ॒ग्रो म॑ध्यम॒शीरि॑व ॥ ४ ॥

नैनं॒ प्राप्नो॑ति श॒पथो॒ न कृ॒त्या नाभि॒शोच॑नम् ।
नैनं॒ विष्क॑न्धमश्नुते॒ यस्त्वा॒ बिभ॑र्त्याञ्जन ॥ ५ ॥

अ॒सन्म॒न्त्राद्दु॒ष्वप्न्या॑द्दु॒ष्कृ॒ताच्छम॑लादु॒त ।
दु॒र्हार्द॒श्चक्षु॑षो घो॒रात्तस्मा॑न्नः पाह्याञ्जन ॥ ६ ॥

इ॒दं वि॒द्वाना॑ञ्जन स॒त्यं व॑क्ष्यामि॒ नानृ॑तम् ।
स॒नेय॒मश्वं॒ गाम॒हमा॒त्मानं॒ तव॑ पूरुष ॥ ७ ॥

त्रयो॑ दा॒सा आञ्ज॑नस्य त॒क्मा ब॒लास॒ आदहि॑ः ।
वर्षि॑ष्ठः॒ पर्व॑तानां त्रिक॒कुन्नाम॑ ते पि॒ता ॥ ८ ॥

यदाञ्ज॑नं त्रैककु॒दं जा॒तं हि॒मव॑त॒स्परि॑ ।
या॒तूंश्च॒ सर्वा॑ञ्ज॒म्भय॒त्सर्वा॑श्च यातुधा॒न्य॑ः ॥ ९ ॥

यदि॒ वासि॑ त्रैककु॒दं यदि॑ यामु॒नमु॒च्यसे॑ ।
उ॒भे ते॑ भ॒द्रे नाम्नी॒ ताभ्यां॑ नः पाह्याञ्जन ॥ १० ॥ (६९)

(१०) शङ्खमणिः ।

१–७ अथर्वा । शङ्खमणिः, कृशनः । अनुष्टुप्, ६ पथ्यापङ्क्तिः, ७ पञ्चपदा परानुष्टुप्शक्वरी ।

वाताज्जातो अन्तरिक्षाद्विद्युतो ज्योतिषस्परि ।
स नो हिरण्यजाः शङ्खः कृशनः पात्वंहसः ॥ १ ॥
यो अग्रतो रोचनानां समुद्रादधि जज्ञिषे ।
शङ्खेन हत्वा रक्षांस्यत्त्रिणो वि षहामहे ॥ २ ॥
शङ्खेनामीवाममतिं शङ्खेनोत सदान्वाः ।
शङ्खो नो विश्वभेषजः कृशनः पात्वंहसः ॥ ३ ॥
दिवि जातः समुद्रजः सिन्धुतस्पर्याभृतः ।
स नो हिरण्यजाः शङ्ख आयुष्प्रतरणो मणिः । ॥ ४ ॥
समुद्राज्जातो मणिर्वृत्राज्जातो दिवाकरः ।
सो अस्मान्त्सर्वतः पातु हेत्या देवासुरेभ्यः ॥ ५ ॥
हिरण्यानामेकोऽसि सोमात्त्वमधि जज्ञिषे ।
रथे त्वमसि दर्शत इषुधौ रोचनस्त्वं प्र ण आयूंषि तारिषत् ॥ ६ ॥
देवानामस्थि कृशनं बभूव तदात्मन्वच्चरत्यप्स्व१न्तः ।
तत्ते बध्नाम्यायुषे वर्चसे बलाय दीर्घायुत्वाय शतशारदाय कार्शनस्त्वाभि रक्षतु ॥७॥ (७९)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(११) अनड्वान् ।

१–१२ भृग्वङ्गिराः । अनड्वान्, इन्द्रः । त्रिष्टुप्; १,४ जगती, २ भुरिक्, ७ त्र्यवसाना षट्पदानुष्टुब्गर्भोपरिष्टाज्जागतानिचृच्छक्वरी, ८–१२ अनुष्टुप् ।

[३] अनड्वान्दाधार पृथिवीमुत द्यामनड्वान्दाधारोर्व१न्तरिक्षम् ।
अनड्वान्दाधार प्रदिशः षडुर्वीरनड्वान्विश्वं भुवनमा विवेश ॥ १ ॥
अनड्वानिन्द्रः स पशुभ्यो वि चष्टे त्रयां छक्रो वि मिमीते अध्वनः ।
भूतं भविष्यद्भुवना दुहानः सर्वा देवानां चरति व्रतानि ॥ २ ॥
इन्द्रो जातो मनुष्ये३ष्वन्तर्घर्मस्तप्तश्चरति शोशुचानः ।
सुप्रजाः सन्त्स उदारे न सर्षद्यो नाश्नीयादनडुहो विजानन् ॥ ३ ॥
अनड्वान्दुहे सुकृतस्य लोक ऐनं प्याययति पवमानः पुरस्तात् ।
पर्जन्यो धारा मरुत ऊधो अस्य यज्ञः पयो दक्षिणा दोहो अस्य ॥ ४ ॥ (८०)

यस्य नेशे यज्ञपतिर्न यज्ञो नास्य दातेशे न प्रतिग्रहीता ।
यो विश्वजिद्विश्वभृद्विश्वकर्मा घर्मं नो ब्रूत यतमश्चतुष्पात् ॥ ५ ॥
येन देवाः स्वरारुरुहुर्हित्वा शरीरममृतस्य नाभिम् ।
तेन गेष्म सुकृतस्य लोकं घर्मस्य व्रतेन तपसा यशस्यवः ॥ ६ ॥
इन्द्रो रूपेणाग्निर्वहेन प्रजापतिः परमेष्ठी विराट् ।
विश्वानरे अक्रमत वैश्वानरे अक्रमतानडुह्यक्रमत ।
सोऽदृंहयत सोऽधारयत ॥ ७ ॥
मध्यमेतदनडुहो यत्रैष वह आहितः ।
एतावदस्य प्राचीनं यावान्प्रत्यङ् समाहितः ॥ ८ ॥
यो वेदानडुहो दोहान्त्सप्तानुपदस्वतः ।
प्रजां च लोकं चाप्नोति तथा सप्तऋषयो विदुः ॥ ९ ॥
पद्भिः सेदिमवक्रामन्निरां जङ्घाभिरुत्खिदन् ।
श्रमेणानड्वान्कीलालं कीनाशश्चाभि गच्छतः ॥ १० ॥
द्वादश वा एता रात्रीर्व्रत्या आहुः प्रजापतेः ।
तत्रोप ब्रह्म यो वेद तद्वा अनडुहो व्रतम् ॥ ११ ॥
दुहे सायं दुहे प्रातर्दुहे मध्यंदिनं परि ।
दोहा ये अस्य संयन्ति तान्विद्मानुपदस्वतः ॥ १२ ॥ (८८)

(१२) रोहिणी वनस्पतिः ।

१—७ ऋभुः । रोहिणी-वनस्पतिः । अनुष्टुप्, १ त्रिपदा गायत्री, ६ त्रिपदा यवमध्या भुरिग्गायत्री, ७ बृहती ।

रोहण्यसि रोहण्यस्थ्नश्छिन्नस्य रोहणी । रोहयेदमरुन्धति ॥ १ ॥
यत्ते रिष्टं यत्ते द्युत्तमस्ति पेष्ट्रं त आत्मनि ।
धाता तद्भद्रया पुनः सं दधत्परुषा परुः ॥ २ ॥
सं ते मज्जा मज्ज्ञा भवतु समु ते परुषा परुः ।
सं ते मांसस्य विस्रस्तं समस्थ्यपि रोहतु ॥ ३ ॥
मज्जा मज्ज्ञा सं धीयतां चर्मणा चर्म रोहतु ।
असृक्ते अस्थि रोहतु मांसं मांसेन रोहतु ॥ ४ ॥ (९२)

लोम॒ लोम्ना॒ सं क॑ल्पया त्व॒चा सं क॑ल्पया॒ त्वच॑म् ।
असृ॑क्ते॒ अस्थि रोहतु॒ च्छिन्नं॒ सं धे॑ह्योषधे ॥ ५ ॥
स उत्ति॑ष्ठ॒ प्रेहि॒ प्र द्र॑व॒ रथः॑ सुच॒क्रः सु॑प॒विः सु॒नाभिः॑ । प्रति॑ तिष्ठो॒र्ध्वः ॥ ६ ॥
यदि॑ क॒र्तं प॑ति॒त्वा सं॑श॒श्रे यदि॒ वाश्मा॒ प्रहृ॑तो ज॒घान॑ ।
ऋ॒भू रथ॑स्ये॒वाङ्गा॑नि॒ सं द॑ध॒त्परु॑षा॒ परुः॑ ॥ ७ ॥ (९५)

(१३) रोगनिवारणम् ।

१-७ शंतातिः । चन्द्रमाः, विश्वे देवाः, १ देवाः, २-३ वातः, ४ मरुतः, ६-७ हस्तः । अनुष्टुप् ।

उ॒त दे॑वा॒ अव॑हितं॒ देवा॒ उन्न॑यथा॒ पुनः॑ ।
उ॒ताग॑श्च॒क्रुषं॑ देवा॒ देवा॑ जी॒वय॑था॒ पुनः॑ ॥ १ ॥
द्वावि॒मौ वातौ॑ वात॒ आ सिन्धो॒रा प॑रा॒वतः॑ ।
दक्षं॑ ते अ॒न्य आ॒वातु॒ व्य॑१॒न्यो वा॑तु॒ यद्रपः॑ ॥ २ ॥
आ वा॑त वाहि भेष॒जं वि वा॑त वाहि॒ यद्रपः॑ ।
त्वं हि वि॑श्वभेषज दे॒वानां॑ दू॒त ईय॑से ॥ ३ ॥
त्राय॑न्तामि॒मं दे॒वास्त्राय॑न्तां म॒रुतां॑ ग॒णाः ।
त्राय॑न्तां॒ विश्वा॑ भू॒तानि॒ यथा॒यम॑र॒पा अस॑त् ॥ ४ ॥
आ त्वा॑गमं॒ शंता॑ति॒भिरथो॑ अ॒रिष्टता॑तिभिः ।
दक्षं॑ त उ॒ग्रमाभा॑रिषं॒ परा॒ यक्ष्मं॑ सुवामि ते ॥ ५ ॥
अ॒यं मे॒ हस्तो॒ भग॑वान॒यं मे॒ भग॑वत्तरः ।
अ॒यं मे॑ वि॒श्वभे॑षजो॒ऽयं शि॒वाभि॑मर्शनः ॥ ६ ॥
हस्ता॑भ्यां॒ दश॑शाखाभ्यां जि॒ह्वा वा॒चः पु॑रोग॒वी ।
अ॒ना॒म॒यि॒त्नुभ्यां॒ हस्ता॑भ्यां॒ ताभ्यां॑ त्वा॒भि मृ॑शामसि ॥ ७ ॥ (१०२)

(१४) स्वर्ज्योतिःप्राप्तिः ।

१-९ भृगुः । आज्यं, अग्निः । त्रिष्टुप्; २, ४ अनुष्टुप्; ३ प्रस्तारपङ्क्तिः; ७, ९ जगती; ८ पञ्चपदातिशक्वरी ।

अ॒जो ह्य१॒ग्नेरज॑निष्ट॒ शोका॒त्सो अ॑पश्यज्जनि॒तार॒मग्रे॑ ।
तेन॑ दे॒वा दे॒वता॒मग्र॒ आय॒न्तेन॒ रोहा॑न्रुरुहु॒र्मेध्या॑सः ॥ १ ॥
क्रम॑ध्वम॒ग्निना॒ नाक॒मुख्या॒न्हस्ते॑षु॒ बिभ्र॑तः ।
दि॒वस्पृ॒ष्ठं स्व॑र्ग॒त्वा मि॒श्रा दे॒वेभि॑राध्वम् ॥ २ ॥ (१०४)

पृष्ठात्पृथिव्या अहमन्तरिक्षमारुहमन्तरिक्षाद्दिवमारुहम् ।
दिवो नाकस्य पृष्ठात्स्व१र्ज्योतिरगामहम् ॥ ३ ॥
स्व१र्यन्तो नापेक्षन्त आ द्यां रोहन्ति रोदसी ।
यज्ञं ये विश्वतोधारं सुविद्वांसो वितेनिरे ॥ ४ ॥
अग्ने प्रेहि प्रथमो देवतानां चक्षुर्देवानामुत मानुषाणाम् ।
इयक्षमाणा भृगुभिः सजोषाः स्वर्यन्तु यजमानाः स्वस्ति ॥ ५ ॥
अजमनज्मि पयसा घृतेन दिव्यं सुपर्णं पयसं बृहन्तम् ।
तेन गेष्म सुकृतस्य लोकं स्वरारोहन्तो अभि नाकमुत्तमम् ॥ ६ ॥
पञ्चौदनं पञ्चभिरङ्गुलिभिर्दर्व्योद्धर पञ्चधैतमोदनम् ।
प्राच्यां दिशि शिरो अजस्य धेहि दक्षिणायां दिशि दक्षिणं धेहि पार्श्वम् ॥ ७ ॥
प्रतीच्यां दिशि भसदमस्य धेह्युत्तरस्यां दिश्युत्तरं धेहि पार्श्वम् ।
ऊर्ध्वायां दिश्य१जस्यानूकं धेहि दिशि ध्रुवायां धेहि पाजस्य१मन्तरिक्षे मध्यतो मध्यमस्य ॥ ८ ॥
शृतमजं शृतया प्रोर्णुहि त्वचा सर्वैरङ्गैः संभृतं विश्वरूपम् ।
स उत्तिष्ठेतो अभि नाकमुत्तमं पद्भिश्चतुर्भिः प्रति तिष्ठ दिक्षु ॥ ९ ॥ (१११)

(१५) वृष्टिः ।

१-१६ अथर्वा । १ दिशः, २-३ वीरुधः, ४ मरुत्पर्जन्यौ, ५-१० मरुतः आपः, ११ प्रजापतिः, स्तनयित्नुः, १२ वरुणः, १३-१५ मण्डूकाः पितरश्च, १६ वातः । त्रिष्टुप्; १-२, ५ विराड् जगती, ४ विराट् पुरस्ताद्बृहती; ७, १३ अनुष्टुप्; ९ पथ्यापङ्क्तिः, १० भुरिक्, १२ पञ्चपदानुष्टुब्गर्भा भुरिक्, १५ शंकुमत्यनुष्टुप् ।

समुत्पतन्तु प्रदिशो नभस्वतीः समभ्राणि वातजूतानि यन्तु ।
महऋषभस्य नदतो नभस्वतो वाश्रा आपः पृथिवीं तर्पयन्तु ॥ १ ॥
समीक्षयन्तु तविषाः सुदानवोऽपां रसा ओषधीभिः सचन्ताम् ।
वर्षस्य सर्गा महयन्तु भूमिं पृथग्जायन्तामोषधयो विश्वरूपाः ॥ २ ॥
समीक्षयस्व गायतो नभांस्यपां वेगासः पृथगुद्विजन्ताम् ।
वर्षस्य सर्गा महयन्तु भूमिं पृथग्जायन्तां वीरुधो विश्वरूपाः ॥ ३ ॥
गणास्त्वोप गायन्तु मारुताः पर्जन्य घोषिणः पृथक् ।
सर्गा वर्षस्य वर्षतो वर्षन्तु पृथिवीमनु ॥ ४ ॥ (११५)

उदीरयत मरुतः समुद्रतस्त्वेषो अर्को नभ उत्पातयाथ ।
महऋषभस्य नदतो नभस्वतो वाश्रा आपः पृथिवीं तर्पयन्तु ॥ ५ ॥

अभि क्रन्द स्तनयार्दयोदधिं भूमिं पर्जन्य पयसा समङ्ग्धि ।
त्वया सृष्टं बहुलमैतु वर्षमाशारैषी कृशगुरेत्वस्तम् ॥ ६ ॥

सं वोऽवन्तु सुदानव उत्सा अजगरा उत ।
मरुद्भिः प्रच्युता मेघा वर्षन्तु पृथिवीमनु ॥ ७ ॥

आशामाशां वि द्योततां वाता वान्तु दिशोदिशः ।
मरुद्भिः प्रच्युता मेघाः सं यन्तु पृथिवीमनु ॥ ८ ॥

आपो विद्युदभ्रं वर्षं सं वोऽवन्तु सुदानव उत्सा अजगरा उत ।
मरुद्भिः प्रच्युता मेघाः प्रावन्तु पृथिवीमनु ॥ ९ ॥

अपामग्निस्तनूभिः संविदानो य ओषधीनामधिपा बभूव ।
स नो वर्षं वनुतां जातवेदाः प्राणं प्रजाभ्यो अमृतं दिवस्परि ॥१०॥

प्रजापतिः सलिलादा समुद्रादाप ईरयन्नुदधिमर्दयाति ।
प्र प्यायतां वृष्णो अश्वस्य रेतोऽर्वाङेतेन स्तनयित्नुनेहि ॥११॥

अपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः श्वसन्तु गर्गरा अपां वरुणाव नीचीरपः सृज ।
वदन्तु पृश्निबाहवो मण्डूका इरिणानु ॥१२॥

संवत्सरं शशयाना ब्राह्मणा व्रतचारिणः ।
वाचं पर्जन्यजिन्वितां प्र मण्डूका अवादिषुः ॥१३॥

उपप्रवद मण्डूकि वर्षमा वद तादुरि ।
मध्ये ह्रदस्य प्लवस्व विगृह्य चतुरः पदः ॥१४॥

खण्वखा३इ खैमखा३इ मध्ये तदुरि ।
वर्षं वनुध्वं पितरो मरुतां मन इच्छत ॥१५॥

महान्तं कोशमुदचाभि षिञ्च सविद्युतं भवतु वातु वातः ।
तन्वतां यज्ञं बहुधा विसृष्टा आनन्दिनीरोषधयो भवन्तु ॥१६॥ (१२७)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

(१६) सत्यानृतसमीक्षकः ।

१-९ ब्रह्मा । वरुणः, सत्यानृतान्वीक्षणम् । त्रिष्टुप्, १ अनुष्टुप्, ५ भुरिक्, ७ जगती, ८ त्रिपान्महाबृहती, ९ विराण्नाम त्रिपाद्गायत्री ।

[४] बृहन्नेषामधिष्ठाता अन्तिकादिव पश्यति ।
य स्तायन्मन्यते चरन्त्सर्वं देवा इदं विदुः ॥ १ ॥
यस्तिष्ठति चरति यश्च वञ्चति यो निलायं चरति यः प्रतङ्कम् ।
द्वौ संनिषद्य यन्मन्त्रयेते राजा तद्वेद वरुणस्तृतीयः ॥ २ ॥
उतेयं भूमिर्वरुणस्य राज्ञ उतासौ द्यौर्बृहती दूरेअन्ता ।
उतो समुद्रौ वरुणस्य कुक्षी उतास्मिन्नल्प उदके निलीनः ॥ ३ ॥
उत यो द्यामतिसर्पात्परस्तान्न स मुच्यातै वरुणस्य राज्ञः
दिव स्पशः प्र चरन्तीदमस्य सहस्राक्षा अति पश्यन्ति भूमिम् ॥ ४ ॥
सर्वं तद्राजा वरुणो वि चष्टे यदन्तरा रोदसी यत्परस्तात् ।
संख्याता अस्य निमिषो जनानामक्षानिव श्वघ्नी नि मिनोति तानि ॥ ५ ॥
ये ते पाशा वरुण सप्तसप्त त्रेधा तिष्ठन्ति विषिता रुशन्तः ।
छिनन्तु सर्वे अनृतं वदन्तं यः सत्यवाद्यति तं सृजन्तु ॥ ६ ॥
शतेन पाशैरभि धेहि वरुणैनं मा ते मोच्यनृतवाङ् नृचक्षः ।
आस्तां जाल्म उदरं श्रंसयित्वा कोश इवाबन्धः परिकृत्यमानः ॥ ७ ॥
यः समाम्योऽ वरुणो यो व्याम्योऽ यः संदेश्योऽ वरुणो यो विदेश्यः ।
यो दैवो वरुणो यश्च मानुषः ॥ ८ ॥
तैस्त्वा सर्वैरभि ष्यामि पाशैरसावामुष्यायणामुष्याः पुत्र ।
तानु ते सर्वाननुसंदिशामि ॥ ९ ॥ (१३६)

(१७) अपामार्गः ।

१-८ शुक्रः । अपामार्गो वनस्पतिः । अनुष्टुप् ।

ईशानां त्वा भेषजानामुज्जेष आ रभामहे ।
चक्रे सहस्रवीर्यं सर्वस्मा ओषधे त्वा ॥ १ ॥
सत्यजितं शपथयावनीं सहमानां पुनःसराम् ।
सर्वाः समह्वयोषधीरितो नः पारयादिति ॥ २ ॥ (१३८)

या शशाप शपनेन याघं मूरमादधे ।
या रसस्य हरणाय जातमारेभे तोकमत्तु सा ॥ ३ ॥
यां ते चक्रुरामे पात्रे यां चक्रुर्नीललोहिते ।
आमे मांसे कृत्यां यां चक्रुस्तया कृत्याकृतो जहि ॥ ४ ॥
दौष्वप्न्यं दौर्जीवित्यं रक्षो अभ्वमराय्यः ।
दुर्णाम्नीः सर्वा दुर्वाचस्ता अस्मन्नाशयामसि ॥ ५ ॥
क्षुधामारं तृष्णामारमगोतामनपत्यताम् ।
अपामार्ग त्वया वयं सर्वं तदप मृज्महे ॥ ६ ॥
तृष्णामारं क्षुधामारमथो अक्षपराजयम् ।
अपामार्ग त्वया वयं सर्वं तदप मृज्महे ॥ ७ ॥
अपामार्ग ओषधीनां सर्वासामेक इद्वशी ।
तेन ते मृज्म आस्थितमथ त्वमगदश्चर ॥ ८ ॥ (१४४)

(१८) अपामार्गः ।

१-८ शुक्रः । अपामार्गो वनस्पतिः । अनुष्टुप्, ६ बृहतीगर्भा ।

समं ज्योतिः सूर्येणाह्ना रात्री समावती ।
कृणोमि सत्यमूतयेऽरसाः सन्तु कृत्वरीः ॥ १ ॥
यो देवाः कृत्यां कृत्वा हरादविदुषो गृहम् ।
वत्सो धारुरिव मातरं तं प्रत्यगुप पद्यताम् ॥ २ ॥
अमा कृत्वा पाप्मानं यस्तेनान्यं जिघांसति ।
अश्मानस्तस्यां दग्धायां बहुलाः फट् करिक्रति ॥ ३ ॥
सहस्रधामन्विशिखान्विग्रीवां छाययां त्वम् ।
प्रति स्म चक्रुषे कृत्यां प्रियां प्रियावते हर ॥ ४ ॥
अनयाहमोषध्या सर्वाः कृत्या अदूदुषम् ।
यां क्षेत्रे चक्रुर्यां गोषु यां वा ते पुरुषेषु ॥ ५ ॥
यश्चकार न शशाक कर्तुं शश्रे पादमङ्गुरिम् ।
चकार भद्रमस्मभ्यमात्मने तपनं तु सः ॥ ६ ॥
अपामार्गोऽप मार्ष्टु क्षेत्रियं शपथश्च यः ।
अपाह यातुधानीरप सर्वा अराय्यः ॥ ७ ॥ (१५१)

अपमृज्यं यातुधानानप सर्वा अराय्यः ।
अपामार्ग त्वया वयं सर्वं तदप मृज्महे ॥ ८ ॥ (१५२)

(१९) अपामार्गः ।

१-८ शुक्रः । अपामार्गो वनस्पतिः । अनुष्टुप्, २ पथ्यापङ्क्तिः ।

उतो अस्यबन्धुकृदुतो असि नु जामिकृत् ।
उतो कृत्याकृतः प्रजां नडमिवा छिन्धि वार्षिकम् ॥ १ ॥
ब्राह्मणेन पर्युक्तासि कण्वेन नार्षदेन ।
सेनेवैषि त्विषीमती न तत्र भयमस्ति यत्र प्राप्नोष्योषधे ॥ २ ॥
अग्रमेष्योषधीनां ज्योतिषेवाभिदीपयन् ।
उत त्रातासि पाकस्याथो हन्तासि रक्षसः ॥ ३ ॥
यददो देवा असुरांस्त्वयाग्रे निरकुर्वत ।
ततस्त्वमध्योषधेऽपामार्गो अजायथाः ॥ ४ ॥
विभिन्दती शतशाखा विभिन्दन्नाम ते पिता ।
प्रत्यग्वि भिन्धि त्वं तं यो अस्माँ अभिदासति ॥ ५ ॥
असद्भूम्याः समभवत्तद्यामेति महद्व्यचः ।
तद्वै ततो विधूपायत्प्रत्यक्कर्तारमृच्छतु ॥ ६ ॥
प्रत्यङ् हि संबभूविथ प्रतीचीनफलस्त्वम् ।
सर्वान्मच्छपथाँ अधि वरीयो यावया वधम् ॥ ७ ॥
शतेन मा परि पाहि सहस्रेणाभि रक्ष मा ।
इन्द्रस्ते वीरुधां पत उग्र ओज्मानमा दधत् ॥ ८ ॥ (१६०)

(२०) पिशाचक्षयणम् ।

१-९ मातृनामा । मातृनामा । अनुष्टुप्, १ स्वराट्, ९ भुरिक् ।

आ पश्यति प्रति पश्यति परा पश्यति पश्यति ।
दिवमन्तरिक्षमाद्भूमिं सर्वं तद्देवि पश्यति ॥ १ ॥
तिस्रो दिवस्तिस्रः पृथिवीः षट् चेमाः प्रदिशः पृथक् ।
त्वयाहं सर्वा भूतानि पश्यानि देव्योषधे ॥ २ ॥
दिव्यस्य सुपर्णस्य तस्य हासि कनीनिका ।
सा भूमिमा रुरोहिथ वह्यं श्रान्ता वधूरिव ॥ ३ ॥ (१६३)

तां मे सहस्राक्षो देवो दक्षिणे हस्त आ दधत् ।
तयाहं सर्वं पश्यामि यश्च शूद्र उतार्यः । ॥ ४ ॥
आविष्कृणुष्व रूपाणि मात्मानमप गूहथाः ।
अथो सहस्रचक्षो त्वं प्रति पश्याः किमीदिनः ॥ ५ ॥
दर्शय मा यातुधानान्दर्शय यातुधान्यः ।
पिशाचान्त्सर्वान्दर्शयेति त्वा रभ ओषधे ॥ ६ ॥
कश्यपस्य चक्षुरसि शुन्याश्च चतुरक्ष्याः ।
वीध्रे सूर्यमिव सर्पन्तं मा पिशाचं तिरस्करः ॥ ७ ॥
उदग्रभं परिपाणाद्यातुधानं किमीदिनम् ।
तेनाहं सर्वं पश्याम्युत शूद्रमुतार्यम् ॥ ८ ॥
यो अन्तरिक्षेण पतति दिवं यश्चातिसर्पति ।
भूमिं यो मन्यते नाथं तं पिशाचं प्र दर्शय ॥ ९ ॥ (१६९)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥
[इति सप्तमः प्रपाठकः ॥ ७ ॥]

(२१) गावः ।

१-७ ब्रह्मा । गावः । त्रिष्टुप्, २-४ जगती ।

[अथाष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

[५] आ गावो अग्मन्नुत भद्रमक्रन्त्सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे ।
प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युरिन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः ॥ १ ॥
इन्द्रो यज्वने गृणते च शिक्षत उपेद्ददाति न स्वं मुषायति ।
भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्नभिन्ने खिल्ये नि दधाति देवयुम् ॥ २ ॥
न ता नशन्ति न दभाति तस्करो नासामामित्रो व्यथिरा दधर्षति ।
देवांश्च याभिर्यजते ददाति च ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह ॥ ३ ॥
न ता अर्वा रेणुककाटोऽश्नुते न संस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि ।
उरुगायमभयं तस्य ता अनु गावो मर्तस्य वि चरन्ति यज्वनः ॥ ४ ॥
गावो भगो गाव इन्द्रो म इच्छाद्गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः ।
इमा या गावः स जनास इन्द्र इच्छामि हृदा मनसा चिदिन्द्रम् ॥ ५ ॥
यूयं गावो मेदयथा कृशं चिदश्रीरं चित्कृणुथा सुप्रतीकम् ।
भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचो बृहद्वो वय उच्यते सभासु ॥ ६ ॥ (१७५)

प्रजावतीः सूयवसे रुशन्तीः शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः ।
मा वः स्तेन ईशत माघशंसः परि वो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु ॥ ७ ॥ (१७६)

(२२) अमित्रक्षयणम् ।

१-७ वसिष्ठः, अथर्वा वा । क्षत्रियो राजा, इन्द्रश्च । त्रिष्टुप् ।

इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियं म इमं विशामेकवृषं कृणु त्वम् ।
निरमित्रानक्ष्णुह्यस्य सर्वांस्तान्रन्धयास्मा अहमुत्तरेषु ॥ १ ॥

एमं भज ग्रामे अश्वेषु गोषु निष्टं भज यो अमित्रो अस्य ।
वर्ष्म क्षत्राणामयमस्तु राजेन्द्र शत्रुं रन्धय सर्वमस्मै ॥ २ ॥

अयमस्तु धनपतिर्धनानामयं विशां विश्पतिरस्तु राजा ।
अस्मिन्निन्द्र महि वर्चांसि धेह्यवर्चसं कृणुहि शत्रुमस्य ॥ ३ ॥

अस्मै द्यावापृथिवी भूरि वामं दुहाथां घर्मदुघे इव धेनू ।
अयं राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्प्रियो गवामोषधीनां पशूनाम् ॥ ४ ॥

युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रं येन जयन्ति न पराजयन्ते ।
यस्त्वा करदेकवृषं जनानामुत राज्ञामुत्तमं मानवानाम् ॥ ५ ॥

उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्ना ये के च राजन्प्रतिशत्रवस्ते ।
एकवृष इन्द्रसखा जिगीवां छत्रूयतामा भरा भोजनानि ॥ ६ ॥

सिंहप्रतीको विशो अद्धि सर्वा व्याघ्रप्रतीकोऽव बाधस्व शत्रून् ।
एकवृष इन्द्रसखा जिगीवां छत्रूयतामा खिदा भोजनानि ॥ ७ ॥ (१८३)

(२३) पाप-मोचनम् ।

१—७ मृगारः । प्रचेता अग्निः । त्रिष्टुप् । ३ पुरस्ताज्ज्योतिष्मती, ४ अनुष्टुप्, ६ प्रस्तारपङ्क्तिः ।

अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतसः पाञ्चजन्यस्य बहुधा यमिन्धते ।
विशोविशः प्रविशिवांसमीमहे स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ १ ॥

यथा हव्यं वहसि जातवेदो यथा यज्ञं कल्पयसि प्रजानन् ।
एवा देवेभ्यः सुमतिं न आ वह स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ २ ॥

यामन्यामन्नुपयुक्तं वहिष्ठं कर्मन्कर्मन्नाभगम् ।
अग्निमीडे रक्षोहणं यज्ञवृधं घृताहुतं स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ३ ॥ (१८६)

सुजातं जातवेदसमग्निं वैश्वानरं विभुम् ।
हव्यवाहं हवामहे स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ४ ॥
येन ऋषयो बलमद्योतयन्युजा येनासुराणामयुवन्त मायाः ।
येनाग्निना पणीनिन्द्रो जिगाय स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ५ ॥
येन देवा अमृतमन्वविन्दन्येनौषधीर्मधुमतीरकृण्वन् ।
येन देवाः स्व१राभरन्त्स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ६ ॥
यस्येदं प्रदिशि यद्विरोचते यज्जातं जनितव्यं च केवलम् ।
स्तौम्यग्निं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ७ ॥ (१९०)

(२४) पापमोचनम् ।

१-७ मृगारः । इन्द्रः । त्रिष्टुप्, १ शाक्वरीगर्भा पुरःशक्वरी ।

इन्द्रस्य मन्महे शश्वदिदस्य मन्महे वृत्रघ्न स्तोमा उप मेम आगुः ।
यो दाशुषः सुकृतो हवमेति स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ १ ॥
य उग्रीणामुग्रबाहुर्ययुर्यो दानवानां बलमारुरोज ।
येन जिताः सिन्धवो येन गावः स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ २ ॥
यश्चर्षणिप्रो वृषभः स्वर्विद्यस्मै ग्रावाणः प्रवदन्ति नृम्णम् ।
यस्याध्वरः सप्तहोता मदिष्ठः स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ३ ॥
यस्य वशास ऋषभास उक्षणो यस्मै मीयन्ते स्वरवः स्वर्विदे ।
यस्मै शुक्रः पवते ब्रह्मशुम्भितः स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ४ ॥
यस्य जुष्टिं सोमिनः कामयन्ते यं हवन्त इषुमन्तं गविष्टौ ।
यस्मिन्नर्कः शिश्रिये यस्मिन्नोजः स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ५ ॥
यः प्रथमः कर्मकृत्याय जज्ञे यस्य वीर्यं प्रथमस्यानुबुद्धम् ।
येनोद्यतो वज्रोऽभ्यायताहिं स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ६ ॥
यः संग्रामान्नयति सं युधे वशी यः पुष्टानि संसृजति द्वयानि ।
स्तौमीन्द्रं नाथितो जोहवीमि स नो मुञ्चत्वंहसः ॥ ७ ॥ (१९७)

(२५) पापमोचनम् ।

१-७ मृगारः । सविता, वायुः । त्रिष्टुप्, ३ अतिशक्वरी, ७ पथ्याबृहती ।

वायोः सवितुर्विदथानि मन्महे यावात्मन्वद्विशथो यौ च रक्षथः ।
यौ विश्वस्य परिभू बभूवथुस्तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ १ ॥ (१९८)

यर्योः संख्यांता वरिंमा पार्थिवानि याभ्यां रजों युपितमन्तरिक्षे ।
यर्योः प्रायं नान्वानशे कश्चन तौ नों मुञ्चतमंहंसः ॥ २ ॥
तवं व्रते नि विंशन्ते जनांसस्त्वय्युदिंते प्रेरंते चित्रभानो ।
युवं वांयो सविता च भुवंनानि रक्षथस्तौ नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ३ ॥
अपेतो वांयो सविता चं दुष्कृतमप रक्षांसि शिमिंदां च सेधतम् ।
सं ह्यू३र्जया सृजथः सं बलेंन तौ नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ४ ॥
रयिं मे पोषं सवितोत वायुस्तनू दक्षमा सुवतां सुशेवम् ।
अयक्ष्मतांतिं महं इह धत्तं तौ नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ५ ॥
प्र सुमतिं संवितर्वाय ऊतये महंस्वन्तं मत्सरं मादयाथः ।
अर्वाग्वामस्य प्रवतो नि यंच्छतं तौ नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ६ ॥
उप श्रेष्ठा न आशिषों देवयोर्धामंन्नस्थिरन् ।
स्तौमिं देवं संवितारं च वायुं तौ नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ७ ॥ (२०४)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

(२६) पाप-मोचनम् ।

१-७ मृगारः । द्यावापृथिवी । त्रिष्टुप्, १ अष्टिः, २-३ जगती, ७ शाक्वरगर्भातिमध्येज्योतिः ।

[६] मन्वे वां द्यावापृथिवी सुभोजसौ सचेंतसौ ये अप्रथेथाममिता योजनानि ।
प्रतिष्ठे ह्यभंवतं वसूंनां ते नों मुञ्चतमंहंसः ॥ १ ॥
प्रतिष्ठे ह्यभंवतं वसूंनां प्रवृंद्धे देवी सुभगे उरूची ।
द्यावांपृथिवी भवंतं मे स्योने ते नों मुञ्चतमंहंसः ॥ २ ॥
असंतापे सुतपंसौ हुवेऽहमुर्वी गंम्भीरे कविभिर्नमस्ये ।
द्यावांपृथिवी भवंतं मे स्योने ते नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ३ ॥
ये अमृतं बिभृथो ये हवींषि ये स्रोत्या बिंभृथो ये मनुष्यान् ।
द्यावांपृथिवी भवंतं मे स्योने ते नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ४ ॥
ये उस्रियां बिभृथो ये वनस्पतीन्ययोंर्वां विश्वा भुवंनान्यन्तः ।
द्यावांपृथिवी भवंतं मे स्योने ते नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ५ ॥
ये कीलालेंन तर्पयंथो ये घृतेन याभ्यामृते न किं चन शंक्नुवन्ति ।
द्यावांपृथिवी भवंतं मे स्योने ते नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ६ ॥
यन्मेदमंभिशोचंति येनंयेन वा कृतं पौरुंषेयान्न दैवात् ।
स्तौमि द्यावांपृथिवी नाथितो जोहवीमि ते नों मुञ्चतमंहंसः ॥ ७ ॥ (२११)

(२७) पापमोचनम् ।

१–७ मृगारः । मरुतः । त्रिष्टुप् ।

मरुतां मन्वे अधि मे ब्रुवन्तु प्रेमं वाजं वाजसाते अवन्तु ।
आशूनिव सुयमानह्व ऊतये ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ १ ॥
उत्समक्षितं व्यचन्ति ये सदा य आसिञ्चन्ति रसमोषधीषु ।
पुरो दधे मरुतः पृश्निमातॄंस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ २ ॥
पयो धेनूनां रसमोषधीनां जवमर्वतां कवयो य इन्वथ ।
शग्मा भवन्तु मरुतो नः स्योनास्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ ३ ॥
अपः समुद्राद्दिवमुद्वहन्ति दिवस्पृथिवीमभि ये सृजन्ति ।
ये अद्भिरीशाना मरुतश्चरन्ति ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ ४ ॥
ये कीलालेन तर्पयन्ति ये घृतेन ये वा वयो मेदसा संसृजन्ति ।
ये अद्भिरीशाना मरुतो वर्षयन्ति ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ ५ ॥
यदीदिदं मरुतो मारुतेन यदि देवा दैव्येनेदृगार ।
यूयमीशिध्वे वसवस्तस्य निष्कृतेस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ ६ ॥
तिग्ममनीकं विदितं सहस्वन्मारुतं शर्धः पृतनासूग्रम् ।
स्तौमि मरुतो नाथितो जोहवीमि ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ ७ ॥ (२१८)

(२८) पापमोचनम् ।

१—७ मृगारो अथर्वा वा । भवाशर्वौ रुद्रो वा । त्रिष्टुप्, १ अतिजागतगर्भा भुरिक् ।

भवाशर्वौ मन्वे वां तस्य वित्तं ययोर्वामिदं प्रदिशि यद्विरोचते ।
यावस्येशाथे द्विपदो यौ चतुष्पदस्तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ १ ॥
ययोरभ्यध्व उत यद्दूरे चिद्यौ विदिताविषुभृतामसिष्ठौ ।
यावस्येशाथे द्विपदो यौ चतुष्पदस्तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ २ ॥
सहस्राक्षौ वृत्रहणा हुवेऽहं दूरेगव्यूती स्तुवन्नेम्युग्रौ ।
यावस्येशाथे द्विपदो यौ चतुष्पदस्तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ३ ॥
यावारेभाथे बहु साकमग्रे प्र चेदस्राष्ट्रमभिभां जनेषु ।
यावस्येशाथे द्विपदो यौ चतुष्पदस्तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ४ ॥
ययोर्वधान्नापपद्यते कश्चनान्तर्देवेषूत मानुषेषु ।
यावस्येशाथे द्विपदो यौ चतुष्पदस्तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ५ ॥ (२२३)

यः कृत्याकृन्मूलकृद्यातुधानो नि तस्मिन्धत्तं वज्रमुग्रौ ।
यावस्येशाथे द्विपदो यौ चतुष्पदस्तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ६ ॥
अधि नो ब्रूतं पृतनासूग्रौ सं वज्रेण सृजतं यः किमीदी ।
स्तौमि भवाशर्वौ नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ७ ॥ (२२५)

(२९) पापमोचनम् ।

१—७ मृगारः । मित्रावरुणौ । त्रिष्टुप्, ७ शक्वरीगर्भातिजगती ।

मन्वे वां मित्रावरुणावृतावृधौ सचेतसौ द्रुह्वणो यौ नुदेथे ।
प्र सत्यावानमवथो भरेषु तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ १ ॥
सचेतसौ द्रुह्वणो यौ नुदेथे प्र सत्यावानमवथो भरेषु ।
यौ गच्छथो नृचक्षसौ बभ्रुणा सुतं तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ २ ॥
यावङ्गिरसमवथो यावगस्तिं मित्रावरुणा जमदग्निमत्रिम् ।
यौ कश्यपमवथो यौ वसिष्ठं यौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ३ ॥
यौ श्यावाश्वमवथो वध्र्यश्वं मित्रावरुणा पुरुमीढमत्रिम् ।
यौ विमदमवथः सप्तवध्रिं तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ४ ॥
यौ भरद्वाजमवथो यौ गविष्ठिरं विश्वामित्रं वरुण मित्र कुत्सम् ।
यौ कक्षीवन्तमवथः प्रोत कण्वं तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ५ ॥
यौ मेधातिथिमवथो यौ त्रिशोकं मित्रावरुणावुशनां काव्यं यौ ।
यौ गोतममवथः प्रोत मुद्गलं तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ६ ॥
ययो रथः सत्यवर्त्मर्जुरश्मिर्मिथुया चरन्तमभियाति दूषयन् ।
स्तौमि मित्रावरुणौ नाथितो जोहवीमि तौ नो मुञ्चतमंहसः ॥ ७ ॥ (२३२)

(३०) राष्ट्रीदेवी ।

१-८ अथर्वा । सर्वरूपा सर्वात्मिका सर्वदेवमयी वाक् । त्रिष्टुप्, ६ जगती ।

अहं रुद्रेभिर्वसुभिश्चराम्यहमादित्यैरुत विश्वदेवैः ।
अहं मित्रावरुणोभा बिभर्म्यहमिन्द्राग्नी अहमश्विनोभा ॥ १ ॥
अहं राष्ट्री संगमनी वसूनां चिकितुषी प्रथमा यज्ञियानाम् ।
तां मा देवा व्यदधुः पुरुत्रा भूरिस्थात्रां भूर्यावेशयन्तः ॥ २ ॥ (२३४)

अहमेव स्वयमिदं वदामि जुष्टं देवानामुत मानुषाणाम् ।
यं कामये तंतमुग्रं कृणोमि तं ब्रह्माणं तमृषिं तं सुमेधाम् ॥ ३ ॥
मया सोऽन्नमत्ति यो विपश्यति यः प्राणति य ईं शृणोत्युक्तम् ।
अमन्तवो मां त उप क्षियन्ति श्रुधि श्रुत श्रद्धेयं ते वदामि ॥ ४ ॥
अहं रुद्राय धनुरा तनोमि ब्रह्मद्विषे शरवे हन्तवा उं ।
अहं जनाय समदं कृणोम्यहं द्यावापृथिवी आ विवेश ॥ ५ ॥
अहं सोममाहनसं बिभर्म्यहं त्वष्टारमुत पूषणं भगम् ।
अहं दधामि द्रविणा हविष्मते सुप्राव्या३ यजमानाय सुन्वते ॥ ६ ॥
अहं सुवे पितरमस्य मूर्धन्मम योनिरप्स्व१न्तः समुद्रे ।
ततो वि तिष्ठे भुवनानि विश्वोतामूं द्यां वर्ष्मणोप स्पृशामि ॥ ७ ॥
अहमेव वात इव प्र वाम्यारभमाणा भुवनानि विश्वा ।
परो दिवा पर एना पृथिव्यैतावती महिम्ना सं बभूव ॥ ८ ॥ (२४०)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥
[इति अष्टमः प्रपाठकः ॥ ८ ॥]

(३१) सेनानिरीक्षणम् ।

१—७ ब्रह्मास्कन्दः । मन्युः । त्रिष्टुप्; २, ४ भुरिक्; ५-७ जगती ।

[अथ नवमः प्रपाठकः ॥ ९ ॥]

[७] त्वया मन्यो सरथमारुजन्तो हर्षमाणा हृषितासो मरुत्वन् ।
तिग्मेषव आयुधा संशिशाना उप प्र यन्तु नरो अग्निरूपाः ॥ १ ॥
अग्निरिव मन्यो त्विषितः सहस्व सेनानीर्नः सहुरे हूत एधि ।
हत्वाय शत्रून्वि भजस्व वेद ओजो मिमानो वि मृधो नुदस्व ॥ २ ॥
सहस्व मन्यो अभिमातिमस्मै रुजन्मृणन्प्रमृणन्प्रेहि शत्रून् ।
उग्रं ते पाजो नन्वा रुरुध्रे वशी वशं नयासा एकज त्वम् ॥ ३ ॥
एको बहूनामसि मन्य ईडिता विशंविशं युद्धाय सं शिशाधि ।
अकृत्तरुक्त्वया युजा वयं द्युमन्तं घोषं विजयाय कृण्मसि ॥ ४ ॥
विजेषकृदिन्द्र इवानवब्रवो३ऽस्माकं मन्यो अधिपा भवेह ।
प्रियं ते नाम सहुरे गृणीमसि विद्मा तमुत्सं यत आबभूथ ॥ ५ ॥
आभूत्या सहजा वज्र सायक सहो बिभर्षि सहभूत उत्तरम् ।
क्रत्वा नो मन्यो सह मेद्येधि महाधनस्य पुरुहूत संसृजि ॥ ६ ॥ (२४६)

संसृष्टं धनमुभयं समाकृतमस्मभ्यं धत्तां वरुणश्च मन्युः ।
भियो दधाना हृदयेषु शत्रवः पराजितासो अप नि लयन्ताम् ॥ ७ ॥ (२४७)

(३२) सेनासंयोजनम् ।

१–७ ब्रह्मास्कन्दः । मन्युः । त्रिष्टुप्, १ जगती ।

यस्ते मन्योऽविधद्वज्र सायक सह ओजः पुष्यति विश्वमानुषक् ।
साह्याम दासमार्यं त्वया युजा वयं सहस्कृतेन सहसा सहस्वता ॥ १ ॥
मन्युरिन्द्रो मन्युरेवास देवो मन्युर्होता वरुणो जातवेदाः ।
मन्युर्विश ईडते मानुषीर्याः पाहि नो मन्यो तपसा सजोषाः ॥ २ ॥
अभीहि मन्यो तवसस्तवीयान्तपसा युजा वि जहि शत्रून् ।
अमित्रहा वृत्रहा दस्युहा च विश्वा वसून्या भरा त्वं नः ॥ ३ ॥
त्वं हि मन्यो अभिभूत्योजाः स्वयंभूर्भामो अभिमातिषाहः ।
विश्वचर्षणिः सहुरिः सहीयानस्मास्वोजः पृतनासु धेहि ॥ ४ ॥
अभागः सन्नप परेतो अस्मि तव क्रत्वा तविषस्य प्रचेतः ।
तं त्वा मन्यो अक्रतुर्जिहीडाहं स्वा तनूर्बलदावा न एहि ॥ ५ ॥
अयं ते अस्म्युप न एह्यर्वाङ् प्रतीचीनः सहुरे विश्वदावन् ।
मन्यो वज्रिन्नभि न आ ववृत्स्व हनाव दस्यूंरुत बोध्यापेः ॥ ६ ॥
अभि प्रेहि दक्षिणतो भवा नोऽधा वृत्राणि जङ्घनाव भूरि ।
जुहोमि ते धरुणं मध्वो अग्रमुभावुपांशु प्रथमा पिबाव ॥ ७ ॥ (२५४)

(३३) पाप–नाशनम् ।

१–८ ब्रह्मा । पाप्मनाशनो अग्निः । गायत्री ।

अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुग्ध्या रयिम् । अप नः शोशुचदघम् ॥ १ ॥
सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे । अप नः शोशुचदघम् ॥ २ ॥
प्र यद्भन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश्च सूरयः । अप नः शोशुचदघम् ॥ ३ ॥
प्र यत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अप नः शोशुचदघम् ॥ ४ ॥
प्र यदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति भानवः। अप नः शोशुचदघम् ॥ ५ ॥
त्वं हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि । अप नः शोशुचदघम् ॥ ६ ॥
द्विषो नो विश्वतोमुखाति नावेव पारय । अप नः शोशुचदघम् ॥ ७ ॥
स नः सिन्धुमिव नावाति पर्षा स्वस्तये। अप नः शोशुचदघम् ॥ ८ ॥ (२६२)

(३४) ब्रह्मौदनम् ।

१-८ अथर्वा । ब्रह्मौदनं । त्रिष्टुप्, ४ उत्तमा भुरिक्, ५ त्र्यवसाना सप्तपदा कृतिः; ६ पञ्चपदातिशक्वरी, ७ भुरिक्शक्वरी, ८ जगती ।

ब्रह्मास्य शीर्षं बृहदस्य पृष्ठं वामदेव्यमुदरमोदनस्य ।
छन्दांसि पक्षौ मुखमस्य सत्यं विष्टारी जातस्तपसोऽधि यज्ञः ॥ १ ॥
अनस्थाः पूताः पवनेन शुद्धाः शुचयः शुचिमपि यन्ति लोकम् ।
नैषां शिश्नं प्र दहति जातवेदाः स्वर्गे लोके बहु स्त्रैणमेषाम् ॥ २ ॥
विष्टारिणमोदनं ये पचन्ति नैनानवर्तिः सचते कदा चन ।
आस्ते यम उप याति देवान्त्सं गन्धर्वैर्मदते सोम्येभिः ॥ ३ ॥
विष्टारिणमोदनं ये पचन्ति नैनान्यमः परि मुष्णाति रेतः ।
रथी ह भूत्वा रथयान ईयते पक्षी ह भूत्वाति दिवः समेति ॥ ४ ॥
एष यज्ञानां विततो वहिष्ठो विष्टारिणं पक्त्वा दिवमा विवेश ।
आण्डीकं कुमुदं सं तनोति बिसं शालूकं शफको मुलाली ।
एतास्त्वा धारा उप यन्तु सर्वाः स्वर्गे लोके मधुमत्पिन्वमाना
　उप त्वा तिष्ठन्तु पुष्करिणीः समन्ताः ॥ ५ ॥
घृतह्रदा मधुकूलाः सुरोदकाः क्षीरेण पूर्णा उदकेन दध्ना ।
एतास्त्वा धारा उप यन्तु सर्वाः स्वर्गे लोके मधुमत्पिन्वमाना
　उप त्वा तिष्ठन्तु पुष्करिणीः समन्ताः ॥ ६ ॥
चतुरः कुम्भांश्चतुर्धा ददामि क्षीरेण पूर्णाँ उदकेन दध्ना ।
एतास्त्वा धारा उप यन्तु सर्वाः स्वर्गे लोके मधुमत्पिन्वमाना
　उप त्वा तिष्ठन्तु पुष्करिणीः समन्ताः ॥ ७ ॥
इममोदनं नि दधे ब्राह्मणेषु विष्टारिणं लोकजितं स्वर्गम् ।
स मे मा क्षेष्ट स्वधया पिन्वमानो विश्वरूपा धेनुः कामदुघा मे अस्तु ॥८॥ (२५०)

(३५) मृत्युसंतरणम् ।

१-७ प्रजापतिः । अतिमृत्युः । त्रिष्टुप्, ३ भुरिग्जगती ।

यमोदनं प्रथमजा ऋतस्य प्रजापतिस्तपसा ब्रह्मणेऽपचत् ।
यो लोकानां विधृतिर्नाभिरेषात्तेनौदनेनाति तराणि मृत्युम् ॥ १ ॥ (२५१)

*

येनातरन्भूतकृतोऽति मृत्युं यमन्वविन्दन्तपसा श्रमेण ।
यं पपाच ब्रह्मणे ब्रह्म पूर्वं तेनौदनेनाति तराणि मृत्युम् ॥ २ ॥
यो दाधार पृथिवीं विश्वभोजसं यो अन्तरिक्षमापृणाद्रसेन ।
यो अस्तभ्नाद्दिवमूर्ध्वो महिम्ना तेनौदनेनाति तराणि मृत्युम् ॥ ३ ॥
यस्मान्मासा निर्मितास्त्रिंशदराः संवत्सरो यस्मान्निर्मितो द्वादशारः ।
अहोरात्रा यं परियन्तो नापुस्तेनौदनेनाति तराणि मृत्युम् ॥ ४ ॥
यः प्राणदः प्राणदवान्बभूव यस्मै लोका घृतवन्तः क्षरन्ति ।
ज्योतिष्मतीः प्रदिशो यस्य सर्वास्तेनौदनेनाति तराणि मृत्युम् ॥ ५ ॥
यस्मात्पक्वादमृतं संबभूव यो गायत्र्या अधिपतिर्बभूव ।
यस्मिन्वेदा निहिता विश्वरूपास्तेनौदनेनाति तराणि मृत्युम् ॥ ६ ॥
अव बाधे द्विषन्तं देवपीयुं सपत्ना ये मेऽप ते भवन्तु ।
ब्रह्मौदनं विश्वजितं पचामि शृण्वन्तु मे श्रद्दधानस्य देवाः ॥ ७ ॥ (२७७)

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

(३६) सत्यौजा अग्निः ।

१-१० चातनः । सत्यौजा अग्निः । अनुष्टुप्, ९ भुरिक् ।

[८] तान्त्सत्यौजाः प्र दहत्वग्निर्वैश्वानरो वृषा ।
यो नो दुरस्याद्दिप्साच्चाथो यो नो अरातियात् ॥ १ ॥
यो नो दिप्सददिप्सतो दिप्सतो यश्च दिप्सति ।
वैश्वानरस्य दंष्ट्रयोरग्नेरपि दधामि तम् ॥ २ ॥
य आगरे मृगयन्ते प्रतिक्रोशेऽमावास्ये ।
क्रव्यादो अन्यान्दिप्सतः सर्वांस्तान्त्सहसा सहे ॥ ३ ॥
सहे पिशाचान्त्सहसैषां द्रविणं ददे ।
सर्वान्दुरस्यतो हन्मि सं म आकूतिर्ऋध्यताम् ॥ ४ ॥
ये देवास्तेन हासन्ते सूर्येण मिमते जवम् ।
नदीषु पर्वतेषु ये सं तैः पशुभिर्विदे ॥ ५ ॥
तपनो अस्मि पिशाचानां व्याघ्रो गोमतामिव ।
श्वानः सिंहमिव दृष्ट्वा ते न विन्दन्ते न्यञ्चनम् ॥ ६ ॥ (२८३)

न पिशाचैः सं शक्नोमि न स्तेनैर्न वनर्गुभिः ।
पिशाचास्तस्मान्नश्यन्ति यमहं ग्राममाविशे ॥ ७ ॥
यं ग्राममाविशत इदमुग्रं सहो मम ।
पिशाचास्तस्मान्नश्यन्ति न पापमुप जानते ॥ ८ ॥
ये मा क्रोधयन्ति लपिता हस्तिनं मशका इव ।
तानहं मन्ये दुर्हितान् जने अल्पशयूनिव ॥ ९ ॥
अभि तं निर्ऋतिर्धत्तामश्वमिवाश्वाभिधान्या ।
मल्वो यो मह्यं क्रुध्यति स उ पाशान्न मुच्यते ॥१०॥ (२८७)

(३७) कृमिनाशनम् ।

१-१२ बादरायणिः । अजशृङ्गी, १ अप्सरसः, १-२, ६ औषधी अजशृङ्गी; ३-५ अप्सरसः, ७-१२ गन्धर्वाप्सरसः । अनुष्टुप्, ३ त्र्यवसाना षट्पदा त्रिष्टुप्, ५ प्रस्तारपङ्क्तिः; ७ परोष्णिक्, ११ षट्पदा जगती, १२ निचृत् ।

त्वया पूर्वमथर्वाणो जघ्नू रक्षांस्योषधे ।
त्वया जघान कश्यपस्त्वया कण्वो अगस्त्यः ॥ १ ॥
त्वया वयमप्सरसो गन्धर्वांश्चातयामहे ।
अजशृङ्ग्यज रक्षः सर्वान्गन्धेन नाशय ॥ २ ॥
नदीं यन्त्वप्सरसोऽपां तारमवश्वसम् ।
गुल्गुलूः पीला नलद्यौ३क्षगन्धिः प्रमन्दनी ।
तत्परेताप्सरसः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ३ ॥
यत्राश्वत्था न्यग्रोधा महावृक्षाः शिखण्डिनः ।
तत्परेताप्सरसः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ४ ॥
यत्र वः प्रेङ्खा हरिता अर्जुना उत यत्राघाटाः कर्कर्यः संवदन्ति ।
तत्परेताप्सरसः प्रतिबुद्धा अभूतन ॥ ५ ॥
एयमगन्नोषधीनां वीरुधां वीर्यावती ।
अजशृङ्ग्यराटकी तीक्ष्णशृङ्गी व्यृषतु ॥ ६ ॥
आनृत्यतः शिखण्डिनो गन्धर्वस्याप्सरापतेः ।
भिनद्मि मुष्कावपि यामि शेपः ॥ ७ ॥ (२९४)

भीमा इन्द्रस्य हेतयः शतमृष्टीरयस्मयीः ।
ताभिर्हविरदान्गन्धर्वानवकादान्व्यृषतु ॥ ८ ॥

भीमा इन्द्रस्य हेतयः शतमृष्टीर्हिरण्ययीः ।
ताभिर्हविरदान्गन्धर्वानवकादान्व्यृषतु ॥ ९ ॥

अवकादानभिशोचानप्सु ज्योतय मामकान् ।
पिशाचान्त्सर्वानोषधे प्र मृणीहि सहस्व च ॥१०॥

श्वेवैकः कपिरिवैकः कुमारः सर्वकेशकः ।
प्रियो दृश इव भूत्वा गन्धर्वः सचते स्त्रियस्तमितो नाशयामसि ब्रह्मणा वीर्यावता ॥११॥

जाया इद्वो अप्सरसो गन्धर्वाः पतयो यूयम् ।
अप धावतामर्त्या मर्त्यान्मा सचध्वम् ॥१२॥ (२९९)

(३८) वाजिनीवान् ऋषभः ।

१-७ बादरायणिः । १-४ अप्सराः; ५—७ ऋषभः । अनुष्टुप्, ३ षट्पदा त्र्यवसाना जगती, ५ भुरिगत्यष्टिः, ६ त्रिष्टुप्, ७ त्र्यवसाना पञ्चपदानुष्टुब्गर्भा पुरउपरिष्टाज्ज्योतिष्मती जगती ।

उद्भिन्दतीं संजयन्तीमप्सरां साधुदेविनीम् ।
ग्लहे कृतानि कृण्वानामप्सरां तामिह हुवे ॥ १ ॥

विचिन्वतीमाकिरन्तीमप्सरां साधुदेविनीम् ।
ग्लहे कृतानि गृह्णानामप्सरां तामिह हुवे ॥ २ ॥

यायैः परिनृत्यत्याददाना कृतं ग्लहात् ।
सा नः कृतानि सीषती प्रहामाप्नोतु मायया ।
सा नः पयस्वत्यैतु मा नो जैषुरिदं धनम् ॥ ३ ॥

या अक्षेषु प्रमोदन्ते शुचं क्रोधं च बिभ्रती ।
आनन्दिनीं प्रमोदिनीमप्सरां तामिह हुवे ॥ ४ ॥

सूर्यस्य रश्मीननु याः संचरन्ति मरीचीर्वा या अनुसंचरन्ति ।
यासामृषभो दूरतो वाजिनीवान्त्सद्यः सर्वाँल्लोकान्पर्यैति रक्षन् ।
स न ऐतु होममिमं जुषाणोऽन्तरिक्षेण सह वाजिनीवान् ॥ ५ ॥

अन्तरिक्षेण सह वाजिनीवन्कर्कीं वत्सामिह रक्ष वाजिन् ।
इमे ते स्तोका बहुला एह्यर्वाङियं ते कर्कीह ते मनोऽस्तु ॥ ६ ॥ (३०५)

अन्तरिक्षेण सह वाजिनीवन्कर्की वत्सामिह रक्ष वाजिन् ।
अयं घासो अयं व्रज इह वत्सां नि बध्नीमः । यथानाम व ईश्महे स्वाहा ॥ ७ ॥ (३०६)

(३९) संनतिः ।

१-१० अङ्गिराः । १-२ पृथिव्यग्नी, ३-४ वाय्वन्तरिक्षे, ५-६ दिवादित्यौ, ७-८ दिक्चन्द्रमसः, ९-१० ब्रह्माजातवेदसोऽग्निः । संनतिः । पङ्क्तिः; १,३,५,७, त्रिपदा महाबृहती; २,४,६,८ संस्तारपङ्क्तिः; ९-१० त्रिष्टुप् ।

पृथिव्यामग्नये समनमन्त्स आर्ध्नोत् ।
यथा पृथिव्यामग्नये समनमन्नेवा मह्यं संनमः सं नमन्तु ॥ १ ॥

पृथिवी धेनुस्तस्या अग्निर्वत्सः । सा मेऽग्निना वत्सेनेषमूर्जं कामं दुहाम् ।
आयुः प्रथमं प्रजां पोषं रयिं स्वाहा ॥ २ ॥

अन्तरिक्षे वायवे समनमन्त्स आर्ध्नोत् ।
यथान्तरिक्षे वायवे समनमन्नेवा मह्यं संनमः सं नमन्तु ॥ ३ ॥

अन्तरिक्षं धेनुस्तस्या वायुर्वत्सः । सा मे वायुना वत्सेनेषमूर्जं कामं दुहाम् ।
आयुः प्रथमं प्रजां पोषं रयिं स्वाहा ॥ ४ ॥

दिव्यादित्याय समनमन्त्स आर्ध्नोत् ।
यथा दिव्यादित्याय समनमन्नेवा मह्यं संनमः सं नमन्तु ॥ ५ ॥

द्यौर्धेनुस्तस्या आदित्यो वत्सः । सा म आदित्येन वत्सेनेषमूर्जं कामं दुहाम् ।
आयुः प्रथमं प्रजां पोषं रयिं स्वाहा ॥ ६ ॥

दिक्षु चन्द्राय समनमन्त्स आर्ध्नोत् ।
यथा दिक्षु चन्द्राय समनमन्नेवा मह्यं संनमः सं नमन्तु ॥ ७ ॥

दिशो धेनवस्तासां चन्द्रो वत्सः । ता मे चन्द्रेण वत्सेनेषमूर्जं कामं दुहाम् ।
आयुः प्रथमं प्रजां पोषं रयिं स्वाहा ॥ ८ ॥

अग्नावग्निश्चरति प्रविष्ट ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा उ ।
नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि मा देवानां मिथुया कर्म भागम् ॥ ९ ॥

हृदा पूतं मनसा जातवेदो विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
सप्तास्यानि तव जातवेदस्तेभ्यो जुहोमि स जुषस्व हव्यम् ॥१०॥ (३१६)

(४०) शत्रुनाशनम् ।

१-८ शुक्रः । ब्रह्मः १ अग्निः, २ यमः, ३ वरुणः; ४ सोमः, ५ भूमिः, ६ वायुः, ७ सूर्यः, ८ दिशः । त्रिष्टुप्, २ जगती, ८ पुरोऽतिशक्करी पादयुग्जगती ।

ये पुरस्ताज्जुह्वति जातवेदः प्राच्या दिशोऽभिदासन्त्यस्मान् ।
अग्निमृत्वा ते पराञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान्प्रतिसरेण हन्मि ॥ १ ॥
ये दक्षिणतो जुह्वति जातवेदो दक्षिणाया दिशोऽभिदासन्त्यस्मान् ।
यममृत्वा ते पराञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान्प्रतिसरेण हन्मि ॥ २ ॥
ये पश्चाज्जुह्वति जातवेदः प्रतीच्या दिशोऽभिदासन्त्यस्मान् ।
वरुणमृत्वा ते पराञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान्प्रतिसरेण हन्मि ॥ ३ ॥
य उत्तरतो जुह्वति जातवेद उदीच्या दिशोऽभिदासन्त्यस्मान् ।
सोममृत्वा ते पराञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान्प्रतिसरेण हन्मि ॥ ४ ॥
येऽधस्ताज्जुह्वति जातवेदो ध्रुवाया दिशोऽभिदासन्त्यस्मान् ।
भूमिमृत्वा ते पराञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान्प्रतिसरेण हन्मि ॥ ५ ॥
येऽन्तरिक्षाज्जुह्वति जातवेदो व्यध्वाया दिशोऽभिदासन्त्यस्मान् ।
वायुमृत्वा ते पराञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान्प्रतिसरेण हन्मि ॥ ६ ॥
य उपरिष्टाज्जुह्वति जातवेद ऊर्ध्वाया दिशोऽभिदासन्त्यस्मान् ।
सूर्यमृत्वा ते पराञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान्प्रतिसरेण हन्मि ॥ ७ ॥
ये दिशामन्तर्देशेभ्यो जुह्वति जातवेदः सर्वाभ्यो दिग्भ्योऽभिदासन्त्यस्मान् ।
ब्रह्मर्त्वा ते पराञ्चो व्यथन्तां प्रत्यगेनान्प्रतिसरेण हन्मि ॥ ८ ॥ (३२४)

॥ इति अष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

[इति नवमः प्रपाठकः ॥ ९ ॥]

॥ इति चतुर्थं काण्डं समाप्तम् ॥ ४ ॥

मंत्रसंख्या–

तृतीयकाण्डस्यान्तपर्यन्तं	५९०
चतुर्थकाण्डस्य ···	३२४
सर्वयोगः	९१४

पञ्चमं काण्डम् ।

(१) अमृतासुः ।

१-९ बृहद्दिवोऽथर्वा । वरुणः । त्रिष्टुप्, ५ पराबृहती त्रिष्टुप्, ७ विराट्, ९ त्र्यवसाना षट्पदा अत्यष्टिः ।

[अथ दशमः प्रपाठकः ॥१०॥]

[१] ऋधंङ्मन्त्रो योनिं य आबभूवामृतासुर्वर्धमानः सुजन्मा ।
अदब्धासुर्भ्राजमानोऽहेव त्रितो धर्ता दाधार त्रीणि ॥ १ ॥
आ यो धर्माणि प्रथमः ससाद ततो वपूंषि कृणुषे पुरूणि ।
धास्युर्योनिं प्रथम आ विवेशा यो वाचमनुदितां चिकेत ॥ २ ॥
यस्ते शोकाय तन्वं रिरेच क्षरद्धिरण्यं शुचयोऽनु स्वाः ।
अत्रा दधेते अमृतानि नामास्मे वस्त्राणि विश एरयन्ताम् ॥ ३ ॥
प्र यदेते प्रतरं पूर्व्यं गुः सदःसद आतिष्ठन्तो अजुर्यम् ।
कविः शुषस्य मातरा रिहाणे जाम्यै धुर्यं पतिमेरयेथाम् ॥ ४ ॥
तदू षु ते महत्पृथुज्मन्नमः कविः काव्येना कृणोमि ।
यत्सम्यञ्चावभियन्तावभि क्षामत्रा मही रोधचक्रे वावृधेते ॥ ५ ॥
सप्त मर्यादाः कवयस्ततक्षुस्तासामिदेकामभ्यंहुरो गात् ।
आयोर्ह स्कम्भ उपमस्य नीडे पथां विसर्गे धरुणेषु तस्थौ ॥ ६ ॥
उतामृतासुर्व्रत एमि कृण्वन्नसुरात्मा तन्व१स्तत्सुमद्गुः ।
उत वा शक्रो रत्नं दधात्यूर्जया वा यत्सचते हविर्दाः ॥ ७ ॥
उत पुत्रः पितरं क्षत्रमीडे ज्येष्ठं मर्यादमह्वयन्त्स्वस्तये ।
दर्शन्नु ता वरुण यास्ते विष्ठा आवर्व्रततः कृणवो वपूंषि ॥ ८ ॥
अर्धमर्धेन पयसा पृणक्ष्यर्धेन शुष्म वर्धसे असुर ।
अविं वृधाम शग्मियं सखायं वरुणं पुत्रमदित्या इषिरम् ।
कविशस्तान्यस्मै वपूंष्यवोचाम रोदसी सत्यवाचा ॥ ९ ॥ (९)

(२) भुवनेषु ज्येष्ठः ।

१-९ बृहद्दिवो अथर्वा । वरुणः । त्रिष्टुप्, ९ भुरिक्परातिजागता त्रिष्टुप् ।

तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः ।
सद्यो जज्ञानो नि रिणाति शत्रूननु यदेनं मदन्ति विश्व ऊमाः ॥ १ ॥ (१०)

वावृधानः शवसा भूर्योजाः शत्रुर्दासाय भियसं दधाति ।
अव्यनच्च व्यनच्च सस्नि सं ते नवन्त प्रभृता मदेषु ॥ २ ॥
त्वे क्रतुमपि पृञ्चन्ति भूरि द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः
स्वादोः स्वादीयः स्वादुना सृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः ॥३॥
यदि चिन्नु त्वा धना जयन्तं रणेरणे अनुमदन्ति विप्राः ।
ओजीयः शुष्मिन्त्स्थिरमा तनुष्व मा त्वा दभन्दुरेवासः कशोकाः ॥ ४ ॥
त्वया वयं शाशद्महे रणेषु प्रपश्यन्तो युधेन्यानि भूरि ।
चोदयामि त आयुधा वचोभिः सं ते शिशामि ब्रह्मणा वयांसि ॥ ५ ॥
नि तद्दधिषेऽवरे परे च यस्मिन्नाविथावसा दुरोणे ।
आ स्थापयत मातरं जिगत्नुमत इन्वत कर्वराणि भूरि ॥ ६ ॥
स्तुष्व वर्ष्मन्पुरुवर्त्मानं समृभ्वाणमिनतममाप्तमाप्त्यानाम् ।
आ दर्शति शवसा भूर्योजाः प्र सक्षति प्रतिमानं पृथिव्याः ॥ ७ ॥
इमा ब्रह्म बृहद्दिवः कृणवदिन्द्राय शूषमग्रियः स्वर्षाः ।
महो गोत्रस्य क्षयति स्वराजा तुरश्चिद्विश्वमर्णवत्तपस्वान् ॥ ८ ॥
एवा महान्बृहद्दिवो अथर्वावोचत्स्वां तन्व१मिन्द्रमेव ।
स्वसारौ मातरिभ्वरी अरिप्रे हिन्वन्ति चैने शवसा वर्धयन्ति च ॥ ९ ॥ (१८)

(३) विजयाय प्रार्थना ।

१-११ बृहद्दिवोऽथर्वा । १-२ अग्निः; ३-४ देवाः; ५ द्रविणोदाः, ६ देवीः, ७ सोमः, ८, ११ इन्द्रः; ९ धाता, विधाता, सविता, आदित्याः, रुद्राः, अश्विनौ; १० आदित्याः, रुद्राः ।
त्रिष्टुप्, २ भुरिक्, १० विराड्जगती ।

ममाग्ने वर्चो विहवेष्वस्तु वयं त्वेन्धानास्तन्वं पुषेम ।
मह्यं नमन्तां प्रदिशश्चतस्रस्त्वयाध्यक्षेण पृतना जयेम ॥ १ ॥
अग्ने मन्युं प्रतिनुदन्परेषां त्वं नो गोपाः परि पाहि विश्वतः ।
अपाञ्चो यन्तु निवता दुरस्यवोऽमैषां चित्तं प्रबुधां वि नेशत् ॥ २ ॥
मम देवा विहवे सन्तु सर्व इन्द्रवन्तो मरुतो विष्णुरग्निः ।
ममान्तरिक्षमुरुलोकमस्तु मह्यं वातः पवतां कामायास्मै ॥ ३ ॥
मह्यं यजन्तां मम यानीष्टाकूतिः सत्या मनसो मे अस्तु ।
एनो मा नि गां कतमच्चनाहं विश्वे देवा अभि रक्षन्तु मेह ॥ ४ ॥ (२२)

मयि देवा द्रविणमा यजन्तां मय्याशीरस्तु मयि देवहूतिः ।
दैवा होतारः सनिषन्न एतदरिष्टाः स्याम तन्वा सुवीराः ॥ ५ ॥
दैवीः षडुर्वीरुरु नः कृणोत विश्वे देवास इह मादयध्वम् ।
मा नो विददभिभा मो अशस्तिर्मा नो विदद्वृजिना द्वेष्या या ॥ ६ ॥
तिस्रो देवीर्महि नः शर्म यच्छत प्रजायै नस्तन्वे३ यच्च पुष्टम् ।
मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम द्विषते सोम राजन् ॥ ७ ॥
उरुव्यचा नो महिषः शर्म यच्छत्वस्मिन्हवे पुरुहूतः पुरुक्षु ।
स नः प्रजायै हर्यश्व मृडेन्द्र मा नो रीरिषो मा परा दाः ॥ ८ ॥
धाता विधाता भुवनस्य यस्पतिर्देवः सविताभिमातिषाहः ।
आदित्या रुद्रा अश्विनोभा देवाः पान्तु यजमानं निर्ऋथात् ॥ ९ ॥
ये नः सपत्ना अप ते भवन्त्विन्द्राग्निभ्यामव बाधामह एनान् ।
आदित्या रुद्रा उपरिस्पृशो न उग्रं चेत्तारमधिराजमक्रत ॥१०॥
अर्वाञ्चमिन्द्रममुतो हवामहे यो गोजिद्धनजिदश्वजिद्यः ।
इमं नो यज्ञं विहवे शृणोत्वस्माकमभूर्हर्यश्व मेदी ॥११॥　　(२९)

(४) कुष्ठतक्मनाशनम् ।

१-१० भृग्वङ्गिराः । कुष्ठो, यक्ष्मनाशनम् । अनुष्टुप्, ५ भुरिक्, ६ गायत्री, १० उष्णिग्गर्भा निचृत् ।

यो गिरिष्वजायथा वीरुधां बलवत्तमः ।
कुष्ठेहि तक्मनाशन तक्मानं नाशयन्नितः ॥ १ ॥
सुपर्णसुवने गिरौ जातं हिमवतस्परि ।
धनैरभि श्रुत्वा यन्ति विदुर्हि तक्मनाशनम् ॥ २ ॥
अश्वत्थो देवसदनस्तृतीयस्यामितो दिवि ।
तत्रामृतस्य चक्षणं देवाः कुष्ठमवन्वत ॥ ३ ॥
हिरण्ययी नौरचरद्धिरण्यबन्धना दिवि ।
तत्रामृतस्य पुष्पं देवाः कुष्ठमवन्वत ॥ ४ ॥
हिरण्ययाः पन्थान आसन्नरित्राणि हिरण्यया ।
नावो हिरण्ययीरासन्याभिः कुष्ठं निरावहन् ॥ ५ ॥
इमं मे कुष्ठ पूरुषं तमा वह तं निष्कुरु । तमु मे अगदं कृधि ॥ ६ ॥　　(३५)

देवेभ्यो अधि जातोऽसि सोमस्यासि सखा हितः ।
स प्राणाय व्यानाय चक्षुषे मे अस्मै मृड ॥ ७ ॥
उदङ् जातो हिमवतः स प्राच्यां नीयसे जनम् ।
तत्र कुष्ठस्य नामान्युत्तमानि वि भेजिरे ॥ ८ ॥
उत्तमो नाम कुष्ठास्युत्तमो नाम ते पिता ।
यक्ष्मं च सर्वं नाशय तक्मानं चारसं कृधि ॥ ९ ॥
शीर्षामयमुपहत्यामक्ष्योस्तन्वोऽ रपः ।
कुष्ठस्तत्सर्वं निष्करद्दैवं समह वृष्ण्यम् ॥१०॥ (३९)

(५) लाक्षा ।

१-९ अथर्वा । लाक्षा । अनुष्टुप् ।

रात्री माता नभः पितार्यमा ते पितामहः ।
सिलाची नाम वा असि सा देवानामसि स्वसा ॥ १ ॥
यस्त्वा पिबति जीवति त्रायसे पुरुषं त्वम् ।
भर्त्री हि शश्वतामसि जनानां च न्यञ्चनी ॥ २ ॥
वृक्षंवृक्षमा रोहसि वृषण्यन्तीव कन्यला ।
जयन्ती प्रत्यातिष्ठन्ती स्परणी नाम वा असि ॥ ३ ॥
यद्दण्डेन यदिष्वा यद्वारुर्हरसा कृतम् ।
तस्य त्वमसि निष्कृतिः सेमं निष्कृधि पूरुषम् ॥ ४ ॥
भद्रात्प्लक्षान्निस्तिष्ठस्यश्वत्थात्खदिराद्धवात् ।
भद्रान्न्यग्रोधात्पर्णात्सा न एह्यरुन्धति ॥ ५ ॥
हिरण्यवर्णे सुभगे सूर्यवर्णे वपुष्टमे ।
रुतं गच्छासि निष्कृते निष्कृतिर्नाम वा असि ॥ ६ ॥
हिरण्यवर्णे सुभगे शुष्मे लोमशवक्षणे
अपामसि स्वसा लाक्षे वातो हात्मा बभूव ते ॥ ७ ॥
सिलाची नाम कानीनोऽजबभ्रु पिता तव ।
अश्वो यमस्य यः श्यावस्तस्य हास्नास्युक्षिता ॥ ८ ॥
अश्वस्यास्नः संपतिता सा वृक्षाँ अभि सिष्यदे ।
सरा पतत्रिणी भूत्वा सा न एह्यरुन्धति ॥ ९ ॥ (४८)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

(६) ब्रह्मविद्या ।

१-१४ अथर्वा । सोमारुद्रौ । १ ब्रह्म, २ कर्माणि, ३-४ रुद्रगणाः, ५-८ सोमारुद्रौ, ९ हेतिः, १०-१४ सर्वात्मा रुद्रः । त्रिष्टुप्, २ अनुष्टुप्, ३ जगती, ४ अनुष्टुबुष्णिक्त्रिष्टुब्गर्भा पञ्चपदा जगती, ५-७ त्रिपदाविराण्नाम गायत्री, ८ एकावसाना द्विपदार्च्यनुष्टुप्, १० प्रस्तारपङ्क्तिः, ११-१३ पङ्क्तिः, १४ स्वराट्पङ्क्तिः ।

[२] ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्वि सीमतः सुरुचो वेन आवः ।
स बुध्न्या उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च वि वः ॥ १ ॥
अनाप्ता ये वः प्रथमा यानि कर्माणि चक्रिरे ।
वीरान्नो अत्र मा दभन्तद्व एतत्पुरो दधे ॥ २ ॥
सहस्रधार एव ते समस्वरन्दिवो नाके मधुजिह्वा असश्चतः ।
तस्य स्पशो न नि मिषन्ति भूर्णयः पदेपदे पाशिनः सन्ति सेतवे ॥ ३ ॥
पर्यू षु प्र धन्वा वाजसातये परि वृत्राणि सक्षणिः ।
द्विषस्तदध्यर्णवेनेयसे सनिस्रसो नामासि त्रयोदशो मास इन्द्रस्य गृहः ॥४ ॥
न्वे३तेनारात्सीरसौ स्वाहा ।
तिग्मायुधौ तिग्महेती सुशेवौ सोमारुद्राविह सु मृडतं नः ॥ ५ ॥
अवैतेनारात्सीरसौ स्वाहा ।
तिग्मायुधौ तिग्महेती सुशेवौ सोमारुद्राविह सु मृडतं नः ॥ ६ ॥
अपैतेनारात्सीरसौ स्वाहा ।
तिग्मायुधौ तिग्महेती सुशेवौ सोमारुद्राविह सु मृडतं नः ॥ ७ ॥
मुमुक्तमस्मान्दुरितादवद्याज्जुषेथां यज्ञममृतमस्मासु धत्तम् ॥ ८ ॥
चक्षुषो हेते मनसो हेते ब्रह्मणो हेते तपसश्च हेते ।
मेन्या मेनिरस्यमेनयस्ते सन्तु ये३स्माँ अभ्यघायन्ति ॥ ९ ॥
यो३स्मांश्चक्षुषा मनसा चित्त्याकूत्या च यो अघायुरभिदासात् ।
त्वं तानग्ने मेन्यामेनीन् कृणु स्वाहा ॥१०॥
इन्द्रस्य गृहोऽसि । तं त्वा प्र पद्ये तं त्वा प्र विशामि सर्वगुः सर्वपूरुषः
सर्वात्मा सर्वतनूः सह यन्मेऽस्ति तेन ॥११॥
इन्द्रस्य शर्मासि । तं त्वा प्र पद्ये तं त्वा प्र विशामि सर्वगुः सर्वपूरुषः
सर्वात्मा सर्वतनूः सह यन्मेऽस्ति तेन ॥१२॥ (६०)

इन्द्रस्य वर्मासि । तं त्वा प्र पद्ये तं त्वा प्र विशामि सर्वगुः सर्वपूरुषः
सर्वात्मा सर्वतनूः सह यन्मेऽस्ति तेन ॥१३॥

इन्द्रस्य वरूथमसि । तं त्वा प्र पद्ये तं त्वा प्र विशामि सर्वगुः सर्वपूरुषः
सर्वात्मा सर्वतनूः सह यन्मेऽस्ति तेन ॥१४॥ (६२)

(७) अरातिनाशनम् ।

१-१० अथर्वा । बहुदैवत्यम्; १-३, ६-१० अरातयः, ४-५ सरस्वती । अनुष्टुप्, १ विराड्गर्भा प्रस्तारपङ्क्तिः, ४ पथ्याबृहती, ६ प्रस्तारपङ्क्तिः ।

आ नो भर मा परि ष्ठा अराते मा नो रक्षीर्दक्षिणां नीयमानाम् ।
नमो वीर्त्साया असमृद्धये नमो अस्त्वरातये ॥ १ ॥

यमराते पुरोधत्से पुरुषं परिरापिणम् ।
नमस्ते तस्मै कृण्मो मा वनिं व्यथयीर्मम ॥ २ ॥

प्र णो वनिर्देवकृता दिवा नक्तं च कल्पताम् ।
अरातिमनुप्रेमो वयं नमो अस्त्वरातये ॥ ३ ॥

सरस्वतीमनुमतिं भगं यन्तो हवामहे ।
वाचं जुष्टां मधुमतीमवादिषं देवानां देवहूतिषु ॥ ४ ॥

यं याचाम्यहं वाचा सरस्वत्या मनोयुजा ।
श्रद्धा तमद्य विन्दतु दत्ता सोमेन बभ्रुणा ॥ ५ ॥

मा वनिं मा वाचं नो वीर्त्सीरुभाविन्द्राग्नी आ भरतां नो वसूनि ।
सर्वे नो अद्य दित्सन्तोऽरातिं प्रति हर्यत ॥ ६ ॥

परोऽपेह्यसमृद्धे वि ते हेतिं नयामसि ।
वेद त्वाहं निमीवन्तीं नितुदन्तीमराते ॥ ७ ॥

उत नग्ना बोभुवती स्वप्नया सचसे जनम् ।
अराते चित्तं वीर्त्सन्त्याकूतिं पुरुषस्य च ॥ ८ ॥

या महती महोन्माना विश्वा आशा व्यानशे ।
तस्यै हिरण्यकेश्यै निर्ऋत्या अकरं नमः ॥ ९ ॥

हिरण्यवर्णा सुभगा हिरण्यकशिपुर्मही ।
तस्यै हिरण्यद्रापयेऽरात्या अकरं नमः ॥१०॥ (७२)

[इति दशमः प्रपाठकः ॥१०॥]

(८) शत्रुनाशनम् ।

१-९ अथर्वा । नानादैवत्यं; १, २ अग्निः, ३ विश्वे देवाः, ४-९ इन्द्रः । अनुष्टुप्, २ त्र्यवसाना षट्पदा जगती, ३-४ भुरिक्पथ्यापङ्क्तिः, ६ प्रस्तारपङ्क्तिः, ७ द्व्युष्णिग्गर्भा पथ्यापङ्क्तिः, ९ त्र्यवसाना षट्पदा द्व्यनुष्टुब्गर्भा जगती ।

[अथ एकादशः प्रपाठकः ॥ १ ॥]

वैकङ्कतेनेध्मेन देवेभ्य आज्यं वह ।
अग्ने ताँ इह मादय सर्व आ यन्तु मे हवम् ॥ १ ॥
इन्द्रा याहि मे हवमिदं करिष्यामि तच्छृणु ।
इम ऐन्द्रा अतिसरा आकूतिं सं नमन्तु मे ।
तेभिः शकेम वीर्यं जातवेदस्तनूवशिन् ॥ २ ॥
यदसावमुतो देवा अदेवः संश्चिकीर्षति ।
मा तस्याग्निर्हव्यं वाक्षीद्धवं देवा अस्य मोप गुर्ममैव हवमेतन ॥ ३ ॥
अति धावतातिसरा इन्द्रस्य वचसा हत ।
अविं वृक इव मथ्नीत स वो जीवन्मा मोचि प्राणमस्यापि नह्यत ॥ ४ ॥
यममी पुरोदधिरे ब्रह्माणमपभूतये ।
इन्द्र स ते अधस्पदं तं प्रत्यस्यामि मृत्यवे ॥ ५ ॥
यदि प्रेयुर्देवपुरा ब्रह्म वर्माणि चक्रिरे ।
तनूपानं परिपाणं कृण्वाना यदुपोचिरे सर्वं तदरसं कृधि ॥ ६ ॥
यानसावतिसरांश्चकार कृणवच्च यान् ।
त्वं तानिन्द्र वृत्रहन्प्रतीचः पुनरा कृधि यथामुं तृणहां जनम् ॥ ७ ॥
यथेन्द्र उद्वाचनं लब्ध्वा चक्रे अधस्पदम् ।
कृण्वेऽहमधरांस्तथामूञ्छश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥ ८ ॥
अत्रैनानिन्द्र वृत्रहन्नुग्रो मर्मणि विध्य । अत्रैवैनानभि तिष्ठेन्द्र मेद्यहं तव ।
अनु त्वेन्द्रा रभामहे स्याम सुमतौ तव ॥ ९ ॥ (८१)

(९) आत्मा ।

१-८ ब्रह्मा । वास्तोष्पतिः, आत्मा । १, ५ दैवी बृहती; २, ६ दैवी त्रिष्टुप्; ३, ४ दैवी जगती; ७ विराडुष्णिग्बृहतीगर्भा पञ्चपदा जगती; ८ पुरस्कृतित्रिष्टुब्बृहतीगर्भा चतुष्पदा त्र्यवसाना जगती ।

दिवे स्वाहा ॥ १ ॥ पृथिव्यै स्वाहा ॥ २ ॥ अन्तरिक्षाय स्वाहा ॥ ३ ॥
अन्तरिक्षाय स्वाहा ॥ ४ ॥ दिवे स्वाहा ॥ ५ ॥ पृथिव्यै स्वाहा ॥ ६ ॥ (८७)

सूर्यो मे चक्षुर्वातः प्राणोऽन्तरिक्षमात्मा पृथिवी शरीरम् ।
अस्तृतो नामाहमयमस्मि स आत्मानं नि दधे द्यावापृथिवीभ्यां गोपीथाय ॥ ७ ॥
उदायुरुद्बलमुत्कृतमुत्कृत्यामुन्मनीषामुदिन्द्रियम् ।
आयुष्कृदायुष्पत्नी स्वधावन्तौ गोपा मे स्तं गोपायतं मा ।
आत्मसदौ मे स्तं मा मा हिंसिष्टम् ॥ ८ ॥ (८९)

(१०) आत्मरक्षा ।

१–८ ब्रह्मा । वास्तोष्पतिः । १–६ यवमध्या त्रिपदा गायत्री; ७ यमवध्या ककुप्; ८ पुरोधृत्यनुष्टुब्गर्भा पराष्टि त्र्यवसाना चतुष्पदातिजगती ।

अश्मवर्म मेऽसि यो मा प्राच्या दिशोऽघायुरभिदासात् । एतत्स ऋच्छात् ॥ १ ॥
अश्मवर्म मेऽसि यो मा दक्षिणाया दिशोऽघायुरभिदासात् । एतत्स ऋच्छात् ॥ २ ॥
अश्मवर्म मेऽसि यो मा प्रतीच्या दिशोऽघायुरभिदासात् । एतत्स ऋच्छात् ॥ ३ ॥
अश्मवर्म मेऽसि यो मोदीच्या दिशोऽघायुरभिदासात् । एतत्स ऋच्छात् ॥ ४ ॥
अश्मवर्म मेऽसि यो मा ध्रुवाया दिशोऽघायुरभिदासात् । एतत्स ऋच्छात् ॥ ५ ॥
अश्मवर्म मेऽसि यो मोर्ध्वाया दिशोऽघायुरभिदासात् । एतत्स ऋच्छात् ॥ ६ ॥
अश्मवर्म मेऽसि यो मा दिशामन्तर्देशेभ्योऽघायुरभिदासात् । एतत्स ऋच्छात् ॥ ७ ॥
बृहता मन उप ह्वये मातरिश्वना प्राणापानौ ।
सूर्याच्चक्षुरन्तरिक्षाच्छ्रोत्रं पृथिव्याः शरीरम् ।
सरस्वत्या वाचमुप ह्वयामहे मनोयुजा ॥ ८ ॥ (९७)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥२॥

(११) संपत्कर्म ।

१–११ अथर्वा । वरुणः (प्रश्नोत्तरम्) । त्रिष्टुप्, १ भुरिक्, ३ पङ्क्तिः, ६ पञ्चपदा अतिशक्वरी, ११ त्र्यवसाना षट्पदा अत्यष्टिः ।

[३] कथं महे असुरायाब्रवीरिह कथं पित्रे हरये त्वेषनृम्णः ।
पृश्निं वरुण दक्षिणां ददावान्पुनर्मघ त्वं मनसाचिकित्सीः ॥ १ ॥
न कामेन पुनर्मघो भवामि सं चक्षे कं पृश्निमेतामुपाजे ।
केन नु त्वमथर्वन्काव्येन केन जातेनासि जातवेदाः ॥ २ ॥
सत्यमहं गभीरः काव्येन सत्यं जातेनास्मि जातवेदाः ।
न मे दासो नार्यो महित्वा व्रतं मीमाय यदहं धरिष्ये ॥ ३ ॥ (१००)

न त्वदुन्यः कुवितरो न मेधया धीरंतरो वरुण स्वधावन् ।
त्वं ता विश्वा भुवनानि वेत्थ स चिन्नु त्वज्जनो मायी बिभाय ॥ ४ ॥
त्वं ह्य१ङ्ग वरुण स्वधावन्विश्वा वेत्थ जनिमा सुप्रणीते ।
किं रजस एना परो अन्यदस्त्येना किं परेणावरममुर ॥ ५ ॥
एकं रजस एना परो अन्यदस्त्येना पर एकेन दुर्णशं चिदुर्वाक् ।
तत्ते विद्वान्वरुण प्र ब्रवीम्यधोवचसः पणयो भवन्तु
नीचैर्दासा उप सर्पन्तु भूमिम् ॥ ६ ॥
त्वं ह्य१ङ्ग वरुण ब्रवीषि पुनर्मघेष्ववद्यानि भूरि ।
मो षु पणीँरभ्ये३तावतो भून्मा त्वा वोचन्नराधसं जनासः ॥ ७ ॥
मा मा वोचन्नराधसं जनासः पुनस्ते पृश्नि जरितर्ददामि ।
स्तोत्रं मे विश्वमा याहि शचीभिरन्तर्विश्वासु मानुषीषु दिक्षु ॥ ८ ॥
आ ते स्तोत्राण्युद्यतानि यन्त्वन्तर्विश्वासु मानुषीषु दिक्षु ।
देहि नु मे यन्मे अदत्तो असि युज्यो मे सप्तपदः सखासि ॥ ९ ॥
समा नौ बन्धुर्वरुण समा जा वेदाहं तद्यन्नावेषा समा जा ।
ददामि तद्यत्ते अदत्तो अस्मि युज्यस्ते सप्तपदः सखास्मि ॥१०॥
देवो देवाय गृणते वयोधा विप्रो विप्राय स्तुवते सुमेधाः ।
अजीजनो हि वरुण स्वधावन्नथर्वाणं पितरं देवबन्धुम् ।
तस्मा उ राधः कृणुहि सुप्रशस्तं सखा नो असि परमं च बन्धुः॥११॥ (१०८)

(१२) ऋतस्य यज्ञः ।

१-११ अङ्गिराः । जातवेदाः । त्रिष्टुप्, ३ पङ्क्तिः ।

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे देवो देवान्यजसि जातवेदः ।
आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः ॥ १ ॥
तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्मध्वा समञ्जन्त्स्वदया सुजिह्व ।
मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः ॥ २ ॥
आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्चा याह्यग्ने वसुभिः सजोषाः ।
त्वं देवानामसि यह्व होता स एनान्यक्षीषितो यजीयान् ॥ ३ ॥
प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्या वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम् ।
व्यु प्रथते वितरं वरीयो देवेभ्यो अदितये स्योनम् ॥ ४ ॥ (११२)

व्यचस्वतीरुर्विया वि श्रयन्तां पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः ।
देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वा देवेभ्यो भवत सुप्रायणाः ॥ ५ ॥
आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उषासानक्ता सदतां नि योनौ ।
दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे अधि श्रियं शुक्रपिशं दधाने ॥ ६ ॥
दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्यै ।
प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता ॥ ७ ॥
आ नो यज्ञं भारती तूयमेत्विडा मनुष्वदिह चेतयन्ती ।
तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं स्योनं सरस्वतीः स्वपसः सदन्ताम् ॥ ८ ॥
य इमे द्यावापृथिवी जनित्री रूपैरपिंशद्भुवनानि विश्वा ।
तमद्य होतरिषितो यजीयान्देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान् ॥ ९ ॥
उपावसृज त्मन्या समञ्जन्देवानां पाथ ऋतुथा हवींषि ।
वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन ॥१०॥
सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञमग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः ।
अस्य होतुः प्रशिष्यृतस्य वाचि स्वाहाकृतं हविरदन्तु देवाः ॥११॥ (११९)

(१३) सर्पविषनाशनम् ।

१-११ गरुत्मान् । तक्षकः । जगती, २ आस्तारपङ्क्तिः, ४, ७, ८ अनुष्टुप्, ५ त्रिष्टुप्, ६ पथ्यापङ्क्तिः, ९ भुरिक्; १०, ११ निचृद्गायत्री ।

ददिर्हि मह्यं वरुणो दिवः कविर्वचोभिरुग्रैर्नि रिणामि ते विषम् ।
खातमखातमुत सक्तमग्रभमिरेव धन्वन्नि जजास ते विषम् ॥ १ ॥
यत्ते अपोदकं विषं तत्त एतास्वग्रभम् ।
गृह्णामि ते मध्यममुत्तमं रसमुतावमं भियसा नेशदादु ते ॥ २ ॥
वृषा मे रवो नभसा न तन्यतुरुग्रेण ते वचसा बाध आदु ते ।
अहं तमस्य नृभिरग्रभं रसं तमस इव ज्योतिरुदेतु सूर्यः ॥ ३ ॥
चक्षुषा ते चक्षुर्हन्मि विषेण हन्मि ते विषम् ।
अहे म्रियस्व मा जीवीः प्रत्यगभ्येतु त्वा विषम् ॥ ४ ॥
कैरात पृश्न उपतृण्य बभ्र आ मे शृणुतासिता अलीकाः ।
मा मे सख्युः स्तामानमपि ष्ठाताश्रावयन्तो नि विषे रमध्वम् ॥ ५ ॥
असितस्य तैमातस्य बभ्रोरपोदकस्य च ।
सात्रासाहस्याहं मन्योरव ज्यामिव धन्वनो वि मुञ्चामि रथाँ इव ॥ ६ ॥ (१२५)

आलिगी च विलिगी च पिता च माता च ।
विद्म वः सर्वतो बन्ध्वरसाः किं करिष्यथ　　॥ ७ ॥
उरुगूलाया दुहिता जाता दास्यसिक्न्या ।
प्रतङ्कं दद्रुषीणां सर्वासामरसं विषम्　　॥ ८ ॥
कर्णा श्वावित्तदब्रवीद्गिरेरवचरन्तिका ।
याः काश्चेमाः खनित्रिमास्तासामरसतमं विषम्　　॥ ९ ॥
ताबुवं न ताबुवं न घेत्त्वमसि ताबुवम् । ताबुवेनारसं विषम् ॥ १० ॥
तस्तुवं न तस्तुवं न घेत्त्वमसि तस्तुवम् । तस्तुवेनारसं विषम् ॥ ११ ॥　(१३०)

(१४) कृत्यापरिहरणम् ।

१-१३ शुक्रः । वनस्पतिः, कृत्यापरिहरणम् । अनुष्टुप्; ३, ५, १२ भुरिक्; ८ त्रिपदा विराट्; १० निचृद्बृहती, ११ त्रिपदा साम्नी त्रिष्टुप्; १३ स्वराट् ।

सुपर्णस्त्वान्वविन्दत्सूकरस्त्वाखनन्नसा ।
दिप्सौषधे त्वं दिप्सन्तमव कृत्याकृतं जहि　　॥ १ ॥
अव जहि यातुधानानव कृत्याकृतं जहि ।
अथो यो अस्मान्दिप्सति तमु त्वं जह्योषधे　　॥ २ ॥
रिश्यस्येव परीशासं परिकृत्य परि त्वचः ।
कृत्यां कृत्याकृते देवा निष्कमिव प्रति मुञ्चत　　॥ ३ ॥
पुनः कृत्यां कृत्याकृते हस्तगृह्य परा णय ।
समक्षमस्मा आ धेहि यथा कृत्याकृतं हनत्　　॥ ४ ॥
कृत्याः सन्तु कृत्याकृते शपथः शपथीयते ।
सुखो रथ इव वर्ततां कृत्या कृत्याकृतं पुनः　　॥ ५ ॥
यदि स्त्री यदि वा पुमान्कृत्यां चकार पाप्मने ।
तामु तस्मै नयामस्यश्वमिवाश्वाभिधान्या　　॥ ६ ॥
यदि वासि देवकृता यदि वा पुरुषैः कृता ।
तां त्वा पुनर्णयामसीन्द्रेण सयुजा वयम्　　॥ ७ ॥
अग्ने पृतनाषाट् पृतनाः सहस्व ।
पुनः कृत्यां कृत्याकृते प्रतिहरणेन हरामसि　　॥ ८ ॥　(१३८)

कृतव्यधनि विध्य तं यश्चकार तमिज्जहि ।
न त्वामचक्रुषे वयं वधाय सं शिशीमहि ॥ ९ ॥
पुत्र इव पितरं गच्छ स्वज इवाभिष्ठितो दश ।
बन्धमिवावक्रामी गच्छ कृत्ये कृत्याकृतं पुनः ॥१०॥
उदेणीव वारण्यभिस्कन्दं मृगीव । कृत्या कर्तारमृच्छतु ॥११॥
इष्वा ऋजीयः पततु द्यावापृथिवी तं प्रति ।
सा तं मृगमिव गृह्णातु कृत्या कृत्याकृतं पुनः ॥१२॥
अग्निरिवैतु प्रतिकूलमनुकूलमिवोदकम् ।
सुखो रथ इव वर्ततां कृत्या कृत्याकृतं पुनः ॥१३॥ (१४३)

(१५) रोगोपशमनम् ।

१-११ विश्वामित्रः । मधुला वनस्पतिः । अनुष्टुप्, ४ पुरस्ताद्बृहती; ५, ७, ८, ९ भुरिक् ।

एका च मे दश च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ १ ॥
द्वे च मे विंशतिश्च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ २ ॥
तिस्रश्च मे त्रिंशच्च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ ३ ॥
चतस्रश्च मे चत्वारिंशच्च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ ४ ॥
पञ्च च मे पञ्चाशच्च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ ५ ॥
षट् च मे षष्टिश्च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ ६ ॥
सप्त च मे सप्ततिश्च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ ७ ॥
अष्ट च मेऽशीतिश्च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ ८ ॥ (१५१)

नवं च मे नवतिश्च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतंजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥ ९ ॥
दश च मे शतं च मेऽपवक्तार ओषधे ।
ऋतंजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥१०॥
शतं च मे सहस्रं चापवक्तार ओषधे ।
ऋतंजात ऋतावरि मधु मे मधुला करः ॥११॥ (१५४)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥
[इति एकादशः प्रपाठकः ॥११॥]

(१६) वृषरोगशमनम् ।

१-११ विश्वामित्रः । एकवृषः । एकावसानं द्वैपदम्; १, ४, ५, ७-१० साम्नी उष्णिक्; २, ३, ६, आसुरी अनुष्टुप्; ११ आसुरी गायत्री ।

[अथ द्वादशः प्रपाठकः ॥ १२ ॥

[४] यद्येकवृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ १ ॥ यदि द्विवृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ २ ॥
यदि त्रिवृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ ३ ॥ यदि चतुर्वृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ ४ ॥
यदि पञ्चवृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ ५ ॥ यदि षड्वृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ ६ ॥
यदि सप्तवृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ ७ ॥ यद्यष्टवृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ ८ ॥
यदि नववृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ ९ ॥ यदि दशवृषोऽसि सृजारसोऽसि ॥ १० ॥
यद्येकादशोऽसि सोऽपोदकोऽसि ॥ ११ ॥ (१६५)

(१७) ब्रह्मजाया ।

१-१८ मयोभूः । ब्रह्मजाया । अनुष्टुप्, १-६ त्रिष्टुप् ।

तेऽवदन्प्रथमा ब्रह्मकिल्बिषेऽकूपारः सलिलो मातरिश्वा ।
वीडुहरास्तप उग्रं मयोभूरापो देवीः प्रथमजा ऋतस्य ॥ १ ॥
सोमो राजा प्रथमो ब्रह्मजायां पुनः प्रायच्छदहृणीयमानः ।
अन्वर्तिता वरुणो मित्र आसीदग्निर्होता हस्तगृह्या निनाय ॥ २ ॥
हस्तेनैव ग्राह्य आधिरस्या ब्रह्मजायेति चेदवोचत् ।
न दूताय प्रह्येया तस्थ एषा तथा राष्ट्रं गुपितं क्षत्रियस्य ॥ ३ ॥
यामाहुस्तारकैषा विकेशीति दुच्छुनां ग्राममवपद्यमानाम् ।
सा ब्रह्मजाया वि दुनोति राष्ट्रं यत्र प्रापादि शश उल्कुषीमान् ॥ ४ ॥ (१६९)

ब्रह्मचारी चरति वेविषद्विषः स देवानां भवत्येकमङ्गम् ।
तेन जायामन्वविन्दद्बृहस्पतिः सोमेन नीतां जुह्वं न देवाः ॥ ५ ॥
देवा वा एतस्यामवदन्त पूर्वे सप्तऋषयस्तपसा ये निषेदुः ।
भीमा जाया ब्राह्मणस्यापनीता दुर्धां दधाति परमे व्योमन् ॥ ६ ॥
ये गर्भा अवपद्यन्ते जगद्यच्चापलुप्यते ।
वीरा ये तृह्यन्ते मिथो ब्रह्मजाया हिनस्ति तान् ॥ ७ ॥
उत यत्पतयो दश स्त्रियाः पूर्वे अब्राह्मणाः ।
ब्रह्मा चेद्धस्तमग्रहीत्स एव पतिरेकधा ॥ ८ ॥
ब्राह्मण एव पतिर्न राजन्यो न वैश्यः ।
तत्सूर्यः प्रब्रुवन्नेति पञ्चभ्यो मानवेभ्यः ॥ ९ ॥
पुनर्वै देवा अददुः पुनर्मनुष्या अददुः ।
राजानः सत्यं गृह्णाना ब्रह्मजायां पुनर्ददुः ॥१०॥
पुनर्दाय ब्रह्मजायां कृत्वा देवैर्निकिल्बिषम् ।
ऊर्जं पृथिव्या भक्त्वोरुगायमुपासते ॥११॥
नास्य जाया शतवाही कल्याणी तल्पमा शये ।
यस्मिन्राष्ट्रे निरुध्यते ब्रह्मजायाचित्त्या ॥१२॥
न विकर्णः पृथुशिरास्तस्मिन्वेश्मनि जायते ।
यस्मिन्राष्ट्रे निरुध्यते ब्रह्मजायाचित्त्या ॥१३॥
नास्य क्षत्ता निष्कग्रीवः सूनानामेत्यग्रतः ।
यस्मिन्राष्ट्रे निरुध्यते ब्रह्मजायाचित्त्या ॥१४॥
नास्य श्वेतः कृष्णकर्णो धुरि युक्तो महीयते ।
यस्मिन्राष्ट्रे निरुध्यते ब्रह्मजायाचित्त्या ॥१५॥
नास्य क्षेत्रे पुष्करिणी नाण्डीकं जायते बिसम् ।
यस्मिन्राष्ट्रे निरुध्यते ब्रह्मजायाचित्त्या ॥१६॥
नास्मै पृश्निं वि दुहन्ति येऽस्या दोहमुपासते ।
यस्मिन्राष्ट्रे निरुध्यते ब्रह्मजायाचित्त्या ॥१७॥
नास्य धेनुः कल्याणी नानड्वान्त्सहते धुरम् ।
विजानिर्यत्र ब्राह्मणो रात्रिं वसति पापया ॥१८॥ (१८३)

(१८) ब्रह्मगवी ।

१-१५ मयोभूः । ब्रह्मगवी । अनुष्टुप्; ४ भुरिक् त्रिष्टुप्; ५,८-९, १३ त्रिष्टुप् ।

नैतां ते देवा अददुस्तुभ्यं नृपते अत्तवे ।
मा ब्राह्मणस्य राजन्य गां जिघत्सो अनाद्याम् ॥ १ ॥
अक्षद्रुग्धो राजन्यः पाप आत्मपराजितः ।
स ब्राह्मणस्य गामद्यादद्य जीवानि मा श्वः ॥ २ ॥
आविष्टिताघविषा पृदाकूरिव चर्मणा ।
सा ब्राह्मणस्य राजन्य तृष्टैषा गौरनाद्या ॥ ३ ॥
निर्वै क्षत्रं नयति हन्ति वर्चोऽग्निरिवारब्धो वि दुनोति सर्वम् ।
यो ब्राह्मणं मन्यते अन्नमेव स विषस्य पिबति तैमातस्य ॥ ४ ॥
य एनं हन्ति मृदुं मन्यमानो देवपीयुर्धनकामो न चित्तात् ।
सं तस्येन्द्रो हृदयेऽग्निमिन्ध उभे एनं द्विष्टो नभसी चरन्तम् ॥ ५ ॥
न ब्राह्मणो हिंसितव्योऽग्निः प्रियतनोरिव ।
सोमो ह्यस्य दायाद इन्द्रो अस्याभिशस्तिपाः ॥ ६ ॥
शतापाष्ठां नि गिरति तां न शक्नोति निःखिदन् ।
अन्नं यो ब्रह्मणां मल्वः स्वाद्वद्मीति मन्यते ॥ ७ ॥
जिह्वा ज्या भवति कुल्मलं वाङ्नाडीका दन्तास्तपसाभिदिग्धाः ।
तेभिर्ब्रह्मा विध्यति देवपीयून्हृद्बलैर्धनुर्भिर्देवजूतैः ॥ ८ ॥
तीक्ष्णेषवो ब्राह्मणा हेतिमन्तो यामस्यन्ति शरव्यां न सा मृषा ।
अनुहाय तपसा मन्युना चोत दूरादव भिन्दन्त्येनम् ॥ ९ ॥
ये सहस्रमराजन्नासन्दशशता उत ।
ते ब्राह्मणस्य गां जग्ध्वा वैतहव्याः पराभवन् । ॥१०॥
गौरेव तान्हन्यमाना वैतहव्याँ अवातिरत् ।
ये केसरप्राबन्धायाश्चरमाजामपेचिरन् ॥११॥
एकशतं ता जनता या भूमिर्व्यधूनुत ।
प्रजां हिंसित्वा ब्राह्मणीमसंभव्यं पराभवन् ॥१२॥
देवपीयुश्चरति मर्त्येषु गरगीर्णो भवत्यस्थिभूयान् ।
यो ब्राह्मणं देवबन्धुं हिनस्ति न स पितृयाणमप्येति लोकम् ॥१३॥

अग्निर्वै नः पदवायः सोमो दायाद उच्यते ।
हन्ताभिशस्तेन्द्रस्तथा तद्वेधसो विदुः ॥१४॥
इषुरिव दिग्धा नृपते पृदाकूरिव गोपते ।
सा ब्राह्मणस्येषुर्घोरा तया विध्यति पीयतः ॥१५॥ (१९८)

(१९) ब्रह्मगवी

१-१५ मयोभूः । ब्रह्मगवी । अनुष्टुप्, २ विराट्पुरस्ताद्बृहती; ७ उपरिष्टाद्बृहती ।

अतिमात्रमवर्धन्त नोदिव दिवमस्पृशन् ।
भृगुं हिंसित्वा सृञ्जया वैतहव्याः पराभवन् ॥ १ ॥
ये बृहत्सामानमाङ्गिरसमार्पयन्ब्राह्मणं जनाः ।
पेत्वस्तेषामुभयादमविस्तोकान्यावयत् ॥ २ ॥
ये ब्राह्मणं प्रत्यष्ठीवन्ये वास्मिञ्छुल्कमीषिरे ।
अस्नस्ते मध्ये कुल्यायाः केशान्खादन्त आसते ॥ ३ ॥
ब्रह्मगवी पच्यमाना यावत्साभि विजङ्गहे ।
तेजो राष्ट्रस्य निर्हन्ति न वीरो जायते वृषा ॥ ४ ॥
क्रूरमस्या आशसनं तृष्टं पिशितमस्यते ।
क्षीरं यदस्याः पीयते तद्वै पितृषु किल्बिषम् ॥ ५ ॥
उग्रो राजा मन्यमानो ब्राह्मणं यो जिघत्सति ।
परा तत्सिच्यते राष्ट्रं ब्राह्मणो यत्र जीयते ॥ ६ ॥
अष्टापदी चतुरक्षी चतुःश्रोत्रा चतुर्हनुः ।
द्व्यास्या द्विजिह्वा भूत्वा सा राष्ट्रमव धूनुते ब्रह्मज्यस्य ॥ ७ ॥
तद्वै राष्ट्रमा स्रवति नावं भिन्नामिवोदकम् ।
ब्रह्माणं यत्र हिंसन्ति तद्राष्ट्रं हन्ति दुच्छुना ॥ ८ ॥
तं वृक्षा अप सेधन्ति छायां नो मोपगा इति ।
यो ब्राह्मणस्य सद्धनमभि नारद मन्यते ॥ ९ ॥
विषमेतद्देवकृतं राजा वरुणोऽब्रवीत् ।
न ब्राह्मणस्य गां जग्ध्वा राष्ट्रे जागार कश्चन ॥१०॥
नवैव ता नवतयो या भूमिर्व्यधूनुत ।
प्रजां हिंसित्वा ब्राह्मणीमसंभव्यं पराभवन् ॥११॥ (२०९)

यां मृतायानुबध्नन्ति कूद्यं पदयोपनीम् ।
तद्वै ब्रह्मज्य ते देवा उपस्तरणमब्रुवन् ॥१२॥
अश्रूणि कृपमाणस्य यानि जीतस्य वावृतुः ।
तं वै ब्रह्मज्य ते देवा अपां भागमधारयन् ॥१३॥
येन मृतं स्नपयन्ति श्मश्रूणि येनोन्दते ।
तं वै ब्रह्मज्य ते देवा अपां भागमधारयन् ॥१४॥
न वर्षं मैत्रावरुणं ब्रह्मज्यमभि वर्षति ।
नास्मै समितिः कल्पते न मित्रं नयते वशम् ॥१५॥ (२१३)

(२०) शत्रुसेनात्रासनम् ।

१-१२ ब्रह्मा । वनस्पतिः, दुन्दुभिः । त्रिष्टुप्, १ जगती ।

उच्चैर्घोषो दुन्दुभिः सत्वनायन्वानस्पत्यः संभृत उस्रियाभिः ।
वाचं क्षुणुवानो दमयन्त्सपत्नान्त्सिंह इव जेष्यन्नभि तंस्तनीहि ॥ १ ॥
सिंह इवास्तानीद् द्रुवयो विबद्धोऽभिक्रन्दन्नृषभो वासितामिव ।
वृषा त्वं वध्रयस्ते सपत्ना ऐन्द्रस्ते शुष्मो अभिमातिषाहः ॥ २ ॥
वृषेव यूथे सहसा विदानो गव्यन्नभि रुव संधनाजित् ।
शुचा विध्य हृदयं परेषां हित्वा ग्रामान्प्रच्युता यन्तु शत्रवः ॥ ३ ॥
संजयन्पृतना ऊर्ध्वमायुर्गृह्या गृह्णानो बहुधा वि चक्ष्व ।
दैवीं वाचं दुन्दुभ आ गुरस्व वेधाः शत्रूणामुप भरस्व वेदः ॥ ४ ॥
दुन्दुभेर्वाचं प्रयतां वदन्तीमाशृण्वती नाथिता घोषबुद्धा ।
नारी पुत्रं धावतु हस्तगृह्यामित्री भीता समरे वधानाम् ॥ ५ ॥
पूर्वो दुन्दुभे प्र वदासि वाचं भूम्याः पृष्ठे वद रोचमानः ।
अमित्रसेनामभिजञ्जभानो द्युमद्वद दुन्दुभे सूनृतावत् ॥ ६ ॥
अन्तरेमे नभसी घोषो अस्तु पृथक्ते ध्वनयो यन्तु शीभम् ।
अभि क्रन्द स्तनयोत्पिपानः श्लोककृन्मित्रतूर्याय स्वर्धी ॥ ७ ॥
धीभिः कृतः प्र वदाति वाचमुद्धर्षय सत्वनामायुधानि ।
इन्द्रमेदी सत्वनो नि ह्वयस्व मित्रैरमित्राँ अव जङ्घनीहि ॥ ८ ॥ (२२१)

संक्रन्दनः प्रवदो धृष्णुषेणः प्रवेदकृद्बहुधा ग्रामघोषी ।
श्रेयो वन्वानो वयुनानि विद्वान्कीर्तिं बहुभ्यो वि हर द्विराजे　॥ ९ ॥
श्रेयःकेतो वसुजित्सहीयान्त्संग्रामजित्संशितो ब्रह्मणासि ।
अंशूनिव ग्रावाधिषवणे अद्रिर्गव्यन्दुन्दुभेऽधि नृत्य वेदः　॥१०॥
शत्रूषाण्नीषाडभिमातिषाहो गवेषणः सहमान उद्भित् ।
वाग्वीव मन्त्रं प्र भरस्व वाचं सांग्रामजित्यायेषमुद्वदेह　॥११॥
अच्युतच्युत्समदो गमिष्ठो मृधो जेता पुरएतायोध्यः ।
इन्द्रेण गुप्तो विदथा निचिक्यद्धृद्द्योतनो द्विषतां याहि शीभम् ॥१२॥　(२६५)

(२१) शत्रुसेनात्रासनम् ।

१-१२ ब्रह्मा । वनस्पतिः, दुन्दुभिः, १०-१२ आदित्यादयः । अनुष्टुप्, १, ४-५ पथ्यापङ्क्तिः; ६ जगती; ११ बृहतीगर्भा त्रिष्टुप्; १२ त्रिपदा यवमध्या गायत्री ।

विहृदयं वैमनस्यं वदामित्रेषु दुन्दुभे ।
विद्वेषं कश्मशं भयममित्रेषु नि दध्मस्यवैनान्दुन्दुभे जहि　॥ १ ॥
उद्वेपमाना मनसा चक्षुषा हृदयेन च ।
धावन्तु बिभ्यतोऽमित्राः प्रत्रासेनाज्ये हुते　॥ २ ॥
वानस्पत्यः संभृत उस्रियाभिर्विश्वगोत्र्यः ।
प्रत्रासममित्रेभ्यो वदाज्येनाभिघारितः　॥ ३ ॥
यथा मृगाः संविजन्त आरण्याः पुरुषादधि ।
एवा त्वं दुन्दुभेऽमित्रानभि क्रन्द प्र त्रासयाथो चित्तानि मोहय ॥ ४ ॥
यथा वृकादजावयो धावन्ति बहु बिभ्यतीः ।
एवा त्वं दुन्दुभेऽमित्रानभि क्रन्द प्र त्रासयाथो चित्तानि मोहय ॥ ५ ॥
यथा श्येनात्पतत्रिणः संविजन्ते अहर्दिवि सिंहस्य स्तनथोर्यथा ।
एवा त्वं दुन्दुभेऽमित्रानभि क्रन्द प्र त्रासयाथो चित्तानि मोहय ॥ ६ ॥
परामित्रान्दुन्दुभिना हरिणस्याजिनेन च ।
सर्वे देवा अतित्रसन्ये संग्रामस्येशते　॥ ७ ॥
यैरिन्द्रः प्रक्रीडते पद्घोषैश्छायया सह ।
तैरमित्रास्त्रसन्तु नोऽमी ये यन्त्यनीकशः　॥ ८ ॥　(२३३)

ज्याघोषा दुन्दुभयोऽभि क्रोशन्तु या दिशः ।
सेनाः पराजिता यतीरमित्राणामनीकशः ॥ ९ ॥
आदित्य चक्षुरा दत्स्व मरीचयोऽनु धावत ।
पत्सङ्गिनीरा सजन्तु विगते बाहुवीर्ये ॥१०॥
यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातर इन्द्रेण युजा प्र मृणीत शत्रून् ।
सोमो राजा वरुणो राजा महादेव उत मृत्युरिन्द्रः ॥११॥
एता देवसेनाः सूर्यकेतवः सचेतसः । अमित्रान्नो जयन्तु स्वाहा ॥१२॥ (२३७)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(२२) तक्मनाशनम् ।

१-१४ भृग्वङ्गिराः । तक्मनाशनः । अनुष्टुप्; १ भुरिक् त्रिष्टुप्, २ त्रिष्टुप्; ५ विराट् पथ्याबृहती ।

[५] अग्निस्तक्मानमप बाधतामितः सोमो ग्रावा वरुणः पूतदक्षाः ।
वेदिर्बर्हिः समिधः शोशुचाना अप द्वेषांस्यमुया भवन्तु ॥ १ ॥
अयं यो विश्वान्हरितान्कृणोष्युच्छोचयन्नग्निरिवाभिदुन्वन् ।
अधा हि तक्मन्नरसो हि भूया अधा न्यङ्ङधराङ् वा परेहि ॥ २ ॥
यः परुषः पारुषेयोऽवध्वंस इवारुणः ।
तक्मानं विश्वधावीर्याधराञ्चं परा सुव ॥ ३ ॥
अधराञ्चं प्र हिणोमि नमः कृत्वा तक्मने ।
शकम्भरस्य मुष्टिहा पुनरेतु महावृषान् ॥ ४ ॥
ओको अस्य मूजवन्त ओको अस्य महावृषाः ।
यावज्जातस्तक्मंस्तावानसि बल्हिकेषु न्योचरः ॥ ५ ॥
तक्मन्व्याल वि गद व्यङ्ग भूरि यावय ।
दासीं निष्टक्वरीमिच्छ तां वज्रेण समर्पय ॥ ६ ॥
तक्मन्मूजवतो गच्छ बल्हिकान्वा परस्तराम् ।
शूद्रामिच्छ प्रफर्व्यं तां तक्मन्वीव धूनुहि ॥ ७ ॥
महावृषान्मूजवतो बन्ध्वद्धि परेत्य ।
प्रैतानि तक्मने ब्रूमो अन्यक्षेत्राणि वा इमा ॥ ८ ॥
अन्यक्षेत्रे न रमसे वशी सन्मृडयासि नः ।
अभूदु प्रार्थस्तक्मा स गमिष्यति बल्हिकान् ॥ ९ ॥ (२४६)

यत्त्वं शीतोऽथो रूरः सह कासावेपयः ।
भीमास्ते तक्मन्हेतयस्ताभिः स्म परि वृङ्ग्धि नः ॥१०॥
मा स्मैतान्त्सखीन्कुरुथा बलासं कासमुद्युगम् ।
मा स्मातोऽर्वाङैः पुनस्तत्त्वा तक्मन्नुप ब्रुवे ॥११॥
तक्मन्भ्रात्रा बलासेन स्वस्रा कासिकया सह ।
पाप्मा भ्रातृव्येण सह गच्छामुमरणं जनम् ॥१२॥
तृतीयकं वितृतीयं सदन्दिमुत शारदम् ।
तक्मानं शीतं रूरं ग्रैष्मं नाशय वार्षिकम् ॥१३॥
गन्धारिभ्यो मूजवद्भ्योऽङ्गेभ्यो मगधेभ्यः ।
प्रैष्यन्जनमिव शेवधिं तक्मानं परि दद्मसि ॥१४॥ (२५१)

(२३) क्रिमिघ्नम् ।

१-१३ कण्वः । इन्द्रः । अनुष्टुप्, १३ विराट् ।

ओते मे द्यावापृथिवी ओता देवी सरस्वती ।
ओतौ म इन्द्रश्चाग्निश्च क्रिमिं जम्भयतामिति ॥ १ ॥
अस्येन्द्र कुमारस्य क्रिमीन्धनपते जहि ।
हता विश्वा अरातय उग्रेण वचसा मम ॥ २ ॥
यो अक्ष्यौ परिसर्पति यो नासे परिसर्पति ।
दतां यो मध्यं गच्छति तं क्रिमिं जम्भयामसि ॥ ३ ॥
सरूपौ द्वौ विरूपौ द्वौ कृष्णौ द्वौ रोहितौ द्वौ ।
बभ्रुश्च बभ्रुकर्णश्च गृध्रः कोकश्च ते हताः ॥ ४ ॥
ये क्रिमयः शितिकक्षा ये कृष्णाः शितिबाहवः ।
ये के च विश्वरूपास्तान्क्रिमीन्जम्भयामसि ॥ ५ ॥
उत्पुरस्तात्सूर्य एति विश्वदृष्टो अदृष्टहा ।
दृष्टांश्च घ्नन्नदृष्टांश्च सर्वांश्च प्रमृणन्क्रिमीन् ॥ ६ ॥
येवाषासः कष्कषास एजत्काः शिपवित्नुकाः ।
दृष्टश्च हन्यतां क्रिमिरुतादृष्टश्च हन्यताम् ॥ ७ ॥
हतो येवाषः क्रिमीणां हतो नदनिमोत ।
सर्वान्नि मष्मषाकरं दृषदा खल्वाँ इव ॥ ८ ॥ (२५२)

त्रिशीर्षाणं त्रिककुदं क्रिमिं सारङ्गमर्जुनम् । शृणाम्यस्य पृष्टीरपि वृश्चामि यच्छिरः ॥ ९ ॥
अत्रिवद्वः क्रिमयो हन्मि कण्ववज्जमदग्निवत् । अगस्त्यस्य ब्रह्मणा सं पिनष्म्यहं क्रिमीन् ॥ १० ॥
हतो राजा क्रिमीणामुतैषां स्थपतिर्हतः । हतो हतमाता क्रिमिर्हतभ्राता हतस्वसा ॥ ११ ॥
हतासो अस्य वेशसो हतासः परिवेशसः ।
अथो ये क्षुल्लका इव सर्वे ते क्रिमयो हताः ॥ १२ ॥
सर्वेषां च क्रिमीणां सर्वासां च क्रिमीणाम् ।
भिनद्म्यश्मना शिरो दहाम्यग्निना मुखम् । ॥ १३ ॥ (२६४)

(२४) ब्रह्मकर्म ।

१-१७ अथर्वा । ब्रह्मकर्मात्मा; १ सविता, २ अग्निः, ३ द्यावापृथिवी, ४ वरुणः, ५ मित्रावरुणौ, ६ मरुतः, ७ सोमः, ८ वायुः, ९ सूर्यः, १० चन्द्रमाः, ११ इन्द्रः, १२ मरुतां पिता, १३ मृत्युः, १४ यमः, १५ पितरः, १६ तताः, १७ ततामहाः । अतिशाकरी; १-१०, १२-१४ चतुष्पदातिशक्वरी; ११ शाक्वरी; १५-१६ त्रिपदा भुरिग्जगती; १७ त्रिपदा विराट् शक्वरी ।

सविता प्रसवानामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ १ ॥
अग्निर्वनस्पतीनामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ २ ॥
द्यावापृथिवी दातॄणामधिपत्नी ते मावताम् ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ ३ ॥
वरुणोऽपामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ ४ ॥
मित्रावरुणौ वृष्ट्याधिपती तौ मावताम् ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ ५ ॥ (२६९)

मरुतः पर्वतानामधिपतयस्ते मावन्तु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ ६ ॥
सोमो वीरुधामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ ७ ॥
वायुरन्तरिक्षस्याधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ ८ ॥
सूर्यश्चक्षुषामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥ ९ ॥
चन्द्रमा नक्षत्राणामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥१०॥
इन्द्रो दिवोऽधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥११॥
मरुतां पिता पशूनामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥१२॥
मृत्युः प्रजानामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥१३॥
यमः पितॄणामधिपतिः स मावतु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥१४॥

पितरः परे ते मावन्तु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥१५॥
तता अवरे ते मावन्तु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥१६॥
ततस्ततामहास्ते मावन्तु ।
अस्मिन्ब्रह्मण्यस्मिन्कर्मण्यस्यां पुरोधायामस्यां प्रतिष्ठायामस्यां
चित्त्यामस्यामाकूत्यामस्यामाशिष्यस्यां देवहूत्यां स्वाहा ॥१७॥ (२८१)

(२५) गर्भाधानम् ।

१-१३ ब्रह्मा । योनिगर्भः, पृथिव्यादयो देवताः । अनुष्टुप्, १३ विराट्पुरस्ताद्बृहती ।

पर्वताद्दिवो योनेरङ्गादङ्गात्समाभृतम् । शेपो गर्भस्य रेतोधाः सरौ पर्णमिवा दधत् ॥ १ ॥
यथेयं पृथिवी मही भूतानां गर्भमादधे । एवा दधामि ते गर्भं तस्मै त्वामवसे हुवे ॥ २ ॥
गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ।
गर्भं ते अश्विनोभा धत्तां पुष्करस्रजा ॥ ३ ॥
गर्भं ते मित्रावरुणौ गर्भं देवो बृहस्पतिः ।
गर्भं त इन्द्रश्चाग्निश्च गर्भं धाता दधातु ते ॥ ४ ॥
विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंशतु ।
आ सिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥ ५ ॥
यद्वेद राजा वरुणो यद्वा देवी सरस्वती ।
यदिन्द्रो वृत्रहा वेद तद्गर्भकरणं पिब ॥ ६ ॥
गर्भो अस्योषधीनां गर्भो वनस्पतीनाम् ।
गर्भो विश्वस्य भूतस्य सो अग्ने गर्भमेह धाः ॥ ७ ॥
अधि स्कन्द वीरयस्व गर्भमा धेहि योन्याम् ।
वृषासि वृष्ण्यावन्प्रजायै त्वा नयामसि ॥ ८ ॥
वि जिहीष्व बार्हत्सामे गर्भस्ते योनिमा शयाम् ।
अदुष्टे देवाः पुत्रं सोमपा उभयाविनम् ॥ ९ ॥ (२९०)

धातः श्रेष्ठेन रूपेणास्या नार्यां गवीन्योः ।
पुमांसं पुत्रमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥१०॥
त्वष्टः श्रेष्ठेन रूपेणास्या नार्यां गवीन्योः ।
पुमांसं पुत्रमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥११॥
सवितः श्रेष्ठेन रूपेणास्या नार्यां गवीन्योः ।
पुमांसं पुत्रमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥१२॥
प्रजापते श्रेष्ठेन रूपेणास्या नार्यां गवीन्योः ।
पुमांसं पुत्रमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥१३॥ (२९४)

(२६) नवशालायां घृतहोमः ।

१-१२ ब्रह्मा । वास्तोष्पतिः, १ अग्निः, २ सविता, ३, ११ इन्द्रः, ४ निविदः, ५ मरुतः, ६ अदितिः ७ विष्णुः, ८ त्वष्टा, ९ भगः, १० सोमः, १२ अश्विनौ, बृहस्पतिः । १, ५ द्विपदार्षी उष्णिक्; २,४,६,७,८,१०,११ द्विपदा प्राजापत्या बृहती; ३ त्रिपदा विराड् गायत्री; ९ त्रिपदा पिपीलिकमध्या पुरउष्णिक्; (१-११ एकावसाना;) १२ परातिशाकरी चतुष्पदा गायत्री ।

यजूंषि यज्ञे समिधः स्वाहाग्निः प्रविद्वानिह वो युनक्तु ॥ १ ॥
युनक्तु देवः सविता प्रजानन्नस्मिन्यज्ञे महिषः स्वाहा ॥ २ ॥
इन्द्र उक्थामदान्यस्मिन्यज्ञे प्रविद्वान्युनक्तु सुयुजः स्वाहा ॥ ३ ॥
प्रैषा यज्ञे निविदः स्वाहा शिष्टाः पत्नीभिर्वहतेह युक्ताः ॥ ४ ॥
छन्दांसि यज्ञे मरुतः स्वाहा मातेव पुत्रं पिपृतेह युक्ताः ॥ ५ ॥
एयमगन्बर्हिषा प्रोक्षणीभिर्यज्ञं तन्वानादितिः स्वाहा ॥ ६ ॥
विष्णुर्युनक्तु बहुधा तपांस्यस्मिन्यज्ञे सुयुजः स्वाहा ॥ ७ ॥
त्वष्टा युनक्तु बहुधा नु रूपा अस्मिन्यज्ञे सुयुजः स्वाहा ॥ ८ ॥
भगो युनक्त्वाशिषो न्व१स्मा अस्मिन्यज्ञे प्रविद्वान्युनक्तु सुयुजः स्वाहा ॥९॥
सोमो युनक्तु बहुधा पयांस्यस्मिन्यज्ञे सुयुजः स्वाहा ॥१०॥
इन्द्रो युनक्तु बहुधा वीर्याण्यस्मिन्यज्ञे सुयुजः स्वाहा ॥११॥
अश्विना ब्रह्मणा यातमर्वाञ्चौ वषट्कारेण यज्ञं वर्धयन्तौ ।
बृहस्पते ब्रह्मणा याह्यर्वाङ् यज्ञो अयं स्वरिदं यजमानाय स्वाहा ॥१२॥ (३०६)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

(२७) अग्निः

१-१२ ब्रह्मा । अग्निः । १ बृहतीगर्भा त्रिष्टुप्; २ द्विपदा साम्नी भुरिगनुष्टुप्; ३ द्विपदार्च्ची बृहती; ४ द्विपदा साम्नी भुरिग्बृहती; ५ द्विपदा साम्नी त्रिष्टुप्; ६ द्विपदा विराण्नाम गायत्री; ७ द्विपदा साम्नी बृहती; ८ संस्तारपङ्क्तिः; ९ षट्पदानुष्टुब्गर्भा पराति-जगती; १०-१२ पुरउष्णिक् (२-७ एकावसाना)।

[६] ऊर्ध्वा अस्य समिधो भवन्त्यूर्ध्वा शुक्रा शोचींष्यग्नेः ।
द्युमत्तमा सुप्रतीकः ससूनुस्तनूनपादसुरो भूरिपाणिः ॥ १ ॥
देवो देवेषु देवः पथो अनक्ति मध्वा घृतेन ॥ २ ॥
मध्वा यज्ञं नक्षति प्रैणानो नराशंसो अग्निः सुकृद्देवः सविता विश्ववारः ॥ ३ ॥
अच्छायमेति शवसा घृता चिदीडानो वह्निर्नमसा ॥ ४ ॥
अग्निः स्रुचो अध्वरेषु प्रयक्षु स यक्षदस्य महिमानमग्नेः ॥ ५ ॥
तरी मन्द्रासु प्रयक्षु वसवश्चातिष्ठन्वसुधातरश्च ॥ ६ ॥
द्वारो देवीरन्वस्य विश्वे व्रतं रक्षन्ति विश्वहा ॥ ७ ॥
उरुव्यचसाऽग्नेर्धाम्ना पत्यमाने ।
आ सुष्वयन्ती यजते उपाके उषासानक्तेमं यज्ञमवतामध्वरं नः ॥ ८ ॥
दैवा होतार ऊर्ध्वमध्वरं नोऽग्नेर्जिह्वयाभि गृणत गृणता नः स्विष्टये ।
तिस्रो देवीर्बर्हिरेदं सदन्तामिडा सरस्वती मही भारती गृणाना ॥ ९ ॥
तन्नस्तुरीपमद्भुतं पुरुक्षु । देव त्वष्टा रायस्पोषं वि ष्य नाभिमस्य ॥१०॥
वनस्पतेऽव सृजा रराणः । त्मना देवेभ्यो अग्निर्हव्यं शमिता स्वदयतु ॥११॥
अग्ने स्वाहा कृणुहि जातवेदः । इन्द्राय यज्ञं विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम् ॥१२॥ (३१८)

(२८) दीर्घायुः ।

१-१४ अथर्वा । त्रिवृत्,अग्न्यादयः। त्रिष्टुप्,६ पञ्चपदातिशक्वरी;७,९,१०,१२ ककुम्मत्यनुष्टुप्;१३पुरउष्णिक् ।

नव प्राणान्नवभिः सं मिमीते दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ।
हरिते त्रीणि रजते त्रीण्ययसि त्रीणि तपसाविष्ठितानि ॥ १ ॥
अग्निः सूर्यश्चन्द्रमा भूमिरापो द्यौरन्तरिक्षं प्रदिशो दिशश्च ।
आर्तवा ऋतुभिः संविदाना अनेन मा त्रिवृता पारयन्तु ॥ २ ॥
त्रयः पोषास्त्रिवृति श्रयन्तामनक्तु पूषा पयसा घृतेन ।
अन्नस्य भूमा पुरुषस्य भूमा भूमा पशूनां त इह श्रयन्ताम् ॥ ३ ॥ (३२१)

इममादित्या वसुना समुक्षतेममग्ने वर्धय वावृधानः ।
इममिन्द्र सं सृज वीर्येणास्मिन्त्रिवृच्छ्रयतां पोषयिष्णु ॥ ४ ॥
भूमिष्ट्वा पातु हरितेन विश्वभृदग्निः पिपर्त्वयसा सजोषाः ।
वीरुद्भिष्टे अर्जुनं संविदानं दक्षं दधातु सुमनस्यमानम् ॥ ५ ॥
त्रेधा जातं जन्मनेदं हिरण्यमग्नेरेकं प्रियतमं बभूव सोमस्यैकं हिंसितस्य परापतत् ।
अपामेकं वेधसां रेत आहुस्तत्ते हिरण्यं त्रिवृदस्त्वायुषे ॥ ६ ॥
त्र्यायुषं जमदग्नेः कश्यपस्य त्र्यायुषम् ।
त्रेधामृतस्य चक्षणं त्रीण्यायूंषि तेऽकरम् ॥ ७ ॥
त्रयः सुपर्णास्त्रिवृता यदायन्नेकाक्षरमभिसंभूय शक्राः ।
प्रत्यौहन्मृत्युममृतेन साकमन्तर्दधाना दुरितानि विश्वा ॥ ८ ॥
दिवस्त्वा पातु हरितं मध्यात्त्वा पात्वर्जुनम् ।
भूम्या अयस्मयं पातु प्रागाद्देवपुरा अयम् ॥ ९ ॥
इमास्तिस्रो देवपुरास्तास्त्वा रक्षन्तु सर्वतः ।
तास्त्वं बिभ्रद्वर्चस्व्युत्तरो द्विषतां भव ॥१०॥
पुरं देवानाममृतं हिरण्यं य आबेधे प्रथमो देवो अग्रे ।
तस्मै नमो दश प्राचीः कृणोम्यनु मन्यतां त्रिवृदाबधे मे ॥११॥
आ त्वा चृतत्वर्यमा पूषा बृहस्पतिः ।
अहर्जातस्य यन्नाम तेन त्वाति चृतामसि ॥१२॥
ऋतुभिष्ट्वार्तवैरायुषे वर्चसे त्वा ।
संवत्सरस्य तेजसा तेन संहनु कृण्मसि ॥१३॥
घृतादुल्लुप्तं मधुना समक्तं भूमिदृंहमच्युतं पारयिष्णु ।
भिन्दत्सपत्नानधरांश्च कृण्वदा मा रोह महते सौभगाय ॥१४॥ (३३२)

(२९) रक्षोघ्नम् ।

१-१५ चातनः । जातवेदाः, मन्त्रोक्ताः । त्रिष्टुप्; ३ त्रिपदा विराण्नाम गायत्री; ५ पुरोऽति जगती विराड्जगती; १२-१५ अनुष्टुप् (१२ भुरिक्; १४ चतुष्पदा पराबृहती ककुम्मती ।)

पुरस्ताद्युक्तो वह जातवेदोऽग्ने विद्धि क्रियमाणं यथेदम् ।
त्वं भिषग्भेषजस्यासि कर्ता त्वया गामश्वं पुरुषं सनेम ॥ १ ॥ (३३३)

तथा तदग्ने कृणु जातवेदो विश्वेभिर्देवैः सह संविदानः ।
यो नो दिदेव यतमो जघास यथा सो अस्य परिधिष्पताति ॥ २ ॥
यथा सो अस्य परिधिष्पताति तथा तदग्ने कृणु जातवेदः ।
विश्वेभिर्देवैः सह संविदानः ॥ ३ ॥
अक्ष्यौ३ नि विध्य हृदयं नि विध्य जिह्वां नि तृन्द्धि प्र दतो मृणीहि ।
पिशाचो अस्य यतमो जघासाग्ने यविष्ठ प्रति तं शृणीहि ॥ ४ ॥
यदस्य हृतं विहृतं यत्पराभृतमात्मनो जग्धं यतमत्पिशाचैः ।
तदग्ने विद्वान्पुनरा भर त्वं शरीरे मांसमसुमेरयामः ॥ ५ ॥
आमे सुपक्के शबले विपक्के यो मा पिशाचो अशने ददम्भ ।
तदात्मना प्रजया पिशाचा वि यातयन्तामगदो३यमस्तु ॥ ६ ॥
क्षीरे मा मन्थे यतमो ददम्भाकृष्टपच्ये अशने धान्ये३ यः ।
तदात्मना प्रजया पिशाचा वि यातयन्तामगदो३यमस्तु ॥ ७ ॥
अपां मा पाने यतमो ददम्भ क्रव्याद्यातूनां शयने शयानम् ।
तदात्मना प्रजया पिशाचा वि यातयन्तामगदो३यमस्तु ॥ ८ ॥
दिवा मा नक्तं यतमो ददम्भ क्रव्याद्यातूनां शयने शयानम् ।
तदात्मना प्रजया पिशाचा वि यातयन्तामगदो३यमस्तु ॥ ९ ॥
क्रव्यादमग्ने रुधिरं पिशाचं मनोहनं जहि जातवेदः ।
तमिन्द्रो वाजी वज्रेण हन्तु च्छिनत्तु सोमः शिरो अस्य धृष्णुः ॥१०॥
सनादग्ने मृणसि यातुधानान्न त्वा रक्षांसि पृतनासु जिग्युः ।
सहमूरानन् दह क्रव्यादो मा ते हेत्या मुक्षत दैव्यायाः ॥११॥
समाहर जातवेदो यद्धृतं यत्पराभृतम् ।
गात्राण्यस्य वर्धन्तामंशुरिवा प्यायतामयम् ॥१२॥
सोमस्येव जातवेदो अंशुरा प्यायतामयम् ।
अग्ने विरप्शिनं मेध्यमयक्ष्मं कृणु जीवतु ॥१३॥
एतास्ते अग्ने समिधः पिशाचजम्भनीः ।
तास्त्वं जुषस्व प्रति चैना गृहाण जातवेदः ॥१४॥
ताष्टाघीरग्ने समिधः प्रति गृह्णाह्यर्चिषा ।
जहातु क्रव्याद्रूपं यो अस्य मांसं जिहीर्षति ॥१५॥

(३०) दीर्घायुष्यम् ।

१-१७ उन्मोचनः (आयुष्कामः)। आयुष्यम् । अनुष्टुप्; १ पथ्यापङ्क्तिः, ९ भुरिक्, १२ चतुष्पदा विराड्जगती, १४ विराट्प्रस्तारपङ्क्तिः, १७ त्र्यवसाना षट्पदा जगती ।

आवतस्त आवतः परावतस्त आवतः ।
इहैव भव मा नु गा मा पूर्वाननु गाः पितॄनसुं बध्नामि ते दृढम् ॥ १ ॥
यत्त्वाभिचेरुः पुरुषः स्वो यदरणो जनः । उन्मोचनप्रमोचने उभे वाचा वदामि ते ॥ २ ॥
यद्दुद्रोहिथ शेपिषे स्त्रियै पुंसे अचित्त्या । उन्मोचनप्रमोचने उभे वाचा वदामि ते ॥ ३ ॥
यदेनसो मातृकृताच्छेषे पितृकृताच्च यत् । उन्मोचनप्रमोचने उभे वाचा वदामि ते ॥ ४ ॥
यत्ते माता यत्ते पिता जामिर्भ्राता च सर्जतः । प्रत्यक्सेवस्व भेषजं जरदष्टिं कृणोमि त्वा ॥ ५ ॥
इहैधि पुरुष सर्वेण मनसा सह । दूतौ यमस्य मानु गा अधि जीवपुरा इहि ॥ ६ ॥
अनुहूतः पुनरेहि विद्वानुदयनं पथः । आरोहणमाक्रमणं जीवतोजीवतोऽयनम् ॥ ७ ॥
मा बिभेर्न मरिष्यसि जरदष्टिं कृणोमि त्वा । निरवोचमहं यक्ष्ममङ्गेभ्यो अङ्गज्वरं तव ॥ ८ ॥
अङ्गभेदो अङ्गज्वरो यश्च ते हृदयामयः । यक्ष्मः श्येन इव प्रापप्तद्वाचा साढः परस्तराम् ॥ ९ ॥
ऋषी बोधप्रतीबोधावस्वप्नो यश्च जागृविः । तौ ते प्राणस्य गोप्तारौ दिवा नक्तं च जागृताम् ॥ १० ॥
अयमग्निरुपसद्य इह सूर्य उदेतु ते । उदेहि मृत्योर्गम्भीरात्कृष्णाच्चित्तमसस्परि ॥ ११ ॥
नमो यमाय नमो अस्तु मृत्यवे नमः पितृभ्य उत ये नयन्ति ।
उत्पारणस्य यो वेद तमग्निं पुरो दधेऽस्मा अरिष्टतातये ॥ १२ ॥
ऐतु प्राण ऐतु मन ऐतु चक्षुरथो बलम् । शरीरमस्य सं विदां तत्पद्भ्यां प्रति तिष्ठतु ॥ १३ ॥
प्राणेनाग्ने चक्षुषा सं सृजेमं समीरय तन्वा३ सं बलेन ।
वेत्थामृतस्य मा नु गान्मा नु भूमिगृहो भुवत् ॥ १४ ॥
मा ते प्राण उप दसन्मो अपानोऽपि धायि ते । सूर्यस्त्वाधिपतिर्मृत्योरुदायच्छतु रश्मिभिः ॥ १५ ॥
इयमन्तर्वदति जिह्वा बद्धा पनिष्पदा । त्वया यक्ष्मं निरवोचं शतं रोपीश्च तक्मनः ॥ १६ ॥
अयं लोकः प्रियतमो देवानामपराजितः । यस्मै त्वमिह मृत्यवे दिष्टः पुरुष जज्ञिषे ।
स च त्वानु ह्वयामसि मा पुरा जरसो मृथाः ॥ १७ ॥ (३६४)

(३१) कृत्यापरिहरणम् ।

१-१२ शुक्रः । कृत्यादूषणम् । अनुष्टुप्, ११ बृहतीगर्भा, १२ पथ्याबृहती ।

यां ते चक्रुरामे पात्रे यां चक्रुर्मिश्रधान्ये ।
आमे मांसे कृत्यां यां चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ १ ॥ (३६५)

यां ते चक्रुः कृकवाकावजे वा यां कुरीरिणि ।
अव्यां ते कृत्यां यां चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ २ ॥
यां ते चक्रुरेकशफे पशूनामुभयादति ।
गर्दभे कृत्यां यां चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ ३ ॥
यां ते चक्रुरमूलायां वलगं वा नराच्याम् ।
क्षेत्रे ते कृत्यां यां चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ ४ ॥
यां ते चक्रुर्गार्हपत्ये पूर्वाग्नावुत दुश्चितः ।
शालायां कृत्यां यां चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ ५ ॥
यां ते चक्रुः सभायां यां चक्रुरधिदेवने ।
अक्षेषु कृत्यां यां चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ ६ ॥
यां ते चक्रुः सेनायां यां चक्रुरिष्वायुधे ।
दुन्दुभौ कृत्यां यां चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ ७ ॥
यां ते कृत्यां कूपेऽवदधुः श्मशाने वा निचख्नुः ।
सद्मनि कृत्यां यां चक्रुः पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ ८ ॥
यां ते चक्रुः पुरुषास्थे अग्नौ संकसुके च याम् ।
म्रोकं निर्दाहं क्रव्यादं पुनः प्रति हरामि ताम् ॥ ९ ॥
अपथेना जभारैणां तां पथेतः प्र हिंण्मसि ।
अधीरो मर्याधीरेभ्यः सं जभाराचित्त्या ॥१०॥
यश्चकार न शशाक कर्तुं शश्रे पादमङ्गुरिम् ।
चकार भद्रमस्मभ्यमभगो भगवद्भ्यः ॥११॥
कृत्याकृतं वलगिनं मूलिनं शपथेय्यम् ।
इन्द्रस्तं हन्तु महता वधेनाग्निर्विध्यत्वस्तया ॥१२॥ (३७६)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥६॥

[इति द्वादशः प्रपाठकः ॥१२॥]

॥ इति पञ्चमं काण्डं समाप्तम् ॥ ५ ॥

मंत्रसंख्या–

चतुर्थकाण्डस्यान्तपर्यन्तं	९१४
पञ्चमकाण्डस्य ...	३७६
सर्वयोगः	१२९०

षष्ठं काण्डम् ।

(१) अमृतप्रदाता ।

१-३ अथर्वा । सविता । उष्णिक्, १ त्रिपदापिप्पीलिकमध्या साम्नी जगती,
२-३ पिपीलिकमध्या पुरउष्णिक् ।

[अथ त्रयोदशः प्रपाठकः ॥१३॥]

[१] दोषो गाय बृहद्गाय द्युमद्धेहि । आथर्वण स्तुहि देवं सवितारम् ॥ १ ॥
तमु ष्टुहि यो अन्तः सिन्धौ सूनुः । सत्यस्य युवानमद्रोघवाचं सुशेवम् ॥ २ ॥
स घा नो देवः सविता साविषदमृतानि भूरि । उभे सुष्टुती सुगातवे ॥ ३ ॥ (३)

(२) जेता इन्द्रः ।

१-३ अथर्वा । सोमः, वनस्पतिः । परोष्णिक् ।

इन्द्राय सोममृत्विजः सुनोता च धावत । स्तोतुर्यो वचः शृणवद्धवं च मे ॥ १ ॥
आ यं विशन्तीन्दवो वयो न वृक्षमन्धसः । विरप्शिन्वि मृधो जहि रक्षस्विनीः ॥ २ ॥
सुनोता सोमपाव्ने सोममिन्द्राय वज्रिणे । युवा जेतेशानः स पुरुष्टुतः ॥ ३ ॥ (६)

(३) आत्मगोपनम् ।

१-३ अथर्वा । १ इन्द्रापूषणौ, अदितिः, मरुतः, अपांनपात्, सिन्धवः, विष्णुः, द्यौः; २ द्यावापृथिवी, ग्रावा, सोमः, सरस्वती, अग्निः; ३ अश्विनौ, उषासानक्ता, अपांनपात्, त्वष्टा । जगती, १ पथ्याबृहती ।

पातं न इन्द्रापूषणादितिः पान्तु मरुतः ।
अपां नपात्सिन्धवः सप्त पातन पातु नो विष्णुरुत द्यौः ॥ १ ॥
पातां नो द्यावापृथिवी अभिष्टये पातु ग्रावा पातु सोमो नो अंहसः ।
पातु नो देवी सुभगा सरस्वती पात्वग्निः शिवा ये अस्य पायवः ॥ २ ॥
पातां नो देवाश्विना शुभस्पती उषासानक्तोत न उरुष्यताम् ।
अपां नपादभिह्रुती गयस्य चिद्देव त्वष्टर्वर्धय सर्वतातये ॥ ३ ॥ (९)

(४) आत्मगोपनम् ।

१-३ अथर्वा । १ त्वष्टा, पर्जन्यः, ब्रह्मणस्पतिः, अदितिः; २ अंशः, भगः, वरुणः, मित्रः, अर्यमा, अदितिः, मरुतः; ३ अश्विनौ, द्यौष्पिता । पथ्याबृहती, २ प्रस्तारपङ्क्तिः, ३ त्रिपदा विराङ्गायत्री ।

त्वष्टा मे दैव्यं वचः पर्जन्यो ब्रह्मणस्पतिः ।
पुत्रैर्भ्रातृभिरदितिर्नु पातु नो दुष्टरं त्रायमाणं सहः ॥ १ ॥
अंशो भगो वरुणो मित्रो अर्यमादितिः पान्तु मरुतः ।
अप तस्य द्वेषो गमेदभिह्रुतो यावयच्छत्रुमन्तितम् ॥ २ ॥
धिये समश्विना प्रावतं न उरुष्या ण उरुज्मन्नप्रयुच्छन् ।
द्यौ३ष्पितर्यावय दुच्छुना या ॥ ३ ॥ (१२)

(५) वर्चःप्राप्तिः ।

१-३ अथर्वा । १ अग्निः, २ इन्द्रः, ३ अग्निः, सोमः, ब्रह्मणस्पतिः । अनुष्टुप्, २ भुरिक् ।

उदेनमुत्तरं नयाग्ने घृतेनाहुत । समेनं वर्चसा सृज प्रजया च बहुं कृधि ॥१॥
इन्द्रेमं प्रतरं कृधि सजातानामसद्वशी । रायस्पोषेण सं सृज जीवातवे जरसे नय ॥२॥
यस्य कृण्मो हविर्गृहे तमग्ने वर्धया त्वम् । तस्मै सोमो अधि ब्रवदयं च ब्रह्मणस्पतिः ॥३॥ (१५)

(६) शत्रुनाशनम् ।

१-३ अथर्वा । १ ब्रह्मणस्पतिः, २-३ सोमः । अनुष्टुप् ।

यो३स्मान्ब्रह्मणस्पतेऽदेवो अभिमन्यते । सर्वं तं रन्धयासि मे यजमानाय सुन्वते ॥१॥
यो नः सोम सुशंसिनो दुःशंस आदिदेशति । वज्रेणास्य मुखे जहि स संपिष्टो अपायति ॥२॥
यो नः सोमाभिदासति सनाभिर्यश्च निष्ट्यः । अप तस्य बलं तिर महीव द्यौर्वधत्मना ॥३॥ (१८)

(७) असुरक्षयणम् ।

१-३ अथर्वा । सोमः, अदितिः, ३ देवाः । गायत्री, १ निचृत् ।

येन सोमादितिः पथा मित्रा वा यन्त्यद्रुहः । तेना नोऽवसा गहि ॥ १ ॥
येन सोम साहन्त्यासुरान्रन्धयासि नः । तेना नो अधि वोचत ॥ २ ॥
येन देवा असुराणामोजांस्यवृणीध्वम् । तेना नः शर्म यच्छत ॥ ३ ॥ (२१)

(८) कामात्मा ।

१-३ जमदग्निः । कामात्मा, २ सुपर्णः, ३ द्यावापृथिवी, सूर्यः । पथ्यापङ्क्तिः ।

यथा वृक्षं लिबुजा समन्तं परिषस्वजे ।
एवा परि ष्वजस्व मां यथा मां कामिन्यसो यथा मन्नापगा असः ॥ १ ॥ (२२)

यथा सुपर्णः प्रपतन्पक्षौ निहन्ति भूम्याम्
एवा नि हन्मि ते मनो यथा मां कामिन्यसो यथा मन्नापगा असः ॥ २ ॥
यथेमे द्यावापृथिवी सद्यः पर्येति सूर्यः ।
एवा पर्येमि ते मनो यथा मां कामिन्यसो यथा मन्नापगा असः ॥ ३ ॥ (२४)

(९) कामात्मा ।

१-३ जमदग्निः । कामात्मा, ३ गावः । अनुष्टुप् ।

वाञ्छ मे तन्वं१ पादौ वाञ्छाक्ष्यौ३ वाञ्छ सक्थ्यौ३ ।
अक्ष्यौ३ वृषण्यन्त्याः केशा मां ते कामेन शुष्यन्तु ॥ १ ॥
मम त्वा दोषणिश्रिषं कृणोमि हृदयश्रिषम् । यथा मम क्रतावसो मम चित्तमुपायसि ॥ २ ॥
यासां नाभिरारेहणं हृदि संवननं कृतम् । गावो घृतस्य मातरोऽमूं सं वानयन्तु मे ॥ ३ ॥ (२७)

(१०) संप्रोक्षणम् ।

१-३ शन्तातिः । १ पृथिवी, श्रोत्रं, वनस्पतिः, अग्निः; २ प्राणः, अन्तरिक्षं, वयः, वायुः; ३ द्यौः, चक्षुः, नक्षत्राणि, सूर्यः । द्वैपदम्, १ साम्नी त्रिष्टुप्, २ प्राजापत्या बृहती, ३ साम्नी बृहती ।

पृथिव्यै श्रोत्राय वनस्पतिभ्योऽग्नयेऽधिपतये स्वाहा ॥ १ ॥
प्राणायान्तरिक्षाय वयोभ्यो वायवेऽधिपतये स्वाहा ॥ २ ॥
दिवे चक्षुषे नक्षत्रेभ्यः सूर्यायाधिपतये स्वाहा ॥ ३ ॥ (३०)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

(११) पुंसवनम् ।

१-३ प्रजापतिः । रेतः, ३ प्रजापतिः अनुमतिः, सिनीवाली । अनुष्टुप् ।

[२] शमीमश्वत्थ आरूढस्तत्र पुंसुवनं कृतम् । तद्वै पुत्रस्य वेदनं तत्स्त्रीष्वा भरामसि ॥ १ ॥
पुंसि वै रेतो भवति तत्स्त्रियामनु षिच्यते । तद्वै पुत्रस्य वेदनं तत्प्रजापतिरब्रवीत् ॥ २ ॥
प्रजापतिरनुमतिः सिनीवाल्यचीक्लृपत् । स्त्रैषूयमन्यत्र दधत्पुमांसमु दधदिह ॥ ३ ॥ (३३)

(१२) सर्प-विष-निवारणम् ।

१—३ गरुत्मान् । तक्षकः । अनुष्टुप् ।

परि द्यामिव सूर्योऽहीनां जनिमागमम् । रात्री जगदिवान्यद्धंसात्तेना ते वारये विषम् ॥ १ ॥
यद् ब्रह्मभिर्यदृषिभिर्यद्देवैर्विदितं पुरा । यद्भूतं भव्यमासन्वत्तेना ते वारये विषम् ॥ २ ॥
मध्वा पृञ्चे नद्य१ः पर्वता गिरयो मधु । मधु परुष्णी शीपाला शमास्ने अस्तु शं हृदे ॥ ३ ॥ (३६)

(१३) मृत्युजयः ।

१—३ अथर्वा (स्वस्त्ययनकामः) । मृत्युः । अनुष्टुप् ।

नमो देववधेभ्यो नमो राजवधेभ्यः । अथो ये विश्यानां वधास्तेभ्यो मृत्यो नमोऽस्तु ते ॥१॥
नमस्ते अधिवाकाय परावाकाय ते नमः । सुमत्यै मृत्यो ते नमो दुर्मत्यै त इदं नमः ॥२॥
नमस्ते यातुधानेभ्यो नमस्ते भेषजेभ्यः । नमस्ते मृत्यो मूलेभ्यो ब्राह्मणेभ्य इदं नमः ॥३॥ (३९)

(१४) बलासनाशनम् ।

१-३ बभ्रुपिङ्गलः । बलासः । अनुष्टुप् ।

अस्थिस्रंसं परुस्रंसमास्थितं हृदयामयम् । बलासं सर्वं नाशयाङ्गेष्ठा यश्च पर्वसु ॥ १ ॥
निर्बलासं बलासिनः क्षिणोमि मुष्करं यथा । छिनद्म्यस्य बन्धनं मूलमुर्वार्वा इव ॥ २ ॥
निर्बलासेतः प्र पताशुंगः शिशुको यथा । अथो इट इव हायनोप द्राह्यवीरहा ॥ ३ ॥ (४२)

(१५) शत्रुनिवारणम् ।

१-३ उद्दालकः । वनस्पतिः । अनुष्टुप् ।

उत्तमो अस्योषधीनां तव वृक्षा उपस्तयः । उपस्तिरस्तु सोऽ३स्माकं यो अस्माँ अभिदासति ॥ १ ॥
सबन्धुश्चासबन्धुश्च यो अस्माँ अभिदासति । तेषां सा वृक्षाणामिवाहं भूयासमुत्तमः ॥ २ ॥
यथा सोम ओषधीनामुत्तमो हविषां कृतः । तलाशा वृक्षाणामिवाहं भूयासमुत्तमः ॥ ३ ॥ (४५)

(१६) अक्षिरोगभैषजम् ।

१-४ शौनकः । चन्द्रमाः, मन्त्रोक्तदेवताः । अनुष्टुप्, १ निचृत्त्रिपदा गायत्री;
३ बृहतीगर्भा ककुम्मत्यनुष्टुप्, ४ त्रिपदा प्रतिष्ठा ।

आबयो अनाबयो रसस्त उग्र आबयो । आ ते करम्भमद्मसि ॥ १ ॥
विहह्लो नाम ते पिता मदावती नाम ते माता । स हिन त्वमसि यस्त्वमात्मानमावयः ॥ २ ॥
तौविलिकेऽवेलयावायमैलब ऐलयीत् । बभ्रुश्च बभ्रुकर्णश्चापेहि निराल ॥ ३ ॥
अलसालासि पूर्वा सिलाञ्जालास्युत्तरा । नीलागलसाला ॥ ४ ॥ (४९)

(१७) गर्भदृंहणम् ।

१-४ अथर्वा । गर्भदृंहणम्, पृथिवी । अनुष्टुप् ।

यथेयं पृथिवी मही भूतानां गर्भमादधे । एवा ते ध्रियतां गर्भो अनु सूतुं सवितवे ॥ १ ॥
यथेयं पृथिवी मही दाधारेमान्वनस्पतीन् । एवा ते ध्रियतां गर्भो अनु सूतुं सवितवे ॥ २ ॥
यथेयं पृथिवी मही दाधार पर्वतान्गिरीन् । एवा ते ध्रियतां गर्भो अनु सूतुं सवितवे ॥ ३ ॥ (५२)

यथेयं पृथिवी मही दाधार विष्ठितं जगत् । एवा ते ध्रियतां गर्भो अनु सूतुं सवितवे ॥ ४ ॥ (५३)

(१८) ईर्ष्याविनाशनम् ।

१—३ अथर्वा । ईर्ष्याविनाशनम् । अनुष्टुप् ।

ईर्ष्याया ध्राजिं प्रथमां प्रथमस्या उतापराम् । अग्निं हृदय्यं१ शोकं तं ते निर्वापयामसि ॥१॥
यथा भूमिर्मृतमना मृतान्मृतमनस्तरा । यथोत मम्रुषो मन एवेर्ष्योर्मृतं मनः ॥२॥
अदो यत्ते हृदि श्रितं मनस्कं पतयिष्णुकम् । ततस्त ईर्ष्यां मुञ्चामि निरूष्माणं दृतेरिव ॥३॥ (५६)

(१९) पावमानम् ।

१-३ शन्तातिः । चन्द्रमाः, १ देवजनाः, मनवः, विश्वाभूतानि, पवमानः; २ पवमानः; ३ सविता ।
गायत्री, १ अनुष्टुप् ।

पुनन्तु मा देवजनाः पुनन्तु मनवो धिया । पुनन्तु विश्वा भूतानि पवमानः पुनातु मा ॥१॥
पवमानः पुनातु मा क्रत्वे दक्षाय जीवसे । अथो अरिष्टतातये ॥२॥
उभाभ्यां देव सवितः पवित्रेण सवेन च । अस्मान्पुनीहि चक्षसे ॥३॥ (५९)

(२०) यक्ष्मनाशनम् ।

१-३ भृग्वङ्गिराः । यक्ष्मनाशनम् । १ जगती, २ ककुम्मतीप्रस्तारपङ्क्तिः, ३ सतः पङ्क्तिः ।

अग्नेरिवास्य दहत एति शुष्मिण उतेव मत्तो विलपन्नपायति ।
अन्यमस्मदिच्छतु कं चिदव्रतस्तपुर्वधाय नमो अस्तु तक्मने ॥ १ ॥
नमो रुद्राय नमो अस्तु तक्मने नमो राज्ञे वरुणाय त्विषीमते ।
नमो दिवे नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः ॥ २ ॥
अयं यो अभिशोचयिष्णुर्विश्वा रूपाणि हरिता कृणोषि ।
तस्मै तेऽरुणाय बभ्रवे नमः कृणोमि वन्याय तक्मने ॥ ३ ॥ (६२)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥२॥

(२१) केशवर्धनी ओषधिः ।

१-३ शन्तातिः । चन्द्रमाः । अनुष्टुप् ।

[३] इमा यास्तिस्रः पृथिवीस्तासां ह भूमिरुत्तमा । तासामधि त्वचो अहं भेषजं समु जग्रभम् ॥१॥
श्रेष्ठमसि भेषजानां वसिष्ठं वीरुधानाम् । सोमो भग इव यामेषु देवेषु वरुणो यथा ॥ २ ॥
रेवतीरनाधृषः सिषासवः सिषासथ । उत स्थ केशदृंहणीरथो ह केशवर्धनीः ॥ ३ ॥ (६५)

(२२) भैषज्यम्।

१-३ शन्तातिः। १ आदित्यरश्मिः, २-३ मरुतः। त्रिष्टुप्, २ चतुष्पदा भुरिग्जगती।

कृष्णं नियानं हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत्पतन्ति।
त आववृत्रन्त्सदनादृतस्यादिद्घृतेन पृथिवीं व्यूदुः ॥ १ ॥
पयस्वतीः कृणुथाप ओषधीः शिवा यदेजथा मरुतो रुक्मवक्षसः।
ऊर्जं च तत्र सुमतिं च पिन्वत यत्रा नरो मरुतः सिञ्चथा मधु ॥ २ ॥
उदप्रुतो मरुतस्ताँ इयर्त वृष्टिर्या विश्वा निवतस्पृणाति।
एजाति ग्लहा कन्येव तुन्नैरुं तुन्दाना पत्येव जाया ॥ ३ ॥ (६८)

(२३) अपां भैषज्यम्।

१-३ शन्तातिः। आपः। १ अनुष्टुप्, २ त्रिपदा गायत्री, ३ परोष्णिक्।

सस्रुषीस्तदपसो दिवा नक्तं च सस्रुषीः। वरेण्यक्रतुरहमपो देवीरुप ह्वये ॥ १ ॥
ओता आपः कर्मण्या मुञ्चन्त्वितः प्रणीतये। सद्यः कृण्वन्त्वेतवे ॥ २ ॥
देवस्य सवितुः सवे कर्म कृण्वन्तु मानुषाः। शं नो भवन्त्वप ओषधीः शिवाः ॥ ३ ॥ (७१)

(२४) अपां भैषज्यम्।

१-३ शन्तातिः। आपः। अनुष्टुप्।

हिमवतः प्र स्रवन्ति सिन्धौ समह संगमः।
आपो ह मह्यं तद्देवीर्ददन्हृद्द्योतभेषजम् ॥ १ ॥
यन्मे अक्ष्योरादिद्योत पार्ष्ण्योः प्रपदोश्च यत्।
आपस्तत्सर्वं निष्करन्भिषजां सुभिषक्तमाः ॥ २ ॥
सिन्धुपत्नीः सिन्धुराज्ञीः सर्वा या नद्य१ स्थन।
दत्त नस्तस्य भेषजं तेना वो भुनजामहै ॥ ३ ॥ (७४)

(२५) मन्याविनाशनम्।

१-३ शुनःशेपः। मन्याविनाशनम्। अनुष्टुप्।

पञ्च च याः पञ्चाशच्च संयन्ति मन्या अभि।
इतस्ताः सर्वा नश्यन्तु वाका अपचितामिव ॥ १ ॥
सप्त च याः सप्ततिश्च संयन्ति ग्रैव्या अभि।
इतस्ताः सर्वा नश्यन्तु वाका अपचितामिव ॥ २ ॥ (७६)

नव च या नवतिश्च संयन्ति स्कन्ध्या अभि ।
इतस्ताः सर्वा नश्यन्तु वाका अपचितामिव ॥ ३ ॥ (७७)

(२६) पाप्मनाशनम् ।

१—३ ब्रह्मा । पाप्मा । अनुष्टुप् ।

अव मा पाप्मन्सृज वशी सन्मृडयासि नः ।
आ मा भद्रस्य लोके पाप्मन्धेह्यविंह्रुतम् ॥ १ ॥
यो नः पाप्मन्न जहासि तमु त्वा जहिमो वयम् ।
पथामनु व्यावर्तनेऽन्यं पाप्मानु पद्यताम् ॥ २ ॥
अन्यत्रास्मन्न्युच्यतु सहस्राक्षो अमर्त्यः ।
यं द्वेषाम तमृच्छतु यमु द्विष्मस्तमिज्जहि ॥ ३ ॥ (८०)

(२७) अरिष्टक्षयणम् ।

१—३ भृगुः । यमः, निर्ऋतिः । जगती, २ त्रिष्टुप् ।

देवाः कपोत इषितो यदिच्छन्दूतो निर्ऋत्या इदमाजगाम ।
तस्मा अर्चाम कृणवाम निष्कृतिं शं नो अस्तु द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ १ ॥
शिवः कपोत इषितो नो अस्त्वनागा देवाः शकुनो गृहं नः ।
अग्निर्हि विप्रो जुषतां हविर्नः परि हेतिः पक्षिणी नो वृणक्तु ॥ २ ॥
हेतिः पक्षिणी न दभात्यस्मानाष्ट्री पदं कृणुते अग्निधाने ।
शिवो गोभ्य उत पुरुषेभ्यो नो अस्तु मा नो देवा इह हिंसीत्कपोतः ॥ ३ ॥
(८३)

(२८) अरिष्टक्षयणम् ।

१-३ भृगुः । यमः, निर्ऋतिः । त्रिष्टुप्, २ अनुष्टुप्, ३ जगती ।

ऋचा कपोतं नुदत प्रणोदमिषं मदन्तः परि गां नयामः ।
संलोभयन्तो दुरिता पदानि हित्वा न ऊर्जं प्र पदात्पथिष्ठः ॥ १ ॥
परीमेऽग्निमर्षत परीमे गामनेषत ।
देवेष्वक्रत श्रवः क इमाँ आ दधर्षति ॥ २ ॥
यः प्रथमः प्रवतमाससाद बहुभ्यः पन्थामनुपस्पशानः ।
योऽस्येशे द्विपदो यश्चतुष्पदस्तस्मै यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥ ३ ॥ (८६)

(२९) अरिष्टक्षयणम् ।

१–३ भृगुः । यमः, निर्ऋतिः । (बृहती) १–२ विराण्नाम गायत्री, ३ त्र्यवसाना सप्तपदा विराडष्टिः ।

अमून्हेतिः पतत्रिणी न्येतु यदुलूको वदति मोघमेतत् । यद्वा कपोतः पदमग्नौ कृणोति ॥ १ ॥
यौ ते दूतौ निर्ऋत इदमेतोऽप्रहितौ प्रहितौ वा गृहं नः । कपोतोलूकाभ्यामपदं तदस्तु ॥ २ ॥
अवैरहत्यायेदमा पपत्यात्सुवीरताया इदमा ससद्यात् । पराङेव परा वद पराचीमनु संवतम् ।
यथा यमस्य त्वा गृहेऽरसं प्रतिचाकशानाभूकं प्रतिचाकशान् ॥ ३ ॥ (८९)

(३०) पापशमनम् ।

१–३ उपरिबभ्रवः । शमी । जगती, २ त्रिष्टुप्, ३ चतुष्पाच्छंकुमत्यनुष्टुप् ।

देवा इमं मधुना संयुतं यवं सरस्वत्यामधि मणावचर्कृषुः ।
इन्द्र आसीत्सीरपतिः शतक्रतुः कीनाशा आसन्मरुतः सुदानवः ॥ १ ॥
यस्ते मदोऽवकेशो विकेशो येनाभिहस्यं पुरुषं कृणोषि ।
आरात्त्वदन्या वनानि वृक्षि त्वं शमि शतवल्शा वि रोह ॥ २ ॥
बृहत्पलाशे सुभगे वर्षवृद्ध ऋतावरि ।
मातेव पुत्रेभ्यो मृड केशेभ्यः शमि ॥ ३ ॥ (९२)

(३१) गौः ।

१–३ उपरिबभ्रवः । गौः । गायत्री ।

आयं गौः पृश्निरक्रमीदसदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्त्स्वः ॥ १ ॥
अन्तश्चरति रोचना अस्य प्राणादपानतः । व्यख्यन्महिषः स्वः ॥ २ ॥
त्रिंशद्धामा वि राजति वाक्पतङ्गो अशिश्रियत् । प्रति वस्तोरहर्द्युभिः ॥ ३ ॥ (९५)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥३॥

(३२) यातुधानक्षयणम् ।

(१–३) १,२ चातनः; ३ अथर्वा । १ अग्निः, २ रुद्रः, ३ मित्रावरुणौ । त्रिष्टुप्, २ प्रस्तारपङ्क्तिः ।

[४] अन्तर्दावे जुहुता स्वेतद्यातुधानक्षयणं घृतेन ।
आराद्रक्षांसि प्रति दह त्वमग्ने न नो गृहाणामुप तीतपासि ॥ १ ॥
रुद्रो वो ग्रीवा अशरैत्पिशाचाः पृष्टीर्वोऽपि शृणातु यातुधानाः ।
वीरुद्वो विश्वतोवीर्या यमेन समजीगमत् ॥ २ ॥
अभयं मित्रावरुणाविहास्तु नोऽर्चिषात्त्रिणो नुदतं प्रतीचः ।
मा ज्ञातारं मा प्रतिष्ठां विदन्त मिथो विघ्नाना उप यन्तु मृत्युम् ॥ ३ ॥ (९८)

(३३) इन्द्रस्तवः ।

१-३ जाटिकायनः । इन्द्रः । गायत्री, २ अनुष्टुप् ।

यस्येदमा रजो युजस्तुजे जना वनं स्वः । इन्द्रस्य रन्त्यं बृहत् ॥ १ ॥
नाधृष आ दधृषते धृषाणो धृषितः शवः । पुरा यथा व्यथिः श्रव इन्द्रस्य नाधृषे शवः ॥ २ ॥
स नो ददातु तां रयिमुरुं पिशङ्गसंदृशम् । इन्द्रः पतिस्तुविष्टमो जनेष्वा ॥ ३ ॥ (१०१)

(३४) शत्रुनाशनम् ।

१-५ चातनः । अग्निः । गायत्री ।

प्राग्नये वाचमीरय वृषभाय क्षितीनाम् । स नः पर्षदति द्विषः ॥ १ ॥
यो रक्षांसि निजूर्वत्यग्निस्तिग्मेन शोचिषा । स नः पर्षदति द्विषः ॥ २ ॥
यः परस्याः परावतस्तिरो धन्वातिरोचते । स नः पर्षदति द्विषः ॥ ३ ॥
यो विश्वाभि विपश्यति भुवना सं च पश्यति । स नः पर्षदति द्विषः ॥ ४ ॥
यो अस्य पारे रजसः शुक्रो अग्निरजायत । स नः पर्षदति द्विषः ॥ ५ ॥ (१०६)

(३५) वैश्वानरः ।

१-३ कौशिकः । वैश्वानरः । गायत्री ।

वैश्वानरो न ऊतय आ प्र यातु परावतः । अग्निर्नः सुष्टुतीरुप ॥ १ ॥
वैश्वानरो न आगमदिमं यज्ञं सजूरुप । अग्निरुक्थेष्वंहसु ॥ २ ॥
वैश्वानरोऽङ्गिरसां स्तोममुक्थं च चाक्लृपत् । ऐषु द्युम्नं स्वर्यमत् ॥ ३ ॥ (१०९)

(३६) वैश्वानरः ।

१-३ अथर्वा (स्वस्त्ययनकामः) । अग्निः । गायत्री ।

ऋतावानं वैश्वानरमृतस्य ज्योतिषस्पतिम् । अजस्रं घर्ममीमहे ॥ १ ॥
स विश्वा प्रति चाक्लृप ऋतूंरुत्सृजते वशी । यज्ञस्य वय उत्तिरन् ॥ २ ॥
अग्निः परेषु धामसु कामो भूतस्य भव्यस्य । सम्राडेको वि राजति ॥ ३ ॥ (११२)

(३७) शापनाशनम् ।

१-३ अथर्वा (स्वस्त्ययनकामः) । चन्द्रमाः । अनुष्टुप् ।

उप प्रागात्सहस्राक्षो युक्त्वा शपथो रथम् ।
शप्तारमन्विच्छन्मम वृक इवाविमतो गृहम् ॥ १ ॥ (११३)

परि णो वृङ्धि शपथ ह्रदमग्निरिवा दहन् ।
शप्तारमत्र नो जहि दिवो वृक्षमिवाशनिः ॥ २ ॥
यो नः शपादशपतः शपतो यश्च नः शपात् ।
शुने पेष्ट्रमिवावक्षामं तं प्रत्यस्यामि मृत्यवे ॥ ३ ॥ (११५)

(३८) वर्चस्यम् ।

१-४ अथर्वा (वर्चस्कामः) । त्विषिः, बृहस्पतिः । त्रिष्टुप् ।

सिंहे व्याघ्र उत या पृदाकौ त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या ।
इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सा न ऐतु वर्चसा संविदाना ॥ १ ॥
या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये त्विषिरप्सु गोषु या पुरुषेषु ।
इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सा न ऐतु वर्चसा संविदाना ॥ २ ॥
रथे अक्षेष्वृषभस्य वाजे वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे ।
इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सा न ऐतु वर्चसा संविदाना ॥ ३ ॥
राजन्ये दुन्दुभावायतायामश्वस्य वाजे पुरुषस्य मायौ ।
इन्द्रं या देवी सुभगा जजान सा न ऐतु वर्चसा संविदाना ॥ ४ ॥ (११९)

(३९) वर्चस्यम् ।

१-३ अथर्वा (वर्चस्कामः) । त्विषिः, बृहस्पतिः । जगती, २ त्रिष्टुप्, ३ अनुष्टुप् ।

यशो हविर्वर्धतामिन्द्रजूतं सहस्रवीर्यं सुभृतं सहस्कृतम् ।
प्रसर्स्राणमनु दीर्घाय चक्षसे हविष्मन्तं मा वर्धय ज्येष्ठतातये ॥ १ ॥
अच्छा न इन्द्रं यशसं यशोभिर्यशस्विनं नमसाना विधेम ।
स नो रास्व राष्ट्रमिन्द्रजूतं तस्य ते रातौ यशसः स्याम ॥ २ ॥
यशा इन्द्रो यशा अग्निर्यशाः सोमो अजायत ।
यशा विश्वस्य भूतस्याहमस्मि यशस्तमः ॥ ३ ॥ (१२२)

(४०) अभयम् ।

१-३ अथर्वा । १ द्यावापृथिवी, सोमः, सविता, अन्तरिक्षं, सप्तऋषयः; २ सविता, इन्द्रः; ३ इन्द्रः । १-२ जगती, ३ अनुष्टुप् ।

अभयं द्यावापृथिवी इहास्तु नोऽभयं सोमः सविता नः कृणोतु ।
अभयं नोऽस्तूर्व१न्तरिक्षं सप्तऋषीणां च हविषाभयं नो अस्तु ॥ १ ॥ (१२३)

असौ ग्रामाय प्रदिशश्चतस्र ऊर्जं सुभूतं स्वस्ति सविता नः कृणोतु ।
अशत्रुरिन्द्रो अभयं नः कृणोत्वन्यत्र राज्ञामभि यातु मन्युः ॥ २ ॥
अनमित्रं नो अधरादनमित्रं न उत्तरात् ।
इन्द्रानमित्रं नः पश्चादनमित्रं पुरस्कृधि ॥ ३ ॥ (१२५)

(४१) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-३ ब्रह्मा । चन्द्रमाः, २ सरस्वती, ३ दैव्या ऋषयः । अनुष्टुप्, १ भुरिक्, ३ त्रिष्टुप् ।

मनसे चेतसे धिय आकूतय उत चित्तये । मत्यै श्रुताय चक्षसे विधेम हविषा वयम् ॥१॥
अपानाय व्यानाय प्राणाय भूरिधायसे । सरस्वत्या उरुव्यचे विधेम हविषा वयम् ॥ २ ॥
मा नो हासिषुर्ऋषयो दैव्या ये तनूपा ये नस्तन्वस्तनूजाः ।
अमर्त्या मर्त्याँ अभि नः सचध्वमायुर्धत्त प्रतरं जीवसे नः ॥ ३ ॥ (१२८)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(४२) परस्परचित्तैकीकरणम् ।

१-३ भृग्वङ्गिराः (परस्परं चित्तैकीकरणकामः) । मन्युः । अनुष्टुप्, १-२ भुरिक् ।

[५] अव ज्यामिव धन्वनो मन्युं तनोमि ते हृदः ।
यथा संमनसौ भूत्वा सखायाविव सचावहै ॥ १ ॥
सखायाविव सचावहा अव मन्युं तनोमि ते ।
अधस्ते अश्मनो मन्युमुपास्यामसि यो गुरुः ॥ २ ॥
अभि तिष्ठामि ते मन्युं पार्ष्ण्या प्रपदेन च ।
यथावशो न वादिषो मम चित्तमुपायसि ॥ ३ ॥ (१३१)

(४३) मन्युशमनम् ।

१-३ भृग्वङ्गिराः (परस्परचित्तैकीकरणकामः) । मन्युशमनम् । अनुष्टुप् ।

अयं दर्भो विमन्युकः स्वाय चारणाय च । मन्योर्विमन्युकस्यायं मन्युशमन उच्यते ॥१॥
अयं यो भूरिमूलः समुद्रमवतिष्ठति । दर्भः पृथिव्या उत्थितो मन्युशमन उच्यते ॥२॥
वि ते हनव्यां शरणिं वि ते मुख्यां नयामसि ।
यथावशो न वादिषो मम चित्तमुपायसि ॥ ३ ॥ (१३४)

(४४) रोगनाशनम् ।

१-३ विश्वामित्रः । वनस्पतिः । अनुष्टुप्, ३ त्रिपदा महाबृहती ।

अस्थाद् द्यौरस्थात्पृथिव्यस्थाद्विश्वमिदं जगत् ।
अस्थुर्वृक्षा ऊर्ध्वस्वप्नास्तिष्ठाद्रोगो अयं तव ॥ १ ॥
शतं या भेषजानि ते सहस्रं संगतानि च ।
श्रेष्ठमास्रावभेषजं वसिष्ठं रोगनाशनम् ॥ २ ॥
रुद्रस्य मूत्रमस्यमृतस्य नाभिः ।
विषाणका नाम वा असि पितॄणां मूलादुत्थिता वातीकृतनाशनी ॥ ३ ॥ (१३७)

(४५) दुःष्वप्ननाशनम् ।

१-३ अङ्गिराः प्रचेता यमश्च । दुःष्वप्ननाशनम् । पथ्यापङ्क्तिः, २ भुरिक् त्रिष्टुप्, ३ अनुष्टुप् ।

परोऽपेहि मनस्पाप किमशस्तानि शंससि ।
परेहि न त्वा कामये वृक्षां वनानि सं चर गृहेषु गोषु मे मनः ॥ १ ॥
अवशसा निःशसा यत्पराशसोपारिम जाग्रतो यत्स्वपन्तः ।
अग्निर्विश्वान्यप दुष्कृतान्यजुष्टान्यारे अस्मद्दधातु ॥ २ ॥
यदिन्द्र ब्रह्मणस्पतेऽपि मृषा चरामसि ।
प्रचेता न आङ्गिरसो दुरितात्पात्वंहसः ॥ ३ ॥ (१४०)

(४६) दुःष्वप्ननाशनम् ।

१-३ आङ्गिराः प्रचेता यमश्च । दुष्वप्ननाशनम् । १ विष्टारपङ्क्तिः, २ त्र्यवसाना शक्करीगर्भा पञ्चपदा जगती, ३ अनुष्टुप् ।

यो न जीवोऽसि न मृतो देवानाममृतगर्भोऽसि स्वप्न ।
वरुणानी ते माता यमः पितारुरुर्नामासि ॥ १ ॥
विद्म ते स्वप्न जनित्रं देवजामीनां पुत्रोऽसि यमस्य करणः ।
अन्तकोऽसि मृत्युरसि ।
तं त्वा स्वप्न तथा सं विद्म स नः स्वप्न दुष्वप्न्यात्पाहि ॥ २ ॥
यथा कलां यथा शफं यथर्णं संनयन्ति ।
एवा दुष्वप्न्यं सर्वं द्विषते सं नयामसि ॥ ३ ॥ (१४३)

(४७) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-३ अङ्गिराः प्रचेताः । १ अग्निः, २ विश्वे देवाः, ३ सुधन्वा । त्रिष्टुप् ।

अग्निः प्रातःसवने पात्वस्मान्वैश्वानरो विश्वकृद्विश्वशंभूः ।
स नः पावको द्रविणे दधात्वायुष्मन्तः सहभक्षाः स्याम ॥ १ ॥
विश्वे देवा मरुत इन्द्रो अस्मानस्मिन्द्वितीये सवने न जह्युः ।
आयुष्मन्तः प्रियमेषां वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम ॥ २ ॥
इदं तृतीयं सवनं कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त ।
ते सौधन्वनाः स्वरानशानाः स्विष्टिं नो अभि वस्यो नयन्तु ॥ ३ ॥ (१४६)

(४८) स्वस्तिवाचनम् ।

१-३ अङ्गिराः प्रचेताः । १ श्येनः, २ ऋभुः, ३ वृषा । उष्णिक् ।

श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु त्वा रभे । स्वस्ति मा सं वहास्य यज्ञस्योदृचि स्वाहा ॥ १ ॥
ऋभुरसि जगच्छन्दा अनु त्वा रभे । स्वस्ति मा सं वहास्य यज्ञस्योदृचि स्वाहा ॥ २ ॥
वृषासि त्रिष्टुप्छन्दा अनु त्वा रभे । स्वस्ति मा सं वहास्य यज्ञस्योदृचि स्वाहा ॥ ३ ॥ (१४९)

(४९) अग्निस्तवः ।

१-३ गार्ग्यः । अग्निः । १ अनुष्टुप्, २ जगती, ३ विराड् जगती ।

नहि ते अग्ने तन्वः क्रूरमानंश मर्त्यः ।
कपिर्बभस्ति तेजनं स्वं जरायु गौरिव ॥ १ ॥
मेष इव वै सं च वि चोर्वच्यसे यदुत्तरद्रावुपरश्च खादतः ।
शीर्ष्णा शिरोऽप्ससाप्सो अर्दयन्नंशून्बभस्ति हरितेभिरासभिः ॥ २ ॥
सुपर्णा वाचमक्रतोप द्यव्याखरे कृष्णा इषिरा अनर्तिषुः ।
नि यन्नियन्त्युपरस्य निष्कृतिं पुरू रेतो दधिरे सूर्यश्रितः ॥ ३ ॥ (१५२)

(५०) अभययाचना ।

१-३ अथर्वा (अभयकामः) । अश्विनौ । १ विराड् जगती, २-३ पथ्यापङ्क्तिः ।

हतं तर्दं समङ्कमाखुमश्विना छिन्तं शिरो अपि पृष्टीः शृणीतम् ।
यवान्नेददानपि नह्यतं मुखमथाभयं कृणुतं धान्याय ॥ १ ॥ (१५३)

तर्द॒ है पत॑ङ्ग॒ है जभ्य॒ हा उप॑क्वस ।
ब्र॒ह्मेवासं॑स्थितं ह॒विरन॑दन्त इ॒मान्यवा॒नहिं॑सन्तो अ॒पोदि॑त　　॥ २ ॥
तर्दा॑पते॒ वघा॑पते॒ तृष्ट॑जम्भा॒ आ शृ॑णोत मे ।
य आ॑र॒ण्या व्य॒द्वि॒रा ये के च॒ स्थ व्य॒द्वि॒रास्तान्त्सर्वा॑ञ्जम्भयामसि ॥ ३ ॥　　(१५७)

(५१) एनोनाशनम् ।

१–३ शन्तातिः । आपः, ३ वरुणः । त्रिष्टुप्, १ गायत्री, ३ जगती ।

वा॒योः पू॒तः प॒वित्रे॑ण प्र॒त्यङ् सोमो॒ अति॑ द्रु॒तः ।
इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑　　॥ १ ॥
आपो॑ अ॒स्मान्मा॒तरः॑ सूदयन्तु घृ॒तेन॑ नो घृत॒प्व॑ः पुनन्तु ।
विश्वं॒ हि रि॒प्रं प्र॒वह॑न्ति दे॒वीरुदि॒दा॑भ्य॒ः शुचि॒रा पू॒त ए॑मि　　॥ २ ॥
यत्किं चे॒दं व॑रुण॒ दैव्ये॒ जने॑ऽभिद्रो॒हं म॑नु॒ष्या॒३श्चर॑न्ति ।
अचि॑त्त्या॒ चेत्तव॒ धर्मा॑ युयोपि॒म मा न॒स्तस्मा॒देन॑सो देव रीरिषः ॥ ३ ॥　　(१५८)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥
[इति त्रयोदशः प्रपाठकः ॥ १३ ॥]

(५२) भैषज्यम् ।

१–३ भागलिः । १ सूर्यः, २ गावः, ३ भेषजम् । अनुष्टुप् ।

[अथ चतुर्दशः प्रपाठकः ॥ १४ ॥]

[६] उत्सूर्यो॑ दि॒व ए॑ति पु॒रो रक्षां॑सि नि॒जूर्व॑न् । आ॒दि॒त्यः पर्व॑तेभ्यो वि॒श्वदृ॑ष्टो अदृष्ट॒हा ॥१॥
नि गावो॑ गो॒ष्ठे अ॑सदन्नि मृ॒गासो॑ अविक्षत　। न्यू॒३र्मयो॑ न॒दीनां॒ न्य॑१दृष्टा॑ अलिप्सत ॥२॥
आ॒यु॒र्द॒दं वि॑प॒श्चितं॑ श्रु॒तां कण्व॑स्य वी॒रुध॑म् । आभा॑रिषं वि॒श्वभे॑षजीम॒स्याद॒ष्टान्नि श॑मयत् ॥३॥ (१६१)

(५३) सर्वतो रक्षणम् ।

१–३ बृहच्छुक्रः । १ द्यौः, पृथिवी, शुक्रः, सोमः, अग्निः, वायुः, सविता, २ वैश्वानरः,
३ त्वष्टा । त्रिष्टुप्, १ जगती ।

द्यौश्च॑ म इ॒दं पृ॑थि॒वी च॒ प्रचे॑तसौ शु॒क्रो बृ॒हन्दक्षि॑णया पिपर्तु ।
अनु॑ स्व॒धा चि॑कितां॒ सोमो॑ अ॒ग्निर्वा॒युर्नः॑ पातु स॒विता भग॑श्च　॥ १ ॥
पुन॑ः प्रा॒णः पुन॑रा॒त्मा न॒ ऐतु॒ पुन॒श्चक्षु॑ः पुन॒रसु॒र्न॒ ऐतु॑ ।
वै॒श्वा॒न॒रो नो॒ अद॑ब्धस्तनू॒पा अ॒न्तस्ति॑ष्ठाति दुरि॒तानि॒ विश्वा॑

*

सं वर्चसा पयसा सं तनूभिरगन्महि मनसा सं शिवेन ।
त्वष्टा नो अत्र वरीयः कृणोत्वनु नो मार्ष्टु तन्वो३ यद्विरिष्टम् ॥ ३ ॥ (१६४)

(५४) अमित्रदम्भनम् ।

१-३ ब्रह्मा । अग्नीषोमौ । अनुष्टुप् ।

इदं तद्युज उत्तरमिन्द्रं शुम्भाम्यष्टये । अस्य क्षत्रं श्रियं महीं वृष्टिरिव वर्धया तृणम् ॥१॥
अस्मै क्षत्रमग्नीषोमावस्मै धारयतं रयिम् । इमं राष्ट्रस्याभीवर्गे कृणुतं युज उत्तरम् ॥२॥
सबन्धुश्चासबन्धुश्च यो अस्माँ अभिदासति । सर्वं तं रन्धयासि मे यजमानाय सुन्वते ॥३॥ (१६७)

(५५) सौमनस्यम् ।

१-३ ब्रह्मा । १ विश्वे देवाः, २-३ रुद्रः । जगती, २ त्रिष्टुप् ।

ये पन्थानो बहवो देवयाना अन्तरा द्यावापृथिवी संचरन्ति ।
तेषामज्यानिं यतमो वहाति तस्मै मा देवाः परि धत्तेह सर्वे ॥ १ ॥
ग्रीष्मो हेमन्तः शिशिरो वसन्तः शरद्वर्षाः स्विते नो दधात ।
आ नो गोषु भजता प्रजायां निवात इद्वः शरणे स्याम ॥ २ ॥
इदावत्सराय परिवत्सराय संवत्सराय कृणुता बृहन्नमः ।
तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ३ ॥ (१७०)

(५६) सर्पेभ्यो रक्षणम् ।

१-३ शन्तातिः । १ विश्वे देवाः, २-३ रुद्रः । १ उष्णिग्गर्भा पथ्यापङ्क्तिः, २ अनुष्टुप्, ३ निचृत् ।

मा नो देवा अहिर्वधीत्सतोकान्त्सहपूरुषान् ।
संयतं न वि ष्परद्व्यात्तं न सं यमन्नमो देवजनेभ्यः ॥ १ ॥
नमोऽस्त्वसिताय नमस्तिरश्चिराजये ।
स्वजाय बभ्रवे नमो नमो देवजनेभ्यः ॥ २ ॥
सं ते हन्मि दता दतः समु ते हन्वा हनू ।
सं ते जिह्वया जिह्वां सम्वास्नाह आस्यम् ॥ ३ ॥ (१७३)

(५७) जलचिकित्सा ।

१-३ शन्तातिः । रुद्रः । १-२ अनुष्टुप्, ३ पथ्याबृहती ।

इदमिद्वा उ भेषजमिदं रुद्रस्य भेषजम् ।
येनेषुमेकतेजनां शतशल्यामपब्रवत् ॥ १ ॥ (१७४)

जालाषेणाभि षिञ्चत जालाषेणोप सिञ्चत ।
जालाषमुग्रं भेषजं तेन नो मृड जीवसे ॥ २ ॥
शं च नो मयश्च नो मा च नः किं चनाममत् ।
क्षमा रपो विश्वं नो अस्तु भेषजं सर्वं नो अस्तु भेषजम् ॥ ३ ॥ (१७६)

(५८) यशःप्राप्तिः ।

१-३ अथर्वा (यशस्कामः) । बृहस्पतिः, १-२ इन्द्रः, द्यावापृथिवी, सविता; ३ अग्निः, इन्द्रः, सोमः । १ जगती, २ प्रस्तारपङ्क्तिः, ३ अनुष्टुप् ।

यशसं मेन्द्रो मघवान्कृणोतु यशसं द्यावापृथिवी उभे इमे ।
यशसं मा देवः सविता कृणोतु प्रियो दातुर्दक्षिणाया इह स्याम् ॥ १ ॥
यथेन्द्रो द्यावापृथिव्योर्यशस्वान्यथाप ओषधीषु यशस्वतीः ।
एवा विश्वेषु देवेषु वयं सर्वेषु यशसः स्याम ॥ २ ॥
यशा इन्द्रो यशा अग्निर्यशाः सोमो अजायत ।
यशा विश्वस्य भूतस्याहमस्मि यशस्तमः ॥ ३ ॥ (१७९)

(५९) औषधिः ।

१-३ अथर्वा । रुद्रः, अरुन्धती, औषधिः । अनुष्टुप् ।

अनडुद्भ्यस्त्वं प्रथमं धेनुभ्यस्त्वमरुन्धति । अधेनवे वयसे शर्म यच्छ चतुष्पदे ॥ १ ॥
शर्म यच्छत्वोषधिः सह देवीररुन्धती । करत्पयस्वन्तं गोष्ठमयक्ष्माँ उत पूरुषान् ॥ २ ॥
विश्वरूपां सुभगामच्छावदामि जीवलाम् ।
सा नो रुद्रस्यास्तां हेतिं दूरं नयतु गोभ्यः ॥ ३ ॥ (१८२)

(६०) पतिलाभः ।

१-३ अथर्वा । अर्यमा । अनुष्टुप् ।

अयमा यात्यर्यमा पुरस्ताद्विषितस्तुपः ।
अस्या इच्छन्नग्रुवै पतिमुत जायामजानये ॥ १ ॥
अश्रमदियमर्यमन्नन्यासां समनं यती ।
अङ्गो न्वर्यमन्नस्या अन्याः समनमायति ॥ २ ॥
धाता दाधार पृथिवीं धाता द्यामुत सूर्यम् ।
धातास्या अग्रुवै पतिं दधातु प्रतिकाम्यम् ॥ ३ ॥ (१८५)

(६१) विश्वस्रष्टा ।

१-३ अथर्वा । रुद्रः । त्रिष्टुप्, २-३ भुरिक् ।

मह्यमापो मधुमदेरयन्तां मह्यं सूरो अभरज्ज्योतिषे कम् ।
मह्यं देवा उत विश्वे तपोजा मह्यं देवः सविता व्यचो धात् ॥ १ ॥
अहं विवेच पृथिवीमुत द्यामहमृतूरजनयं सप्त साकम् ।
अहं सत्यमनृतं यद्वदाम्यहं दैवीं परि वाचं विशश्च ॥ २ ॥
अहं जजान पृथिवीमुत द्यामहमृतूरजनयं सप्त सिन्धून् ।
अहं सत्यमनृतं यद्वदामि यो अग्नीषोमावजुषे सखाया ॥ ३ ॥ (१८८)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

(६२) पावमानम् ।

१—३ अथर्वा । रुद्रः वैश्वानरः वातः द्यावापृथिवी । त्रिष्टुप् ।

[७] वैश्वानरो रश्मिभिर्नः पुनातु वातः प्राणेनेषिरो नभोभिः ।
द्यावापृथिवी पयसा पयस्वती ऋतावरी यज्ञिये नः पुनीताम्॥ १ ॥
वैश्वानरीं सूनृतामा रभध्वं यस्या आशास्तन्वो वीतपृष्ठाः ।
तया गृणन्तः सधमादेषु वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ २ ॥
वैश्वानरीं वर्चस आ रभध्वं शुद्धा भवन्तः शुचयः पावकाः ।
इहेडया सधमादं मदन्तो ज्योक्पश्येम सूर्यमुच्चरन्तम् ॥ ३ ॥ (१९१)

(६३) वर्चोबलप्राप्तिः ।

१-४ द्रुह्वणः । १ निर्ऋतिः, २ यमः, ३ मृत्युः, ४ अग्निः । जगती, २ अतिजगतीगर्भा, ४ अनुष्टुप् ।

यत्ते देवी निर्ऋतिराबबन्ध दाम ग्रीवास्वविमोक्यं यत् ।
तत्ते वि ष्याम्यायुषे वर्चसे बलायादोमदमन्नमद्धि प्रसूतः ॥ १ ॥
नमोऽस्तु ते निर्ऋते तिग्मतेजोऽयस्मयान्वि चृता बन्धपाशान् ।
यमो मह्यं पुनरित्त्वां ददाति तस्मै यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥ २ ॥
अयस्मये द्रुपदे बेधिष इहाभिहितो मृत्युभिर्ये सहस्रम् ।
यमेन त्वं पितृभिः संविदान उत्तमं नाकमधि रोहयेमम् ॥ ३ ॥
संसमिद्युवसे वृषन्नग्ने विश्वान्यर्य आ ।
इडस्पदे समिध्यसे स नो वसून्या भर ॥ ४ ॥ (१९५)

(६४) सांमनस्यम् ।

१-३ अथर्वा । सांमनस्यम्, १ देवाः । अनुष्टुप् (२ त्रिष्टुप्) ।

सं जानीध्वं सं पृच्यध्वं सं वो मनांसि जानताम् ।
देवा भागं यथा पूर्वे संजानाना उपासते ॥ १ ॥
समानो मन्त्रः समितिः समानी समानं व्रतं सह चित्तमेषाम् ।
समानेन वो हविषा जुहोमि समानं चेतो अभिसंविशध्वम् ॥ २ ॥
समानी व आकूतिः समाना हृदयानि वः ।
समानमस्तु वो मनो यथा वः सुसहासति ॥ ३ ॥ (१९८)

(६५) शत्रुनाशनम् ।

१-३ अथर्वा । (चन्द्रः,) इन्द्रः, पराशरः । अनुष्टुप्, १ पथ्यापङ्क्तिः ।

अव मन्युरवायताव बाहू मनोयुजा ।
पराशर त्वं तेषां पराञ्चं शुष्ममर्दयाधा नो रयिमा कृधि ॥ १ ॥
निर्हस्तेभ्यो नैर्हस्तं यं देवाः शरुमस्यथ ।
वृश्चामि शत्रूणां बाहूननेन हविषाहम् ॥ २ ॥
इन्द्रश्चकार प्रथमं नैर्हस्तमसुरेभ्यः ।
जयन्तु सत्वानो मम स्थिरेणेन्द्रेण मेदिना ॥ ३ ॥ (२०१)

(६६) शत्रुनाशनम् ।

१-३ अथर्वा । इन्द्रः । अनुष्टुप्, १ त्रिष्टुप् ।

निर्हस्तः शत्रुरभिदासन्नस्तु ये सेनाभिर्युधमायन्त्यस्मान् ।
समर्पयेन्द्र महता वधेन द्रात्वेषामघहारो विविद्धः ॥ १ ॥
आतन्वाना आयच्छन्तोऽस्यन्तो ये च धावथ ।
निर्हस्ताः शत्रवः स्थनेन्द्रो वोऽद्य पराशरीत् ॥ २ ॥
निर्हस्ताः सन्तु शत्रवोऽङ्गैषां म्लापयामसि ।
अथैषामिन्द्र वेदांसि शतशो वि भजामहै ॥ ३ ॥ (२०४)

(६७) शत्रुनाशनम् ।

१-३ अथर्वा । इन्द्रः । अनुष्टुप् ।

परि वर्त्मानि सर्वत इन्द्रः पूषा च सस्रतुः । मुह्यन्त्वद्यामूः सेना अमित्राणां परस्तराम् ॥ १ ॥ (२०५)

मूढा अमित्राश्चरताशीर्षाण इवाहयः । तेषां वो अग्निमूढानामिन्द्रो हन्तु वरंवरम् ॥२॥
ऐषु नह्य वृषाजिनं हरिणस्या भियं कृधि । पराङमित्र एषत्वर्वाची गौरुपेषतु ॥३॥ (२०७)

(६८) वपनम् ।

१-३ अथर्वा । १ सविता, आदित्याः, रुद्राः, वसवः; २ अदितिः, आपः, प्रजापतिः; ३ सविता, सोमः, वरुणः । १ पुरोविराडतिशाक्करगर्भा चतुष्पदा जगती; २ अनुष्टुप्; ३ अतिजगतीगर्भा त्रिष्टुप् ।

आयमगन्त्सविता क्षुरेणोष्णेन वाय उदकेनेहि ।
आदित्या रुद्रा वसव उन्दन्तु सचेतसः सोमस्य राज्ञो वपत प्रचेतसः ॥ १ ॥
अदितिः श्मश्रु वपत्वाप उन्दन्तु वर्चसा ।
चिकित्सतु प्रजापतिर्दीर्घायुत्वाय चक्षसे ॥ २ ॥
येनावपत्सविता क्षुरेण सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान् ।
तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्य गोमानश्ववानयमस्तु प्रजावान् ॥ ३ ॥ (२१०)

(६९) वर्चःप्राप्तिः ।

१-३ अथर्वा । बृहस्पतिः, अश्विनौ । अनुष्टुप् ।

गिरावरगराटेषु हिरण्ये गोषु यद्यशः । सुरायां सिच्यमानायां कीलाले मधु तन्मयि ॥१॥
अश्विना सारघेण मा मधुनाङ्क्तं शुभस्पती । यथा भर्गस्वतीं वाचमावदानि जनाँ अनु ॥२॥
मयि वर्चो अथो यशोऽथो यज्ञस्य यत्पयः । तन्मयि प्रजापतिर्दिवि द्यामिव दृंहतु ॥३॥ (२१३)

(७०) अघ्न्या ।

१-३ काङ्कायनः । अघ्न्या । जगती ।

यथा मांसं यथा सुरा यथाक्षा अधिदेवने ।
यथा पुंसो वृषण्यत स्त्रियां निहन्यते मनः ॥
एवा ते अघ्न्ये मनोऽधि वत्से नि हन्यताम् ॥ १ ॥
यथा हस्ती हस्तिन्याः पदेन पदमुद्युजे ।
यथा पुंसो वृषण्यत स्त्रियां निहन्यते मनः ॥
एवा ते अघ्न्ये मनोऽधि वत्से नि हन्यताम् ॥ २ ॥
यथा प्रधिर्यथोपधिर्यथा नभ्यं प्रधावधि ।
यथा पुंसो वृषण्यत स्त्रियां निहन्यते मनः ।
एवा ते अघ्न्ये मनोऽधि वत्से नि हन्यताम् ॥ ३ ॥ (२१६)

(७१) अन्नम् ।

१-३ ब्रह्मा । अग्निः, ३ वैश्वानरः, देवाः । जगती, ३ त्रिष्टुप् ।

यदन्नमद्मि बहुधा विरूपं हिरण्यमश्वमुत गामजामविम् ।
यदेव किं च प्रतिजग्रहाहमग्निष्टद्धोता सुहुतं कृणोतु ॥ १ ॥
यन्मा हुतमहुतमाजगाम दत्तं पितृभिरनुमतं मनुष्यैः ।
यस्मान्मे मन उदिव रारजीत्यग्निष्टद्धोता सुहुतं कृणोतु ॥ २ ॥
यदन्नमद्म्यनृतेन देवा दास्यन्नदास्यन्नुत संगृणामि ।
वैश्वानरस्य महतो महिम्ना शिवं मह्यं मधुमदस्त्वन्नम् ॥ ३ ॥ (२१९)

(७२) वाजीकरणम् ।

१-३ अथर्वाङ्गिराः । शेपोऽर्कः । अनुष्टुप्, १ जगती, ३ भुरिक् ।

यथासितः प्रथयते वशाँ अनु वपूंषि कृण्वन्नसुरस्य मायया ।
एवा ते शेपः सहसायमर्कोऽङ्गेनाङ्गं संसमकं कृणोतु ॥ १ ॥
यथा पसस्तायादरं वातेन स्थूलभं कृतम् ।
यावत्परस्वतः पसस्तावत्ते वर्धतां पसः ॥ २ ॥
यावदङ्गीनं पारस्वतं हास्तिनं गार्दभं च यत् ।
यावदश्वस्य वाजिनस्तावत्ते वर्धतां पसः ॥ ३ ॥ (२२२)

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

(७३) सांमनस्यम् ।

१-३ अथर्वा । सांमनस्यम्, वरुणसोमोऽग्निबृहस्पतिवसवः, ३ वास्तोष्पतिः । त्रिष्टुप्; १, ३ भुरिक् ।

[८] एह यातु वरुणः सोमो अग्निर्बृहस्पतिर्वसुभिरेह यातु ।
अस्य श्रियमुपसंयात सर्व उग्रस्य चेत्तुः संमनसः सजाताः ॥ १ ॥
यो वः शुष्मो हृदयेष्वन्तराकूतिर्या वो मनसि प्रविष्टा ।
तान्त्सीवयामि हविषा घृतेन मयि सजाता रमतिर्वो अस्तु ॥ २ ॥
इहैव स्त मापं याताध्यस्मत्पूषा परस्तादपथं वः कृणोतु ।
वास्तोस्पतिरनु वो जोहवीतु मयि सजाता रमतिर्वो अस्तु ॥ ३ ॥ (२२५)

(७४) सांमनस्यम् ।

१-३ अथर्वा । सांमनस्यम्, नाना देवताः, त्रिणामा । अनुष्टुप्, ३ त्रिष्टुप् ।

सं वः पृच्यन्तां तन्वः सं मनांसि समु व्रता ।
सं वोऽयं ब्रह्मणस्पतिर्भगः सं वो अजीगमत् ॥ १ ॥
संज्ञपनं वो मनसोऽथो संज्ञपनं हृदः ।
अथो भगस्य यच्छ्रान्तं तेन संज्ञपयामि वः ॥ २ ॥
यथादित्या वसुभिः संबभूवुर्मरुद्भिरुग्रा अहृणीयमानाः ।
एवा त्रिणामन्नहृणीयमान इमान्जनान्त्संमनसस्कृधीह ॥ ३ ॥ (२२८)

(७५) सपत्नक्षयणम् ।

१-३ कबन्धः । इन्द्रः । अनुष्टुप्, ३ षट्पदा जगती ।

निरमुं नुद ओकसः सपत्नो यः पृतन्यति । नैर्बाध्ये्न हविषेन्द्र एनं पराशरीत् ॥१॥
परमां तं परावतमिन्द्रो नुदतु वृत्रहा । यतो न पुनरायति शश्वतीभ्यः समाभ्यः ॥२॥
एतु तिस्रः परावत एतु पञ्च जनाँ अति ।
एतु तिस्रोऽति रोचना यतो न पुनरायति शश्वतीभ्यः समाभ्यो यावत्सूर्यो असद्दिवि ॥३॥ (२३१)

(७६) आयुष्यम् ।

१-४ कबन्धः । सान्तपनाग्निः । अनुष्टुप्, ३ ककुम्मती ।

य एनं परिषीदन्ति समादधति चक्षसे । संप्रेद्धो अग्निर्जिह्वाभिरुदेतु हृदयादधि ॥१॥
अग्नेः सांतपनस्याहमायुषे पदमा रभे । अद्धातिर्यस्य पश्यति धूममुद्यन्तमास्यतः ॥२॥
यो अस्य समिधं वेद क्षत्रियेण समाहिताम् । नाभिह्वारे पदं नि दधाति स मृत्यवे ॥३॥
नैनं घ्नन्ति पर्यायिणो न सन्नाँ अव गच्छति । अग्नेर्यः क्षत्रियो विद्वान्नाम गृह्णात्यायुषे ॥४॥(२३५)

(७७) प्रतिष्ठापनम्

१-३ कबन्धः । जातवेदाः । अनुष्टुप् ।

अस्थाद् द्यौरस्थात्पृथिव्यस्थाद्विश्वमिदं जगत् ।
आस्थाने पर्वता अस्थु स्थाम्न्यश्वाँ अतिष्ठिपम् ॥ १ ॥
य उदानट् परायणं य उदानण्न्यायनम् । आवर्तनं निवर्तनं यो गोपा अपि तं हुवे ॥ २ ॥
जातवेदो नि वर्तय शतं ते सन्त्वावृतः । सहस्रं त उपावृतस्ताभिर्नः पुनरा कृधि ॥३॥ (२३८)

(७८) दम्पत्यो रयिप्राप्तये प्रार्थना ।

१-३ अथर्वा । १-२ चन्द्रमा, ३ त्वष्टा । अनुष्टुप् ।

तेन भूतेन हविषायमा प्यायतां पुनः ।
जायां यामस्मा आवाक्षुस्तां रसेनाभि वर्धताम् ॥ १ ॥
अभि वर्धतां पयसाभि राष्ट्रेण वर्धताम् ।
रय्या सहस्रवर्चसेमौ स्तामनुपक्षितौ ॥ २ ॥
त्वष्टा जायामजनयत्त्वष्टास्यै त्वां पतिम् ।
त्वष्टा सहस्रमायूंषि दीर्घमायुः कृणोतु वाम् ॥ ३ ॥ (२४१)

(७९) ऊर्जःप्राप्तिः ।

१-३ अथर्वा । संस्फानम् । गायत्री, ३ त्रिपदा प्राजापत्या गायत्री ।

अयं नो नभसस्पतिः संस्फानो अभि रक्षतु । असमातिं गृहेषु नः ॥ १ ॥
त्वं नो नभसस्पत ऊर्जं गृहेषु धारय । आ पुष्टमेत्वा वसु ॥ २ ॥
देव संस्फान सहस्रापोषस्येशिषे ।
तस्य नो रास्व तस्य नो धेहि तस्य ते भक्तिवांसः स्याम ॥ ३ ॥ (२४४)

(८०) अरिष्टक्षयणम् ।

१-३ अथर्वा । चन्द्रमाः । अनुष्टुप्, १ भुरिक्, ३ प्रस्तारपङ्क्तिः ।

अन्तरिक्षेण पतति विश्वा भूतावचाकशत् ।
शुनो दिव्यस्य यन्महस्तेना ते हविषा विधेम ॥ १ ॥
ये त्रयः कालकाञ्जा दिवि देवा इव श्रिताः ।
तान्त्सर्वानह्व ऊतयेऽस्मा अरिष्टतातये ॥ २ ॥
अप्सु ते जन्म दिवि ते सधस्थं समुद्रे अन्तर्महिमा ते पृथिव्याम् ।
शुनो दिव्यस्य यन्महस्तेना ते हविषा विधेम ॥ ३ ॥ (२४७)

(८१) गर्भाधानम् ।

१-३ अथर्वा । आदित्यः, ३ त्वष्टा । अनुष्टुप् ।

यन्तासि यच्छसे हस्तावप रक्षांसि सेधसि । प्रजां धनं च गृह्णानः परिहस्तो अभूदयम् ॥१॥
परिहस्त वि धारय योनिं गर्भाय धातवे । मर्यादे पुत्रमा धेहि तं त्वमा गमयागमे ॥ २ ॥
यं परिहस्तमबिभरदितिः पुत्रकाम्या । त्वष्टा तमस्या आ बध्नाद्यथा पुत्रं जनादिति ॥३॥ (२५०)

✽

(८२) जायाकामना ।

१-३ भगः । इन्द्रः । अनुष्टुप् ।

आगच्छत आगतस्य नाम गृह्णाम्यायतः । इन्द्रस्य वृत्रघ्नो वन्वे वासवस्य शतक्रतोः ॥ १ ॥
येन सूर्यां सावित्रीमश्विनोहतुः पथा । तेन मामब्रवीद्भगो जायामा वहतादिति ॥ २ ॥
यस्तेऽङ्कुशो वसुदानो बृहन्निन्द्र हिरण्ययः । तेना जनीयते जायां मह्यं धेहि शचीपते ॥ ३ ॥ (२५३)

॥ इति अष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

(८३) भैषज्यम् ।

१-४ भगः । सूर्यः चन्द्र, २ रोहिणी, ३ रामायणी । अनुष्टुप्, ४ एकावसाना द्विपदा निचृदार्च्यनुष्टुप् ।

[९] अपचितः प्र पतत सुपर्णो वसतेरिव ।
सूर्यः कृणोतु भेषजं चन्द्रमा वोऽपोच्छतु ॥ १ ॥
एन्येका श्येन्येका कृष्णैका रोहिणी द्वे ।
सर्वासामग्रभं नामावीरघ्नीरपेतन ॥ २ ॥
असूतिका रामायण्यपचित्प्र पतिष्यति ।
ग्लौरितः प्र पतिष्यति स गलुन्तो नशिष्यति । ॥ ३ ॥
वीहि स्वामाहुतिं जुषाणो मनसा स्वाहा मनसा यदिदं जुहोमि ॥ ४ ॥ (२५७)

(८४) निर्ऋतिमोचनम् ।

१-४ भगः । निर्ऋतिः । १ भुरिग्जगती, २ त्रिपादार्षी बृहती, ३ जगती, ४ भुरिक् त्रिष्टुप् (जगती) ।

यस्यास्त आसनि घोरे जुहोम्येषां बद्धानामवसर्जनाय कम् ।
भूमिरिति त्वाभिप्रमन्वते जना निर्ऋतिरिति त्वाहं परि वेद सर्वतः ॥ १ ॥
भूते हविष्मती भवैष ते भागो यो अस्मासु ।
मुञ्चेमानमूनेनसः स्वाहा ॥ २ ॥
एवो ष्व१स्मन्निर्ऋतेऽनेहा त्वमयस्मयान्वि चृता बन्धपाशान् ।
यमो मह्यं पुनरित्त्वां ददाति तस्मै यमाय नमो अस्तु मृत्यवे ॥ ३ ॥
अयस्मये द्रुपदे बेधिष इहाभिहितो मृत्युभिर्ये सहस्रम् ।
यमेन त्वं पितृभिः संविदान उत्तमं नाकमधि रोहयेमम् ॥ ४ ॥ (२६१)

(८५) यक्ष्मनाशनम् ।

१-३ अथर्वा । वनस्पतिः । अनुष्टुप् ।

वरणो वारयाता अयं देवो वनस्पतिः । यक्ष्मो यो अस्मिन्नाविष्टस्तमु देवा अवीवरन् ॥ १ ॥
इन्द्रस्य वचसा वयं मित्रस्य वरुणस्य च । देवानां सर्वेषां वाचा यक्ष्मं ते वारयामहे ॥ २ ॥
यथा वृत्र इमा आपस्तस्तम्भ विश्वधा यतीः । एवा ते अग्निना यक्ष्मं वैश्वानरेण वारये॥ ३ ॥(२६४)

(८६) वृषकामना ।

१-३ अथर्वा । एकवृषः । अनुष्टुप् ।

वृषेन्द्रस्य वृषा दिवो वृषा पृथिव्या अयम् । वृषा विश्वस्य भूतस्य त्वमेकवृषो भव ॥ १ ॥
समुद्र ईशे स्रवतामग्निः पृथिव्या वशी । चन्द्रमा नक्षत्राणामीशे त्वमेकवृषो भव ॥ २ ॥
सम्राडस्यसुराणां ककुन्मनुष्याणाम् । देवानामर्धभागसि त्वमेकवृषो भव ॥ ३ ॥(२६७)

(८७) राज्ञः संवरणम् ।

१- ३ अथर्वा । ध्रुवः । अनुष्टुप् ।

आ त्वाहार्षमन्तरभूर्ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलत् ।
विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत् ॥ १ ॥
इहैवैधि माप च्योष्ठाः पर्वत इवाविचाचलत् ।
इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठेह राष्ट्रमु धारय ॥ २ ॥
इन्द्र एतमदीधरद् ध्रुवं ध्रुवेण हविषा ।
तस्मै सोमो अधि ब्रवदयं च ब्रह्मणस्पतिः ॥ ३ ॥ (२७०)

(८८) ध्रुवो राजा ।

१-३ अथर्वा । ध्रुवः । अनुष्टुप्, ३ त्रिष्टुप् ।

ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी ध्रुवं विश्वमिदं जगत् ।
ध्रुवासः पर्वता इमे ध्रुवो राजा विशामयम् ॥ १ ॥
ध्रुवं ते राजा वरुणो ध्रुवं देवो बृहस्पतिः ।
ध्रुवं त इन्द्रश्चाग्निश्च राष्ट्रं धारयतां ध्रुवम् ॥ २ ॥
ध्रुवोऽच्युतः प्र मृणीहि शत्रूञ्छत्रूयतोऽधरान्पादयस्व ।
सर्वा दिशः संमनसः सध्रीचीर्ध्रुवाय ते समितिः कल्पतामिह॥३॥ (२७३)

(८९) प्रीतिसंजननम् ।

१-३ अथर्वा । (रुद्रः,) १ सोमः, २ वातः, ३ मित्रावरुणौ । अनुष्टुप् ।

इदं यत्प्रेण्यः शिरो दत्तं सोमेन वृष्ण्यम् ।
ततः परि प्रजातेन हार्दिं ते शोचयामसि ॥ १ ॥
शोचयामसि ते हार्दिं शोचयामसि ते मनः ।
वातं धूम इव सध्र्यङ् मामेवान्वेतु ते मनः ॥ २ ॥
मह्यं त्वा मित्रावरुणौ मह्यं देवी सरस्वती ।
मह्यं त्वा मध्यं भूम्या उभावन्तौ समस्यताम् ॥ ३ ॥ (२७६)

(९०) इषुनिष्कासनम् ।

१-३ अथर्वा । रुद्रः । अनुष्टुप्, ३ आर्षी भुरिगुष्णिक् ।

यां ते रुद्र इषुमास्यदङ्गेभ्यो हृदयाय च । इदं तामद्य त्वद्वयं विषूचीं वि वृहामसि ॥ १ ॥
यास्ते शतं धमनयोऽङ्गान्यनु विष्ठिताः । तासां ते सर्वासां वयं निर्विषाणि ह्वयामसि ॥ २ ॥
नमस्ते रुद्रास्यते नमः प्रतिहितायै । नमो विसृज्यमानायै नमो निपतितायै ॥ ३ ॥ (२७९)

(९१) यक्ष्मनाशनम् ।

१-३ भृग्वङ्गिराः । यक्ष्मनाशनम्, ३ आपः । अनुष्टुप् ।

इमं यवमष्टायोगैः षड्योगेभिरचर्कृषुः । तेना ते तन्वो३ रपोऽपाचीनमप व्यये ॥ १ ॥
न्य१ग्वातो वाति न्यक्तपति सूर्यः । नीचीनमघ्न्या दुहे न्यग्भवतु ते रपः ॥ २ ॥
आप इद्वा उ भेषजीरापो अमीवचातनीः ।
आपो विश्वस्य भेषजीस्तास्ते कृण्वन्तु भेषजम् ॥ ३ ॥ (२८२)

(९२) वाजी ।

१-३ अथर्वा । इन्द्रः, वाजी । त्रिष्टुप्, १ जगती ।

वातरंहा भव वाजिन्युज्यमान इन्द्रस्य याहि प्रसवे मनोजवाः ।
युञ्जन्तु त्वा मरुतो विश्ववेदस आ ते त्वष्टा पत्सु जवं दधातु ॥ १ ॥
जवस्ते अर्वन्निहितो गुहा यः श्येने वात उत योऽचरत्परीत्तः ।
तेन त्वं वाजिन्बलवान्बलेनाजिं जय समने पारयिष्णुः ॥ २ ॥
तनूष्टे वाजिन्तन्व१ं नयन्ती वाममस्मभ्यं धावतु शर्म तुभ्यम् ।
अह्रुतो महो धरुणाय देवो दिवीव ज्योतिः स्वमा मिमीयात् ॥ ३ ॥ (२८५)

॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥ ९ ॥

(९३) स्वस्त्ययनम् ।

१-३ शन्तातिः । रुद्रः, १ यमो मृत्युः शर्वः, २ भवः शर्वः, ३ विश्वे देवाः मरुतः अग्नीषोमौ वरुणः वातपर्जन्यौ । त्रिष्टुप् ।

[१०] यमो मृत्युरघमारो निर्ऋथो बभ्रुः शर्वोऽस्ता नीलशिखण्डः ।
देवजनाः सेनयोत्तस्थिवांसस्ते अस्माकं परि वृञ्जन्तु वीरान् ॥ १ ॥
मनसा होमैर्हरसा घृतेन शर्वायास्त्र उत राज्ञे भवाय ।
नमस्येभ्यो नम एभ्यः कृणोम्यन्यत्रास्मदघविषा नयन्तु ॥ २ ॥
त्रायध्वं नो अघविषाभ्यो वधाद्विश्वे देवा मरुतो विश्ववेदसः ।
अग्नीषोमा वरुणः पूतदक्षा वातापर्जन्ययोः सुमतौ स्याम ॥ ३ ॥ (२८८)

(९४) सांमनस्यम् ।

१-३ अथर्वाङ्गिराः । सरस्वती । अनुष्टुप्, २ विराड् जगती ।

सं वो मनांसि सं व्रता समाकूतीर्नमामसि ।
अमी ये विव्रता स्थन तान्वः सं नमयामसि ॥ १ ॥
अहं गृभ्णामि मनसा मनांसि मम चित्तमनु चित्तेभिरेत ।
मम वशेषु हृदयानि वः कृणोमि मम यातमनुवर्त्मान एत ॥ २ ॥
ओते मे द्यावापृथिवी ओता देवी सरस्वती ।
ओतौ म इन्द्रश्चाग्निश्चर्ध्यास्मेदं सरस्वति ॥ ३ ॥ (२९१)

(९५) कुष्ठौषधिः ।

१-३ भृग्वङ्गिराः । वनस्पतिः । अनुष्टुप् ।

अश्वत्थो देवसदनस्तृतीयस्यामितो दिवि । तत्रामृतस्य चक्षणं देवाः कुष्ठमवन्वत ॥ १ ॥
हिरण्ययी नौरचरद्धिरण्यबन्धना दिवि । तत्रामृतस्य पुष्पं देवाः कुष्ठमवन्वत ॥ २ ॥
गर्भो अस्योषधीनां गर्भो हिमवतामुत । गर्भो विश्वस्य भूतस्येमं मे अगदं कृधि ॥ ३ ॥ (२९४)

(९६) चिकित्सा ।

१-३ भृग्वङ्गिराः । वनस्पतिः, ३ सोमः । अनुष्टुप्, ३ त्रिपाद्विराण्नाम गायत्री ।

या ओषधयः सोमराज्ञीर्बह्वीः शतविचक्षणाः ।
बृहस्पतिप्रसूतास्ता नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥ १ ॥
मुञ्चन्तु मा शपथ्याऽदथो वरुण्यादुत ।
अथो यमस्य पड्वीशाद्विश्वस्माद्देवकिल्बिषात् ॥ २ ॥ (२९६)

यच्चक्षुषा मनसा यच्च वाचोपारिम जाग्रतो यत्स्वपन्तः ।
सोमस्तानि स्वधया नः पुनातु ॥ ३ ॥ (२९७)

(९७) अभिभूर्वीरः ।
१-३ अथर्वा । १, ३ देवः, २ मित्रावरुणौ । त्रिष्टुप्, २ जगती ३ भुरिक् ।

अभिभूर्यज्ञो अभिभूरग्निरभिभूः सोमो अभिभूरिन्द्रः ।
अभ्य१हं विश्वाः पृतना यथासान्येवा विधेमाग्निहोत्रा इदं हविः ॥ १ ॥
स्वधास्तु मित्रावरुणा विपश्चिता प्रजावत्क्षत्रं मधुनेह पिन्वतम् ।
बाधेथां दूरं निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुक्तमस्मत् ॥ २ ॥
इमं वीरमनु हर्षध्वमुग्रमिन्द्रं सखायो अनु सं रभध्वम् ।
ग्रामजितं गोजितं वज्रबाहुं जयन्तमज्म प्रमृणन्तमोजसा ॥ ३ ॥ (३००)

(९८) अजरं क्षत्रम् ।
१-३ अथर्वा । इन्द्रः । त्रिष्टुप्, २ बृहतीगर्भास्तारपङ्क्तिः ।

इन्द्रो जयाति न परा जयाता अधिराजो राजसु राजयातै ।
चर्कृत्य ईड्यो वन्द्यश्चोपसद्यो नमस्यो॑ भवेह ॥ १ ॥
त्वमिन्द्राधिराजः श्रवस्युस्त्वं भूरभिभूतिर्जनानाम् ।
त्वं दैवीर्विश इमा वि राजायुष्मत्क्षत्रमजरं ते अस्तु ॥ २ ॥
प्राच्या दिशस्त्वमिन्द्रासि राजोतोदीच्या दिशो वृत्रहञ्छत्रुहोऽसि ।
यत्र यन्ति स्रोत्यास्तज्जितं ते दक्षिणतो वृषभ एषि हव्यः ॥ ३ ॥ (३०३)

(९९) संग्रामजयः ।
१-३ अथर्वा । इन्द्रः, सोमः सविता च । अनुष्टुप्, ३ भुरिग्बृहती ।

अभि त्वेन्द्र वरिमतः पुरा त्वांहूरणाद्धुवे । ह्वयाम्युग्रं चेत्तारं पुरुणामानमेकजम् ॥ १ ॥
यो अद्य सेन्यो वधो जिघांसन्न उदीरते । इन्द्रस्य तत्र बाहू समन्तं परि दद्मः ॥ २ ॥
परि दद्म इन्द्रस्य बाहू समन्तं त्रातुस्त्रायतां नः ।
देव सवितः सोम राजन्त्सुमनसं मा कृणु स्वस्तये ॥ ३ ॥ (३०६)

(१००) विषदूषणम् ।
१-३ गरुत्मान् । वनस्पतिः । अनुष्टुप् ।

देवा अदुः सूर्यो अदाद् द्यौरदात्पृथिव्यदात् ।
तिस्रः सरस्वतीरदुः सचित्ता विषदूषणम् ॥ १ ॥ (३०७)

यद्वो॑ दे॒वा उ॑पजी॒का आसि॑ञ्च॒न्धन्व॑न्युद॒कम् । तेन॑ दे॒वप्र॑सूते॒नेदं दू॑षयता वि॒षम् ॥ २ ॥
असु॒राणां॑ दुहि॒तासि॒ सा दे॒वाना॑मसि॒ स्वसा॑ । दि॒वस्पृ॑थि॒व्याः संभू॑ता सा च॑कर्था॒रसं॑ वि॒षम् ॥ ३ ॥
(३०९)

(१०१) वाजीकरणम् ।

१-३ अथर्वाङ्गिराः । ब्राह्मणस्पतिः । अनुष्टुप् ।

आ वृ॑षायस्व श्वसि॒हि वर्ध॑स्व प्र॒थय॑स्व च । य॒थाङ्गं॑ व॑र्धतां॒ शेप॒स्तेन॑ यो॒षित॒मिज्ज॑हि ॥१॥
येन॑ कृ॒शं वा॒जय॑न्ति॒ येन॑ हि॒न्वन्त्या॑तु॒रम् । तेना॒स्य ब्र॑ह्मणस्पते॒ धनु॑रि॒वा ता॑नया॒ पसः॑ ॥२॥
आहं त॑नोमि॒ ते॒ पसो॒ अधि॒ ज्यामि॑व॒ धन्व॑नि । क्रम॒स्वर्श॑ इव रो॒हित॒मन॑वग्लायता॒ सदा॑ ॥३॥ (३१२)

(१०२) अभिसांमनस्यम् ।

१-३ जमदग्निः । अश्विनौ । अनुष्टुप् ।

य॒थायं वा॒हो अ॑श्विना स॒मैति॒ सं च॒ वर्त॑ते । ए॒वा मा॑म॒भि ते॒ मनः॑ स॒मैतु॒ सं च॑ वर्तताम् ॥१॥
आहं खि॑दामि॒ ते॒ मनो॑ राजा॒श्वः पृ॒ष्ट्यामि॑व । रे॒ष्मच्छि॑न्नं॒ य॒था तृ॒णं॒ मयि॑ ते वेष्टतां॒ मनः॑ ॥२॥
आ॒ञ्जन॑स्य म॒दुघ॑स्य॒ कुष्ठ॑स्य॒ नल॑दस्य च । तु॒रो भग॑स्य॒ हस्ता॑भ्यामनु॒रोध॑न॒मुद्भ॑रे ॥३॥ (३१५)

॥ इति दशमोऽनुवाकः ॥१०॥

[इति चतुर्दशः प्रपाठकः ॥ १४ ॥]

(१०३) शत्रुनाशनम् ।

१-३ उच्छोचनः । इन्द्राग्नी, १ बृहस्पतिः सविता मित्रो अर्यमा भगो, अश्विनौ; २ इन्द्रोऽग्निः; ३ इन्द्रः । अनुष्टुप् ।

[अथ पञ्चदशः प्रपाठकः ॥१५॥]

[११] सं॒दानं॑ वो॒ बृह॒स्पतिः॑ सं॒दानं॑ स॒विता क॑रत् ।
सं॒दानं॑ मि॒त्रो अ॑र्य॒मा सं॒दानं॒ भगो॑ अ॒श्विना॑ ॥ १ ॥
सं प॑र॒मान्त्सम॑व॒मानथो॒ सं द्या॑मि मध्य॒मान् ।
इन्द्र॒स्तान्पर्य॑हा॒र्दाम्ना॒ ताना॑ग्ने॒ सं द्या॒ त्वम् ॥ २ ॥
अ॒मी ये युध॑मा॒यन्ति॑ के॒तून्कृ॒त्वानी॑क॒शः ।
इन्द्र॒स्तान्पर्य॑हा॒र्दाम्ना॒ ताना॑ग्ने॒ सं द्या॒ त्वम् ॥ ३ ॥ (३१८)

(१०४) शत्रुनाशनम् ।

१-३ प्रशोचनः । इन्द्राग्नी, ३ इन्द्राग्नी, सोम इन्द्रश्च । अनुष्टुप् ।

आ॒दाने॑न सं॒दाने॑ना॒मित्रा॒ना द्या॑मसि । अ॒पा॒ना ये चै॑षां प्रा॒णा असु॒नासू॒न्त्सम॑च्छिदन् ॥१॥
इ॒दमा॒दान॑मकरं॒ तप॒सेन्द्रे॑ण॒ संशि॑तम् । अ॒मित्रा॒ येऽत्र॑ नः॒ सन्ति॒ ताना॑ग्न॒ आ द्या॒ त्वम् ॥२॥ (३२०)

ऐनान्धतामिन्द्राग्नी सोमो राजा च मेदिनौ ।
इन्द्रो मरुत्वानादानममित्रेभ्यः कृणोतु नः ॥३॥ (३२१)

(१०५) कासशमनम् ।

१-३ उन्मोचनः । कासा । अनुष्टुप् ।

यथा मनो मनस्केतैः परापतत्याशुमत् । एवा त्वं कासे प्र पत मनसोऽनु प्रवाय्यम् ॥१॥
यथा बाणः सुसंशितः परापतत्याशुमत् । एवा त्वं कासे प्र पत पृथिव्या अनु संवतम् ॥२॥
यथा सूर्यस्य रश्मयः परापतन्त्याशुमत् । एवा त्वं कासे प्र पत समुद्रस्यानु विक्षरम् ॥३॥ (३२४)

(१०६) दूर्वाशाला ।

१-३ प्रमोचनः । दूर्वाशाला । अनुष्टुप् ।

आयने ते परायणे दूर्वा रोहतु पुष्पिणीः । उत्सो वा तत्र जायतां ह्रदो वा पुण्डरीकवान् ॥ १ ॥
अपामिदं न्ययनं समुद्रस्य निवेशनम् । मध्ये ह्रदस्य नो गृहाः पराचीना मुखा कृधि ॥ २ ॥
हिमस्य त्वा जरायुणा शाले परि व्ययामसि । शीतह्रदा हि नो भुवोऽग्निष्कृणोतु भेषजम् ॥ ३ ॥
(३२७)

(१०७) विश्वजित् ।

१-४ शन्तातिः । विश्वजित् । अनुष्टुप् ।

विश्वजित्त्रायमाणायै मा परि देहि ।
त्रायमाणे द्विपाच्च सर्वं नो रक्ष चतुष्पाद्यच्च नः स्वम् ॥ १ ॥
त्रायमाणे विश्वजिते मा परि देहि ।
विश्वजिद् द्विपाच्च सर्वं नो रक्ष चतुष्पाद्यच्च नः स्वम् ॥ २ ॥
विश्वजित्कल्याण्यै मा परि देहि ।
कल्याणि द्विपाच्च सर्वं नो रक्ष चतुष्पाद्यच्च नः स्वम् ॥ ३ ॥
कल्याणि सर्वविदे मा परि देहि ।
सर्वविद् द्विपाच्च सर्वं नो रक्ष चतुष्पाद्यच्च नः स्वम् ॥ ४ ॥ (३३१)

(१०८) मेधावर्धनम् ।

१-५ शौनकः । मेधा, ४ अग्निः । अनुष्टुप्, २ उरोबृहती, ३ पथ्याबृहती ।

त्वं नो मेधे प्रथमा गोभिरश्वेभिरा गहि । त्वं सूर्यस्य रश्मिभिस्त्वं नो असि यज्ञिया ॥ १ ॥
मेधामहं प्रथमां ब्रह्मण्वतीं ब्रह्मजूतामृषिष्टुताम् । प्रपीतां ब्रह्मचारिभिर्देवानामवसे हुवे ॥ २ ॥ (३३३)

यां मेधामृभवो विदुर्यां मेधामसुरा विदुः । ऋषयो भद्रां मेधां यां विदुस्तां मय्या वेशयामसि॥ ३ ॥
यामृषयो भूतकृतो मेधां मेधाविनो विदुः । तया मामद्य मेधयाग्ने मेधाविनं कृणु ॥ ४ ॥
मेधां सायं मेधां प्रातर्मेधां मध्यंदिनं परि । मेधां सूर्यस्य रश्मिभिर्वचसा वेशयामहे ॥ ५ ॥ (३३६)

(१०९) पिप्पली-भैषज्यम् ।

१-३ अथर्वा । पिप्पली-भैषज्यं, आयुः । अनुष्टुप् ।

पिप्पली क्षिप्तभेषज्यू३तातिविद्धभेषजी । तां देवाः समकल्पयन्नियं जीवितवा अलम् ॥ १ ॥
पिप्पल्य१ः समवदन्तायतीर्जननादधि । यं जीवमश्नवामहै न स रिष्याति पूरुषः ॥ २ ॥
असुरास्त्वा न्यखनन्देवास्त्वोदवपन्पुनः । वातीकृतस्य भेषजीमथो क्षिप्तस्य भेषजीम् ॥ ३ ॥ (३३९)

(११०) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-३ अथर्वा । अग्निः । त्रिष्टुप्, १ पङ्क्तिः ।

प्रत्नो हि कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सत्सि ।
स्वां चाग्ने तन्वं पिप्रायस्वास्मभ्यं च सौभगमा यजस्व ॥ १ ॥
ज्येष्ठघ्न्यां जातो विचृतोर्यमस्य मूलबर्हणात्परि पाह्येनम् ।
अत्येनं नेषद्दुरितानि विश्वा दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ॥ २ ॥
व्याघ्रेऽह्न्यजनिष्ट वीरो नक्षत्रजा जायमानः सुवीरः ।
स मा वधीत्पितरं वर्धमानो मा मातरं प्र मिनीज्जनित्रीम् ॥ ३ ॥ (३४२)

(१११) उन्मत्ततामोचनम् ।

१-४ अथर्वा । अग्निः । अनुष्टुप्, १ परानुष्टुप् त्रिष्टुप् ।

इमं मे अग्ने पुरुषं मुमुग्ध्ययं यो बद्धः सुयतो लालपीति ।
अतोऽधि ते कृणवद्भागधेयं यदानुन्मदितोऽसति ॥ १ ॥
अग्निष्टे नि शमयतु यदि ते मन उद्युतम् । कृणोमि विद्वान्भेषजं यथानुन्मदितोऽससि ॥ २ ॥
देवैनसादुन्मदितमुन्मत्तं रक्षसस्परि । कृणोमि विद्वान्भेषजं यदानुन्मदितोऽसति ॥ ३ ॥
पुनस्त्वा दुरप्सरसः पुनरिन्द्रः पुनर्भगः । पुनस्त्वा दुर्विश्वे देवा यथानुन्मदितोऽससि ॥ ४ ॥ (३४६)

(११२) पाशमोचनम् ।

१-३ अथर्वा । अग्निः । त्रिष्टुप् ।

मा ज्येष्ठं वधीदयमग्न एषां मूलबर्हणात्परि पाह्येनम् ।
स ग्राह्याः पाशान्वि चृत प्रजानन्तुभ्यं देवा अनु जानन्तु विश्वे ॥ १ ॥ (३४७)

*

उन्मु॑ञ्च पाशां॒स्त्वम॑ग्न ए॒षां त्र॒यस्त्रि॒भिरुत्सि॑ता॒ येभि॒रास॑न् ।
स ग्राह्याः॒ पाशा॒न्वि चृ॑त प्रजा॒नन्पि॑तापु॒त्रौ मा॒तरं॑ मुञ्च॒ सर्वा॑न् ॥ २ ॥
येभिः॒ पाशैः॒ परि॑वित्तो॒ विब॑द्धोऽङ्गेअङ्ग॒ आर्पि॑त॒ उत्सि॑तश्च ।
वि ते मु॑च्यन्तां वि॒मुचो॒ हि सन्ति॑ भ्रूण॒घ्नि पू॑षन्दुरि॒तानि॑ मृक्ष्व ॥ ३ ॥ (३४९)

(११३) पापनाशनम् ।

१-३ अथर्वा । पूषा । त्रिष्टुप्, ३ पङ्क्तिः ।

त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृजतै॒तदेन॑स्त्रि॒त ए॑नन्मनु॒ष्ये॑षु ममृजे ।
त॒तो यदि॑ त्वा॒ ग्राहि॑रान॒शे तां ते॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा नाशयन्तु ॥ १ ॥
मरी॑चीर्धू॒मान्प्र वि॑शा॒नु पा॑प्मन्नुदा॒रान्ग॑च्छो॒त वा॑ नीहा॒रान् ।
न॒दीनां॒ फेनाँ॒ अनु॒ तान्वि न॑श्य भ्रूण॒घ्नि पू॑षन्दुरि॒तानि॑ मृक्ष्व ॥ २ ॥
द्वा॒द॒शधा॒ निहि॑तं त्रि॒तस्या॑पमृष्टं मनुष्यै॒नसा॑नि ।
त॒तो यदि॑ त्वा॒ ग्राहि॑रान॒शे तां ते॑ दे॒वा ब्रह्म॑णा नाशयन्तु ॥ ३ ॥ (३५२)

॥ इति एकादशोऽनुवाकः ॥११॥

(११४) उन्मोचनम् ।

१-३ ब्रह्मा । विश्वेदेवाः । अनुष्टुप् ।

[१२] यद्दे॑वा देव॒हेड॑नं॒ देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम् । आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्नो यू॒यमृ॒तस्य॒र्तेन॑ मुञ्चत ॥१॥
ऋ॒तस्य॒र्तेना॑दित्या॒ यज॑त्रा मु॒ञ्चते॒ह नः॑ । य॒ज्ञं यद्य॑ज्ञवाहसः॒ शिक्ष॑न्तो॒ नोप॑शेकि॒म ॥२॥
मेद॑स्वता॒ यज॑मानाः स्रु॒चाज्या॑नि॒ जुह्व॑तः ।
अ॒का॒मा वि॑श्वे वो देवाः॒ शिक्ष॑न्तो॒ नोप॑ शेकि॒म ॥३॥ (३५५)

(११५) पापमोचनम् ।

१-३ ब्रह्मा । विश्वे देवाः । अनुष्टुप् ।

यद्वि॒द्वांसो॒ यदवि॑द्वांस॒ एनां॑सि चकृ॒मा व॒यम् ।
यू॒यं न॒स्तस्मा॑न्मुञ्चत॒ विश्वे॑ देवाः सजोषसः ॥ १ ॥
यदि॒ जाग्र॒द्यदि॒ स्वप॒न्नेन॒ एन॒स्योऽक॑रम् ।
भू॒तं मा॒ तस्मा॒द्भव्यं॑ च द्रुप॒दादि॑व मुञ्चताम् ॥ २ ॥
द्रु॒प॒दादि॑व मुमुचा॒नः स्वि॒न्नः स्ना॒त्वा मला॑दिव ।
पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाज्यं॒ विश्वे॑ शुम्भन्तु॒ मैन॑सः ॥ ३ ॥ (३५८)

(११६) मधुमदन्नम् ।

१-३ जाटिकायनः । विवस्वान् । जगती, २ त्रिष्टुप् ।

यद्यामं चक्रुर्निखनन्तो अग्रे कार्षीवणा अन्नविदो न विद्यया ।
वैवस्वते राजनि तज्जुहोम्यथ यज्ञियं मधुमदस्तु नोऽन्नम् ॥ १ ॥
वैवस्वतः कृणवद्भागधेयं मधुभागो मधुना सं सृजाति ।
मातुर्यदेन इषितं न आगन्यद्वा पितापराद्धो जिहीडे ॥ २ ॥
यदीदं मातुर्यदि वा पितुर्नः परि भ्रातुः पुत्राच्चेतस एन आगन् ।
यावन्तो अस्मान्पितरः सचन्ते तेषां सर्वेषां शिवो अस्तु मन्युः ॥ ३ ॥ (३६१)

(११७) आनृण्यम् ।

१-३ कौशिकः । अग्निः । त्रिष्टुप् ।

अपमित्यमप्रतीत्तं यदस्मि यमस्य येन बलिना चरामि ।
इदं तदग्ने अनृणो भवामि त्वं पाशान्विचृतं वेत्थ सर्वान् ॥ १ ॥
इहैव सन्तः प्रति दद्म एनज्जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत् ।
अपमित्य धान्यं१ यज्जघसाहमिदं तदग्ने अनृणो भवामि ॥ २ ॥
अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्तृतीये लोके अनृणाः स्याम ।
ये देवयानाः पितृयाणाश्च लोकाः सर्वान्पथो अनृणा आ क्षियेम ॥ ३ ॥ (३६४)

(११८) आनृण्यम् ।

१-३ कौशिकः । अग्निः । त्रिष्टुप् ।

यद्धस्ताभ्यां चकृम किल्बिषाण्यक्षाणां गत्नुमुपलिप्समानाः ।
उग्रंपश्ये उग्रजितौ तदद्याप्सरसावनु दत्तामृणं नः ॥ १ ॥
उग्रंपश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनु दत्तं न एतत् ।
ऋणान्नो नर्णमेर्त्समानो यमस्य लोके अधिरज्जुरायत् ॥ २ ॥
यस्मा ऋणं यस्य जायामुपैमि यं याचमानो अभ्यैमि देवाः ।
ते वाचं वादिषुर्मोत्तरां मद्देवपत्नी अप्सरसावधीतम् ॥ ३ ॥ (३६७)

(११९) पाशमोचनम् ।

१-३ कौशिकः । वैश्वानरोऽग्निः । त्रिष्टुप् ।

यददीव्यन्नृणमहं कृणोम्यदास्यन्नग्न उत संगृणामि ।
वैश्वानरो नो अधिपा वसिष्ठ उदिन्नयाति सुकृतस्य लोकम् ॥ १ ॥ (३६८)

वैश्वानराय प्रति वेदयामि यद्यृणं संगरो देवतासु ।
स एतान्पाशान्विचृतं वेद सर्वानथ पक्केन सह सं भवेम ॥ २ ॥
वैश्वानरः पविता मा पुनातु यत्संगरमभिधावाम्याशाम् ।
अनाजानन्मनसा याचमानो यत्तत्रैनो अप तत्सुवामि ॥ ३ ॥ (३७०)

(१२०) सुकृतस्य लोकः ।

१—३ कौशिकः । अन्तरिक्षं, पृथिवी, द्यौः, अग्निः । १ जगती, २ पङ्क्तिः, ३ त्रिष्टुप् ।

यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिंसिम ।
अयं तस्माद्गार्हपत्यो नो अग्निरुदिन्नयाति सुकृतस्य लोकम् ॥ १ ॥
भूमिर्मातादितिर्नो जनित्रं भ्रातान्तरिक्षमभिशस्त्या नः ।
द्यौर्नः पिता पित्र्याच्छं भवाति जामिमृत्वा माव पत्सि लोकात् ॥ २ ॥
यत्रा सुहार्दः सुकृतो मदन्ति विहाय रोगं तन्वः स्वायाः ।
अश्लोणा अङ्गैरह्रुताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरौ च पुत्रान् ॥ ३ ॥ (३७३)

(१२१) सुकृतलोकप्राप्तिः ।

१-३ कौशिकः । अग्निः, ३ तारके । १-२ त्रिष्टुप्, ३-४ अनुष्टुप् ।

विषाणा पाशान्वि ष्याध्यस्मद्य उत्तमा अधमा वारुणा ये ।
दुष्वप्न्यं दुरितं नि ष्वास्मदथ गच्छेम सुकृतस्य लोकम् ॥ १ ॥
यद्दारुणि बध्यसे यच्च रज्वां यद्भूम्यां बध्यसे यच्च वाचा ।
अयं तस्माद्गार्हपत्यो नो अग्निरुदिन्नयाति सुकृतस्य लोकम् ॥ २ ॥
उदगातां भगवती विचृतौ नाम तारके ।
प्रेहामृतस्य यच्छतां प्रैतु बद्धकमोचनम् ॥ ३ ॥
वि जिहीष्व लोकं कृणु बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम् ।
योन्या इव प्रच्युतो गर्भः पथः सर्वाँ अनु क्षिय ॥ ४ ॥ (३७७)

(१२२) तृतीयो नाकः ।

१-५ भृगुः । विश्वकर्मा । त्रिष्टुप्, ४-५ जगती ।

एतं भागं परि ददामि विद्वान्विश्वकर्मन्प्रथमजा ऋतस्य ।
अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं तन्तुमनु सं तरेम ॥ १ ॥
ततं तन्तुमन्वेके तरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनेन ।
अबन्ध्वेके ददतः प्रयच्छन्तो दातुं चेच्छिक्षान्त्स स्वर्ग एव ॥ २ ॥ (३७९)

अन्वारभेथामनुसंरभेथामेतं लोकं श्रद्दधानाः सचन्ते ।
यद्वां पक्वं परिविष्टमग्नौ तस्य गुप्तये दंपती सं श्रयेथाम् ॥ ३ ॥
यज्ञं यन्तं मनसा बृहन्तमन्वारोहामि तपसा सयोनिः ।
उपहूता अग्ने जरसः परस्तात्तृतीये नाके सधमादं मदेम ॥ ४ ॥
शुद्धाः पूता योषितो यज्ञिया इमा ब्रह्मणां हस्तेषु प्रपृथक्सादयामि ।
यत्काम इदमभिषिञ्चामि वोऽहमिन्द्रो मरुत्वान्त्स ददातु तन्मे ॥ ५ ॥ (३८२)

(१२३) सौमनसम् ।

१–५ भृगुः । विश्वे देवाः । त्रिष्टुप्, ३ द्विपदा साम्न्यनुष्टुप्, ४ एकावसाना द्विपात्प्राजापत्या भुरिगनुष्टुप् ।

एतं सधस्थाः परि वो ददामि यं शेवधिमावहाज्जातवेदाः ।
अन्वागन्ता यजमानः स्वस्ति तं स्म जानीत परमे व्योमिन् ॥ १ ॥
जानीत स्मैनं परमे व्योमिन्देवाः सधस्था विद लोकमत्र ।
अन्वागन्ता यजमानः स्वस्तीष्टापूर्तं स्म कृणुताविरस्मै ॥ २ ॥
देवाः पितरः पितरो देवाः । यो अस्मि सो अस्मि ॥ ३ ॥
स पचामि स ददामि स यजे स दत्तान्मा यूषम् ॥ ४ ॥
नाके राजन्प्रति तिष्ठ तत्रैतत्प्रति तिष्ठतु ।
विद्धि पूर्तस्य नो राजन्त्स देव सुमना भव ॥ ५ ॥ (३८७)

(१२४) निर्ऋत्यपस्तरणम् ।

१–३ अथर्वा । दिव्या आपः । त्रिष्टुप् ।

दिवो नु मां बृहतो अन्तरिक्षादपां स्तोको अभ्यपप्तद्रसेन ।
समिन्द्रियेण पयसाहमग्ने छन्दोभिर्यज्ञैः सुकृतां कृतेन ॥ १ ॥
यदि वृक्षादभ्यपप्तत्फलं तद्यद्यन्तरिक्षात्स उ वायुरेव ।
यत्रास्पृक्षत्तन्वो३ यच्च वासस आपो नुदन्तु निर्ऋतिं पराचैः ॥ २ ॥
अभ्यञ्जनं सुरभि सा समृद्धिर्हिरण्यं वर्चस्तदु पूत्रिममेव ।
सर्वा पवित्रा वितताध्यस्मत्तन्मा तारीन्निर्ऋतिर्मो अरातिः ॥ ३ ॥ (३९०)

॥ इति द्वादशोऽनुवाकः ॥१२॥

(१२५) वीरस्य रथः।

१-३ अथर्वा। वनस्पतिः। त्रिष्टुप्, २ जगती।

[१३] वन॑स्पते वी॒ड्व॑ङ्गो॒ हि भू॒या अ॒स्मत्स॑खा प्र॒तर॑णः सु॒वीरः॑।
गोभिः॒ संन॑द्धो असि वी॒डय॑स्वास्था॒ता ते॑ जयतु॒ जेत्वा॑नि ॥ १ ॥
दि॒वस्पृ॑थि॒व्याः पर्योज॒ उद्भृ॑तं॒ वन॒स्पति॑भ्यः॒ पर्याभृ॑तं॒ सहः॑।
अ॒पामो॒ज्मानं॒ परि॒ गोभि॒रावृ॑त॒मिन्द्र॑स्य॒ वज्रं॑ ह॒विषा॒ रथं॑ यज ॥ २ ॥
इन्द्र॒स्यौजो॑ म॒रुता॒मनी॑कं मि॒त्रस्य॒ गर्भो॒ वरु॑णस्य॒ नाभिः॑।
स इ॒मां नो॑ ह॒व्यदा॑तिं जुषा॒णो देव॑ रथ॒ प्रति॑ ह॒व्या गृ॑भाय ॥ ३ ॥ (३९३)

(१२६) दुन्दुभिः।

१-३ अथर्वा। दुन्दुभिः। भुरिक् त्रिष्टुप्, ३ पुरोबृहतीगर्भा त्रिष्टुप्।

उप॑ श्वासय पृथि॒वीमु॒त द्यां पु॑रु॒त्रा ते॑ वन्वतां॒ विष्ठि॑तं॒ जग॑त्।
स दु॑न्दुभे स॒जूरिन्द्रे॑ण दे॒वैर्दू॒राद्दवी॑यो॒ अप॑ सेध॒ शत्रू॑न् ॥ १ ॥
आ क्र॑न्दय॒ बल॒मोजो॑ न॒ आ धा॑ अ॒भि ष्ट॑न दु॒रिता॒ बाध॑मानः।
अप॑ सेध दुन्दुभे दु॒च्छुना॑मि॒त इन्द्र॑स्य मु॒ष्टिर॑सि वी॒डय॑स्व ॥ २ ॥
प्रामूं ज॑या॒भी३॒मे ज॑यन्तु के॒तुम॑द्दुन्दु॒भिर्वा॑वदीतु।
सम॑श्वपर्णाः पतन्तु नो॒ नरो॒ऽस्माक॑मिन्द्र र॒थिनो॑ जयन्तु ॥ ३ ॥ (३९६)

(१२७) यक्ष्मनाशनम्।

१-३ भृग्वङ्गिराः। यक्ष्मनाशनम्, वनस्पतिः। अनुष्टुप्, ३ त्र्यवसाना षट्पदा जगती।

वि॒द्र॒धस्य॑ ब॒लास॑स्य॒ लोहि॑तस्य वनस्पते। वि॒सल्प॑कस्योषधे॒ मोच्छि॑षः पि॒शितं॑ च॒न ॥१॥
यौ ते॑ बला॒स तिष्ठ॑तः॒ कक्षे॑ मु॒ष्कावप॑श्रितौ। वेदा॒हं तस्य॑ भेष॒जं ची॒पुद्रु॑र॒भिच॑क्षणम् ॥२॥
यो अङ्ग्यो॒ यः कर्ण्यो॒ यो अ॒क्ष्योर्वि॒सल्प॑कः। वि वृ॑हामो वि॒सल्प॑कं विद्र॒धं हृ॑दयाम॒यम्।
परा॒ तमज्ञा॑तं॒ यक्ष्म॑मध॒राञ्चं॑ सुवामसि ॥३॥ (३९९)

(१२८) राजा।

१—४ अथर्वाङ्गिराः। सोमः, शकधूमः। अनुष्टुप्।

श॒क॒धू॒मं नक्ष॑त्राणि॒ यद्राजा॑न॒मकु॑र्वत। भ॒द्रा॒हम॑स्मै प्रा॒यच्छ॑न्नि॒दं रा॒ष्ट्रमसा॒दिति॑ ॥ १ ॥
भ॒द्रा॒हं नो॑ म॒ध्यंदि॑ने भ॒द्रा॒हं सा॒यम॑स्तु नः। भ॒द्रा॒हं नो॒ अह्नां॑ प्रा॒ता रात्री॑ भ॒द्रा॒हम॑स्तु नः ॥ २ ॥
अ॒हो॒रा॒त्राभ्यां॒ नक्ष॑त्रेभ्यः सूर्याचन्द्र॒मसा॑भ्याम्। भ॒द्रा॒हम॒स्मभ्यं॑ राज॒ञ्छक॑धूम॒ त्वं कृ॑धि ॥ ३ ॥
यो नो॑ भ॒द्रा॒हमक॑रः सा॒यं नक्त॒मथो॒ दिवा॑। तस्मै॑ ते नक्षत्रराज॒ शक॑धूम॒ सदा॒ नमः॑ ॥ ४ ॥
(४०३)

(१२९) भगप्राप्तिः ।

१-३ अथर्वाङ्गिराः । भगः । अनुष्टुप् ।

भगेन मा शांशपेन साकमिन्द्रेण मेदिना । कृणोमि भगिनं माप द्रान्त्वरातयः ॥ १ ॥
येन वृक्षाँ अभ्यभवो भगेन वर्चसा सह । तेन मा भगिनं कृणवप द्रान्त्वरातयः ॥ २ ॥
यो अन्धो यः पुनःसरो भगो वृक्षेष्वाहितः । तेन मा भगिनं कृणवप द्रान्त्वरातयः ॥ ३ ॥ (४०६)

(१३०) स्मरः ।

१-४ अथर्वाङ्गिराः । स्मरः । अनुष्टुप्, १ विराट् पुरस्ताद्बृहती ।

रथजितां राथजितेयीनामप्सरसामयं स्मरः । देवाः प्र हिणुत स्मरमसौ मामनु शोचतु ॥ १ ॥
असौ मे स्मरतादिति प्रियो मे स्मरतादिति । देवाः प्र हिणुत स्मरमसौ मामनु शोचतु ॥ २ ॥
यथा मम स्मरादसौ नामुष्याहं कदा चन । देवाः प्र हिणुत स्मरमसौ मामनु शोचतु ॥ ३ ॥
उन्मादयत मरुत उदन्तरिक्ष मादय । अग्न उन्मादया त्वमसौ मामनु शोचतु ॥ ४ ॥
(४१०)

(१३१) स्मरः ।

१-३ अथर्वाङ्गिराः । स्मरः । अनुष्टुप् ।

नि शीर्षतो नि पत्तत आध्योः नि तिरामि ते । देवाः प्र हिणुत स्मरमसौ मामनु शोचतु ॥ १ ॥
अनुमतेऽन्विदं मन्यस्वाकूते समिदं नमः । देवाः प्र हिणुत स्मरमसौ मामनु शोचतु ॥ २ ॥
यद्धावसि त्रियोजनं पञ्चयोजनमाश्विनम् । ततस्त्वं पुनरायसि पुत्राणां नो असः पिता ॥ ३ ॥
(४१३)

(१३२) स्मरः ।

१-५ अथर्वाङ्गिराः । स्मरः । अनुष्टुप्, १ त्रिपादनुष्टुप्; २, ४, ५ बृहती; ३ भुरिक् ।

यं देवाः स्मरमसिञ्चन्नप्स्व१न्तः शोशुचानं सहाध्या ।
तं ते तपामि वरुणस्य धर्मणा ॥ १ ॥
यं विश्वे देवाः स्मरमसिञ्चन्नप्स्व१न्तः शोशुचानं सहाध्या ।
तं ते तपामि वरुणस्य धर्मणा ॥ २ ॥
यमिन्द्राणी स्मरमसिञ्चदप्स्व१न्तः शोशुचानं सहाध्या ।
तं ते तपामि वरुणस्य धर्मणा ॥ ३ ॥
यमिन्द्राग्नी स्मरमसिञ्चतामप्स्व१न्तः शोशुचानं सहाध्या ।
तं ते तपामि वरुणस्य धर्मणा ॥ ४ ॥ (४१७)

यं मित्रावरुणौ स्मरमसिञ्चतामप्स्वन्तः शोशुचानं सहाध्या ।
तं ते तपामि वरुणस्य धर्मणा　　॥ ५ ॥　(४१८)

(१३३) मेखलाबन्धनम् ।

१-५ अगस्त्यः । मेखला । १ भुरिक् त्रिष्टुप्; २,५ अनुष्टुप्; ३ त्रिष्टुप्; ४ जगती ।

य इमां देवो मेखलामाबबन्ध यः संननाह य उ नो युयोज ।
यस्य देवस्य प्रशिषा चरामः स पारमिच्छात्स उ नो वि मुञ्चात्　॥ १ ॥
आहुतास्यभिहुत ऋषीणामस्यायुधम् ।
पूर्वा व्रतस्य प्राश्नती वीरघ्नी भव मेखले　॥ २ ॥
मृत्योरहं ब्रह्मचारी यदस्मि निर्याचन्भूतात्पुरुषं यमाय ।
तमहं ब्रह्मणा तपसा श्रमेणानयैनं मेखलया सिनामि　॥ ३ ॥
श्रद्धाया दुहिता तपसोऽधि जाता स्वस ऋषीणां भूतकृतां बभूव ।
सा नो मेखले मतिमा धेहि मेधामथो नो धेहि तप इन्द्रियं च　॥ ४ ॥
यां त्वा पूर्वे भूतकृत ऋषयः परिबेधिरे ।
सा त्वं परि ष्वजस्व मां दीर्घायुत्वाय मेखले　॥ ५ ॥　(४२३)

(१३४) शत्रुनाशनम् ।

१-३ शुक्रः । वज्रः । १ परानुष्टुप् त्रिष्टुप्, २ अनुष्टुप्, ३ भुरिक् त्रिपदा गायत्री ।

अयं वज्रस्तर्पयतामृतस्यावास्य राष्ट्रमप हन्तु जीवितम् ।
शृणातु ग्रीवाः प्र शृणातूष्णिहा वृत्रस्येव शचीपतिः　॥ १ ॥
अधरोऽधर उत्तरेभ्यो गूढः पृथिव्या मोत्सृपत् । वज्रेणावहतः शयाम्　॥ २ ॥
यो जिनाति तमन्विच्छ यो जिनाति तमिज्जहि ।
जिनतो वज्र त्वं सीमन्तमन्वञ्चमनु पातय　॥ ३ ॥　(४२६)

(१३५) बलप्राप्तिः ।

१-३ शुक्रः । वज्रः । अनुष्टुप् ।

यदश्नामि बलं कुर्व इत्थं वज्रमा ददे　। स्कन्धानमुष्य शातयन्वृत्रस्येव शचीपतिः ॥१॥
यत्पिबामि सं पिबामि समुद्र इव संपिबः । प्राणानमुष्य संपाय सं पिबामो अमुं वयम् ॥२॥
यद्गिरामि सं गिरामि समुद्र इव संगिरः । प्राणानमुष्य संगीर्य सं गिरामो अमुं वयम् ॥३॥
(४२९)

(१३६) केशदृंहणम् ।

१-३ वीतहव्यः । नितत्नी वनस्पतिः । अनुष्टुप्, २ एकावसाना द्विपदा साम्नी बृहती ।

देवी देव्यामधि जाता पृथिव्यामस्योषधे । तां त्वा नितत्नि केशेभ्यो दृंहणाय खनामसि ॥१॥
दृंह प्रत्नाञ्जनयाजाताञ्जातानु वर्षीयसस्कृधि ॥२॥
यस्ते केशोऽवपद्यते समूलो यश्च वृश्चते । इदं तं विश्वभेषज्याभि षिञ्चामि वीरुधा ॥ ३ ॥ (४३२)

(१३७) केशवर्धनम् ।

१-३ वीतहव्यः । वनस्पतिः । अनुष्टुप् ।

यां जमदग्निरखनद्दुहित्रे केशवर्धनीम् । तां वीतहव्य आभरदसितस्य गृहेभ्यः ॥१॥
अभीशुना मेया आसन्व्यामेनानुमेयाः । केशा नडा इव वर्धन्तां शीर्ष्णस्ते असिताः परि ॥२॥
दृंह मूलमाग्रं यच्छ वि मध्यं यामयौषधे । केशा नडा इव वर्धन्तां शीर्ष्णस्ते असिताः परि ॥३॥ (४३५)

(१३८) क्लीबत्वम् ।

१-५ अथर्वा । वनस्पतिः । अनुष्टुप्; ३ पथ्या पङ्क्तिः ।

त्वं वीरुधां श्रेष्ठतमाभिश्रुतास्योषधे । इमं मे अद्य पूरुषं क्लीबमोपशिनं कृधि ॥ १ ॥
क्लीबं कृध्योपशिनमथो कुरीरिणं कृधि । अथास्येन्द्रो ग्रावभ्यामुभे भिनत्त्वाण्ड्यौ ॥ २ ॥
क्लीब क्लीबं त्वाकरं वध्रे वध्रिं त्वाकरमरसारसं त्वाकरम् ।
कुरीरमस्य शीर्षणि कुम्बं चाधिनिदध्मसि ॥ ३ ॥
ये ते नाड्यौ देवकृते ययोस्तिष्ठति वृष्ण्यम् । ते ते भिनद्मि शम्ययामुष्या अधि मुष्कयोः ॥ ४ ॥
यथा नडं कशिपुने स्त्रियो भिन्दन्त्यश्मना । एवा भिनद्मि ते शेपोऽमुष्या अधि मुष्कयोः ॥ ५ ॥ (४४०)

(१३९) सौभाग्यवर्धनम् ।

१-५ अथर्वा । वनस्पतिः । अनुष्टुप्, १ त्र्यवसाना षट्पदा विराड् जगती ।

न्यस्तिका रुरोहिथ सुभगंकरणी मम । शतं तव प्रतानास्त्रयस्त्रिंशन्नितानाः ।
तया सहस्रपर्ण्या हृदयं शोषयामि ते ॥१॥
शुष्यतु मयि ते हृदयमथो शुष्यत्वास्यम् । अथो नि शुष्य मां कामेनाथो शुष्कास्या चर ॥२॥
संवननी समुष्पला बभ्रु कल्याणि सं नुद । अमूं च मां च सं नुद समानं हृदयं कृधि ॥३॥
यथोदकमपपुषोऽपशुष्यत्यास्यम् । एवा नि शुष्य मां कामेनाथो शुष्कास्या चर ॥४॥
यथा नकुलो विच्छिद्य संदधात्यहिं पुनः । एवा कामस्य विच्छिन्नं सं धेहि वीर्यावति ॥५॥ (४४५)

*

(१४०) सुमङ्गलौ दन्तौ ।

१-३ अथर्वा । ब्रह्मणस्पतिः, दन्ताः । (अनुष्टुप् ?) १ उरोबृहती, २ उपरिष्टाज्ज्योतिष्मती त्रिष्टुप्, ३ आस्तारपङ्क्तिः ।

यौ व्याघ्रावर्वरूढौ जिघत्सतः पितरं मातरं च ।
यौ दन्तौ ब्रह्मणस्पते शिवौ कृणु जातवेदः ॥ १ ॥
व्रीहिमत्तं यवमत्तमथो माषमथो तिलम् ।
एष वां भागो निहितो रत्नधेयाय दन्तौ मा हिंसिष्टं पितरं मातरं च ॥ २ ॥
उपहूतौ सयुजौ स्योनौ दन्तौ सुमङ्गलौ ।
अन्यत्र वां घोरं तन्वः परैतु दन्तौ मा हिंसिष्टं पितरं मातरं च ॥ ३ ॥ (४४८)

(१४१) गोकर्णयोर्लक्ष्यकरणम् ।

१-३ विश्वामित्रः । अश्विनौ । अनुष्टुप् ।

वायुरेनाः समाकरत्त्वष्टा पोषाय ध्रियताम् । इन्द्र आभ्यो अधि ब्रवद्रुद्रो भूम्ने चिकित्सतु ॥१॥
लोहितेन स्वधितिना मिथुनं कर्णयोः कृधि । अकर्तामश्विना लक्ष्म तदस्तु प्रजया बहु ॥२॥
यथा चक्रुर्देवासुरा यथा मनुष्या उत । एवा सहस्रपोषाय कृणुतं लक्ष्माश्विना ॥३॥ (४५१)

(१४२) अन्नसमृद्धिः ।

१-३ विश्वामित्रः । वायुः । अनुष्टुप् ।

उच्छ्रयस्व बहुर्भव स्वेन महसा यव । मृणीहि विश्वा पात्राणि मा त्वा दिव्याशनिर्वधीत् ॥१॥
आशृण्वन्तं यवं देवं यत्र त्वाच्छावदामसि । तदुच्छ्रयस्व द्यौरिव समुद्र इवैध्यक्षितः ॥२॥
अक्षितास्त उपसदोऽक्षिताः सन्तु राशयः । पृणन्तो अक्षिताः सन्त्वत्तारः सन्त्वक्षिताः ॥३॥ (४५४)

॥ इति त्रयोदशोऽनुवाकः ॥१३॥

[इति पञ्चदशः प्रपाठकः ॥१५॥]

॥ इति षष्ठं काण्डं समाप्तम् ॥

मंत्रसंख्या–

पञ्चमकाण्डस्यान्तपर्यन्तं १२९०
षष्ठकाण्डस्य ··· ४५४

सर्वयोगः १७४४

सप्तमं काण्डम् ।

(१) आत्मा ।

१-२ अथर्वा (ब्रह्मवर्चसकामः) । आत्मा । त्रिष्टुप्, २ विराड् जगती ।

[अथ षोडशः प्रपाठकः ॥ १६ ॥]

[१] धीती वा ये अनयन्वाचो अग्रं मनसा वा येऽवदन्नृतानि ।
तृतीयेन ब्रह्मणा वावृधानास्तुरीयेणामन्वत नाम धेनोः ॥ १ ॥
स वेद पुत्रः पितरं स मातरं स सूनुर्भुवत्स भुवत्पुनर्मघः
स द्यामौर्णोदन्तरिक्षं स्वऽः स इदं विश्वमभवत्स आभवत् ॥ २ ॥ (२)

(२) आत्मा ।

१ अथर्वा (ब्रह्मवर्चसकामः) । आत्मा । त्रिष्टुप् ।

अथर्वाणं पितरं देवबन्धुं मातुर्गर्भं पितुरसुं युवानम् ।
य इमं यज्ञं मनसा चिकेत प्र णो वोचस्तमिहेह ब्रवः । ॥ १ ॥ (३)

(३) आत्मा ।

१ अथर्वा (ब्रह्मवर्चसकामः) । आत्मा । त्रिष्टुप् ।

अया विष्ठा जनयन्कर्वराणि स हि घृणिरुरुर्वराय गातुः ।
स प्रत्युदैद्धरुणं मध्वो अग्रं स्वया तन्वा तन्वमैरयत ॥ १ ॥ (४)

(४) विश्वप्राणः ।

१ अथर्वा (ब्रह्मवर्चसकामः) । वायुः । त्रिष्टुप् ।

एकया च दशभिश्चा सुहुते द्वाभ्यामिष्टये विंशत्या च ।
तिसृभिश्च वहसे त्रिंशता च वियुग्भिर्वाय इह ता वि मुञ्च ॥ १ ॥ (५)

(५) आत्मा ।

१-५ अथर्वा (ब्रह्मवर्चसकामः) । आत्मा । त्रिष्टुप्, ३ पङ्क्तिः, ४ अनुष्टुप् ।

यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ।
ते ह नाकं महिमानः सचन्त यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः ॥ १ ॥
यज्ञो बभूव स आ बभूव स प्र जज्ञे स उ वावृधे पुनः ।
स देवानामधिपतिर्बभूव सो अस्मासु द्रविणमा दधातु ॥ २ ॥ (७)

यद्देवा देवान्हविषायजन्तामर्त्यान्मनसामर्त्येन ।
मदेम तत्र परमे व्योमन्पश्येम तदुदितौ सूर्यस्य ॥ ३ ॥
यत्पुरुषेण हविषा यज्ञं देवा अतन्वत ।
अस्ति नु तस्मादोजीयो यद्विहव्येनेजिरे ॥ ४ ॥
मुग्धा देवा उत शुनायजन्तोत गोरङ्गैः पुरुधायजन्त ।
य इमं यज्ञं मनसा चिकेत प्र णो वोचस्तमिहेह ब्रवः ॥ ५ ॥ (१०)

[६ (७)] अदितिः ।
१-४ अथर्वा (ब्रह्मवर्चसकामः) । अदितिः । त्रिष्टुप्, २ भुरिक् ३-४ विराड् जगती ।

अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः ।
विश्वे देवा अदितिः पञ्च जना अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥ १ ॥
महीमू षु मातरं सुव्रतानामृतस्य पत्नीमवसे हवामहे ।
तुविक्षत्रामजरन्तीमुरूचीं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिम् ॥ २ ॥
सुत्रामाणं पृथिवीं द्यामनेहसं सुशर्माणमदितिं सुप्रणीतिम् ।
दैवीं नावं स्वरित्रामनागसो अस्रवन्तीमा रुहेमा स्वस्तये ॥ ३ ॥
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमदितिं नाम वचसा करामहे ।
यस्या उपस्थ उर्व१न्तरिक्षं सा नः शर्म त्रिवरूथं नि यच्छात् ॥ ४ ॥ (१४)

[७ (८)] आदित्याः ।
१ अथर्वा (ब्रह्मवर्चसकामः) । अदितिः । आर्षी जगती ।

दितेः पुत्राणामदितेरकारिषमव देवानां बृहतामनर्मणाम् ।
तेषां हि धाम गभिषक्समुद्रियं नैनान्नमसा परो अस्ति कश्चन ॥ १ ॥ (१५)

[८ (९)] शत्रुनाशनम् ।
१ उपरिबभ्रवः । बृहस्पतिः । त्रिष्टुप् ।

भद्रादधि श्रेयः प्रेहि बृहस्पतिः पुरएता ते अस्तु ।
अथेममस्या वर आ पृथिव्या आरेशत्रुं कृणुहि सर्ववीरम् ॥ १ ॥ (१६)

[९ (१०)] स्वस्तिदा पूषा ।
१-४ उपरिबभ्रवः । पूषा । त्रिष्टुप्, ३ त्रिपदा आर्षी गायत्री, ४ अनुष्टुप् ।

प्रपथे पथामजनिष्ट पूषा प्रपथे दिवः प्रपथे पृथिव्याः ।
उभे अभि प्रियतमे सधस्थे आ च परा च चरति प्रजानन् ॥ १ ॥ (१७)

पूषेमा आशा अनु वेद सर्वाः सो अस्माँ अभयतमेन नेषत् ।
स्वस्तिदा आघृणिः सर्ववीरोऽप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन् ॥ २ ॥
पूषन्तव व्रते वयं न रिष्येम कदा चन । स्तोतारस्त इह स्मसि ॥ ३ ॥
परि पूषा परस्ताद्धस्तं दधातु दक्षिणम् । पुनर्नो नष्टमाजतु सं नष्टेन गमेमहि ॥४॥ (२०)

[१० (११)] सरस्वती ।

१ शौनकः । सरस्वती । त्रिष्टुप् ।

यस्ते स्तनः शशयुर्यो मयोभूर्यः सुम्नयुः सुहवो यः सुदत्रः ।
येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि सरस्वति तमिह धातवे कः ॥ १ ॥ (२१)

[११ (१२)] सरस्वती ।

१ शौनकः । सरस्वती । त्रिष्टुप् ।

यस्ते पृथु स्तनयित्नुर्य ऋष्वो दैवः केतुर्विश्वमाभूषतीदम् ।
मा नो वधीर्विद्युता देव सस्यं मोत वधी रश्मिभिः सूर्यस्य ॥ १ ॥ (२२)

[१२ (१३)] राष्ट्रसभा ।

१-४ शौनकः । सभा; १-२ सभा, पितरः, ३ इन्द्रः, ४ मनः । अनुष्टुप् , १ भुरिक् त्रिष्टुप् ।

सभा च मा समितिश्चावतां प्रजापतेर्दुहितरौ संविदाने ।
येना संगच्छा उप मा स शिक्षाच्चारु वदानि पितरः संगतेषु ॥ १ ॥
विद्म ते सभे नाम नरिष्टा नाम वा असि ।
ये ते के च सभासदस्ते मे सन्तु सवाचसः ॥ २ ॥
एषामहं समासीनानां वर्चो विज्ञानमा ददे ।
अस्याः सर्वस्याः संसदो मामिन्द्र भगिनं कृणु ॥ ३ ॥
यद्वो मनः परागतं यद्बद्धमिह वेह वा ।
तद्व आ वर्तयामसि मयि वो रमतां मनः ॥ ४ ॥ (२६)

[१३ (१४)] शत्रुनाशनम् ।

१-२ अथर्वा (द्विषोवर्चोहर्तुकामः) । सूर्यः । अनुष्टुप् ।

यथा सूर्यो नक्षत्राणामुद्यंस्तेजांस्याददे । एवा स्त्रीणां च पुंसां च द्विषतां वर्च आ ददे ॥ १ ॥
यावन्तो मा सपत्नानामायन्तं प्रतिपश्यथ । उद्यन्त्सूर्य इव सुप्तानां द्विषतां वर्च आ ददे ॥ २ ॥ (२८)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

[१४ (१५)] सविता ।

१-४ अथर्वा । सविता । अनुष्टुप्, ३ त्रिष्टुप्, ४ जगती ।

[२] अभि त्यं देवं सवितारमोण्योः कविक्रतुम् ।
अर्चामि सत्यसवं रत्नधामभि प्रियं मतिम् ॥ १ ॥
ऊर्ध्वा यस्यामतिर्भा अदिद्युतत्सवीमनि ।
हिरण्यपाणिरमिमीत सुक्रतुः कृपात्स्वः ॥ २ ॥
सावीर्हि देव प्रथमाय पित्रे वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै ।
अथास्मभ्यं सवितर्वार्याणि दिवोदिव आ सुवा भूरि पश्वः ॥ ३ ॥
दमूना देवः सविता वरेण्यो दधद्रत्नं दक्षं पितृभ्य आयूंषि ।
पिबात्सोमं ममददेनमिष्टे परिज्मा चित्क्रमते अस्य धर्मणि ॥ ४ ॥ (३२)

[१५ (१६)] सविता ।

१ भृगुः । सविता । त्रिष्टुप् ।

तां सवितः सत्यसवां सुचित्रामाहं वृणे सुमतिं विश्ववाराम् ।
यामस्य कण्वो अदुहत्प्रपीनां सहस्रधारां महिषो भगाय ॥ १ ॥ (३३)

[१६ (१७)] सविता ।

१ भृगुः । सविता । त्रिष्टुप् ।

बृहस्पते सवितर्वर्धयैनं ज्योतयैनं महते सौभगाय ।
संशितं चित्संतरं सं शिशाधि विश्व एनमनु मदन्तु देवाः ॥ १ ॥ (३४)

[१७ (१८)] द्रविणार्थं प्रार्थना ।

१-४ भृगुः । धाता, सविता, ४ अग्निः त्वष्टा, विष्णुः । अनुष्टुप्, १ त्रिपदा आर्षी गायत्री, ३-४ त्रिष्टुप् ।

धाता दधातु नो रयिमीशानो जगतस्पतिः । स नः पूर्णेन यच्छतु ॥ १ ॥
धाता दधातु दाशुषे प्राचीं जीवातुमक्षिताम् ।
वयं देवस्य धीमहि सुमतिं विश्वराधसः ॥ २ ॥
धाता विश्वा वार्या दधातु प्रजाकामाय दाशुषे दुरोणे ।
तस्मै देवा अमृतं सं व्ययन्तु विश्वे देवा अदितिः सजोषाः ॥ ३ ॥
धाता रातिः सवितेदं जुषन्तां प्रजापतिर्निधिपतिर्नो अग्निः ।
त्वष्टा विष्णुः प्रजया संरराणो यजमानाय द्रविणं दधातु ॥ ४ ॥ (३८)

[१८ (१९)] वृष्टिः ।

१–२ अथर्वा । पृथिवी, पर्जन्यः । १ चतुष्पाद्भुरिगुष्णिक्, २ त्रिष्टुप् ।

प्र नभस्व पृथिवि भिन्द्धी३दं दिव्यं नभः ।
उद्नो दिव्यस्य नो धातरीशानो वि ष्या दृतिम् ॥ १ ॥
न घ्रंस्तताप न हिमो जघान प्र नभतां पृथिवी जीरदानुः ।
आपश्चिदस्मै घृतमित्क्षरन्ति यत्र सोमः सदमित्तत्र भद्रम् ॥ २ ॥ (४०)

[१९ (२०)] प्रजाः ।

१ ब्रह्मा । प्रजापतिः । जगती ।

प्रजापतिर्जनयति प्रजा इमा धाता दधातु सुमनस्यमानः ।
संजानानाः संमनसः सयोनयो मयि पुष्टं पुष्टपतिर्दधातु ॥ १ ॥ (४१)

[२० (२१)] अनुमतिः ।

१–६ अथर्वा । अनुमतिः । अनुष्टुप्, ३ त्रिष्टुप्, ४ भुरिक्, ५ जगती, ६ अतिशाकरगर्भा जगती ।

अन्वद्य नोऽनुमतिर्यज्ञं देवेषु मन्यताम् ।
अग्निश्च हव्यवाहनो भवतां दाशुषे मम ॥ १ ॥
अन्विदनुमते त्वं मंससे शं च नस्कृधि ।
जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि ररास्व नः ॥ २ ॥
अनु मन्यतामनुमन्यमानः प्रजावन्तं रयिमक्षीयमाणम् ।
तस्य वयं हेडसि मापि भूम सुमृडीके अस्य सुमतौ स्याम ॥ ३ ॥
यत्ते नाम सुहवं सुप्रणीतेऽनुमते अनुमतं सुदानु ।
तेना नो यज्ञं पिपृहि विश्ववारे रयिं नो धेहि सुभगे सुवीरम् ॥ ४ ॥
एमं यज्ञमनुमतिर्जगाम सुक्षेत्रतायै सुवीरतायै सुजातम् ।
भद्रा ह्यस्याः प्रमतिर्बभूव सेमं यज्ञमवतु देवगोपा ॥ ५ ॥
अनुमतिः सर्वमिदं बभूव यत्तिष्ठति चरति यदु च विश्वमेजति ।
तस्यास्ते देवि सुमतौ स्यामानुमते अनु हि मंससे नः ॥ ६ ॥ (४७)

[२१ (२२)] एको विभुः ।

१ ब्रह्मा । आत्मा । शक्वरी विराड्गर्भा जगती ।

समेत विश्वे वचसा पतिं दिव एको विभूरतिथिर्जनानाम् ।
स पूर्व्यो नूतनमाविवासत्तं वर्तनिरनु वावृत एकमित्पुरु ॥ १ ॥ (४८)

[२२ (२३)] ज्योतिः ।

१-२ ब्रह्मा । ब्रध्नः । १ द्विपदा एकावसाना विराड्गायत्री, २ त्रिपदा अनुष्टुप् ।

अयं सहस्रमा नो दृशे कवीनां मतिर्ज्योतिर्विधर्मणि ॥ १ ॥
ब्रध्नः समीचीरुषसः समैरयन् ।
अरेपसः सचेतसः स्वसरे मन्युमत्तमाश्चिते गोः ॥ २ ॥ (५०)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥२॥

[२३ (२४)] दुष्वप्ननाशनम् ।

१ यमः । दुःस्वप्ननाशनम् । अनुष्टुप् ।

[३] दौष्वप्न्यं दौर्जीवित्यं रक्षो अभ्वमराय्यः ।
दुर्णाम्नीः सर्वा दुर्वाचस्ता अस्मन्नाशयामसि ॥ १ ॥ (५१)

[२४ (२५)] सविता ।

१ ब्रह्मा । इन्द्रः, अग्निः, विश्वेदेवाः, मरुतः, सविता, प्रजापतिः, अनुमतिः । त्रिष्टुप् ।

यन्न इन्द्रो अखनद्यदग्निर्विश्वे देवा मरुतो यत्स्वर्काः ।
तदस्मभ्यं सविता सत्यधर्मा प्रजापतिरनुमतिर्नि यच्छात् ॥ १ ॥ (५२)

[२५ (२६)] विष्णुः ।

१-२ मेधातिथिः । विष्णुः, वरुणः । त्रिष्टुप् ।

ययोरोजसा स्कभिता रजांसि यौ वीर्यैर्वीरतमा शविष्ठा ।
यौ पत्येते अप्रतीतौ सहोभिर्विष्णुमगन्वरुणं पूर्वहूतिः ॥ १ ॥
यस्येदं प्रदिशि यद्विरोचते प्र चानति वि च चष्टे शचीभिः ।
पुरा देवस्य धर्मणा सहोभिर्विष्णुमगन्वरुणं पूर्वहूतिः ॥ २ ॥ (५४)

[२६ (२७)] विष्णुः ।

१-८ मेधातिथिः । विष्णुः । त्रिष्टुप्, २ त्रिपदा विराड्गायत्री, ३ त्र्यवसाना षट्पदा विराट् शक्वरी, ४-७ गायत्री, ८ त्रिष्टुप् ।

विष्णोर्नु कं प्रा वोचं वीर्याणि यः पार्थिवानि विममे रजांसि ।
यो अस्कभायदुत्तरं सधस्थं विचक्रमाणस्त्रेधोरुगायः ॥ १ ॥
प्र तद्विष्णु स्तवते वीर्याणि मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः ।
परावत आ जगम्यात्परस्याः ॥ २ ॥ (५६)

यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेष्वधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा ।
उरु विष्णो वि क्रमस्वोरु क्षयाय नस्कृधि ।
घृतं घृतयोने पिब प्रप्र यज्ञपतिं तिर ॥ ३ ॥
इदं विष्णुर्वि चक्रमे त्रेधा नि दधे पदा । समूढमस्य पांसुरे ॥ ४ ॥
त्रीणि पदा वि चक्रमे विष्णुर्गोपा अदाभ्यः । इतो धर्माणि धारयन् ॥ ५ ॥
विष्णोः कर्माणि पश्यत यतो व्रतानि पस्पशे । इन्द्रस्य युज्यः सखा ॥ ६ ॥
तद्विष्णोः परमं पदं सदा पश्यन्ति सूरयः । दिवीव चक्षुराततम् ॥ ७ ॥
दिवो विष्ण उत वा पृथिव्या महो विष्ण उरोरन्तरिक्षात् ।
हस्तौ पृणस्व बहुभिर्वसव्यैराप्रयच्छ दक्षिणादोत सव्यात् ॥ ८ ॥ (६२)

[२७ (२८)] इडा ।

१ मेधातिथिः । इडा । त्रिष्टुप् ।

इडैवास्माँ अनु वस्तां व्रतेन यस्याः पदे पुनते देवयन्तः ।
घृतपदी शक्वरी सोमपृष्ठोप यज्ञमस्थित वैश्वदेवी ॥ १ ॥ (६३)

[२८ (२९)] स्वस्ति ।

१ मेधातिथिः । वेदः । त्रिष्टुप् ।

वेदः स्वस्तिर्द्रुघणः स्वस्तिः परशुर्वेदिः परशुर्नः स्वस्ति ।
हविष्कृतो यज्ञिया यज्ञकामास्ते देवासो यज्ञमिमं जुषन्ताम् ॥ १ ॥ (६४)

[२९ (३०)] अग्नाविष्णू ।

१-२ मेधातिथिः । अग्नाविष्णू । त्रिष्टुप् ।

अग्नाविष्णू महि तद्वां महित्वं पाथो घृतस्य गुह्यस्य नाम ।
दमेदमे सप्त रत्ना दधानौ प्रति वां जिह्वा घृतमा चरण्यात् ॥ १ ॥
अग्नाविष्णू महि धाम प्रियं वां वीथो घृतस्य गुह्या जुषाणौ ।
दमेदमे सुष्टुत्या वावृधानौ प्रति वां जिह्वा घृतमुच्चरण्यात् ॥ २ ॥ (६६)

[३० (३ .)] अञ्जनम् ।

१ भृग्वङ्गिराः । द्यावापृथिवी, मित्रः, ब्रह्मणस्पतिः, सविता च । बृहती ।

स्वाक्तं मे द्यावापृथिवी स्वाक्तं मित्रो अकरयम् ।
स्वाक्तं मे ब्रह्मणस्पतिः स्वाक्तं सविता करत् ॥ १ ॥ (६७)

[३१ (३२)] शत्रुनाशनम् ।
१ भृग्वङ्गिराः । इन्द्रः । भुरिक् त्रिष्टुप् ।

इन्द्रोतिभिर्बहुलाभिर्नो अद्य यावच्छ्रेष्ठाभिर्मघवञ्छूर जिन्व ।
यो नो द्वेष्ट्यधरः सस्पदीष्ट यमु द्विष्मस्तमु प्राणो जहातु ॥ १ ॥ (६८)

[३२ (३३)] दीर्घायुः ।
१ ब्रह्मा । आयुः । अनुष्टुप् ।

उप प्रियं पनिप्नतं युवानमाहुतीवृधम् ।
अगन्म बिभ्रतो नमो दीर्घमायुः कृणोतु मे ॥ १ ॥ (६९)

[३३ (३४)] दीर्घायुः ।
१ ब्रह्मा । मरुतः, पूषा, बृहस्पतिः, अग्निः । पथ्या पङ्क्तिः ।

सं मा सिञ्चन्तु मरुतः सं पूषा सं बृहस्पतिः ।
सं मायमग्निः सिञ्चतु प्रजया च धनेन च दीर्घमायुः कृणोतु मे ॥ १ ॥ (७०)

[३४ (३५)] शत्रुनाशनम् ।
१ अथर्वा । जातवेदाः । जगती ।

अग्ने जातान्प्र णुदा मे सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व ।
अधस्पदं कृणुष्व ये पृतन्यवोऽनागसस्ते वयमदितये स्याम ॥ १ ॥ (७१)

[३५ (३६)] सपत्नीनाशनम् ।
१–३ अथर्वा । जातवेदाः । अनुष्टुप्; १, ३ त्रिष्टुप् ।

प्रान्यान्त्सपत्नान्त्सहसा सहस्व प्रत्यजातान् जातवेदो नुदस्व ।
इदं राष्ट्रं पिपृहि सौभगाय विश्व एनमनु मदन्तु देवाः ॥ १ ॥
इमा यास्ते शतं हिराः सहस्रं धमनीरुत ।
तासां ते सर्वासामहमश्मना बिलमप्यधाम् ॥ २ ॥
परं योनेरवरं ते कृणोमि मा त्वा प्रजाभि भून्मोत सूनुः ।
अस्वं१ त्वाप्रजसं कृणोम्यश्मानं ते अपिधानं कृणोमि ॥ ३ ॥ (७४)

[३६ (३७)] अञ्जनम् ।
१ अथर्वा । आक्षि, मनः । अनुष्टुप् ।

अक्ष्यौ३ नौ मधुसंकाशे अनीकं नौ समञ्जनम् ।
अन्तः कृणुष्व मां हृदि मन इन्नौ सहासति ॥ १ ॥ (७५)

[३७ (३८)] वासः ।

१ अथर्वा । वासः । अनुष्टुप् ।

अभि त्वा मनुजातेन दधामि मम वाससा ।
यथासो मम केवलो नान्यासां कीर्तयाश्चन ॥ १ ॥ (७६)

[३८ (३९)] केवलः पतिः ।

१-५ अथर्वा । वनस्पतिः । अनुष्टुप्, ३ चतुष्पदा उष्णिक् ।

इदं खनामि भेषजं मांपश्यमभिरोरुदम् । परायतो निवर्तनमायतः प्रतिनन्दनम् ॥१॥
येना निचक्र आसुरीन्द्रं देवेभ्यस्परि । तेना नि कुर्वे त्वामहं यथा तेऽसानि सुप्रिया ॥२॥
प्रतीची सोमंमसि प्रतीच्युत सूर्यम् । प्रतीची विश्वान्देवान्तां त्वाच्छावदामसि ॥३॥
अहं वदामि नेत्त्वं सभायामह त्वं वद । ममेदसस्त्वं केवलो नान्यासां कीर्तयाश्चन ॥४॥
यदि वासि तिरोजनं यदि वा नद्यस्तिरः । इयं ह मह्यं त्वामोषधिर्बद्ध्वेव न्यानयत् ॥५॥ (८१)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

[३९ (४०)] आपः ।

१ प्रस्कण्वः । आपः, सुपर्णः, वृषभः । त्रिष्टुप् ।

[४] दिव्यं सुपर्णं पयसं बृहन्तमपां गर्भं वृषभमोषधीनाम् ।
अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तमा नो गोष्ठे रयिष्ठां स्थापयाति ॥ १ ॥ (८२)

[४० (४१)] सरस्वान् ।

१-२ प्रस्कण्वः । सरस्वान् । त्रिष्टुप्, १ भुरिक् ।

यस्य व्रतं पशवो यन्ति सर्वे यस्य व्रत उपतिष्ठन्त आपः ।
यस्य व्रते पुष्टपतिर्निविष्टस्तं सरस्वन्तमवसे हवामहे ॥ १ ॥
आ प्रत्यञ्चं दाशुषे दाश्वंसं सरस्वन्तं पुष्टपतिं रयिष्ठाम् ।
रायस्पोषं श्रवस्युं वसाना इह हुवेम सदनं रयीणाम् ॥ २ ॥ (८४)

[४१ (४२)] सुपर्णः ।

१-२ प्रस्कण्वः । श्येनः । १ जगती, २ त्रिष्टुप् ।

अति धन्वान्यत्यपस्ततर्द श्येनो नृचक्षा अवसानदर्शः ।
तरन्विश्वान्यवरा रजांसीन्द्रेण सख्या शिव आ जगम्यात् ॥ १ ॥
श्येनो नृचक्षा दिव्यः सुपर्णः सहस्रपाच्छतयोनिर्वयोधाः ।
स नो नि यच्छाद्वसु यत्पराभृतमस्माकमस्तु पितृषु स्वधावत् ॥ २ ॥ (८६)

[४२ (४३)] पापमोचनम् ।
१–२ प्रस्कण्व । सोमारुद्रौ । त्रिष्टुप् ।

सोमारुद्रा वि वृहतं विषूचीममीवा या नो गयमाविवेश ।
बाधेथां दूरं निर्ऋतिं पराचैः कृतं चिदेनः प्र मुमुक्तमस्मत् ॥ १ ॥
सोमारुद्रा युवमेतान्यस्मद्विश्वा तनूषु भेषजानि धत्तम् ।
अव स्यतं मुञ्चतं यन्नो असत्तनूषु बद्धं कृतमेनो अस्मत् ॥ २ ॥ (८८)

[४३ (४४)] वाक् ।
१ प्रस्कण्वः । वाक् । त्रिष्टुप् ।

शिवास्त एका अशिवास्त एकाः सर्वा बिभर्षि सुमनस्यमानः ।
तिस्रो वाचो निहिता अन्तरस्मिन्तासामेका वि पपातानु घोषम् ॥ १ ॥ (८९)

[४४ (४५)] इन्द्राविष्णू ।
१ प्रस्कण्वः । इन्द्र, विष्णुः । भुरिक् त्रिष्टुप् ।

उभा जिग्यथुर्न परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैनयोः ।
इन्द्रश्च विष्णो यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम् ॥ १ ॥ (९०)

[४५ (४६-४७)] ईर्ष्यानिवारणम् ।
१–२ प्रस्कण्वः, २ अथर्वा । ईर्ष्यापनयनं, भेषजम् । अनुष्टुप् ।

जनाद्विश्वजनीनात्सिन्धुतस्पर्याभृतम् । दूरात्त्वा मन्य उद्भृतमीर्ष्याया नाम भेषजम् ॥ १ ॥
अग्नेरिवास्य दहतो दावस्य दहतः पृथक् । एतामेतस्येर्ष्यामुद्राग्निमिव शमय ॥ २ ॥ (९२)

[४६ (४८)] सिनीवाली ।
१–३ अथर्वा । सिनीवाली । अनुष्टुप्, ३ त्रिष्टुप् ।

सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि स्वसा । जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि दिदिड्ढि नः॥ १ ॥
या सुबाहुः स्वङ्गुरिः सुषूमा बहुसूवरी । तस्यै विश्पत्न्यै हविः सिनीवाल्यै जुहोतन ॥ २ ॥
या विश्पत्नीन्द्रमसि प्रतीची सहस्रस्तुकाभियन्ती देवी ।
विष्णोः पत्नि तुभ्यं राता हवींषि पतिं देवि राधसे चोदयस्व ॥ ३ ॥ (९५)

[४७ (४९)] कुहूः ।
१–२ अथर्वा । कुहूः । १ जगती, २ त्रिष्टुप् ।

कुहूं देवीं सुकृतं विद्मनापसमस्मिन्यज्ञे सुहवा जोहवीमि ।
सा नो रयिं विश्ववारं नि यच्छाद्ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥ १ ॥ (९६)

कुहूर्देवानाममृतस्य पत्नी हव्या नो अस्य हविषो जुषेत ।
शृणोतु यज्ञमुशती नो अद्य रायस्पोषं चिकितुषी दधातु ॥ २ ॥ (९७)

[४८ (५०)] राका ।
१-२ अथर्वा । राका । जगती ।

राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतु नः सुभगा बोधतु त्मना ।
सीव्यत्वपः सूच्याच्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥ १ ॥
यास्ते राके सुमतयः सुपेशसो याभिर्ददासि दाशुषे वसूनि ।
ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रापोषं सुभगे रराणा ॥ २ ॥ (९९)

[४९ (५१)] देवपत्न्यः ।
१-२ अथर्वा । देवपत्नीः । १ आर्षी जगती, २ चतुष्पात्पङ्क्तिः ।

देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये ।
याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छन्तु ॥ १ ॥
उत ग्ना व्यन्तु देवपत्नीरिन्द्राण्य१ग्नाय्यश्विनी राट् ।
आ रोदसी वरुणानी शृणोतु व्यन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम् ॥ २ ॥ (१०१)

[५० (५२)] विजयः ।
१-९ अङ्गिराः (कितववधकामः) । इन्द्रः । अनुष्टुप्; ३,७ त्रिष्टुप्; ४ जगती; ६ भुरिक् त्रिष्टुप् ।

यथा वृक्षमशनिर्विश्वाहा हन्त्यप्रति । एवाहमद्य कितवानक्षैर्बध्यासमप्रति ॥ १ ॥
तुराणामतुराणां विशामवर्जुषीणाम् । समैतु विश्वतो भगो अन्तर्हस्तं कृतं मम ॥ २ ॥
ईडे अग्निं स्वावसुं नमोभिरिह प्रसक्तो वि चयत्कृतं नः ।
रथैरिव प्र भरे वाजयद्भिः प्रदक्षिणं मरुतां स्तोममृध्याम् ॥ ३ ॥
वयं जयेम त्वया युजा वृतमस्माकमंशमुदवा भरेभरे ।
अस्मभ्यमिन्द्र वरीयः सुगं कृधि प्र शत्रूणां मघवन्वृष्ण्या रुज ॥ ४ ॥
अजैषं त्वा संलिखितमजैषमुत संरुधम् । अविं वृको यथा मथदेवा मथ्नामि ते कृतम् ॥ ५ ॥
उत प्रहामतिदीवा जयति कृतमिव श्वघ्नी वि चिनोति काले ।
यो देवकामो न धनं रुणद्धि समित्तं रायः सृजति स्वधाभिः ॥ ६ ॥
गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन वा क्षुधं पुरुहूत विश्वे ।
वयं राजसु प्रथमा धनान्यरिष्टासो वृजनीभिर्जयेम ॥ ७ ॥ (१०८)

कृतं मे दक्षिणे हस्ते जयो मे सव्य आहितः ।
गोजिद्भूयासमश्वजिद्धनंजयो हिरण्यजित् ॥ ८ ॥
अक्षाः फलवतीं द्युवं दत्त गां क्षीरिणीमिव ।
सं मा कृतस्य धारया धनुः स्नाव्नेव नह्यत ॥ ९ ॥ (११०)

[५१ (५३)] परिपाणम् ।
१ अङ्गिराः । इन्द्राबृहस्पती । त्रिष्टुप् ।

बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरीयः कृणोतु ॥ १ ॥ (१११)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥४॥

[५२ (५४)] सांमनस्यम् ।
१-२ अथर्वा । सांमनस्यं, अश्विनौ । १ ककुम्मत्यनुष्टुप्, २ जगती ।

[५]

संज्ञानं नः स्वेभिः संज्ञानमरणेभिः ।
संज्ञानमश्विना युवमिहास्मासु नि यच्छतम् ॥ १ ॥
सं जानामहै मनसा सं चिकित्वा मा युष्महि मनसा दैव्येन ।
मा घोषा उत्स्थुर्बहुले विनिर्हते मेषुः पप्तदिन्द्रस्याहन्यागते ॥ २ ॥ (११३)

[५३ (५५)] दीर्घायुः ।
१—७ ब्रह्मा । आयुः, बृहस्पतिः अश्विनौ च । त्रिष्टुप्, ३ भुरिक् ४ उष्णिग्गर्भार्षी पङ्क्तिः, ५-७ अनुष्टुप् ।

अमुत्रभूयादधि यद्यमस्य बृहस्पतेरभिशस्तेरमुञ्चः ।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्मद्देवानामग्ने भिषजा शचीभिः ॥ १ ॥
सं क्रामतं मा जहीतं शरीरं प्राणापानौ ते सयुजाविह स्ताम् ।
शतं जीव शरदो वर्धमानोऽग्निष्टे गोपा अधिपा वसिष्ठः ॥ २ ॥
आयुर्यत्ते अतिहितं पराचैरपानः प्राणः पुनरा ताविताम् ।
अग्निष्टदाहार्निर्ऋतेरुपस्थात्तदात्मनि पुनरा वेशयामि ते ॥ ३ ॥
मेमं प्राणो हासीन्मो अपानोऽवहाय परा गात् ।
सप्तर्षिभ्य एनं परि ददामि त एनं स्वस्ति जरसे वहन्तु ॥ ४ ॥
प्र विशतं प्राणापानावनड्वाहाविव व्रजम् । अयं जरिम्णः शेवधिररिष्ट इह वर्धताम् ॥ ५ ॥
आ ते प्राणं सुवामसि परा यक्ष्मं सुवामि ते । आयुर्नो विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः ॥ ६ ॥
उद्वयं तमसस्परि रोहन्तो नाकमुत्तमम् । देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥ ७ ॥ (१२०)

[५४ (५६, ५७-१)] अध्यापकविघ्नशमनम् ।
(१-२) १ ब्रह्मा, २ भृगुः । १ ऋक्साम, २ इन्द्रः । अनुष्टुप् ।

ऋचं साम यजामहे याभ्यां कर्माणि कुर्वते । एते सदसि राजतो यज्ञं देवेषु यच्छतः ॥१॥
ऋचं साम यदप्राक्षं हविरोजो यजुर्बलम् । एष मा तस्मान्मा हिंसीद्वेदः पृष्टः शचीपते ॥२॥ (१२२)

[५५ (५७-२)] मार्गस्वस्त्ययनम् ।
१ भृगुः । इन्द्रः । विराट् परोष्णिक् ।

ये ते पन्थानोऽव दिवो येभिर्विश्वमैरयः । तेभिः सुम्नया धेहि नो वसो ॥१॥ (१२३)

[५६ (५८)] विषभैषज्यम् ।
१-८ अथर्वा । वृश्चिकादयः, २ वनस्पतिः, ४ ब्रह्मणस्पतिः । अनुष्टुप्, ४ विराट्प्रस्तारपङ्क्तिः ।

तिरश्चिराजेरसितात्पृदाकोः परि संभृतम् । तत्कङ्कपर्वणो विषमियं वीरुदनीनशत् ॥ १ ॥
इयं वीरुन्मधुजाता मधुश्चुन्मधुला मधूः । सा विह्रुतस्य भेषज्यथो मशकजम्भनी ॥ २ ॥
यतो दष्टं यतो धीतं ततस्ते निर्ह्वयामसि । अर्भस्य तृप्रदंशिनो मशकस्यारसं विषम् ॥ ३ ॥
अयं यो वक्रो विपरुर्व्यङ्गो मुखानि वक्रा वृजिना कृणोषि ।
तानि त्वं ब्रह्मणस्पत इषीकामिव सं नमः ॥ ४ ॥
अरसस्य शर्कोटस्य नीचीनस्योपसर्पतः । विषं ह्य१स्यादिष्यथो एनमजीजभम् ॥ ५ ॥
न ते बाह्वोर्बलमस्ति न शीर्षे नोत मध्यतः । अथ किं पापयामुया पुच्छे बिभर्ष्यर्भकम् ॥ ६ ॥
अदन्ति त्वा पिपीलिका वि वृश्चन्ति मयूर्यः । सर्वे भल ब्रवाथ शार्कोटमरसं विषम् ॥ ७ ॥
य उभाभ्यां प्रहरसि पुच्छेन चास्येन च । आस्ये३ न ते विषं किमु ते पुच्छधावसत् ॥ ८ ॥
(१३१)

[५७ (५९)] सरस्वती ।
१-२ वामदेवः । सरस्वती । जगती ।

यदाशसा वदतो मे विचुक्षुभे यद्याचमानस्य चरतो जनाँ अनु ।
यदात्मनि तन्वो मे विरिष्टं सरस्वती तदा पृणद्घृतेन ॥ १ ॥
सप्त क्षरन्ति शिशवे मरुत्वते पित्रे पुत्रासो अप्यवीवृतन्नृतानि ।
उभे इदस्योभे अस्य राजत उभे यतेते उभे अस्य पुष्यतः ॥ २ ॥ (१३३)

[५८ (६०)] अन्नम् ।
१—२ कौरुपथिः । इन्द्रावरुणौ । जगती, २ त्रिष्टुप् ।

इन्द्रावरुणा सुतपाविमं सुतं सोमं पिबतं मद्यं धृतव्रतौ ।
युवो रथो अध्वरो देववीतये प्रति स्वसरमुप यातु पीतये ॥ १ ॥ (१३४)

इन्द्रावरुणा मधुमत्तमस्य वृष्णः सोमस्य वृषणा वृषेथाम् ।
इदं वामन्धः परिषिक्तमासद्यास्मिन्बर्हिषि मादयेथाम् ॥ २ ॥ (१३५)

[५९ (६१)] शाप-मोचनम् ।
१ बादरायणिः । अरिनाशनम् । अनुष्टुप् ।

यो नः शपादशपतः शपतो यश्च नः शपात् ।
वृक्ष इव विद्युता हत आ मूलादनु शुष्यतु ॥ १ ॥ (१३६)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥
[इति षोडशः प्रपाठकः ॥ १६ ॥]

[६० (६२)] रम्यं गृहम् ।
१—७ ब्रह्मा । गृहाः, वास्तोष्पति । अनुष्टुप्, १ परानुष्टुप् त्रिष्टुप् ।

[अथ सप्तदशः प्रपाठकः ॥१७॥]

[६] ऊर्जं बिभ्रद्वसुवनिः सुमेधा अघोरेण चक्षुषा मित्रियेण ।
गृहानैमि सुमना वन्दमानो रमध्वं मा बिभीत मत् ॥१॥
इमे गृहा मयोभुव ऊर्जस्वन्तः पयस्वन्तः । पूर्णा वामेन तिष्ठन्तस्ते नो जानन्त्वायतः ॥२॥
येषामध्येति प्रवसन्येषु सौमनसो बहुः । गृहानुप ह्वयामहे ते नो जानन्त्वायतः ॥३॥
उपहूता भूरिधनाः सखायः स्वादुसंमुदः । अक्षुध्या अतृष्या स्त गृहा मास्मद्बिभीतन ॥४॥
उपहूता इह गाव उपहूता अजावयः । अथो अन्नस्य कीलाल उपहूतो गृहेषु नः ॥५॥
सूनृतावन्तः सुभगा इरावन्तो हसामुदाः । अतृष्या अक्षुध्या स्त गृहा मास्मद्बिभीतन ॥६॥
इहैव स्त मानु गात विश्वा रूपाणि पुष्यत । ऐष्यामि भद्रेणा सह भूयांसो भवता मया ॥७॥
(१४३)

[६१ (६३)] तपः ।
१-२ अथर्वा । अग्निः । अनुष्टुप् ।

यदग्ने तपसा तप उपतप्यामहे तपः । प्रियाः श्रुतस्य भूयास्मायुष्मन्तः सुमेधसः ॥१॥
अग्ने तपस्तप्यामह उप तप्यामहे तपः । श्रुतानि शृण्वन्तो वयमायुष्मन्तः सुमेधसः ॥२॥ (१४५)

[६२ (६४)] शत्रुनाशनम् ।
१ मरीचिः काश्यपः । अग्निः । जगती ।

अयमग्निः सत्पतिर्वृद्धवृष्णो रथीव पत्तीनजयत्पुरोहितः ।
नाभा पृथिव्यां निहितो दविद्युतदधस्पदं कृणुतां ये पृतन्यवः ॥ १ ॥ (१४६)

[६३ (६५)] दुरितनाशनम् ।
१ मरीचिः काश्यपः । जातवेदाः । जगती ।

पृतनाजितं सहमानमग्निमुक्थैर्हवामहे परमात्सधस्थात् ।
स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामद्देवोऽति दुरितान्यग्निः ॥ १ ॥ (१४७)

[६४ (६६)] पापमोचनम् ।
१-२ यमः । आपः अग्निः निर्ऋतिः । १ भुरिगनुष्टुप्, २ न्यङ्कुसारिणी बृहती ।

इदं यत्कृष्णः शकुनिरभिनिष्पतन्नपीपतत् ।
आपो मा तस्मात्सर्वस्माद्दुरितात्पान्त्वंहसः ॥ १ ॥
इदं यत्कृष्णः शकुनिरवामृक्षन्निर्ऋते ते मुखेन ।
अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्र मुञ्चतु ॥ २ ॥ (१४९)

[६५ (६७)] दुरितनाशनम् ।
१-३ शुक्रः । अपामार्गवीरुत् । अनुष्टुप् ।

प्रतीचीनफलो हि त्वमपामार्ग रुरोहिथ । सर्वान्मच्छपथाँ अधि वरीयो यावया इतः ॥ १ ॥
यद्दुष्कृतं यच्छमलं यद्वा चेरिम पापया । त्वया तद्विश्वतोमुखापामार्गाप मृज्महे ॥ २ ॥
श्यावदता कुनखिना बण्डेन यत्सहासिम । अपामार्ग त्वया वयं सर्वं तदप मृज्महे ॥ ३ ॥ (१५२)

[६६ (६८)] ब्रह्म ।
१ ब्रह्मा । ब्रह्म । त्रिष्टुप् ।

यद्यन्तरिक्षे यदि वात आस यदि वृक्षेषु यदि वोलपेषु ।
यदश्रवन्पशव उद्यमानं तद्ब्राह्मणं पुनरस्मानुपैतु ॥ १ ॥ (१५३)

[६७ (६९)] आत्मा ।
१ ब्रह्मा । आत्मा । पुरःपरोष्णिग्बृहती ।

पुनर्मैत्विन्द्रियं पुनरात्मा द्रविणं ब्राह्मणं च । पुनरग्नयो धिष्ण्या यथास्थाम कल्पयन्तामिहैव ॥१॥ (१५४)

[६८ (७०, ७१)] सरस्वती ।
१-३ शन्तातिः । सरस्वती । १ अनुष्टुप्, २ त्रिष्टुप्, ३ गायत्री ।

सरस्वति व्रतेषु ते दिव्येषु देवि धामसु । जुषस्व हव्यमाहुतं प्रजां देवि ररास्व नः ॥१॥
इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्वतीदं पितॄणां हविरास्यं यत् ।
इमानि त उदिता शंतमानि तेभिर्वयं मधुमन्तः स्याम ॥२॥
शिवा नः शंतमा भव सुमृडीका सरस्वति । मा ते युयोम संदृशः ॥३॥ (१५७)

[६९ (७२)] सुखम् ।

१ शन्तातिः । सुखम् । पथ्यापङ्क्तिः ।

शं नो वातो वातु शं नस्तपतु सूर्यः ।
अहानि शं भवन्तु नः शं रात्री प्रति धीयतां शमुषा नो व्युच्छतु ॥ १ ॥ (१५८)

[७० (७३)] शत्रुदमनम् ।

१-५ अथर्वा । श्येनः, देवाः । त्रिष्टुप्, २ अतिजागतगर्भा जगती, ३-५ अनुष्टुप् (३ पुरःककुम्मती) ।

यत्किं चासौ मनसा यच्च वाचा यज्ञैर्जुहोति हविषा यजुषा ।
तन्मृत्युना निर्ऋतिः संविदाना पुरा सत्यादाहुतिं हन्त्वस्य ॥१॥
यातुधाना निर्ऋतिरादु रक्षस्ते अस्य घ्नन्त्वनृतेन सत्यम् ।
इन्द्रेषिता देवा आज्यमस्य मथ्नन्तु मा तत्सं पादि यदसौ जुहोति ॥२॥
अजिराधिराजौ श्येनौ संपातिनाविव । आज्यं पृतन्यतो हतां यो नः कश्चाभ्यघायति ॥३॥
अपाञ्चौ त उभौ बाहू अपि नह्याम्यास्यम् । अग्नेर्देवस्य मन्युना तेन तेऽवधिषं हविः॥४॥
अपि नह्यामि ते बाहू अपि नह्याम्यास्यम् । अग्नेर्घोरस्य मन्युना तेन तेऽवधिषं हविः ॥५॥ (१६३)

[७१ (७४)] अग्निः ।

१ अथर्वा । अग्निः । अनुष्टुप् ।

परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि । धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भङ्गुरावतः ॥१॥ (१६४)

[७२ (७५, ७६)] इन्द्रः ।

१-३ (१-२; ३) अथर्वा । इन्द्रः । अनुष्टुप्, २-३ त्रिष्टुप् ।

उत्तिष्ठताव पश्यतेन्द्रस्य भागमृत्वियम् । यदि श्रातं जुहोतन यद्यश्रातं ममत्तन ॥ १ ॥
श्रातं हविरो ष्विन्द्र प्र याहि जगाम सूरो अध्वनो वि मध्यम् ।
परि त्वासते निधिभिः सखायः कुलपा न व्राजपतिं चरन्तम् ॥ २ ॥
श्रातं मन्य ऊधनि श्रातमग्नौ सुशृतं मन्ये तदृतं नवीयः ।
माध्यन्दिनस्य सवनस्य दध्नः पिबेन्द्र वज्रिन्पुरुकृज्जुषाणः ॥ ३ ॥ (१६७)

[७३ (७७)] घर्मः ।

१-११ अथर्वा । घर्मः, अश्विनौ । त्रिष्टुप्, १, ४, ६ जगती, २ पथ्याबृहती ।

समिद्धो अग्निर्वृषणा रथी दिवस्तप्तो घर्मो दुह्यते वामिषे मधु ।
वयं हि वां पुरुदमासो अश्विना हवामहे सधमादेषु कारवः ॥ १ ॥ (१६८)

समिद्धो अग्निरश्विना तप्तो वां घर्म आ गतम् ।
दुह्यन्ते नूनं वृषणेह धेनवो दस्रा मदन्ति वेधसः ॥ २ ॥
स्वाहाकृतः शुचिर्देवेषु यज्ञो यो अश्विनोश्चमसो देवपानः ।
तमु विश्वे अमृतासो जुषाणा गन्धर्वस्य प्रत्यास्ना रिहन्ति ॥ ३ ॥
यदुस्रियास्वाहुतं घृतं पयोऽयं स वामश्विना भाग आ गतम् ।
माध्वी धर्तारा विदथस्य सत्पती तप्तं घर्मं पिबतं रोचने दिवः ॥ ४ ॥
तप्तो वां घर्मो नक्षतु स्वहोता प्र वामध्वर्युश्चरतु पयस्वान् ।
मधोर्दुग्धस्याश्विना तनाया वीतं पातं पयस उस्रियायाः ॥ ५ ॥
उप द्रव पयसा गोधुगोषमा घर्मे सिञ्च पय उस्रियायाः ।
वि नाकमख्यत्सविता वरेण्योऽनुप्रयाणमुषसो वि राजति ॥ ६ ॥
उप ह्वये सुदुघां धेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुत दोहदेनाम् ।
श्रेष्ठं सवं सविता साविषन्नोऽभीद्धो घर्मस्तदु षु प्र वोचत् ॥ ७ ॥
हिङ्कृण्वती वसुपत्नी वसूनां वत्समिच्छन्ती मनसा न्यागन् ।
दुहामश्विभ्यां पयो अघ्न्येयं सा वर्धतां महते सौभगाय ॥ ८ ॥
जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोण इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान् ।
विश्वा अग्ने अभियुजो विहत्य शत्रूयतामा भरा भोजनानि ॥ ९ ॥
अग्ने शर्ध महते सौभगाय तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु ।
सं जास्पत्यं सुयममा कृणुष्व शत्रूयतामभि तिष्ठा महांसि ॥१०॥
सूयवसाद्भगवती हि भूया अधा वयं भगवन्तः स्याम ।
अद्धि तृणमघ्न्ये विश्वदानीं पिब शुद्धमुदकमाचरन्ती ॥११॥ (१७८)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥६॥

[७४ (७८)] गण्डमालाचिकित्सा ।

१-४ अथर्वाङ्गिराः । मन्त्रोक्ताः, ४ जातवेदाः । अनुष्टुप् ।

[७] अपचितां लोहिनीनां कृष्णा मातेति शुश्रुम । मुनेर्देवस्य मूलेन सर्वा विध्यामि ता अहम् ॥१॥
विध्याम्यासां प्रथमां विध्याम्युत मध्यमाम् । इदं जघन्यामासामा च्छिनद्मि स्तुकामिव ॥२॥
त्वाष्ट्रेणाहं वचसा वि त ईर्ष्यामममीमदम् । अथो यो मन्युष्टे पते तमु ते शमयामसि ॥३॥
व्रतेन त्वं व्रतपते समक्तो विश्वाहा सुमना दीदिहीह ।
तं त्वा वयं जातवेदः समिद्धं प्रजावन्त उप सदेम सर्वे ॥४॥ (१८२)

[७५ (७९)] अघ्न्याः ।

१-२ उपरिबभ्रवः । अघ्न्याः । त्रिष्टुप्, २ त्र्यवसाना भुरिक् पथ्यापङ्क्तिः ।

प्रजावतीः सूयवसे रुशन्तीः शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः ।
मा व स्तेन ईशत माघशंसः परि वो रुद्रस्य हेतिर्वृणक्तु ॥ १ ॥
पदज्ञा स्थ रमतयः संहिता विश्वनाम्नीः । उप मा देवीर्देवेभिरेत ॥
इमं गोष्ठमिदं सदो घृतेनास्मान्त्समुक्षत ॥ २ ॥ (१८४)

[७६ (८० , ८१)] गण्डमालाचिकित्सा ।

१-६ (१-४; ५-६) अथर्वा । १, २ अपचिद्भैषज्यं, ३-६ जायान्यः, इन्द्रः । अनुष्टुप्, १ विराट्, २ परोष्णिक्, ४ त्रिष्टुप्, ५ भुरिगनुष्टुप् ।

आ सुस्रसः सुस्रसो असतीभ्यो असत्तराः । सेहोररसतरा लवणाद्विक्लेदीयसीः ॥ १ ॥
या ग्रैव्या अपचितोऽथो या उपपक्ष्याः । विजाम्नि या अपचितः स्वयंस्रसः ॥ २ ॥
यः कीकसाः प्रशृणाति तलीद्यमवतिष्ठति । निर्हास्तं सर्वं जायान्यं यः कश्च ककुदि श्रितः ॥ ३ ॥
पक्षी जायान्यः पतति स आ विशति पूरुषम् । तदक्षितस्य भेषजमुभयोः सुक्षतस्य च ॥ ४ ॥
विद्म वै ते जायान्य जानं यतो जायान्य जायसे । कथं ह तत्र त्वं हनो यस्य कृण्मो हविर्गृहे ॥५॥
धृषत्पिब कलशे सोममिन्द्र वृत्रहा शूर समरे वसूनाम् ।
माध्यंन्दिने सवन आ वृषस्व रयिष्ठानो रयिमस्मासु धेहि ॥६॥ (१९०)

[७७ (८२)] शत्रुनाशनम् ।

१-३ अङ्गिराः । मरुतः । १ त्रिपदा गायत्री, २ त्रिष्टुप्, ३ जगती ।

सांतपना इदं हविर्मरुतस्तज्जुजुष्टन । अस्माकोती रिशादसः ॥ १ ॥
यो नो मर्तो मरुतो दुर्हृणायुस्तिरश्चित्तानि वसवो जिघांसति ।
द्रुहः पाशान्प्रति मुञ्चतां सस्तपिष्ठेन तपसा हन्तना तम् ॥ २ ॥
संवत्सरीणा मरुतः स्वर्का उरुक्षयाः सगणा मानुषासः ।
ते अस्मत्पाशान्प्र मुञ्चन्त्वेनसः सांतपना मत्सरा मादयिष्णवः ॥ ३ ॥ (१९३)

[७८ (८३)] बन्धमोचनम् ।

१-२ अथर्वा । अग्निः । १ परोष्णिक्, २ त्रिष्टुप् ।

वि ते मुञ्चामि रशनां वि योक्त्रं वि नियोजनम् । इहैव त्वमजस्र एध्यग्ने ॥१॥
अस्मै क्षत्राणि धारयन्तमग्ने युनज्मि त्वा ब्रह्मणा दैव्येन ।
दीदिह्य१स्मभ्यं द्रविणेह भद्रं प्रेमं वोचो हविर्दां देवतासु ॥२॥ (१९५)

[७९ (८४)] अमावास्या ।

१-४ अथर्वा । अमावास्या । त्रिष्टुप्, १ जगती ।

यत्ते॑ दे॒वा अकृ॑ण्वन्भाग॒धेय॒ममा॑वास्ये सं॒वस॑न्तो महि॒त्वा ।
तेना॑ नो य॒ज्ञं पि॑पृहि विश्ववारे र॒यिं नो॑ धेहि सुभगे सु॒वीर॑म् ॥ १ ॥
अ॒हमे॒वास्म्य॑मा॒वा॒स्या३ मामा व॑सन्ति सु॒कृतो॒ मयी॒मे ।
मयि॑ दे॒वा उ॒भये॑ सा॒ध्याश्चेन्द्र॑ज्येष्ठा॒ः सम॑गच्छन्त॒ सर्वे॑ ॥ २ ॥
आग॒न्रात्री॑ सं॒गम॑नी॒ वसू॑ना॒मूर्जं॑ पु॒ष्टं वस्वा॑वे॒शय॑न्ती ।
अ॒मा॒वा॒स्या॑यै ह॒विषा॑ विधे॒मोर्जं॒ दुहा॑ना॒ पय॑सा न॒ आग॑न् ॥ ३ ॥
अमा॑वास्ये॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ रू॒पाणि॑ परि॒भूर्ज॑जान ।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो र॒यीणा॑म् ॥ ४ ॥ (१९९)

[८० (८५)] पूर्णिमा ।

१-४ अथर्वा । पौर्णमासी, ३ प्रजापतिः । त्रिष्टुप्, २ अनुष्टुप् ।

पू॒र्णा प॒श्चादु॒त पू॒र्णा पु॒रस्ता॒दुन्म॑ध्य॒तः पौ॑र्ण॒मा॒सी जि॑गाय ।
तस्यां॑ दे॒वैः सं॒वस॑न्तो महि॒त्वा नाक॑स्य पृ॒ष्ठे स॒मिषा॑ मदेम ॥ १ ॥
वृ॒ष॒भं वा॒जिनं॑ व॒यं पौ॑र्ण॒मा॒सं य॑जामहे ।
स नो॑ ददा॒त्वक्षि॑तां र॒यिमनु॑पदस्वतीम् ॥ २ ॥
प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ रू॒पाणि॑ परि॒भूर्ज॑जान ।
यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यं स्या॑म॒ पत॑यो र॒यीणा॑म् ॥ ३ ॥
पौ॒र्ण॒मा॒सी प्र॑थ॒मा य॒ज्ञिया॑सी॒दह्नां॒ रात्री॑णामतिशर्व॒रेषु॑ ।
ये त्वां य॒ज्ञैर्य॑ज्ञिये अ॒र्धय॑न्त्य॒मी ते नाके॑ सु॒कृत॒ः प्रवि॑ष्टाः ॥ ४ ॥ (२०३)

[८१ (८६)] सूर्याचन्द्रमसौ ।

१-६ अथर्वा । सावित्री, सूर्यः, चन्द्रः । त्रिष्टुप्, ३ अनुष्टुप्, ४ आस्तारपङ्क्तिः, ५ स्वराडास्तारपङ्क्तिः ।

पू॒र्वा॒प॒रं च॑रतो मा॒यये॒तौ शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑ यातोऽर्ण॒वम् ।
विश्वा॒न्यो भुव॑ना वि॒चष्ट॑ ऋ॒तूँर॒न्यो वि॒दध॑ज्जायसे॒ नव॑ः ॥ १ ॥
नवो॑नवो भवसि॒ जाय॑मा॒नोऽह्नां॑ के॒तुरु॒षसा॑मे॒ष्यग्र॑म् ।
भा॒गं दे॒वेभ्यो॒ वि द॑धास्या॒यन्प्र च॑न्द्रमस्तिरसे दी॒र्घमायु॑ः ॥ २ ॥ (२०५)

सोमस्यांशो युधां पतेऽनूनो नाम वा असि ।
अनूनं दर्श मा कृधि प्रजया च धनेन च ॥ ३ ॥
दर्शोऽसि दर्शतोऽसि समग्रोऽसि समन्तः ।
समग्रः समन्तो भूयासं गोभिरश्वैः प्रजया पशुभिर्गृहैर्धनेन ॥ ४ ॥
योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मस्तस्य त्वं प्राणेना प्यायस्व ।
आ वयं प्याशिषीमहि गोभिरश्वैः प्रजया पशुभिर्गृहैर्धनेन ॥ ५ ॥
यं देवा अंशुमाप्याययन्ति यमक्षितमक्षिता भक्षयन्ति ।
तेनास्मानिन्द्रो वरुणो बृहस्पतिरा प्याययन्तु भुवनस्य गोपाः ॥ ६ ॥ (२०९)

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥

[८२ (८७)] अग्निः ।

१-६ शौनकः (संपत्कामः) । अग्निः । त्रिष्टुप्, २ ककुम्मती बृहती, ३ जगती ।

[८] अभ्यर्चत सुष्टुतिं गव्यमाजिमस्मासु भद्रा द्रविणानि धत्त ।
इमं यज्ञं नयत देवता नो घृतस्य धारा मधुमत्पवन्ताम् ॥ १ ॥
मय्यग्रे अग्निं गृह्णामि सह क्षत्रेण वर्चसा बलेन ।
मयि प्रजां मय्यायुर्दधामि स्वाहा मय्यग्निम् ॥ २ ॥
इहैवाग्ने अधि धारया रयिं मा त्वा नि क्रन्पूर्वचित्ता निकारिणः ।
क्षत्रेणाग्ने सुयममस्तु तुभ्यमुपसत्ता वर्धतां ते अनिष्टृतः ॥ ३ ॥
अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः ।
अनु सूर्यं उषसो अनु रश्मीननु द्यावापृथिवी आ विवेश ॥ ४ ॥
प्रत्यग्निरुषसामग्रमख्यत्प्रत्यहानि प्रथमो जातवेदाः ।
प्रति सूर्यस्य पुरुधा च रश्मीन्प्रति द्यावापृथिवी आ ततान ॥ ५ ॥
घृतं ते अग्ने दिव्ये सधस्थे घृतेन त्वां मनुरद्या समिन्धे ।
घृतं ते देवीर्नप्त्य१ आ वहन्तु घृतं तुभ्यं दुह्रतां गावो अग्ने ॥ ६ ॥ (२१५)

[८३ (८८)] पाश मोचनम् ।

१-४ शुनःशेपः । वरुणः । अनुष्टुप्, २ पथ्यापङ्क्तिः, ३ त्रिष्टुप्, ४ बृहतीगर्भा त्रिष्टुप् ।

अप्सु ते राजन्वरुण गृहो हिरण्ययो मिथः ।
ततो धृतव्रतो राजा सर्वा धामानि मुञ्चतु ॥ १ ॥ (२१६)

धाम्नोधाम्नो राजन्नितो वरुण मुञ्च नः ।
यदापो अघ्न्या इति वरुणेति यदूचिम ततो वरुण मुञ्च नः ॥ २ ॥
उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथाय ।
अधा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥ ३ ॥
प्रास्मत्पाशान्वरुण मुञ्च सर्वान्य उत्तमा अधमा वारुणा ये ।
दुष्वप्न्यं दुरितं नि ष्वास्मदथ गच्छेम सुकृतस्य लोकम् ॥ ४ ॥ (२१९)

[८४ (८९)] क्षत्रभृदग्निः ।
१–३ भृगुः । १ जातवेदा अग्निः, २–३ इन्द्रः । त्रिष्टुप्, १ जगती ।

अनाधृष्यो जातवेदा अमर्त्यो विराडग्ने क्षत्रभृद्दीदिहीह ।
विश्वा अमीवाः प्रमुञ्चन्मानुषीभिः शिवाभिरद्य परि पाहि नो गयम् ॥ १ ॥
इन्द्र क्षत्रमभि वाममोजोऽजायथा वृषभ चर्षणीनाम् ।
अपानुदो जनममित्रायन्तमुरुं देवेभ्यो अकृणोरु लोकम् ॥ २ ॥
मृगो न भीमः कुचरो गिरिष्ठाः परावत आ जगम्यात्परस्याः ।
सृकं संशाय पविमिन्द्र तिग्मं वि शत्रून्ताढि वि मृधो नुदस्व ॥ ३ ॥ (२२२)

[८५ (९०)] अरिष्टनेमिः ।
१ अथर्वा (स्वस्त्ययनकामः) । तार्क्ष्यः । त्रिष्टुप् ।

त्यमू षु वाजिनं देवजूतं सहोवानं तरुतारं रथानाम् ।
अरिष्टनेमिं पृतनाजिमाशुं स्वस्तये तार्क्ष्यमिहा हुवेम ॥ १ ॥ (२२३)

[८६ (९१)] त्राता इन्द्रः ।
१ अथर्वा (स्वस्त्ययनकामः) । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

त्रातारमिन्द्रमवितारमिन्द्रं हवेहवे सुहवं शूरमिन्द्रम् ।
हुवे नु शक्रं पुरुहूतमिन्द्रं स्वस्ति न इन्द्रो मघवान्कृणोतु ॥ १ ॥ (२२४)

[८७ (९२)] व्यापको देवः ।
१ अथर्वा । रुद्रः । जगती ।

यो अग्नौ रुद्रो यो अप्स्व१न्तर्य ओषधीर्वीरुध आविवेश ।
य इमा विश्वा भुवनानि चाक्लृपे तस्मै रुद्राय नमो अस्त्वग्नये ॥ १ ॥ (२२५)

[८८ (९३)] सर्पविषनाशनम् ।
१ गरुत्मान् । तक्षकः । त्र्यवसाना बृहती ।

अपेह्यरिरस्यरिर्वा असि । विषे विषमपृक्था विषमिद्वा अपृक्थाः । अहिमेवाभ्यपेहि तं जहि ॥१॥ (२२६)

[८९ (९४)] दिव्या आपः ।
१-४ सिन्धुद्वीपः । अग्निः । अनुष्टुप्, ४ त्रिपदा निचृत् परोष्णिक् ।

अपो दिव्या अचायिषं रसेन समपृक्ष्महि । पयस्वानग्न आगमं तं मा सं सृज वर्चसा ॥१॥
सं माग्ने वर्चसा सृज सं प्रजया समायुषा । विद्युर्मे अस्य देवा इन्द्रो विद्यात्सह ऋषिभिः ॥२॥
इदमापः प्र वहतावद्यं च मलं च यत् । यच्चाभिदुद्रोहानृतं यच्च शेपे अभीरुणम् ॥३॥
एधोऽस्येधिषीय समिदसि समेधिषीय । तेजोऽसि तेजो मयि धेहि ॥४॥ (२३०)

[९० (९५)] शत्रुबलनाशनम् ।
१-३ अङ्गिराः । मन्त्रोक्ताः । १ गायत्री, २ विराट् पुरस्ताद्बृहती, ३ त्र्यवसाना षट्पदा भुरिग्जगती ।

अपि वृश्च पुराणवद्व्रततेरिव गुष्पितम् । ओजो दास्यस्य दम्भय ॥१॥
वयं तदस्य संभृतं वस्विन्द्रेण वि भजामहै । म्लापयामि भ्रजः शिभ्रं वरुणस्य व्रतेन ते ॥२॥
यथा शेपो अपायातै स्त्रीषु चासदनावयाः । अवस्थस्य क्नदीवतः शाङ्कुरस्य नितोदिनः
यदाततमव तत्तनु यदुत्ततं नि तत्तनु ॥३॥ (२३३)

॥ इति अष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

[९१ (९६)] सुत्रामा इन्द्रः ।
१ अथर्वा । चन्द्रमाः (इन्द्रः?) । त्रिष्टुप् ।

[९] इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ।
बाधतां द्वेषो अभयं नः कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ १ ॥ (२३४)

[९२ (९७)] सुत्रामा इन्द्रः ।
१ अथर्वा । चन्द्रमाः (इन्द्रः?) । त्रिष्टुप् ।

स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्मदाराच्चिद् द्वेषः सनुतर्युयोतु ।
तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ १ ॥ (२३५)

[९३ (९८)] शत्रुनाशनम् ।
१ भृग्वङ्गिराः । इन्द्रः । गायत्री ।

इन्द्रेण मन्युना वयमभि ष्याम पृतन्यतः । घ्नन्तो वृत्राण्यप्रति ॥ १ ॥ (२३६)

[९४ (९९)] सांमनस्यम् ।

१ अथर्वा । सोमः । अनुष्टुप् ।

ध्रुवं ध्रुवेण हविषाव सोमं नयामसि । यथा न इन्द्रः केवलीर्विशः संमनसस्करत् ॥१॥ (२३७)

[९५ (१००)] शत्रुनाशनम् ।

१-३ कपिञ्जलः । गृध्रौ । अनुष्टुप्, २-३ भुरिक् ।

उदस्य श्यावौ विथुरौ गृध्रौ द्यामिव पेततुः । उच्छोचनप्रशोचनावस्योच्छोचनौ हृदः ॥१॥
अहमेनावुदतिष्ठिपं गावौ श्रान्तसदाविव । कुर्कुराविव कूजन्तावुदवन्तौ वृकाविव ॥२॥
आतोदिनौ नितोदिनावथो संतोदिनावुत । अपि नह्याम्यस्य मेढ्रं य इतः स्त्री पुमाञ्जभार ॥३॥
(२४०)

[९६ (१०१)] शत्रुनाशनम् ।

१ कपिञ्जलः । वयः । अनुष्टुप् ।

असदन्गावः सदनेऽपप्तद्वसतिं वयः । आस्थाने पर्वता अस्थुः स्थाम्नि वृक्कावतिष्ठिपम् ॥१॥ (२४१)

[९७ (१०२)] यज्ञः ।

१-८ अथर्वा । इन्द्राग्नी । त्रिष्टुप्, ५ त्रिपदार्षी भुरिग्गायत्री, ६ त्रिपदा प्राजापत्या बृहती, ७ त्रिपदा साम्नी भुरिग्जगती, ८ उपरिष्टाद्बृहती ।

यदद्य त्वा प्रयति यज्ञे अस्मिन्होतश्चिकित्वन्नवृणीमहीह ।
ध्रुवमयो ध्रुवमुता शविष्ठ प्रविद्वान्यज्ञमुप याहि सोमम् ॥ १ ॥
समिन्द्र नो मनसा नेष गोभिः सं सूरिभिर्हरिवन्त्सं स्वस्त्या ।
सं ब्रह्मणा देवहितं यदस्ति सं देवानां सुमतौ यज्ञियानाम् ॥ २ ॥
यानावह उशतो देव देवांस्तान्प्रेरय स्वे अग्ने सधस्थे ।
जक्षिवांसः पपिवांसो मधून्यस्मै धत्त वसवो वसूनि ॥ ३ ॥
सुगा वो देवाः सदना अकर्म य आजग्म सवने मा जुषाणाः ।
वहमाना भरमाणाः स्वा वसूनि वसुं घर्मं दिवमा रोहतानु ॥ ४ ॥
यज्ञ यज्ञं गच्छ यज्ञपतिं गच्छ । स्वां योनिं गच्छ स्वाहा ॥ ५ ॥
एष ते यज्ञो यज्ञपते सहसूक्तवाकः । सुवीर्यः स्वाहा ॥ ६ ॥
वषड्हुतेभ्यो वषडहुतेभ्यः । देवा गातुविदो गातुं वित्त्वा गातुमित ॥७॥
मनसस्पत इमं नो दिवि देवेषु यज्ञम् ।
स्वाहा दिवि स्वाहा पृथिव्यां स्वाहान्तरिक्षे स्वाहा वाते धां स्वाहा ॥८॥ (२४९)

[९८ (१०३)] हविः ।

१ अथर्वा । इन्द्रः, विश्वे देवाः । विराट् ।

सं बर्हिरक्तं हविषा घृतेन समिन्द्रेण वसुना सं मरुद्भिः ।
सं देवैर्विश्वदेवेभिरक्तमिन्द्रं गच्छतु हविः स्वाहा ॥ १ ॥ (२५०)

[९९ (१०४)] वेदी ।

१ अथर्वा । वेदी । भुरिक् त्रिष्टुप् ।

परि स्तृणीहि परि धेहि वेदिं मा जामिं मोषीरमुया शयानाम् ।
होतृषदनं हरितं हिरण्ययं निष्का एते यजमानस्य लोके ॥ १ ॥ (२५१)

[१०० (१०५)] दुःष्वप्न-नाशनम् ।

१ यमः । दुःस्वप्ननाशनम् । अनुष्टुप् ।

पर्यावर्ते दुष्वप्न्यात्पापात्स्वप्न्यादभूत्याः । ब्रह्माहमन्तरं कृण्वे परा स्वप्नमुखाः शुचः ॥ १ ॥ (२५२)

[१०१ (१०६)] दुःष्वप्ननाशनम् ।

१ यमः । स्वप्ननाशनम् । अनुष्टुप् ।

यत्स्वप्ने अन्नमश्नामि न प्रातरधिगम्यते । सर्वं तदस्तु मे शिवं नहि तद्दृश्यते दिवा ॥ १ ॥ (२५३)

[१०२ (१०७)] आत्मनोऽहिंसनम् ।

१ प्रजापतिः । द्यावापृथिवी, अन्तरिक्षम्, मृत्युः । विराट् पुरस्ताद्बृहती ।

नमस्कृत्य द्यावापृथिवीभ्यामन्तरिक्षाय मृत्यवे । मेक्षाम्यूर्ध्वस्तिष्ठन्मा मा हिंसिषुरीश्वराः ॥१॥ (२५४)

॥इति नवमोऽनुवाकः ॥९॥

[१०३ (१०८)] क्षत्रियः ।

१ ब्रह्मा । आत्मा । त्रिष्टुप् ।

[१०] को अस्या नो द्रुहोऽवद्यवत्या उन्नेष्यति क्षत्रियो वस्य इच्छन् ।
को यज्ञकामः क उ पूर्तिकामः को देवेषु वनुते दीर्घमायुः ॥ १ ॥ (२५५)

[१०४ (१०९)] गौः ।

१ ब्रह्मा । आत्मा । त्रिष्टुप् ।

कः पृश्निं धेनुं वरुणेन दत्तामथर्वणे सुदुघां नित्यवत्साम् ।
बृहस्पतिना सख्यं जुषाणो यथावशं तन्वः कल्पयाति ॥ १ ॥ (२५६)

[१०५ (११०)] दैव्यं वचः ।
१ अथर्वा । मन्त्रोक्ता । अनुष्टुप् ।

अपक्रामन्पौरुषेयाद्वृणानो दैव्यं वचः । प्रणीतीरभ्यावर्तस्व विश्वेभिः सखिभिः सह ॥ १ ॥ (२५७)

[१०६ (१११)] अमृतत्वम् ।
१ अथर्वा । जातवेदा वरुणश्च । बृहतीगर्भा त्रिष्टुप् ।

यदस्मृति चकृम किं चिदग्न उपारिम चरणे जातवेदः ।
ततः पाहि त्वं नः प्रचेतः शुभे सखिभ्यो अमृतत्वमस्तु नः ॥ १ ॥ (२५८)

[१०७ (११२)] संतरणम् ।
१ भृगुः । सूर्यः आपः च । अनुष्टुप् ।

अव दिवस्तारयन्ति सप्त सूर्यस्य रश्मयः । आपः समुद्रिया धारास्तास्ते शल्यमसिस्रसन् ॥१॥(२५९)

[१०८ (११३)] शत्रुनाशनम् ।
१—२ भृगुः । अग्निः । १ बृहतीगर्भा त्रिष्टुप् । २ त्रिष्टुप् ।

यो नस्तायद्दिप्सति यो न आविः स्वो विद्वानरणो वा नो अग्ने ।
प्रतीच्येत्वरणी दत्वती तान्मैषामग्ने वास्तु भून्मो अपत्यम् ॥ १ ॥
यो नः सुप्ताञ्जाग्रतो वाभिदासात्तिष्ठतो वा चरतो जातवेदः ।
वैश्वानरेण सयुजा सजोषास्तान्प्रतीचो निर्दह जातवेदः ॥ २ ॥ (२६१)

[१०९ (११४)] राष्ट्रभृतः ।
१–७ बादरायणिः । अग्निः । अनुष्टुप् , १ विराट् पुरस्ताद्बृहती, २, ३, ५–६ त्रिष्टुप् ।

इदमुग्राय बभ्रवे नमो यो अक्षेषु तनूवशी ।
घृतेन कलिं शिक्षामि स नो मृडातीदृशे ॥ १ ॥
घृतमप्सराभ्यो वह त्वमग्ने पांसूनक्षेभ्यः सिकता अपश्च ।
यथाभागं हव्यदातिं जुषाणा मदन्ति देवा उभयानि हव्या ॥ २ ॥
अप्सरसः सधमादं मदन्ति हविर्धानमन्तरा सूर्यं च ।
ता मे हस्तौ सं सृजन्तु घृतेन सपत्नं मे कितवं रन्धयन्तु ॥ ३ ॥
आदिनवं प्रतिदीव्ने घृतेनास्माँ अभि क्षर ।
वृक्षमिवाशन्या जहि यो अस्मान्प्रतिदीव्यति ॥ ४ ॥
यो नो द्युवे धनमिदं चकार यो अक्षाणां ग्लहनं शेषणं च ।
स नो देवो हविरिदं जुषाणो गन्धर्वेभिः सधमादं मदेम ॥ ५ ॥ (२६६)

संवसव इति वो नामधेयमुग्रंपश्या राष्ट्रभृतो ह्यक्षाः ।
तेभ्यो व इन्दवो हविषा विधेम वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ६ ॥
देवान्यन्नाथितो हुवे ब्रह्मचर्यं यदूषिम । अक्षान्यद्बभ्रूनालभे ते नो मृडन्त्वीदृशे ॥ ७ ॥ (२६८)

[११० (११५)] शत्रुनाशनम् ।

१-३ भृगुः । इन्द्राग्नी । १ गायत्री, २ त्रिष्टुप्, ३ अनुष्टुप् ।

अग्न इन्द्रश्च दाशुषे हतो वृत्राण्यप्रति । उभा हि वृत्रहन्तमा ॥ १ ॥
याभ्यामजयन्त्स्वरग्र एव यावातस्थतुर्भुवनानि विश्वा ।
प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू अग्निमिन्द्रं वृत्रहणा हुवेऽहम् ॥ २ ॥
उप त्वा देवो अग्रभीच्चमसेन बृहस्पतिः ।
इन्द्र गीर्भिर्न आ विश यजमानाय सुन्वते ॥ ३ ॥ (२७१)

[१११ (११६)] आत्मा ।

१ ब्रह्मा । वृषभः । पराबृहती त्रिष्टुप् ।

इन्द्रस्य कुक्षिरसि सोमधान आत्मा देवानामुत मानुषाणाम् ।
इह प्रजा जनय यास्त आसु या अन्यत्रेह तास्ते रमन्ताम् ॥ १ ॥ (२७२)

[११२ (११७)] पापनाशनम् ।

१-२ वरुणः । आपः, वरुणश्च । अनुष्टुप्, १ भुरिक् ।

शुम्भनी द्यावापृथिवी अन्तिसुम्ने महिव्रते । आपः सप्त सुस्रुवुर्देवीस्ता नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१॥
मुञ्चन्तु मा शपथ्या३दथो वरुण्या३दुत । अथो यमस्य पड्वीशाद्विश्वस्माद्देवकिल्बिषात् ॥२॥
(२७४)

[११३ (११८)] शत्रुनाशनम् ।

१-२ भार्गवः । तृष्टिका । १ विराडनुष्टुप्, २ शंकुमती चतुष्पदा भुरिगुष्णिक् ।

तृष्टिके तृष्टवन्दन उदमूं छिन्धि तृष्टिके । यथा कृतद्विष्टासोऽमुष्मै शेप्यावते ॥ १ ॥
तृष्टासि तृष्टिका विषा विषातक्य१सि । परिवृक्ता यथाससि ऋषभस्य वशेव ॥ २ ॥ (२७६)

[११४ (११९)] शत्रुनाशनम् ।

१-२ भार्गवः । अग्नीषोमौ । अनुष्टुप् ।

आ ते ददे वक्षणाभ्य आ तेऽहं हृदयाद्ददे । आ ते मुखस्य संकाशात्सर्वं ते वर्च आ ददे ॥१॥
प्रेतो यन्तु व्या१ध्यः प्रानुध्याः प्रो अशस्तयः । अग्नी रक्षस्विनीर्हन्तु सोमो हन्तु दुरस्यतीः ॥२॥
(२७८)

[११५ (१२०)] पापलक्षणनाशनम् ।

१-४ अथर्वाङ्गिराः । सविता, जातवेदाः । अनुष्टुप्, २-३ त्रिष्टुप् ।

प्र पतेतः पापि लक्ष्मि नश्येतः प्रामुतः पत । अयस्मयेनाङ्केन द्विषते त्वा सजामसि ॥१॥

या मा लक्ष्मीः पतयालूरजुष्टाभिचस्कन्द वन्दनेव वृक्षम् ।
अन्यत्रास्मत्सवितस्तामितो धा हिरण्यहस्तो वसु नो रराणः ॥ २ ॥

एकशतं लक्ष्म्यो मर्त्यस्य साकं तन्वा जनुषोऽधि जाताः ।
तासां पापिष्ठा निरितः प्र हिण्मः शिवा अस्मभ्यं जातवेदो नि यच्छ ॥ ३ ॥

एता एना व्याकरं खिले गा विष्ठिता इव ।
रमन्तां पुण्या लक्ष्मीर्याः पापीस्ता अनीनशम् ॥ ४ ॥ (२८२)

[११६ (१२१)] ज्वरनाशनम् ।

१-२ अथर्वाङ्गिराः । चन्द्रमाः । १ पुरोष्णिक्, २ एकावसाना द्विपदा आर्च्यनुष्टुप् ।

नमो रूराय च्यवनाय नोदनाय धृष्णवे । नमः शीताय पूर्वकामकृत्वने ॥ १ ॥
यो अन्येद्युरुभयद्युरभ्येतीमं मण्डूकमभ्ये्त्वव्रतः ॥ २ ॥ (२८४)

[११७ (१२२)] शत्रुनिवारणम् ।

१ अथर्वाङ्गिराः । इन्द्रः । पथ्याबृहती ।

आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिर्याहि मयूररोमभिः ।
मा त्वा के चिद्वि यमन्विं न पाशिनोऽति धन्वेव ताँ इहि ॥ १ ॥ (२८५)

[११८ (१२३)] वर्मधारणम् ।

१ अथर्वाङ्गिराः । चन्द्रमाः, वरुणः, देवः । त्रिष्टुप् ।

मर्माणि ते वर्मणा छादयामि सोमस्त्वा राजामृतेनानु वस्ताम् ।
उरोर्वरीयो वरुणस्ते कृणोतु जयन्तं त्वानु देवा मदन्तु ॥ १ ॥ (२८६)

॥ इति दशमोऽनुवाकः ॥१०॥

[इति सप्तदशः प्रपाठकः ॥१७॥]

॥ इति सप्तमं काण्डं समाप्तम् ॥

मंत्रसंख्या-

षष्ठकाण्डस्यान्तपर्यन्तं	१७४४
सप्तमकाण्डस्य '''	२८६
सर्वयोगः	२०३०

अष्टमं काण्डम् ।

(१) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-२१ ब्रह्मा । आयुः । त्रिष्टुप्; १ पुरोबृहती त्रिष्टुप्; २-३, १७-२१ अनुष्टुप्; ४, ९, १५-१६ प्रस्तारपङ्क्तिः; ७ त्रिपदा विराड्गायत्री; ८ विराट्पथ्याबृहती; १२ त्र्यवसाना पञ्चपदा जगती; १३ त्रिपाद्भुरिङ्महाबृहती; १४ एकावसाना द्विपदा साम्नी भुरिग्बृहती ।

[अथ अष्टादशः प्रपाठकः ॥१८॥]

[१] अन्तकाय मृत्यवे नमः प्राणा अपाना इह ते रमन्ताम् ।
इहायमस्तु पुरुषः सहासुना सूर्यस्य भागे अमृतस्य लोके ॥ १ ॥
उदेनं भगो अग्रभीदुदेनं सोमो अंशुमान् ।
उदेनं मरुतो देवा उदिन्द्राग्नी स्वस्तये ॥ २ ॥
इह तेऽसुरिह प्राण इहायुरिह ते मनः ।
उत्त्वा निर्ऋत्याः पाशेभ्यो दैव्या वाचा भरामसि ॥ ३ ॥
उत्क्रामातः पुरुष मावं पत्था मृत्योः पड्वीशमवमुञ्चमानः ।
मा च्छित्था अस्माल्लोकादग्नेः सूर्यस्य संदृशः ॥ ४ ॥
तुभ्यं वातः पवतां मातरिश्वा तुभ्यं वर्षन्त्वमृतान्यापः ।
सूर्यस्ते तन्वे३ शं तपाति त्वां मृत्युर्दयतां मा प्र मेष्ठाः ॥ ५ ॥
उद्यानं ते पुरुष नावयानं जीवातुं ते दक्षतातिं कृणोमि ।
आ हि रोहेममृतं सुखं रथमथ जिर्विर्विदथमा वदासि ॥ ६ ॥
मा ते मनस्तत्र गान्मा तिरो भून्मा जीवेभ्यः प्र मदो मानु गाः पितॄन् ।
विश्वे देवा अभि रक्षन्तु त्वेह ॥ ७ ॥
मा गतानामा दीधीथा ये नयन्ति परावतम् ।
आ रोह तमसो ज्योतिरेह्या ते हस्तौ रभामहे ॥ ८ ॥
श्यामश्च त्वा मा शबलश्च प्रेषितौ यमस्य यौ पथिरक्षी श्वानौ ।
अर्वाङेहि मा वि दीध्यो मात्र तिष्ठः पराङ्मनाः । ॥ ९ ॥
मैतं पन्थामनु गा भीम एष येन पूर्वं नेयथ तं ब्रवीमि ।
तम एतत्पुरुष मा प्र पत्था भयं परस्तादभयं ते अर्वाक् ॥१०॥ (१०)

रक्षन्तु त्वाग्नयो ये अप्स्व१न्ता रक्षतु त्वा मनुष्या३ यमिन्धते ।
वैश्वानरो रक्षतु जातवेदा दिव्यस्त्वा मा प्र धाग्विद्युता सह ॥११॥
मा त्वा क्रव्यादभि मंस्तारात्संकसुकाच्चर ।
रक्षतु त्वा द्यौ रक्षतु पृथिवी सूर्यश्च त्वा रक्षतां चन्द्रमाश्च ।
अन्तरिक्षं रक्षतु देवहेत्याः ॥१२॥
बोधश्च त्वा प्रतीबोधश्च रक्षतामस्वप्नश्च त्वानवद्राणश्च रक्षताम् ।
गोपायंश्च त्वा जागृविश्च रक्षताम् ॥१३॥
ते त्वा रक्षन्तु ते त्वा गोपायन्तु तेभ्यो नमस्तेभ्यः स्वाहा ॥१४॥
जीवेभ्यस्त्वा समुद्रे वायुरिन्द्रो धाता दधातु सविता त्रायमाणः ।
मा त्वा प्राणो बलं हासीदसुं तेऽनु ह्वयामसि ॥१५॥
मा त्वा जम्भः संहनुर्मा तमो विदन्मा जिह्वा बर्हिः प्रमयुः कथा स्याः ।
उत्त्वादित्या वसवो भरन्तूदिन्द्राग्नी स्वस्तये ॥१६॥
उत्त्वा द्यौरुत्पृथिव्युत्प्रजापतिरग्रभीत् । उत्त्वा मृत्योरोषधयः सोमराज्ञीरपीपरन् ॥१७॥
अयं देवा इहैवास्त्वयं मामुत्र गादितः । इमं सहस्रवीर्येण मृत्योरुत्पारयामसि ॥१८॥
उत्त्वा मृत्योरपीपरं सं धमन्तु वयोधसः । मा त्वा व्यस्तकेश्यो३ मा त्वाघरुदो रुदन् ॥१९॥
आहार्षमविदं त्वा पुनरागाः पुनर्णवः । सर्वाङ्ग सर्वं ते चक्षुः सर्वमायुश्च तेऽविदम् ॥२०॥
व्यवात्ते ज्योतिरभूदप त्वत्तमो अक्रमीत् ।
अप त्वन्मृत्युं निर्ऋतिमप यक्ष्मं नि दध्मसि ॥२१॥ [२] (२१)

(२) दीर्घायुःप्राप्तिः ।

१-२८ ब्रह्मा । आयुः । त्रिष्टुप्; १-२, ७ भुरिक्; ३, २६ आस्तारपङ्क्तिः, ४ प्रस्तारपङ्क्तिः; ६, १५ पथ्यापङ्क्ति; ८ पुरस्ताज्ज्योतिष्मती जगती; ९ पञ्चपदा जगती; ११ विष्टारपङ्क्तिः, १२, २२, २८ पुरस्ताद्बृहती; १४ त्र्यवसाना षट्पदा जगती; १९ उपरिष्टाद्बृहती; २१ सतः पङ्क्तिः; ५, १०, १६-१८, २०, २३-२५, २७ अनुष्टुप् (१७ त्रिपाद्) ।

आ रभस्वेमाममृतस्य श्नुष्टिमच्छिद्यमाना जरदष्टिरस्तु ते ।
असुं त आयुः पुनरा भरामि रजस्तमो मोप गा मा प्र मेष्ठाः ॥ १ ॥
जीवतां ज्योतिरभ्येह्यर्वाङा त्वा हरामि शतशारदाय ।
अवमुञ्चन्मृत्युपाशानशस्तिं द्राघीय आयुः प्रतरं ते दधामि ॥ २ ॥
वातात्ते प्राणमविदं सूर्याच्चक्षुरहं तव ।
यत्ते मनस्त्वयि तद्धारयामि सं वित्स्वाङ्गैर्वद जिह्वयालपन् ॥ ३ ॥ (२४)

प्राणेन त्वा द्विपदां चतुष्पदामग्निमिव जातमभि सं धमामि ।
नमस्ते मृत्यो चक्षुषे नमः प्राणाय तेऽकरम् ॥ ४ ॥

अयं जीवतु मा मृतेमं समीरयामसि ।
कृणोम्यस्मै भेषजं मृत्यो मा पुरुषं वधीः ॥ ५ ॥

जीवलां नघारिषां जीवन्तीमोषधीमहम् ।
त्रायमाणां सहमानां सहस्वतीमिह हुवेऽस्मा अरिष्टतातये ॥ ६ ॥

अधि ब्रूहि मा रभथाः सृजेमं तवैव सन्त्सर्वहाया इहास्तु ।
भवाशर्वौ मृडतं शर्म यच्छतमपसिध्य दुरितं धत्तमायुः ॥ ७ ॥

अस्मै मृत्यो अधि ब्रूहीमं दयस्वोदितोऽ३यमेतु ।
अरिष्टः सर्वाङ्गः सुश्रुज्जरसा शतहायन आत्मना भुजमश्नुताम् ॥ ८ ॥

देवानां हेतिः परि त्वा वृणक्तु पारयामि त्वा रजस उत्त्वा मृत्योरपीपरम् ।
आरादग्निं क्रव्यादं निरूहं जीवातवे ते परिधिं दधामि ॥ ९ ॥

यत्ते नियानं रजसं मृत्यो अनवधर्ष्यम् ।
पथ इमं तस्माद्रक्षन्तो ब्रह्मास्मै वर्म कृण्मसि ॥१०॥ [३]

कृणोमि ते प्राणापानौ जरां मृत्युं दीर्घमायुः स्वस्ति ।
वैवस्वतेन प्रहितान्यमदूतांश्चरतोऽप सेधामि सर्वान् ॥११॥

आरादरातिं निर्ऋतिं परो ग्राहिं क्रव्यादः पिशाचान् ।
रक्षो यत्सर्वं दुर्भूतं तत्तम इवाप हन्मसि ॥१२॥

अग्नेष्टे प्राणममृतादायुष्मतो वन्वे जातवेदसः ।
यथा न रिष्या अमृतः सजूरसस्तत्ते कृणोमि तदु ते समृध्यताम् ॥१३॥

शिवे ते स्तां द्यावापृथिवी असंतापे अभिश्रियौ ।
शं ते सूर्य आ तपतु शं वातो वातु ते हृदे ।
शिवा अभि क्षरन्तु त्वापो दिव्याः पयस्वतीः ॥१४॥

शिवास्ते सन्त्वोषधय उत्त्वाहार्षमधरस्या उत्तरां पृथिवीमभि ।
तत्र त्वादित्यौ रक्षतां सूर्याचन्द्रमसावुभा ॥१५॥

यत्ते वासः परिधानं यां नीविं कृणुषे त्वम् ।
शिवं ते तन्वे३ तत्कृण्मः संस्पर्शेऽद्रूक्ष्णमस्तु ते ॥१६॥

यत्क्षुरेण मर्चयता सुतेजसा वप्ता वपसि केशश्मश्रु ।
शुभं मुखं मा न आयुः प्र मोषीः ॥१७॥
शिवौ ते स्तां व्रीहियवावबलासावदोमधौ ।
एतौ यक्ष्मं वि बाधेते एतौ मुञ्चतो अंहसः ॥१८॥
यदश्नासि यत्पिबसि धान्यं कृष्याः पयः ।
यदाद्यं यदनाद्यं सर्वं ते अन्नमविषं कृणोमि ॥१९॥
अह्ने च त्वा रात्रये चोभाभ्यां परि दद्मसि ।
अरायेभ्यो जिघत्सुभ्य इमं मे परि रक्षत ॥२०॥ [४]
शतं तेऽयुतं हायनान्द्वे युगे त्रीणि चत्वारि कृण्मः ।
इन्द्राग्नी विश्वे देवास्तेऽनु मन्यन्तामहृणीयमानाः ॥२१॥
शरदे त्वा हेमन्ताय वसन्ताय ग्रीष्माय परि दद्मसि ।
वर्षाणि तुभ्यं स्योनानि येषु वर्धन्त ओषधीः ॥२२॥
मृत्युरीशे द्विपदां मृत्युरीशे चतुष्पदाम् । तस्मात्त्वां मृत्योर्गोपतेरुद्भरामि स मा बिभेः ॥२३॥
सोऽरिष्ट न मरिष्यसि न मरिष्यसि मा बिभेः । न वै तत्र म्रियन्ते नो यन्त्यधमं तमः ॥२४॥
सर्वो वै तत्र जीवति गौरश्वः पुरुषः पशुः । यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनाय कम् ॥२५॥
परि त्वा पातु समानेभ्योऽभिचारात्सबन्धुभ्यः ।
अमम्रिर्भवामृतोऽतिजीवो मा ते हासिषुरसवः शरीरम् ॥२६॥
ये मृत्यव एकशतं या नाष्ट्रा अतितार्याः ।
मुञ्चन्तु तस्मात्त्वां देवा अग्नेर्वैश्वानरादधि ॥२७॥
अग्नेः शरीरमसि पारयिष्णु रक्षोहासि सपत्नहा ।
अथो अमीवचातनः पूतुद्रुर्नाम भेषजम् ॥२८॥ [५] (४२)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥१॥

(३) शत्रुनाशनम् ।

१-२६ चातनः । अग्निः । त्रिष्टुप्; ७, १२, १४, १७, २१ भुरिक्; २५ पञ्चपदा बृहतीगर्भा जगती; २२-२३ अनुष्टुप्; २६ गायत्री ।

[२] रक्षोहणं वाजिनमा जिघर्मि मित्रं प्रथिष्ठमुप यामि शर्म ।
शिशानो अग्निः क्रतुभिः समिद्धः स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम् ॥ १ ॥
अयोदंष्ट्रो अर्चिषा यातुधानानुप स्पृश जातवेदः समिद्धः ।
आ जिह्वया मूरदेवान्रभस्व क्रव्यादो वृक्त्वापि धत्स्वासन् ॥२॥ (५१)

उभोभयाविन्नुप धेहि दंष्ट्रौ हिंस्रः शिशानोऽवरं परं च ।
उतान्तरिक्षे परि याह्यग्ने जम्भैः सं धेह्यभि यातुधानान् ॥ ३ ॥
अग्ने त्वचं यातुधानस्य भिन्धि हिंस्राशनिर्हरसा हन्त्वेनम् ।
प्र पर्वाणि जातवेदः शृणीहि क्रव्यात्क्रविष्णुर्वि चिनोत्वेनम् ॥ ४ ॥
यत्रेदानीं पश्यसि जातवेदस्तिष्ठन्तमग्न उत वा चरन्तम् ।
उतान्तरिक्षे पतन्तं यातुधानं तमस्ता विध्य शर्वा शिशानः ॥ ५ ॥
यज्ञैरिषूः संनममानो अग्ने वाचा शल्याँ अशनिभिर्दिहानः ।
ताभिर्विध्य हृदये यातुधानान्प्रतीचो बाहून्प्रति भङ्ग्ध्येषाम् ॥ ६ ॥
उतारब्धान्स्पृणुहि जातवेद उतारेभाणाँ ऋष्टिभिर्यातुधानान् ।
अग्ने पूर्वो नि जहि शोशुचान आमादः क्ष्विङ्कास्तमदन्त्वेनीः ॥ ७ ॥
इह प्र ब्रूहि यतमः सो अग्ने यातुधानो य इदं कृणोति ।
तमा रभस्व समिधा यविष्ठ नृचक्षसश्चक्षुषे रन्धयैनम् ॥ ८ ॥
तीक्ष्णेनाग्ने चक्षुषा रक्ष यज्ञं प्राञ्चं वसुभ्यः प्र णय प्रचेतः ।
हिंस्रं रक्षांस्यभि शोशुचानं मा त्वा दभन्यातुधाना नृचक्षः ॥ ९ ॥
नृचक्षा रक्षः परि पश्य विक्षु तस्य त्रीणि प्रति शृणीह्यग्रा ।
तस्याग्ने पृष्टीर्हरसा शृणीहि त्रेधा मूलं यातुधानस्य वृश्च ॥१०॥ [६]
त्रिर्यातुधानः प्रसितिं त एत्वृतं यो अग्ने अनृतेन हन्ति ।
तमर्चिषा स्फूर्जयञ्जातवेदः समक्षमेनं गृणते नि युङ्ग्धि ॥११॥
यदग्ने अद्य मिथुना शपातो यद्वाचस्तृष्टं जनयन्त रेभाः ।
मन्योर्मनसः शरव्या३ जायते या तया विध्य हृदये यातुधानान् ॥१२॥
परा शृणीहि तपसा यातुधानान्पराग्ने रक्षो हरसा शृणीहि ।
परार्चिषा मूरदेवाञ्छृणीहि परासुतृपः शोशुचतः शृणीहि ॥१३॥
पराद्य देवा वृजिनं शृणन्तु प्रत्यगेनं शपथा यन्तु सृष्टाः ।
वाचास्तेनं शरव ऋच्छन्तु मर्मन्विश्वस्यैतु प्रसितिं यातुधानः ॥१४॥
यः पौरुषेयेण क्रविषा समङ्क्ते यो अश्व्येन पशुना यातुधानः ।
यो अघ्न्याया भरति क्षीरमग्ने तेषां शीर्षाणि हरसापि वृश्च ॥१५॥
विषं गवां यातुधाना भरन्तामा वृश्चन्तामदितये दुरेवाः ।
परैणान्देवः सविता ददातु परा भागमोषधीनां जयन्ताम् ॥१६॥

संवत्सरीणं पय उस्रियायास्तस्य माशींद्यातुधानो नृचक्षः ।
पीयूषमग्ने यतमस्तितृप्सात्तं प्रत्यञ्चमर्चिषा विध्य मर्मणि ॥१७॥
सनादग्ने मृणसि यातुधानान्न त्वा रक्षांसि पृतनासु जिग्युः ।
सहमूराननु दह क्रव्यादो मा ते हेत्या मुक्षत दैव्यायाः ॥१८॥
त्वं नो अग्ने अधरादुदक्तस्त्वं पश्चादुत रक्षा पुरस्तात् ।
प्रति त्ये ते अजरासस्तपिष्ठा अघशंसं शोशुचतो दहन्तु ॥१९॥
पश्चात्पुरस्तादधरादुतोत्तरात्कविः काव्येन परि पाह्यग्ने ।
सखा सखायमजरो जरिम्णे अग्ने मर्तां अमर्त्यस्त्वं नः ॥२०॥ [७]
तदग्ने चक्षुः प्रति धेहि रेभे शफारुजो येन पश्यसि यातुधानान् ।
अथर्ववज्ज्योतिषा दैव्येन सत्यं धूर्वन्तमचितं न्योष ॥२१॥
परि त्वाग्ने पुरं वयं विप्रं सहस्य धीमहि ।
धृषद्वर्णं दिवेदिवे हन्तारं भङ्गुरावतः ॥२२॥
विषेण भङ्गुरावतः प्रति स्म रक्षसो जहि ।
अग्ने तिग्मेन शोचिषा तपुरग्राभिरर्चिभिः ॥२३॥
वि ज्योतिषा बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि कृणुते महित्वा ।
प्रादेवीर्मायाः सहते दुरेवाः शिशीते शृङ्गे रक्षोभ्यो विनिक्ष्वे ॥२४॥
ये ते शृङ्गे अजरे जातवेदस्तिग्महेती ब्रह्मसंशिते ।
ताभ्यां दुर्हार्दमभिदासन्तं किमीदिनं प्रत्यञ्चमर्चिषा जातवेदो वि निक्ष्व ॥२५॥
अग्नी रक्षांसि सेधति शुक्रशोचिरमर्त्यः । शुचिः पावक ईड्यः ॥२६॥ [८] (७५)

(४) शत्रुदमनम् ।

१-२५ चातनः । इन्द्रासोमौ । जगती; ८-१४, १६-१७, १९, २२, २४ त्रिष्टुप्; २०, २३ भुरिक्; २५ अनुष्टुप् ।

इन्द्रासोमा तपतं रक्ष उब्जतं न्यर्पयतं वृषणा तमोवृधः ।
परा शृणीतमचितो न्योषतं हतं नुदेथां नि शिशीतमत्त्रिणः ॥ १ ॥
इन्द्रासोमा समघशंसमभ्यघं तपुर्ययस्तु चरुरग्निमाँ इव ।
ब्रह्मद्विषे क्रव्यादे घोरचक्षसे द्वेषो धत्तमनवायं किमीदिने ॥ २ ॥
इन्द्रासोमा दुष्कृतो वव्रे अन्तरनारम्भणे तमसि प्र विध्यतम् ।
यतो नैषां पुनरेकश्चनोदयत्तद्वामस्तु सहसे मन्युमच्छवः ॥ ३ ॥ (७८)

इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवो वधं सं पृथिव्या अघशंसाय तर्हणम् ।
उत्तक्षतं स्वर्यं१ पर्वतेभ्यो येन रक्षो वावृधानं निजूर्वथः ॥ ४ ॥
इन्द्रासोमा वर्तयतं दिवस्पर्यग्नितप्तेभिर्युवमश्महन्मभिः
तपुर्वधेभिरजरेभिरत्त्रिणो नि पर्शाने विध्यतं यन्तु निस्वरम् ॥ ५ ॥
इन्द्रासोमा परि वां भूतु विश्वत इयं मतिः कक्ष्याश्वेव वाजिना ।
यां वां होत्रां परिहिनोमि मेधयेमा ब्रह्माणि नृपती इव जिन्वतम् ॥ ६ ॥
प्रति स्मरेथां तुजयद्भिरेवैर्हतं द्रुहो रक्षसो भङ्गुरावतः ।
इन्द्रासोमा दुष्कृते मा सुगं भूद्यो मा कदा चिदभिदासति द्रुहुः ॥ ७ ॥
यो मा पाकेन मनसा चरन्तमभिचष्टे अनृतेभिर्वचोभिः ।
आप इव काशिना संगृभीता असन्नस्त्वासत इन्द्र वक्ता ॥ ८ ॥
ये पाकशंसं विहरन्त एवैर्ये वा भद्रं दूषयन्ति स्वधाभिः ।
अहये वा तान्प्रददातु सोम आ वा दधातु निर्ऋतेरुपस्थे ॥ ९ ॥
यो नो रसं दिप्सति पित्वो अग्ने अश्वानां गवां यस्तनूनाम् ।
रिपु स्तेन स्तेयकृद्दभ्रमेतु नि ष हीयतां तन्वा३ तना च ॥१०॥ [९]
परः सो अस्तु तन्वा३ तना च तिस्रः पृथिवीरधो अस्तु विश्वाः ।
प्रति शुष्यतु यशो अस्य देवा यो मा दिवा दिप्सति यश्च नक्तम् ॥११॥
सुविज्ञानं चिकितुषे जनाय सच्चासच्च वचसी पस्पृधाते ।
तयोर्यत्सत्यं यतरदृजीयस्तदित्सोमोऽवति हन्त्यासत् ॥१२॥
न वा उ सोमो वृजिनं हिनोति न क्षत्रियं मिथुया धारयन्तम् ।
हन्ति रक्षो हन्त्यासद्वदन्तमुभाविन्द्रस्य प्रसितौ शयाते ॥१३॥
यदि वाहमनृतदेवो अस्मि मोघं वा देवाँ अप्यूहे अग्ने ।
किमस्मभ्यं जातवेदो हृणीषे द्रोघवाचस्ते निर्ऋथं सचन्ताम् ॥१४॥
अद्या मुरीय यदि यातुधानो अस्मि यदि वायुस्ततप पूरुषस्य ।
अधा स वीरैर्दशभिर्वि यूया यो मा मोघं यातुधानेत्याह ॥१५॥
यो मायातुं यातुधानेत्याह यो वा रक्षाः शुचिरस्मीत्याह ।
इन्द्रस्तं हन्तु महता वधेन विश्वस्य जन्तोरधमस्पदीष्ट ॥१६॥
प्र या जिगाति खर्गलेव नक्तमप द्रुहुस्तन्वं१ गूहमाना ।
वव्रमनन्तमव सा पदीष्ट ग्रावाणो घ्नन्तु रक्षस उपब्दैः ॥१७॥ (९२)

वि तिष्ठध्वं मरुतो विक्ष्वीऽइच्छत गृभायत रक्षसः सं पिनष्टन ।
वयो ये भूत्वा पतयन्ति नक्तभिर्ये वा रिपो दधिरे देवे अध्वरे ॥१८॥
प्र वर्तय दिवोऽश्मानमिन्द्र सोमशितं मघवन्त्सं शिशाधि ।
प्राक्तो अपाक्तो अधरादुदक्तोऽभि जहि रक्षसः पर्वतेन ॥१९॥
एत उ त्ये पतयन्ति श्वयातव इन्द्रं दिप्सन्ति दिप्सवोऽदाभ्यम् ।
शिशीते शक्रः पिशुनेभ्यो वधं नूनं सृजदशनिं यातुमद्भ्यः ॥२०॥ [१०]
इन्द्रो यातूनामभवत्पराशरो हविर्मथीनामभ्याऽऽविवासताम् ।
अभीदु शक्रः परशुर्यथा वनं पात्रेव भिन्दन्त्सत एतु रक्षसः ॥२१॥
उलूकयातुं शुशुलूकयातुं जहि श्वयातुमुत कोकयातुम् ।
सुपर्णयातुमुत गृध्रयातुं दृषदेव प्र मृण रक्ष इन्द्र ॥२२॥
मा नो रक्षो अभि नड्यातुमावदपोच्छन्तु मिथुना ये किमीदिनः ।
पृथिवी नः पार्थिवात्पात्वंहसोऽन्तरिक्षं दिव्यात्पात्वस्मान् ॥२३॥
इन्द्र जहि पुमांसं यातुधानमुत स्त्रियं मायया शाशदानाम् ।
विग्रीवासो मूरदेवा ऋदन्तु मा ते दृशन्त्सूर्यमुच्चरन्तम् ॥२४॥
प्रति चक्ष्व वि चक्ष्वेन्द्रश्च सोम जागृतम् ।
रक्षोभ्यो वधमस्यतमशनिं यातुमद्भ्यः ॥२५॥ [११] (१००)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥२॥

(५) प्रतिसरो मणिः ।

१–२२ शुक्रः । कृत्यादूषणं, मन्त्रोक्तदेवताः । अनुष्टुप्; १, ६ उपरिष्टाद्बृहती; २ त्रिपदा विराड् गायत्री; ३ चतुष्पदा भुरिग्जगती; ५ भुरिक्संस्तारपङ्क्तिः; ७–८ ककुम्मती; ९ चतुष्पदा पुरस्कृतिर्जगती; १० त्रिष्टुप्; ११ पथ्यापङ्क्तिः; १४ त्र्यवसाना षट्पदा जगती; १५ पुरस्ताद्बृहती; १९ जगतीगर्भा त्रिष्टुप्; २० विराड्गर्भा प्रस्तारपङ्क्तिः; २१ विराट् त्रिष्टुप्; २२ त्र्यवसाना सप्तपदा विराड्गर्भा भुरिक्शक्करी ।

[३] अयं प्रतिसरो मणिर्वीरो वीराय बध्यते । वीर्यवान्त्सपत्नहा शूरवीरः परिपाणः सुमङ्गलः ॥१॥
अयं मणिः सपत्नहा सुवीरः सहस्वान्वाजी सहमान उग्रः । प्रत्यक्कृत्या दूषयन्नेति वीरः ॥२॥
अनेनेन्द्रो मणिना वृत्रमहन्ननेनासुरान्पराभावयन्मनीषी ।
अनेनाजयद् द्यावापृथिवी उभे इमे अनेनाजयत्प्रदिशश्चतस्रः ॥ ३ ॥
अयं स्राक्त्यो मणिः प्रतीवर्तः प्रतिसरः ।
ओजस्वान्विमृधो वशी सो अस्मान्पातु सर्वतः ॥ ४ ॥ (१०४)

तद॒ग्निरा॑ह॒ तदु॒ सोम॑ आह॒ बृह॒स्पति॑ः सवि॒ता तदिन्द्रः॑ ।
ते मे॑ दे॒वाः पु॒रोहि॑ताः प्र॒तीची॑ः कृ॒त्याः प्र॑तिस॒रैर॑जन्तु ॥ ५ ॥
अ॒न्तर्द॑धे॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒ताह॑रु॒त सूर्य॑म् ।
ते मे॑ दे॒वाः पु॒रोहि॑ताः प्र॒तीची॑ः कृ॒त्याः प्र॑तिस॒रैर॑जन्तु ॥ ६ ॥
ये स्रा॒क्त्यं म॒णिं जना॒ वर्मा॑णि कृ॒ण्वते॑ । सूर्य॑ इ॒व दिव॑मा॒रुह्य॒ वि कृ॒त्या बा॑धते व॒शी ॥७॥
स्रा॒क्त्येन॑ म॒णिन॒ ऋषि॑णेव मनी॒षिणा॑ । अजै॑षं॒ सर्वा॑ः पृत॑ना॒ वि मृधो॑ हन्मि र॒क्षस॑ः ॥८॥
याः कृ॒त्या आ॑ङ्गिर॒सीर्याः कृ॒त्या आ॑सु॒रीर्याः कृ॒त्याः स्व॒यंकृ॑ता॒ या उ॑ चा॒न्येभि॒राभृ॑ताः ।
उ॒भयी॒स्ताः परा॑ यन्तु परा॒वतो॑ नव॒तिं ना॒व्या॑३ अति॑ ॥९॥
अ॒स्मै म॒णिं वर्म॑ बध्नन्तु दे॒वा इन्द्रो॒ विष्णु॑ः सवि॒ता रु॒द्रो अ॒ग्निः ।
प्र॒जाप॑तिः पर॒मेष्ठी वि॒राड्वै॑श्वान॒र ऋष॑यश्च॒ सर्वे॑ ॥१०॥ [१२]
उ॒त्त॒मो अ॒स्योष॑धीनामन॒ड्वान्जग॑तामिव व्या॒घ्रः श्वप॑दामिव ।
यमैच्छा॒मावि॑दा॒म तं प्र॑ति॒स्पाश॑नु॒मन्ति॑तम् ॥११॥
स इद्व्या॒घ्रो भ॑व॒त्यथो॑ सिं॒हो अथो॒ वृषा॑ । अथो॑ सपत्न॒कर्श॑नो॒ यो बिभ॑र्ती॒मं म॒णिम् ॥१२॥
नैनं॑ घ्नन्त्यप्स॒रसो॒ न ग॑न्ध॒र्वा न मर्त्या॑ः । सर्वा॒ दिशो॒ वि रा॑जति॒ यो बिभ॑र्ती॒मं म॒णिम् ॥१३॥
क॒श्यप॒स्त्वाम॑सृजत क॒श्यप॑स्त्वा॒ समै॑रयत् ।
अबि॑भ॒स्त्वेन्द्रो॒ मानु॑षे॒ बिभ्र॑त्संश्रे॒षिणे॑ऽजयत् ।
म॒णिं स॒हस्र॑वीर्यं॒ वर्म॑ दे॒वा अ॑कृण्वत ॥१४॥
यस्त्वा॑ कृ॒त्याभि॒र्यस्त्वा॑ दी॒क्षाभि॑र्य॒ज्ञैर्यस्त्वा॒ जिघां॑सति ।
प्र॒त्यक्त्वमि॑न्द्र॒ तं ज॑हि॒ वज्रे॑ण श॒तप॑र्वणा ॥१५॥
अ॒यमिद्वै॑ प्र॑तीव॒र्त ओज॑स्वान्संज॒यो म॒णिः ।
प्र॒जां धनं॑ च रक्षतु परि॒पाण॑ः सुम॒ङ्गलः॑ ॥१६॥
अ॒स॒प॒त्नं नो॑ अध॒राद॑सप॒त्नं न॑ उत्त॒रात् । इन्द्रा॑सप॒त्नं न॑ः प॒श्चाज्ज्योति॑ः शूर पु॒रस्कृ॑धि ॥१७॥
वर्म॑ मे॒ द्यावा॑पृथि॒वी वर्माह॒र्वर्म॒ सूर्य॑ः । वर्म॑ म॒ इन्द्र॑श्चा॒ग्निश्च॒ वर्म॑ धा॒ता द॑धातु मे ॥१८॥
ऐ॒न्द्रा॒ग्नं वर्म॑ बहु॒लं यदु॒ग्रं विश्वे॑ दे॒वा नाति॒ विध्य॑न्ति॒ सर्वे॑ ।
तन्मे॑ त॒न्वं॑ त्रायतां॒ सर्व॑तो॒ बृहदायु॑ष्मां ज॒रद॑ष्टि॒र्यथासा॑नि ॥१९॥
आ मा॑रुक्षद्देवम॒णिर्म॒ह्या अ॑रि॒ष्टता॑तये ।
इ॒मं मे॒थिम॑भि॒संवि॑शध्वं तनू॒पानं॑ त्रि॒वरू॑थ॒मोज॑से ॥२०॥ (१२०)

असिन्निन्द्रो नि दधातु नृम्णमिमं देवासो अभिसंविशध्वम् ।
दीर्घायुत्वाय शतशारदायायुष्माञ्जरदष्टिर्यथासत् ॥२१॥
स्वस्तिदा विशां पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी ।
इन्द्रो बध्नातु ते मणिं जिगीवाँ अपराजितः सोमपा अभयंकरो वृषा ।
स त्वा रक्षतु सर्वतो दिवा नक्तं च विश्वतः ॥२२॥ [१३] (१२२)

[इति अष्टादशः प्रपाठकः ॥१८॥]

(६) गर्भदोषनिवारणम् ।

१–२६ मातृनामा । मन्त्रोक्ताः, मातृनामा, १५ ब्रह्मणस्पतिः । अनुष्टुप्; २ पुरस्ताद्बृहती; १० त्र्यवसाना षट्पदा जगती; ११, १२, १४, १६, पथ्यापङ्क्तिः; १५ त्र्यवसाना सप्तपदा शक्करी; १७ त्र्यवसाना सप्तपदा जगती ।

[अथैकोनविंशतितमः प्रपाठकः ॥१९॥]

यौ ते मातोन्ममार्ज जातायाः पतिवेदनौ ।
दुर्णामा तत्र मा गृधदलिंश उत वत्सपः ॥ १ ॥
पलालानुपलालौ शर्कुं कोकं मलिम्लुचं पलीजकम् ।
आश्रेषं वव्रिवाससमृक्षग्रीवं प्रमीलिनम् ॥ २ ॥
मा सं वृतो मोप सृप ऊरू माव सृपोऽन्तरा ।
कृणोम्यस्यै भेषजं बजं दुर्णामचातनम् ॥ ३ ॥
दुर्णामा च सुनामा चोभा संवृतमिच्छतः ।
अरायानप हन्मः सुनामा स्त्रैणमिच्छताम् ॥ ४ ॥
यः कृष्णः केश्यसुर स्तम्बज उत तुण्डिकः ।
अरायानस्या मुष्काभ्यां भंससोप हन्मसि ॥ ५ ॥
अनुजिघ्रं प्रमृशन्तं क्रव्यादमुत रेरिहम् ।
अरायाञ्छ्वकिष्किणो बजः पिङ्गो अनीनशत् ॥ ६ ॥
यस्त्वा स्वप्ने निपद्यते भ्राता भूत्वा पितेव च ।
बजस्तान्त्सहतामितः क्लीबरूपांस्तिरीटिनः ॥ ७ ॥
यस्त्वा स्वपन्तीं त्सरति यस्त्वा दिप्सति जाग्रतीम् ।
छायामिव प्र तान्त्सूर्यः परिक्रामन्ननीनशत् ॥ ८ ॥
यः कृणोति मृतवत्सामवतोकामिमां स्त्रियम् ।
तमोषधे त्वं नाशयास्याः कमलमञ्जिवम् ॥ ९ ॥ (१२३)

ये शालाः परिनृत्यन्ति सायं गर्दभनादिनः ।
कुसूला ये च कुक्षिलाः ककुभाः करुमाः स्रिमाः ।
तानोषधे त्वं गन्धेन विषूचीनान्वि नाशय　　॥१०॥ [१४]
ये कुकुन्धाः कुकूरभाः कृत्तीर्दूर्शानि बिभ्रति ।
क्लीबा इव प्रनृत्यन्तो वने कुर्वते घोषं तानितो नाशयामसि　　॥११॥
ये सूर्यं न तितिक्षन्त आतपन्तममुं दिवः ।
अरायान्बस्तवासिनो दुर्गन्धींल्लोहितास्यान्मककान्नाशयामसि　　॥१२॥
य आत्मानमतिमात्रमंस आधाय बिभ्रति ।
स्त्रीणां श्रोणिप्रतोदिन इन्द्र रक्षांसि नाशय　　॥१३॥
ये पूर्वे वध्वोऽ यन्ति हस्ते शृङ्गाणि बिभ्रतः ।
आपाकेष्ठाः प्रहासिन स्तम्बे ये कुर्वते ज्योतिस्तानितो नाशयामसि ॥१४॥
येषां पश्चात्प्रपदानि पुरः पार्ष्णीः पुरो मुखा ।
खलजाः शकधूमजा उरुण्डा ये च मट्मटाः कुम्भमुष्का अयाशवः ।
तानस्या ब्रह्मणस्पते प्रतीबोधेन नाशय　　॥१५॥
पर्यस्ताक्षा अप्रचङ्कशा अस्त्रैणाः सन्तु पण्डगाः
अव भेषज पादय य इमां संविवृत्सत्यपतिः स्वपतिं स्त्रियम्　　॥१६॥
उद्धर्षिणं मुनिकेशं जम्भयन्तं मरीमृशम् ।
उपेषन्तमुदुम्बलं तुण्डेलमुत शालुडम् ॥
पदा प्र विध्य पार्ष्ण्या स्थालीं गौरिव स्पन्दना　　॥१७॥
यस्ते गर्भं प्रतिमृशाज्जातं वा मारयाति ते । पिङ्गस्तमुग्रधन्वा कृणोतु हृदयाविधम् ॥१८॥
ये अम्नो जातान्मारयन्ति सूतिका अनुशेरते । स्त्रीभागान्पिङ्गो गन्धर्वान्वातो अभ्रमिवाजतु॥१९॥
परिसृष्टं धारयतु यद्धितं माव पादि तत् । गर्भं त उग्रौ रक्षतां भेषजौ नीविभार्यौ॥२०॥[१५]
पवीनसात्तङ्गल्वाऽ च्छायकादुत नग्नकात् । प्रजायै पत्ये त्वा पिङ्गः परि पातु किमीदिनः ॥२१॥
द्व्यास्याच्चतुरक्षात्पञ्चपादादनङ्गुरेः । वृन्तादभि प्रसर्पतः परि पाहि वरीवृतात्　　॥२२॥
य आमं मांसमदन्ति पौरुषेयं च ये क्रविः ।
गर्भान्खादन्ति केशवास्तानितो नाशयामसि　　॥२३॥
ये सूर्यात्परिसर्पन्ति स्नुषेव श्वशुरादधि ।
बजश्च तेषां पिङ्गश्च हृदयेऽधि नि विध्यताम्　　॥२४॥　　(१४६)

पिङ्ग रक्ष जायमानं मा पुमांसं स्त्रियं क्रन् ।
आण्डादो गर्भान्मा दभन्बाधस्वेतः किमीदिनः ॥२५॥
अप्रजास्त्वं मार्तवत्समाद्रोदमघमावयम् ।
वृक्षादिव स्रजं कृत्वाप्रिये प्रति मुञ्च तत् ॥२६॥ [१६] (१४८)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

(७) ओषधयः ।

१-२८ अथर्वा । भैषज्यं, आयुष्यं, ओषधयः । अनुष्टुप्; २ उपरिष्टाद्भुरिग्बृहती; ३ पुर उष्णिक्; ४ पञ्चपदा परानुष्टुबतिजगती; ५-६, १०, २५ पथ्यापङ्क्तिः (६ विराड्गर्भा भुरिक्); ९ द्विपदार्चो भुरिगनुष्टुप्; १२ पञ्चपदा विराडतिशक्वरी; १४ उपरिष्टान्निचृद्बृहती; २६ निचृत्; २८ भुरिक् ।

[४] या बभ्रवो याश्च शुक्रा रोहिणीरुत पृश्नयः ।
असिक्नीः कृष्णा ओषधीः सर्वा अच्छावदामसि ॥ १ ॥
त्रायन्तामिमं पुरुषं यक्ष्माद्देवेषितादधि ।
यासां द्यौष्पिता पृथिवी माता समुद्रो मूलं वीरुधां बभूव ॥ २ ॥
आपो अग्रं दिव्या ओषधयः । तास्ते यक्ष्ममेनस्य१मङ्गादङ्गादनीनशन् ॥ ३ ॥
प्रस्तृणती स्तम्बिनीरेकशुङ्गाः प्रतन्वतीरोषधीरा वदामि ।
अंशुमतीः काण्डिनीर्या विशाखा ह्वयामि ते वीरुधो वैश्वदेवीरुग्राः पुरुषजीवनीः ॥ ४ ॥
यद्वः सहः सहमाना वीर्यं१ यच्च वो बलम् ।
तेनेममस्माद्यक्ष्मात्पुरुषं मुञ्चतौषधीरथो कृणोमि भेषजम् ॥ ५ ॥
जीवलां नघारिषां जीवन्तीमोषधीमहम् ।
अरुन्धतीमुन्नयन्तीं पुष्पां मधुमतीमिह हुवेऽस्मा अरिष्टतातये ॥ ६ ॥
इहा यन्तु प्रचेतसो मेदिनीर्वचसो मम । यथेमं पारयामसि पुरुषं दुरितादधि ॥ ७ ॥
अग्नेर्घासो अपां गर्भो या रोहन्ति पुनर्णवाः । ध्रुवाः सहस्रनाम्नीर्भेषजीः सन्त्वाभृताः ॥८॥
अवकोल्बा उदकात्मान ओषधयः । व्यृषन्तु दुरितं तीक्ष्णशृङ्ग्यः ॥ ९ ॥
उन्मुञ्चन्तीर्विवरुणा उग्रा या विषदूषणीः ।
अथो बलासनाशनीः कृत्यादूषणीश्च यास्ता इहा यन्त्वोषधीः ॥१०॥ [१७]
अपक्रीताः सहीयसीर्वीरुधो या अभिष्टुताः । त्रायन्तामस्मिन्ग्रामे गामश्वं पुरुषं पशुम् ॥११॥
मधुमन्मूलं मधुमदग्रमासां मधुमन्मध्यं वीरुधां बभूव ।
मधुमत्पर्णं मधुमत्पुष्पमासां मधोः संभक्ता अमृतस्य भक्षो घृतमन्नं दुह्रतां गोपुरोगवम् ॥१२॥(१६०)

*

यावतीः कियतीश्चेमाः पृथिव्यामध्योषधीः । ता मा सहस्रपर्ण्यो मृत्योर्मुञ्चन्त्वंहसः ॥१३॥

वैयाघ्रो मणिर्वीरुधां त्रायमाणोऽभिशस्तिपाः ।
अमीवाः सर्वा रक्षांस्यप हन्त्वधि दूरमस्मत् ॥१४॥

सिंहस्येव स्तनथोः सं विजन्तेऽग्नेरिव विजन्त आभृताभ्यः ।
गवां यक्ष्मः पुरुषाणां वीरुद्भिरतिनुत्तो नाव्या एतु स्रोत्याः ॥१५॥

मुमुचाना ओषधयोऽग्नेर्वैश्वानरादधि । भूमिं संतन्वतीरित यासां राजा वनस्पतिः ॥१६॥

या रोहन्त्याङ्गिरसीः पर्वतेषु समेषु च । ता नः पयस्वतीः शिवा ओषधीः सन्तु शं हृदे ॥१७॥

याश्चाहं वेद वीरुधो याश्च पश्यामि चक्षुषा । अज्ञाता जानीमश्च या यासु विद्म च संभृतम् ॥१८॥

सर्वाः समग्रा ओषधीर्बोधन्तु वचसो मम । यथेमं पारयामसि पुरुषं दुरितादधि ॥१९॥

अश्वत्थो दर्भो वीरुधां सोमो राजामृतं हविः । व्रीहिर्यवश्च भेषजौ दिवस्पुत्रावमर्त्यौ ॥२०॥[१८]

उज्जिहीध्वे स्तनयत्यभिक्रन्दत्योषधीः । यदा वः पृश्निमातरः पर्जन्यो रेतसावति ॥२१॥

तस्यामृतस्येमं बलं पुरुषं पाययामसि । अथो कृणोमि भेषजं यथासच्छतहायनः ॥२२॥

वराहो वेद वीरुधं नकुलो वेद भेषजीम् । सर्पा गन्धर्वा या विदुस्ता अस्मा अवसे हुवे ॥२३॥

याः सुपर्णा आङ्गिरसीर्दिव्या या रघटो विदुः । वयांसि हंसा या विदुर्याश्च सर्वे पतत्रिणः ।
मृगा या विदुरोषधीस्ता अस्मा अवसे हुवे ॥२४॥

यावतीनामोषधीनां गावः प्राश्नन्त्यघ्न्या यावतीनामजावयः ।
तावतीस्तुभ्यमोषधीः शर्म यच्छन्त्वाभृताः ॥२५॥

यावतीषु मनुष्या भेषजं भिषजो विदुः । तावतीर्विश्वभेषजीरा भरामि त्वामभि ॥२६॥

पुष्पवतीः प्रसूमतीः फलिनीरफला उत । संमातर इव दुह्रामस्मा अरिष्टतातये ॥२७॥

उत्त्वाहार्षं पञ्चशलादथो दशशलादुत । अथो यमस्य पड्वीशाद्विश्वस्माद्देवकिल्बिषात् ॥२८॥[१९](१७६)

(८) शत्रुपराजयः ।

१-२४ भृग्वङ्गिराः । इन्द्रः, वनस्पतिः, परसेनाहननं च । अनुष्टुप्; २, ८-१०, २३ उपरिष्टाद्बृहती; ३ विराड् बृहती; ४ बृहती पुरस्तात्प्रस्तारपङ्क्तिः; ६ आस्तारपङ्क्तिः, ७ विपरीत पादलक्ष्मा चतुष्पदातिजगती; ११ पथ्या बृहती; १२ भुरिक्; १९ पुरस्ताद्विराड् बृहती; २० पुरस्तान्निचृद्बृहती; २१ त्रिष्टुप्, २२ चतुष्पदा शक्वरी; २४ त्र्यवसाना त्रिष्टुबुष्णिग्गर्भा पराशक्वरी पञ्चपदा जगती ।

इन्द्रो मन्थतु मन्थिता शक्रः शूरः पुरंदरः । यथा हनाम सेना अमित्राणां सहस्रशः ॥१॥

पूतिरज्जुरुपध्मानी पूतिं सेनां कृणोत्वमूम् । धूममग्निं परादृश्यामित्रा हृत्स्वा दधतां भयम् ॥२॥(१७८)

अमूनश्वत्थ निः शृणीहि खादामून्खदिराजिरम् ।
ताजद्भङ्ग इव भज्यन्तां हन्त्वेनान्वधको वधैः ॥ ३ ॥

परुषानमून्परुषाह्वः कृणोतु हन्त्वेनान्वधको वधैः ।
क्षिप्रं शर इव भज्यन्तां बृहज्जालेन संदिताः ॥ ४ ॥

अन्तरिक्षं जालमासीज्जालदण्डा दिशो महीः ।
तेनाभिधाय दस्यूनां शक्रः सेनामपावपत् ॥ ५ ॥

बृहद्धि जालं बृहतः शक्रस्य वाजिनीवतः ।
तेन शत्रूनभि सर्वान्न्युब्ज यथा न मुच्यातै कतमश्चनैषाम् ॥ ६ ॥

बृहत्ते जालं बृहत इन्द्र शूर सहस्रार्घस्य शतवीर्यस्य ।
तेन शतं सहस्रमयुतं न्यर्बुदं जघान शक्रो दस्यूनामभिधाय सेनया ॥ ७ ॥

अयं लोको जालमासीच्छक्रस्य महतो महान् ।
तेनाहमिन्द्रजालेनामूंस्तमसाभि दधामि सर्वान् ॥ ८ ॥

सेदिरुग्रा व्यृद्धिरार्तिश्चानपवाचना ।
श्रमस्तन्द्रीश्च मोहश्च तैरमूनभि दधामि सर्वान् ॥ ९ ॥

मृत्यवेऽमून्प्र यच्छामि मृत्युपाशैरमी सिताः
मृत्योर्ये अघला दूतास्तेभ्य एनान्प्रति नयामि बद्ध्वा ॥१०॥ [२०]

नयतामून्मृत्युदूता यमदूता अपोम्भत ।
परःसहस्रा हन्यन्तां तृणेढ्वेनान्मत्यं भवस्य ॥११॥

साध्या एकं जालदण्डमुद्यत्य यन्त्योजसा । रुद्रा एकं वसव एकमादित्यैरेक उद्यतः ॥१२॥
विश्वे देवा उपरिष्टादुब्जन्तो यन्त्वोजसा । मध्येन घ्नन्तो यन्तु सेनामङ्गिरसो महीम् ॥१३॥
वनस्पतीन्वानस्पत्यानोषधीरुत वीरुधः । द्विपाच्चतुष्पादिष्णामि यथा सेनाममूं हनन् ॥१४॥
गन्धर्वाप्सरसः सर्पान्देवान्पुण्यजनान्पितॄन् । दृष्टानदृष्टानिष्णामि यथा सेनाममूं हनन् ॥१५॥
इम उप्ता मृत्युपाशा यानाक्रम्य न मुच्यसे । अमुष्या हन्तु सेनाया इदं कूटं सहस्रशः ॥१६॥
घर्मः समिद्धो अग्निनायं होमः सहस्रहः । भवश्च पृश्निबाहुश्च शर्व सेनाममूं हतम् ॥१७॥
मृत्योराषमा पद्यन्तां क्षुधं सेदिं वधं भयम् । इन्द्रश्चाक्षुजालाभ्यां शर्व सेनाममूं हतम् ॥१८॥

पराजिताः प्र त्रसतामित्रा नुत्ता धावत ब्रह्मणा ।
बृहस्पतिप्रणुत्तानां मामीषां मोचि कश्चन ॥१९॥ (१९५)

अवं पद्यन्तामेषामायुधानि मा शंकन्प्रतिधामिषुम् ।
अथैषां बहु बिभ्यतामिषवो घ्नन्तु मर्मणि ॥२०॥
सं क्रोशतामेनान्द्यावापृथिवी समन्तरिक्षं सह देवताभिः
मा ज्ञातारं मा प्रतिष्ठां विदन्त मिथो विघ्नाना उप यन्तु मृत्युम् ॥२१॥
दिशश्चतस्रोऽश्वतर्यो᳡ देवरथस्य पुरोडाशाः शफा अन्तरिक्षमुद्धिः ।
द्यावापृथिवी पक्षसी ऋतवोऽभीशवोऽन्तर्देशाः किंकरा वाक्परिरथ्यम् ॥२२॥
संवत्सरो रथः परिवत्सरो रथोपस्थो विराडीषाग्नी रथमुखम् ।
इन्द्रः सव्यष्ठाश्चन्द्रमाः सारथिः ॥२३॥
इतो जयेतो वि जय सं जय जय स्वाहा ।
इमे जयन्तु परामी जयन्तां स्वाहैभ्यो दुराहामीभ्यः ।
नीललोहितेनामूनभ्यवतनोमि ॥२४॥ [२१] (२००)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(९) विराट् ।

१–२६ अथर्वा । कश्यपः, सर्वे ऋषयः, छन्दांसि च; विराट् । त्रिष्टुप्; २ पङ्क्तिः; ३ आस्तारपङ्क्तिः; ४–५, २३, २५, २६ अनुष्टुप्; ८, ११–१२, २२ जगती; ९ भुरिक्; १४ चतुष्पदातिजगती ।

[५] कुतस्तौ जातौ कतमः सो अर्धः कस्माल्लोकात्कतमस्याः पृथिव्याः ।
वत्सौ विराजः सलिलादुदैतां तौ त्वा पृच्छामि कतरेण दुग्धा ॥ १ ॥
यो अक्रन्दयत्सलिलं महित्वा योनिं कृत्वा त्रिभुजं शयानः ।
वत्सः कामदुघो विराजः स गुहा चक्रे तन्वः पराचैः ॥ २ ॥
यानि त्रीणि बृहन्ति येषां चतुर्थं वियुनक्ति वाचम् ।
ब्रह्मैनद्विद्यात्तपसा विपश्चिद्यस्मिन्नेकं युज्यते यस्मिन्नेकम् ॥ ३ ॥
बृहतः परि सामानि षष्ठात्पञ्चाधि निर्मिता ।
बृहद्बृहत्या निर्मितं कुतोऽधि बृहती मिता ॥ ४ ॥
बृहती परि मात्राया मातुर्मात्राधि निर्मिता ।
माया ह जज्ञे मायाया मायाया मातली परि ॥ ५ ॥
वैश्वानरस्य प्रतिमोपरि द्यौर्यावद्रोदसी विबबाधे अग्निः ।
ततः षष्ठादामुतो यन्ति स्तोमा उदितो यन्त्यभि षष्ठमह्नः ॥ ६ ॥ (२०६)

पट् त्वा पृच्छाम ऋषयः कश्यपेमे त्वं हि युक्तं युयुक्षे योग्यं च ।
विराजमाहुर्ब्रह्मणः पितरं तां नो वि धेहि यतिधा सखिभ्यः ॥ ७ ॥
यां प्रच्युतामनु यज्ञाः प्रच्यवन्त उपतिष्ठन्त उपतिष्ठमानाम् ।
यस्या व्रते प्रसवे यक्षमेजति सा विराडृषयः परमे व्योमन् ॥ ८ ॥
अप्राणैति प्राणेन प्राणतीनां विराट् स्वराजमभ्येति पश्चात् ।
विश्वं मृशन्तीमभिरूपां विराजं पश्यन्ति त्वे न त्वे पश्यन्त्येनाम् ॥ ९ ॥
को विराजो मिथुनत्वं प्र वेद क ऋतून्क उ कल्पमस्याः ।
क्रमान्को अस्याः कतिधा विदुग्धान्को अस्या धाम कतिधा व्युष्टीः ॥१०॥ [२२]
इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदास्वितरासु चरति प्रविष्टा ।
महान्तो अस्यां महिमानो अन्तर्वधूर्जिगाय नवगज्जनित्री ॥११॥
छन्दःपक्षे उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु सं चरेते ।
सूर्यपत्नी सं चरतः प्रजानती केतुमती अजरे भूरिरेतसा ॥१२॥
ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आगुस्त्रयो घर्मा अनु रेत आगुः ।
प्रजामेका जिन्वत्यूर्जमेका राष्ट्रमेका रक्षति देवयूनाम् ॥१३॥
अग्नीषोमावदधुर्या तुरीयासीद्यज्ञस्य पक्षावृषयः कल्पयन्तः ।
गायत्रीं त्रिष्टुभं जगतीमनुष्टुभं बृहदर्कीं यजमानाय स्वराभरन्तीम् ॥१४॥
पञ्च व्युष्टीरनु पञ्च दोहा गां पञ्चनाम्नीमृतवोऽनु पञ्च ।
पञ्च दिशः पञ्चदशेन क्लृप्तास्ता एकमूर्ध्नीरभि लोकमेकम् ॥१५॥
षड् जाता भूता प्रथमजर्तस्य षडु सामानि षडहं वहन्ति ।
षड्योगं सीरमनु सामसाम षडाहुर्द्यावापृथिवीः षडुर्वीः ॥१६॥
षडाहुः शीतान्षडु मास उष्णानृतुं नो ब्रूत यतमोऽतिरिक्तः ।
सप्त सुपर्णाः कवयो नि षेदुः सप्त च्छन्दांस्यनु सप्त दीक्षाः ॥१७॥
सप्त होमाः समिधो ह सप्त मधूनि सप्तर्तवो ह सप्त ।
सप्ताज्यानि परि भूतमायन्ताः सप्तगृध्रा इति शुश्रुमा वयम् ॥१८॥
सप्त च्छन्दांसि चतुरुत्तराण्यन्यो अन्यस्मिन्नध्यार्पितानि ।
कथं स्तोमाः प्रति तिष्ठन्ति तेषु तानि स्तोमेषु कथमार्पितानि ॥१९॥
कथं गायत्री त्रिवृतं व्याप कथं त्रिष्टुप्पञ्चदशेन कल्पते ।
त्रयस्त्रिंशेन जगती कथमनुष्टुप्कथमेकविंशः ॥२०॥ [२३] (२२०)

अष्ट जाता भूता प्रथमजर्तस्याष्टेन्द्रर्त्विजो दैव्या ये ।
अष्टयोनिरदितिरष्टपुत्राष्टमीं रात्रिमभि हव्यमेति ॥२१॥
इत्थं श्रेयो मन्यमानेदमागमं युष्माकं सख्ये अहमस्मि शेवा ।
समानजन्मा क्रतुरस्ति वः शिवः स वः सर्वाः सं चरति प्रजानन् ॥२२॥
अष्टेन्द्रस्य षड्यमस्य ऋषीणां सप्त सप्तधा ।
अपो मनुष्या३नोषधीस्ताँ उ पञ्चानु सेचिरे ॥२३॥
केवलीन्द्राय दुदुहे हि गृष्टिर्वशं पीयूषं प्रथमं दुहाना ।
अथातर्पयच्चतुरश्चतुर्धा देवान्मनुष्याँ३ असुरानुत ऋषीन् ॥२४॥
को नु गौः क एकऋषिः किमु धाम का आशिषः ।
यक्षं पृथिव्यामेकवृदेकर्तुः कतमो नु सः ॥२५॥
एको गौरेक एकऋषिरेकं धामैकधाशिषः ।
यक्षं पृथिव्यामेकवृदेकर्तुर्नाति रिच्यते ॥२६॥ [२४] (२२६)

(१०) विराट् ।

१-१३ अथर्वाचार्यः । विराट् । (षट् पर्यायाः) ।
[१] १-१३; १ त्रिपदार्ची पङ्क्तिः; २-७ याजुषी जगती; ३, ९ साम्न्यनुष्टुप्; ५ आर्च्यनुष्टुप्; ७, १३ विराड् गायत्री; ११ साम्नी बृहती ।

[१] विराड्वा इदमग्र आसीत्तस्या जातायाः सर्वमबिभेदियमेवेदं भविष्यतीति ॥१॥
सोदक्रामत्सा गार्हपत्ये न्यक्रामत् ॥ २ ॥
गृहमेधी गृहपतिर्भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥
सोदक्रामत्साहवनीये न्यक्रामत् ॥ ४ ॥
यन्त्यस्य देवा देवहूतिं प्रियो देवानां भवति य एवं वेद ॥ ५ ॥
सोदक्रामत्सा दक्षिणाग्नौ न्यक्रामत् ॥ ६ ॥
यज्ञर्तो दक्षिणीयो वासतेयो भवति य एवं वेद ॥ ७ ॥
सोदक्रामत्सा सभायां न्यक्रामत् ॥ ८ ॥
यन्त्यस्य सभां सभ्यो भवति य एवं वेद ॥ ९ ॥
सोदक्रामत्सा समितौ न्यक्रामत् ॥१०॥
यन्त्यस्य समितिं सामित्यो भवति य एवं वेद ॥११॥ (२३७)

सोद॑क्राम॒त्साम॑न्त्र॒णे॒न्य॑ क्रामत् । ॥१२॥(६)
यन्त्य॑स्या॒मन्त्र॑णमाम॒न्त्र॒णीयो॑ भवति॒ य ए॒वं वेद॑ ॥१३॥(७)[२५](२३९)

[२] (१-१०) १ त्रिपदा साम्नी अनुष्टुप् ; २ उष्णिग्गर्भा चतुष्पदोपरिष्टाद्विराड्बृहती; ३ एकपदा याजुषी गायत्री; ४ एकपदा साम्नी पङ्क्तिः; ५ विराड् गायत्री; ६ आर्च्यनुष्टुप्; ७ साम्नी पङ्क्ति; ८ आसुरी गायत्री; ९ साम्नी अनुष्टुप्; १० साम्नी बृहती ।

[२] सोद॑क्राम॒त्सान्तरि॑क्षे चतु॒र्धा विक्रा॑न्तातिष्ठत् ॥ १ ॥ (८)
तां दे॑वमनु॒ष्या॑ अब्रुवन्नि॒यमे॒व तद्वे॑द॒ यदु॒भय॑ उप॒जीवे॑मे॒मामुप॑ ह्वयामहा॒ इति॑ ॥२॥ (९)
तामुपा॑ह्वयन्त ॥ ३ ॥ (१०)
ऊर्ज॒ एहि॒ स्वध॒ एहि॒ सूनृ॑त॒ एहीरा॑व॒त्येहीति॑ ॥ ४ ॥ (११)
तस्या॒ इन्द्रो॑ व॒त्स आसी॑द्गाय॒त्र्य॑भि॒धान्य॒भ्रमूधः ॥ ५ ॥ (१२)
बृहच्च॑ रथन्त॒रं च॒ द्वौ स्तन॒वास्तां॑ यज्ञाय॒ज्ञियं॑ च वामदे॒व्यं च॒ द्वौ ॥ ६ ॥ (१३)
ओष॑धीरे॒व र॑थन्त॒रेण॑ दे॒वा अ॑दुहृ॒न्व्यचो॑ बृह॒ता ॥ ७ ॥ (१४)
अपो वा॑मदे॒व्येन॑ य॒ज्ञं य॑ज्ञाय॒ज्ञियेन ॥ ८ ॥ (१५)
ओष॑धीरे॒वास्मै॑ रथन्त॒रं दु॑हे॒ व्यचो॑ बृहत् ॥ ९ ॥ (१६)
अपो वा॑मदे॒व्यं य॒ज्ञं य॑ज्ञाय॒ज्ञियं॒ य ए॒वं वेद॑ ॥१०॥(१७)[२६] (२४९)

[३] (१-८) १ चतुष्पदा विराडनुष्टुप्; २ आर्ची त्रिष्टुप्; ३,५,७ चतुष्पदा प्राजापत्या पङ्क्तिः; ४,६,८ आर्ची बृहती ।

[३] सोद॑क्राम॒त्सा व॒नस्पती॒नाग॑च्छ॒त्तां व॒नस्पत॑योऽघ्नत॒ सा सं॑वत्स॒रे सम॑भवत् ॥ १ ॥
तस्मा॒द्व॒नस्पती॑नां सं॑वत्स॒रे वृ॒क्णमपि॑ रोहति वृश्चते॒ऽस्याप्रि॑यो॒ भ्रातृ॑व्यो॒ य ए॒वं वेद॑॥२॥(१८)
सोद॑क्राम॒त्सा पि॒तॄनाग॑च्छ॒त्तां पि॒तरो॑ऽघ्नत॒ सा मा॒सि सम॑भवत् ॥३॥
तस्मा॑त्पि॒तृभ्यो॑ मा॒स्युप॑मास्यं ददति॒ प्र पि॑तृया॒णं पन्थां॑ जानाति॒ य ए॒वं वेद॑॥४॥(१९)
सोद॑क्राम॒त्सा दे॒वानाग॑च्छ॒त्तां दे॒वा अ॑घ्नत॒ सार्ध॑मा॒से सम॑भवत् ॥५॥
तस्मा॑द्दे॒वेभ्यो॑ऽर्धमा॒से वष॑ट् कुर्वन्ति॒ प्र दे॑व॒यानं॒ पन्थां॑ जानाति॒ य ए॒वं वेद॑ ॥६॥ (२०)
सोद॑क्राम॒त्सा मनु॒ष्या॒३॑नाग॑च्छ॒त्तां मनु॒ष्या॑ अघ्नत॒ सा स॒द्यः सम॑भवत् ॥७॥
तस्मा॑न्मनु॒ष्ये॑भ्य उभय॒द्युरुप॑ ह॒रन्त्युपा॑स्य गृ॒हे ह॑रन्ति॒ य ए॒वं वेद॑॥८॥(२१)[२७](२५७)

[४-५] (१-१६; १-१६) २२,२३ २६,२९ (प्र०) साम्नी जगती; २२-२४,२८,२९ (द्वि०) साम्नी बृहती,
२२,२६ (तृ०) साम्नी उष्णिक्; २२, २३, २६, २९ (च०) आर्च्यनुष्टुप्; २३ (तृ०) आर्ची
गायत्री; २४-२५, २८ (प्र०) चतुष्पदा उष्णिक्; २४ (तृ०) प्राजापत्यानुष्टुप्; २४,२५,
२७ आर्ची त्रिष्टुप् ; २५-२६ (द्वि०) साम्नी उष्णिक्; २५, २७-२८ (तृ०)
विराड् गायत्री; २७ (प्र०) चतुष्पदा प्राजापत्या जगती; २७ (द्वि०)
साम्नी त्रिष्टुप्; २८ (च०) त्रिपदा ब्राह्मी भुरिग्गायत्री;
२९ (तृ०) साम्नी अनुष्टुप् ।

[४] सोदक्रामत्सासुरानागच्छत्तामसुरा उपाह्वयन्त माय एहीति ॥ १ ॥
तस्या विरोचनः प्राह्रादिर्वत्स आसीदयस्पात्रं पात्रम् ॥ २ ॥
तां द्विमूर्धार्त्व्योऽधोक्तां मायामेवाधोक् ॥ ३ ॥
तां मायामसुरा उप जीवन्त्युपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥ ४ ॥ (२२)
सोदक्रामत्सा पितॄनागच्छत्तां पितर उपाह्वयन्त स्वध एहीति ॥ ५ ॥
तस्या यमो राजा वत्स आसीद्रजतपात्रं पात्रम् ॥ ६ ॥
तामन्तको मार्त्यवोऽधोक्तां स्वधामेवाधोक् ॥ ७ ॥
तां स्वधां पितर उप जीवन्त्युपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥ ८ ॥ (२३)
सोदक्रामत्सा मनुष्या३नागच्छत्तां मनुष्या३ उपाह्वयन्तेरावत्येहीति ॥ ९ ॥
तस्या मनुर्वैवस्वतो वत्स आसीत्पृथिवी पात्रम् ॥१०॥
तां पृथी वैन्योऽधोक्तां कृषिं च सस्यं चाधोक् ॥११॥
ते कृषिं च सस्यं च मनुष्या३ उप जीवन्ति कृष्टराधिरुपजीवनीयो भवति य एवं वेद॥१२॥(२४)
सोदक्रामत्सा सप्तऋषीनागच्छत्तां सप्तऋषय उपाह्वयन्त ब्रह्मण्वत्येहीति॥१३॥
तस्याः सोमो राजा वत्स आसीच्छन्दः पात्रम् ॥१४॥
तां बृहस्पतिराङ्गिरसोऽधोक्तां ब्रह्म च तपश्चाधोक् ॥१५॥
तद्ब्रह्म च तपश्च सप्तऋषय उप जीवन्ति ब्रह्मवर्चस्युपजीवनीयो भवति य एवं वेद॥१६॥(२५)[२८]
(२७३)

[५] सोदक्रामत्सा देवानागच्छत्तां देवा उपाह्वयन्तोर्ज एहीति ॥ १ ॥
तस्या इन्द्रो वत्स आसीच्चमसः पात्रम् ॥ २ ॥ (२७५)

तां देवः सविताधोक्तामूर्जामेवाधोक् ॥ ३ ॥

तामूर्जां देवा उप जीवन्त्युपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥ ४ ॥ (२६)

सोदक्रामत्सा गन्धर्वाप्सरस आगच्छत्तां गन्धर्वाप्सरस उपाह्वयन्त पुण्यगन्ध एहीति ॥५॥

तस्याश्चित्ररथः सौर्यवर्चसो वत्स आसीत्पुष्करपर्णं पात्रम् ॥ ६ ॥

तां वसुरुचिः सौर्यवर्चसोऽधोक्तां पुण्यमेव गन्धमधोक् ॥ ७ ॥

तं पुण्यं गन्धं गन्धर्वाप्सरस उप जीवन्ति पुण्यगन्धिरुपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥८॥ (२७)

सोदक्रामत्सेतरजनानागच्छत्तामितरजना उपाह्वयन्त तिरोध एहीति ॥ ९ ॥

तस्याः कुबेरो वैश्रवणो वत्स आसीदामपात्रं पात्रम् ॥१०॥

तां रजतनाभिः काबेरकोऽधोक्तां तिरोधामेवाधोक् ॥११॥

तां तिरोधामितरजना उप जीवन्ति तिरो धत्ते सर्वं पाप्मानमुपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥१२॥ (२८)

सोदक्रामत्सा सर्पानागच्छत्तां सर्पा उपाह्वयन्त विषवत्येहीति ॥१३॥

तस्यास्तक्षको वैशालेयो वत्स आसीदलाबुपात्रं पात्रम् ॥१४॥

तां धृतराष्ट्र ऐरावतोऽधोक्तां विषमेवाधोक् ॥१५॥

तद्विषं सर्पा उप जीवन्त्युपजीवनीयो भवति य एवं वेद ॥१६॥ (२९)[२९](२८९)

[६] (१-४) १ द्विपदा विराड् गायत्री; २ द्विपदा साम्नी त्रिष्टुप्; ३ द्विपदा प्राजापत्यानुष्टुप्; ४ द्विपदार्च्यनुष्टुप् ।

(६) तद्यस्मा एवं विदुषेऽलाबुनाभिषिञ्चेत्प्रत्याहन्यात् ॥ १ ॥

न च प्रत्याहन्यान्मनसा त्वा प्रत्याहन्मीति प्रत्याहन्यात् ॥ २ ॥

यत्प्रत्याहन्ति विषमेव तत्प्रत्याहन्ति ॥ ३ ॥

विषमेवास्याप्रियं भ्रातृव्यमनुविषिच्यते य एवं वेद ॥ ४ ॥ (३०)[३३](२९३)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥५॥

[इत्येकोनविंशतितमः प्रपाठकः ॥१९॥]

॥ इति अष्टमं काण्डं समाप्तम् ॥

मंत्रसंख्या-

सप्तमकाण्डस्यान्तपर्यन्तं २०३०

अष्टमकाण्डस्य ··· २९३

सर्वयोगः २३२३

नवमं काण्डम् ।

(१) मधुविद्या ।

१–२४ अथर्वा । मधु, अश्विनौ । त्रिष्टुप्, २ त्रिष्टुब्गर्भा पङ्क्तिः; ३ परानुष्टुप्, ६ अतिशाक्वरीगर्भा महाबृहती; ७ अति जागतगर्भा महाबृहती; ८ बृहतीगर्भा संस्तारपङ्क्तिः; ९ पराबृहती प्रस्तारपङ्क्तिः; १० परोष्णिक्पङ्क्तिः; ११–१३, १५–१६, १८–१९ अनुष्टुप्; १४ पुरोष्णिक्; १७ उपरिष्टाद्विराड् बृहती; २० भुरिग्विष्टारपङ्क्तिः; २१ एकावसाना द्विपदार्च्यनुष्टुप्; २२ त्रिपदा ब्राह्मी पुरोष्णिक्; २३ द्विपदा आर्ची पङ्क्तिः; २४ त्र्यवसाना षट् पदाष्टिः ।

[अथ विंशतितमः प्रपाठकः ॥२०॥]

[१]　दिवस्पृथिव्या अन्तरिक्षात्समुद्रादग्नेर्वातान्मधुकशा हि जज्ञे ।
तां चायित्वामृतं वसानां हृद्भिः प्रजाः प्रति नन्दन्ति सर्वाः ॥ १ ॥
महत्पयो विश्वरूपमस्याः समुद्रस्य त्वोत रेत आहुः ।
यत ऐति मधुकशा रराणा तत्प्राणस्तदमृतं निविष्टम् ॥ २ ॥
पश्यन्त्यस्याश्चरितं पृथिव्यां पृथङ्नरो बहुधा मीमांसमानाः ।
अग्नेर्वातान्मधुकशा हि जज्ञे मरुतामुग्रा नप्तिः ॥ ३ ॥
मातादित्यानां दुहिता वसूनां प्राणः प्रजानाममृतस्य नाभिः ।
हिरण्यवर्णा मधुकशा घृताची महान्भर्गश्चरति मर्त्येषु ॥ ४ ॥
मधोः कशामजनयन्त देवास्तस्या गर्भो अभवद्विश्वरूपः ।
तं जातं तरुणं पिपर्ति माता स जातो विश्वा भुवना वि चष्टे ॥ ५ ॥
कस्तं प्र वेद क उ तं चिकेत यो अस्या हृदः कलशः सोमधानो अक्षितः ।
ब्रह्मा सुमेधाः सो अस्मिन्मदेत ॥ ६ ॥
स तौ प्र वेद स उ तौ चिकेत यावस्याः स्तनौ सहस्रधारावक्षितौ ।
ऊर्जं दुहाते अनपस्फुरन्तौ ॥ ७ ॥
हिङ्करिक्रती बृहती वयोधा उच्चैर्घोषाभ्येति या व्रतम् ।
त्रीन्घर्मानभि वावशाना मिमाति मायुं पयते पयोभिः ॥ ८ ॥　(८)

यामापीनामुपसीदन्त्यापः शाक्वरा वृषभा ये स्वराजः ।
ते वर्षन्ति ते वर्षयन्ति तद्विदे काममूर्जमापः ॥ ९ ॥
स्तनयित्नुस्ते वाक्प्रजापते वृषा शुष्मं क्षिपसि भूम्यामधि ।
अग्नेर्वातान्मधुकशा हि जज्ञे मरुतामुग्रा नप्तिः ॥१०॥ (१)
यथा सोमः प्रातःसवने अश्विनोर्भवति प्रियः ।
एवा मे अश्विना वर्च आत्मनि ध्रियताम् ॥११॥
यथा सोमो द्वितीये सवन इन्द्राग्न्योर्भवति प्रियः ।
एवा म इन्द्राग्नी वर्च आत्मनि ध्रियताम् ॥१२॥
यथा सोमस्तृतीये सवन ऋभूणां भवति प्रियः ।
एवा म ऋभवो वर्च आत्मनि ध्रियताम् ॥१३॥
मधु जनिषीय मधु वंशिषीय ।
पयस्वानग्न आगमं तं मा सं सृज वर्चसा ॥१४॥
सं माग्ने वर्चसा सृज सं प्रजया समायुषा ।
विद्युर्मे अस्य देवा इन्द्रो विद्यात्सह ऋषिभिः ॥१५॥
यथा मधु मधुकृतः संभरन्ति मधावधि ।
एवा मे अश्विना वर्च आत्मनि ध्रियताम् ॥१६॥
यथा मक्षा इदं मधु न्यञ्जन्ति मधावधि ।
एवा मे अश्विना वर्चस्तेजो बलमोजश्च ध्रियताम् ॥१७॥
यद्गिरिषु पर्वतेषु गोष्वश्वेषु यन्मधु ।
सुरायां सिच्यमानायां यत्तत्र मधु तन्मयि ॥१८॥
अश्विना सारघेण मा मधुनाङ्क्तं शुभस्पती ।
यथा वर्चस्वतीं वाचमावदानि जनाँ अनु ॥१९॥
स्तनयित्नुस्ते वाक्प्रजापते वृषा शुष्मं क्षिपसि भूम्यां दिवि ।
तां पशव उप जीवन्ति सर्वे तेनो सेषमूर्जं पिपर्ति ॥२०॥
पृथिवी दण्डो३ऽन्तरिक्षं गर्भो द्यौः कशा विद्युत्प्रकशो हिरण्ययो बिन्दुः॥२१॥
यो वै कशायाः सप्त मधूनि वेद मधुमान्भवति ।
ब्राह्मणश्च राजा च धेनुश्चानड्वांश्च व्रीहिश्च यवश्च मधु सप्तमम्॥२२॥ (२२)

मधुमान्भवति मधुमदस्याहार्यं भवति ।
मधुमतो लोकाञ्जयति य एवं वेद ॥२३॥

यद्वीध्रे स्तनयति प्रजापतिरेव तत्प्रजाभ्यः प्रादुर्भवति ।
तस्मात्प्राचीनोपवीतस्तिष्ठे प्रजापतेऽनु मा बुध्यस्वेति ।
अन्वेनं प्रजा अनु प्रजापतिर्बुध्यते य एवं वेद ॥२४॥(२) (२४)

(२) कामः ।

१-२५ अथर्वा । कामः । त्रिष्टुप्; ५ अतिजगती; ७;१४-१५, १७-१८, २१-२२ जगती; ८ द्विपदा आर्ची पङ्क्तिः; ११, २०, २३ भुरिक्; १२ अनुष्टुप्; १३ द्विपदार्ची अनुष्टुप्; १६ चतुष्पदा शक्वरीगर्भा परा जगती ।

सपत्नहनमृषभं घृतेन कामं शिक्षामि हविषाज्येन ।
नीचैः सपत्नान्मम पादय त्वमभिष्टुतो महता वीर्येण ॥ १ ॥

यन्मे मनसो न प्रियं न चक्षुषो यन्मे बभस्ति नाभिनन्दति ।
तद्दुष्वप्न्यं प्रति मुञ्चामि सपत्ने कामं स्तुत्वोदहं भिदेयम् ॥ २ ॥

दुष्वप्न्यं काम दुरितं च कामाप्रजस्तामस्वगतामवर्तिम् ।
उग्र ईशानः प्रति मुञ्च तस्मिन्यो अस्मभ्यमंहूरणा चिकित्सात् ॥ ३ ॥

नुदस्व काम प्र णुदस्व कामावर्तिं यन्तु मम ये सपत्नाः
तेषां नुत्तानामधमा तमांस्यग्ने वास्तूनि निर्दह त्वम् ॥ ४ ॥

सा ते काम दुहिता धेनुरुच्यते यामाहुर्वाचं कवयो विराजम् ।
तया सपत्नान्परि वृङ्ग्धि ये मम पर्येनान्प्राणः पशवो जीवनं वृणक्तु ॥ ५ ॥

कामस्येन्द्रस्य वरुणस्य राज्ञो विष्णोर्बलेन सवितुः सवेन ।
अग्नेर्होत्रेण प्र णुदे सपत्नाँछम्बीव नावमुदकेषु धीरः ॥ ६ ॥

अध्यक्षो वाजी मम काम उग्रः कृणोतु मह्यमसपत्नमेव ।
विश्वे देवा मम नाथं भवन्तु सर्वे देवा हवमा यन्तु म इमम् ॥ ७ ॥

इदमाज्यं घृतवज्जुषाणाः कामज्येष्ठा इह मादयध्वम् ।
कृण्वन्तो मह्यमसपत्नमेव ॥ ८ ॥

इन्द्राग्नी काम सरथं हि भूत्वा नीचैः सपत्नान्मम पादयाथः ।
तेषां पन्नानामधमा तमांस्यग्ने वास्तून्यनुनिर्दह त्वम् ॥ ९ ॥ (३३)

जहि त्वं काम मम ये सपत्ना अन्धा तमांस्यव पादयैनान् ।
निरिन्द्रिया अरसाः सन्तु सर्वे मा ते जीविषुः कतमच्चनाहः ॥१०॥ (३)

अवधीत्कामो मम ये सपत्ना उरुं लोकमकरन्मह्यमेधतुम् ।
मह्यं नमन्तां प्रदिशश्चतस्रो मह्यं षडुर्वीर्घृतमा वहन्तु ॥११॥

तेऽधराञ्चः प्र प्लवन्तां छिन्ना नौरिव बन्धनात् ।
न सायकप्रणुत्तानां पुनरस्ति निवर्तनम् ॥१२॥

अग्निर्यव इन्द्रो यवः सोमो यवः ।
यवयावानो देवा यावयन्त्वेनम् ॥१३॥

असर्ववीरश्चरतु प्रणुत्तो द्वेष्यो मित्राणां परिवर्ग्यः स्वानाम् ।
उत पृथिव्यामव स्यन्ति विद्युत उग्रो वो देवः प्र मृणत्सपत्नान् ॥१४॥

च्युता चेयं बृहत्यच्युता च विद्युद्बिभर्ति स्तनयित्नूंश्च सर्वान् ।
उद्यन्नादित्यो द्रविणेन तेजसा नीचैः सपत्नान्नुदतां मे सहस्वान् ॥१५॥

यत्ते काम शर्म त्रिवरूथमुद्भु ब्रह्म वर्म विततमनतिव्याध्यं कृतम् ।
तेन सपत्नान्परि वृङ्ग्धि ये मम पर्येनान्प्राणः पशवो जीवनं वृणक्तु ॥१६॥

येन देवा असुरान्प्राणुदन्त येनेन्द्रो दस्यूनधमं तमो निनाय ।
तेन त्वं काम मम ये सपत्नास्तानस्माल्लोकात्प्र णुदस्व दूरम् ॥१७॥

यथा देवा असुरान्प्राणुदन्त यथेन्द्रो दस्यूनधमं तमो बबाधे ।
तथा त्वं काम मम ये सपत्नास्तानस्माल्लोकात्प्र णुदस्व दूरम् ॥१८॥

कामो जज्ञे प्रथमो नैनं देवा आपुः पितरो न मर्त्याः ।
ततस्त्वमसि ज्यायान्विश्वहा महांस्तस्मै ते काम नम इत्कृणोमि ॥१९॥

यावती द्यावापृथिवी वरिम्णा यावदापः सिष्यदुर्यावदग्निः ।
ततस्त्वमसि ज्यायान्विश्वहा महांस्तस्मै ते काम नम इत्कृणोमि ॥२०॥ (४)

यावतीर्दिशः प्रदिशो विषूचीर्यावतीराशा अभिचक्षणा दिवः ।
ततस्त्वमसि ज्यायान्विश्वहा महांस्तस्मै ते काम नम इत्कृणोमि ॥२१॥

यावतीर्भृङ्गा जत्वः कुरूरवो यावतीर्वघा वृक्षसर्प्यो बभूवुः ।
ततस्त्वमसि ज्यायान्विश्वहा महांस्तस्मै ते काम नम इत्कृणोमि ॥२२॥

ज्यायान्निमिषतोऽसि तिष्ठतो ज्यायान्त्समुद्रादसि काम मन्यो ।
ततस्त्वमसि ज्यायान्विश्वहा महांस्तस्मै ते काम नम इत्कृणोमि ॥२३॥ (४७)

न वै वातश्चन काममाप्नोति नाग्निः सूर्यो नोत चन्द्रमाः ।
ततस्त्वमसि ज्यायान्विश्वहा महांस्तस्मै ते काम नम इत्कृणोमि ॥२४॥
यास्ते शिवास्तन्वः काम भद्रा याभिः सत्यं भवति यद्वृणीषे ।
ताभिष्ट्वमस्माँ अभिसंविशस्वान्यत्र पापीरप वेशया धियः ॥२५॥ (५) (४९)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥१॥

(३) शाला ।

१—३१ भृग्वङ्गिराः । शाला । अनुष्टुप्; ६ पथ्या पङ्क्तिः; ७ परोष्णिक्; १५ त्र्यवसाना पञ्चपदातिशक्वरी; १७ प्रस्तारपङ्क्तिः; २१ आस्तारपङ्क्तिः; २५, ३१ त्रिपदा प्राजापत्या बृहती; २६ साम्नी त्रिष्टुप्; २७-३० प्रतिष्ठानाम गायत्री; २५-३१ एकावसाना त्रिपदा ।

[२] उपमितां प्रतिमितामथो परिमितामुत ।
शालाया विश्ववाराया नद्धानि वि चृतामसि ॥ १ ॥
यत्ते नद्धं विश्ववारे पाशो ग्रन्थिश्च यः कृतः ।
बृहस्पतिरिवाहं बलं वाचा वि स्रंसयामि तत् ॥ २ ॥
आ ययाम सं बबर्ह ग्रन्थींश्चकार ते दृढान् ।
परूंषि विद्वांछस्तेवेन्द्रेण वि चृतामसि ॥ ३ ॥
वंशानां ते नहनानां प्राणाहस्य तृणस्य च ।
पक्षाणां विश्ववारे ते नद्धानि वि चृतामसि ॥ ४ ॥
संदंशानां पलदानां परिष्वञ्जल्यस्य च ।
इदं मानस्य पत्न्या नद्धानि वि चृतामसि ॥ ५ ॥
यानि तेऽन्तः शिक्यान्याबेधू रण्याय कम् ।
प्र ते तानि चृतामसि शिवा मानस्य पत्नी न उद्धिता तन्वे भव ॥ ६ ॥
हविर्धानमग्निशालं पत्नीनां सदनं सदः ।
सदो देवानामसि देवि शाले ॥ ७ ॥
अक्षुमोपशं विततं सहस्राक्षं विषूवति ।
अवनद्धमभिहितं ब्रह्मणा वि चृतामसि ॥ ८ ॥
यस्त्वा शाले प्रतिगृह्णाति येन चासि मिता त्वम् ।
उभौ मानस्य पत्नि तौ जीवतां जरदष्टी ॥ ९ ॥ (५८)

अमुत्रैनमा गच्छताद् दृढा नद्धा परिष्कृता ।
यस्यास्ते विचृतामस्यङ्गमङ्गं परुष्परुः ॥१०॥ (६)

यस्त्वा शाले निमिमाय संजभार वनस्पतीन्
प्रजायै चक्रे त्वा शाले परमेष्ठी प्रजापतिः ॥११॥

नमस्तस्मै नमो दात्रे शालापतये च कृण्मः ।
नमोऽग्नये प्रचरते पुरुषाय च ते नमः ॥१२॥

गोभ्यो अश्वेभ्यो नमो यच्छालायां विजायते ।
विजावति प्रजावति वि ते पाशांश्चृतामसि ॥१३॥

अग्निमन्तश्छादयसि पुरुषान्पशुभिः सह ।
विजावति प्रजावति वि ते पाशांश्चृतामसि ॥१४॥

अन्तरा द्यां च पृथिवीं च यद्व्यचस्तेन शालां प्रति गृह्णामि त इमाम् ।
यदन्तरिक्षं रजसो विमानं तत्कृण्वेऽहमुदरं शेवधिभ्यः ।
तेन शालां प्रति गृह्णामि तस्मै ॥१५॥

ऊर्जस्वती पयस्वती पृथिव्यां निमिता मिता ।
विश्वान्नं बिभ्रती शाले मा हिंसीः प्रतिगृह्णतः ॥१६॥

तृणैरावृता पलदान्वसाना रात्रीव शाला जगतो निवेशनी ।
मिता पृथिव्यां तिष्ठसि हस्तिनीव पद्वती ॥१७॥

इटस्य ते वि चृताम्यपिनद्धमपोर्णुवन् ।
वरुणेन समुब्जितां मित्रः प्रातर्व्युब्जतु ॥१८॥

ब्रह्मणा शालां निमितां कविभिर्निमितां मिताम् ।
इन्द्राग्नी रक्षतां शालाममृतौ सोम्यं सदः ॥१९॥

कुलायेऽधि कुलायं कोशे कोशः समुब्जितः ।
तत्र मर्तो वि जायते यस्माद्विश्वं प्रजायते ॥२०॥ (७)

या द्विपक्षा चतुष्पक्षा षट्पक्षा या निमीयते ।
अष्टापक्षां दशपक्षां शालां मानस्य पत्नीमग्निर्गर्भ इवा शये ॥२१॥

प्रतीचीं त्वा प्रतीचीनः शाले प्रैम्यहिंसतीम् ।
अग्निर्ह्य१न्तरापश्चर्तस्य प्रथमा द्वाः ॥२२॥ (७१)

इमा आपः प्र भराम्ययक्ष्मा यक्ष्मनाशनीः ।
गृहानुप प्र सीदाम्यमृतेन सहाग्निना ॥२३॥
मा नः पाशं प्रति मुचो गुरुर्भारो लघुर्भव ।
वधूमिव त्वा शाले यत्रकामं भरामसि ॥२४॥
प्राच्या दिशः शालाया नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्वाह्येभ्यः ॥२५॥
दक्षिणाया दिशः शालाया नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्वाह्येभ्यः ॥२६॥
प्रतीच्या दिशः शालाया नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्वाह्येभ्यः ॥२७॥
उदीच्या दिशः शालाया नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्वाह्येभ्यः ॥२८॥
ध्रुवाया दिशः शालाया नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्वाह्येभ्यः ॥२९॥
ऊर्ध्वाया दिशः शालाया नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्वाह्येभ्यः ॥३०॥
दिशोदिशः शालाया नमो महिम्ने स्वाहा देवेभ्यः स्वाह्येभ्यः ॥३१॥ (८)(८०)

(४) ऋषभः ।

१-२४ ब्रह्मा । ऋषभः । त्रिष्टुप्; ८ भुरिक्; ६, १०, २४ जगती; ११-१७, १९-२०, २३ अनुष्टुप्; १८ उपरिष्टाद्बृहती; २१ आस्तारपङ्क्तिः ।

साहस्रस्त्वेष ऋषभः पयस्वान्विश्वा रूपाणि वक्षणासु बिभ्रत् ।
भद्रं दात्रे यजमानाय शिक्षन्बार्हस्पत्य उस्रियस्तन्तुमातान् ॥ १ ॥
अपां यो अग्रे प्रतिमा बभूव प्रभूः सर्वस्मै पृथिवीव देवी ।
पिता वत्सानां पतिरघ्न्यानां साहस्रे पोषे अपि नः कृणोतु ॥ २ ॥
पुमानन्तर्वान्त्स्थविरः पयस्वान्वसोः कबन्धमृषभो बिभर्ति ।
तमिन्द्राय पथिभिर्देवयानैर्हुतमग्निर्वहतु जातवेदाः ॥ ३ ॥
पिता वत्सानां पतिरघ्न्यानामथो पिता महतां गर्गराणाम् ।
वत्सो जरायु प्रतिधुक्पीयूष आमिक्षा घृतं तद्वस्य रेतः ॥ ४ ॥
देवानां भाग उपनाह एषो३पां रस ओषधीनां घृतस्य ।
सोमस्य भक्षमवृणीत शक्रो बृहन्नद्रिरभवद्यच्छरीरम् ॥ ५ ॥
सोमेन पूर्णं कलशं बिभर्षि त्वष्टा रूपाणां जनिता पशूनाम् ।
शिवास्ते सन्तु प्रजन्व इह या इमा न्य१स्मभ्यं स्वधिते यच्छ या अमूः ॥ ६ ॥
आज्यं बिभर्ति घृतमस्य रेतः साहस्रः पोषस्तमु यज्ञमाहुः ।
इन्द्रस्य रूपमृषभो वसानः सो अस्मान्देवाः शिव एतु दत्तः ॥ ७ ॥ (८७)

इन्द्रस्यौजो वरुणस्य बाहू अश्विनोरंसौ मरुतामियं ककुत् ।
बृहस्पतिं संभृतमेतमाहुर्ये धीरासः कवयो ये मनीषिणः ॥ ८ ॥
दैवीर्विशः पयस्वाना तनोषि त्वामिन्द्रं त्वां सरस्वन्तमाहुः ।
सहस्रं स एकमुखा ददाति यो ब्राह्मण ऋषभमाजुहोति ॥ ९ ॥
बृहस्पतिः सविता ते वयो दधौ त्वष्टुर्वायोः पर्यात्मा त आभृतः ।
अन्तरिक्षे मनसा त्वा जुहोमि बर्हिष्टे द्यावापृथिवी उभे स्ताम् ॥१०॥ (९)
य इन्द्र इव देवेषु गोष्वेति विवावदत् ।
तस्य ऋषभस्याङ्गानि ब्रह्मा सं स्तौतु भद्रया ॥११॥
पार्श्वे आस्तामनुमत्या भगस्यास्तामनूवृजौ ।
अष्ठीवन्तावब्रवीन्मित्रो ममैतौ केवलाविति ॥१२॥
भसदासीदादित्यानां श्रोणी आस्तां बृहस्पतेः ।
पुच्छं वातस्य देवस्य तेन धूनोत्योषधीः ॥१३॥
गुदा आसन्त्सिनीवाल्याः सूर्यायास्त्वचमब्रुवन् ।
उत्थातुरब्रुवन्पद ऋषभं यदकल्पयन् ॥१४॥
क्रोड आसीज्जामिशंसस्य सोमस्य कलशो धृतः ।
देवाः संगत्य यत्सर्व ऋषभं व्यकल्पयन् ॥१५॥
ते कुष्ठिकाः सरमायै कूर्मेभ्यो अदधुः शफान् ।
ऊबध्यमस्य कीटेभ्यः श्ववर्तेभ्यो अधारयन् ॥१६॥
शृङ्गाभ्यां रक्ष ऋषत्यवर्तिं हन्ति चक्षुषा ।
शृणोति भद्रं कर्णाभ्यां गवां यः पतिरघ्न्यः ॥१७॥
शतयाजं स यजते नैनं दुन्वन्त्यग्नयः ।
जिन्वन्ति विश्वे तं देवा यो ब्राह्मण ऋषभमाजुहोति ॥१८॥
ब्राह्मणेभ्य ऋषभं दत्त्वा वरीयः कृणुते मनः ।
पुष्टिं सो अघ्न्यानां स्वे गोष्ठेऽव पश्यते ॥१९॥
गावः सन्तु प्रजाः सन्त्वथो अस्तु तनूबलम् ।
तत्सर्वमनु मन्यन्तां देवा ऋषभदायिने ॥२०॥
अयं पिपान इन्द्र इद्रयिं दधातु चेतनीम् ।
अयं धेनुं सुदुघां नित्यवत्सां वशं दुहां विपश्चितं परो दिवः ॥२१॥ (१०१)

पिशङ्गरूपो नभसो वयोधा ऐन्द्रः शुष्मो विश्वरूपो न आगन् ।
आयुरस्मभ्यं दधत्प्रजां च रायश्च पोषैरभि नः सचताम् ॥२२॥
उपेहोपपर्चनास्मिन्गोष्ठ उप पृञ्च नः ।
उप ऋषभस्य यद्रेत उपेन्द्र तव वीर्यम् ॥२३॥
एतं वो युवानं प्रति दध्मो अत्र तेन क्रीडन्तीश्चरत वशाँ अनु ।
मा नो हासिष्ट जनुषा सुभागा रायश्च पोषैरभि नः सचध्वम् ॥२४॥(१०)(१०४)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥२॥

(५) पञ्चौदनो अजः ।

१-३८ भृगुः । पञ्चौदनोऽजः; मन्त्रोक्ताः । त्रिष्टुप्; ३ चतुष्पदा पुरोतिशक्करी जगती; ४, १० जगती; १४, १७, २७-३० अनुष्टुप् (३० ककुम्मती); १६ त्रिपदानुष्टुप्; १८, ३७ त्रिपदा विराड्गायत्री; २३ पुरउष्णिक्; २४ पञ्चपदानुष्टुबुष्णिग्गर्भोपरिष्टाद्विराड्जगती; २०-२२, २६ पञ्चपदानुष्टुबुष्णिग्गर्भोपरिष्टाद्बार्हता भुरिक्; ३१ सप्तपदार्षी; ३२-३५ दशपदा प्रकृतिः; ३६ दशपदाकृतिः; ३८ एकावसाना द्विपदा साम्नी त्रिष्टुप् ।

[३] आ नयैतमा रभस्व सुकृतां लोकमपि गच्छतु प्रजानन् ।
तीर्त्वा तमांसि बहुधा महान्त्यजो नाकमा क्रमतां तृतीयम् ॥ १ ॥
इन्द्राय भागं परि त्वा नयाम्यस्मिन्यज्ञे यजमानाय सूरिम् ।
ये नो द्विषन्त्यनु तान्रभस्वानागसो यजमानस्य वीराः ॥ २ ॥
प्र पदोऽव नेनिग्धि दुश्चरितं यच्चचार शुद्धैः शफैरा क्रमतां प्रजानन् ।
तीर्त्वा तमांसि बहुधा विपश्यन्नजो नाकमा क्रमतां तृतीयम् ॥ ३ ॥
अनु च्छ्य श्यामेन त्वचमेतां विशस्तर्यथापर्वसिना माभि मंस्थाः ।
माभि द्रुहः परुशः कल्पयैनं तृतीये नाके अधि वि श्रयैनम् ॥ ४ ॥
ऋचा कुम्भीमध्यग्नौ श्रयाम्या सिञ्चोदकमव धेह्येनम् ।
पर्याधत्ताग्निना शमितारः शृतो गच्छतु सुकृतां यत्र लोकः ॥ ५ ॥
उत्क्रामातः परि चेदतप्तस्तप्ताच्चरोरधि नाकं तृतीयम् ।
अग्नेरग्निरधि सं बभूविथ ज्योतिष्मन्तमभि लोकं जयैतम् ॥ ६ ॥
अजो अग्निरजमु ज्योतिराहुरजं जीवता ब्रह्मणे देयमाहुः ।
अजस्तमांस्यप हन्ति दूरमस्मिंल्लोके श्रद्दधानेन दत्तः ॥ ७ ॥ (१११)

पञ्चौदनः पञ्चधा वि क्रमतामाक्रंस्यमानस्त्रीणि ज्योतींषि ।
ईजानानां सुकृतां प्रेहि मध्यं तृतीये नाके अधि वि श्रयस्व ॥ ८ ॥
अजा रोह सुकृतां यत्र लोकः शरभो न चत्तोऽति दुर्गाण्येषः ।
पञ्चौदनो ब्रह्मणे दीयमानः स दातारं तृप्त्या तर्पयाति ॥ ९ ॥
अजस्त्रिनाके त्रिदिवे त्रिपृष्ठे नाकस्य पृष्ठे ददिवांसं दधाति ।
पञ्चौदनो ब्रह्मणे दीयमानो विश्वरूपा धेनुः कामदुघास्येका ॥१०॥ (११)
एतद्वो ज्योतिः पितरस्तृतीयं पञ्चौदनं ब्रह्मणेऽजं ददाति ।
अजस्तमांस्यप हन्ति दूरमस्मिँल्लोके श्रद्दधानेन दत्तः ॥११॥
ईजानानां सुकृतां लोकमीप्सन्पञ्चौदनं ब्रह्मणेऽजं ददाति ।
स व्याप्तिमभि लोकं जयैतं शिवोऽस्मभ्यं प्रतिगृहीतो अस्तु ॥१२॥
अजो ह्यग्नेरजनिष्ट शोकाद्विप्रो विप्रस्य सहसो विपश्चित् ।
इष्टं पूर्तमभिपूर्तं वषट्कृतं तद्देवा ऋतुशः कल्पयन्तु ॥१३॥
अमोतं वासो दद्याद्धिरण्यमपि दक्षिणाम् ।
तथा लोकान्त्समाप्नोति ये दिव्या ये च पार्थिवाः ॥१४॥
एतास्त्वाजोप यन्तु धाराः सोम्या देवीर्घृतपृष्ठा मधुश्चुतः ।
स्तभान पृथिवीमुत द्यां नाकस्य पृष्ठेऽधि सप्तरश्मौ ॥१५॥
अजोऽस्यज स्वर्गोऽसि त्वया लोकमङ्गिरसः प्राजानन् । तं लोकं पुण्यं प्र ज्ञेषम् ॥१६॥
येना सहस्रं वहसि येनाग्ने सर्ववेदसम् । तेनेमं यज्ञं नो वह स्वर्देवेषु गन्तवे ॥१७॥
अजः पक्वः स्वर्गे लोके दधाति पञ्चौदनो निर्ऋतिं बाधमानः ।
तेन लोकान्त्सूर्यवतो जयेम ॥१८॥
यं ब्राह्मणे निदधे यं च विक्षु या विप्रुष ओदनानामजस्य ।
सर्वं तदग्ने सुकृतस्य लोके जानीतान्नः संगमने पथीनाम् ॥१९॥
अजो वा इदमग्ने व्यक्रमत तस्योर इयमभवद् द्यौः पृष्ठम् ।
अन्तरिक्षं मध्यं दिशः पार्श्वे समुद्रौ कुक्षी ॥२०॥ (१२)
सत्यं चर्तं च चक्षुषी विश्वं सत्यं श्रद्धा प्राणो विराट् शिरः ।
एष वा अपरिमितो यज्ञो यदजः पञ्चौदनः ॥२१॥
अपरिमितमेव यज्ञमाप्नोत्यपरिमितं लोकमव रुन्धे ।
योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥२२॥ (१२६)

नास्यास्थीनि भिन्द्यान्न मज्ज्ञो निर्धयेत् ।
सर्वमेनं समादायेदमिदं प्र वेशयेत् ॥२३॥

इदमिदमेवास्य रूपं भवति तेनैनं सं गमयति ।
इषं मह ऊर्जमस्मै दुहे यो३जं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥२४॥

पञ्च रुक्मा पञ्च नवानि वस्त्रा पञ्चास्मै धेनवः कामदुघा भवन्ति ।
यो३जं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥२५॥

पञ्च रुक्मा ज्योतिरस्मै भवन्ति वर्म वासांसि तन्वे भवन्ति ।
स्वर्गं लोकमश्नुते यो३जं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥२६॥

या पूर्वं पतिं वित्त्वाथान्यं विन्दतेऽपरम् ।
पञ्चौदनं च तावजं ददातो न वि योषतः ॥२७॥

समानलोको भवति पुनर्भुवापरः पतिः ।
यो३जं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥२८॥

अनुपूर्ववत्सां धेनुमनड्वाहमुपबर्हणम् ।
वासो हिरण्यं दत्त्वा ते यन्ति दिवमुत्तमाम् ॥२९॥

आत्मानं पितरं पुत्रं पौत्रं पितामहम् ।
जायां जनित्रीं मातरं ये प्रियास्तानुप ह्वये ॥३०॥ (१३)

यो वै नैदाघं नामर्तुं वेद । एष वै नैदाघो नामर्तुर्यदजः पञ्चौदनः ।
निरेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियं दहति भवत्यात्मना ।
यो३जं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥३१॥

यो वै कुर्वन्तं नामर्तुं वेद । कुर्वतींकुर्वतीमेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते ।
एष वै कुर्वन्नामर्तुर्यदजः पञ्चौदनः ।
निरेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियं दहति भवत्यात्मना ।
यो३जं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥३२॥

यो वै संयन्तं नामर्तुं वेद । संयतींसंयतीमेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते ॥
एष वै संयन्नामर्तुर्यदजः पञ्चौदनः ।
निरेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियं दहति भवत्यात्मना ।
यो३जं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥३३॥ (१३७)

यो वै पिन्वन्तं नामर्तुं वेद । पिन्वतींपिन्वतीमेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते ॥
एष वै पिन्वन्नामर्तुर्यदजः पञ्चौदनः ।
निरेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियं दहति भवत्यात्मना ।
योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥३४॥
यो वा उद्यन्तं नामर्तुं वेद । उद्यतीमुद्यतीमेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते ।
एष वा उद्यन्नामर्तुर्यदजः पञ्चौदनः
निरेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियं दहति भवत्यात्मना ।
योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥३५॥
यो वा अभिभुवं नामर्तुं वेद ।
अभिभवन्तीमभिभवन्तीमेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियमा दत्ते ।
एष वा अभिभूर्नामर्तुर्यदजः पञ्चौदनः ।
निरेवाप्रियस्य भ्रातृव्यस्य श्रियं दहति भवत्यात्मना ।
योऽजं पञ्चौदनं दक्षिणाज्योतिषं ददाति ॥३६॥
अजं च पचत पञ्च चौदनान् ।
सर्वा दिशः संमनसः सध्रीचीः सान्तर्देशाः प्रति गृह्णन्तु त एतम् ॥३७॥
तास्ते रक्षन्तु तव तुभ्यमेतं ताभ्य आज्यं हविरिदं जुहोमि ॥३८॥(१४)(१४२)

[इति विंशतितमः प्रपाठकः ॥२०॥]

(६) अतिथि-सत्कारः ।

१-६२ (षट्पर्यायाः) ब्रह्मा । अतिथिः, विद्या । (१) १-१७; १ त्रिपदा गायत्री; २ त्रिपदार्षी गायत्री; ३, ७ साम्नी त्रिष्टुप्; ४, ९ आर्च्यनुष्टुप्; ५ आसुरी गायत्री; ६ त्रिपदा साम्नी जगती; ८ याजुषी त्रिष्टुप्; १० साम्नी भुरिग्बृहती; ११, १४-१६ साम्न्यनुष्टुप्; १२ विराड् गायत्री; १३ साम्नी निचृत्पङ्क्तिः; १७ त्रिपदा विराड् भुरिग्गायत्री ।

[अथैकविंशतितमः प्रपाठकः ॥२१॥]

(१) यो विद्याद्ब्रह्म प्रत्यक्षं परूंषि यस्य संभारा ऋचो यस्यानूक्यम् ॥ १ ॥
सामानि यस्य लोमानि यजुर्हृदयमुच्यते परिस्तरणमिद्धविः ॥ २ ॥
यद्वा अतिथिपतिरतिथीन्प्रतिपश्यति देवयजनं प्रेक्षते ॥ ३ ॥
यदभिवदति दीक्षामुपैति यदुदकं याचत्यपः प्र णयति ॥ ४ ॥
या एव यज्ञ आपः प्रणीयन्ते ता एव ताः ॥ ५ ॥
यत्तर्पणमाहरन्ति य एवाग्नीषोमीयः पशुर्बध्यते स एव सः ॥ ६ ॥ (१४८)

यदा॑वस॒थान्क॒ल्पय॑न्ति सदोहविर्धा॒नान्ये॒व तत्क॑ल्पयन्ति ॥ ७ ॥
यदु॑पस्तृ॒णन्ति॑ ब॒र्हिरे॒व तत् ॥ ८ ॥
यदु॑परिश॒यन॑मा॒हर॑न्ति स्व॒र्गमे॒व तेन॑ लो॒कमव॑ रुन्द्धे ॥ ९ ॥
यत्क॑शिपूपब॒र्हण॑मा॒हर॑न्ति प॒रिधय॑ ए॒व ते ॥१०॥
यदा॑ञ्जनाभ्यञ्ज॒नमा॒हर॒न्त्याज्य॑मे॒व तत् ॥११॥
यत्पुरा प॑रिवे॒षात्खा॒दमा॒हर॑न्ति पु॒रो॒डाशा॑वे॒व तौ ॥१२॥
यद॑शन॒कृतं॑ ह्वय॑न्ति हवि॒ष्कृत॑मे॒व तद् ध्व॑यन्ति ॥१३॥
ये व्री॒हयो॒ यवा॑ निरु॒प्यन्ते॒ऽशव॑ ए॒व ते ॥१४॥
यान्यु॑लूखलमु॒स॒ला॒नि ग्रावा॑ण ए॒व ते ॥१५॥
शूर्पं॑ प॒वित्रं॒ तुषा॑ ऋजी॒षाभि॒षव॑णी॒राप॑: ॥१६॥
स्रुग्द॒र्वि॒र्नेक्ष॑णमा॒यव॑नं द्रोणकल॒शाः कु॒म्भ्यो॑ वाय॒व्या॑नि
पात्रा॑णी॒यमे॒व कृ॒ष्णाजि॒नम् ॥ १७ ॥(१५)(१५९)

[२] १८-३० (१-१३) = १ विराट् पुरस्ताद्बृहती; २, १२ साम्नी त्रिष्टुप्; ३ आसुरी अनुष्टुप्; ४ साम्नी उष्णिक्; ५, ११ साम्नी बृहती (११ भुरिक्); ६ आर्च्यनुष्टुप्; ७ त्रिपदा स्वराडनुष्टुप्; ८ आसुरी गायत्री; ९ साम्नी अनुष्टुप्; १० त्रिपदार्ची त्रिष्टुप्; १३ त्रिपदार्ची पङ्क्तिः (७ पञ्चपदा विराट् पुरस्ताद्बृहती; ८ साम्न्यनुष्टुप् इति वा)।

(२) य॒ज॒मा॒न॒ब्रा॒ह्म॒णं वा ए॒तद॑ति॑थिपतिः कुरु॒ते यदा॑हा॒र्या॑णि
प्रेक्ष॑त इ॒दं भू॒या३ इ॒दा३मिति॑ ॥ १ ॥१८॥
यदाह॒ भूय॒ उद्ध॒रेति॑ प्रा॒णमे॒व तेन॒ वर्षी॑यांसं कुरुते ॥ २ ॥१९॥
उप॑ हरति ह॒वींष्या सा॑दयति ॥ ३ ॥२०॥
तेषा॒मास॑न्ना॒ना॒मति॑थिरा॒त्मञ्जु॑होति ॥ ४ ॥२१॥
स्रु॒चा हस्ते॑न प्रा॒णे यूपे॑ स्रुक्का॒रेण॑ वषट्का॒रेण॑ ॥ ५ ॥२२॥
ए॒ते वै प्रि॒याश्चाप्रि॑याश्च॒र्त्विजः॑ स्व॒र्गं लो॒कं ग॑मयन्ति॒ यदति॑थयः ॥ ६ ॥२३॥
स य ए॒वं वि॒द्वान्न द्वि॒षन्न॑श्नीया॒न्न द्वि॑ष॒तोऽन्न॑मश्नीया॒न्न
मीमां॑सि॒तस्य॒ न मीमां॑सम॒ा॑नस्य ॥ ७ ॥२४॥
सर्वो॑ वा ए॒ष ज॒ग्धपा॑प्मा॒ यस्या॒न्न॒म॒श्नन्ति॑ ॥ ८ ॥२५॥ (१६७)

सर्वो वा एषोऽजग्धपाप्मा यस्यान्नं नाश्नन्ति ॥ ९ ॥२६॥

सर्वदा वा एष युक्तग्रावार्द्रपवित्रो विततांध्वर आह॑तयज्ञक्रतुर्य उपहरति ॥१०॥२७॥

प्राजापत्यो वा एतस्य यज्ञो विततो य उपहरति ॥११॥२८॥

प्रजापतेर्वा एष विक्रमाननुविक्रमते य उपहरति ॥१२॥२९॥

योऽतिथीनां स आहवनीयो यो वेश्मनि स गार्हपत्यो यस्मिन्पचन्ति स दक्षिणाग्निः ॥१३॥३०॥ (१६) (१७२)

[३] ३१-३९ (१-९)= १-६, ९ त्रिपदा पिपीलिकमध्या गायत्री; ७ साम्नी बृहती; ८ पिपीलिकमध्योष्णिक् ।

(३) इष्टं च वा एष पूर्तं च गृहाणामश्नाति यः पूर्वोऽतिथेरश्नाति ॥१॥३१॥

पयश्च वा एष रसं च गृहाणामश्नाति यः पूर्वोऽतिथेरश्नाति ॥२॥३२॥

ऊर्जां च वा एष स्फातिं च गृहाणामश्नाति यः पूर्वोऽतिथेरश्नाति ॥३॥३३॥

प्रजां च वा एष पशूंश्च गृहाणामश्नाति यः पूर्वोऽतिथेरश्नाति ॥४॥३४॥

कीर्तिं च वा एष यशश्च गृहाणामश्नाति यः पूर्वोऽतिथेरश्नाति ॥५॥३५॥

श्रियं च वा एष संविदं च गृहाणामश्नाति यः पूर्वोऽतिथेरश्नाति ॥६॥३६॥

एष वा अतिथिर्यच्छ्रोत्रियस्तस्मात्पूर्वो नाश्नीयात् ॥७॥३७॥

अशितावत्यतिथावश्नीयाद्यज्ञस्य सात्मत्वाय यज्ञस्याविच्छेदाय तद् व्रतम् ॥८॥३८॥

एतद्वा उ स्वादीयो यदधिगवं क्षीरं वा मांसं वा तदेव नाश्नीयात् ॥९॥३९॥ (१७) (१८१)

[४] ३९-४४ (१-१०)= १-४ प्राजापत्यानुष्टुप्; ९ भुरिक्; २-५ त्रिपदा गायत्री; १० चतुष्पदा प्रस्तारपङ्क्तिः ।

(४) स य एवं विद्वान्क्षीरमुपसिच्योपहरति ॥१॥

यावदग्निष्टोमेनेष्ट्वा सुसमृद्धेनावरुन्धे तावदेनेनाव रुन्धे ॥२॥४०॥

स य एवं विद्वान्त्सर्पिरुपसिच्योपहरति ॥३॥

यावदतिरात्रेणेष्ट्वा सुसमृद्धेनावरुन्धे तावदेनेनाव रुन्धे ॥४॥४१॥

स य एवं विद्वान्मधूपसिच्योपहरति ॥५॥ (१८६)

यावत्सत्त्रसद्येनेष्ट्वा सुसमृद्धेनावरुन्धे तावदेनेनाव रुन्धे ॥६॥४२॥
स य एवं विद्वान्मांसमुपसिच्योपहरति ॥७॥
यावद् द्वादशाहेनेष्ट्वा सुसमृद्धेनावरुन्धे तावदेनेनाव रुन्धे ॥८॥४३॥
स य एवं विद्वानुदकमुपसिच्योपहरति ॥९॥
प्रजानां प्रजननाय गच्छति प्रतिष्ठां प्रियः प्रजानां भवति
य एवं विद्वानुदकमुपसिच्योपहरति ॥१०॥४४॥ (१८) (१९९)

[५] ४५-४८ (१-१०)= १ साम्नी उष्णिक्; २ पुरोष्णिक्; ३, ५, ७, १० साम्नी भुरिग्बृहती; ४, ६, ९ साम्नी अनुष्टुप्; ५ त्रिपदा निचृद्विषमा नाम गायत्री; ७ त्रिपदा विराड्विषमा नाम गायत्री; ८ त्रिपदा विराडनुष्टुप्।

(५) तस्मा उषा हिङ्कृणोति सविता प्र स्तौति ॥ १ ॥
बृहस्पतिरूर्जयोद्गायति त्वष्टा पुष्ट्या प्रति हरति विश्वे देवा निधनम् ॥ २ ॥
निधनं भूत्याः प्रजायाः पशूनां भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥४५॥
तस्मा उद्यन्त्सूर्यो हिङ्कृणोति संगवः प्र स्तौति ॥ ४ ॥
मध्यन्दिन उद्गायत्यपराह्णः प्रति हरत्यस्तंयन्निधनम् ।
निधनं भूत्याः प्रजायाः पशूनां भवति य एवं वेद ॥ ५ ॥४६॥
तस्मा अभ्रो भवन्हिङ्कृणोति स्तनयन्प्र स्तौति ॥ ६ ॥
विद्योतमानः प्रति हरति वर्षन्नुद्गायत्युद्गृह्णन् निधनम् ।
निधनं भूत्याः प्रजायाः पशूनां भवति य एवं वेद ॥ ७ ॥
अतिथीन्प्रति पश्यति हिङ्कृणोत्यभि वदति प्र स्तौत्युदकं याचत्युद्गायति ॥८॥४७॥
उप हरति प्रति हरत्युच्छिष्टं निधनम् ॥ ९ ॥
निधनं भूत्याः प्रजायाः पशूनां भवति य एवं वेद ॥१०॥४८॥(१९)(२०१)

[६] ४९-६२ (१-१४), १ आसुरी गायत्री; २ साम्नी अनुष्टुप्; ३-५ त्रिपदार्ची पङ्क्तिः; ४ एकपदा प्राजापत्या गायत्री; ६-११ आर्ची बृहती; १२ एकपदा आसुरी जगती; १३ याजुषी त्रिष्टुप्; १४ एकपदासुरी उष्णिक् ।

(६) यत्क्षत्तारं ह्वयत्या श्रावयत्येव तत् ॥१॥४९॥
यत्प्रतिशृणोति प्रत्याश्रावयत्येव तत् ॥२॥५०॥ (२०३)

यत्परिवेष्टारः पात्रहस्ताः पूर्वे चापरे च प्रपद्यन्ते चमसाध्वर्यव एव ते ॥३॥५१॥
तेषां न कश्चनाहोता ॥४॥५२॥
यद्वा अतिथिपतिरतिथीन्परिविष्य गृहानुपोदैत्यवभृथमेव तदुपावैति ॥५॥५३॥
यत्सभागयति दक्षिणाः सभागयति यदनुतिष्ठत उदवस्यत्येव तत् ॥६॥५४॥
स उपहूतः पृथिव्यां भक्षयत्युपहूतस्तस्मिन्यत्पृथिव्यां विश्वरूपम् ॥७॥५५॥
स उपहूतोऽन्तरिक्षे भक्षयत्युपहूतस्तस्मिन्यदन्तरिक्षे विश्वरूपम् ॥८॥५६॥
स उपहूतो दिवि भक्षयत्युपहूतस्तस्मिन्यद्दिवि विश्वरूपम् ॥९॥५७॥
स उपहूतो देवेषु भक्षयत्युपहूतस्तस्मिन्यद्देवेषु विश्वरूपम् ॥१०॥५८॥
स उपहूतो लोकेषु भक्षयत्युपहूतस्तस्मिन्यल्लोकेषु विश्वरूपम् ॥११॥५९॥
स उपहूत उपहूतः ॥१२॥६०॥
आप्नोतीमं लोकमाप्नोत्यमुम् ॥१३॥६१॥
ज्योतिष्मतो लोकाञ्जयति य एवं वेद ॥१४॥६२॥(२०) (२१५)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

(७) गौः ।

१-२६ (एकः पर्यायः) ब्रह्मा । गौः । १ आर्चीबृहती; २ आर्च्युष्णिक्; ३,५ आर्च्यनुष्टुप् ४, १४, १५-१६ साम्नी बृहती; ६,८ आसुरी गायत्री; ७ त्रिपदा पिपीलिकमध्या निचृद्गायत्री; ९, १३ साम्नी गायत्री; १० पुरोष्णिक्; ११-१२, १७, २५ साम्न्युष्णिक्; १८, २२ एकपदासुरीजगती; १९ एकपदासुरी पङ्क्तिः; २० याजुषी जगती; २१ आसुर्यनुष्टुप्; २३ एकपदासुरी बृहती; २४ साम्नी भुरिग्बृहती; २६ साम्नी त्रिष्टुप्; ७, १८, १९; २२-२३ द्विपदा ।

[४] प्रजापतिश्च परमेष्ठी च शृङ्गे इन्द्रः शिरो अग्निर्ललाटं यमः कृकाटम् ॥ १ ॥
सोमो राजा मस्तिष्को द्यौरुत्तरहनुः पृथिव्यधरहनुः ॥ २ ॥
विद्युज्जिह्वा मरुतो दन्ता रेवतीर्ग्रीवाः कृत्तिका स्कन्धा घर्मो वहः ॥ ३ ॥
विश्वं वायुः स्वर्गो लोकः कृष्णद्रं विधरणी निवेष्यः ॥ ४ ॥
श्येनः क्रोडोऽन्तरिक्षं पाजस्यं१ बृहस्पतिः ककुद्बृहतीः कीकसाः ॥ ५ ॥
देवानां पत्नीः पृष्टय उपसदः पर्शवः ॥ ६ ॥
मित्रश्च वरुणश्चांसौ त्वष्टा चार्यमा च दोषणी महादेवो बाहू ॥ ७ ॥ (२२२)

इन्द्राणी भसद्वायुः पुच्छं पवमानो बालाः ॥ ८ ॥
ब्रह्म च क्षत्रं च श्रोणी बलमूरू ॥ ९ ॥
धाता च सविता चाष्ठीवन्तौ जङ्घा गन्धर्वा अप्सरसः कुष्ठिका अदितिः शफाः ॥१०॥
चेतो हृदयं यकृन्मेधा व्रतं पुरीतत् ॥११॥
क्षुत्कुक्षिरिरा वनिष्ठुः पर्वताः प्लाशयः ॥१२॥
क्रोधो वृक्कौ मन्युराण्डौ प्रजा शेपः ॥१३॥
नदी सूत्री वर्षस्य पतय स्तना स्तनयित्नुरूधः ॥१४॥
विश्वव्यचाश्चर्मौषधयो लोमानि नक्षत्राणि रूपम् ॥१५॥
देवजना गुदा मनुष्या आन्त्राण्यत्रा उदरम् ॥१६॥
रक्षांसि लोहितमितरजना ऊबध्यम् ॥१७॥
अभ्रं पीबो मज्जा निधनम् ॥१८॥
अग्निरासीन उत्थितोऽश्विना ॥१९॥
इन्द्रः प्राङ् तिष्ठन्दक्षिणा तिष्ठन्यमः ॥२०॥
प्रत्यङ् तिष्ठन्धातोदङ् तिष्ठन्त्सविता ॥२१॥
तृणानि प्राप्तः सोमो राजा ॥२२॥
मित्र ईक्षमाण आवृत्त आनन्दः ॥२३॥
युज्यमानो वैश्वदेवो युक्तः प्रजापतिर्विमुक्तः सर्वम् ॥२४॥
एतद्वै विश्वरूपं सर्वरूपं गोरूपम् ॥२५॥
उपैनं विश्वरूपाः सर्वरूपाः पशवस्तिष्ठन्ति य एवं वेद ॥२६॥ (२१) (२४१)

[८] यक्ष्मनिवारणम् ।

१-२२ भृग्वङ्गिराः । सर्वशीर्षामयाद्यपाकरणम् । अनुष्टुप्; १२ अनुष्टुब्गर्भा ककुम्मती चतुष्पदोष्णिक्; १५ विराडनुष्टुप्; २१ विराट् पथ्याबृहती; २२ पथ्यापङ्क्तिः ।

शीर्षक्तिं शीर्षामयं कर्णशूलं विलोहितम् ।
सर्वं शीर्षण्यं ते रोगं बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ १ ॥
कर्णाभ्यां ते कङ्कूषेभ्यः कर्णशूलं विसल्पकम् ।
सर्वं शीर्षण्यं ते रोगं बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ २ ॥ (२४३)

यस्य हेतोः प्रच्यवते यक्ष्मः कर्णत आस्यतः ।
सर्वं शीर्षण्यं ते रोगं बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ३ ॥
यः कृणोति प्रमोतमन्धं कृणोति पूरुषम् ।
सर्वं शीर्षण्यं ते रोगं बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ४ ॥
अङ्गभेदमङ्गज्वरं विश्वाङ्ग्यं विसल्पकम् ।
सर्वं शीर्षण्यं ते रोगं बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ५ ॥
यस्य भीमः प्रतीकाश उद्वेपयति पूरुषम् ।
तक्मानं विश्वशारदं बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ६ ॥
य ऊरू अनुसर्पत्यथो एति गवीनिके ।
यक्ष्मं ते अन्तरङ्गेभ्यो बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ७ ॥
यदि कामादपकामाद्धृदयाज्जायते परि ।
हृदो बलासमङ्गेभ्यो बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ८ ॥
हरिमाणं ते अङ्गेभ्योऽप्वामन्तरोदरात् ।
यक्ष्मोधामन्तरात्मनो बहिर्निर्मन्त्रयामहे ॥ ९ ॥
आसो बलासो भवतु मूत्रं भवत्वामयत् ।
यक्ष्माणां सर्वेषां विषं निरवोचमहं त्वत् ॥१०॥(२२)
बहिर्बिलं निर्द्रवतु काहाबाहं तवोदरात् ।
यक्ष्माणां सर्वेषां विषं निरवोचमहं त्वत् ॥११॥
उदरात्ते क्लोम्नो नाभ्या हृदयादधि ।
यक्ष्माणां सर्वेषां विषं निरवोचमहं त्वत् ॥१२॥
याः सीमानं विरुजन्ति मूर्धानं प्रत्यर्षणीः ।
अहिंसन्तीरनामया निर्द्रवन्तु बहिर्बिलम् ॥१३॥
या हृदयमुपर्षन्त्यनुतन्वन्ति कीकसाः ।
अहिंसन्तीरनामया निर्द्रवन्तु बहिर्बिलम् ॥१४॥
याः पार्श्वे उपर्षन्त्यनुनिक्षन्ति पृष्टीः ।
अहिंसन्तीरनामया निर्द्रवन्तु बहिर्बिलम् ॥१५॥
यास्तिरश्चीरुपर्षन्त्यर्षणीर्वक्षणासु ते ।
अहिंसन्तीरनामया निर्द्रवन्तु बहिर्बिलम् ॥१६॥

या गुदा अनुसर्पन्त्यान्त्राणि मोहयन्ति च ।
अहिंसन्तीरनामया निर्द्रवन्तु बहिर्बिलम् ॥१७॥
या मज्ज्ञो निर्धयन्ति परूंषि विरुजन्ति च ।
अहिंसन्तीरनामया निर्द्रवन्तु बहिर्बिलम् ॥१८॥
ये अङ्गानि मदयन्ति यक्ष्मासो रोपणास्तव ।
यक्ष्माणां सर्वेषां विषं निरवोचमहं त्वत् ॥१९॥
विसल्पस्य विद्रधस्य वातीकारस्य वालजेः ।
यक्ष्माणां सर्वेषां विषं निरवोचमहं त्वत् ॥२०॥
पादाभ्यां ते जानुभ्यां श्रोणिभ्यां परि भंससः ।
अनूकादर्षणीरुष्णिहाभ्यः शीर्ष्णो रोगमनीनशम् ॥२१॥
सं ते शीर्ष्णः कपालानि हृदयस्य च यो विधुः ।
उद्यन्नादित्य रश्मिभिः शीर्ष्णो रोगमनीनशोऽङ्गभेदमशीशमः ॥२२॥(२३)(२६३)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥४॥

[९] आत्मा

१-२२ ब्रह्मा । वामः, अध्यात्मं, आदित्यः । त्रिष्टुप् ; १२, १४, १६, १८ जगती ।

[५] अस्य वामस्य पलितस्य होतुस्तस्य भ्राता मध्यमो अस्त्यश्नः ।
तृतीयो भ्राता घृतपृष्ठो अस्यात्रापश्यं विश्पतिं सप्तपुत्रम् ॥ १ ॥
सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेको अश्वो वहति सप्तनामा ।
त्रिनाभि चक्रमजरमनर्वं यत्रेमा विश्वा भुवनाधि तस्थुः ॥ २ ॥
इमं रथमधि ये सप्त तस्थुः सप्तचक्रं सप्त वहन्त्यश्वाः ।
सप्त स्वसारो अभि सं नवन्त यत्र गवां निहिता सप्त नाम ॥ ३ ॥
को ददर्श प्रथमं जायमानमस्थन्वन्तं यदनस्था बिभर्ति ।
भूम्या असुरसृगात्मा क्व स्वित्को विद्वांसमुप गात्प्रष्टुमेतत् ॥ ४ ॥
इह ब्रवीतु य ईमङ्ग वेदास्य वामस्य निहितं पदं वेः ।
शीर्ष्णः क्षीरं दुह्रते गावो अस्य वव्रिं वसाना उदकं पदापुः ॥ ५ ॥
पाकः पृच्छामि मनसाविजानन्देवानामेना निहिता पदानि ।
वत्से बष्कयेऽधि सप्त तन्तून्वि तत्निरे कवय ओतवा उ ॥ ६ ॥ (२६९)

अचिकित्वांश्चिकितुषश्चिदत्र कवीन्पृच्छामि विद्मनो न विद्वान् ।
वि यस्तस्तम्भ षडिमा रजांस्यजस्य रूपे किमपि स्विदेकम् ॥ ७ ॥
माता पितरमृत आ बभाज धीत्यग्रे मनसा सं हि जग्मे ।
सा बीभत्सुर्गर्भरसा निविद्धा नमस्वन्त इदुपवाकमीयुः ॥ ८ ॥
युक्ता मातासीद्धुरि दक्षिणाया अतिष्ठद्गर्भो वृजनीष्वन्तः ।
अमीमेद्वत्सो अनु गामपश्यद्विश्वरूप्यं त्रिषु योजनेषु ॥ ९ ॥
तिस्रो मातृस्त्रीन्पितॄन्बिभ्रदेक ऊर्ध्वस्तस्थौ नेमव ग्लापयन्त ।
मन्त्रयन्ते दिवो अमुष्य पृष्ठे विश्वविदो वाचमविश्वविन्नाम् ॥१०॥ (२४)
पञ्चारे चक्रे परिवर्तमाने यस्मिन्नातस्थुर्भुवनानि विश्वा ।
तस्य नाक्षस्तप्यते भूरिभारः सनादेव न च्छिद्यते सनाभिः ॥११॥
पञ्चपादं पितरं द्वादशाकृतिं दिव आहुः परे अर्धे पुरीषिणम् ।
अथेमे अन्य उपरे विचक्षणे सप्तचक्रे षडर आहुरर्पितम् ॥१२॥
द्वादशारं नहि तज्जराय वर्वर्ति चक्रं परि द्यामृतस्य ।
आ पुत्रा अग्ने मिथुनासो अत्र सप्त शतानि विंशतिश्च तस्थुः ॥१३॥
सनेमि चक्रमजरं वि वावृत उत्तानायां दश युक्ता वहन्ति ।
सूर्यस्य चक्षू रजसैत्यावृतं यस्मिन्नातस्थुर्भुवनानि विश्वा ॥१४॥
स्त्रियः सतीस्ताँ उ मे पुंस आहुः पश्यदक्षण्वान्न वि चेतदन्धः ।
कविर्यः पुत्रः स ईमा चिकेत यस्ता विजानात्स पितुष्पितासत् ॥१५॥
साकंजानां सप्तथमाहुरेकजं षडिद्यमा ऋषयो देवजा इति ।
तेषामिष्टानि विहितानि धामश स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः ॥१६॥
अवः परेण पर एनावरेण पदा वत्सं बिभ्रती गौरुदस्थात् ।
सा कद्रीची कं स्विदर्धं परागात्क्व स्वित्सूते नहि यूथे अस्मिन् ॥१७॥
अवः परेण पितरं यो अस्य वेदावः परेण पर एनावरेण ।
कवीयमानः क इह प्र वोचद्देवं मनः कुतो अधि प्रजातम् ॥१८॥
ये अर्वाञ्चस्ताँ उ पराच आहुर्ये पराञ्चस्ताँ उ अर्वाच आहुः ।
इन्द्रश्च या चक्रथुः सोम तानि धुरा न युक्ता रजसो वहन्ति ॥१९॥
द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परि षस्वजाते ।
तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो अभि चाकशीति ॥२०॥ (२८३)

यस्मिन्वृक्षे मध्वदः सुपर्णा निविशन्ते सुवते चाधि विश्वे ।
तस्य यदाहुः पिप्पलं स्वाद्वग्रे तन्नोन्नशद्यः पितरं न वेद ॥२१॥
यत्रा सुपर्णा अमृतस्य भक्षमनिमेषं विदथाभिस्वरन्ति ।
एना विश्वस्य भुवनस्य गोपाः स मा धीरः पाकमत्रा विवेश ॥२२॥ (२५)(२८५)

(१०) आत्मा ।

१-२८ ब्रह्मा । गौः, विराट्, अध्यात्मम्, २३ मित्रावरुणौ । त्रिष्टुप्; १,७,१४,१७-१८ जगती; २१ पञ्चपदातिशक्करी; २४ चतुष्पदा पुरस्कृतिर्भुरिगतिजगती; २,२६-२७ भुरिक् ।

यद्गायत्रे अधि गायत्रमाहितं त्रैष्टुभं वा त्रैष्टुभान्निरतक्षत ।
यद्वा जगज्जगत्याहितं पदं य इत्तद्विदुस्ते अमृतत्वमानशुः ॥ १ ॥
गायत्रेण प्रति मिमीते अर्कमर्केण साम त्रैष्टुभेन वाकम् ।
वाकेन वाकं द्विपदा चतुष्पदाक्षरेण मिमते सप्त वाणीः ॥ २ ॥
जगता सिन्धुं दिव्यस्कभायद्रथंतरे सूर्यं पर्यपश्यत् ।
गायत्रस्य समिधस्तिस्र आहुस्ततो मह्ना प्र रिरिचे महित्वा ॥ ३ ॥
उप ह्वये सुदुघां धेनुमेतां सुहस्तो गोधुगुत दोहदेनाम् ।
श्रेष्ठं सवं सविता साविषन्नोऽभीद्धो घर्मस्तदु षु प्र वोचत् ॥ ४ ॥
हिङ्कृण्वती वसुपत्नी वसूनां वत्समिच्छन्ती मनसाभ्यागात् ।
दुहामश्विभ्यां पयो अघ्न्येयं सा वर्धतां महते सौभगाय ॥ ५ ॥
गौरमीमेदभि वत्सं मिषन्तं मूर्धानं हिङ्ङकृणोन्मातवा उ ।
सृक्वाणं घर्ममभि वावशाना मिमाति मायुं पयते पयोभिः ॥ ६ ॥
अयं स शिङ्क्ते येन गौरभीवृता मिमाति मायुं ध्वसनावधि श्रिता ।
सा चित्तिभिर्नि हि चकार मर्त्यान्विद्युद्भवन्ती प्रति वव्रिमौहत ॥ ७ ॥
अनच्छये तुरगातु जीवमेजद् ध्रुवं मध्य आ पस्त्यानाम् ।
जीवो मृतस्य चरति स्वधाभिरमर्त्यो मर्त्येना सयोनिः ॥ ८ ॥
विधुं दद्राणं सलिलस्य पृष्ठे युवानं सन्तं पलितो जगार ।
देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार स ह्यः समान ॥ ९ ॥
य ईं चकार न सो अस्य वेद य ईं ददर्श हिरुगिन्नु तस्मात् ।
स मातुर्योना परिवीतो अन्तर्बहुप्रजा निर्ऋतिरा विवेश ॥१०॥ (२९५)

अपश्यं गोपामनिपद्यमानमा च परा च पथिभिश्चरन्तम् ।
स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः ॥११॥
द्यौर्नः पिता जनिता नाभिरत्र बन्धुर्नो माता पृथिवी महीयम् ।
उत्तानयोश्चम्वो३र्योनिरन्तरत्रा पिता दुहितुर्गर्भमाधात् ॥१२॥
पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्याः पृच्छामि वृष्णो अश्वस्य रेतः ।
पृच्छामि विश्वस्य भुवनस्य नाभिं पृच्छामि वाचः परमं व्योम ॥१३॥
इयं वेदिः परो अन्तः पृथिव्या अयं सोमो वृष्णो अश्वस्य रेतः ।
अयं यज्ञो विश्वस्य भुवनस्य नाभिर्ब्रह्मायं वाचः परमं व्योम ॥१४॥
न वि जानामि यदिवेदमस्मि निण्यः संनद्धो मनसा चरामि ।
यदा मागन्प्रथमजा ऋतस्यादिद्वाचो अश्नुवे भागमस्याः ॥१५॥
अपाङ् प्राङेति स्वधया गृभीतोऽमर्त्यो मर्त्येना सयोनिः ।
ता शश्वन्ता विषूचीना वियन्ता न्य१न्यं चिक्युर्न नि चिक्युरन्यम् ॥१६॥
सप्तार्धगर्भा भुवनस्य रेतो विष्णोस्तिष्ठन्ति प्रदिशा विधर्मणि ।
ते धीतिभिर्मनसा ते विपश्चितः परिभुवः परि भवन्ति विश्वतः ॥१७॥
ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः ।
यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति य इत्तद्विदुस्ते अमी समासते ॥१८॥
ऋचः पदं मात्रया कल्पयन्तोऽर्धर्चेन चाक्लृपुर्विश्वमेजत् ।
त्रिपाद्ब्रह्म पुरुरूपं वि तष्ठे तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः ॥१९॥
सूयवसाद्भगवती हि भूया अधा वयं भगवन्तः स्याम ।
अद्धि तृणमघ्न्ये विश्वदानीं पिब शुद्धमुदकमाचरन्ती ॥२०॥ (२७)
गौरिन्मिमाय सलिलानि तक्षत्येकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी ।
अष्टापदी नवपदी बभूवुषी सहस्राक्षरा भुवनस्य पङ्क्तिस्तस्याः समुद्रा
अधि वि क्षरन्ति ॥२१॥
कृष्णं नियानं हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत्पतन्ति ।
त आववृत्रन्त्सदनादृतस्यादिद्घृतेन पृथिवीं व्यूदुः ॥२२॥
अपादेति प्रथमा पद्वतीनां कस्तद्वां मित्रावरुणा चिकेत ।
गर्भो भारं भरत्या चिदस्या ऋतं पिपर्त्यनृतं नि पाति ॥२३॥ (३०८)

विराड्वाग्विराट् पृथिवी विराडन्तरिक्षं विराट् प्रजापतिः ।
विराण्मृत्युः साध्यानामधिराजो बभूव तस्य भूतं भव्यं वशे
स मे भूतं भव्यं वशे कृणोतु ॥२४॥

शकमयं धूममारादपश्यं विषूवता पर एनावरेण ।
उक्षाणं पृश्निमपचन्त वीरास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन् ॥२५॥

त्रयः केशिन ऋतुथा वि चक्षते संवत्सरे वपत एक एषाम् ।
विश्वमन्यो अभिचष्टे शचीभिर्ध्राजिरेकस्य ददृशे न रूपम् ॥२६॥

चत्वारि वाक्परिमिता पदानि तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः ।
गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति ॥२७॥

इन्द्रं मित्रं वरुणमग्निमाहुरथो दिव्यः स सुपर्णो गरुत्मान् ।
एकं सद्विप्रा बहुधा वदन्त्यग्निं यमं मातरिश्वानमाहुः ॥२८॥ (२८) (३१३)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥५॥

[इत्येकविंशतितमः प्रपाठकः ॥२१॥]

॥ इति नवमं काण्डं समाप्तम् ॥

मंत्रसंख्या–

अष्टमकाण्डस्यान्तपर्यन्तं	२३२३
नवमकाण्डस्य ···	३१३
सर्वयोगः	२६३६

दशमं काण्डम् ।

(१) कृत्यादूषणम् ।

१-३२ प्रत्यङ्गिरसः । कृत्यादूषणम् । अनुष्टुप्; १ महाबृहती; २ विराड्नाम गायत्री; ९ पथ्यापङ्क्तिः; १२ पङ्क्तिः; १३ उरोबृहती; १५ चतुष्पदा विराड्जगती; १७, २०, २४ प्रस्तारपङ्क्तिः (२० विराड्); १६, १८ त्रिष्टुप्; १९ चतुष्पदा जगती; २२ एकावसाना द्विपदार्ची उष्णिक्; २३ त्रिपदा भुरिग्विषमा गायत्री; २८ त्रिपदा गायत्री; २९ मध्ये ज्योतिष्मती जगती; ३२ द्व्यनुष्टुब्गर्भा पञ्चपदातिजगती ।

[अथ द्वाविंशतितमः प्रपाठकः ॥२२॥]

[१] यां कल्पयन्ति वहतौ वधूमिव विश्वरूपां हस्तकृतां चिकित्सवः ।
सारादेत्वप नुदाम एनाम् ॥ १ ॥
शीर्षण्वतीं नस्वतीं कर्णिनीं कृत्याकृता संभृता विश्वरूपा ।
सारादेत्वप नुदाम एनाम् ॥ २ ॥
शूद्रकृता राजकृता स्त्रीकृता ब्रह्मभिः कृता ।
जाया पत्या नुत्तेव कर्तारं बन्ध्वृच्छतु ॥ ३ ॥
अनयाहमोषध्या सर्वाः कृत्या अदूदुषम् ।
यां क्षेत्रे चक्रुर्यां गोषु यां वा ते पुरुषेषु ॥ ४ ॥
अघमस्त्वघकृते शपथः शपथीयते ।
प्रत्यक्प्रतिप्रहिण्मो यथा कृत्याकृतं हनत् ॥ ५ ॥
प्रतीचीन आङ्गिरसोऽध्यक्षो नः पुरोहितः ।
प्रतीचीः कृत्या आकृत्यामून्कृत्याकृतो जहि ॥ ६ ॥
यस्त्वोवाच परेहीति प्रतिकूलमुदाय्यम् ।
तं कृत्येऽभिनिवर्तस्व मास्मानिच्छो अनागसः ॥ ७ ॥
यस्ते परूंषि संदधौ रथस्येवर्भुर्धिया ।
तं गच्छ तत्र तेऽयनमज्ञातस्तेऽयं जनः ॥ ८ ॥
ये त्वा कृत्वालेभिरे विद्वला अभिचारिणः ।
शंभ्वीदं कृत्यादूषणं प्रतिवर्त्म पुनःसरं तेन त्वा स्नपयामसि ॥ ९ ॥ (९)

यद्दुर्भगां प्रस्नपितां मृतवत्सामुपेयिम ।
अपैतु सर्वं मत्पापं द्रविणं मोप तिष्ठतु ॥१०॥ (१)

यत्ते पितृभ्यो ददतो यज्ञे वा नाम जगृहुः ।
संदेश्या३त्सर्वस्मात्पापादिमा मुञ्चन्तु त्वौषधीः ॥११॥

देवैनसात्पित्र्यान्नामग्राहात्संदेश्या३दभिनिष्कृतात् ।
मुञ्चन्तु त्वा वीरुधो वीर्ये॑ण ब्रह्मण ऋग्भिः पयस ऋषीणाम् ॥१२॥

यथा वातश्च्यावयति भूम्या रेणुमन्तरिक्षाच्चाभ्रम् ।
एवा मत्सर्वं दुर्भूतं ब्रह्मनुत्तमपायति ॥१३॥

अप क्राम नानदती विनद्धा गर्दभीव ।
कर्तृन्नक्षस्वेतो नुत्ता ब्रह्मणा वीर्यावता ॥१४॥

अयं पन्थाः कृत्येति त्वा नयामोऽभिप्रहितां प्रति त्वा प्र हिण्मः ।
तेनाभि याहि भञ्जत्यनस्वतीव वाहिनी विश्वरूपा कुरूटिनी ॥१५॥

पराक्ते ज्योतिरपथं ते अर्वागन्यत्रास्मदयना कृणुष्व ।
परेणेहि नवतिं नाव्या३ अति दुर्गाः स्रोत्या मा क्षणिष्ठाः परेहि ॥१६॥

वात इव वृक्षान्नि मृणीहि पादय मा गामश्वं पुरुषमुच्छिष एषाम् ।
कर्तॄन्निवृत्येतः कृत्येऽप्रजास्त्वाय बोधय ॥१७॥

यां ते बर्हिषि यां श्मशाने क्षेत्रे कृत्यां वलगं वा निचख्नुः ।
अग्नौ वा त्वा गार्हपत्येऽभिचेरुः पाकं सन्तं धीरतरा अनागसम् ॥१८॥

उपाहृतमनुबुद्धं निखातं वैरं त्सार्यन्वविदाम कर्त्रम् ।
तदेतु यत आभृतं तत्राश्व इव वि वर्ततां हन्तु कृत्याकृतः प्रजाम् ॥१९॥

स्वायसा असयः सन्ति नो गृहे विद्मा ते कृत्ये यतिधा परूंषि ।
उत्तिष्ठैव परेहीतोऽज्ञाते किमिहेच्छसि ॥२०॥ (२)

ग्रीवास्ते कृत्ये पादौ चापि कर्त्स्यामि निर्द्रव ।
इन्द्राग्नी अस्मान्रक्षतां यौ प्रजानां प्रजावती ॥२१॥

सोमो राजाधिपा मृडिता च भूतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥२२॥

भवाशर्वावस्यतां पापकृते कृत्याकृते । दुष्कृते विद्युतं देवहेतिम् ॥२३॥

यद्येयथ द्विपदी चतुष्पदी कृत्याकृता संभृता विश्वरूपा ।
सेतो३ष्टापदी भूत्वा पुनः परेहि दुच्छुने ॥२४॥ (२४)

अभ्य॑क्ताक्ता स्वरंकृता सर्वं भर॑न्ती दुरितं परेहि ।
जानीहि कृत्ये कर्तारं दुहितेव पितरं स्वम् ॥२५॥
परेहि कृत्ये मा तिष्ठो विद्धस्येव पदं नय । मृगः स मृगयुस्त्वं न त्वा निकर्तुमर्हति ॥२६॥
उत हन्ति पूर्वासिनं प्रत्यादायापर इष्वा । उत पूर्वस्य निघ्नतो नि हन्त्यपरः प्रति ॥२७॥
एतद्धि शृणु मे वचोऽथेहि यत एयथ । यस्त्वा चकार तं प्रति ॥२८॥
अनागोहत्या वै भीमा कृत्ये मा नो गामश्वं पुरुषं वधीः ।
यत्रयत्रासि निहिता ततस्त्वोत्थापयामसि पर्णाल्लघीयसी भव ॥२९॥
यदि स्थ तमसावृता जालेनाभिहिता इव । सर्वाः संलुप्येतः कृत्याः पुनः कर्त्रे प्र हिण्मसि ॥३०॥
कृत्याकृतो वलगिनोऽभिनिष्कारिणः प्रजाम् ।
मृणीहि कृत्ये मोच्छिषोऽमून्कृत्याकृतो जहि ॥३१॥
यथा सूर्यो मुच्यते तमसस्परि रात्रिं जहात्युषसश्च केतून् ।
एवाहं सर्वं दुर्भूतं कर्त्रं कृत्याकृता कृतं हस्तीव रजो दुरितं जहामि ॥३२॥ (३) (३२)

(२) ब्रह्मप्रकाशनम् ।

१-३३ नारायणः । पार्ष्णिसूक्तम्, पुरुषः, ब्रह्मप्रकाशनम् । अनुष्टुप्; १-४, ७, ८ त्रिष्टुप्; ६,११ जगती; २८ भुरिग्बृहती ।

केन पार्ष्णी आभृते पूरुषस्य केन मांसं संभृतं केन गुल्फौ ।
केनाङ्गुलीः पेशनीः केन खानि केनोच्छ्लङ्खौ मध्यतः कः प्रतिष्ठाम् ॥ १ ॥
कस्मान्नु गुल्फावधरावकृण्वन्नष्ठीवन्तावुत्तरौ पूरुषस्य ।
जङ्घे निरृत्य न्यदधुः क्व स्विज्जानुनोः संधी क उ तच्चिकेत ॥ २ ॥
चतुष्टयं युज्यते संहितान्तं जानुभ्यामूर्ध्वं शिथिरं कबन्धम् ।
श्रोणी यदूरू क उ तज्जजान याभ्यां कुसिन्धं सुदृढं बभूव ॥ ३ ॥
कति देवाः कतमे त आसन्य उरो ग्रीवाश्चिक्युः पूरुषस्य ।
कति स्तनौ व्यदधुः कः कफोडौ कति स्कन्धान्कति पृष्टीरचिन्वन् ॥ ४ ॥
को अस्य बाहू समभरद्वीर्यं करवादिति ।
अंसौ को अस्य तद्देवः कुसिन्धे अध्या दधौ ॥ ५ ॥
कः सप्त खानि वि ततर्द शीर्षणि कर्णाविमौ नासिके चक्षणी मुखम् ।
येषां पुरुत्रा विजयस्य मह्मनि चतुष्पादो द्विपदो यन्ति यामम् ॥ ६ ॥ (३८)

हन्वोर्हि जिह्वामदधात्पुरूचीमधा महीमधि शिश्राय वाचम् ।
स आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तरपो वसानः क उ तच्चिकेत ॥ ७ ॥
मस्तिष्कमस्य यतमो ललाटं ककाटिकां प्रथमो यः कपालम् ।
चित्वा चित्यं हन्वोः पूरुषस्य दिवं रुरोह कतमः स देवः ॥ ८ ॥
प्रियाप्रियाणि बहुला स्वप्नं संबाधतन्द्र्यः ।
आनन्दानुग्रो नन्दांश्च कस्माद्वहति पूरुषः ॥ ९ ॥
आर्तिरवर्तिर्निर्ऋतिः कुतो नु पुरुषेऽमतिः ।
राद्धिः समृद्धिरव्यृद्धिर्मतिरुदितयः कुतः ॥१०॥ (४)
को अस्मिन्नापो व्यदधाद्विषूवृतः पुरूवृतः सिन्धुसृत्याय जाताः ।
तीव्रा अरुणा लोहिनीस्ताम्रधूम्रा ऊर्ध्वा अवाचीः पुरुषे तिरश्चीः ॥११॥
को अस्मिन्रूपमदधात्को मह्मानं च नाम च ।
गातुं को अस्मिन्कः केतुं कश्चरित्राणि पूरुषे ॥१२॥
को अस्मिन्प्राणमवयत्को अपानं व्यानमु ।
समानमस्मिन्को देवोऽधि शिश्राय पूरुषे ॥१३॥
को अस्मिन्यज्ञमदधादेको देवोऽधि पूरुषे ।
को अस्मिन्त्सत्यं कोऽनृतं कुतो मृत्युः कुतोऽमृतम् ॥१४॥
को अस्मै वासः पर्यदधात्को अस्यायुरकल्पयत् ।
बलं को अस्मै प्रायच्छत्को अस्याकल्पयज्जवम् ॥१५॥
केनापो अन्वतनुत केनाहरकरोद्रुचे ।
उषसं केनान्वैन्द्ध केन सायंभवं ददे ॥१६॥
को अस्मिन्रेतो न्यदधात्तन्तुरा तायतामिति ।
मेधां को अस्मिन्नध्यौहत्को बाणं को नृतो दधौ ॥१७॥
केनेमां भूमिमौर्णोत्केन पर्यभवद्दिवम् । केनाभि मह्ना पर्वतान्केन कर्माणि पूरुषः ॥१८॥
केन पर्जन्यमन्वेति केन सोमं विचक्षणम् । केन यज्ञं च श्रद्धां च केनास्मिन्निहितं मनः॥१९॥
केन श्रोत्रियमाप्नोति केनेमं परमेष्ठिनम् । केनेममग्निं पूरुषः केन संवत्सरं ममे ॥२०॥(५)
ब्रह्म श्रोत्रियमाप्नोति ब्रह्मेमं परमेष्ठिनम् । ब्रह्मेममग्निं पूरुषो ब्रह्म संवत्सरं ममे ॥२१॥
केन देवाँ अनु क्षियति केन दैवजनीर्विशः । केनेदमन्यन्नक्षत्रं केन सत्क्षत्रमुच्यते ॥२२॥
ब्रह्म देवाँ अनु क्षियति ब्रह्म दैवजनीर्विशः । ब्रह्मेदमन्यन्नक्षत्रं ब्रह्म सत्क्षत्रमुच्यते ॥२३॥(५५)

केनेयं भूमिर्विहिता केन द्यौरुत्तरा हिता । केनेदमूर्ध्वं तिर्यक्चान्तरिक्षं व्यचो हितम् ॥२४॥
ब्रह्मणा भूमिर्विहिता ब्रह्म द्यौरुत्तरा हिता । ब्रह्मेदमूर्ध्वं तिर्यक्चान्तरिक्षं व्यचो हितम् ॥२५॥
मूर्धानमस्य संसीव्याथर्वा हृदयं च यत् । मस्तिष्कादूर्ध्वः प्रैरयत्पवमानोऽधि शीर्षतः ॥२६॥
तद्वा अथर्वणः शिरो देवकोशः समुब्जितः । तत्प्राणो अभि रक्षति शिरो अन्नमथो मनः ॥२७॥

ऊर्ध्वो नु सृष्टा३स्तिर्यङ् नु सृष्टा३ः सर्वा दिशः पुरुष आ बभूवाँ३ ।
पुरं यो ब्रह्मणो वेद यस्याः पुरुष उच्यते ॥२८॥

यो वै तां ब्रह्मणो वेदामृतेनावृतां पुरम् । तस्मै ब्रह्म च ब्राह्माश्च चक्षुः प्राणं प्रजां ददुः ॥२९॥
न वै तं चक्षुर्जहाति न प्राणो जरसः पुरा । पुरं यो ब्रह्मणो वेद यस्याः पुरुष उच्यते ॥३०॥
अष्टाचक्रा नवद्वारा देवानां पूरयोध्या । तस्यां हिरण्ययः कोशः स्वर्गो ज्योतिषावृतः ॥३१॥
तस्मिन्हिरण्यये कोशे त्र्यरे त्रिप्रतिष्ठिते । तस्मिन्यद्यक्षमात्मन्वत्तद्वै ब्रह्मविदो विदुः ॥३२॥
प्रभ्राजमानां हरिणीं यशसा संपरीवृताम् । पुरं हिरण्ययीं ब्रह्मा विवेशापराजिताम् ॥३३॥ (६) (६५)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

(३) सपत्नक्षयणो वरणमणिः ।

१-२५ अथर्वा । वरणमणिः, वनस्पतिः, चन्द्रमाः । अनुष्टुप्; २, ३, ६ भुरिक् त्रिष्टुप्; ८, १३, १४ पथ्यापङ्क्तिः; ११, १६ भुरिक्; १५, १७-२५ षट्पदा जगती ।

[२] अयं मे वरणो मणिः सपत्नक्षयणो वृषा ।
तेना रभस्व त्वं शत्रून्प्र मृणीहि दुरस्यतः ॥ १ ॥
प्रैणाञ्छृणीहि प्र मृणा रभस्व मणिस्ते अस्तु पुरएता पुरस्तात् ।
अवारयन्त वरणेन देवा अभ्याचारमसुराणां श्वःश्वः ॥ २ ॥
अयं मणिर्वरणो विश्वभेषजः सहस्राक्षो हरितो हिरण्ययः ।
स ते शत्रूनधरान्पादयाति पूर्वस्तान्दभ्नुहि ये त्वा द्विषन्ति ॥ ३ ॥
अयं ते कृत्यां विततां पौरुषेयादयं भयात् ।
अयं त्वा सर्वस्मात्पापाद्वरणो वारयिष्यते ॥ ४ ॥
वरणो वारयाता अयं देवो वनस्पतिः ।
यक्ष्मो यो अस्मिन्नाविष्टस्तमु देवा अवीवरन् ॥ ५ ॥
स्वप्नं सुप्त्वा यदि पश्यासि पापं मृगः सृतिं यति धावादजुष्टाम् ।
परिक्षवाच्छकुनेः पापवादादयं मणिर्वरणो वारयिष्यते ॥ ६ ॥
अरात्यास्त्वा निर्ऋत्या अभिचारादथो भयात् ।
मृत्योरोजीयसो वधाद्वरणो वारयिष्यते ॥ ७ ॥ (७२)

यन्मे माता यन्मे पिता भ्रातरो यच्च मे स्वा यदेनश्चकृमा वयम् ।
ततो नो वारयिष्यतेऽयं देवो वनस्पतिः ॥ ८ ॥

वरणेन प्रव्यथिता भ्रातृव्या मे सबन्धवः । असूर्तं रजो अप्यगुस्ते यन्त्वधमं तमः ॥ ९ ॥

अरिष्टोऽहमरिष्टगुरायुष्मान्त्सर्वपूरुषः । तं मायं वरणो मणिः परि पातु दिशोदिशः ॥१०॥(७)

अयं मे वरण उरसि राजा देवो वनस्पतिः । स मे शत्रून्वि बाधतामिन्द्रो दस्यूनिवासुरान् ॥११॥

इमं बिभर्मि वरणमायुष्माञ्छतशारदः । स मे राष्ट्रं च क्षत्रं च पशूनोजश्च मे दधत् ॥१२॥

यथा वातो वनस्पतीन्वृक्षान्भनक्त्योजसा ।
एवा सपत्नान्मे भङ्ग्धि पूर्वाञ्जाताँ उतापरान्वरणस्त्वाभि रक्षतु ॥१३॥

यथा वातश्चाग्निश्च वृक्षान्प्सातो वनस्पतीन् ।
एवा सपत्नान्मे प्साहि पूर्वाञ्जाताँ उतापरान्वरणस्त्वाभि रक्षतु ॥१४॥

यथा वातेन प्रक्षीणा वृक्षाः शेरे न्यर्पिताः ।
एवा सपत्नांस्त्वं मम प्र क्षिणीहि न्यर्पय पूर्वाञ्जाताँ
उतापरान्वरणस्त्वाभि रक्षतु ॥१५॥

तांस्त्वं प्र च्छिन्द्धि वरण पुरा दिष्टात्पुरायुषः ।
य एनं पशुषु दिप्सन्ति ये चास्य राष्ट्रदिप्सवः ॥१६॥

यथा सूर्यो अतिभाति यथास्मिन्तेज आहितम् ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥१७॥

यथा यशश्चन्द्रमस्यादित्ये च नृचक्षसि ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥१८॥

यथा यशः पृथिव्यां यथास्मिञ्जातवेदसि ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥१९॥

यथा यशः कन्यायां यथास्मिन्त्संभृते रथे ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥२०॥ (८) (८५)

यथा यशः सोमपीथे मधुपर्के यथा यशः ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥२१॥
यथा यशोऽग्निहोत्रे वषट्कारे यथा यशः ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥२२॥
यथा यशो यजमाने यथास्मिन्यज्ञ आहितम् ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥२३॥
यथा यशः प्रजापतौ यथास्मिन्परमेष्ठिनि ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥२४॥
यथा देवेष्वमृतं यथैषु सत्यमाहितम् ।
एवा मे वरणो मणिः कीर्तिं भूतिं नि यच्छतु
तेजसा मा समुक्षतु यशसा समनक्तु मा ॥२५॥ (९) (१०)

(४) सर्पविषदूरीकरणम् ।

१-२६ गरुत्मान् । तक्षकः । अनुष्टुप्; १ पथ्या पङ्क्तिः; २ त्रिपदा यवमध्या गायत्री; ३-४ पथ्याबृहती; ८ उष्णिग्गर्भा परा त्रिष्टुप्; १२ भुरिग्गायत्री; १६ त्रिपदा प्रतिष्ठा गायत्री; २१ ककुम्मती; २३ त्रिष्टुप्; २६ त्र्यवसाना षट्पदा बृहतीगर्भा ककुम्मती भुरिक् त्रिष्टुप् ।

इन्द्रस्य प्रथमो रथो देवानामपरो रथो वरुणस्य तृतीय इत् ।
अहीनामपमा रथ स्थाणुमारदथार्षत् ॥ १ ॥
दुर्भः शोचिस्तरूणकमश्वस्य वारः परुषस्य वारः । रथस्य बन्धुरम् ॥ २ ॥
अव श्वेत पदा जहि पूर्वेण चापरेण च । उदप्लुतमिव दार्वहीनामरसं विषं वारुग्रम् ॥ ३ ॥
अरंघुषो निमज्योन्मज्य पुनरब्रवीत् । उदप्लुतमिव दार्वहीनामरसं विषं वारुग्रम् ॥ ४ ॥
पैद्वो हन्ति कसर्णीलं पैद्वः श्वित्रमुतासितम् । पैद्वो रथर्व्याः शिरः सं बिभेद पृदाक्वाः ॥ ५ ॥
पैद्व प्रेहि प्रथमोऽनु त्वा वयमेमसि । अहीन्व्यस्यतात्पथो येन स्मा वयमेमसि ॥ ६ ॥
इदं पैद्वो अजायतेदमस्य परायणम् । इमान्यर्वतः पदाहिघ्न्यो वाजिनीवतः ॥ ७ ॥(९७)

संयतं न वि ष्परद्व्यात्तं न सं यमत् । अस्मिन्क्षेत्रे द्वावही स्त्री च पुमांश्च तावुभावरसा॥८॥
अरसास इहाहयो ये अन्ति ये च दूरके । घनेन हन्मि वृश्चिकमहिं दण्डेनागतम् ॥ ९ ॥
अघाश्वस्येदं भेषजमुभयोः स्वजस्य च । इन्द्रो मेऽहिमघायन्तमहिं पैद्वो अरन्धयत् ॥१०॥(१०)
पैद्वस्य मन्महे वयं स्थिरस्य स्थिरधाम्नः । इमे पश्चा पृदाकवः प्रदीध्यत आसते ॥११॥
नष्टासवो नष्टविषा हता इन्द्रेण वज्रिणा । जघानेन्द्रो जघ्निमा वयम् ॥१२॥
हतास्तिरश्चिराजयो निपिष्टासः पृदाकवः । दर्विं करिक्रतं श्वित्रं दर्भेष्वसितं जहि ॥१३॥
कैरातिका कुमारिका सका खनति भेषजम् । हिरण्ययीभिरभ्रिभिर्गिरीणामुप सानुषु ॥१४॥
आयमगन्युवा भिषक्पृश्निहापराजितः । स वै स्वजस्य जम्भन उभयोर्वृश्चिकस्य च ॥१५॥
इन्द्रो मेऽहिमरन्धयन्मित्रश्च वरुणश्च । वातापर्जन्यो३भा ॥१६॥
इन्द्रो मेऽहिमरन्धयत्पृदाकुं च पृदाकम् । स्वजं तिरश्चिराजिं कसर्णीलं दशोनसिम् ॥१७॥
इन्द्रो जघान प्रथमं जनितारमहे तव । तेषामु तृह्यमाणानां कः स्वित्तेषामसद्रसः ॥१८॥
सं हि शीर्षाण्यग्रभं पौञ्जिष्ठ इव कर्वरम् । सिन्धोर्मध्यं परेत्य व्यनिजमहेर्विषम् ॥१९॥
अहीनां सर्वेषां विषं परा वहन्तु सिन्धवः । हतास्तिरश्चिराजयो निपिष्टासः पृदाकवः॥२०॥(११)
ओषधीनामहं वृण उर्वरीरिव साधुया । नयाम्यर्वतीरिवाहे निरैतु ते विषम् ॥२१॥
यदग्नौ सूर्ये विषं पृथिव्यामोषधीषु यत् । कान्दाविषं कनक्नकं निरैत्वैतु ते विषम् ॥२२॥
ये अग्निजा ओषधिजा अहीनां ये अप्सुजा विद्युत आबभूवुः ।
येषां जातानि बहुधा महान्ति तेभ्यः सर्पेभ्यो नमसा विधेम ॥२३॥
तौदी नामासि कन्या घृताची नाम वा असि । अधस्पदेन ते पदमा ददे विषदूषणम् ॥२४॥
अङ्गादङ्गात्प्र च्यावय हृदयं परि वर्जय । अधा विषस्य यत्तेजोऽवाचीनं तदेतु ते ॥२५॥
आरे अभूद्विषमरौद्विषे विषमप्रागपि । अग्निर्विषमहेर्निरधात्सोमो निरणयीत् ।
दंष्टारमन्वगाद्विषमहिरमृत ॥२६॥ (१२) (११६)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥२॥

(५) विजयप्राप्तिः ।

[१] १-२४ सिन्धुद्वीपः । आपः, चन्द्रमाः । अनुष्टुप्; १-५ त्रिपदा पुरोभिकृतिककुम्मतीगर्भा पङ्क्तिः; ६ चतुष्पदा जगतीगर्भा जगती; ७-१४ त्र्यवसाना पंचपदा विपरीतपादलक्ष्मा बृहती (११, १४ पथ्यापङ्क्तिः); १५-२१ चतुरवसाना दशपदा त्रैष्टुब्गर्भातिधृतिः (१९, २० कृतिः; २४ त्रिपदा विराड् गायत्री)

[३] (१) इन्द्रस्यौज स्थेन्द्रस्य सह स्थेन्द्रस्य बलं स्थेन्द्रस्य वीर्य१ स्थेन्द्रस्य नृम्णं स्थ ।
जिष्णवे योगाय ब्रह्मयोगैर्वो युनज्मि ॥ १ ॥ (११७)

इन्द्रस्यौज स्थेन्द्रस्य सह स्थेन्द्रस्य बलं स्थेन्द्रस्य वीर्यं स्थेन्द्रस्य नृम्णं स्थ ।
जिष्णवे योगाय क्षत्रयोगैर्वो युनज्मि ॥ २ ॥
इन्द्रस्यौज स्थेन्द्रस्य सह स्थेन्द्रस्य बलं स्थेन्द्रस्य वीर्यं स्थेन्द्रस्य नृम्णं स्थ ।
जिष्णवे योगायेन्द्रयोगैर्वो युनज्मि ॥ ३ ॥
इन्द्रस्यौज स्थेन्द्रस्य सह स्थेन्द्रस्य बलं स्थेन्द्रस्य वीर्यं स्थेन्द्रस्य नृम्णं स्थ ।
जिष्णवे योगाय सोमयोगैर्वो युनज्मि ॥ ४ ॥
इन्द्रस्यौज स्थेन्द्रस्य सह स्थेन्द्रस्य बलं स्थेन्द्रस्य वीर्यं स्थेन्द्रस्य नृम्णं स्थ ।
जिष्णवे योगायाप्सुयोगैर्वो युनज्मि ॥ ५ ॥
इन्द्रस्यौज स्थेन्द्रस्य सह स्थेन्द्रस्य बलं स्थेन्द्रस्य वीर्यं स्थेन्द्रस्य नृम्णं स्थ ।
जिष्णवे योगाय विश्वानि मा भूतान्युप तिष्ठन्तु युक्ता म आप स्थ ॥ ६ ॥

(२) अग्नेर्भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त ।
प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥ ७ ॥
इन्द्रस्य भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त ।
प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥ ८ ॥
सोमस्य भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त ।
प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥ ९ ॥
वरुणस्य भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त ।
प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥१०॥ (१३)
मित्रावरुणयोर्भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त ।
प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥११॥
यमस्य भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त ।
प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥१२॥
पितृणां भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त ।
प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥१३॥
देवस्य सवितुर्भाग स्थ । अपां शुक्रमापो देवीर्वर्चो अस्मासु धत्त ।
प्रजापतेर्वो धाम्नास्मै लोकाय सादये ॥१४॥

(३) यो व आपोऽपां भागो३ऽप्स्व१न्तर्यजुष्यो देवयजनः । इदं तमति सृजामि तं माभ्यवनिक्षि ।
तेन तमभ्यतिसृजामो योऽ३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
तं वधेयं तं स्तृषीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया मेन्या ॥१५॥ (१३१)

※

यो व आपोऽपामूर्मिरप्स्व१न्तर्यजुष्यो देवयजनः । इदं तमति सृजामि तं माभ्यवनिक्षि ।
तेन तमभ्यतिसृजामो योऽ३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
तं वधेयं तं स्तृषीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया मेन्या ॥१६॥

यो व आपोऽपां वत्सोऽ३प्स्व१न्तर्यजुष्यो देवयजनः । इदं तमति सृजामि तं माभ्यवनिक्षि ।
तेन तमभ्यतिसृजामो योऽ३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
तं वधेयं तं स्तृषीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया मेन्या ॥१७॥

यो व आपोऽपां वृषभोऽ३प्स्व१न्तर्यजुष्यो देवयजनः । इदं तमति सृजामि तं माभ्यवनिक्षि ।
तेन तमभ्यतिसृजामो योऽ३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
तं वधेयं तं स्तृषीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया मेन्या ॥१८॥

यो व आपोऽपां हिरण्यगर्भोऽ३प्स्व१न्तर्यजुष्यो देवयजनः । इदं तमति सृजामि तं माभ्यवनिक्षि ।
तेन तमभ्यतिसृजामो योऽ३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
तं वधेयं तं स्तृषीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया मेन्या ॥१९॥

यो व आपोऽपामश्मा पृश्निर्दिव्योऽ३प्स्व१न्तर्यजुष्यो देवयजनः । इदं तमति सृजामि तं माभ्यवनिक्षि।
तेन तमभ्यतिसृजामो योऽ३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
तं वधेयं तं स्तृषीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया मेन्या ॥२०॥ (१४)

ये व आपोऽपामग्नयोऽप्स्व१न्तर्यजुष्या देवयजनाः । इदं तानति सृजामि तान्माभ्यवनिक्षि ।
तैस्तमभ्यतिसृजामो योऽ३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
तं वधेयं तं स्तृषीयानेन ब्रह्मणानेन कर्मणानया मेन्या ॥२१॥

(४) यदर्वाचीनं त्रैहायणादनृतं किं चोदिम ।
आपो मा तस्मात्सर्वस्माद्दुरितात्पान्त्वंहसः ॥२२॥

समुद्रं वः प्र हिणोमि स्वां योनिमपीतन ।
अरिष्टाः सर्वहायसो मा च नः किं चनाममत् ॥२३॥

अरिप्रा आपो अप रिप्रमस्मत् ।
प्रास्मदेनो दुरितं सुप्रतीकाः प्र दुष्वप्न्यं प्र मलं वहन्तु ॥२४॥ (१४०)

(५) [२] २५-३५ (१-११) कौशिकः । विष्णुक्रमः, मन्त्रोक्ताः । २५-३५ त्र्यवसाना षट् पदा यथाक्षरं शक्वर्यतिशक्वरी; ३६ पञ्चपदातिशाक्वरातिजागतगर्भाष्टिः ।

(५) विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा पृथिवीसंशितोऽग्नितेजाः ।
पृथिवीमनु वि क्रमेऽहं पृथिव्यास्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥२५॥ १ ॥

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहान्तरिक्षसंशितो वायुतेजाः ।
अन्तरिक्षमनु वि क्रमेऽहमन्तरिक्षात्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥२६॥ २ ॥

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा द्यौसंशितः सूर्यतेजाः ।
दिवमनु वि क्रमेऽहं दिवस्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥२७॥ ३ ॥

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा दिक्संशितो मनस्तेजाः ।
दिशोऽनु वि क्रमेऽहं दिग्भ्यस्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥२८॥ ४ ॥

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहाशासंशितो वाततेजाः ।
आशा अनु वि क्रमेऽहमाशाभ्यस्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥२९॥ ५ ॥

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नह ऋक्संशितः सामतेजाः ।
ऋचोऽनु वि क्रमेऽहमृग्भ्यस्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥३०॥ ६ ॥ (१५)

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा यज्ञसंशितो ब्रह्मतेजाः ।
यज्ञमनु वि क्रमेऽहं यज्ञात्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥३१॥ ७ ॥

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहौषधीसंशितः सोमतेजाः ।
ओषधीरनु वि क्रमेऽहमोषधीभ्यस्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥३२॥ ८ ॥

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहाप्सुसंशितो वरुणतेजाः ।
अपोऽनु वि क्रमेऽहमद्भ्यस्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥३३॥ ९ ॥ (१४९)

विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा कृषिसंशितोऽन्नतेजाः ।
कृषिमनु वि क्रमेऽहं कृष्यास्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥३४॥१०॥
विष्णोः क्रमोऽसि सपत्नहा प्राणसंशितः पुरुषतेजाः ।
प्राणमनु वि क्रमेऽहं प्राणात्तं निर्भजामो योऽस्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ।
स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥३५॥११॥ (१५१)

(६)[३] ३६-४१ (१-६) ब्रह्मा । मंत्रोक्ताः । ३७ विराट् पुरस्ताद्बृहती; ३८ पुरोष्णिक्; ३९,४१ आर्षी गायत्री; ४० विराड्विषमा गायत्री ।

(६) जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमभ्यष्ठां विश्वाः पृतना अरातीः ।
इदमहमामुष्यायणस्यामुष्याः पुत्रस्य वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि
वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥३६॥ १ ॥
सूर्यस्यावृतमन्वावर्ते दक्षिणामन्वावृतम् ।
सा मे द्रविणं यच्छतु सा मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥३७॥ २ ॥
दिशो ज्योतिष्मतीरभ्यावर्ते । ता मे द्रविणं यच्छन्तु ता मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥३८॥ ३ ॥
सप्तऋषीनभ्यावर्ते । ते मे द्रविणं यच्छन्तु ते मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥३९॥ ४ ॥
ब्रह्माभ्यावर्ते । तन्मे द्रविणं यच्छतु तन्मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥४०॥ ५ ॥ (१६)
ब्राह्मणाँ अभ्यावर्ते । ते मे द्रविणं यच्छन्तु ते मे ब्राह्मणवर्चसम् ॥४१॥ ६ ॥(१५७)

(७) [४] ४२-५० (१-९) विहव्यः । प्राजापत्या अनुष्टुप्; ४४ त्रिपदा गायत्रीगर्भानुष्टुप्; ५० त्रिष्टुप् ।

(७) यं वयं मृगयामहे तं वधै स्तृणवामहै । व्यात्ते परमेष्ठिनो ब्रह्मणापीपदाम तम् ॥४२॥
वैश्वानरस्य दंष्ट्राभ्यां हेतिस्तं समधादभि । इयं तं प्सात्वाहुतिः समिद्देवी सहीयसी ॥४३॥
राज्ञो वरुणस्य बन्धोऽसि । सोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमन्ने प्राणे बधान ॥४४॥
यत्ते अन्नं भुवस्पत आक्षियति पृथिवीमनु । तस्य नस्त्वं भुवस्पते संप्रयच्छ प्रजापते ॥४५॥
अपो दिव्या अचायिषं रसेन समपृक्ष्महि । पयस्वानग्न आगमं तं मा सं सृज वर्चसा ॥४६॥
सं माग्ने वर्चसा सृज सं प्रजया समायुषा ।
विद्युर्मे अस्य देवा इन्द्रो विद्यात्सह ऋषिभिः ॥४७॥
यदग्ने अद्य मिथुना शपातो यद्वाचस्तृष्टं जनयन्त रेभाः ।
मन्योर्मनसः शरव्या जायते या तया विध्य हृदये यातुधानान् ॥४८॥ (१६४)

परा शृणीहि तपसा यातुधानान्पराग्ने रक्षो हरसा शृणीहि ।
परार्चिषा मूरदेवां छृणीहि परासुतृपः शोशुचतः शृणीहि ॥४९॥
अपामस्मै वज्रं प्र हरामि चतुर्भृष्टिं शीर्षभिद्याय विद्वान् ।
सो अस्याङ्गानि प्र शृणातु सर्वा तन्मे देवा अनु जानन्तु विश्वे ॥५०॥(१७)(१६६)

(६) मणिबंधनम् ।

१-३५ बृहस्पतिः । फालमणि, वनस्पतिः, ३ आपः । अनुष्टुप्; १, ४, २१ गायत्री; ५ षट्पदा जगती; ६ सप्तपदा विराट् शक्करी; ७-१० त्र्यवसाना अष्टपदाष्टिः (१० नवपदा धृतिः); ११, २०, २३-२७ पथ्यापङ्क्तिः, १२-१७ त्र्यवसाना सप्तपदा शक्करी; ३१ त्र्यवसाना षट्पदा जगती; ३५ पञ्चपदा त्र्यनुष्टुब्गर्भा जगती ।

अरातीयोर्भ्रातृव्यस्य दुर्हार्दो द्विषतः शिरः । अपि वृश्चाम्योजसा ॥ १ ॥
वर्म मह्यमयं मणिः फालाज्जातः करिष्यति । पूर्णो मन्थेन मागमद्रसेन सह वर्चसा ॥ २ ॥
यत्त्वा शिक्वः परावधीत्तक्षा हस्तेन वास्या ।
आपस्त्वा तस्माज्जीवलाः पुनन्तु शुचयः शुचिम् ॥ ३ ॥
हिरण्यस्रगयं मणिः श्रद्धां यज्ञं महो दधत् । गृहे वसतु नोऽतिथिः ॥ ४ ॥
तस्मै घृतं सुरां मध्वन्नमन्नं क्षदामहे ।
स नः पितेव पुत्रेभ्यः श्रेयःश्रेयश्चिकित्सतु भूयोभूयः श्वःश्वो देवेभ्यो मणिरेत्य ॥५॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्मणिं फालं घृतश्चुतमुग्रं खदिरमोजसे ।
तमग्निः प्रत्यमुञ्चत सो अस्मै दुह आज्यं भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥६॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्मणिं फालं घृतश्चुतमुग्रं खदिरमोजसे ।
तमिन्द्रः प्रत्यमुञ्चतौजसे वीर्याय कम् ।
सो अस्मै बलमिद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥ ७ ॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्मणिं फालं घृतश्चुतमुग्रं खदिरमोजसे ।
तं सोमः प्रत्यमुञ्चत महे श्रोत्राय चक्षसे ।
सो अस्मै वर्च इद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥ ८ ॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्मणिं फालं घृतश्चुतमुग्रं खदिरमोजसे ।
तं सूर्यः प्रत्यमुञ्चत तेनेमा अजयद्दिशः ।
सो अस्मै भूतिमिद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥ ९ ॥ (१७५)

यमबध्नाद्बृहस्पतिर्मणिं फालं घृतश्चुतमुग्रं खदिरमोजसे ।
तं बिभ्रच्चन्द्रमा मणिमसुराणां पुरोऽजयद्दानवानां हिरण्ययीः ।
सो अस्मै श्रियमिद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥१०॥ (१८)
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे ।
सो अस्मै वाजिनं दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥११॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे । तेनेमां मणिना कृषिमश्विनावभि रक्षतः ।
स भिषग्भ्यां महो दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥१२॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे । तं बिभ्रत्सविता मणिं तेनेदमजयत्स्वः ।
सो अस्मै सूनृतां दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥१३॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे । तमापो बिभ्रतीर्मणिं सदा धावन्त्यक्षिताः ।
स आभ्योऽमृतमिद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥१४॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे । तं राजा वरुणो मणिं प्रत्यमुञ्चत शंभुवम् ।
सो अस्मै सत्यमिद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥१५॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे । तं देवा बिभ्रतो मणिं सर्वांल्लोकान्युधाजयन् ।
स एभ्यो जितिमिद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥१६॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्वाताय मणिमाशवे । तमिमं देवता मणिं प्रत्यमुञ्चन्त शंभुवम् ।
स आभ्यो विश्वमिद् दुहे भूयोभूयः श्वःश्वस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥१७॥
ऋतवस्तमबध्नतार्तवास्तमबध्नत । संवत्सरस्तं बद्ध्वा सर्वं भूतं वि रक्षति ॥१८॥
अन्तर्देशा अबध्नत प्रदिशस्तमबध्नत । प्रजापतिसृष्टो मणिर्द्विषतो मेऽधराँ अकः ॥१९॥
अथर्वाणो अबध्नताथर्वणा अबध्नत ।
तैर्मेदिनो अङ्गिरसो दस्यूनां बिभिदुः पुरस्तेन त्वं द्विषतो जहि ॥२०॥ (१९)
तं धाता प्रत्यमुञ्चत स भूतं व्यकल्पयत् । तेन त्वं द्विषतो जहि ॥२१॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्देवेभ्यो असुरक्षितिम् । स मायं मणिरागमद्रसेन सह वर्चसा ॥२२॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्देवेभ्यो असुरक्षितिम् ।
स मायं मणिरागमत्सह गोभिरजाविभिरन्नेन प्रजया सह ॥२३॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्देवेभ्यो असुरक्षितिम् ।
स मायं मणिरागमत्सह व्रीहियवाभ्यां महसा भूत्या सह ॥२४॥ (१९०)

यमबध्नाद्बृहस्पतिर्देवेभ्यो असुरक्षितिम् ।
स मायं मणिरागमन्मधोर्घृतस्य धारया कीलालेन मणिः सह ॥२५॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्देवेभ्यो असुरक्षितिम् ।
स मायं मणिरागमदूर्जया पयसा सह द्रविणेन श्रिया सह ॥२६॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्देवेभ्यो असुरक्षितिम् ।
स मायं मणिरागमत्तेजसा त्विष्या सह यशसा कीर्त्या सह ॥२७॥
यमबध्नाद्बृहस्पतिर्देवेभ्यो असुरक्षितिम् । स मायं मणिरागमत्सर्वाभिर्भूतिभिः सह ॥२८॥
तमिमं देवता मणिं मह्यं ददतु पुष्टये । अभिभुं क्षत्रवर्धनं सपत्नदम्भनं मणिम् ॥२९॥
ब्रह्मणा तेजसा सह प्रति मुञ्चामि मे शिवम् ।
असपत्नः सपत्नहा सपत्नान्मेऽधराँ अकः ॥३०॥ (२०)
उत्तरं द्विषतो मामयं मणिः कृणोतु देवजाः ।
यस्य लोका इमे त्रयः पयो दुग्धमुपासते ।
स मायमधि रोहतु मणिः श्रैष्ठ्याय मूर्धतः ॥३१॥
यं देवाः पितरो मनुष्या उपजीवन्ति सर्वदा । स मायमधि रोहतु मणिः श्रैष्ठ्याय मूर्धतः ॥३२॥
यथा बीजमुर्वरायां कृष्टे फालेन रोहति । एवा मयि प्रजा पशवोऽन्नमन्नं वि रोहतु ॥३३॥
यस्मै त्वा यज्ञवर्धन मणे प्रत्यमुचं शिवम् ।
तं त्वं शतदक्षिण मणे श्रैष्ठ्याय जिन्वतात् ॥३४॥
एतमिध्मं समाहितं जुषाणो अग्ने प्रति हर्य होमैः ।
तस्मिन्विदेम सुमतिं स्वस्ति प्रजां चक्षुः पशून्त्समिद्धे जातवेदसि ब्रह्मणा ॥३५॥ (२१) (२०१)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥३॥

(७) सर्वाधारवर्णनम् ।

१-४४ अथर्वा । स्कम्भः आत्मा वा । त्रिष्टुप्; १ विराड् जगती; २, ८ भुरिक्; ७,१३ परोष्णिक्; १०, १४, १६, १८, १९ उपरिष्टाद् बृहती; ११,१२,१५,२०,२२,३९ उपरिष्टाज्ज्योतिर्जगति; १७ त्र्यवसाना षट्पदा जगती; २१ बृहतीगर्भा उष्णिक्; २३-३०, ३७, ४० अनुष्टुप्; ३१ मध्ये ज्योतिर्जगती; ३२, ३४, ३६ उपरिष्टाद्विराड् बृहती; ३३ पराविराडनुष्टुप्; ३५ चतुष्पदा जगती; ३८, ४२-४३ त्रिष्टुप्; ४१ आर्षी त्रिपदा गायत्री; ४४ एका० आर्च्यनुष्टुप् ।

[४] कस्मिन्नङ्गे तपो अस्याधि तिष्ठति कस्मिन्नङ्ग ऋतमस्याध्याहितम् ।
क्व व्रतं क्व श्रद्धास्य तिष्ठति कस्मिन्नङ्गे सत्यमस्य प्रतिष्ठितम् ॥१॥ (२०२)

कस्मादङ्गाद्दीप्यते अग्निरस्य कस्मादङ्गात्पवते मातरिश्वा ।
कस्मादङ्गाद्वि मिमीतेऽधि चन्द्रमा मह स्कम्भस्य मिमानो अङ्गम् ॥ २ ॥
कस्मिन्नङ्गे तिष्ठति भूमिरस्य कस्मिन्नङ्गे तिष्ठत्यन्तरिक्षम् ।
कस्मिन्नङ्गे तिष्ठत्याहिता द्यौः कस्मिन्नङ्गे तिष्ठत्युत्तरं दिवः ॥ ३ ॥
क्व१ प्रेप्सन्दीप्यत ऊर्ध्वो अग्निः क्व१ प्रेप्सन्पवते मातरिश्वा ।
यत्र प्रेप्सन्तीरभियन्त्यावृतः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥ ४ ॥
क्वार्धमासाः क्व यन्ति मासाः संवत्सरेण सह संविदानाः ।
यत्र यन्त्यृतवो यत्रार्तवाः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥ ५ ॥
क्व१ प्रेप्सन्ती युवती विरूपे अहोरात्रे द्रवतः संविदाने ।
यत्र प्रेप्सन्तीरभियन्त्यापः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥ ६ ॥
यस्मिन्त्स्तब्ध्वा प्रजापतिर्लोकान्त्सर्वाँ अधारयत् ।
स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥ ७ ॥
यत्परममवमं यच्च मध्यमं प्रजापतिः ससृजे विश्वरूपम् ।
कियता स्कम्भः प्र विवेश तत्र यन्न प्राविशत्कियत्तद्बभूव ॥ ८ ॥
कियता स्कम्भः प्र विवेश भूतं कियद्भविष्यदन्वाशयेऽस्य ।
एकं यदङ्गमकृणोत्सहस्रधा कियता स्कम्भः प्र विवेश तत्र ॥ ९ ॥
यत्र लोकांश्च कोशांश्चापो ब्रह्म जना विदुः ।
असच्च यत्र सच्चान्त स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥१०॥ (२२)

यत्र तपः पराक्रम्य व्रतं धारयत्युत्तरम् ।
ऋतं च यत्र श्रद्धा चापो ब्रह्म समाहिताः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥११॥
यस्मिन्भूमिरन्तरिक्षं द्यौर्यस्मिन्नध्याहिता ।
यत्राग्निश्चन्द्रमाः सूर्यो वातस्तिष्ठन्त्यार्पिताः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥१२॥
यस्य त्रयस्त्रिंशद्देवा अङ्गे सर्वे समाहिताः ।
स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥१३॥
यत्र ऋषयः प्रथमजा ऋचः साम यजुर्मही ।
एकर्षिर्यस्मिन्नार्पितः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥१४॥
यत्रामृतं च मृत्युश्च पुरुषेऽधि समाहिते ।
समुद्रो यस्य नाड्य१: पुरुषेऽधि समाहिताः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥१५॥ (२१६)

यस्य चतस्रः प्रदिशो नाड्य१स्तिष्ठन्ति प्रथमाः ।
यज्ञो यत्र पराक्रान्तः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥१६॥
ये पुरुषे ब्रह्म विदुस्ते विदुः परमेष्ठिनम् ।
यो वेद परमेष्ठिनं यश्च वेद प्रजापतिम् ॥
ज्येष्ठं ये ब्राह्मणं विदुस्ते स्कम्भमनुसंविदुः ॥१७॥
यस्य शिरो वैश्वानरश्चक्षुरङ्गिरसोऽभवन् ।
अङ्गानि यस्य यातवः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥१८॥
यस्य ब्रह्म मुखमाहुर्जिह्वां मधुकशामुत ।
विराजमूधो यस्याहुः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥१९॥
यस्मादृचो अपातक्षन्यजुर्यस्मादपाकषन् ।
सामानि यस्य लोमान्यथर्वाङ्गिरसो मुखं स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥२०॥ (२३)
असच्छाखां प्रतिष्ठन्तीं परममिव जना विदुः ।
उतो सन्मन्यन्तेऽवरे ये ते शाखामुपासते ॥२१॥
यत्रादित्याश्च रुद्राश्च वसवश्च समाहिताः ।
भूतं च यत्र भव्यं च सर्वे लोकाः प्रतिष्ठिताः स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥२२॥
यस्य त्रयस्त्रिंशद्देवा निधिं रक्षन्ति सर्वदा ।
निधिं तमद्य को वेद यं देवा अभिरक्षथ ॥२३॥
यत्र देवा ब्रह्मविदो ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते ।
यो वै तान्विद्यात्प्रत्यक्षं स ब्रह्मा वेदिता स्यात् ॥२४॥
बृहन्तो नाम ते देवा येऽसतः परि जज्ञिरे ।
एकं तदङ्गं स्कम्भस्यासदाहुः परो जनाः ॥२५॥
यत्र स्कम्भः प्रजनयन्पुराणं व्यवर्तयत् । एकं तदङ्गं स्कम्भस्य पुराणमनुसंविदुः ॥२६॥
यस्य त्रयस्त्रिंशद्देवा अङ्गे गात्रा विभेजिरे । तान्वै त्रयस्त्रिंशद्देवानेके ब्रह्मविदो विदुः ॥२७॥
हिरण्यगर्भं परममनत्युद्यं जना विदुः । स्कम्भस्तदग्रे प्रासिञ्चद्धिरण्यं लोके अन्तरा ॥२८॥
स्कम्भे लोकाः स्कम्भे तपः स्कम्भेऽध्यृतमाहितम् ।
स्कम्भं त्वा वेद प्रत्यक्षमिन्द्रे सर्वं समाहितम् ॥२९॥
इन्द्रे लोका इन्द्रे तप इन्द्रेऽध्यृतमाहितम् ।
इन्द्रं त्वा वेद प्रत्यक्षं स्कम्भे सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥३०॥ (२४) (२३१)

नाम नाम्ना जोहवीति पुरा सूर्यात्पुरोषसः ।
यदजः प्रथमं संबभूव स ह तत्स्वराज्यमियाय यस्मान्नान्यत्परमस्ति भूतम् ॥३१॥
यस्य भूमिः प्रमान्तरिक्षमुतोदरम् । दिवं यश्चक्रे मूर्धानं तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥३२॥
यस्य सूर्यश्चक्षुश्चन्द्रमाश्च पुनर्णवः । अग्निं यश्चक्र आस्यं तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥३३॥
यस्य वातः प्राणापानौ चक्षुरङ्गिरसोऽभवन् । दिशो यश्चक्रे प्रज्ञानीस्तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥३४॥
स्कम्भो दाधार द्यावापृथिवी उभे इमे स्कम्भो दाधारोर्वन्तरिक्षम् ।
स्कम्भो दाधार प्रदिशः षडुर्वीः स्कम्भ इदं विश्वं भुवनमा विवेश ॥३५॥
यः श्रमात्तपसो जातो लोकान्त्सर्वान्त्समानशे । सोमं यश्चक्रे केवलं तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥३६॥
कथं वातो नेलयति कथं न रमते मनः । किमापः सत्यं प्रेप्सन्तीर्नेलयन्ति कदा चन ॥३७॥
महद्यक्षं भुवनस्य मध्ये तपसि क्रान्तं सलिलस्य पृष्ठे ।
तस्मिन् छ्रयन्ते य उ के च देवा वृक्षस्य स्कन्धः परित इव शाखाः ॥३८॥
यस्मै हस्ताभ्यां पादाभ्यां वाचा श्रोत्रेण चक्षुषा ।
यस्मै देवाः सदा बलिं प्रयच्छन्ति विमितेऽमितं स्कम्भं तं ब्रूहि कतमः स्विदेव सः ॥३९॥
अप तस्य हतं तमो व्यावृत्तः स पाप्मना ।
सर्वाणि तस्मिन् ज्योतींषि यानि त्रीणि प्रजापतौ ॥४०॥
यो वेतसं हिरण्ययं तिष्ठन्तं सलिले वेद । स वै गुह्यः प्रजापतिः ॥४१॥
तन्त्रमेके युवती विरूपे अभ्याक्रामं वयतः षण्मयूखम् ।
प्रान्या तन्तूंस्तिरते धत्ते अन्या नाप वृञ्जाते न गमातो अन्तम् ॥४२॥
तयोरहं परिनृत्यन्त्योरिव न वि जानामि यतरा परस्तात् ।
पुमानेनद्वयत्युद्गृणत्ति पुमानेनद्वि जभाराधि नाके ॥४३॥
इमे मयूखा उप तस्तभुर्दिवं सामानि चक्रुस्तसराणि वातवे ॥४४॥ (२५) (२४५)

(८) ज्येष्ठब्रह्मवर्णनम् ।

१-४४ कुत्सः । आत्मा । त्रिष्टुप्; १ उपरिष्टाद्विराड्बृहती; २ बृहतीगर्भानुष्टुप्; ५ भुरिगनुष्टुप्; ६, १४, १९-२१, २३, २५, २९, ३१-३४, ३७-३८, ४१, ४३ अनुष्टुप्; ७ पराबृहती; १० अनुष्टुब्गर्भा; ११ जगती; १२ पुरोबृहती त्रिष्टुब्गर्भार्षी पङ्क्तिः; १५, २७ भुरिग्बृहती; २२ पुरउष्णिक्; २६ द्व्यनुष्टुब्गर्भानुष्टुप्; ३० भुरिक्; ३९ बृहतीगर्भा; ४२ विराड् गायत्री ।

यो भूतं च भव्यं च सर्वं यश्चाधितिष्ठति । स्वर्यस्य च केवलं तस्मै ज्येष्ठाय ब्रह्मणे नमः ॥ १ ॥
स्कम्भेनेमे विष्टभिते द्यौश्च भूमिश्च तिष्ठतः । स्कम्भ इदं सर्वमात्मन्वद्यत्प्राणन्निमिषच्च यत् ॥२॥(२४७)

तिस्रो ह प्रजा अत्यायमायन्न्य१न्या अर्कमभितोऽविशन्त ।
बृहन्ह तस्थौ रजसो विमानो हरितो हरिणीरा विवेश ॥ ३ ॥
द्वादश प्रधयश्चक्रमेकं त्रीणि नभ्यानि क उ तच्चिकेत ।
तत्राहतास्त्रीणि शतानि शङ्कवः षष्टिश्च खीला अविचाचला ये ॥ ४ ॥
इदं सवितर्वि जानीहि षड्यमा एक एकजः ।
तस्मिन्हापित्वमिच्छन्ते य एषामेक एकजः ॥ ५ ॥
आविः सन्निहितं गुहा जरन्नाम महत्पदम् ।
तत्रेदं सर्वमार्पितमेजत्प्राणत्प्रतिष्ठितम् ॥ ६ ॥
एकचक्रं वर्तत एकनेमि सहस्राक्षरं प्र पुरो नि पश्चा ।
अर्धेन विश्वं भुवनं जजान यदस्यार्धं क्व१ तद्बभूव ॥ ७ ॥
पञ्चवाही वहत्यग्रमेषां प्रष्टयो युक्ता अनुसंवहन्ति ।
अयातमस्य ददृशे न यातं परं नेदीयोऽवरं दवीयः ॥ ८ ॥
तिर्यग्बिलश्चमस ऊर्ध्वबुध्नस्तस्मिन्यशो निहितं विश्वरूपम् ।
तदासत ऋषयः सप्त साकं ये अस्य गोपा महतो बभूवुः ॥ ९ ॥
या पुरस्ताद्युज्यते या च पश्चाद्या विश्वतो युज्यते या च सर्वतः ।
यया यज्ञः प्राङ् तायते तां त्वा पृच्छामि कतमा सर्चाम् ॥१०॥ (२६)
यदेजति पतति यच्च तिष्ठति प्राणदप्राणन्निमिषच्च यद्भुवत् ।
तदाधार पृथिवीं विश्वरूपं तत्संभूय भवत्येकमेव ॥११॥
अनन्तं विततं पुरुत्रानन्तमन्तवच्चा समन्ते ।
ते नाकपालश्चरति विचिन्वन्विद्वान्भूतमुत भव्यमस्य ॥१२॥
प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तरदृश्यमानो बहुधा वि जायते ।
अर्धेन विश्वं भुवनं जजान यदस्यार्धं कतमः स केतुः ॥१३॥
ऊर्ध्वं भरन्तमुदकं कुम्भेनेवोदहार्यम् ।
पश्यन्ति सर्वे चक्षुषा न सर्वे मनसा विदुः ॥१४॥
दूरे पूर्णेन वसति दूर ऊनेन हीयते ।
महद्यक्षं भुवनस्य मध्ये तस्मै बलिं राष्ट्रभृतो भरन्ति ॥१५॥
यतः सूर्य उदेत्यस्तं यत्र च गच्छति ।
तदेव मन्येऽहं ज्येष्ठं तदु नात्येति किं चन ॥१६॥ (२६१)

ये अर्वाङ्मध्यं उत वा पुराणं वेदं विद्वांसमभितो वदन्ति ।
आदित्यमेव ते परि वदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं त्रिवृतं च हंसम् ॥१७॥
सहस्राह्ण्यं वियतावस्य पक्षौ हरेर्हंसस्य पततः स्वर्गम् ।
स देवान्त्सर्वानुरस्युपदद्य संपश्यन्याति भुवनानि विश्वा ॥१८॥
सत्येनोर्ध्वस्तपति ब्रह्मणार्वाङ् वि पश्यति ।
प्राणेन तिर्यङ् प्राणति यस्मिन् ज्येष्ठमधि श्रितम् ॥१९॥
यो वै ते विद्यादरणी याभ्यां निर्मथ्यते वसु ।
स विद्वान् ज्येष्ठं मन्येत स विद्याद्ब्राह्मणं महत् ॥२०॥ (२७)
अपादग्रे समभवत्सो अग्रे स्व१राभरत् । चतुष्पाद्भूत्वा भोग्यः सर्वमादत्त भोजनम् ॥२१॥
भोग्यो भवदथो अन्नमदद्बहु । यो देवमुत्तरावन्तमुपासातै सनातनम् ॥२२॥
सनातनमेनमाहुरुताद्य स्यात्पुनर्णवः ।
अहोरात्रे प्र जायेते अन्यो अन्यस्य रूपयोः ॥२३॥
शतं सहस्रमयुतं न्यर्बुदमसंख्येयं स्वमस्मिन्निविष्टम् ।
तदस्य घ्नन्त्यभिपश्यत एव तस्माद्देवो रोचत एष एतत् ॥२४॥
बालादेकमणीयस्कमुतैकं नेव दृश्यते । ततः परिष्वजीयसी देवता सा मम प्रिया ॥२५॥
इयं कल्याण्य१जरा मर्त्यस्यामृता गृहे । यस्मै कृता शये स यश्चकार जजार सः ॥२६॥
त्वं स्त्री त्वं पुमानसि त्वं कुमार उत वा कुमारी ।
त्वं जीर्णो दण्डेन वञ्चसि त्वं जातो भवसि विश्वतोमुखः ॥२७॥
उतैषां पितोत वा पुत्र एषामुतैषां ज्येष्ठ उत वा कनिष्ठः ।
एको ह देवो मनसि प्रविष्टः प्रथमो जातः स उ गर्भे अन्तः ॥२८॥
पूर्णात्पूर्णमुदचति पूर्णं पूर्णेन सिच्यते ।
उतो तदद्य विद्याम यतस्तत्परिषिच्यते ॥२९॥
एषा सनत्नी सनमेव जातैषा पुराणी परि सर्वं बभूव ।
मही देव्यु१षसो विभाती सैकेनैकेन मिषता वि चष्टे ॥३०॥ (२८)
अविर्वै नाम देवतर्तेनास्ते परीवृता ।
तस्या रूपेणेमे वृक्षा हरिता हरितस्रजः ॥३१॥
अन्ति सन्तं न जहात्यन्ति सन्तं न पश्यति ।
देवस्य पश्य काव्यं न ममार न जीर्यति ॥३२॥ (२७७)

अपूर्वेणेषिता वाचस्ता वदन्ति यथायथम् ।
वदन्तीर्यत्र गच्छन्ति तदाहुर्ब्राह्मणं महत् ॥३३॥
यत्र देवाश्च मनुष्याश्चारा नाभाविव श्रिताः ।
अपां त्वा पुष्पं पृच्छामि यत्र तन्मायया हितम् ॥३४॥
येभिर्वात इषितः प्रवाति ये ददन्ते पञ्च दिशः सध्रीचीः ।
य आहुतिमत्यमन्यन्त देवा अपां नेतारः कतमे त आसन् ॥३५॥
इमामेषां पृथिवीं वस्त एकोऽन्तरिक्षं पर्येको बभूव ।
दिवमेषां ददते यो विधर्ता विश्वा आशाः प्रति रक्षन्त्येके ॥३६॥
यो विद्यात्सूत्रं विततं यस्मिन्नोताः प्रजा इमाः ।
सूत्रं सूत्रस्य यो विद्यात्स विद्याद्ब्राह्मणं महत् ॥३७॥
वेदाहं सूत्रं विततं यस्मिन्नोताः प्रजा इमाः ।
सूत्रं सूत्रस्याहं वेदाथो यद्ब्राह्मणं महत् ॥३८॥
यदन्तरा द्यावापृथिवी अग्निरैत्प्रदहन्विश्वदाव्यः ।
यत्रातिष्ठन्नेकपत्नीः परस्तात्क्वेवासीन्मातरिश्वा तदानीम् ॥३९॥
अप्स्वासीन्मातरिश्वा प्रविष्टः प्राविष्टा देवाः सलिलान्यासन् ।
बृहन्ह तस्थौ रजसो विमानः पवमानो हरित आ विवेश ॥४०॥
उत्तरेणेव गायत्रीममृतेऽधि वि चक्रमे । साम्ना ये साम संविदुरजस्तद्ददृशे क्व ॥४१॥
निवेशनः संगमनो वसूनां देव इव सविता सत्यधर्मा ।
इन्द्रो न तस्थौ समरे धनानाम् ॥४२॥
पुण्डरीकं नवद्वारं त्रिभिर्गुणेभिरावृतम् । तस्मिन्यद्यक्षमात्मन्वत्तद्वै ब्रह्मविदो विदुः ॥४३॥
अकामो धीरो अमृतः स्वयंभू रसेन तृप्तो न कुतश्चनोनः ।
तमेव विद्वान्न बिभाय मृत्योरात्मानं धीरमजरं युवानम् ॥४४॥ (२९) (२८९)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(९) शतौदना गौः ।

१-२७ अथर्वा । शतौदना । अनुष्टुप्; १ त्रिष्टुप्; १२ पथ्याङ्क्तिः; २५ द्व्यनुष्टुब्गर्भानुष्टुप्; २६ पञ्चपदा बृहत्यनुष्टुबुष्णिग्गर्भा जगती; २७ पञ्चपदातिजागतानुष्टुग्गर्भा शक्वरी ।

[५] अघायतामपि नह्या मुखानि सपत्नेषु वज्रमर्पयैतम् ।
इन्द्रेण दत्ता प्रथमा शतौदना भ्रातृव्यघ्नी यजमानस्य गातुः ॥ १ ॥ (२९०)

वेदिष्टे चर्म भवतु बर्हिर्लोमानि यानि ते ।
एषा त्वा रशनाग्रभीद् ग्रावा त्वैषोऽधि नृत्यतु ॥ २ ॥
बालास्ते प्रोक्षणीः सन्तु जिह्वा सं मार्ष्ट्वघ्न्ये ।
शुद्धा त्वं यज्ञिया भूत्वा दिवं प्रेहि शतौदने ॥ ३ ॥
यः शतौदनां पचति कामप्रेण स कल्पते ।
प्रीता ह्यस्यर्त्विजः सर्वे यन्ति यथायथम् ॥ ४ ॥
स स्वर्गमा रोहति यत्रादस्त्रिदिवं दिवः ।
अपूपनाभिं कृत्वा यो ददाति शतौदनाम् ॥ ५ ॥
स तांल्लोकान्त्समाप्नोति ये दिव्या ये च पार्थिवाः ।
हिरण्यज्योतिषं कृत्वा यो ददाति शतौदनाम् ॥ ६ ॥
ये ते देवि शमितारः पक्तारो ये च ते जनाः ।
ते त्वा सर्वे गोप्स्यन्ति मैभ्यो भैषीः शतौदने ॥ ७ ॥
वसवस्त्वा दक्षिणत उत्तरान्मरुतस्त्वा ।
आदित्याः पश्चाद्गोप्स्यन्ति साग्निष्टोममति द्रव ॥ ८ ॥
देवाः पितरो मनुष्या गन्धर्वाप्सरसश्च ये ।
ते त्वा सर्वे गोप्स्यन्ति सातिरात्रमति द्रव ॥ ९ ॥
अन्तरिक्षं दिवं भूमिमादित्यान्मरुतो दिशः ।
लोकान्त्स सर्वानाप्नोति यो ददाति शतौदनाम् ॥१०॥ (३०)
घृतं प्रोक्षन्ती सुभगा देवी देवान्गमिष्यति । पक्तारमघ्न्ये मा हिंसीर्दिवं प्रेहि शतौदने॥११॥
ये देवा दिविषदो अन्तरिक्षसदश्च ये ये चेमे भूम्यामधि ।
तेभ्यस्त्वं धुक्ष्व सर्वदा क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥१२॥
यत्ते शिरो यत्ते मुखं यौ कर्णौ ये च ते हनू ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥१३॥
यौ त ओष्ठौ ये नासिके ये शृङ्गे ये च तेऽक्षिणी ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥१४॥
यत्ते क्लोमा यद्धृदयं पुरीतत्सहकण्ठिका । आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥१५॥
यत्ते यकृद्ये मतस्ने यदान्त्रं याश्च ते गुदाः । आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥१६॥
यस्ते प्लाशिर्यो वनिष्ठुर्यौ कुक्षी यच्च चर्म ते। आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥१७॥ (३०६)

यत् ते मज्जा यदस्थि यन्मांसं यच्च लोहितम् ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥१८॥
यौ ते बाहू ये दोषणी यावंसौ या च ते ककुत् ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥१९॥
यास्ते ग्रीवा ये स्कन्धा याः पृष्टीर्याश्च पर्शवः ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥२०॥ (३१)
यौ त ऊरू अष्ठीवन्तौ ये श्रोणी या च ते भसत् ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥२१॥
यत्ते पुच्छं ये ते बाला यदूधो ये च ते स्तनाः ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥२२॥
यास्ते जङ्घा याः कुष्ठिका ऋच्छरा ये च ते शफाः ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥२३॥
यत्ते चर्म शतौदने यानि लोमान्यघ्न्ये ।
आमिक्षां दुह्रतां दात्रे क्षीरं सर्पिरथो मधु ॥२४॥
क्रोडौ ते स्तां पुरोडाशावाज्येनाभिघारितौ ।
तौ पक्षौ देवि कृत्वा सा पक्तारं दिवं वह ॥२५॥
उलूखले मुसले यश्च चर्मणि यो वा शूर्पे तण्डुलः कणः ।
यं वा वातो मातरिश्वा पवमानो ममाथाग्निष्टद्धोता सुहुतं कृणोतु ॥२६॥
अपो देवीर्मधुमतीर्घृतश्चुतो ब्रह्मणां हस्तेषु प्रपृथक्सादयामि ।
यत्काम इदमभिषिञ्चामि वोऽहं तन्मे सर्वं सं पद्यतां वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥२७॥(३२)(३१६)

(१०) वशा गौः ।

१-३४ कश्यपः । वशा । अनुष्टुप्; १ ककुम्मती; ५ पञ्चपदा० स्कन्धोग्रीवी बृहती; ६, ८, १० विराड्; २३ बृहती; २४ उपरिष्टाद्बृहती; २६ आस्तारपङ्क्तिः; २७ शंकुमती; २९ त्रिपदा विराड्गायत्री; ३१ उष्णिग्गर्भा; ३२ विराट्पथ्याबृहती ।

नमस्ते जायमानायै जाताया उत ते नमः ।
बालेभ्यः शफेभ्यो रूपायाघ्न्ये ते नमः ॥ १ ॥ (३१७)

यो विद्यात्सप्त प्रवतः सप्त विद्यात्परावतः ।
शिरो यज्ञस्य यो विद्यात्स वशां प्रति गृह्णीयात् ॥ २ ॥
वेदाहं सप्त प्रवतः सप्त वेद परावतः ।
शिरो यज्ञस्याहं वेद सोमं चास्यां विचक्षणम् ॥ ३ ॥
यया द्यौर्यया पृथिवी ययापो गुपिता इमाः ।
वशां सहस्रधारां ब्रह्मणाच्छावदामसि ॥ ४ ॥
शतं कंसाः शतं दोग्धारः शतं गोप्तारो अधि पृष्ठे अस्याः ।
ये देवास्तस्यां प्राणन्ति ते वशां विदुरेकधा ॥ ५ ॥
यज्ञपदीराक्षीरा स्वधाप्राणा महीलुका ।
वशा पर्जन्यपत्नी देवाँ अप्येति ब्रह्मणा ॥ ६ ॥
अनु त्वाग्निः प्राविशदनु सोमो वशे त्वा ।
ऊधस्ते भद्रे पर्जन्यो विद्युतस्ते स्तना वशे ॥ ७ ॥
अपस्त्वं धुक्षे प्रथमा उर्वरा अपरा वशे ।
तृतीयं राष्ट्रं धुक्षेऽन्नं क्षीरं वशे त्वम् ॥ ८ ॥
यदादित्यैर्हूयमानोपातिष्ठ ऋतावरि ।
इन्द्रः सहस्रं पात्रान्त्सोमं त्वापाययद्वशे ॥ ९ ॥
यदनूचीन्द्रमैरात्त्व ऋषभोऽह्वयत् ।
तस्मात्ते वृत्रहा पयः क्षीरं क्रुद्धोऽहरद्वशे ॥१०॥ (३३)
यत्ते क्रुद्धो धनपतिरा क्षीरमहरद्वशे ।
इदं तदद्य नाकस्त्रिषु पात्रेषु रक्षति ॥११॥
त्रिषु पात्रेषु तं सोममा देव्यहरद्वशा ।
अथर्वा यत्र दीक्षितो बर्हिष्यास्त हिरण्यये ॥१२॥
सं हि सोमेनागत समु सर्वेण पद्वता ।
वशा समुद्रमध्यष्ठाद्गन्धर्वैः कलिभिः सह ॥१३॥
सं हि वातेनागत समु सर्वैः पतत्रिभिः ।
वशा समुद्रे प्रानृत्यदृचः सामानि बिभ्रती ॥१४॥
सं हि सूर्येणागत समु सर्वेण चक्षुषा ।
वशा समुद्रमत्यख्यद्भद्रा ज्योतींषि बिभ्रती ॥१५॥

अभीवृता हिरण्येन यदतिष्ठ ऋतावरि ।
अश्वः समुद्रो भूत्वाध्यस्कन्दद्वशे त्वा ॥१६॥
तद्भद्राः समगच्छन्त वशा देष्ट्र्यथो स्वधा ।
अथर्वा यत्र दीक्षितो बर्हिष्यास्त हिरण्यये ॥१७॥
वशा माता राजन्यस्य वशा माता स्वधे तव ।
वशायां यज्ञ आयुधं ततश्चित्तमजायत ॥१८॥
ऊर्ध्वो बिन्दुरुदचरद्ब्रह्मणः ककुदादधि ।
ततस्त्वं जज्ञिषे वशे ततो होताजायत ॥१९॥
आस्नस्ते गाथा अभवन्नुष्णिहाभ्यो बलं वशे ।
पाजस्याज्जज्ञे यज्ञ स्तनेभ्यो रश्मयस्तव ॥२०॥ (३४)
ईर्माभ्यामयनं जातं सक्थिभ्यां च वशे तव ।
आन्त्रेभ्यो जज्ञिरे अत्रा उदरादधि वीरुधः ॥२१॥
यदुदरं वरुणस्यानुप्राविशथा वशे ।
ततस्त्वा ब्रह्मोदह्वयत्स हि नेत्रमवेत्तव ॥२२॥
सर्वे गर्भादवेपन्त जायमानादसूस्वः ।
ससूव हि तामाहुर्वशेति ब्रह्मभिः क्लृप्तः स ह्यस्या बन्धुः ॥२३॥
युध एकः सं सृजति यो अस्या एक इद्वशी ।
तरांसि यज्ञा अभवन्तरसां चक्षुरभवद्वशा ॥२४॥
वशा यज्ञं प्रत्यगृह्णाद्वशा सूर्यमधारयत् ।
वशायामन्तरविशदोदनो ब्रह्मणा सह ॥२५॥
वशामेवामृतमाहुर्वशां मृत्युमुपासते ।
वशेदं सर्वमभवद्देवा मनुष्या३ असुराः पितर ऋषयः ॥२६॥
य एवं विद्यात्स वशां प्रति गृह्णीयात् ।
तथा हि यज्ञः सर्वपाद्दुहे दात्रेऽनपस्फुरन् ॥२७॥
तिस्रो जिह्वा वरुणस्यान्तर्दीद्यत्यासनि ।
तासां या मध्ये राजति सा वशा दुष्प्रतिग्रहा ॥२८॥
चतुर्धा रेतो अभवद्वशायाः ।
आपस्तुरीयममृतं तुरीयं यज्ञस्तुरीयं पशवस्तुरीयम् ॥२९॥ (३४५)

❀

वशा द्यौर्वशा पृथिवी वशा विष्णुः प्रजापतिः ।
वशाया दुग्धमपिबन्त्साध्या वसवश्च ये　　॥३०॥
वशाया दुग्धं पीत्वा साध्या वसवश्च ये ।
ते वै ब्रध्नस्य विष्टपि पयो अस्या उपासते　　॥३१॥
सोममेनामेके दुह्रे घृतमेक उपासते ।
य एवं विदुषे वशां ददुस्ते गतास्त्रिदिवं दिवः　　॥३२॥
ब्राह्मणेभ्यो वशां दत्त्वा सर्वांल्लोकान्त्समश्नुते ।
ऋतं ह्यस्यामार्पितमपि ब्रह्माथो तपः　　॥३३॥
वशां देवा उप जीवन्ति वशां मनुष्या उत ।
वशेदं सर्वमभवद्यावत्सूर्यो विपश्यति　　॥३४॥ (३५) (३५०)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५॥
[इति त्रयोविंशतितमः प्रपाठकः ॥२३॥]

॥ इति दशमं काण्डं समाप्तम् ॥

मंत्रसंख्या–

नवमकाण्डस्यान्तपर्यन्तं	२६३६
दशमकाण्डस्य ...	३५०
सर्वयोगः	२९८६

एकादशं काण्डम् ।

(१) ब्रह्मौदनम् ।

१-३७ ब्रह्मा । ओदनः । त्रिष्टुप्; १ अनुष्टुब्गर्भा भुरिक्पङ्क्तिः; २ बृहतीगर्भा विराट्; ३ चतुष्पदा शाक्वरगर्भा जगती; ४, १५-१६ भूरिक्, ५ बृहतीगर्भा विराट्; ६ उष्णिक्; ८ विराड् गायत्री; ९ शाक्वरातिजागतगर्भा जगती; १० विराट् पुरोतिजगती विराड्जगती; ११ जगती; १७ विराड् जगती; १८ अतिजागतगर्भा परातिजागता विराडतिजगती, २० अतिजागतगर्भा शाक्वरा चतुष्पदा भुरिग्जगती; २१, २४-२६, २९ विराड् जगती (२९ भुरिक्); २७ अतिजागतगर्भा जगती; ३१ भुरिक्; ३५ चतुष्पदा ककुम्मत्युष्णिक्; ३६ पुरोविराड् (व्याघ्रादिष्ववगन्तव्या); ३७ विराड् जगती ।

[अथ चतुर्विंशतितमः प्रपाठकः ॥ २४ ॥

[१] अग्ने॒ जाय॒स्वादि॑तिर्नाथि॒तेयं ब्र॑ह्मौद॒नं प॑चति पु॒त्रका॑मा ।
स॒प्त॒ऋ॒षयो॑ भूत॒कृत॒स्ते त्वा॑ मन्थन्तु प्र॒जया॑ स॒हेह ॥ १ ॥
कृ॒णु॒त धू॒मं वृ॑षणः सखा॒योऽद्रो॑घावि॒ता वा॒चमच्छ॑ ।
अ॒यम॒ग्निः पृ॑तना॒षाट् सु॒वीरो॒ येन॑ दे॒वा अस॑हन्त॒ दस्यू॑न् ॥ २ ॥
अग्ने॑ऽजनिष्ठा मह॒ते वी॒र्या॑य ब्रह्मौद॒नाय॒ पक्त॑वे जातवेदः ।
स॒प्त॒ऋ॒षयो॑ भूत॒कृत॒स्ते त्वा॑जीजनन्न॒स्यै र॒यिं सर्व॑वीरं॒ नि य॑च्छ ॥ ३ ॥
समि॑द्धो अग्ने स॒मिधा॒ समि॑ध्यस्व वि॒द्वान्दे॒वान्य॒ज्ञियाँ॒ एह व॑क्षः ।
तेभ्यो॑ ह॒विः श्र॒पय॑ञ्जातवेद उत्त॒मं नाक॒मधि॑ रोहये॒मम् ॥ ४ ॥
त्रे॒धा भा॒गो निहि॑तो॒ यः पु॒रा वो॑ दे॒वानां॑ पितृ॒णां मर्त्या॑नाम् ।
अंशा॑न् जानीध्वं॒ वि भ॑जामि॒ तान्वो॒ यो दे॒वानां॒ स इ॒मां पा॑रयाति ॥ ५ ॥
अग्ने॒ सह॑स्वानभि॒भूर॒भीद॑सि॒ नीचो॒ न्यु॑ब्ज द्विष॒तः स॒पत्ना॑न् ।
इ॒यं मात्रा॑ मी॒यमा॑ना मि॒ता च॑ सजा॒तांस्ते॑ बलि॒हृत॑ः कृणोतु ॥ ६ ॥
सा॒कं स॑जा॒तैः पय॑सा स॒हैध्यु॒दु॑ब्जैनां मह॒ते वी॒र्या॑य ।
ऊ॒र्ध्वो नाक॒स्याधि॑ रोह वि॒ष्टपं॑ स्व॒र्गो लो॒क इ॒ति यं वद॑न्ति ॥ ७ ॥
इ॒यं म॒ही प्रति॑ गृह्णातु॒ चर्म॑ पृथि॒वी दे॒वी सु॑म॒न॒स्यमा॑ना ।
अथ॑ गच्छेम सु॒कृत॑स्य लो॒कम् ॥ ८ ॥ (८)

एतौ ग्रावाणौ सयुजा युङ्ग्धि चर्मणि निर्भिन्ध्यंशून्यजमानाय साधु ।
अवघ्नती नि जहि य इमां पृतन्यव ऊर्ध्वं प्रजामुद्भरन्त्युदूह ॥ ९ ॥
गृहाण ग्रावाणौ सकृतौ वीर हस्त आ ते देवा यज्ञिया यज्ञमगुः ।
त्रयो वरा यतमांस्त्वं वृणीषे तास्ते समृद्धीरिह राधयामि ॥१०॥ (१)
इयं ते धीतिरिदमु ते जनित्रं गृह्णातु त्वामदितिः शूरपुत्रा ।
परा पुनीहि य इमां पृतन्यवोऽस्यै रयिं सर्ववीरं नि यच्छ ॥११॥
उपश्वसे द्रुवये सीदता यूयं वि विच्यध्वं यज्ञियासस्तुषैः ।
श्रिया समानानति सर्वान्त्स्यामाधस्पदं द्विषतस्पादयामि ॥१२॥
परेहि नारि पुनरेहि क्षिप्रमपां त्वा गोष्ठोऽध्यरुक्षद्भराय ।
तासां गृह्णीताद्यतमा यज्ञिया असन्विभाज्य धीरीतरा जहीतात् ॥१३॥
एमा अगुर्योषितः शुम्भमाना उत्तिष्ठ नारि तवसं रभस्व ।
सुपत्नी पत्या प्रजया प्रजावत्या त्वागन्यज्ञः प्रति कुम्भं गृभाय ॥१४॥
ऊर्जो भागो निहितो यः पुरा व ऋषिप्रशिष्टाप आ भरैताः ।
अयं यज्ञो गातुविन्नाथवित्प्रजाविदुग्रः पशुविद्वीरविद्वो अस्तु ॥१५॥
अग्ने चरुर्यज्ञियस्त्वाध्यरुक्षच्छुचिस्तपिष्ठस्तपसा तपैनम् ।
आर्षेया दैवा अभिसंगत्य भागमिमं तपिष्ठा ऋतुभिस्तपन्तु ॥१६॥
शुद्धाः पूता योषितो यज्ञिया इमा आपश्चरुमव सर्पन्तु शुभ्राः ।
अदुः प्रजां बहुलान्पशून्नः पक्तौदनस्य सुकृतामेतु लोकम् ॥१७॥
ब्रह्मणा शुद्धा उत पूता घृतेन सोमस्यांशवस्तण्डुला यज्ञिया इमे ।
अपः प्र विशत प्रति गृह्णातु वश्चरुरिमं पक्त्वा सुकृतामेत लोकम् ॥१८॥
उरुः प्रथस्व महता महिम्ना सहस्रपृष्ठः सुकृतस्य लोके ।
पितामहाः पितरः प्रजोपजाहं पक्ता पञ्चदशस्ते अस्मि ॥१९॥
सहस्रपृष्ठः शतधारो अक्षितो ब्रह्मौदनो देवयानः स्वर्गः ।
अमूंस्त आ दधामि प्रजया रेषयैनान्बलिहाराय मृडतान्मह्यमेव ॥२०॥ (२)
उदेहि वेदिं प्रजया वर्धयैनां नुदस्व रक्षः प्रतरं धेह्येनाम् ।
श्रिया समानानति सर्वान्त्स्यामाधस्पदं द्विषतस्पादयामि ॥२१॥
अभ्यावर्तस्व पशुभिः सहैनां प्रत्यङेनां देवताभिः सहैधि ।
मा त्वा प्रापच्छपथो माभिचारः स्वे क्षेत्रे अनमीवा वि राज ॥२२॥ (२२)

ऋतेन॑ त॒ष्टा मन॑सा हि॒तैषा ब्र॑ह्मौद॒नस्य॒ विहि॑ता॒ वेदि॒रग्रे॑ ।
अं॒स॒द्रीं शु॒द्धामुप॑ धेहि ना॒रि तत्रौ॑द॒नं सा॑दय दै॒वाना॑म् ॥२३॥
अदि॑ते॒र्हस्तां॒ स्रुच॑मे॒तां द्वि॒तीयां॑ सप्तऋ॒षयो॑ भूत॒कृतो॒ याम॑कृण्वन् ।
सा गात्रा॑णि वि॒दुष्यो॑द॒नस्य॒ दर्वि॒र्वेद्या॒मध्ये॑नं चिनोतु ॥२४॥
शृ॒तं त्वा॑ ह॒व्यमुप॑ सीदन्तु दै॒वा नि॒ःसृप्या॒ग्नेः पुन॑रे॒नान्प्र सी॑द ।
सोमे॑न पू॒तो ज॒ठरे॑ सीद ब्र॒ह्मणा॑मार्षे॒यास्ते॒ मा रि॑षन्प्राशि॒तार॑ः ॥२५॥
सोम॑ राजन्त्सं॒ज्ञान॒मा व॑पैभ्य॒ः सुब्रा॑ह्मणा य॒त॒मे त्वो॑प॒सीदा॑न् ।
ऋषी॑नार्षे॒यांस्तप॒सोऽधि॑ जा॒तान्ब्र॑ह्मौद॒ने सु॒हवा॑ जोहवीमि ॥२६॥
शु॒द्धाः पू॒ता यो॒षितो॑ य॒ज्ञिया॑ इ॒मा ब्र॒ह्मणां॒ हस्ते॑षु प्रपृ॒थक्सा॑दयामि ।
यत्का॑म इ॒दम॑भिषि॒ञ्चामि॑ वो॒ऽहमिन्द्रो॑ म॒रुत्वा॒न्त्स द॑दादि॒दं मे॑ ॥२७॥
इ॒दं मे॒ ज्योति॑र॒मृतं॒ हिर॑ण्यं प॒क्वं क्षेत्रा॑त्काम॒दुघा॑ म ए॒षा ।
इ॒दं धन॒ं नि द॑धे ब्राह्म॒णेषु॑ कृण्वे पन्थां॑ पि॒तृषु॒ यः स्व॒र्गः ॥२८॥
अ॒ग्नौ तुषा॒ना व॑प जा॒तवे॑दसि प॒रः क॒म्बूकां॒ अप॑ मृड्ढि दू॒रम् ।
ए॒तं शु॑श्रुम गृह॒राजस्य॑ भा॒गमथो॑ विद्म निर्ऋ॑तेर्भाग॒धेय॑म् ॥२९॥
श्राम्य॑त॒ः पच॑तो विद्धि सुन्व॒तः पन्थां॑ स्व॒र्गमधि॑ रोहयैनम् ।
येन॒ रोहा॒त्पर॑मा॒पद्य॒ यद्वय॑ उत्त॒मं नाकं॑ पर॒मं व्यो॑म ॥३०॥ (३)
ब॒भ्रेर॑ध्वर्यो॒ मुख॑मे॒तद्वि मृ॒ड्ढ्याज्या॑य लो॒कं कृ॑णुहि प्रवि॒द्वान् ।
घृ॒तेन॒ गात्रानु॒ सर्वा॒ वि मृ॑ड्ढि कृण्वे पन्थां॑ पि॒तृषु॒ यः स्व॒र्गः ॥३१॥
ब॒भ्रे रक्ष॑ः स॒मद॒मा व॑पैभ्यो॒ऽब्राह्मणा य॒त॒मे त्वो॑प॒सीदा॑न् ।
पु॒रीषि॒णः प्रथ॑मानाः पु॒रस्ता॑दार्षे॒यास्ते॒ मा रि॑षन्प्राशि॒तार॑ः ॥३२॥
आ॒र्षे॒येषु॒ नि द॑ध ओदन त्वा॒ नाना॑र्षेया॒णाम॒प्य॒स्त्यत्र॑ ।
अ॒ग्निर्मे॑ गो॒प्ता म॒रुत॑श्च॒ सर्वे॒ विश्वे॑ दे॒वा अ॒भि र॑क्षन्तु प॒क्वम् ॥३३॥
य॒ज्ञं दुहा॑नं॒ सद॒मित्प्रपी॑न॒ं पुमां॑सं धे॒नुं सद॑नं र॒यीणाम् ।
प्र॒जा॒मृ॒त॒त्वमु॒त दी॒र्घमायू॑ रा॒यश्च॒ पोषै॒रुप॑ त्वा सदेम ॥३४॥
वृ॒ष॒भो॑ऽसि स्व॒र्ग ऋषी॑नार्षे॒यान्ग॑च्छ ।
सु॒कृतां॑ लो॒के सी॑द॒ तत्र॑ नौ संस्कृ॒तम् ॥३५॥
स॒मा॒चि॒नु॒ष्वा॒नु॒सं॒प्रया॒ह्यग्ने॑ प॒थः क॑ल्पय दे॒व॒याना॑न् ।
ए॒तैः सु॑कृ॒तैरनु॑ गच्छेम य॒ज्ञं नाके॒ तिष्ठ॑न्त॒मधि॑ स॒प्तर॑श्मौ ॥३६॥ (३६)

येन॑ दे॒वा ज्योति॑षा॒ द्यामु॒दाय॑न्ब्रह्मौद॒नं प॒क्त्वा सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒कम् ।
तेन॑ गेष्म सुकृ॒तस्य॑ लो॒कं स्व॑रा॒रोह॑न्तो अ॒भि नाक॑मुत्त॒मम् ॥३७॥ (४) (३७)

(२) रुद्रः ।

१-३१ अथर्वा । भव-शर्व-रुद्राः । त्रिष्टुप् ; १ परातिजागता विराड्जगती; २ अनुष्टुब्गर्भा पञ्चपदा पथ्याजगती; ३ चतुष्पदा स्वराडुष्णिक्; ४-५, ७, १३, १५-१६, २१ अनुष्टुप्; ६ आर्षी गायत्री; ८ महाबृहती; ९ आर्षी; १० पुरोकृति त्रिपदा विराट्; ११ पञ्चपदा विराड्जगतीगर्भा शक्वरी; १२ भुरिक्; १४,१७-१९, २३, २६-२७ विराड्गायत्री; २० भुरिग्गायत्री; २२ विषमपादलक्ष्मा त्रिपदा महाबृहती; २४, २९ जगती; २५ पञ्चपदातिशक्वरी; ३० चतुष्पदा उष्णिक्; ३१ त्र्यवसाना विपरीतपाद लक्ष्मा षट्पदा (जगती?)।

भवा॑शर्वौ मृ॒डतं॒ माभि या॑तं॒ भूत॑पती॒ पशु॑पती॒ नमो॑ वाम् ।
प्रति॑हिता॒माय॑तां॒ मा वि स्रा॑ष्टं॒ मा नो॑ हिंसिष्टं॒ द्विप॑दो॒ मा चतु॑ष्पदः ॥१॥
शुने॑ क्रो॒ष्ट्रे मा शरी॑राणि॒ कर्त॑म॒लिक्ल॑वेभ्यो॒ गृध्रे॑भ्यो॒ ये च॑ कृ॒ष्णा अ॑वि॒ष्यवः॑ ।
मक्षि॑कास्ते पशुपते॒ वयां॑सि ते विघ॒से मा वि॑दन्त ॥२॥
क्रन्दा॑य ते प्रा॒णाय॒ याश्च॑ ते भव॒ रोप॑यः । नम॑स्ते रुद्र कृण्मः सहस्रा॒क्षाया॑मर्त्य ॥३॥
पुरस्ता॑त्ते॒ नमः॑ कृण्म उत्त॒राद॑ध॒रादु॒त । अ॒भीव॒र्गाद्दि॒वस्पर्य॒न्तरि॑क्षाय ते॒ नमः॑ ॥४॥
मुखा॑य ते पशुपते॒ यानि॒ चक्षूं॑षि ते भव । त्व॒चे रू॒पाय॑ सं॒दृशे॑ प्रती॒चीना॑य ते॒ नमः॑ ॥५॥
अङ्गे॑भ्यस्त उ॒दरा॑य जि॒ह्वाया॑ आ॒स्या॑य ते । द॒द्भ्यो ग॒न्धाय॑ ते॒ नमः॑ ॥६॥
अस्त्रा॒ नील॑शिखण्डेन सहस्रा॒क्षेण॑ वा॒जिना॑ । रु॒द्रेणा॑र्धकघा॒तिना॒ तेन॒ मा सम॑रामहि ॥७॥
स नो॑ भ॒वः परि॑ वृणक्तु॒ वि॒श्वत॒ आप॑ इवा॒ग्निः परि॑ वृणक्तु॒ नो भ॒वः ।
मा नो॒ऽभि मां॑स्त॒ नमो॑ अस्त्वस्मै ॥८॥
च॒तुर्नमो॑ अष्ट॒कृत्वो॑ भ॒वाय॒ दश॒ कृत्वः॑ पशुपते॒ नम॑स्ते ।
तवे॒मे पञ्च॑ प॒शवो॒ विभ॑क्ता॒ गावो॒ अश्वाः॒ पुरु॑षा अजा॒वयः॑ ॥९॥
तव॒ चत॑स्रः प्र॒दिश॒स्तव॒ द्यौस्तव॑ पृथि॒वी तवे॒दमु॑ग्रो॒र्वन्तरि॑क्षम् ।
तवे॒दं सर्व॑मात्म॒न्वद्यत्प्रा॒णत्पृ॑थि॒वीमनु॑ ॥१०॥ (५)
उ॒रुः कोशो॑ वसु॒धान॒स्तवा॒यं यस्मि॑न्नि॒मा विश्वा॒ भुव॑नान्य॒न्तः ।
स नो॑ मृड पशुपते॒ नम॑स्ते प॒रः क्रो॒ष्टारो॑ अभि॒भाः श्वानः॑ प॒रो य॑न्त्वघ॒रुदो॑ विके॒श्यः॑ ॥११॥ (४८)

धनुर्बिभर्षि हरितं हिरण्ययं सहस्रघ्नि शतवधं शिखण्डिनम् ।
रुद्रस्येषुश्चरति देवहेतिस्तस्यै नमो यतमस्यां दिशीऽतः ॥१२॥

योऽभियातो निलयते त्वां रुद्र निचिकीर्षति ।
पश्चादनुप्रयुङ्क्षे तं विद्धस्य पदनीरिव ॥१३॥

भवारुद्रौ सयुजा संविदानावुभावुग्रौ चरतो वीर्याय ।
ताभ्यां नमो यतमस्यां दिशीऽतः ॥१४॥

नमस्तेऽस्त्वायते नमो अस्तु परायते ।
नमस्ते रुद्र तिष्ठत आसीनायोत ते नमः ॥१५॥

नमः सायं नमः प्रातर्नमो रात्र्या नमो दिवा ।
भवाय च शर्वाय चोभाभ्यामकरं नमः ॥१६॥

सहस्राक्षमतिपश्यं पुरस्ताद्रुद्रमस्यन्तं बहुधा विपश्चितम् ।
मोपाराम जिह्वयेयमानम् ॥१७॥

श्यावाश्वं कृष्णमसितं मृणन्तं भीमं रथं केशिनः पादयन्तम् ।
पूर्वे प्रतीमो नमो अस्त्वस्मै ॥१८॥

मा नोऽभि स्रा मत्यं देवहेतिं मा नः क्रुधः पशुपते नमस्ते ।
अन्यत्रास्मद्दिव्यां शाखां वि धूनु ॥१९॥

मा नो हिंसीरधि नो ब्रूहि परि णो वृङ्ग्धि मा क्रुधः ।
मा त्वया समरामहि ॥२०॥ (६)

मा नो गोषु पुरुषेषु मा गृधो नो अजाविषु ।
अन्यत्रोग्र वि वर्तय पियारूणां प्रजां जहि ॥२१॥

यस्य तक्मा कासिका हेतिरेकमश्वस्येव वृषणः क्रन्द एति ।
अभिपूर्वं निर्णयते नमो अस्त्वस्मै ॥२२॥

योऽन्तरिक्षे तिष्ठति विष्टभितोऽयज्वनः प्रमृणन्देवपीयून् ।
तस्मै नमो दशभिः शक्वरीभिः ॥२३॥

तुभ्यमारण्याः पशवो मृगा वने हिता हंसाः सुपर्णाः शकुना वयांसि ।
तव यक्षं पशुपते अप्स्व१न्तस्तुभ्यं क्षरन्ति दिव्या आपो वृधे ॥२४॥ (६१)

शिंशुमारा अजगराः पुरीकया जषा मत्स्या रजसा येभ्यो अस्यसि ।
न ते दूरं न परिष्ठास्ति ते भव सद्यः सर्वान्परि
पश्यसि भूमिं पूर्वस्माद्धंस्युत्तरस्मिन्त्समुद्रे ॥२५॥
मा नो रुद्र तक्मना मा विषेण मा नः सं स्रा दिव्येनाग्निना ।
अन्यत्रास्मद्विद्युतं पातयैताम् ॥२६॥
भवो दिवो भव ईशे पृथिव्या भव आ पप्र उर्व१न्तरिक्षम् ।
तस्मै नमो यतमस्यां दिशी३तः ॥२७॥
भव राजन्यजमानाय मृड पशूनां हि पशुपतिर्बभूथ ।
यः श्रद्धाति सन्ति देवा इति चतुष्पदे द्विपदेऽस्य मृड ॥२८॥
मा नो महान्तमुत मा नो अर्भकं मा नो वहन्तमुत मा नो वक्ष्यतः ।
मा नो हिंसीः पितरं मातरं च स्वां तन्वं रुद्र मा रीरिषो नः ॥२९॥
रुद्रस्यैलबकारेभ्योऽसंसूक्तगिलेभ्यः ।
इदं महास्येभ्यः श्वभ्यो अकरं नमः ॥३०॥
नमस्ते घोषिणीभ्यो नमस्ते केशिनीभ्यः ।
नमो नमस्कृताभ्यो नमः संभुञ्जतीभ्यः ॥
नमस्ते देव सेनाभ्यः स्वस्ति नो अभयं च नः ॥३१॥ (७) (६८)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

(३) ओदनः ।

[१] १-५६ अथर्वा । ओदनः । (त्रयः पर्यायाः) । (१) १-३१ अथर्वा । बार्हस्पत्यौदनः । १, १४ आसुरी गायत्री; २ त्रिपदा समविषमा गायत्री, ३; ६, १० आसुरी पङ्क्तिः; ४, ८ साम्न्यनुष्टुप्; ५, १३, १५, २५ साम्न्युष्णिक्; ७, १९-२२ प्राजापत्यानुष्टुप्; ९, १७-१८ आसुर्यनुष्टुप्; ११ भुरिगार्च्यनुष्टुप् १२ याजुषी जगती; १६, २३ आसुरी बृहती; २४ त्रिपदा प्राजापत्या बृहती; २६ आर्च्युष्णिक्; २७, २८, २९ साम्नी बृहती, (२९ भुरिक्); ३० याजुषी त्रिष्टुप्; ३१ अल्पाचः पङ्क्तिरुत याजुषी ।

[२] (१) तस्यौदनस्य बृहस्पतिः शिरो ब्रह्म मुखम् ॥१॥
द्यावापृथिवी श्रोत्रे सूर्याचन्द्रमसावक्षिणी सप्तऋषयः प्राणापानाः ॥२॥
चक्षुर्मुसलं काम उलूखलम् ॥३॥ (७१)

दितिः शूर्पमदितिः शूर्पग्राही वातोऽपाविनक् ॥ ४ ॥
अश्वाः कणा गावस्तण्डुला मशकास्तुषाः ॥ ५ ॥
कब्रु फलीकरणाः शरोऽभ्रम् ॥ ६ ॥
श्याममयोऽस्य मांसानि लोहितमस्य लोहितम् ॥ ७ ॥
त्रपु भस्म हरितं वर्णः पुष्करमस्य गन्धः ॥ ८ ॥
खलः पात्रं स्फ्यावंसावीषे अनूक्ये ॥ ९ ॥
आन्त्राणि जत्रवो गुदा वरत्राः ॥१०॥
इयमेव पृथिवी कुम्भी भवति राध्यमानस्यौदनस्य द्यौरपिधानम् ॥११॥
सीताः पर्शवः सिकता ऊवध्यम् ॥१२॥
ऋतं हस्तावनेजनं कुल्योपसेचनम् ॥१३॥
ऋचा कुम्भ्यधिहितार्त्विज्येन प्रेषिता ॥१४॥
ब्रह्मणा परिगृहीता साम्ना पर्यूढा ॥१५॥
बृहदायवनं रथन्तरं दर्विः ॥१६॥
ऋतवः पक्तार आर्तवाः समिन्धते ॥१७॥
चरुं पञ्चबिलमुखं घर्मो३भीन्धे ॥१८॥
ओदनेन यज्ञवचः सर्वे लोकाः समाप्याः ॥१९॥
यस्मिन्त्समुद्रो द्यौर्भूमिस्त्रयोऽवरपरं श्रिताः ॥२०॥
यस्य देवा अकल्पन्तोच्छिष्टे षडशीतयः ॥२१॥
तं त्वौदनस्य पृच्छामि यो अस्य महिमा महान् ॥२२॥
स य ओदनस्य महिमानं विद्यात् ॥२३॥
नाल्प इति ब्रूयान्नानुपसेचन इति नेदं च किं चेति ॥२४॥
यावद्दाताभिमनस्येत तन्नाति वदेत् ॥२५॥
ब्रह्मवादिनो वदन्ति पराञ्चमोदनं प्राशी३ः प्रत्यञ्चा३मिति ॥२६॥
त्वमोदनं प्राशी३स्त्वामोदना३ इति ॥२७॥
पराञ्चं चैनं प्राशीः प्राणास्त्वा हास्यन्तीत्येनमाह ॥२८॥
प्रत्यञ्चं चैनं प्राशीरपानास्त्वा हास्यन्तीत्येनमाह ॥२९॥
नैवाहमोदनं न मामोदनः ॥३०॥
ओदन एवौदनं प्राशीत् ॥३१॥ (८) (९९)

[२] १-७२ मंत्रोक्ताः। ३२,३८,४१ (प्र०), ३२-४९ (सप्तम) साम्नी त्रिष्टुप्; ३२,३५,४२ (द्वि०), ३२-४९ (तृ०) ३३,३४,४४-४८ (पंच०) आसुरी गायत्री; ३२,४१,४३,४७ दैवी जगती; ३८,४४,४६ (द्वि०), ३२,३५-४३,४९ (पंच०) एकपदासुर्यनुष्टुप्; ३२-४९ (ष०) साम्न्यनुष्टुप्; ३३-४२ (प्र०) आर्च्यनुष्टुप्; ३७ (प्र०) साम्नी पङ्क्तिः; ३३,३६,४०,४७-४८ (द्वि०) आसुरी जगती; ३४,३७,४१,४३,४५ (द्वि०) आसुरी पङ्क्तिः; ३४ (च०) आसुरी त्रिष्टुप्; ३५,४६,४८ (च०) याजुषी गायत्री; ३६-३७,४० (च०) दैवी पंक्तिः; ३८-३९ (च०) प्राजापत्या गायत्री; ३९ (द्वि०) आसुर्युष्णिक्; ४२,४५,४९ (च०) दैवी त्रिष्टुप्; ४९ (द्वि०) एकपदा भुरिक्साम्नी बृहती ।

(२) ततश्चैनमन्येन शीर्ष्णा प्राशीर्येन चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
ज्येष्ठतस्ते प्रजा मरिष्यतीत्येनमाह ।
तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
बृहस्पतिना शीर्ष्णा । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥३२॥
ततश्चैनमन्याभ्यां श्रोत्राभ्यां प्राशीर्याभ्यां चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
बधिरो भविष्यसीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
द्यावापृथिवीभ्यां श्रोत्राभ्याम् । ताभ्यामेनं प्राशिषं ताभ्यामेनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥३३॥
ततश्चैनमन्याभ्यामक्षीभ्यां प्राशीर्याभ्यां चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
अन्धो भविष्यसीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
सूर्याचन्द्रमसाभ्यामक्षीभ्याम् । ताभ्यामेनं प्राशिषं ताभ्यामेनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥ ॥३४॥
ततश्चैनमन्येन मुखेन प्राशीर्येन चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
मुखतस्ते प्रजा मरिष्यतीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
ब्रह्मणा मुखेन । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥३५॥ (१०३)

ततश्चैनमन्यया जिह्वया प्राशीर्यया चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
जिह्वा ते मरिष्यतीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
अग्नेर्जिह्वया । तयैनं प्राशिषं तयैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥ ॥३६॥

ततश्चैनमन्यैर्दन्तैः प्राशीर्यैश्चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
दन्तास्ते शत्स्यन्तीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
ऋतुभिर्दन्तैः । तैरेनं प्राशिषं तैरेनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥३७॥

ततश्चैनमन्यैः प्राणापानैः प्राशीर्यैश्चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
प्राणापानास्त्वा हास्यन्तीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
सप्तर्षिभिः प्राणापानैः । तैरेनं प्राशिषं तैरेनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥३८॥

ततश्चैनमन्येन व्यचसा प्राशीर्येन चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
राजयक्ष्मस्त्वा हनिष्यतीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
अन्तरिक्षेण व्यचसा । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥३९॥

ततश्चैनमन्येन पृष्ठेन प्राशीर्येन चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
विद्युत्त्वा हनिष्यतीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
दिवा पृष्ठेन । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥४०॥ (१०८)

तर्तश्चैनमन्येनोरसा प्राशीर्येन चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
कृष्या न रात्स्यसीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
पृथिव्योरसा । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥४१॥

तर्तश्चैनमन्येनोदरेण प्राशीर्येन चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
उदरदारस्त्वा हनिष्यतीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
सत्येनोदरेण । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥४२॥

तर्तश्चैनमन्येन वस्तिना प्राशीर्येन चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
अप्सु मरिष्यसीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
समुद्रेण वस्तिना । तेनैनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥ ॥४३॥

तर्तश्चैनमन्याभ्यामूरुभ्यां प्राशीर्याभ्यां चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
ऊरू ते मरिष्यत इत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
मित्रावरुणयोरूरुभ्याम् । ताभ्यामेनं प्राशिषं ताभ्यामेनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥४४॥

तर्तश्चैनमन्याभ्यामष्ठीवद्भ्यां प्राशीर्याभ्यां चैतं पूर्व ऋषयः प्राश्नन् ।
स्रामो भविष्यसीत्येनमाह । तं वा अहं नार्वाञ्चं न पराञ्चं न प्रत्यञ्चम् ।
त्वष्टुरष्ठीवद्भ्याम् । ताभ्यामेनं प्राशिषं तेनैनमजीगमम् ।
एष वा ओदनः सर्वाङ्गः सर्वपरुः सर्वतनूः ।
सर्वाङ्ग एव सर्वपरुः सर्वतनूः सं भवति य एवं वेद ॥४५॥ (११३)

तत॑श्चैनम॒न्याभ्यां॒ पादा॑भ्यां॒ प्राशी॒र्याभ्यां॑ चै॒तं पूर्व॒ ऋष॑यः॒ प्राश्न॑न् ।
ब॒हु॒चा॒री भ॑विष्य॒सीत्ये॑नमाह । तं वा अ॒हं नार्वा॒ञ्चं न परा॒ञ्चं न प्र॒त्यञ्च॑म् ।
अ॒श्विनोः॒ पादा॑भ्याम् । ताभ्या॑मे॒नं प्राशि॑षं॒ ताभ्या॑मेनमजीगमम् ।
ए॒ष वा ओ॑द॒नः सर्वा॑ङ्गः॒ सर्व॑प॒रुः सर्व॑तनूः ।
सर्वा॑ङ्ग ए॒व सर्व॑प॒रुः सर्व॑तनूः॒ सं भ॑व॒ति य ए॒वं वेद॑ ॥४६॥

तत॑श्चैनम॒न्याभ्यां॒ प्रप॑दाभ्यां॒ प्राशी॒र्याभ्यां॑ चै॒तं पूर्व॒ ऋष॑यः॒ प्राश्न॑न् ।
स॒र्पस्त्वा॑ हनिष्य॒तीत्ये॑नमाह । तं वा अ॒हं नार्वा॒ञ्चं न परा॒ञ्चं न प्र॒त्यञ्च॑म् ।
स॒वि॒तुः प्रप॑दाभ्याम् । ताभ्या॑मे॒नं प्राशि॑षं॒ ताभ्या॑मेनमजीगमम् ।
ए॒ष वा ओ॑द॒नः सर्वा॑ङ्गः॒ सर्व॑प॒रुः सर्व॑तनूः ।
सर्वा॑ङ्ग ए॒व सर्व॑प॒रुः सर्व॑तनूः॒ सं भ॑व॒ति य ए॒वं वेद॑ ॥४७॥

तत॑श्चैनम॒न्याभ्यां॒ हस्ता॑भ्यां॒ प्राशी॒र्याभ्यां॑ चै॒तं पूर्व॒ ऋष॑यः॒ प्राश्न॑न् ।
ब्रा॒ह्म॒णं ह॑निष्य॒सीत्ये॑नमाह । तं वा अ॒हं नार्वा॒ञ्चं न परा॒ञ्चं न प्र॒त्यञ्च॑म् ।
ऋ॒तस्य॒ हस्ता॑भ्याम् । ताभ्या॑मे॒नं प्राशि॑षं॒ ताभ्या॑मेनमजीगमम् ।
ए॒ष वा ओ॑द॒नः सर्वा॑ङ्गः॒ सर्व॑प॒रुः सर्व॑तनूः ।
सर्वा॑ङ्ग ए॒व सर्व॑प॒रुः सर्व॑तनूः॒ सं भ॑व॒ति य ए॒वं वेद॑ ॥४८॥

तत॑श्चैनम॒न्यया॑ प्र॒ति॒ष्ठया॑ प्राशी॒र्यया॑ चै॒तं पूर्व॒ ऋष॑यः॒ प्राश्न॑न् ।
अ॒प्र॒ति॒ष्ठा॒नो॒ऽना॒य॒त॒नो म॑रिष्य॒सीत्ये॑नमाह ।
तं वा अ॒हं नार्वा॒ञ्चं न परा॒ञ्चं न प्र॒त्यञ्च॑म् । स॒त्ये प्र॑ति॒ष्ठाय॑ ।
तये॒नं प्राशि॑षं॒ तये॑नमजीगमम् । ए॒ष वा ओ॑द॒नः सर्वा॑ङ्गः॒ सर्व॑प॒रुः सर्व॑तनूः ।
सर्वा॑ङ्ग ए॒व सर्व॑प॒रुः सर्व॑तनूः॒ सं भ॑व॒ति य ए॒वं वेद॑ ॥४९॥ (९) (११७)

[३] १-७ मंत्रोक्ताः। ५० आसुर्यनुष्टुप्; ५१ आर्च्युष्णिक्; ५२ त्रिपदा भुरिक्साम्नी त्रिष्टुप्; ५३ आसुरी बृहती; ५४ द्विपदा भुरिक्साम्नी बृहती; ५५ साम्न्युष्णिक्; ५६ प्राजापत्या बृहती।

(३) ए॒तद्वै ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपं॒ यदो॑द॒नः ॥५०॥
ब्र॒ध्नलो॑को भवति ब्र॒ध्नस्य॑ वि॒ष्टपि॑ श्रयते॒ य ए॒वं वेद॑ ॥५१॥
ए॒तस्मा॒द्वा ओ॑द॒नात्त्रय॑स्त्रिंशतं लो॒कान्निर॑मिमीत प्र॒जाप॑तिः ॥५२॥
तेषां॑ प्र॒ज्ञाना॑य य॒ज्ञम॑सृजत ॥५३॥ (१२१)

स य एवं विदुष उपद्रष्टा भवति प्राणं रुणद्धि ॥५४॥
न च प्राणं रुणद्धि सर्वज्यानिं जीयते ॥५५॥
न च सर्वज्यानिं जीयते पुरैनं जरसः प्राणो जहाति ॥५६॥ (१०) (१२४)

(४) प्राणः ।

१–२६ भार्गवो वैदर्भिः । प्राणः । अनुष्टुप्; १ शङ्कुमती; ८ पथ्यापङ्क्तिः १४ निचृत; १५ भुरिक्; २० अनुष्टुब्गर्भा त्रिष्टुप्; २१ मध्येज्योतिर्जगती; २२ त्रिष्टुप्; २६ बृहतीगर्भा ।

प्राणाय नमो यस्य सर्वमिदं वशे । यो भूतः सर्वस्येश्वरो यस्मिन्त्सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥१॥
नमस्ते प्राण क्रन्दाय नमस्ते स्तनयित्नवे । नमस्ते प्राण विद्युते नमस्ते प्राण वर्षते ॥२॥
यत्प्राण स्तनयित्नुनाभिक्रन्दत्योषधीः । प्र वीयन्ते गर्भान्दधतेऽथो बह्वीर्वि जायन्ते ॥३॥
यत्प्राण ऋतावागतेऽभिक्रन्दत्योषधीः । सर्वं तदा प्र मोदते यत्किं च भूम्यामधि ॥४॥
यदा प्राणो अभ्यवर्षीद्वर्षेण पृथिवीं महीम् । पशवस्तत्प्र मोदन्ते महो वै नो भविष्यति ॥५॥
अभिवृष्टा ओषधयः प्राणेन समवादिरन् । आयुर्वै नः प्रातीतरः सर्वा नः सुरभीरकः ॥६॥
नमस्ते अस्त्वायते नमो अस्तु परायते । नमस्ते प्राण तिष्ठत आसीनायोत ते नमः ॥७॥
नमस्ते प्राण प्राणते नमो अस्त्वपानते ।
पराचीनाय ते नमः प्रतीचीनाय ते नमः सर्वस्मै त इदं नमः ॥८॥
या ते प्राण प्रिया तनूर्यो ते प्राण प्रेयसी । अथो यद्भेषजं तव तस्य नो धेहि जीवसे ॥९॥
प्राणः प्रजा अनु वस्ते पिता पुत्रमिव प्रियम् ।
प्राणो ह सर्वस्येश्वरो यच्च प्राणति यच्च न ॥१०॥ (११)
प्राणो मृत्युः प्राणस्तक्मा प्राणं देवा उपासते । प्राणो ह सत्यवादिनमुत्तमे लोक आ दधत् ॥११॥
प्राणो विराट् प्राणो देष्ट्री प्राणं सर्व उपासते ।
प्राणो ह सूर्यश्चन्द्रमाः प्राणमाहुः प्रजापतिम् ॥१२॥
प्राणापानौ व्रीहियवावनड्वान्प्राण उच्यते ।
यवे ह प्राण आहितोऽपानो व्रीहिरुच्यते ॥१३॥
अपानति प्राणति पुरुषो गर्भे अन्तरा । यदा त्वं प्राण जिन्वस्यथ स जायते पुनः ॥१४॥
प्राणमाहुर्मातरिश्वानं वातो ह प्राण उच्यते ।
प्राणे ह भूतं भव्यं च प्राणे सर्वं प्रतिष्ठितम् ॥१५॥ (१३९)

आथर्वणीराङ्गिरसीर्दैवीर्मनुष्यजा उत । ओषधयः प्र जायन्ते यदा त्वं प्राण जिन्वसि ॥१६॥
यदा प्राणो अभ्यवर्षीद्वर्षेण पृथिवीं महीम् । ओषधयः प्र जायन्तेऽथो याः काश्च वीरुधः ॥१७॥
यस्ते प्राणेदं वेद यस्मिंश्चासि प्रतिष्ठितः । सर्वे तस्मै बलिं हरानमुष्मिँल्लोक उत्तमे ॥१८॥
यथा प्राण बलिहृतस्तुभ्यं सर्वाः प्रजा इमाः । एवा तस्मै बलिं हरान्यस्त्वा शृणवत्सुश्रवः ॥१९॥

अन्तर्गर्भश्चरति देवतास्वाभूतो भूतः स उ जायते पुनः ।
स भूतो भव्यं भविष्यत्पिता पुत्रं प्र विवेशा शचीभिः ॥२०॥ (१२)

एकं पादं नोत्खिदति सलिलाद्धंस उच्चरन् ।
यदङ्ग स तमुत्खिदेन्नैवाद्य न श्वः स्यान्न रात्री नाहः स्यान्न व्युच्छेत्कदा चन ॥२१॥

अष्टाचक्रं वर्तत एकनेमि सहस्राक्षरं प्र पुरो नि पश्चा ।
अर्धेन विश्वं भुवनं जजान यदस्यार्धं कतमः स केतुः ॥२२॥

यो अस्य विश्वजन्मन ईशे विश्वस्य चेष्टतः । अन्येषु क्षिप्रधन्वने तस्मै प्राण नमोऽस्तु ते ॥२३॥
यो अस्य सर्वजन्मन ईशे सर्वस्य चेष्टतः । अतन्द्रो ब्रह्मणा धीरः प्राणो मानु तिष्ठतु ॥२४॥
ऊर्ध्वः सुप्तेषु जागार ननु तिर्यङ् नि पद्यते । न सुप्तमस्य सुप्तेष्वनु शुश्राव कश्चन ॥२५॥

प्राण मा मत्पर्यावृतो न मदन्यो भविष्यसि ।
अपां गर्भमिव जीवसे प्राण बध्नामि त्वा मयि ॥२६॥ (१३) (१५०)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(५) ब्रह्मचर्यम् ।

१-२६ ब्रह्मा । ब्रह्मचारी । त्रिष्टुप् ; १ पुरोतिजागताविराड्गर्भा; २ पञ्चपदा बृहतीगर्भा विराट् शाकरी; ३ उरोबृहती; ६ शाकरगर्भा चतुष्पदा जगती; ७ विराड्गर्भा; ८ पुरोतिजगता विराड् जगती; ९ बृहतीगर्भा; १० भुरिक् ; ११ जगती; १२ शाकरगर्भा चतुष्पदा विराडतिजगती; १३ जगती; १५ पुरस्ताद् ज्योतिः; १४, १६-२२ अनुष्टुप्; २३ पुरोबार्हतातिजागतगर्भा; २५ एकावसानार्च्युष्णिक्; २६ मध्येज्योतिरुष्णिग्गर्भा ।

[३] ब्रह्मचारीष्णंश्चरति रोदसी उभे तस्मिन्देवाः संमनसो भवन्ति ।
स दाधार पृथिवीं दिवं च स आचार्यं१ तपसा पिपर्ति ॥१॥

ब्रह्मचारिणं पितरो देवजनाः पृथग्देवा अनुसंयन्ति सर्वे ।
गन्धर्वा एनमन्वायन्त्रयस्त्रिंशत्त्रिशताः षट्सहस्राः
सर्वान्त्स देवांस्तपसा पिपर्ति ॥२॥ (१५२)

आचार्य उपनयमानो ब्रह्मचारिणं कृणुते गर्भमन्तः ।
तं रात्रीस्तिस्र उदरे बिभर्ति तं जातं द्रष्टुमभिसंयन्ति देवाः ॥ ३ ॥
इयं समित्पृथिवि द्यौर्द्वितीयोतान्तरिक्षं समिधा पृणाति ।
ब्रह्मचारी समिधा मेखलया श्रमेण लोकांस्तपसा पिपर्ति ॥ ४ ॥
पूर्वो जातो ब्रह्मणो ब्रह्मचारी घर्मं वसानस्तपसोदतिष्ठत् ।
तस्माज्जातं ब्राह्मणं ब्रह्म ज्येष्ठं देवाश्च सर्वे अमृतेन साकम् ॥ ५ ॥
ब्रह्मचार्येति समिधा समिद्धः कार्ष्णं वसानो दीक्षितो दीर्घश्मश्रुः ।
स सद्य एति पूर्वस्मादुत्तरं समुद्रं लोकान्त्संगृभ्य मुहुराचरिक्रत् ॥ ६ ॥
ब्रह्मचारी जनयन्ब्रह्मापो लोकं प्रजापतिं परमेष्ठिनं विराजम् ।
गर्भो भूत्वामृतस्य योनाविन्द्रो ह भूत्वासुरांस्ततर्ह ॥ ७ ॥
आचार्यस्ततक्ष नभसी उभे इमे उर्वी गम्भीरे पृथिवीं दिवं च ।
ते रक्षति तपसा ब्रह्मचारी तस्मिन्देवाः संमनसो भवन्ति ॥ ८ ॥
इमां भूमिं पृथिवीं ब्रह्मचारी भिक्षामा जभार प्रथमो दिवं च ।
ते कृत्वा समिधावुपास्ते तयोरार्पिता भुवनानि विश्वा ॥ ९ ॥
अर्वागन्यः परो अन्यो दिवस्पृष्ठाद्गुहा निधी निहितौ ब्राह्मणस्य ।
तौ रक्षति तपसा ब्रह्मचारी तत्केवलं कृणुते ब्रह्म विद्वान् ॥१०॥ (१४)
अर्वागन्य इतो अन्यः पृथिव्या अग्नी समेतो नभसी अन्तरेमे ।
तयोः श्रयन्ते रश्मयोऽधि दृढास्ताना तिष्ठति तपसा ब्रह्मचारी ॥११॥
अभिक्रन्दन्स्तनयन्नरुणः शितिङ्गो बृहच्छेपोऽनु भूमौ जभार ।
ब्रह्मचारी सिञ्चति सानौ रेतः पृथिव्यां तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः ॥१२॥
अग्नौ सूर्ये चन्द्रमसि मातरिश्वन्ब्रह्मचार्य१प्सु समिधमा दधाति ।
तासामर्चींषि पृथगभ्रे चरन्ति तासामाज्यं पुरुषो वर्षमापः ॥१३॥
आचार्यो मृत्युर्वरुणः सोम ओषधयः पयः ।
जीमूता आसन्त्सत्वानस्तैरिदं स्व१राभृतम् ॥१४॥
अमा घृतं कृणुते केवलमाचार्यो भूत्वा वरुणो यद्यदैच्छत्प्रजापतौ ।
तद् ब्रह्मचारी प्रायच्छत्स्वान्मित्रो अध्यात्मनः ॥१५॥
आचार्यो ब्रह्मचारी ब्रह्मचारी प्रजापतिः ।
प्रजापतिर्वि राजति विराडिन्द्रोऽभवद्वशी ॥१६॥ (१६६)

ब्रह्मचर्येण तपसा राजा राष्ट्रं वि रक्षति ।
आचार्यो ब्रह्मचर्येण ब्रह्मचारिणमिच्छते ॥१७॥
ब्रह्मचर्येण कन्या३ युवानं विन्दते पतिम् ।
अनड्वान्ब्रह्मचर्येणाश्वो घासं जिगीर्षति ॥१८॥

ब्रह्मचर्येण तपसा देवा मृत्युमपाघ्नत । इन्द्रो ह ब्रह्मचर्येण देवेभ्यः स्व१राभरत् ॥१९॥
ओषधयो भूतभव्यमहोरात्रे वनस्पतिः । संवत्सरः सहर्तुभिस्ते जाता ब्रह्मचारिणः ॥२०॥(१५)
पार्थिवा दिव्याः पशव आरण्या ग्राम्याश्च ये । अपक्षाः पक्षिणश्च ये ते जाता ब्रह्मचारिणः ॥२१॥
पृथक्सर्वे प्राजापत्याः प्राणानात्मसु बिभ्रति । तान्त्सर्वान्ब्रह्म रक्षति ब्रह्मचारिण्याभृतम् ॥२२॥

देवानामेतत्परिषूतमनभ्यारूढं चरति रोचमानम् ।
तस्माज्जातं ब्राह्मणं ब्रह्म ज्येष्ठं देवाश्च सर्वे अमृतेन साकम् ॥२३॥
ब्रह्मचारी ब्रह्म भ्राजद्बिभर्ति तस्मिन्देवा अधि विश्वे समोताः ।
प्राणापानौ जनयन्नाद्व्यानं वाचं मनो हृदयं ब्रह्म मेधाम् ॥२४॥
चक्षुः श्रोत्रं यशो अस्मासु धेह्यन्नं रेतो लोहितमुदरम् ॥२५॥
तानि कल्पद्ब्रह्मचारी सलिलस्य पृष्ठे तपोऽतिष्ठत्तप्यमानः समुद्रे ।
स स्नातो बभ्रुः पिङ्गलः पृथिव्यां बहु रोचते ॥२६॥(१६)(१७६)

[इति चतुर्विंशतितमः प्रपाठकः ॥२४॥]

(६) पापमोचनम् ।

१-२३ शन्तातिः । चन्द्रमाः, मन्त्रोक्ताः । अनुष्टुप्; २३ बृहतीगर्भा ।

[अथ पञ्चविंशतितमः प्रपाठकः ॥२५॥]

अग्निं ब्रूमो वनस्पतीनोषधीरुत वीरुधः । इन्द्रं बृहस्पतिं सूर्यं ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१॥
ब्रूमो राजानं वरुणं मित्रं विष्णुमथो भगम् । अंशं विवस्वन्तं ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥२॥
ब्रूमो देवं सवितारं धातारमुत पूषणम् । त्वष्टारमग्रियं ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥३॥
गन्धर्वाप्सरसो ब्रूमो अश्विना ब्रह्मणस्पतिम् । अर्यमा नाम यो देवस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥४॥
अहोरात्रे इदं ब्रूमः सूर्याचन्द्रमसावुभा । विश्वानादित्यान्ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥५॥
वातं ब्रूमः पर्जन्यमन्तरिक्षमथो दिशः । आशाश्च सर्वा ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥६॥
मुञ्चन्तु मा शपथ्यादहोरात्रे अथो उषाः । सोमो मा देवो मुञ्चतु यमाहुश्चन्द्रमा इति ॥७॥

पार्थिवा दिव्याः पशव आरण्या उत ये मृगाः ।
शकुन्तान्पक्षिणो ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥८॥ (१८४)

❀

भवाशर्वाविदं ब्रूमो रुद्रं पशुपतिश्च यः । इषूर्या एषां संविद्म ता नः सन्तु सदा शिवाः ॥९॥

दिवं ब्रूमो नक्षत्राणि भूमिं यक्षाणि पर्वतान् ।
समुद्रा नद्यो वेशन्तास्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१०॥ (१७)

सप्तर्षीन्वा इदं ब्रूमोऽपो देवीः प्रजापतिम् । पितृन्यमश्रेष्ठान्ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥११॥

ये देवा दिविषदो अन्तरिक्षसदश्च ये । पृथिव्यां शक्रा ये श्रितास्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१२॥

आदित्या रुद्रा वसवो दिवि देवा अथर्वाणः । अङ्गिरसो मनीषिणस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः॥१३॥

यज्ञं ब्रूमो यजमानमृचः सामानि भेषजा । यजूंषि होत्रा ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१४॥

पञ्च राज्यानि वीरुधां सोमश्रेष्ठानि ब्रूमः ।
दर्भो भङ्गो यवः सहस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१५॥

अरायान्ब्रूमो रक्षांसि सर्पान्पुण्यजनान्पितॄन् ।
मृत्यूनेकशतं ब्रूमस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१६॥

ऋतून्ब्रूम ऋतुपतीनार्तवानुत हायनान् ।
समाः संवत्सरान्मासांस्ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१७॥

एत देवा दक्षिणतः पश्चात्प्राञ्च उदेत ।
पुरस्तादुत्तराच्छक्रा विश्वे देवाः समेत्य ते नो मुंचन्त्वंहसः ॥१८॥

विश्वान्देवानिदं ब्रूमः सत्यसंधानृतावृधः । विश्वाभिः पत्नीभिः सह ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥१९॥

सर्वान्देवानिदं ब्रूमः सत्यसंधानृतावृधः । सर्वाभिः पत्नीभिः सह ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥२०॥

भूतं ब्रूमो भूतपतिं भूतानामुत यो वशी । भूतानि सर्वा संगत्य ते नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥२१॥

या देवीः पञ्च प्रदिशो ये देवा द्वादशर्तवः । संवत्सरस्य ये दंष्ट्रास्ते नः सन्तु सदा शिवाः ॥२२॥

यन्मातली रथक्रीतममृतं वेद भेषजम् । तदिन्द्रो अप्सु प्रावेशयत्तदापो दत्त भेषजम् ॥२३॥(१८)(१९९)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

(७) उच्छिष्ट-ब्रह्म-सूक्तम् ।

१-२७ अथर्वा । अध्यात्मं, उच्छिष्टः । अनुष्टुप्; ६ पुरोष्णिग्बार्हतपरा; २१ स्वराट्; २२ विराट् पथ्याबृहती ।

[४] उच्छिष्टे नाम रूपं चोच्छिष्टे लोक आहितः ।
उच्छिष्ट इन्द्रश्चाग्निश्च विश्वमन्तः समाहितम् ॥१॥

उच्छिष्टे द्यावापृथिवी विश्वं भूतं समाहितम् ।
आपः समुद्र उच्छिष्टे चन्द्रमा वात आहितः ॥२॥ (२०१)

सन्नुच्छिष्टे असंश्चोभौ मृत्युर्वाजः प्रजापतिः ।
लौक्या उच्छिष्ट आयत्ता व्रश्च द्रश्चापि श्रीर्मयि ॥ ३ ॥
दृढो दृंहस्थिरो न्यो ब्रह्म विश्वसृजो दश ।
नाभिमिव सर्वतश्चक्रमुच्छिष्टे देवताः श्रिताः ॥ ४ ॥
ऋक्साम यजुरुच्छिष्ट उद्गीथः प्रस्तुतं स्तुतम् ।
हिङ्कार उच्छिष्टे स्वरः साम्नो मेडिश्च तन्मयि ॥ ५ ॥
ऐन्द्राग्नं पावमानं महानाम्नीर्महाव्रतम् ।
उच्छिष्टे यज्ञस्याङ्गान्यन्तर्गर्भ इव मातरि ॥ ६ ॥
राजसूयं वाजपेयमग्निष्टोमस्तदध्वरः ।
अर्काश्वमेधावुच्छिष्टे जीवबर्हिर्मदिन्तमः ॥ ७ ॥
अग्न्याधेयमथो दीक्षा कामप्रश्छन्दसा सह ।
उत्सन्ना यज्ञाः सत्त्राण्युच्छिष्टेऽधि समाहिताः ॥ ८ ॥
अग्निहोत्रं च श्रद्धा च वषट्कारो व्रतं तपः ।
दक्षिणेष्टं पूर्तं चोच्छिष्टेऽधि समाहिताः ॥ ९ ॥
एकरात्रो द्विरात्रः सद्यःक्रीः प्रक्रीरुक्थ्यः ।
ओतं निहितमुच्छिष्टे यज्ञस्याणूनि विद्यया ॥१०॥ (१९)
चतूरात्रः पञ्चरात्रः षड्रात्रश्चोभयः सह ।
षोडशी सप्तरात्रश्चोच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे ये यज्ञा अमृते हिताः ॥११॥
प्रतीहारो निधनं विश्वजिच्चाभिजिच्च यः ।
साह्नातिरात्रावुच्छिष्टे द्वादशाहोऽपि तन्मयि ॥१२॥
सूनृता संनतिः क्षेमः स्वधोर्जामृतं सहः ।
उच्छिष्टे सर्वे प्रत्यञ्चः कामा कामेन तातृपुः ॥१३॥
नव भूमीः समुद्रा उच्छिष्टेऽधि श्रिता दिवः ।
आ सूर्यो भात्युच्छिष्टेऽहोरात्रे अपि तन्मयि ॥१४॥
उपहव्यं विषूवन्तं ये च यज्ञा गुहा हिताः ।
बिभर्ति भर्ता विश्वस्योच्छिष्टो जनितुः पिता ॥१५॥
पिता जनितुरुच्छिष्टोऽसोः पौत्रः पितामहः ।
स क्षियति विश्वस्येशानो वृषा भूम्यामतिघ्न्यः ॥१६॥ (२१५)

ऋतं सत्यं तपो राष्ट्रं श्रमो धर्मश्च कर्म च । भूतं भविष्यदुच्छिष्टे वीर्यं लक्ष्मीर्बलं बले ॥१७॥
समृद्धिरोज आकूतिः क्षत्रं राष्ट्रं षडुर्व्यः । संवत्सरोऽध्युच्छिष्ट इडा प्रैषा ग्रहा हविः ॥१८॥
चतुर्होतार आप्रियश्चातुर्मास्यानि नीविदः । उच्छिष्टे यज्ञा होत्राः पशुबन्धास्तदिष्टयः ॥१९॥

अर्धमासाश्च मासाश्चार्तवा ऋतुभिः सह ।
उच्छिष्टे घोषिणीरापः स्तनयित्नुः श्रुतिर्मही ॥२०॥ (२०)
शर्कराः सिकता अश्मान ओषधयो वीरुधस्तृणा ।
अभ्राणि विद्युतो वर्षमुच्छिष्टे संश्रिता श्रिता ॥२१॥
राद्धिः प्राप्तिः समाप्तिर्व्याप्तिर्मह एधतुः ।
अत्याप्तिरुच्छिष्टे भूतिश्चाहिता निहिता हिता ॥२२॥
यच्च प्राणति प्राणेन यच्च पश्यति चक्षुषा ।
उच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रितः ॥२३॥
ऋचः सामानि च्छन्दांसि पुराणं यजुषा सह ।
उच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रितः ॥२४॥
प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रमक्षितिश्च क्षितिश्च या ।
उच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रितः ॥२५॥
आनन्दा मोदाः प्रमुदोऽभीमोदमुदश्च ये ।
उच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रितः ॥२६॥
देवाः पितरो मनुष्या गन्धर्वाप्सरसश्च ये ।
उच्छिष्टाज्जज्ञिरे सर्वे दिवि देवा दिविश्रितः ॥२७॥ (२१) (२२६)

(८) अध्यात्मम् ।

१-३४ कौरूपथिः । अध्यात्मं, मन्युः । अनुष्टुप्; ३३ पथ्यापङ्क्तिः ।

यन्मन्युर्जायामावहत्संकल्पस्य गृहादधि ।
क आसं जन्याः के वराः क उ ज्येष्ठवरोऽभवत् ॥१॥
तपश्चैवास्तां कर्म चान्तर्महत्यर्णवे ।
त आसं जन्यास्ते वरा ब्रह्म ज्येष्ठवरोऽभवत् ॥२॥
दश साकमजायन्त देवा देवेभ्यः पुरा ।
यो वै तान्विद्यात्प्रत्यक्षं स वा अद्य महद्वदेत् ॥३॥ (२२९)

प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रमक्षितिश्च क्षितिश्च या ।
व्यानोदानौ वाङ्मनस्ते वा आकूतिमावहन् ॥ ४ ॥
अजाता आसन्नृतवोऽथो धाता बृहस्पतिः ।
इन्द्राग्नी अश्विना तर्हि कं ते ज्येष्ठमुपासत ॥ ५ ॥
तपश्चैवास्तां कर्म चान्तर्महत्यर्णवे ।
तपो ह जज्ञे कर्मणस्तत्ते ज्येष्ठमुपासत ॥ ६ ॥
येत आसीद्भूमिः पूर्वा यामद्धातय इद्विदुः ।
यो वै तां विद्यान्नामथा स मन्येत पुराणवित् ॥ ७ ॥
कुत इन्द्रः कुतः सोमः कुतो अग्निरजायत ।
कुतस्त्वष्टा समभवत्कुतो धाताजायत ॥ ८ ॥
इन्द्रादिन्द्रः सोमात्सोमो अग्नेरग्निरजायत ।
त्वष्टा ह जज्ञे त्वष्टुर्धातुर्धाताजायत ॥ ९ ॥
ये त आसन्दश जाता देवा देवेभ्यः पुरा ।
पुत्रेभ्यो लोकं दत्त्वा कस्मिंस्ते लोक आसते ॥१०॥
यदा केशानस्थि स्नाव मांसं मज्जानमाभरत् ।
शरीरं कृत्वा पादवत्कं लोकमनु प्राविशत् ॥११॥
कुतः केशान्कुतः स्नाव कुतो अस्थीन्याभरत् ।
अङ्गा पर्वाणि मज्जानं को मांसं कुत आभरत् ॥१२॥
संसिचो नाम ते देवा ये संभारान्त्समभरन् ।
सर्वं संसिच्य मर्त्यं देवाः पुरुषमाविशन् ॥१३॥
ऊरू पादावष्ठीवन्तौ शिरो हस्तावथो मुखम् ।
पृष्टीर्बर्जह्ये पार्श्वे कस्तत्समदधादृषिः ॥१४॥
शिरो हस्तावथो मुखं जिह्वां ग्रीवाश्च कीकसाः ।
त्वचा प्रावृत्य सर्वं तत्संधा समदधान्मही ॥१५॥
यत्तच्छरीरमशयत्संधया संहितं महत् ।
येनेदमद्य रोचते को अस्मिन्वर्णमाभरत् ॥१६॥
सर्वे देवा उपाशिक्षन्तदजानाद्वधूः सती ।
ईशा वशस्य या जाया सास्मिन्वर्णमाभरत् ॥१७॥

यदा त्वष्टा व्यतृणत्पिता त्वष्टुर्य उत्तरः ।
गृहं कृत्वा मर्त्यं देवाः पुरुषमाविशन् ॥१८॥
स्वप्नो वै तन्द्रीर्निर्ऋतिः पाप्मानो नाम देवताः ।
जरा खालत्यं पालित्यं शरीरमनु प्राविशन् ॥१९॥
स्तेयं दुष्कृतं वृजिनं सत्यं यज्ञो यशो बृहत् ।
बलं च क्षत्रमोजश्च शरीरमनु प्राविशन् ॥२०॥
भूतिश्च वा अभूतिश्च रातयोऽरातयश्च याः ।
क्षुधश्च सर्वास्तृष्णाश्च शरीरमनु प्राविशन् ॥२१॥
निन्दाश्च वा अनिन्दाश्च यच्च हन्तेति नेति च ।
शरीरं श्रद्धा दक्षिणाश्रद्धा चानु प्राविशन् ॥२२॥
विद्याश्च वा अविद्याश्च यच्चान्यदुपदेश्यम् ।
शरीरं ब्रह्म प्राविशदृचः सामाथो यजुः ॥२३॥
आनन्दा मोदाः प्रमुदोऽभीमोदमुदश्च ये ।
हसो नरिष्टा नृत्तानि शरीरमनु प्राविशन् ॥२४॥
आलापाश्च प्रलापाश्चाभीलापलपश्च ये ।
शरीरं सर्वे प्राविशन्नायुजः प्रयुजो युजः ॥२५॥
प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रमक्षितिश्च क्षितिश्च या ।
व्यानोदानौ वाङ्मनः शरीरेण त ईयन्ते ॥२६॥
आशिषश्च प्रशिषश्च संशिषो विशिषश्च याः ।
चित्तानि सर्वे संकल्पाः शरीरमनु प्राविशन् ॥२७॥
आस्तेयीश्च वास्तेयीश्च त्वरणाः कृपणाश्च याः ।
गुह्याः शुक्रा स्थूला अपस्ता बीभत्सावसादयन् ॥२८॥
अस्थि कृत्वा समिधं तदष्टापो असादयन् ।
रेतः कृत्वाज्यं देवाः पुरुषमाविशन् ॥२९॥
या आपो याश्च देवता या विराड् ब्रह्मणा सह ।
शरीरं ब्रह्म प्राविशच्छरीरेऽधि प्रजापतिः ॥३०॥
सूर्यश्चक्षुर्वातः प्राणं पुरुषस्य वि भेजिरे ।
अथास्येतरमात्मानं देवाः प्रायच्छन्नग्नये ॥३१॥

तस्माद्वै विद्वान्पुरुषमिदं ब्रह्मेति मन्यते ।
सर्वा ह्यस्मिन्देवता गावो गोष्ठ इवासते ॥३२॥
प्रथमेन प्रमारेण त्रेधा विष्वङ् वि गच्छति ।
अद एकेन गच्छत्यद एकेन गच्छतीहैकेन नि षेवते ॥३३॥
अप्सु स्तीमासु वृद्धासु शरीरमन्तरा हितम् ।
तस्मिञ्छवोऽध्यन्तरा तस्माच्छवोऽध्युच्यते ॥३४॥ (२४) (२६०)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(९) शत्रुनिवारणम् ।

१-२६ काङ्कायनः । अर्बुदिः । अनुष्टुप्; १ सप्तपदा विराट् शक्वरी त्र्यवसाना; ३ पुरोष्णिक्; ४ त्र्यवसाना उष्णिग्बृहतीगर्भा परा त्रिष्टुप् षट्पदातिजगती; ९, ११, १४, २३, २६ पथ्यापङ्क्तिः; १५, २२, २४-२५ त्र्यवसाना सप्तपदा शक्वरी; १६ त्र्यवसाना पञ्चपदा विराडुपरिष्टाज्ज्योतिस्त्रिष्टुप् ; १७ त्रिपदा गायत्री ।

[५] ये बाहवो या इषवो धन्वनां वीर्याणि च । असीन्परशूनायुधं चित्ताकूतं च यद्धृदि ।
सर्वं तदर्बुदे त्वममित्रेभ्यो दृशे कुरूदारांश्च प्र दर्शय ॥ १ ॥
उत्तिष्ठत सं नह्यध्वं मित्रा देवजना यूयम् । संदृष्टा गुप्ता वः सन्तु या नो मित्राण्यर्बुदे ॥ २ ॥
उत्तिष्ठतमा रभेथामादानसंदानाभ्याम् । अमित्राणां सेना अभि धत्तमर्बुदे ॥ ३ ॥
अर्बुदिर्नाम यो देव ईशानश्च न्यर्बुदिः । याभ्यामन्तरिक्षमावृतमियं च पृथिवी मही ।
ताभ्यामिन्द्रमेदिभ्यामहं जितमन्वेमि सेनया ॥ ४ ॥
उत्तिष्ठ त्वं देवजनार्बुदे सेनया सह । भञ्जन्नमित्राणां सेनां भोगेभिः परि वारय ॥ ५ ॥
सप्त जातान्न्यर्बुद उदाराणां समीक्षयन् । तेभिष्ट्वमाज्ये हुते सर्वैरुत्तिष्ठ सेनया ॥ ६ ॥
प्रतिघ्नानाश्रुमुखी कृधुकर्णी च क्रोशतु । विकेशी पुरुषे हते रदिते अर्बुदे तव ॥ ७ ॥
संकर्षन्ती करूकरं मनसा पुत्रमिच्छन्ती । पतिं भ्रातरमात्स्वान्रदिते अर्बुदे तव ॥ ८ ॥
अलिक्लवा जाष्कमदा गृध्राः श्येनाः पतत्रिणः ।
ध्वाङ्क्षाः शकुनयस्तृप्यन्त्वमित्रेषु समीक्षयन्रदिते अर्बुदे तव ॥ ९ ॥
अथो सर्वं श्वापदं मक्षिका तृप्यतु क्रिमिः ।
पौरुषेयेऽधि कुणपे रदिते अर्बुदे तव ॥१०॥(२५)
आ गृह्णीतं सं बृहतं प्राणापानान्न्यर्बुदे ।
निवाशा घोषाः सं यन्त्वमित्रेषु समीक्षयन्रदिते अर्बुदे तव ॥११॥ (२७१)

उद्वेपय सं विजन्तां भियामित्रान्त्सं सृज । उरुग्राहैर्बाह्वङ्कैर्विध्यामित्रान्न्यर्बुदे ॥१२॥
मुह्यन्त्वेषां बाहवश्चित्ताकूतं च यद्धृदि । मैषामुच्छेषि किं चन रदिते अर्बुदे तव ॥१३॥
प्रतिघ्नानाः सं धावन्तूरः पटूरावाघ्नानाः ।
अघारिणीर्विकेश्यो रुदत्यः पुरुषे हते रदिते अर्बुदे तव ॥१४॥
श्वन्वतीरप्सरसो रूपका उतार्बुदे । अन्तःपात्रे रेरिहतीं रिशां दुर्णिहितैषिणीम् ।
सर्वास्ता अर्बुदे त्वममित्रेभ्यो दृशे कुरूदारांश्च प्र दर्शय ॥१५॥
खड्रेऽधिचङ्क्रमां खर्विकां खर्ववासिनीम् ।
य उदारा अन्तर्हिता गन्धर्वाप्सरसश्च ये ।
सर्पा इतरजना रक्षांसि ॥१६॥
चतुर्दंष्ट्रांछ्यावदतः कुम्भमुष्काँ असृङ्मुखान् ।
स्वभ्यसा ये चोद्भ्यसाः ॥१७॥
उद्वेपय त्वमर्बुदेऽमित्राणाममूः सिचः ।
जयांश्च जिष्णुश्चामित्राँ जयतामिन्द्रमेदिनौ ॥१८॥
प्रब्लीनो मृदितः शयां हतोऽमित्रो न्यर्बुदे ।
अग्निजिह्वा धूमशिखा जयन्तीर्यन्तु सेनया ॥१९॥
तयार्बुदे प्रणुत्तानामिन्द्रो हन्तु वरंवरम् ।
अमित्राणां शचीपतिर्मामीषां मोचि कश्चन ॥२०॥ (२६)
उत्कसन्तु हृदयान्यूर्ध्वः प्राण उदीषतु ।
शौष्कास्यमनु वर्ततामित्रान्मोत मित्रिणः ॥२१॥
ये च धीरा ये चाधीराः पराञ्चो बधिराश्च ये ।
तमसा ये च तूपरा अथो बस्ताभिवासिनः ।
सर्वांस्ताँ अर्बुदे त्वममित्रेभ्यो दृशे कुरूदारांश्च प्रदर्शय ॥२२॥
अर्बुदिश्च त्रिषंधिश्चामित्रान्नो वि विध्यताम् ।
यथैषामिन्द्र वृत्रहन्हनाम शचीपतेऽमित्राणां सहस्रशः ॥२३॥
वनस्पतीन्वानस्पत्यानोषधीरुत वीरुधः । गन्धर्वाप्सरसः सर्पान्देवान्पुण्यजनान्पितॄन् ।
सर्वांस्ताँ अर्बुदे त्वममित्रेभ्यो दृशे कुरूदारांश्च प्र दर्शय ॥२४॥
ईशां वो मरुतो देव आदित्यो ब्रह्मणस्पतिः । ईशां व इन्द्रश्चाग्निश्च धाता मित्रः प्रजापतिः ।
ईशां व ऋषयश्चक्रुरमित्रेषु समीक्षयन्रदिते अर्बुदे तव ॥२५॥ (२८५)

तेषां सर्वेषामीशाना उत्तिष्ठत सं नह्यध्वं मित्रा देवजना यूयम् ।
इमं संग्रामं संजित्य यथालोकं वि तिष्ठध्वम् ॥२६॥ (२७) (२८६)

(१०) शत्रुनाशनम् ।

१-२७ भृग्वङ्गिराः । त्रिषन्धिः । अनुष्टुप् ; १ विराट्पथ्या बृहती; २ त्र्यवसाना षट्पदा त्रिष्टुब्गर्भातिजगति; ३ विराडास्तारपङ्क्तिः; ४ विराट्; ८ विराट् त्रिष्टुप्; ९ पुरोविराट् पुरस्ताज्ज्योतिस्त्रिष्टुप्; १२ त्रिपदा पथ्यापङ्क्तिः; १३ षट्पदा जगती; १६ त्र्यवसाना षट्पदा ककुम्मत्यनुष्टुप्त्रिष्टुब्गर्भा शक्वरी; १७ पथ्यापङ्क्तिः; २१ त्रिपदा गायत्री; २२ विराट्पुरस्ताद्बृहती; २५ ककुभ्; २६ प्रस्तारपङ्क्तिः ।

उत्तिष्ठत सं नह्यध्वमुदाराः केतुभिः सह । सर्पा इतरजना रक्षांस्यमित्राननु धावत ॥ १ ॥
ईशां वो वेद राज्यं त्रिषंधे अरुणैः केतुभिः सह ।
ये अन्तरिक्षे ये दिवि पृथिव्यां ये च मानवाः ।
त्रिषंधेस्ते चेतसि दुर्णामान उपासताम् ॥ २ ॥
अयोमुखाः सूचीमुखा अथो विकङ्कतीमुखाः ।
क्रव्यादो वातरंहस आ सजन्त्वमित्रान्वज्रेण त्रिषंधिना ॥ ३ ॥
अन्तर्धेहि जातवेद आदित्य कुणपं बहु । त्रिषंधेरियं सेना सुहितास्तु मे वशे ॥ ४ ॥
उत्तिष्ठ त्वं देवजनार्बुदे सेनया सह । अयं बलिर्व आहुतस्त्रिषंधेराहुतिः प्रिया ॥ ५ ॥
शितिपदी सं द्यतु शरव्येऽयं चतुष्पदी । कृत्येऽमित्रेभ्यो भव त्रिषंधेः सह सेनया ॥ ६ ॥
धूमाक्षी सं पततु कृधुकर्णी च क्रोशतु । त्रिषंधेः सेनया जिते अरुणाः सन्तु केतवः ॥ ७ ॥
अवायन्तां पक्षिणो ये वयांस्यन्तरिक्षे दिवि ये चरन्ति ।
श्वापदो मक्षिकाः सं रभन्तामामादो गृध्राः कुणपे रदन्ताम् ॥ ८ ॥
यामिन्द्रेण संधां समधत्था ब्रह्मणा च बृहस्पते ।
तयाहमिन्द्रसंधया सर्वान्देवानिह हुव इतो जयत मामुतः ॥ ९ ॥
बृहस्पतिराङ्गिरस ऋषयो ब्रह्मसंशिताः । असुरक्षयणं वधं त्रिषंधिं दिव्याश्रयन् ॥१०॥(२८)
येनासौ गुप्त आदित्य उभाविन्द्रश्च तिष्ठतः । त्रिषंधिं देवा अभजन्तौजसे च बलाय च ॥११॥
सर्वाँल्लोकान्त्समजयन्देवा आहुत्यानया ।
बृहस्पतिराङ्गिरसो वज्रं यमसिञ्चतासुरक्षयणं वधम् ॥१२॥
बृहस्पतिराङ्गिरसो वज्रं यमसिञ्चतासुरक्षयणं वधम् ।
तेनाहममूं सेनां नि लिम्पामि बृहस्पतेऽमित्रान्हन्म्योजसा ॥१३॥(२९९)

❀

सर्वे देवा अत्यायन्ति ते अश्नन्ति वषट् कृतम् । इमां जुषध्वमाहुतिमितो जयत मामुतः ॥१४॥
सर्वे देवा अत्यायन्तु त्रिषंधेराहुतिः प्रिया । संधां महतीं रक्षत ययाग्रे असुरा जिताः ॥१५॥
वायुरमित्राणामिष्वग्राण्याञ्चतु । इन्द्र एषां बाहून्प्रति भनक्तु मा शकन्प्रतिधामिषुम् ।
आदित्य एषामस्त्रं वि नाशयतु चन्द्रमा युतामगतस्य पन्थाम् ॥१६॥

यदि प्रेयुर्देवपुरा ब्रह्म वर्माणि चक्रिरे ।
तनूपानं परिपाणं कृण्वाना यदुपोचिरे सर्वं तदरसं कृधि ॥१७॥

क्रव्यादानुवर्तयन्मृत्युना च पुरोहितम् । त्रिषंधे प्रेहि सेनया जयामित्रान्प्र पद्यस्व ॥१८॥
त्रिषंधे तमसा त्वममित्रान्परि वारय । पृषदाज्यप्रणुत्तानां मामीषां मोचि कश्चन ॥१९॥
शितिपदी सं पतत्वमित्राणाममूः सिचः । मुह्यन्त्वद्यामूः सेना अमित्राणां न्यर्बुदे ॥२०॥ (२९)
मूढा अमित्रा न्यर्बुदे जह्येषां वरंवरम् । अनया जहि सेनया ॥२१॥
यश्च कवची यश्चाकवचोऽमित्रो यश्चाज्मनि । ज्यापाशैः कवचपाशैरज्मनाभिहतः शयाम् ॥२२॥
ये वर्मिणो येऽवर्माणो अमित्रा ये च वर्मिणः । सर्वांस्ताँ अर्बुदे हतांछ्वानोऽदन्तु भूम्याम् ॥२३॥

ये रथिनो ये अरथा असादा ये च सादिनः ।
सर्वानदन्तु तान्हतान्गृध्राः श्येनाः पतत्रिणः ॥२४॥
सहस्रकुणपा शेतामामित्री सेना समरे वधानाम् । विविद्धा ककजाकृता ॥२५॥
मर्माविधं रोरुवतं सुपर्णैरदन्तु दुश्चितं मृदितं शयानम् ।
य इमां प्रतीचीमाहुतिममित्रो नो युयुत्सति ॥२६॥
यां देवा अनुतिष्ठन्ति यस्या नास्ति विराधनम् ।
तयेन्द्रो हन्तु वृत्रहा वज्रेण त्रिषंधिना ॥२७॥ (३०) (३१३)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥
[इति पञ्चविंशतितमः प्रपाठकः ॥२५॥]

॥ इति एकादशं काण्डं समाप्तम् ॥

मंत्रसंख्या–
दशमकाण्डस्यान्तपर्यन्तं २९८६
एकदशकाण्डस्य ... ३१३

सर्वयोगः ३२९९

द्वादशं काण्डम् ।

(१) भूमिसूक्तम् ।

१-६३ अथर्वा । भूमिः । त्रिष्टुप्; २ भुरिक्; ४-६,१०,३८ त्र्यवसाना षट्पदा जगती; ७ प्रस्तारपङ्क्तिः ८, ११ त्र्यव० षट्० विराडष्टिः; ९ अनुष्टुप्; १२-१३, १५ पञ्चपदा शक्करी (१२-१३ त्र्यव०); १४ महाबृहती; १६, २१ एकाव० साम्नी त्रिष्टुप्; १८ त्र्यव० षट्० त्रिष्टुबनुष्टुब्गर्भातिशक्करी; १९-२० उरोबृहती (२० विराट्); २२ त्र्यव० षट्० विराडतिजगती; २३ पञ्चपदाविराडति जगती; २४ पञ्च० अनुष्टुब्गर्भाजगती; २५ त्र्यव० सप्त० उष्णिगनुष्टुब्गर्भा शक्करी; २६-२८, ३३,३५, ३९-४१, ५०, ५३-५४, ५६, ५९, ६३ अनुष्टुप् (५३ पुरोबार्हता); ३० विराड् गायत्री; ३२ पुरस्ताज्ज्योतिः ; ३४ त्र्यव० षट्० त्रिष्टुब्बृहतीगर्भातिजगती; ३६ विपरीतपादलक्ष्मा पङ्क्तिः; ३७ त्र्यव० पञ्च० शक्वरी; ४१ त्र्यव० षट्० ककुम्मती शक्वरी; ४२ स्वरानुष्टुप्; ४३ विराडास्तारपङ्क्तिः; ४४-४५, ४९ जगती; ४६ षट्प०अनुष्टुब्गर्भा परा शक्करी; ४७ षट्प० उष्णिगनुष्टुब्गर्भा परातिशक्वरी; ४८ पुरोष्णिक्; ५१ त्र्यव० षट्० अनुष्टुब्गर्भा ककुम्मती शक्वरी; ५२ पञ्च० अनुष्टुब्गर्भा परातिजगती; ५७ पुरोतिजागता जगती; ५८ पुरस्ताद्बृहती; ६१ पुरोबार्हता; ६२ पराविराट् ।

[अथ षड्विंशतितमः प्रपाठक ॥ २६ ॥]

[१] सत्यं बृहदृतमुग्रं दीक्षा तपो ब्रह्म यज्ञः पृथिवीं धारयन्ति ।
सा नो भूतस्य भव्यस्य पत्न्युरुं लोकं पृथिवी नः कृणोतु ॥ १ ॥
असंबाधं बध्यतो मानवानां यस्या उद्वतः प्रवतः समं बहु ।
नानावीर्या ओषधीर्या बिभर्ति पृथिवी नः प्रथतां राध्यतां नः ॥ २ ॥
यस्यां समुद्र उत सिन्धुरापो यस्यामन्नं कृष्टयः संबभूवुः ।
यस्यामिदं जिन्वति प्राणदेजत्सा नो भूमिः पूर्वपेये दधातु ॥ ३ ॥
यस्याश्चतस्रः प्रदिशः पृथिव्या यस्यामन्नं कृष्टयः संबभूवुः ।
या बिभर्ति बहुधा प्राणदेजत्सा नो भूमिर्गोष्वप्यन्ने दधातु ॥ ४ ॥
यस्यां पूर्वे पूर्वजना विचक्रिरे यस्यां देवा असुरानभ्यवर्तयन् ।
गवामश्वानां वयसश्च विष्ठा भगं वर्चः पृथिवी नो दधातु ॥ ५ ॥
विश्वंभरा वसुधानी प्रतिष्ठा हिरण्यवक्षा जगतो निवेशनी ।
वैश्वानरं बिभ्रती भूमिरग्निमिन्द्रऋषभा द्रविणे नो दधातु ॥ ६ ॥
यां रक्षन्त्यस्वप्ना विश्वदानीं देवा भूमिं पृथिवीमप्रमादम् ।
सा नो मधु प्रियं दुहामथो उक्षतु वर्चसा ॥ ७ ॥ (७)

यार्णवेऽधि सलिलमग्र आसीद्यां मायाभिरन्वचरन्मनीषिणः ।
यस्या हृदयं परमे व्योमन्त्सत्येनावृतममृतं पृथिव्याः ।
सा नो भूमिस्त्विषिं बलं राष्ट्रे दधातूत्तमे ॥ ८ ॥
यस्यामापः परिचराः समानीरहोरात्रे अप्रमादं क्षरन्ति ।
सा नो भूमिर्भूरिधारा पयो दुहामथो उक्षतु वर्चसा ॥ ९ ॥
यामश्विनावमिमातां विष्णुर्यस्यां विचक्रमे ।
इन्द्रो यां चक्र आत्मनेऽनमित्रां शचीपतिः ।
सा नो भूमिर्वि सृजतां माता पुत्राय मे पयः ॥१०॥ (१)
गिरयस्ते पर्वता हिमवन्तोऽरण्यं ते पृथिवि स्योनमस्तु ।
बभ्रुं कृष्णां रोहिणीं विश्वरूपां ध्रुवां भूमिं पृथिवीमिन्द्रगुप्ताम् ।
अजीतोऽहतो अक्षतोऽध्यष्ठां पृथिवीमहम् ॥११॥
यत्ते मध्यं पृथिवि यच्च नभ्यं यास्त ऊर्जस्तन्वः संबभूवुः ।
तासु नो धेह्यभि नः पवस्व माता भूमिः पुत्रो अहं पृथिव्याः ॥
पर्जन्यः पिता स उ नः पिपर्तु ॥१२॥
यस्यां वेदिं परिगृह्णन्ति भूम्यां यस्यां यज्ञं तन्वते विश्वकर्माणः ।
यस्यां मीयन्ते स्वरवः पृथिव्यामूर्ध्वाः शुक्रा आहुत्याः पुरस्तात् ।
सा नो भूमिर्वर्धयद्वर्धमाना ॥१३॥
यो नो द्वेषत्पृथिवि यः पृतन्याद्योऽभिदासान्मनसा यो वधेन ।
तं नो भूमे रन्धय पूर्वकृत्वरि ॥१४॥
त्वज्जातास्त्वयि चरन्ति मर्त्यास्त्वं बिभर्षि द्विपदस्त्वं चतुष्पदः ।
तवेमे पृथिवि पञ्च मानवा येभ्यो ज्योतिरमृतं मर्त्येभ्य उद्यन्त्सूर्यो रश्मिभिरातनोति ॥१५॥
ता नः प्रजाः सं दुह्रतां समग्रा वाचो मधु पृथिवि धेहि मह्यम् ॥१६॥
विश्वस्वं मातरमोषधीनां ध्रुवां भूमिं पृथिवीं धर्मणा धृताम् ।
शिवां स्योनामनु चरेम विश्वहा ॥१७॥
महत्सधस्थं महती बभूविथ महान्वेग एजथुर्वेपथुष्टे ।
महांस्त्वेन्द्रो रक्षत्यप्रमादम् ।
सा नो भूमे प्र रोचय हिरण्यस्येव संदृशि मा नो द्विक्षत कश्चन ॥१८॥
अग्निर्भूम्यामोषधीष्वग्निमापो बिभ्रत्यग्निरश्मसु । अग्निरन्तः पुरुषेषु गोष्वश्वेष्वग्नयः ॥१९॥ (१९)

अग्निर्दिव आ तपत्यग्नेर्देवस्योर्वन्तरिक्षम् ।
अग्निं मर्तास इन्धते हव्यवाहं घृतप्रियम् ॥२०॥ (२)
अग्निवासाः पृथिव्यसितज्ञूस्त्विषीमन्तं संशितं मा कृणोतु ॥२१॥
भूम्यां देवेभ्यो ददति यज्ञं हव्यमरंकृतम् । भूम्यां मनुष्या जीवन्ति स्वधयान्नेन मर्त्याः ॥
सा नो भूमिः प्राणमायुर्दधातु जरदष्टिं मा पृथिवी कृणोतु ॥२२॥
यस्ते गन्धः पृथिवि संबभूव यं बिभ्रत्योषधयो यमापः ।
यं गन्धर्वा अप्सरसश्च भेजिरे तेन मा सुरभिं कृणु मा नो द्विक्षत कश्चन ॥२३॥
यस्ते गन्धः पुष्करमाविवेश यं संजभ्रुः सूर्याया विवाहे ।
अमर्त्याः पृथिवि गन्धमग्रे तेन मा सुरभिं कृणु मा नो द्विक्षत कश्चन ॥२४॥
यस्ते गन्धः पुरुषेषु स्त्रीषु पुंसु भगो रुचिः । यो अश्वेषु वीरेषु यो मृगेषूत हस्तिषु ॥
कन्यायां वर्चो यद्भूमे तेनास्माँ अपि सं सृज मा नो द्विक्षत कश्चन ॥२५॥
शिला भूमिरश्मा पांसुः सा भूमिः संधृता धृता । तस्यै हिरण्यवक्षसे पृथिव्या अकरं नमः ॥२६॥
यस्यां वृक्षा वानस्पत्या ध्रुवास्तिष्ठन्ति विश्वहा । पृथिवीं विश्वधायसं धृतामच्छावदामसि ॥२७॥
उदीराणा उतासीनास्तिष्ठन्तः प्रक्रामन्तः । पद्भ्यां दक्षिणसव्याभ्यां मा व्यथिष्महि भूम्याम् ॥२८॥
विमृग्वरीं पृथिवीमा वदामि क्षमां भूमिं ब्रह्मणा वावृधानाम् ।
ऊर्जं पुष्टं बिभ्रतीमन्नभागं घृतं त्वाभि नि षीदेम भूमे ॥२९॥
शुद्धा न आपस्तन्वे क्षरन्तु यो नः सेदुरप्रिये तं नि दध्मः ।
पवित्रेण पृथिवि मोत्पुनामि ॥३०॥ (३)
यास्ते प्राचीः प्रदिशो या उदीचीर्यास्ते भूमे अधराद्याश्च पश्चात् ।
स्योनास्ता मह्यं चरते भवन्तु मा नि पप्तं भुवने शिश्रियाणः ॥३१॥
मा नः पश्चान्मा पुरस्तान्नुदिष्ठा मोत्तरादधरादुत ।
स्वस्ति भूमे नो भव मा विदन्परिपन्थिनो वरीयो यावया वधम् ॥३२॥
यावत्तेऽभि विपश्यामि भूमे सूर्येण मेदिना । तावन्मे चक्षुर्मा मेष्टोत्तरामुत्तरां समाम् ॥३३॥
यच्छयानः पर्यावर्ते दक्षिणं सव्यमभि भूमे पार्श्वम् । उत्तानास्त्वा प्रतीचीं यत्पृष्टीभिरधिशेमहे ।
मा हिंसीस्तत्र नो भूमे सर्वस्य प्रतिशीवरि ॥३४॥
यत्ते भूमे विखनामि क्षिप्रं तदपि रोहतु । मा ते मर्म विमृग्वरि मा ते हृदयमर्पिपम् ॥३५॥
ग्रीष्मस्ते भूमे वर्षाणि शरद्धेमन्तः शिशिरो वसन्तः ।
ऋतवस्ते विहिता हायनीरहोरात्रे पृथिवि नो दुहाताम् ॥३६॥ (३६)

यार्प सर्पं विजमाना विमृग्वरी यस्यामासन्नग्नयो ये अप्स्व१न्तः ।
परा दस्यून्ददती देवपीयूनिन्द्रं वृणाना पृथिवी न वृत्रम् ।
शक्राय दध्रे वृषभाय वृष्णे ॥३७॥
यस्यां सदोहविर्धाने यूपो यस्यां निमीयते । ब्रह्माणो यस्यामर्चन्त्यृग्भिः साम्ना यजुर्विदः ।
युज्यन्ते यस्यामृत्विजः सोममिन्द्राय पातवे ॥३८॥
यस्यां पूर्वे भूतकृत ऋषयो गा उदानृचुः । सप्त सत्रेण वेधसो यज्ञेन तपसा सह ॥३९॥
सा नो भूमिरा दिशतु यद्धनं कामयामहे ।
भगो अनुप्रयुङ्क्तामिन्द्र एतु पुरोगवः ॥४०॥ (४)
यस्यां गायन्ति नृत्यन्ति भूम्यां मर्त्या व्यैलबाः ।
युध्यन्ते यस्यामाक्रन्दो यस्यां वदति दुन्दुभिः ।
सा नो भूमिः प्र णुदतां सपत्नानसपत्नं मा पृथिवी कृणोतु ॥४१॥
यस्यामन्नं व्रीहियवौ यस्या इमाः पञ्च कृष्टयः ।
भूम्यै पर्जन्यपत्न्यै नमोऽस्तु वर्षमेदसे ॥४२॥
यस्याः पुरो देवकृताः क्षेत्रे यस्या विकुर्वते ।
प्रजापतिः पृथिवीं विश्वगर्भामाशामाशां रण्यां नः कृणोतु ॥४३॥
निधिं बिभ्रती बहुधा गुहा वसु मणिं हिरण्यं पृथिवी ददातु मे ।
वसूनि नो वसुदा रासमाना देवी दधातु सुमनस्यमाना ॥४४॥
जनं बिभ्रती बहुधा विवाचसं नानाधर्माणं पृथिवी यथौकसम् ।
सहस्रं धारा द्रविणस्य मे दुहां ध्रुवेव धेनुरनपस्फुरन्ती ॥४५॥
यस्ते सर्पो वृश्चिकस्तृष्टदंश्मा हेमन्तजब्धो भृमलो गुहा शये ।
क्रिमिर्जिन्वत्पृथिवि यद्यदेजति प्रावृषि तन्नः सर्पन्मोप सृपद्यच्छिवं तेन नो मृड ॥४६॥
ये ते पन्थानो बहवो जनायना रथस्य वर्त्मानसश्च यातवे ।
यैः संचरन्त्युभये भद्रपापास्तं पन्थानं जयेमानमित्रमतस्करं यच्छिवं तेन नो मृड ॥४७॥
मल्वं बिभ्रती गुरुभृद्भद्रपापस्य निधनं तितिक्षुः ।
वराहेण पृथिवी संविदाना सूकराय वि जिहीते मृगाय ॥४८॥
ये त आरण्याः पशवो मृगा वने हिताः सिंहा व्याघ्राः पुरुषादश्चरन्ति ।
उलं वृकं पृथिवि दुच्छुनामित ऋक्षीकां रक्षो अप बाधयास्मत् ॥४९॥ (४९)

ये ग॑न्ध॒र्वा अ॑प्स॒रसो॒ ये चा॑रा॒याः कि॑मी॒दिन॑: ।
पि॒शा॒चान्त्सर्वा॒ रक्षां॑सि॒ ताना॒स्मद्भू॑मे यावय ॥५०॥ (५)

यां द्वि॒पाद॑: प॒क्षिण॑: सं॒पत॑न्ति हं॒साः सु॑प॒र्णाः श॑कु॒ना वयां॑सि ।
यस्यां॒ वातो॑ मात॒रिश्वे॒यत॑े रजां॑सि कृ॒ण्वंश्च्या॒वयं॑श्च वृ॒क्षान् ।
वात॑स्य प्र॒वामु॑प॒वामनु॑ वात्य॒र्चिः ॥५१॥

यस्यां॑ कृ॒ष्णम॑रु॒णं च॒ संहि॑ते अहोरा॒त्रे विहि॑ते॒ भूम्या॒मधि॑ ।
व॒र्षेण॒ भूमि॑: पृथि॒वी वृ॒तावृ॑ता सा नो॑ दधातु भ॒द्रया॑ प्रि॒ये धाम॑निधामनि ॥५२॥

द्यौश्च॑ म इ॒दं पृ॑थि॒वी चा॒न्तरि॑क्षं च मे॒ व्यच॑: ।
अ॒ग्निः सूर्य॒ आपो॑ मे॒धां विश्वे॑ दे॒वाश्च॒ सं द॑दुः ॥५३॥

अ॒हम॑स्मि॒ सह॑मान॒ उत्त॑रो॒ नाम॒ भूम्या॑म् ।
अ॒भी॒षाड॑स्मि विश्वा॒षाडाशा॑माशां विषा॒सहि॑: ॥५४॥

अ॒दो यद्दे॑वि॒ प्रथ॑माना पु॒रस्ता॑द्दे॒वैरु॒क्ता व्यस॑र्पो मह्नि॒त्वम् ।
आ त्वा॑ सुभू॒तम॑विश॒त्तदानी॒मक॑ल्पयथाः प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः ॥५५॥

ये ग्रामा॒ यदर॑ण्यं॒ याः स॒भा अधि॒ भूम्या॑म् ।
ये सं॑ग्रा॒माः समि॑त॒यस्तेषु॒ चारु॑ वदेम ते ॥५६॥

अश्व॑ इव॒ रजो॑ दुधुवे॒ वि तान् जना॒न्य आ॒क्षियन्पृ॑थि॒वीं याद्जाय॑त ।
म॒न्द्राग्रेत्व॑री॒ भुव॑नस्य गो॒पा व॑न॒स्पती॑नां गृ॒भिरोष॑धीनाम् ॥५७॥

यद्वदा॑मि॒ मधु॑म॒त्तद्व॑दामि॒ यदीक्षे॒ तद्व॑नन्ति मा ।
त्विषी॑मानस्मि॒ जूति॑मान॒वान्यान्हन्मि॒ दोध॑तः ॥५८॥

श॒न्ति॒वा सु॑र॒भिः स्यो॒ना की॒लालो॑ध्नी॒ पय॑स्वती ।
भूमि॒रधि॑ ब्रवीतु मे पृथि॒वी पय॑सा स॒ह ॥५९॥

याम॒न्वैच्छ॑द्ध॒विषा॑ वि॒श्वक॑र्मा॒न्तर॑र्ण॒वे रज॑सि॒ प्रवि॑ष्टाम् ।
भु॒जि॒ष्यं॑१ पात्रं॒ निहि॑तं॒ गुहा॒ यदा॒विर्भोगे॑ अभवन्मा॒तृम॒द्भ्यः ॥६०॥

त्वम॑स्यावप॒नी जना॑ना॒मदि॑तिः काम॒दुघा॑ पप्र॒थाना ।
यत्त॑ ऊ॒नं तत्त॒ आ पू॑रयाति प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑ ॥६१॥

उ॒प॒स्थास्ते॑ अनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा अ॒स्मभ्यं॑ सन्तु पृथिवि॒ प्रसू॑ताः ।
दी॒र्घं न॒ आयु॑: प्रति॒बुध्य॑माना व॒यं तुभ्यं॑ बलि॒हृत॑: स्याम ॥६२॥ (६२)

भूमे मातर्नि धेहि मा भद्रया सुप्रतिष्ठितम् ।
संविदाना दिवा कवे श्रियां मा धेहि भूत्याम्　　॥६३॥ (६)　(६३)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥१॥

(२) यक्ष्मरोगनाशनम् ।

१-५५ भृगुः । अग्निः; मंत्रोक्ताः; २१-३३ मृत्युः । त्रिष्टुप्; २, ५, १२-२०, ३४-३६, ३८-४१, ४३, ५१, ५४ अनुष्टुप् (१६ ककुम्मती पराबृहती, १८ निचृत्, ४० पुरस्तात्ककुम्मती); ३ आस्तारपङ्क्तिः; ६ भुरिगार्षी पङ्क्तिः; ७, ४५ जगती; ८, ४८-४९ भुरिग्; ९ अनुष्टुब्गर्भा विपरीतपादलक्ष्मा पङ्क्तिः; ३७ पुरस्ताद्बृहती; ४२ त्रिप० एकाव० भुरिगार्ची गायत्री; ४४ एकाव० द्विप० आर्ची बृहती; ४६ एका० द्विप० साम्नी त्रिष्टुप्; ४७ पञ्चपदा बार्हतवैराजगर्भा जगती; ५० उपरिष्टाद्विराड् बृहती; ५२ पुरस्ताद्विराड् बृहती; ५५ बृहतगर्भा ।

[२]　नडमा रोह न ते अत्र लोक इदं सीसं भागधेयं त एहि ।
यो गोषु यक्ष्मः पुरुषेषु यक्ष्मस्तेन त्वं साकमधराङ् परेहि　॥ १ ॥
अघशंसदुःशंसाभ्यां करेणानुकरेण च ।
यक्ष्मं च सर्वं तेनेतो मृत्युं च निरजामसि　॥ २ ॥
निरितो मृत्युं निर्ऋतिं निररातिमजामसि ।
यो नो द्वेष्टि तमद्ध्यग्ने अक्रव्याद्यमु द्विष्मस्तमु ते प्र सुवामसि　॥ ३ ॥
यद्यग्निः क्रव्याद्यदि वा व्याघ्र इमं गोष्ठं प्रविवेशान्योकाः ।
तं माषाज्यं कृत्वा प्र हिणोमि दूरं स गच्छत्वप्सुषदोऽप्यग्नीन्　॥ ४ ॥
यत्त्वा क्रुद्धाः प्रचक्रुर्मन्युना पुरुषे मृते ।
सुकल्पमग्ने तत्त्वया पुनस्त्वोद्दीपयामसि　॥ ५ ॥
पुनस्त्वादित्या रुद्रा वसवः पुनर्ब्रह्मा वसुनीतिरग्ने ।
पुनस्त्वा ब्रह्मणस्पतिराधाद्दीर्घायुत्वाय शतशारदाय　॥ ६ ॥
यो अग्निः क्रव्यात्प्रविवेश नो गृहमिमं पश्यन्नितरं जातवेदसम् ।
तं हरामि पितृयज्ञाय दूरं स घर्ममिन्धां परमे सधस्थे　॥ ७ ॥
क्रव्यादमग्निं प्र हिणोमि दूरं यमराज्ञो गच्छतु रिप्रवाहः ।
इहायमितरो जातवेदा देवो देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्　॥ ८ ॥
क्रव्यादमग्निमिषितो हरामि जनान्दृंहन्तं वज्रेण मृत्युम् ।
नि तं शास्मि गार्हपत्येन विद्वान्पितॄणां लोकेऽपि भागो अस्तु　॥ ९ ॥　(७२)

क्रव्यादमग्निं शशमानमुक्थ्यं१ प्र हिणोमि पथिभिः पितृयाणैः ।
मा देवयानैः पुनरा गा अत्रैवैधि पितृषु जागृहि त्वम् ॥१०॥ (७)
समिन्धते संकसुकं स्वस्तये शुद्धा भवन्तः शुचयः पावकाः ।
जहाति रिप्रमत्येन एति समिद्धो अग्निः सुपुना पुनाति ॥११॥
देवो अग्निः संकसुको दिवस्पृष्ठान्यारुहत् ।
मुच्यमानो निरेणसोऽमोगस्माँ अशस्त्याः ॥१२॥
अस्मिन्वयं संकसुके अग्नौ रिप्राणि मृज्महे ।
अभूम यज्ञियाः शुद्धाः प्र ण आयूंषि तारिषत् ॥१३॥
संकसुको विकसुको निर्ऋथो यश्च निस्वरः ।
ते ते यक्ष्मं सवेदसो दूराद्दूरमनीनशन् ॥१४॥
यो नो अश्वेषु वीरेषु यो नो गोष्वजाविषु ।
क्रव्यादं निर्णुदामसि यो अग्निर्जनयोपनः ॥१५॥
अन्येभ्यस्त्वा पुरुषेभ्यो गोभ्यो अश्वेभ्यस्त्वा ।
निः क्रव्यादं नुदामसि यो अग्निर्जीवितयोपनः ॥१६॥
यस्मिन्देवा अमृजत यस्मिन्मनुष्या उत ।
तस्मिन्घृतस्तावो मृष्ट्वा त्वमग्ने दिवं रुह ॥१७॥
समिद्धो अग्न आहुत स नो माभ्यपक्रमीः
अत्रैव दीदिहि द्यवि ज्योक् च सूर्यं दृशे ॥१८॥
सीसे मृड्ढ्वं नडे मृड्ढ्वमग्नौ संकसुके च यत् ।
अथो अव्यां रामायां शीर्षक्तिमुपबर्हणे ॥१९॥
सीसे मलं सादयित्वा शीर्षक्तिमुपबर्हणे ।
अव्यामसिक्न्यां मृष्ट्वा शुद्धा भवत यज्ञियाः ॥२०॥ (८)
परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्त एष इतरो देवयानात् ।
चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमीहेमे वीरा बहवो भवन्तु ॥२१॥
इमे जीवा वि मृतैराववृत्रन्नभूद्भद्रा देवहूतिर्नो अद्य ।
प्राञ्चो अगाम नृतये हसाय सुवीरासो विदथमा वदेम ॥२२॥
इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मैषां नु गादपरो अर्थमेतम् ।
शतं जीवन्तः शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन ॥२३॥ (८६)

*

आ रोहतायुर्जरसं वृणाना अनुपूर्वं यतमाना यति स्थ ।
तान्वस्त्वष्टा सुजनिमा सजोषाः सर्वमायुर्नयतु जीवनाय ॥२४॥
यथाहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति साकम् ।
यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूंषि कल्पयैषाम् ॥२५॥
अश्मन्वती रीयते सं रभध्वं वीरयध्वं प्र तरता सखायः ।
अत्रा जहीत ये असन्दुरेवा अनमीवानुत्तरेमाभि वाजान् ॥२६॥
उत्तिष्ठता प्र तरता सखायोऽश्मन्वती नदी स्यन्दत इयम् ।
अत्रा जहीत ये असन्नशिवाः शिवान्त्स्योनानुत्तरेमाभि वाजान् ॥२७॥
वैश्वदेवीं वर्चस आ रभध्वं शुद्धा भवन्तः शुचयः पावकाः ।
अतिक्रामन्तो दुरिता पदानि शतं हिमाः सर्ववीरा मदेम ॥२८॥
उदीचीनैः पथिभिर्वायुमद्भिरतिक्रामन्तोऽवरान्परेभिः ।
त्रिः सप्त कृत्व ऋषयः परेता मृत्युं प्रत्यौहन्पदयोपनेन ॥२९॥
मृत्योः पदं योपयन्त एत द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः ।
आसीना मृत्युं नुदता सधस्थेऽथ जीवासो विदथमा वदेम ॥३०॥ (९)
इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सं स्पृशन्ताम् ।
अनश्रवो अनमीवाः सुरत्ना आ रोहन्तु जनयो योनिमग्रे ॥३१॥
व्याकरोमि हविषाहमेतौ तौ ब्रह्मणा व्य१हं कल्पयामि ।
स्वधां पितृभ्यो अजरां कृणोमि दीर्घेणायुषा समिमान्त्सृजामि ॥३२॥
यो नो अग्निः पितरो हृत्स्व१न्तराविवेशामृतो मर्त्येषु ।
मय्यहं तं परि गृह्णामि देवं मा सो अस्मान्द्विक्षत मा वयं तम् ॥३३॥
अपावृत्य गार्हपत्यात्क्रव्यादा प्रेत दक्षिणा ।
प्रियं पितृभ्य आत्मने ब्रह्मभ्यः कृणुता प्रियम् ॥३४॥
द्विभागधनमादाय प्र क्षिणात्यवर्त्या ।
अग्निः पुत्रस्य ज्येष्ठस्य यः क्रव्यादनिराहितः ॥३५॥
यत्कृषते यद्वनुते यच्च वस्नेन विन्दते ।
सर्वं मर्त्यस्य तन्नास्ति क्रव्याच्चेदनिराहितः ॥३६॥
अयज्ञियो हतवर्चा भवति नैनेन हविरत्तवे ।
छिनत्ति कृष्या गोर्धनाद्यं क्रव्यादनुवर्तते ॥३७॥ (१००)

मुहुर्गृध्यैः प्र वदत्यार्तिं मर्त्यो नीत्य ।
क्रव्याद्यानग्निरन्तिकादनुविद्वान्वितावति ॥३८॥

ग्राह्या गृहाः सं सृज्यन्ते स्त्रिया यन्म्रियते पतिः ।
ब्रह्मैव विद्वानेष्योऽ यः क्रव्यादं निरादधत् ॥३९॥

यद्रिप्रं शमलं चकृम यच्च दुष्कृतम् ।
आपो मा तस्माच्छुम्भन्त्वग्नेः संकसुकाच्च यत् ॥४०॥ (१०)

ता अधरादुदीचीरावंवृत्रन्प्रजानतीः पथिभिर्देवयानैः ।
पर्वतस्य वृषभस्याधि पृष्ठे नवाश्चरन्ति सरितः पुराणीः ॥४१॥

अग्ने अक्रव्यान्निः क्रव्यादं नुदा देवयजनं वह ॥४२॥

इमं क्रव्यादा विवेशायं क्रव्यादमन्वगात् ।
व्याघ्रौ कृत्वा नानानं तं हरामि शिवापरम् ॥४३॥

अन्तर्धिर्देवानां परिधिर्मनुष्याणामग्निर्गार्हपत्य उभयानन्तरा श्रितः ॥४४॥

जीवानामायुः प्र तिर त्वमग्ने पितृणां लोकमपि गच्छन्तु ये मृताः ।
सुगार्हपत्यो वितपन्नरातिमुषामुषां श्रेयसीं धेह्यस्मै ॥४५॥

सर्वानग्ने सहमानः सपत्नानैषामूर्जं रयिमस्मासु धेहि ॥४६॥

इममिन्द्रं वह्निं पप्रिमन्वारभध्वं स वो निर्वक्षद्दुरितादवद्यात् ।
तेनाप हत शरुमापतन्तं तेन रुद्रस्य परि पातास्ताम् ॥४७॥

अनड्वाहं प्लवमन्वारभध्वं स वो निर्वक्षद्दुरितादवद्यात् ।
आ रोहत सवितुर्नावमेतां षड्भिरुर्वीभिरमतिं तरेम ॥४८॥

अहोरात्रे अन्वेषि बिभ्रत्क्षेम्यस्तिष्ठन्प्रतरणः सुवीरः ।
अनातुरान्त्सुमनसस्तल्प बिभ्रज्ज्योगेव नः पुरुषगन्धिरेधि ॥४९॥

ते देवेभ्य आ वृश्चन्ते पापं जीवन्ति सर्वदा ।
क्रव्याद्यानग्निरन्तिकादश्व इवानुवपते नडम् ॥५०॥ (११)

येऽश्रद्धा धनकाम्या क्रव्यादा समासते ।
ते वा अन्येषां कुम्भीं पर्यादधति सर्वदा ॥५१॥

प्रेव पिपतिषति मनसा मुहुरा वर्तते पुनः ।
क्रव्याद्यानग्निरन्तिकादनुविद्वान्वितावति ॥५२॥ (११५)

अविः कृष्णा भागधेयं पशूनां सीसं क्रव्यादपि चन्द्रं त आहुः ।
माषाः पिष्टा भागधेयं ते हव्यमरण्यान्या गह्वरं सचस्व ॥५३॥

इषीकां जरतीमिष्ट्वा तिल्पिञ्जं दण्डनं नडम् ।
तमिन्द्र इध्मं कृत्वा यमस्याग्निं निरादधौ ॥५४॥

प्रत्यञ्चमर्कं प्रत्यर्पयित्वा प्रविद्वान्पन्थां वि ह्याविवेश ।
परामीषामसून्दिदेश दीर्घेणायुषा समिमान्त्सृजामि ॥५५॥ [१२] (११८)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(३) स्वर्गौदनः ।

१-६० यमः । स्वर्गः, ओदनः, अग्निः । त्रिष्टुप् ; १, ४२-४३, ४७ भुरिक्; ८, १२, २१-२२, २४ जगती; १३, १७ स्वराडार्षी पङ्क्तिः; ३४ विराड्गर्भा; ३९ अनुष्टुब्गर्भा; ४४ पराबृहती; ५५-६० त्र्यव० सप्तप० शङ्कुमत्यतिजागतशाक्वरातिशाक्वरधात्यर्गर्भातिधृतिः (५५, ५७-६० कृतिः , ५६ विराट् कृतिः ।

[३] पुमान्पुंसोऽधि तिष्ठ चर्मेहि तत्र ह्वयस्व यतमा प्रिया ते ।
यावन्तावग्रे प्रथमं समेयथुस्तद्वां वयो यमराज्ये समानम् ॥ १ ॥

तावद्वां चक्षुस्तति वीर्याणि तावत्तेजस्ततिधा वाजिनानि ।
अग्निः शरीरं सचते यदैधोऽधा पक्वान्मिथुना सं भवाथः ॥ २ ॥

समस्मिंल्लोके समु देवयाने सं स्मा समेतं यमराज्येषु ।
पूतौ पवित्रैरुप तद्ध्वयेथां यद्यद्रेतो अधि वां संबभूव ॥ ३ ॥

आपस्पुत्रासो अभि सं विशध्वमिमं जीवं जीवधन्याः समेत्य ।
तासां भजध्वममृतं यमाहुर्यमोदनं पचति वां जनित्री ॥ ४ ॥

यं वां पिता पचति यं च माता रिप्रान्निर्मुक्त्यै शमलाच्च वाचः ।
स ओदनः शतधारः स्वर्ग उभे व्याप नभसी महित्वा ॥ ५ ॥

उभे नभसी उभयांश्च लोकान्ये यज्वनामभिजिताः स्वर्गाः ।
तेषां ज्योतिष्मान्मधुमान्यो अग्रे तस्मिन्पुत्रैर्जरसि सं श्रयेथाम् ॥ ६ ॥

प्राचींप्राचीं प्रदिशमा रभेथामेतं लोकं श्रद्दधानाः सचन्ते ।
यद्वां पक्वं परिविष्टमग्नौ तस्य गुप्तये दंपती सं श्रयेथाम् ॥ ७ ॥

दक्षिणां दिशमभि नक्षमाणौ पर्यावर्तेथामभि पात्रमेतत् ।
तस्मिन्वां यमः पितृभिः संविदानः पक्वाय शर्म बहुलं नि यच्छात् ॥ ८ ॥ (१२६)

प्रतीचीं दिशामियमिद्वरं यस्यां सोमो अधिपा मृडिता च ।
तस्यां श्रयेथां सुकृतः सचेथामधा पक्कान्मिथुना सं भवाथः ॥ ९ ॥
उत्तरं राष्ट्रं प्रजयोत्तरावद्दिशामुदीची कृणवन्नो अग्रम् ।
पाङ्क्तं छन्दः पुरुषो बभूव विश्वैर्विश्वाङ्गैः सह सं भवेम ॥१०॥ (१३)
ध्रुवेयं विराण्नमो अस्त्वस्यै शिवा पुत्रेभ्य उत मह्यमस्तु ।
सा नो देव्यदिते विश्ववार इर्य इव गोपा अभि रक्ष पक्वम् ॥११॥
पितेव पुत्रानभि सं स्वजस्व नः शिवा नो वाता इव वान्तु भूमौ ।
यमोदनं पचतो देवते इह तं नस्तप उत सत्यं च वेत्तु ॥१२॥
यद्यत्कृष्णः शकुन एह गत्वा त्सरन्विषक्तं बिल आससाद ।
यद्वा दास्यार्द्रहस्ता समङ्क्त उलूखलं मुसलं शुम्भतापः ॥१३॥
अयं ग्रावा पृथुबुध्नो वयोधाः पूतः पवित्रैरप हन्तु रक्षः ।
आ रोह चर्म महि शर्म यच्छ मा दंपती पौत्रमघं नि गाताम् ॥१४॥
वनस्पतिः सह देवैर्न आगन्रक्षः पिशाचाँ अपबाधमानः ।
स उच्छ्रयातै प्र वदाति वाचं तेन लोकाँ अभि सर्वान् जयेम ॥१५॥
सप्त मेधान्पशवः पर्यगृह्णन्य एषां ज्योतिष्माँ उत यश्चकर्श ।
त्रयस्त्रिंशद्देवतास्तान्त्सचन्ते स नः स्वर्गमभि नेष लोकम् ॥१६॥
स्वर्गं लोकमभि नो नयासि सं जायया सह पुत्रैः स्याम ।
गृह्णामि हस्तमनु मैत्वत्र मा नस्तारीन्निर्ऋतिर्मो अरातिः ॥१७॥
ग्राहिं पाप्मानमति ताँ अयाम तमो व्यस्य प्र वदासि वल्गु ।
वानस्पत्य उद्यतो मा जिहिंसीर्मा तण्डुलं वि शरीर्देवयन्तम् ॥१८॥
विश्वव्यचा घृतपृष्ठो भविष्यन्त्सयोनिर्लोकमुप याह्येतम् ।
वर्षवृद्धमुप यच्छ शूर्पं तुषं पलावानप तद्विनक्तु ॥१९॥
त्रयो लोकाः संमिता ब्राह्मणेन द्यौरेवासौ पृथिव्यन्तरिक्षम् ।
अंशून्गृभीत्वान्वारभेथामा प्यायन्तां पुनरा यन्तु शूर्पम् ॥२०॥ (१४)
पृथग्रूपाणि बहुधा पशूनामेकरूपो भवसि सं समृद्ध्या ।
एतां त्वचं लोहिनीं तां नुदस्व ग्रावा शुम्भाति मलग इव वस्त्रा ॥२१॥
पृथिवीं त्वा पृथिव्यामा वेशयामि तनूः समानी विकृता त एषा ।
यद्यद् द्युत्तं लिखितमर्पणेन तेन मा सुस्रोर्ब्रह्मणापि तद्वपामि ॥२२॥ (१४०)

जनित्रीव प्रति हर्यासि सूनुं सं त्वा दधामि पृथिवीं पृथिव्या ।
उखा कुम्भी वेद्यां मा व्यथिष्ठा यज्ञायुधैराज्येनातिषक्ता ॥२३॥
अग्निः पचन्रक्षतु त्वा पुरस्तादिन्द्रो रक्षतु दक्षिणतो मरुत्वान् ।
वरुणस्त्वा दृंहाद्धरुणे प्रतीच्या उत्तरात्त्वा सोमः सं ददातै ॥२४॥
पूताः पवित्रैः पवन्ते अभ्राद्दिवं च यन्ति पृथिवीं च लोकान् ।
ता जीवला जीवधन्याः प्रतिष्ठाः पात्र आसिक्ताः पर्यग्निरिन्धाम् ॥२५॥
आ यन्ति दिवः पृथिवीं सचन्ते भूम्याः सचन्ते अध्यन्तरिक्षम् ।
शुद्धाः सतीस्ता उ शुम्भन्त एव ता नः स्वर्गमभि लोकं नयन्तु ॥२६॥
उतेव प्रभ्वीरुत संमितास उत शुक्राः शुचयश्चामृतासः ।
ता ओदनं दंपतिभ्यां प्रशिष्टा आपः शिक्षन्तीः पचता सुनाथाः ॥२७॥
संख्याता स्तोकाः पृथिवीं सचन्ते प्राणापानैः संमिता ओषधीभिः ।
असंख्याता ओप्यमानाः सुवर्णाः सर्वं व्यापुः शुचयः शुचित्वम् ॥२८॥
उद्योधन्त्यभि वल्गन्ति तप्ताः फेनमस्यन्ति बहुलांश्च बिन्दून् ।
योषेव दृष्ट्वा पतिमृत्वियायैतैस्तण्डुलैर्भवता समापः ॥२९॥
उत्थापय सीदतो बुध्न एनानद्भिरात्मानमभि सं स्पृशन्ताम् ।
अमासि पात्रैरुदकं यदेतन्मितास्तण्डुलाः प्रदिशो यदीमाः ॥३०॥ (१५)
प्र यच्छ पर्शुं त्वरया हरौषमहिंसन्त ओषधीर्दान्तु पर्वन् ।
यासां सोमः परि राज्यं बभूवामन्युता नो वीरुधो भवन्तु ॥३१॥
नवं बर्हिरोदनाय स्तृणीत प्रियं हृदश्चक्षुषो वल्ग्वस्तु ।
तस्मिन्देवाः सह दैवीर्विशन्त्विमं प्राश्नन्त्वृतुभिर्निषद्य ॥३२॥
वनस्पते स्तीर्णमा सीद बर्हिरग्निष्टोमैः संमितो देवताभिः ।
त्वष्ट्रेव रूपं सुकृतं स्वधित्यैना एहाः परि पात्रे ददृश्राम् ॥३३॥
षष्ट्यां शरत्सु निधिपा अभीच्छात्स्वः पक्वेनाभ्यश्नवातै ।
उपैनं जीवान्पितरश्च पुत्रा एतं स्वर्गं गमयान्तमग्नेः ॥३४॥
धर्ता ध्रियस्व धरुणे पृथिव्या अच्युतं त्वा देवताश्च्यावयन्तु ।
तं त्वा दंपती जीवन्तौ जीवपुत्रावुद्वासयातः पर्यग्निधानात् ॥३५॥
सर्वान्त्समागा अभिजित्य लोकान्यावन्तः कामाः समतीतृपस्तान् ।
वि गाहेथामायवनं च दर्विरेकस्मिन्पात्रे अध्युद्धरैनम् ॥३६॥ (१५४)

उप॑ स्तृणीहि प्र॒थय॑ पु॒रस्ता॑द् घृ॒तेन॒ पात्र॑म॒भि घा॑रयै॒तत् ।
वा॒श्रेवो॒स्रा तरु॑णं स्तन॒स्युमि॒मं दे॒वासो॑ अ॒भिहिङ्कृ॑णोत ॥३७॥
उपा॑स्तरीरक॑रो लो॒कमे॒तमु॒रुः प्र॑थता॒मस॑मः स्व॒र्गः ।
तस्मि॑ञ्छ्रयातै महि॒षः सु॑प॒र्णो दे॒वा ए॑नं दे॒वता॑भ्यः॒ प्र य॑च्छान् ॥३८॥
यद्य॑ज्जा॒या पच॑ति॒ त्वत्प॒रःप॑रः पति॑र्वा जाये॒ त्वत्ति॒रः ।
सं तत्सृ॑जेथां॒ सह॒ वां॒ तद॑स्तु संपा॒दय॑न्तौ॒ सह॒ लो॒कमेक॑म् ॥३९॥
याव॑न्तो अ॒स्याः पृ॑थि॒वीं सच॑न्ते अ॒स्मत्पु॒त्राः परि॒ ये सं॑बभू॒वुः ।
सर्वां॒स्ताँ उप॒ पात्रे॑ ह्वयेथां॒ नाभिं॑ जाना॒नाः शिश॑वः स॒माया॑न् ॥४०॥ (१६)
वसो॒र्या धारा॒ मधु॑ना॒ प्रपी॑ना घृ॒तेन॑ मि॒श्रा अ॒मृत॑स्य॒ नाभ॑यः ।
सर्वा॒स्ता अव॑ रुन्धे स्व॒र्गः ष॒ष्ट्यां श॒रत्सु॑ नि॒धिपा॑ अ॒भीच्छा॑त् ॥४१॥
नि॒धिं नि॑धि॒पा अ॒भ्येनमिच्छा॒दनी॑श्वरा अ॒भितः॑ सन्तु॒ ये॒३॒॑न्ये ।
अ॒स्माभि॑र्द॒त्तो निहि॑तः स्व॒र्गस्त्रि॒भिः काण्डै॒स्त्रीन्त्स्व॒र्गान॑रुक्षत् ॥४२॥
अ॒ग्नी रक्ष॑स्तपतु॒ यद्वि॒दे॑वं क्र॒व्यात्पि॑शा॒च इ॒ह मा प्र पा॑स्त ।
नु॒दाम॑ एन॒मप॑ रुध्मो अ॒स्मदा॑दि॒त्या ए॑न॒मङ्गि॑रसः सचन्ताम् ॥४३॥
आ॒दि॒त्येभ्यो॒ अङ्गि॑रोभ्यो॒ मध्वि॒दं घृ॒तेन॑ मि॒श्रं प्रति॑ वेदयामि ।
शु॒द्धह॑स्तौ ब्राह्म॒णस्यानि॑हत्यै॒तं स्व॒र्गं सु॑कृ॒ताव॒पीत॑म् ॥४४॥
इ॒दं प्राप॑मुत्त॒मं काण्ड॑मस्य॒ यस्मा॑ल्लो॒कात्प॑रमे॒ष्ठी स॒माप॑ ।
आ सि॑ञ्च स॒र्पिर्घृ॒तव॒त्सम॑ङ्ग्ध्येष भा॒गो अङ्गि॑रसो॒ नो॒ अत्र॑ ॥४५॥
स॒त्याय॑ च॒ तप॑से दे॒वता॑भ्यो नि॒धिं शे॑व॒धिं परि॑ दद्म ए॒तम् ।
मा नो॑ द्यू॒तेऽव॑ गा॒न्मा समि॑त्यां॒ मा स्मा॒न्यस्मा॑ उत्सृ॑जता पु॒रा मत् ॥४६॥
अ॒हं प॑चा॒म्यहं द॑दा॒मि ममेदु॒ कर्म॑न्करु॒णेऽधि॑ जा॒या ।
कौमा॑रो लो॒को अ॑जनिष्ट पु॒त्रो॒३॒॑ऽन्वार॑भेथां॒ वय॑ उत्त॒राव॑त् ॥४७॥
न किल्बि॑षम॒त्र नाधा॒रो अ॒स्ति न यन्मि॒त्रैः स॒मम॑मान॒ एति॑ ।
अनू॑नं॒ पात्रं॒ निहि॑तं न ए॒तत्प॒क्तारं॑ प॒क्वः पु॒नरा वि॑शाति ॥४८॥
प्रि॒यं प्रि॒याणां॑ कृणवा॒म तम॒स्ते य॑न्तु॒ यत॒मे द्वि॒षन्ति॑ ।
धे॒नुर॑न॒ड्वान्वयो॑वय॒ आ॒यदे॒व पौरु॑षेय॒मप॑ मृ॒त्युं नु॑दन्तु ॥४९॥
सम॑ग्नयो॑ विदु॒रन्यो अ॒न्यं य ओष॑धीः॒ सच॑ते॒ यश्च॒ सिन्धू॑न् ।
याव॑न्तो दे॒वा दि॒व्या॒३॒॑तप॑न्ति॒ हिर॑ण्यं॒ ज्योति॒ः पच॑तो बभूव ॥५०॥ (१७) (१६८)

एषा त्वचां पुरुषे सं बभूवानग्नाः सर्वे पशवो ये अन्ये ।
क्षत्रेणात्मानं परि धापयाथोऽमोतं वासो मुखमोदनस्य ॥५१॥
यदक्षेषु वदा यत्समित्यां यद्वा वदा अनृतं वित्तकाम्या ।
समानं तन्तुमभि संवसानौ तस्मिन्त्सर्वं शमलं सादयाथः ॥५२॥
वर्षं वनुष्वापि गच्छ देवांस्त्वचो धूमं पर्युत्पातयासि ।
विश्वव्यचा घृतपृष्ठो भविष्यन्त्सयोनिर्लोकमुप याह्येतम् ॥५३॥
तन्वं स्वर्गो बहुधा वि चक्रे यथा विद आत्मन्नन्यवर्णाम् ।
अपाजैत्कृष्णां रुशतीं पुनानो या लोहिनी तां ते अग्नौ जुहोमि ॥५४॥
प्राच्यै त्वा दिशेऽग्नयेऽधिपतयेऽसिताय रक्षित्र आदित्यायेषुमते ।
एतं परि दद्मस्तं नो गोपायतास्माकमैतोः ।
दिष्टं नो अत्र जरसे नि नेषज्जरा मृत्यवे परि णो ददात्वथ पक्वेन सह सं भवेम ॥५५॥
दक्षिणायै त्वा दिश इन्द्रायाधिपतये तिरश्चिराजये रक्षित्रे यमायेषुमते ।
एतं परि दद्मस्तं नो गोपायतास्माकमैतोः ।
दिष्टं नो अत्र जरसे नि नेषज्जरा मृत्यवे परि णो ददात्वथ पक्वेन सह सं भवेम ॥५६॥
प्रतीच्यै त्वा दिशे वरुणायाधिपतये पृदाकवे रक्षित्रेऽन्नायेषुमते ।
एतं परि दद्मस्तं नो गोपायतास्माकमैतोः ।
दिष्टं नो अत्र जरसे नि नेषज्जरा मृत्यवे परि णो ददात्वथ पक्वेन सह सं भवेम ॥५७॥
उदीच्यै त्वा दिशे सोमायाधिपतये स्वजाय रक्षित्रेऽशन्या इषुमत्यै ।
एतं परि दद्मस्तं नो गोपायतास्माकमैतोः ।
दिष्टं नो अत्र जरसे नि नेषज्जरा मृत्यवे परि णो ददात्वथ पक्वेन सह सं भवेम ॥५८॥
ध्रुवायै त्वा दिशे विष्णवेऽधिपतये कल्माषग्रीवाय रक्षित्र ओषधीभ्य इषुमतीभ्यः ।
एतं परि दद्मस्तं नो गोपायतास्माकमैतोः ।
दिष्टं नो अत्र जरसे नि नेषज्जरा मृत्यवे परि णो ददात्वथ पक्वेन सह सं भवेम ॥५९॥
ऊर्ध्वायै त्वा दिशे बृहस्पतयेऽधिपतये श्वित्राय रक्षित्रे वर्षायेषुमते ।
एतं परि दद्मस्तं नो गोपायतास्माकमैतोः ।
दिष्टं नो अत्र जरसे नि नेषज्जरा मृत्यवे परि णो ददात्वथ पक्वेन सह सं भवेम ॥६०॥
(१८)(१७८)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥३॥

(४) वशा गौः ।

१-५३ कश्यपः । वशा । अनुष्टुप्; ७ भुरिक्; २० विराट्; ३२ उष्णिग्बृहतीगर्भा; ४२ बृहतीगर्भा ।

[४] ददामीत्येव ब्रूयादनु चैनामभुत्सत ।
वशां ब्रह्मभ्यो याचंद्भ्यस्तत्प्रजावदपत्यवत् ॥ १ ॥
प्रजया स वि क्रीणीते पशुभिश्चोप दस्यति ।
य आर्षेयेभ्यो याचंद्भ्यो देवानां गां न दित्सति ॥ २ ॥
कूटयास्य सं शीर्यन्ते श्लोणया काटमर्दति ।
बण्डया दह्यन्ते गृहाः काणया दीयते स्वम् ॥ ३ ॥
विलोहितो अधिष्ठानाच्छक्नो विन्दति गोपतिम् ।
तथा वशायाः संविद्यं दुरदभ्ना ह्युच्यसे ॥ ४ ॥
पदोरस्या अधिष्ठानाद्विक्लिन्दुर्नाम विन्दति ।
अनामनात्सं शीर्यन्ते या मुखेनोपजिघ्रति ॥ ५ ॥
यो अस्याः कर्णावास्कुनोत्या स देवेषु वृश्चते ।
लक्ष्म कुर्व इति मन्यते कनीयः कृणुते स्वम् ॥ ६ ॥
यदस्याः कस्मै चिद्भोगाय बालान्कश्चित्प्रकृन्तति ।
ततः किशोरा म्रियन्ते वत्सांश्च घातुको वृकः ॥ ७ ॥
यदस्या गोपतौ सत्या लोम ध्वाङ्क्षो अजीहिडत् ।
ततः कुमारा म्रियन्ते यक्ष्मो विन्दत्यनामनात् ॥ ८ ॥
यदस्याः पल्पूलनं शकृद्दासी समस्यति ।
ततोऽपरूपं जायते तस्माद्व्येष्यदेनसः ॥ ९ ॥
जायमानाभि जायते देवान्त्सब्राह्मणान्वशा ।
तस्माद्ब्रह्मभ्यो देयैषा तदाहुः स्वस्य गोपनम् ॥१०॥ (१९)
य एनां वनिमायन्ति तेषां देवकृता वशा ।
ब्रह्मज्येयं तदब्रुवन्य एनां निप्रियायते ॥११॥
य आर्षेयेभ्यो याचंद्भ्यो देवानां गां न दित्सति ।
आ स देवेषु वृश्चते ब्राह्मणानां च मन्यवे ॥१२॥
यो अस्य स्याद्वशाभोगो अन्यामिच्छेत तर्हि सः ।
हिंस्ते अदत्ता पुरुषं याचितां च न दित्सति ॥१३॥ (१९१)

यथा शेवधिर्निहितो ब्राह्मणानां तथा वशा ।
तामेतदच्छायन्ति यस्मिन्कस्मिंश्च जायते ॥१४॥
स्वमेतदच्छायन्ति यद्वशां ब्राह्मणा अभि ।
यथैनानन्यस्मिन् जिनीयादेवास्या निरोधनम् ॥१५॥
चरेदेवा त्रैहायणादविज्ञातगदा सती ।
वशां च विद्यान्नारद ब्राह्मणास्तर्ह्येष्याः ॥१६॥
य एनामवशामाह देवानां निहितं निधिम् ।
उभौ तस्मै भवाशर्वौ परिक्रम्येषुमस्यतः ॥१७॥
यो अस्या ऊधो न वेदाथो अस्या स्तनानुत ।
उभयेनैवास्मै दुहे दातुं चेदशकद्वशाम् ॥१८॥
दुरदभ्नैनमा शये याचितां च न दित्सति ।
नास्मै कामाः समृध्यन्ते यामदत्त्वा चिकीर्षति ॥१९॥
देवा वशामयाचन्मुखं कृत्वा ब्राह्मणम् ।
तेषां सर्वेषामददद्धेडं न्येति मानुषः ॥२०॥ (२०)
हेडं पशूनां न्येति ब्राह्मणेभ्योऽददद्वशाम् ।
देवानां निहितं भागं मर्त्यश्चेन्निप्रियायते ॥२१॥
यदन्ये शतं याचेयुर्ब्राह्मणा गोपतिं वशाम् ।
अथैनां देवा अब्रुवन्नेवं ह विदुषो वशा ॥२२॥
य एवं विदुषेऽदत्त्वाथान्येभ्यो ददद्वशाम् ।
दुर्गा तस्मा अधिष्ठाने पृथिवी सहदेवता ॥२३॥
देवा वशामयाचन्यस्मिन्नग्रे अजायत ।
तामेतां विद्यान्नारदः सह देवैरुदाजत ॥२४॥
अनपत्यमल्पपशुं वशा कृणोति पूरुषम् ।
ब्राह्मणैश्च याचितामथैनां निप्रियायते ॥२५॥
अग्नीषोमाभ्यां कामाय मित्राय वरुणाय च ।
तेभ्यो याचन्ति ब्राह्मणास्तेष्वा वृश्चतेऽददत् ॥२६॥
यावदस्या गोपतिर्नोपशृणुयादृचः स्वयम् ।
चरेदस्य तावद्गोषु नास्य श्रुत्वा गृहे वसेत् ॥२७॥ (२०५)

यो अस्या ऋचं उपश्रुत्याथ गोष्वचीचरत् ।
आयुश्च तस्य भूतिं च देवा वृश्चन्ति हीडिताः ॥२८॥

वशा चरन्ती बहुधा देवानां निहितो निधिः ।
आविष्कृणुष्व रूपाणि यदा स्थाम जिघांसति ॥२९॥

आविरात्मानं कृणुते यदा स्थाम जिघांसति ।
अथो ह ब्रह्मभ्यो वशा याञ्चयाय कृणुते मनः ॥३०॥ (२१)

मनसा सं कल्पयति तद्देवाँ अपि गच्छति ।
ततो ह ब्रह्माणो वशामुपप्रयन्ति याचितुम् ॥३१॥

स्वधाकारेण पितृभ्यो यज्ञेन देवताभ्यः ।
दानेन राजन्यो वशाया मातुर्हेडं न गच्छति ॥३२॥

वशा माता राजन्यस्य तथा संभूतमग्रशः ।
तस्या आहुरनर्पणं यद् ब्रह्मभ्यः प्रदीयते ॥३३॥

यथाज्यं प्रगृहीतमालुम्पेत्स्रुचो अग्नये ।
एवा ह ब्रह्मभ्यो वशामग्नय आ वृश्चतेऽददत् ॥३४॥

पुरोडाशवत्सा सुदुघा लोकेऽस्मा उप तिष्ठति ।
सास्मै सर्वान्कामान्वशा प्रददुषे दुहे ॥३५॥

सर्वान्कामान्यमराज्ये वशा प्रददुषे दुहे ।
अथाहुर्नारकं लोकं निरुन्धानस्य याचिताम् ॥३६॥

प्रवीयमाना चरति क्रुद्धा गोपतये वशा ।
वेहतं मा मन्यमानो मृत्योः पाशेषु बध्यताम् ॥३७॥

यो वेहतं मन्यमानोऽमा च पचते वशाम् ।
अप्यस्य पुत्रान्पौत्रांश्च याचयते बृहस्पतिः ॥३८॥

महदेषाव तपति चरन्ती गोषु गौरपि ।
अथो ह गोपतये वशाददुषे विषं दुहे ॥३९॥

प्रियं पशूनां भवति यद् ब्रह्मभ्यः प्रदीयते ।
अथो वशायास्तत्प्रियं यद्देवत्रा हविः स्यात् ॥४०॥ (२२) (२१८)

या वशा उदकल्पयन्देवा यज्ञादुदेत्यं ।
तासां विलिप्त्यं भीमामुदाकुरुत नारदः ॥४१॥

तां देवा अमीमांसन्त वशेया३मवशेति ।
तामब्रवीन्नारद एषा वशानां वशतमेति ॥४२॥

कति नु वशा नारद यास्त्वं वेत्थ मनुष्यजाः ।
तास्त्वां पृच्छामि विद्वांसं कस्या नाश्नीयादब्राह्मणः ॥४३॥

विलिप्त्या बृहस्पते या च सूतवशा वशा ।
तस्या नाश्नीयादब्राह्मणो य आशंसेत भूत्याम् ॥४४॥

नमस्ते अस्तु नारदानुष्ठु विदुषे वशा ।
कतमासां भीमतमा यामदत्त्वा पराभवेत् ॥४५॥

विलिप्ती या बृहस्पतेऽथो सूतवशा वशा ।
तस्या नाश्नीयादब्राह्मणो य आशंसेत भूत्याम् ॥४६॥

त्रीणि वै वशाजातानि विलिप्ती सूतवशा वशा ।
ताः प्र यच्छेद् ब्रह्मभ्यः सोऽनाव्रस्कः प्रजापतौ ॥४७॥

एतद्वो ब्राह्मणा हविरिति मन्वीत याचितः ।
वशां चेदेनं याचेयुर्या भीमाददुषो गृहे ॥४८॥

देवा वशां पर्यवदन्न नोऽदादिति हीडिताः ।
एताभिर्ऋग्भिर्भेदं तस्माद्वै स पराभवत् ॥४९॥

उतैनां भेदो नाददाद्वशामिन्द्रेण याचितः ।
तस्मात्तं देवा आगसोऽवृश्चन्नहमुत्तरे ॥५०॥

ये वशाया अदानाय वदन्ति परिरापिणः ।
इन्द्रस्य मन्यवे जाल्मा आ वृश्चन्ते अचित्त्या ॥५१॥

ये गोपतिं पराणीयाथाहुर्मा ददा इति ।
रुद्रस्यास्तां ते हेतिं परि यन्त्यचित्त्या ॥५२॥

यदि हुतां यद्यहुतामुमा च पचते वशाम् ।
देवान्त्सब्राह्मणानृत्वा जिह्मो लोकान्निर्ऋच्छति ॥५३॥ (२३) (२३१)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(५) ब्रह्मगवी ।

१-७२ (कश्यपः ?) अथर्वाचार्यः । ब्रह्मगवी । (सप्तपर्यायाः) (१-६) १ प्राजापत्यानुष्टुप्; २ भुरिक्साम्न्यनुष्टुप्; ३ चतुष्पदा स्वराडुष्णिक्; ४ आसुर्यनुष्टुप्; ६ साम्नीपङ्क्तिः ।

[५] (१) श्रमे॑ण॒ तप॑सा सृ॒ष्टा ब्रह्म॑णा वि॒त्तर्ते श्रि॒ता ॥ १ ॥
स॒त्येनावृ॑ता श्रि॒या प्रावृ॑ता॒ यश॑सा॒ परी॑वृता ॥ २ ॥
स्व॒धया॒ परि॑हिता श्र॒द्धया॒ पर्यू॑ढा दी॒क्षया॑ गु॒प्ता य॒ज्ञे प्रति॑ष्ठिता लो॒को नि॒धन॑म् ॥३॥
ब्रह्म॑ पद॒वायं॑ ब्राह्म॒णोऽधि॑पतिः ॥ ४ ॥
ताम॒ाद॑दा॑नस्य ब्रह्मग॒वीं जि॑न॒तो ब्राह्म॒णं क्ष॒त्रिय॑स्य ॥ ५ ॥
अप॑ क्रामति सू॒नृता॑ वी॒र्यं॑१ पुण्या॑ ल॒क्ष्मीः ॥ ६ ॥ (२४) (२३७)

(७-११) ७ साम्नी त्रिष्टुप्; ८-९ आर्च्यनुष्टुप् (८ भुरिक्); १० उष्णिक्; (७-१० एकपदा); ११ आर्ची निचृत्पङ्क्तिः ।

(२) ओज॑श्च॒ तेज॑श्च॒ सह॑श्च॒ बलं॑ च॒ वाक्चे॑न्द्रि॒यं च॒ श्रीश्च॒ धर्म॑श्च ॥ ७ ॥
ब्रह्म॑ च क्ष॒त्रं च॑ रा॒ष्ट्रं च॒ विश॑श्च॒ त्विषि॑श्च॒ यश॑श्च॒ वर्च॑श्च॒ द्रवि॑णं च ॥ ८ ॥
आयु॑श्च रू॒पं च॒ नाम॑ च की॒र्तिश्च॑ प्रा॒णश्चा॑पा॒नश्च॒ चक्षु॑श्च॒ श्रोत्रं॑ च ॥ ९ ॥
पय॑श्च॒ रस॒श्चान्नं॑ चा॒न्नाद्यं॑ च॒र्तं च॑ स॒त्यं चे॒ष्टं च॑ पू॒र्तं च॑ प्र॒जा च॑ प॒शव॑श्च ॥१०॥
ता॒नि॒ स॒र्वाण्यप॑ क्रामन्ति ब्रह्मग॒वीमा॒द॒दा॑नस्य जिन॒तो ब्राह्म॒णं क्ष॒त्रिय॑स्य॥११॥ (२५) (२४२)

(१२-२७) १२ विराड् विषमा गायत्री; १३ आसुर्यनुष्टुप्; १४,२६ साम्नी उष्णिक्; १५ गायत्री; १६-१७, १९-२० प्राजापत्यानुष्टुप्; १८ याजुषी गायत्री; २१,२५ साम्न्यनुष्टुप्; २२ साम्नी बृहती; २३ याजुषी त्रिष्टुप्; २४ आसुरी गायत्री; २७ आर्च्युष्णिक् ।

(३) सैषा भी॒मा ब्र॑ह्मग॒व्य॑१घवि॑षा सा॒क्षात्कृ॒त्या कूल्ब॑ज॒मावृ॑ता ॥१२॥
सर्वा॒ण्यस्यां घो॒रा॒णि॒ सर्वे॑ च मृ॒त्यवः॑ ॥१३॥
सर्वा॒ण्यस्यां क्रू॒रा॒णि॒ सर्वे॑ पुरुषव॒धाः ॥१४॥
सा ब्र॑ह्म॒ज्यं दे॑वपी॒युं ब्र॑ह्मग॒व्या॒दी॒यमा॑ना मृ॒त्योः पड्वी॒श॒ आ द्य॑ति ॥१५॥
मे॒निः श॒तव॑धा हि सा ब्र॑ह्म॒ज्यस्य॒ क्षितिर्हि सा ॥१६॥
तस्मा॒द्वै ब्रा॑ह्म॒णानां॑ गौर्दु॑रा॒धर्षा॑ विजा॒न॒ता ॥१७॥
व॒ज्रो धाव॑न्ती वै॑श्वान॒र उद्वी॑ता ॥१८॥
हे॒तिः श॒फानु॑त्खि॒दन्ती॑ महादे॒वो॒३ऽपेक्ष॑माणा ॥१९॥ (२५०)

क्षुरप॑विरी॒क्षमा॑णा वा॒श्यमा॑ना॒भि स्फू॑र्जति ॥२०॥
मृ॒त्युर्हि॑ङ्कृ॒ण्वत्यु॒ग्रो दे॒वः पुच्छं॑ प॒र्यस्य॑न्ती ॥२१॥
स॒र्वज्या॑निः कर्णौ॑ वरीव॒र्जय॑न्ती राजय॒क्ष्मो मेह॑न्ती ॥२२॥
मे॒निर्दु॒ह्यमा॑ना शीर्ष॒क्तिर्दु॒ग्धा ॥२३॥
से॒दिरु॑प॒तिष्ठ॑न्ती मिथो॒यो॒धः परा॑मृष्टा ॥२४॥
श॒र॒व्या॒३ मुखे॑ऽपिन॒ह्यमा॑न॒ ऋति॑र्ह॒न्यमा॑ना ॥२५॥
अ॒घवि॑षा नि॒पत॑न्ती॒ तमो॒ निप॑तिता ॥२६॥
अ॒नु॒गच्छ॑न्ती प्रा॒णानुप॑ दासयति ब्रह्मग॒वी ब्र॑ह्म॒ज्यस्य॑ ॥२७॥ (२६) (२५८)

(२८-३८) २८ आसुरी गायत्री; २९,३७ आसुर्यनुष्टुप्; ३० साम्न्यनुष्टुप्; ३१ याजुषी त्रिष्टुप्;
३२ साम्नी गायत्री; ३३-३४ साम्नी बृहती; ३५ भुरिक्साम्न्यनुष्टुप्;
३६ साम्न्युष्णिक्; ३८ प्रतिष्ठा गायत्री।

(४) वैरं॑ विकृ॒त्यमा॑ना॒ पौत्रा॑द्यं विभा॒ज्यमा॑ना ॥२८॥
दे॒वहे॒ति॑र्ह्रि॒यमा॑णा॒ व्यृ॒द्धिर्हृ॒ता ॥२९॥
पा॒प्माधि॑धी॒यमा॑ना॒ पारु॑ष्यमव॒धीयमा॑ना ॥३०॥
वि॒षं प्र॒यस्य॑न्ती त॒क्मा प्रय॑स्ता ॥३१॥
अ॒घं प॒च्यमा॑ना दु॒ष्वप्न्यं॑ प॒क्वा ॥३२॥
मू॒ल॒बर्ह॑णी पर्या॒क्रि॒यमा॑णा॒ क्षितिः॑ प॒र्याकृ॑ता ॥३३॥
असं॑ज्ञा ग॒न्धेन॒ शुगु॑द्ध्रि॒यमा॑णाशीवि॒ष उद्धृ॑ता ॥३४॥
अभू॑तिरुप॒ह्रि॒यमा॑णा॒ परा॑भू॒तिरुप॑हृता ॥३५॥
श॒र्वः क्रु॒द्धः पि॒श्यमा॑ना॒ शिमि॑दा पिशि॒ता ॥३६॥
अव॑र्तिर॒श्यमा॑ना॒ निर्ऋ॑तिरशि॒ता ॥३७॥
अ॒शि॒ता लो॒काच्छि॑नत्ति ब्रह्मग॒वी ब्र॑ह्म॒ज्यम॒स्माच्चा॒मुष्मा॑च्च ॥३८॥ (२७) (२६९)

(३९-४६) ३९ साम्नी पङ्क्तिः; ४० याजुष्यनुष्टुप्; ४१,४६ भुरिक् साम्न्यनुष्टुप्; ४२ आसुरी;
बृहती; ४३ साम्नी बृहती; ४४ पिपीलिकमध्यानुष्टुप्; ४५ आर्ची बृहती।

(५) तस्या॑ आ॒हन॑नं कृ॒त्या मे॒निरा॒शस॑नं वल॒ग ऊब॑ध्यम् ॥३९॥
अ॒स्व॒गता॒ परि॑ह्णुता ॥४०॥
अ॒ग्निः क्र॒व्याद्भू॒त्वा ब्र॑ह्मग॒वी ब्र॑ह्म॒ज्यं प्र॒विश्या॑त्ति ॥४१॥ (२७२)

सर्वास्याङ्गा पर्वा मूलानि वृश्चति ॥४२॥
छिनत्त्यस्य पितृबन्धु परा भावयति मातृबन्धु ॥४३॥
विवाहां ज्ञातीन्त्सर्वानपि क्षापयति ब्रह्मगवी ब्रह्मज्यस्य क्षत्रियेणापुनर्दीयमाना ॥४४॥
अवास्तुमेनमस्वगमप्रजसं करोत्यपरापरणो भवति क्षीयते ॥४५॥
य एवं विदुषो ब्राह्मणस्य क्षत्रियो गामादत्ते ॥४६॥ (२८) (२७७)

(४७-६१) ४७, ४९, ५१-५३, ५७-५९, ६१ प्राजापत्यानुष्टुप्; ४८ आर्च्यनुष्टुप्; ५० साम्नी बृहती; ५४-५५ प्राजापत्योष्णिक्; ५६ आसुरी गायत्री; ६० गायत्री ।

(६) क्षिप्रं वै तस्याहनने गृध्राः कुर्वत ऐलबम् ॥४७॥
क्षिप्रं वै तस्यादहनं परि नृत्यन्ति केशिनीराघ्नानाः पाणिनोरसि कुर्वाणाः पापमैलबम् ॥४८॥
क्षिप्रं वै तस्य वास्तुषु वृकाः कुर्वत ऐलबम् ॥४९॥
क्षिप्रं वै तस्य पृच्छन्ति यत्तदासी३दिदं नु ता३दिति ॥५०॥
छिन्ध्या च्छिन्धि प्र च्छिन्ध्यपि क्षापय क्षापय ॥५१॥
आददानमाङ्गिरसि ब्रह्मज्यमुप दासय ॥५२॥
वैश्वदेवी ह्यु१च्यसे कृत्या कूल्बजमावृता ॥५३॥
ओषन्ती समोषन्ती ब्रह्मणो वज्रः ॥५४॥
क्षुरपविर्मृत्युर्भूत्वा वि धाव त्वम् ॥५५॥
आ दत्से जिनतां वर्च इष्टं पूर्तं चाशिषः ॥५६॥
आदाय जीतं जीताय लोके३ऽमुष्मिन्प्र यच्छसि ॥५७॥
अघ्न्ये पदवीर्भव ब्राह्मणस्याभिशस्त्या ॥५८॥
मेनिः शरव्या भवाघादघविषा भव ॥५९॥
अघ्न्ये प्र शिरो जहि ब्रह्मज्यस्य कृतागसो देवपीयोरराधसः ॥६०॥
त्वया प्रमूर्णं मृदितमग्निर्दहतु दुश्चितम् ॥६१॥ (२९) (२९२)

(६२-७३) ६२-६४, ६६, ६८-७० प्राजापत्यानुष्टुप्; ६५ गायत्री; ६७ प्राजापत्या गायत्री; ७१ आसुरी पङ्क्तिः; ७२ प्राजापत्या त्रिष्टुप्; ७३ आसुर्युष्णिक् ।

(७) वृश्च प्र वृश्च सं वृश्च दह प्र दह सं दह ॥६२॥
ब्रह्मज्यं देव्यघ्न्य आ मूलादनुसंदह ॥६३॥
यथायाद्यमसादनात्पापलोकान्परावतः ॥६४॥ (२९५)

एवा त्वं देव्यघ्न्ये ब्रह्मज्यस्य कृतागसो देवपीयोरराधसः ॥६५॥
वज्रेण शतपर्वणा तीक्ष्णेन क्षुरभृष्टिना ॥६६॥
प्र स्कन्धान्प्र शिरो जहि ॥६७॥
लोमान्यस्य सं छिन्धि त्वचमस्य वि वेष्टय ॥६८॥
मांसान्यस्य शातय स्नावान्यस्य सं वृह ॥६९॥
अस्थीन्यस्य पीडय मज्जानमस्य निर्जहि ॥७०॥
सर्वास्याङ्गा पर्वाणि वि श्रथय ॥७१॥
अग्निरेनं क्रव्यात्पृथिव्या नुदतामुदोषतु वायुरन्तरिक्षान्महतो वरिम्णः ॥७२॥
सूर्य एनं दिवः प्र णुदतां न्योषतु ॥७३॥ (३०) (३०४)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥
[इति सप्तविंशतितमः प्रपाठकः ॥२७॥]

॥ इति द्वादशं काण्डं समाप्तम् ॥

मन्त्रसंख्या—

एकादशकाण्डस्यान्तपर्यन्तं	३२९९
द्वादशकाण्डस्य ...	३०४
सर्वयोगः	३६०३

त्रयोदशं काण्डम् ।

(१) अध्यात्म-प्रकरणम् ।

१-६० ब्रह्मा । अध्यात्मं, रोहितादित्यदेवते (३ मरुत्, २८-३१ अग्निः, ३१ बहुदेवत्या) । त्रिष्टुप्; ३-५, ९, १२, १५ जगती (१५ अतिजागतगर्भा); ८ भुरिक्; १७ पञ्चपदा ककुम्मती जगती; १३ अतिशाक्वरगर्भातिजगती; १४ त्रिपदापुरःपरशाक्वरा विपरीतपादलक्ष्मा पंक्तिः; १८-१९ पञ्चपदा ककुम्मत्यतिजगती (१८ परशाक्वराभुरिक्, १९ परातिजागता); २१ आर्षी निचृद्गायत्री; २२-२३, २७ प्राकृता; २६ विराट्पुरोष्णिक्; २८-३० (२८ भुरिक्) ३२, ३९,-४०, ४५-५८ अनुष्टुप् (५२-५५ पथ्यापंक्तिः, ५५ ककुम्मती बृहतीगर्भा, ५७ ककुम्मती,) ३१ पञ्चपदा ककुम्मती शक्वरगर्भा जगती; ३५ उपरिष्टाद्बृहती; ३६ निचृन्महाबृहती; ३७ परशाक्वरा विराडतिजगती; ४२ विराड्जगती; ४३ विराण्महाबृहती; ४४ पुरोष्णिक्; ५९-६० गायत्री ।

[अथाष्टाविंशतितमः प्रपाठकः ॥२८॥]

[१] उदेहि वाजिन्यो अप्स्व१न्तरिदं राष्ट्रं प्र विश सूनृतावत् ।
यो रोहितो विश्वमिदं जजान स त्वा राष्ट्राय सुभृतं बिभर्तु ॥ १ ॥
उद्वाज आ गन्यो अप्स्व१न्तर्विश आ रोह त्वद्योनयो याः ।
सोमं दधानोऽप ओषधीर्गाश्चतुष्पदो द्विपद आ वेशयेह ॥ २ ॥
यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातर इन्द्रेण युजा प्र मृणीत शत्रून् ।
आ वो रोहितः शृणवत्सुदानवस्त्रिषप्तासो मरुतः स्वादुसंमुदः ॥ ३ ॥
रुहो रुरोह रोहित आ रुरोह गर्भो जनीनां जनुषामुपस्थम् ।
ताभिः संरब्धमन्वविन्दन्षडुर्वीर्गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाहाः ॥ ४ ॥
आ ते राष्ट्रमिह रोहितोऽहार्षीद्व्यास्थन्मृधो अभयं ते अभूत् ।
तस्मै ते द्यावापृथिवी रेवतीभिः कामं दुहाथामिह शक्वरीभिः ॥ ५ ॥
रोहितो द्यावापृथिवी जजान तत्र तन्तुं परमेष्ठी ततान ।
तत्र शिश्रियेऽज एकपादोऽदृंहद् द्यावापृथिवी बलेन ॥ ६ ॥
रोहितो द्यावापृथिवी अदृंहत्तेन स्वः स्तभितं तेन नाकः ।
तेनान्तरिक्षं विमिता रजांसि तेन देवा अमृतमन्वविन्दन् ॥ ७ ॥
वि रोहितो अमृशद्विश्वरूपं समाकुर्वाणः प्ररुहो रुहश्च ।
दिवं रूढ्वा महता महिम्ना सं ते राष्ट्रमनक्तु पयसा घृतेन ॥ ८ ॥ (८)

*

यास्ते रुहः प्ररुहो यास्त आरुहो याभिरापृणासि दिवमन्तरिक्षम् ।
तासां ब्रह्मणा पयसा वावृधानो विशि राष्ट्रे जागृहि रोहितस्य ॥ ९ ॥
यास्ते विशस्तपसः संबभूवुर्वत्सं गायत्रीमनु ता इहागुः ।
तास्त्वा विशन्तु मनसा शिवेन संमाता वत्सो अभ्येतु रोहितः ॥१०॥ (१)
ऊर्ध्वो रोहितो अधि नाके अस्थाद्विश्वा रूपाणि जनयन्युवा कविः ।
तिग्मेनाग्निर्ज्योतिषा वि भाति तृतीये चक्रे रजसि प्रियाणि ॥११॥
सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदा घृताहुतः सोमपृष्ठः सुवीरः ।
मा मा हासीन्नाथितो नेत्त्वा जहानि गोपोषं च मे वीरपोषं च धेहि ॥१२॥
रोहितो यज्ञस्य जनिता मुखं च रोहिताय वाचा श्रोत्रेण मनसा जुहोमि ।
रोहितं देवा यन्ति सुमनस्यमाना स मा रोहैः सामित्यै रोहयतु ॥१३॥
रोहितो यज्ञं व्यदधाद्विश्वकर्मणे तस्मात्तेजांस्युप मेमान्यागुः ।
वोचेयं ते नाभिं भुवनस्याधि मज्मनि ॥१४॥
आ त्वा रुरोह बृहत्यु१त पङ्क्तिरा ककुब्वर्चसा जातवेदः ।
आ त्वा रुरोहोष्णिहाक्षरो वषट्कार आ त्वा रुरोह रोहितो रेतसा सह ॥१५॥
अयं वस्ते गर्भं पृथिव्या दिवं वस्तेऽयमन्तरिक्षम् ।
अयं ब्रध्नस्य विष्टपि स्वर्लोकान्व्यानशे ॥१६॥
वाचस्पते पृथिवी नः स्योना स्योना योनिस्तल्पा नः सुशेवा ।
इहैव प्राणः सख्ये नो अस्तु तं त्वा परमेष्ठिन्पर्यग्निरायुषा वर्चसा दधातु ॥१७॥
वाचस्पत ऋतवः पञ्च ये नौ वैश्वकर्मणाः परि ये संबभूवुः ।
इहैव प्राणः सख्ये नो अस्तु तं त्वा परमेष्ठिन्परि रोहित आयुषा वर्चसा दधातु ॥१८॥
वाचस्पते सौमनसं मनश्च गोष्ठे नो गा जनय योनिषु प्रजाः ।
इहैव प्राणः सख्ये नो अस्तु तं त्वा परमेष्ठिन्पर्यहमायुषा वर्चसा दधामि ॥१९॥
परि त्वा धात्सविता देवो अग्निर्वर्चसा मित्रावरुणावभि त्वा ।
सर्वा अरातीरवक्रामन्नेहीदं राष्ट्रमकरः सूनृतावत् ॥२०॥ (२)
यं त्वा पृषती रथे प्रष्टिर्वहति रोहित । शुभा यासि रिणन्नपः ॥२१॥
अनुव्रता रोहिणी रोहितस्य सूरिः सुवर्णा बृहती सुवर्चाः ।
तया वाजान्विश्वरूपां जयेम तया विश्वाः पृतना अभि ष्याम ॥२२॥ (२२)

इदं सदो रोहिणी रोहितस्यासौ पन्थाः पृषती येन याति ।
तां गन्धर्वाः कश्यपा उन्नयन्ति तां रक्षन्ति कवयोऽप्रमादम् ॥२३॥
सूर्यस्याश्वा हरयः केतुमन्तः सदा वहन्त्यमृताः सुखं रथम् ।
घृतपावा रोहितो भ्राजमानो दिवं देवः पृषतीमा विवेश ॥२४॥
यो रोहितो वृषभस्तिग्मशृङ्गः पर्यग्निं परि सूर्यं बभूव ।
यो विष्टभ्नाति पृथिवीं दिवं च तस्माद्देवा अधि सृष्टीः सृजन्ते ॥२५॥
रोहितो दिवमारुहन्महतः पर्यर्णवात् । सर्वा रुरोह रोहितो रुहः ॥२६॥
वि मिमीष्व पयस्वतीं घृताचीं देवानां धेनुरनपस्पृगेषा ।
इन्द्रः सोमं पिबतु क्षेमो अस्त्वग्निः प्र स्तौतु वि मृधो नुदस्व ॥२७॥
समिद्धो अग्निः समिधानो घृतवृद्धो घृताहुतः ।
अभीषाड् विश्वाषाडग्निः सपत्नान्हन्तु ये मम ॥२८॥
हन्त्वेनान्प्र दहत्वरिर्यो नः पृतन्यति ।
क्रव्यादाग्निना वयं सपत्नान्प्र दहामसि ॥२९॥
अवाचीनानव जहीन्द्र वज्रेण बाहुमान् ।
अधा सपत्नान्मामकानग्नेस्तेजोभिरादिषि ॥३०॥ (३)
अग्ने सपत्नानधरान्पादयास्मद्व्यथया सजातमुत्पिपानं बृहस्पते ।
इन्द्राग्नी मित्रावरुणावधरे पद्यन्तामप्रतिमन्यूयमानाः ॥३१॥
उद्यंस्त्वं देव सूर्य सपत्नानव मे जहि ।
अवैनानश्मना जहि ते यन्त्वधमं तमः ॥३२॥
वत्सो विराजो वृषभो मतीनामा रुरोह शुक्रपृष्ठोऽन्तरिक्षम् ।
घृतेनार्कमभ्यर्चन्ति वत्सं ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्ति ॥३३॥
दिवं च रोह पृथिवीं च रोह राष्ट्रं च रोह द्रविणं च रोह ।
प्रजां च रोहामृतं च रोह रोहितेन तन्वं१ सं स्पृशस्व ॥३४॥
ये देवा राष्ट्रभृतोऽभितो यन्ति सूर्यम् ।
तैष्टे रोहितः संविदानो राष्ट्रं दधातु सुमनस्यमानः ॥३५॥
उत्त्वा यज्ञा ब्रह्मपूता वहन्त्यध्वगतो हरयस्त्वा वहन्ति ।
तिरः समुद्रमति रोचसेऽर्णवम् ॥३६॥ (३६)

रोहिते द्यावापृथिवी अधि श्रिते वसुजिति गोजिति संधनाजिति ।
सहस्रं यस्य जनिमानि सप्त च वोचेयं ते नाभिं भुवनस्याधि मज्मनि ॥३७॥
यशा यासि प्रदिशो दिशश्च यशाः पशूनामुत चर्षणीनाम् ।
यशाः पृथिव्या अदित्या उपस्थेऽहं भूयासं सवितेव चारुः ॥३८॥
अमुत्र सन्निह वेत्थेतः संस्तानि पश्यसि ।
इतः पश्यन्ति रोचनं दिवि सूर्यं विपश्चितम् ॥३९॥
देवो देवान्मर्चयस्यन्तश्चरस्यर्णवे ।
समानमग्निमिन्धते तं विदुः कवयः परे ॥४०॥ (४)
अवः परेण पर एनावरेण पदा वत्सं बिभ्रती गौरुदस्थात् ।
सा कद्रीची कं स्विदर्धं परागात्क्व स्वित्सूते नहि यूथे अस्मिन् ॥४१॥
एकपदी द्विपदी सा चतुष्पद्यष्टापदी नवपदी बभूवुषी ।
सहस्राक्षरा भुवनस्य पङ्क्तिस्तस्याः समुद्रा अधि वि क्षरन्ति ॥४२॥
आरोहन्द्यामममृतः प्राव मे वचः ।
उत्त्वा यज्ञा ब्रह्मपूता वहन्त्यध्वगतो हरयस्त्वा वहन्ति ॥४३॥
वेद तत्ते अमर्त्य यत्त आक्रमणं दिवि । यत्ते सधस्थं परमे व्योमन् ॥४४॥
सूर्यो द्यां सूर्यः पृथिवीं सूर्य आपोऽति पश्यति । सूर्यो भूतस्यैकं चक्षुरा रुरोह दिवं महीम् ॥४५॥
उर्वीरासन्परिधयो वेदिर्भूमिरकल्पत । तत्रैतावग्नी आधत्त हिमं घ्रंसं च रोहितः ॥४६॥
हिमं घ्रंसं चाधाय यूपान्कृत्वा पर्वतान् । वर्षाज्यावग्नी ईजाते रोहितस्य स्वर्विदः ॥४७॥
स्वर्विदो रोहितस्य ब्रह्मणाग्निः समिध्यते । तस्माद्घ्रंसस्तस्माद्धिमस्तस्माद्यज्ञोऽजायत ॥४८॥
ब्रह्मणाग्नी वावृधानौ ब्रह्मवृद्धौ ब्रह्माहुतौ । ब्रह्मेद्धावग्नी ईजाते रोहितस्य स्वर्विदः ॥४९॥
सत्ये अन्यः समाहितोऽप्स्वन्यः समिध्यते । ब्रह्मेद्धावग्नी ईजाते रोहितस्य स्वर्विदः ॥५०॥(५)
यं वातः परि शुम्भति यं वेन्द्रो ब्रह्मणस्पतिः । ब्रह्मेद्धावग्नी ईजाते रोहितस्य स्वर्विदः ॥५१॥
वेदिं भूमिं कल्पयित्वा दिवं कृत्वा दक्षिणाम् ।
घ्रंसं तदग्निं कृत्वा चकार विश्वमात्मन्वद्वर्षेणाज्येन रोहितः ॥५२॥
वर्षमाज्यं घ्रंसो अग्निर्वेदिर्भूमिरकल्पत ।
तत्रैतान्पर्वतानग्निर्गीर्भिरूर्ध्वाँ अकल्पयत् ॥५३॥
गीर्भिरूर्ध्वान्कल्पयित्वा रोहितो भूमिमब्रवीत् ।
त्वयीदं सर्वं जायतां यद्भूतं यच्च भाव्यम् ॥५४॥ (५४)

स यज्ञः प्रथमो भूतो भव्यो अजायत ।
तस्माद्ध जज्ञ इदं सर्वं यत्किं चेदं विरोचते रोहितेन ऋषिणाभृतम् ॥५५॥
यश्च गां पदा स्फुरति प्रत्यङ् सूर्यं च मेहति ।
तस्य वृश्चामि ते मूलं न च्छायां करवोऽपरम् ॥५६॥
यो माभिच्छायमत्येषि मां चाग्निं चान्तरा ।
तस्य वृश्चामि ते मूलं न च्छायां करवोऽपरम् ॥५७॥
यो अद्य देव सूर्य त्वां च मां चान्तरायति ।
दुष्वप्न्यं तस्मिञ्छमलं दुरितानि च मृज्महे ॥५८॥
मा प्र गाम पथो वयं मा यज्ञादिन्द्र सोमिनः । मान्त स्थुर्नो अरातयः ॥५९॥
यो यज्ञस्य प्रसाधनस्तन्तुर्देवेष्वाततः । तमाहुतमशीमहि ॥६०॥ (६) (६०)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥१॥

(२) अध्यात्मम् ।

१-४६ ब्रह्मा । अध्यात्मं, रोहितादित्यदेवत्यं । त्रिष्टुप्; १, १२-१५, ३९-४१ अनुष्टुप्; २-३,८, ४३ जगती; १० आस्तारपङ्क्तिः; ११ बृहतीगर्भा; १६-२४ आर्षी गायत्री; २५ ककुम्मत्यास्तारपङ्क्तिः; २६ पुरोद्व्यतिजागता भुरिग्जगती; २७ विराड् जगती; २९ बार्हतगर्भानुष्टुप्; ३० पञ्चपदोष्णिग्बृहतीगर्भातिजगती; ३४ आर्षी पंक्तिः; ३७ पंचपदा विराड्गर्भा जगती; ४४-४५ जगती (४४ चतुष्पदा पुरःशाक्वरी भुरिक्; ४५ अतिजागतगर्भा) ।

[२] उदस्य केतवो दिवि शुक्रा भ्राजन्त ईरते ।
आदित्यस्य नृचक्षसो महिव्रतस्य मीढुषः ॥ १ ॥
दिशां प्रज्ञानां स्वरयन्तमर्चिषा सुपक्षमाशुं पतयन्तमर्णवे ।
स्तवाम सूर्यं भुवनस्य गोपां यो रश्मिभिर्दिश आभाति सर्वाः ॥ २ ॥
यत्प्राङ् प्रत्यङ् स्वधया यासि शीभं नानारूपे अहनी कर्षि मायया ।
तदादित्य महि तत्ते महि श्रवो यदेको विश्वं परि भूम जायसे ॥ ३ ॥
विपश्चितं तरणिं भ्राजमानं वहन्ति यं हरितः सप्त बह्वीः ।
स्रुताद्यमत्त्रिर्दिवमुन्निनाय तं त्वा पश्यन्ति परियान्तमाजिम् ॥ ४ ॥
मा त्वा दभन्परियान्तमाजिं स्वस्ति दुर्गाँ अति याहि शीभम् ।
दिवं च सूर्य पृथिवीं च देवीमहोरात्रे विमिमानो यदेषि ॥ ५ ॥ (६५)

स्वस्ति ते सूर्य चरसे रथाय येनोभावन्तौ परियासि सद्यः ।
यं ते वहन्ति हरितो वहिष्ठाः शतमश्वा यदि वा सप्त बह्वीः ॥ ६ ॥
सुखं सूर्य रथमंशुमन्तं स्योनं सुवह्निमधि तिष्ठ वाजिनम् ।
यं ते वहन्ति हरितो वहिष्ठाः शतमश्वा यदि वा सप्त बह्वीः ॥ ७ ॥
सप्त सूर्यो हरितो यातवे रथे हिरण्यत्वचसो बृहतीरयुक्त ।
अमोचि शुक्रो रजसः परस्ताद्विधूय देवस्तमो दिवमारुहत् ॥ ८ ॥
उत्केतुना बृहता देव आगन्नपावृक्तमोऽभि ज्योतिरश्रैत् ।
दिव्यः सुपर्णः स वीरो व्यख्यददितेः पुत्रो भुवनानि विश्वा ॥ ९ ॥
उद्यन्रश्मीना तनुषे विश्वा रूपाणि पुष्यसि ।
उभा समुद्रौ क्रतुना वि भासि सर्वांल्लोकान्परिभूर्भ्राजमानः ॥१०॥ (७)
पूर्वापरं चरतो माययैतौ शिशू क्रीडन्तौ परि यातोऽर्णवम् ।
विश्वान्यो भुवना विचष्टे हैरण्यैरन्यं हरितो वहन्ति ॥११॥
दिवि त्वात्त्रिरधारयत्सूर्या मासाय कर्तवे ।
स एषि सुधृतस्तपन्विश्वा भूतावचाकशत् ॥१२॥
उभावन्तौ समर्षसि वत्सः संमातराविव ।
नन्वे३तदितः पुरा ब्रह्म देवा अमी विदुः ॥१३॥
यत्समुद्रमनु श्रितं तत्सिषासति सूर्यः ।
अध्वास्य विततो महान्पूर्वश्चापरश्च यः ॥१४॥
तं समाप्नोति जूतिभिस्ततो नाप चिकित्सति ।
तेनामृतस्य भक्षं देवानां नाव रुन्धते ॥१५॥
उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥१६॥
अप त्ये तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यक्तुभिः । सूराय विश्वचक्षसे ॥१७॥
अदृश्रन्नस्य केतवो वि रश्मयो जनाँ अनु । भ्राजन्तो अग्नयो यथा ॥१८॥
तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचन ॥१९॥
प्रत्यङ् देवानां विशः प्रत्यङ्ङुदेषि मानुषीः । प्रत्यङ् विश्वं स्वर्दृशे ॥२०॥ (८)
येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनाँ अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥२१॥
वि द्यामेषि रजस्पृथ्वहर्मिमानो अक्तुभिः । पश्यन् जन्मानि सूर्य ॥२२॥
सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षणम् ॥२३॥ (८३)

अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः सूरो रथस्य नप्त्यः ।
ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः ॥२४॥
रोहितो दिवमारुहत्तपसा तपस्वी ।
स योनिमैति स उ जायते पुनः स देवानामधिपतिर्बभूव ॥२५॥
यो विश्वचर्षणिरुत विश्वतोमुखो यो विश्वतस्पाणिरुत विश्वतस्पृथः ।
सं बाहुभ्यां भरति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः ॥२६॥
एकपाद् द्विपदो भूयो वि चक्रमे द्विपात्त्रिपादमभ्येति पश्चात् ।
द्विपाद्ध षट्पदो भूयो वि चक्रमे त एकपदस्तन्वं१ समासते ॥२७॥
अतन्द्रो यास्यन्हरितो यदास्थाद् द्वे रूपे कृणुते रोचमानः ।
केतुमानुद्यन्त्सहमानो रजांसि विश्वा आदित्य प्रवतो वि भासि ॥२८॥
बण्महाँ असि सूर्य बडादित्य महाँ असि ।
महांस्ते महतो महिमा त्वमादित्य महाँ असि ॥२९॥
रोचसे दिवि रोचसे अन्तरिक्षे पतङ्ग पृथिव्यां रोचसे रोचसे अप्स्व१न्तः ।
उभा समुद्रौ रुच्या व्यापिथ देवो देवासि महिषः स्वर्जित् ॥३०॥ (९)
अर्वाङ् परस्तात्प्रयतो व्यध्व आशुर्विपश्चित्पतयन्पतङ्गः ।
विष्णुर्विचित्तः शवसाधितिष्ठन्प्र केतुना सहते विश्वमेजत् ॥३१॥
चित्रश्चिकित्वान्महिषः सुपर्ण आरोचयन्रोदसी अन्तरिक्षम् ।
अहोरात्रे परि सूर्यं वसाने प्रास्य विश्वा तिरतो वीर्याणि ॥३२॥
तिग्मो विभ्राजन्तन्वं१ शिशानोऽरंगमासः प्रवतो रराणः ।
ज्योतिष्मान्पक्षी महिषो वयोधा विश्वा आस्थात्प्रदिशः कल्पमानः ॥३३॥
चित्रं देवानां केतुरनीकं ज्योतिष्मान्प्रदिशः सूर्य उद्यन् ।
दिवाकरोऽति द्युम्नैस्तमांसि विश्वातारीद्दुरितानि शुक्रः ॥३४॥
चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
आप्राद् द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥३५॥
उच्चा पतन्तमरुणं सुपर्णं मध्ये दिवस्तरणिं भ्राजमानम् ।
पश्याम त्वा सवितारं यमाहुरजस्रं ज्योतिर्यदविन्ददत्रिः ॥३६॥
दिवस्पृष्ठे धावमानं सुपर्णमदित्याः पुत्रं नाथकाम उप यामि भीतः ।
स नः सूर्य प्र तिर दीर्घमायुर्मा रिषाम सुमतौ ते स्याम ॥३७॥ (१७)

सहस्राह्ण्यं वियतावस्य पक्षौ हरेर्हंसस्य पततः स्वर्गम् ।
स देवान्त्सर्वानुरस्युपदद्य संपश्यन्याति भुवनानि विश्वा ॥३८॥
रोहितः कालो अभवद्रोहितोऽग्रे प्रजापतिः ।
रोहितो यज्ञानां मुखं रोहितः स्व१राभरत् ॥३९॥
रोहितो लोको अभवद्रोहितोऽत्यतपद्दिवम् ।
रोहितो रश्मिभिर्भूमिं समुद्रमनु सं चरत् ॥४०॥ (१०)
सर्वा दिशः समचरद्रोहितोऽधिपतिर्दिवः ।
दिवं समुद्रमाद्भूमिं सर्वं भूतं वि रक्षति ॥४१॥
आरोहञ्छुक्रो बृहतीरतन्द्रो द्वे रूपे कृणुते रोचमानः ।
चित्रश्चिकित्वान्महिषो वातमाया यावतो लोकानभि यद्विभाति ॥४२॥
अभ्य१न्यदेति पर्यन्यदस्यतेऽहोरात्राभ्यां महिषः कल्पमानः ।
सूर्यं वयं रजसि क्षियन्तं गातुविदं हवामहे नाधमानाः ॥४३॥
पृथिवीप्रो महिषो नाधमानस्य गातुरदब्धचक्षुः परि विश्वं बभूव ।
विश्वं संपश्यन्त्सुविदत्रो यजत्र इदं शृणोतु यदहं ब्रवीमि ॥४४॥
पर्यस्य महिमा पृथिवीं समुद्रं ज्योतिषा विभ्राजन्परि द्यामन्तरिक्षम् ।
सर्वं संपश्यन्त्सुविदत्रो यजत्र इदं शृणोतु यदहं ब्रवीमि ॥४५॥
अबोध्यग्निः समिधा जनानां प्रति धेनुमिवायतीमुषासम् ।
यह्वा इव प्र वयामुज्जिहानाः प्र भानवः सिस्रते नाकमच्छ ॥४६॥ (११) (१०६)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(३) अध्यात्मम् ।

१-२६ ब्रह्मा । अध्यात्मम्, रोहितादित्यदैवतम् । त्रिष्टुप्; १ चतुरवसानाष्टपदाऽऽकृतिः; २-४ त्र्यव० षट्पदा (२,३ अष्टिः, २ भुरिग्, ४ अतिशाक्करगर्भा धृतिः); ५-७ चतुर० सप्तपदा (५-६ शाक्करातिशाक्करगर्भा प्रकृतिः, ७ अनुष्टुब्गर्भातिधृतिः) ; ८ त्र्यव० षट्प० अत्यष्टिः; ९-१९ चतुर० (९-१२, १५,१७ सप्तपदा- भुरिगतिधृतिः १५ निचृत्; १७ कृतिः; १३, १४, १६, १८, १९, अष्टपदा, (१३-१४ विकृतिः १६, १८, १९ आकृतिः; १९ भुरिक्); २०, २२ त्र्यव० षट्प० अत्यष्टिः; २१, २३-२५ चतुरव० अष्टपदा (२४ सप्तपदा कृतिः, २१ आकृतिः, २३, २५ विकृतिः) ।

[३] य इमे द्यावापृथिवी जजान यो द्रापिं कृत्वा भुवनानि वस्ते ।
यस्मिन्क्षियन्ति प्रदिशः षडुर्वीर्याः पतङ्गो अनु विचाकशीति ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१॥ (१०७)

यस्माद्वाता ऋतुथा पवन्ते यस्मात्समुद्रा अधि विक्षरन्ति ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ २ ॥

यो मारयति प्राणयति यस्मात्प्राणन्ति भुवनानि विश्वा ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ ३ ॥

यः प्राणेन द्यावापृथिवी तर्पयत्यपानेन समुद्रस्य जठरं यः पिपर्ति ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ ४ ॥

यस्मिन्विराट् परमेष्ठी प्रजापतिरग्निर्वैश्वानरः सह पङ्क्त्या श्रितः ।
यः परस्य प्राणं परमस्य तेज आददे ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ ५ ॥

यस्मिन्षडुर्वीः पञ्च दिशो अधि श्रिताश्चतस्र आपो यज्ञस्य त्रयोऽक्षराः ।
यो अन्तरा रोदसी क्रुद्धश्चक्षुषैक्षत ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ ६ ॥

यो अन्नादो अन्नपतिर्बभूव ब्रह्मणस्पतिरुत यः ।
भूतो भविष्यद्भुवनस्य यस्पतिः ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ ७ ॥

अहोरात्रैर्विमितं त्रिंशदङ्गं त्रयोदशं मासं यो निर्मिमीते ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ ८ ॥

कृष्णं नियानं हरयः सुपर्णा अपो वसाना दिवमुत्पतन्ति ।
त आववृत्रन्त्सदनादृतस्य ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥ ९ ॥

यत्ते चन्द्रं कश्यप रोचनावद्यत्संहितं पुष्कलं चित्रभानु ।
यस्मिन्त्सूर्या आर्पिताः सप्त साकम् ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१०॥ (१२)

बृहदेनमनु वस्ते पुरस्ताद्रथंतरं प्रति गृह्णाति पश्चात् ।
ज्योतिर्वसाने सदमप्रमादम् ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥११॥

बृहदन्यतः पक्ष आसीद्रथंतरमन्यतः सबले सध्रीची ।
यद्रोहितमजनयन्त देवाः ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१२॥

स वरुणः सायमग्निर्भवति स मित्रो भवति प्रातरुद्यन् ।
स सविता भूत्वान्तरिक्षेण याति स इन्द्रो भूत्वा तपति मध्यतो दिवम् ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१३॥

सहस्राह्ण्यं वियतावस्य पक्षौ हरेर्हंसस्य पततः स्वर्गम् ।
स देवान्त्सर्वानुरस्युपदद्य संपश्यन्याति भुवनानि विश्वा ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१४॥

अयं स देवो अप्स्व१न्तः सहस्रमूलः पुरुशाको अत्त्रिः ।
य इदं विश्वं भुवनं जजान ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१५॥

शुक्रं वहन्ति हरयो रघुष्यदो देवं दिवि वर्चसा भ्राजमानम् ।
यस्योर्ध्वा दिवं तन्व१स्तपन्त्यर्वाङ् सुवर्णैः पटरैर्वि भाति ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१६॥ (१२२)

येनादित्यान्हरितः संवहन्ति येन यज्ञेन बहवो यन्ति प्रजानन्तः । यदेकं ज्योतिर्बहुधा विभाति ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१७॥

सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रमेको अश्वो वहति सप्तनामा ।
त्रिनाभि चक्रमजरमनर्वं यत्रेमा विश्वा भुवनाधि तस्थुः ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१८॥

अष्टधा युक्तो वहति वह्निरुग्रः पिता देवानां जनिता मतीनाम् ।
ऋतस्य तन्तुं मनसा मिमानः सर्वा दिशः पवते मातरिश्वा ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥१९॥

सम्यञ्चं तन्तुं प्रदिशोऽनु सर्वा अन्तर्गायत्र्याममृतस्य गर्भे ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥२०॥ (१३)

निम्रुचस्तिस्रो व्युषो ह तिस्रस्त्रीणि रजांसि दिवो अङ्ग तिस्रः ।
विद्मा ते अग्ने त्रेधा जनित्रं त्रेधा देवानां जनिमानि विद्म ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥२१॥

वि य और्णोत्पृथिवीं जायमान आ समुद्रमदधादन्तरिक्षे ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥२२॥

त्वमग्ने क्रतुभिः केतुभिर्हितोऽर्कः समिद्ध उदरोचथा दिवि ।
किमभ्यार्चन्मरुतः पृश्निमातरो यद्रोहितमजनयन्त देवाः ।
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् । ॥२३॥

य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः । योऽस्येशे द्विपदो यश्चतुष्पदः ॥
तस्य देवस्य क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रति मुञ्च पाशान् ॥२४॥ (१३०)

एकंपाद् द्विपदो भूयो वि चंक्रमे द्विपात्त्रिपादमभ्येति पश्चात् ।
चतुंष्पाच्चक्रे द्विपदामभिस्वरे संपश्यन्पङ्क्तिमुंपतिष्ठंमानः ।
तस्यं देवस्यं क्रुद्धस्यैतदागो य एवं विद्वांसं ब्राह्मणं जिनाति ।
उद्वेपय रोहित प्र क्षिणीहि ब्रह्मज्यस्य प्रतिं मुञ्च पाशान् ॥२५॥
कृष्णायाः पुत्रो अर्जुनो राज्या वत्सोऽजायत ।
स ह द्यामधि रोहति रुहो रुरोह रोहितः ॥२६॥ (१४) (१३२)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥ ३ ॥

(४) अध्यात्मम् ।

१–५६ ब्रह्मा । अध्यात्मम्, रोहितादित्यदैवतम् । त्रिष्टुप्; षट् पर्यायाः । (१–१३) ब्रह्मा । अध्यात्मम् । १–१३ प्राजापत्यानुष्टुप्; (१२ विराड्गायत्री, १३ आसुरी उष्णिक्) ।

[४] (१) स एति सविता स्वर्दिवस्पृष्ठेऽवचाकशत् ॥ १ ॥
रश्मिभिर्नभ आभृतं महेन्द्र एत्यावृतः ॥ २ ॥
स धाता स विधर्ता स वायुर्नभ उच्छ्रितम् । रश्मि० ॥ ३ ॥
सोऽर्यमा स वरुणः स रुद्रः स महादेवः । रश्मि० ॥ ४ ॥
सो अग्निः स उ सूर्यः स उ एव महायमः । रश्मि० ॥ ५ ॥
तं वत्सा उप तिष्ठन्त्येकशीर्षाणो युता दश । रश्मि० ॥ ६ ॥
पश्चात्प्राञ्च आ तन्वन्ति यदुदेति वि भासति । रश्मि० ॥ ७ ॥
तस्यैष मारुतो गणः स एति शिक्याकृतः ॥ ८ ॥
रश्मिभिर्नभ आभृतं महेन्द्र एत्यावृतः ॥ ९ ॥
तस्येमे नव कोशा विष्टम्भा नवधा हिताः ॥१०॥
स प्रजाभ्यो वि पश्यति यच्च प्राणति यच्च न ॥११॥
तमिदं निगतं सहः स एष एक एकवृदेक एव ॥१२॥
एते अस्मिन्देवा एकवृतो भवन्ति ॥१३॥ (१५) (१४५)

(५) अध्यात्मम् ।

१–८ (१४–२१) ब्रह्मा । अध्यात्मम् । १४ भुरिक्साम्नी त्रिष्टुप्; १५ आसुरी पंक्तिः; १६,१९ प्राजापत्यानुष्टुप्; १७,१८ आसुरी गायत्री ।

(२) कीर्तिश्च यशश्चाम्भश्च नभश्च ब्राह्मणवर्चसं चान्नं चान्नाद्यं च ॥१४॥
य एतं देवमेकवृतं वेद ॥१५॥
न द्वितीयो न तृतीयश्चतुर्थो नाप्युच्यते । य एतं० ॥१६॥ (१४८)

न पञ्चमो न षष्ठः सप्तमो नाप्युच्यते । य एतं० ॥१७॥
नाष्टमो न नवमो दशमो नाप्युच्यते । य एतं० ॥१८॥
स सर्वस्मै वि पश्यति यच्च प्राणति यच्च न । य एतं० ॥१९॥
तमिदं निगतं सहः स एष एक एकवृदेक एव । य एतं० ॥२०॥
सर्वे अस्मिन्देवा एकवृतो भवन्ति । य एतं० ॥२१॥ (१६) (१५३)

(६) अध्यात्मम् ।

१-७ (२२-२८) ब्रह्मा । अध्यात्मम् । २२ भुरिक्प्राजापत्या त्रिष्टुप्; २३ आर्ची गायत्री; २५ एकपदासुरी गायत्री; २६ आर्ची अनुष्टुप्; २७-२८ प्राजापत्यानुष्टुप् ।

(३) ब्रह्म च तपश्च कीर्तिश्च यशश्चाम्भश्च नभश्च ब्राह्मणवर्चसं चान्नं चान्नाद्यं च । य एतं० ॥२२॥
भूतं च भव्यं च श्रद्धा च रुचिश्च स्वर्गश्च स्वधा च ॥२३॥
य एतं देवमेकवृतं वेद ॥२४॥
स एव मृत्युः सो३मृतं सो३भ्वं१ स रक्षः ॥२५॥
स रुद्रो वसुवनिर्वसुदेये नमोवाके वषट्कारोऽनु संहितः ॥२६॥
तस्येमे सर्वे यातव उप प्रशिषमासते ॥२७॥
तस्यामू सर्वा नक्षत्रा वशे चन्द्रमसा सह ॥२८॥ (१७) (१६०)

(७) अध्यात्मम् ।

१-१७ (२९-४५) ब्रह्मा । अध्यात्मम् । २९,३३, ३९-४०,४५ आसुरी गायत्री; ३०,३२,३५-३६,४२ प्राजापत्यानुष्टुप्; ३१ विराड् गायत्री; ३४,३७,३८ साम्नी उष्णिक्; ४१ साम्नी बृहती; ४३ आर्षी गायत्री; ४४ साम्नी अनुष्टुप् ।

(४) स वा अह्नोऽजायत तस्मादहरजायत ॥२९॥
स वै रात्र्या अजायत तस्माद्रात्रिरजायत ॥३०॥
स वा अन्तरिक्षादजायत तस्मादन्तरिक्षमजायत ॥३१॥
स वै वायोरजायत तस्माद्वायुरजायत ॥३२॥
स वै दिवोऽजायत तस्माद् द्यौरध्यजायत ॥३३॥
स वै दिग्भ्योऽजायत तस्माद्दिशोऽजायन्त ॥३४॥
स वै भूमेरजायत तस्माद्भूमिरजायत ॥३५॥
स वा अग्नेरजायत तस्मादग्निरजायत ॥३६॥
स वा अद्भ्योऽजायत तस्मादापोऽजायन्त ॥३७॥
स वा ऋग्भ्योऽजायत तस्मादृचोऽजायन्त ॥३८॥ (१७०)

स वै यज्ञादजायत तस्माद्यज्ञोऽजायत ॥३९॥
स यज्ञस्तस्य यज्ञः स यज्ञस्य शिरस्कृतम् ॥४०॥
स स्तनयति स वि द्योतते स उ अश्मानमस्यति ॥४१॥
पापाय वा भद्राय वा पुरुषायासुराय वा ॥४२॥
यद्वा कृणोष्योषधीर्यद्वा वर्षसि भद्रया यद्वा जन्यमवीवृधः ॥४३॥
तावांस्ते मघवन्महिमोपो ते तन्वः शतम् ॥४४॥
उपो ते बध्वे बद्धानि यदि वासि न्यर्बुदम् ॥४५॥ (१८) (१७७)

[८] अध्यात्मम् ।

१-६ (४६-५१) ब्रह्मा । अध्यात्मम् । ४६ आसुरी गायत्री; ४७ यवमध्यागायत्री; ४८ साम्नी उष्णिक; ४९ निचृत्साम्नी बृहती; ५० प्राजापत्यानुष्टुप्; ५१ विराड्गायत्री ।

(५) भूयानिन्द्रो नमुराद्भूयानिन्द्रासि मृत्युभ्यः ॥४६॥
भूयानरात्याः शच्याः पतिस्त्वमिन्द्रासि विभूः प्रभूरिति त्वोपास्महे वयम् ॥४७॥
नमस्ते अस्तु पश्यत पश्य मा पश्यत ॥४८॥
अन्नाद्येन यशसा तेजसा ब्राह्मणवर्चसेन ॥४९॥
अम्भो अमो महः सह इति त्वोपास्महे वयम् । नमस्ते० । अन्ना० ॥५०॥
अम्भो अरुणं रजतं रजः सह इति त्वोपास्महे वयम् । नमस्ते० । अन्ना० ॥५१॥ (१९) (१८३)

[९] अध्यात्मम् ।

१-५ (५२-५६) ब्रह्मा । अध्यात्मम् । ५२, ५३ प्राजापत्यानुष्टुप्; ५४ द्विपदार्षी गायत्री ।

(६) उरुः पृथुः सुभूर्भुव इति त्वोपास्महे वयम् । नमस्ते० । अन्ना० ॥५२॥
प्रथो वरो व्यचो लोक इति त्वोपास्महे वयम् । नमस्ते० । अन्ना० ॥५३॥
भवद्वसुरिदद्वसुः संयद्वसुरायद्वसुरिति त्वोपास्महे वयम् ॥५४॥
नमस्ते अस्तु पश्यत पश्य मा पश्यत ॥५५॥
अन्नाद्येन यशसा तेजसा ब्राह्मणवर्चसेन ॥५६॥ (२०) (१८८)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

[इति अष्टाविंशतितमः प्रपाठकः ॥ २८ ॥]

॥ इति त्रयोदशं काण्डं समाप्तम् ॥

मंत्रसंख्या–

द्वादशकाण्डस्यान्तपर्यन्तं ३६०३
त्रयोदशकाण्डस्य... १८८

सर्वयोगः ३७९१

चतुर्दशं काण्डम् ।

(१) विवाह-प्रकरणम् ।

१-६४ सूर्या सावित्री । आत्मा; १-५ सोमः, ६ स्वविवाहः, २३ सोमार्कौ, २४ चन्द्रमाः, २५ नृणां विवाहमंत्राशिषः, २५, २७ वधूवासःसंस्पर्शमोचनम् । अनुष्टुप्; १४ विराट्प्रस्तारपंक्तिः, १५ आस्तारपंक्तिः; १९-२०, २३-२४; ३१-३३, ३७, ३९-४०, ४५, ४७, ४९-५०, ५३, ५६-५७, ५८-५९, ६१ त्रिष्टुप् (२३, ३१, ४५ बृहतीगर्भा); २१, ४६ ५४, ६४ जगती (५४, ६४ भुरिक् त्रिष्टुप्); २९, ५५ पुरस्ताद्बृहती; ३४ प्रस्तारपंक्तिः; ३८ पुरोबृहती त्रिपदा परोष्णिक्; (४८ पथ्यापंक्तिः) ६० परानुष्टुप् ।

[अथैकोनत्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥२९॥]

[१] सत्येनोत्तभिता भूमिः सूर्येणोत्तभिता द्यौः । ऋतेनादित्यास्तिष्ठन्ति दिवि सोमो अधि श्रितः ॥१॥

सोमेनादित्या बलिनः सोमेन पृथिवी मही । अथो नक्षत्राणामेषामुपस्थे सोम आहितः ॥२॥

सोमं मन्यते पपिवान्यत्संपिंषन्त्योषधिम् ।
सोमं यं ब्रह्माणो विदुर्न तस्याश्नाति पार्थिवः ॥ ३ ॥

यत्त्वा सोम प्रपिबन्ति तत आ प्यायसे पुनः ।
वायुः सोमस्य रक्षिता समानां मास आकृतिः ॥ ४ ॥

आच्छद्विधानैर्गुपितो बार्हतैः सोम रक्षितः ।
ग्राव्णामिच्छृण्वन्तिष्ठसि न ते अश्नाति पार्थिवः ॥ ५ ॥

चित्तिरा उपबर्हणं चक्षुरा अभ्यञ्जनम् । द्यौर्भूमिः कोश आसीद्यदयात्सूर्या पतिम् ॥ ६ ॥

रैभ्यासीदनुदेयी नाराशंसी न्योचनी । सूर्याया भद्रमिद्वासो गाथयैति परिष्कृता ॥ ७ ॥

स्तोमा आसन्प्रतिधयः कुरीरं छन्द ओपशः ।
सूर्याया अश्विना वराग्निरासीत्पुरोगवः ॥ ८ ॥

सोमो वधूयुरभवदश्विनास्तामुभा वरा । सूर्यां यत्पत्ये शंसन्तीं मनसा सवितादद्रात् ॥ ९ ॥

मनो अस्या अन आसीद् द्यौरासीदुत च्छदिः ।
शुक्रावनड्वाहावास्तां यदयात्सूर्या पतिम् ॥१०॥ (१)

ऋक्सामाभ्यामभिहितौ गावौ ते सामनावैताम् । श्रोत्रे ते चक्रे आस्तां दिवि पन्थाश्चराचरः ॥११॥

शुची ते चक्रे यात्या व्यानो अक्ष आहतः । अनो मनस्मयं सूर्यारोहत्प्रयती पतिम् ॥१२॥

सूर्याया वहतुः प्रागात्सविता यमवासृजत् । मघासु हन्यन्ते गावः फल्गुनीषु व्युह्यते ॥१३॥

यदश्विना पृच्छमानावयातं त्रिचक्रेण वहतुं सूर्यायाः ।
क्वैकं चक्रं वामासीत्क्व देष्ट्राय तस्थथुः ॥१४॥

यदयातं शुभस्पती वरेयं सूर्यामुप ।
विश्वे देवा अनु तद्वामजानन्पुत्रः पितरमवृणीत पूषा ॥१५॥

द्वे ते चक्रे सूर्ये ब्रह्माण ऋतुथा विदुः । अथैकं चक्रं यद्गुहा तदद्धातय इद्विदुः ॥१६॥

अर्यमणं यजामहे सुबन्धुं पतिवेदनम् । उर्वारुकमिव बन्धनात्प्रेतो मुञ्चामि नामुतः ॥१७॥

प्रेतो मुञ्चामि नामुतः सुबद्धाममुतस्करम् । यथेयमिन्द्र माढ्वः सुपुत्रा सुभगासति ॥१८॥

प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य पाशाद्येन त्वाबध्नात्सविता सुशेवाः ।
ऋतस्य योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं ते अस्तु सहसंभलायै ॥१९॥

भगस्त्वेतो नयतु हस्तगृह्याश्विना त्वा प्र वहतां रथेन ।
गृहान्गच्छ गृहपत्नी यथासो वशिनी त्वं विदथमा वदासि ॥२०॥ [२]

इह प्रियं प्रजायै ते समृध्यतामस्मिन्गृहे गार्हपत्याय जागृहि ।
एना पत्या तन्वं१ सं स्पृशस्वाथ जिर्विर्विदथमा वदासि ॥२१॥

इहैव स्तं मा वि यौष्टं विश्वमायुर्व्यश्नुतम् ।
क्रीडन्तौ पुत्रैर्नप्तृभिर्मोदमानौ स्वस्तकौ ॥२२॥

पूर्वापरं चरतो माययैतौ शिशू क्रीडन्तौ परि यातोऽर्णवम् ।
विश्वान्यो भुवना विचष्ट ऋतूँरन्यो विदधज्जायसे नवः ॥२३॥

नवोनवो भवसि जायमानोऽह्नां केतुरुषसामेष्यग्रम् ।
भागं देवेभ्यो वि दधास्यायन्प्र चन्द्रमस्तिरसे दीर्घमायुः ॥२४॥

परा देहि शामुल्यं ब्रह्मभ्यो वि भजा वसु ।
कृत्यैषा पद्वती भूत्वा जाया विशते पतिम् ॥२५॥

नीललोहितं भवति कृत्यासक्तिर्व्यज्यते ।
एधन्ते अस्या ज्ञातयः पतिर्बन्धेषु बध्यते ॥२६॥

अश्लीला तनूर्भवति रुशती पापयामुया ।
पतिर्यद्वध्वो३ वाससः स्वमङ्गमभ्यूर्णुते ॥२७॥

आशसनं विशसनमथो अधिविकर्तनम् ।
सूर्यायाः पश्य रूपाणि तानि ब्रह्मोत शुम्भति ॥२८॥ (२८)

तृष्टमेतत्कटुकमपाष्ठवद्विषवन्नैतदत्तवे ।
सूर्यां यो ब्रह्मा वेद स इद्वाधूयमर्हति ॥२९॥

स इत्तत्स्योनं हरति ब्रह्मा वासः सुमङ्गलम् ।
प्रायश्चित्तिं यो अध्येति येन जाया न रिष्यति ॥३०॥ (३)

युवं भगं सं भरतं समृद्धमृतं वदन्तावृतोद्येषु ।
ब्रह्मणस्पते पतिमस्यै रोचय चारु संभलो वदतु वाचमेताम् ॥३१॥

इहेदसाथ न परो गमाथेमं गावः प्रजया वर्धयाथ ।
शुभं यतीरुस्रियाः सोमवर्चसो विश्वे देवाः क्रन्निह वो मनांसि ॥३२॥

इमं गावः प्रजया सं विशाथायं देवानां न मिनाति भागम् ।
अस्मै वः पूषा मरुतश्च सर्वे अस्मै वो धाता सविता सुवाति ॥३३॥

अनृक्षरा ऋजवः सन्तु पन्थानो येभिः सखायो यन्ति नो वरेयम् ।
सं भगेन समर्यम्णा सं धाता सृजतु वर्चसा ॥३४॥

यच्च वर्चो अक्षेषु सुरायां च यदाहितम् । यद्गोष्वश्विना वर्चस्तेनेमां वर्चसावतम् ॥३५॥

येन महानघ्न्या जघनमश्विना येन वा सुरा ।
येनाक्षा अभ्यषिच्यन्त तेनेमां वर्चसावतम् ॥३६॥

यो अनिध्मो दीदयदप्स्व१न्तर्यं विप्रास ईडते अध्वरेषु ।
अपां नपान्मधुमतीरपो दा याभिरिन्द्रो वावृधे वीर्यावान् ॥३७॥

इदमहं रुशन्तं ग्राभं तनूदूषिमपोहामि । यो भद्रो रोचनस्तमुदचामि ॥३८॥

आस्यै ब्राह्मणाः स्नपनीर्हरन्त्ववीरघ्नीरुदजन्त्वापः ।
अर्यम्णो अग्निं पर्येतु पूषन्प्रतीक्षन्ते श्वशुरो देवरश्च ॥३९॥

शं ते हिरण्यं शमु सन्त्वापः शं मेथिर्भवतु शं युगस्य तर्द्म ।
शं त आपः शतपवित्रा भवन्तु शमु पत्या तन्व१ं सं स्पृशस्व ॥४०॥ (४)

खे रथस्य खेऽनसः खे युगस्य शतक्रतो । अपालामिन्द्र त्रिष्पूत्वाकृणोः सूर्यत्वचम् ॥४१॥

आशासाना सौमनसं प्रजां सौभाग्यं रयिम् । पत्युरनुव्रता भूत्वा सं नह्यस्वामृताय कम् ॥४२॥

यथा सिन्धुर्नदीनां साम्राज्यं सुषुवे वृषा । एवा त्वं सम्राज्ञ्येधि पत्युरस्तं परेत्य ॥४३॥

सम्राज्ञ्येधि श्वशुरेषु सम्राज्ञ्युत देवृषु । ननान्दुः सम्राज्ञ्येधि सम्राज्ञ्युत श्वश्र्वाः ॥४४॥

या अकृन्तन्नवयन्याश्च तत्निरे या देवीरन्ताँ अभितोऽददन्त ।
तास्त्वा जरसे सं व्ययन्त्वायुष्मतीदं परि धत्स्व वासः ॥४५॥ (४५)

जीवं रुदन्ति वि नयन्त्यध्वरं दीर्घामनु प्रसितिं दीध्युर्नरः ।
वामं पितृभ्यो य इदं समीरिरे मयः पतिभ्यो जनये परिष्वजे　　॥४६॥

स्योनं ध्रुवं प्रजायै धारयामि तेऽश्मानं देव्याः पृथिव्या उपस्थे ।
तमा तिष्ठानुमाद्या सुवर्चा दीर्घं त आयुः सविता कृणोतु　　॥४७॥

येनाग्निरस्या भूम्या हस्तं जग्राह दक्षिणम् ।
तेन गृह्णामि ते हस्तं मा व्यथिष्ठा मया सह प्रजया च धनेन च　॥४८॥

देवस्ते सविता हस्तं गृह्णातु सोमो राजा सुप्रजसं कृणोतु ।
अग्निः सुभगां जातवेदाः पत्ये पत्नीं जरदष्टिं कृणोतु　　॥४९॥

गृह्णामि ते सौभगत्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः ।
भगो अर्यमा सविता पुरंधिर्मह्यं त्वादुर्गार्हपत्याय देवाः　　॥५०॥ (५)

भगस्ते हस्तमग्रहीत्सविता हस्तमग्रहीत् । पत्नी त्वमसि धर्मणाहं गृहपतिस्तव ॥५१॥

ममेयमस्तु पोष्या मह्यं त्वादाद्बृहस्पतिः ।
मया पत्या प्रजावति सं जीव शरदः शतम्　　॥५२॥

त्वष्टा वासो व्यदधाच्छुभे कं बृहस्पतेः प्रशिषा कवीनाम् ।
तेनेमां नारीं सविता भगश्च सूर्यामिव परि धत्तां प्रजया　　॥५३॥

इन्द्राग्नी द्यावापृथिवी मातरिश्वा मित्रावरुणा भगो अश्विनोभा ।
बृहस्पतिर्मरुतो ब्रह्म सोम इमां नारीं प्रजया वर्धयन्तु　　॥५४॥

बृहस्पतिः प्रथमः सूर्यायाः शीर्षे केशाँ अकल्पयत् ।
तेनेमामश्विना नारीं पत्ये सं शोभयामसि　　॥५५॥

इदं तद्रूपं यदवस्त योषा जायां जिज्ञासे मनसा चरन्तीम् ।
तामन्वर्तिष्ये सखिभिर्नवग्वैः क इमान्विद्वान्वि चचर्त पाशान्　॥५६॥

अहं वि ष्यामि मयि रूपमस्या वेददित्पश्यन्मनसः कुलायम् ।
न स्तेयमद्मि मनसोदमुच्ये स्वयं श्रथ्नानो वरुणस्य पाशान्　　॥५७॥

प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य पाशाद्येन त्वाबध्नात्सविता सुशेवाः ।
उरुं लोकं सुगमत्र पन्थां कृणोमि तुभ्यं सहपत्न्यै वधु　　॥५८॥

उद्यच्छध्वमप रक्षो हनाथेमां नारीं सुकृते दधात ।
धाता विपश्चित्पतिमस्यै विवेद भगो राजा पुर एतु प्रजानन्　　॥५९॥　(५९)

भर्गस्ततक्ष चतुरः पादान्भर्गस्ततक्ष चत्वार्युष्पलानि ।
त्वष्टा पिपेश मध्यतोऽनु वर्ध्रान्त्सा नो अस्तु सुमङ्गली ॥६०॥
सुकिंशुकं वहतुं विश्वरूपं हिरण्यवर्णं सुवृतं सुचक्रम् ।
आ रोह सूर्ये अमृतस्य लोकं स्योनं पतिभ्यो वहतुं कृणु त्वम् ॥६१॥
अभ्रातृघ्नीं वरुणापशुघ्नीं बृहस्पते ।
इन्द्रापतिघ्नीं पुत्रिणीमास्मभ्यं सवितर्वह ॥६२॥
मा हिंसिष्टं कुमार्यं स्थूणे देवकृते पथि ।
शालाया देव्या द्वारं स्योनं कृण्मो वधूपथम् ॥६३॥
ब्रह्मापरं युज्यतां ब्रह्म पूर्वं ब्रह्मान्ततो मध्यतो ब्रह्म सर्वतः ।
अनाव्याधां देवपुरां प्रपद्य शिवा स्योना पतिलोके वि राज ॥६४॥ (६) (६४)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

(२) विवाह-प्रकरणम् ।

१-७५ सूर्या सावित्री । आत्मा, १० यक्ष्मनाशनी, ११ दम्पत्योः परिपन्थिनाशनी, ३६ देवाः । अनुष्टुप्; ५-६, १२, ३१, ३७, ३९-४० जगती(३७,३९ भुरिक् त्रिष्टुप्); ९ त्र्यव० षट्-पदा विराडत्यष्टिः; १३-१४,१७-१९, ३४, ३६, ३८, ४१-४२, ४२, ६१, ७०, ७४-७५ त्रिष्टुप्; १५,५१ भुरिक्; २० पुरस्ताद्बृहती;१३,२४-२५,३२-३३पुरोबृहती (२६ त्रिपदा विराण्नाम गायत्री);३३ विराडास्तारपंक्तिः; ३५पुरोबृहती त्रिष्टुप्; ४३ त्रिष्टुब्गर्भा पंक्तिः; ४४ प्रस्तारपंक्तिः; ४७ पथ्या बृहती; ४८ सतः पंक्तिः; ५० उपरिष्टाद्बृहती निचृत्; ५२ विराट् पुरोष्णिक्; ५९-६०, ६२ पथ्या पंक्तिः; ६८ पुरोष्णिक्; ६९ त्र्यवसाना षट्पदातिशक्वरी; ७१ बृहती ।

[२] तुभ्यमग्रे पर्यवहन्त्सूर्यां वहतुना सह। स नः पतिभ्यो जायां दा अग्ने प्रजया सह ॥१॥
पुनः पत्नीमग्निरदादायुषा सह वर्चसा । दीर्घायुरस्या यः पतिर्जीवाति शरदः शतम् ॥२॥
सोमस्य जाया प्रथमं गन्धर्वस्तेऽपरः पतिः। तृतीयो अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥३॥
सोमो ददद्गन्धर्वाय गन्धर्वो ददद्ग्नये । रयिं च पुत्रांश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥ ४ ॥
आ वामगन्त्सुमतिर्वाजिनीवसू न्यश्विना हृत्सु कामा अरंसत ।
अभूतं गोपा मिथुना शुभस्पती प्रिया अर्यम्णो दुर्यां अशीमहि ॥ ५ ॥
सा मन्दसाना मनसा शिवेन रयिं धेहि सर्ववीरं वचस्यम् ।
सुगं तीर्थं सुप्रपाणं शुभस्पती स्थाणुं पथिष्ठामप दुर्मतिं हतम् ॥ ६ ॥(७०)

या ओषधयो या नद्यो३ यानि क्षेत्राणि या वना ।
तास्त्वा वधु प्रजावतीं पत्ये रक्षन्तु रक्षसः ॥ ७ ॥
एमं पन्थामरुक्षाम सुगं स्वस्तिवाहनम् । यस्मिन्वीरो न रिष्यत्यन्येषां विन्दते वसु ॥ ८ ॥
इदं सु मे नरः शृणुत ययाशिषा दंपती वाममश्नुतः ।
ये गन्धर्वा अप्सरसश्च देवीरेषु वानस्पत्येषु येऽधि तस्थुः ।
स्योनास्ते अस्यै वध्वै भवन्तु मा हिंसिषुर्वहतुमुह्यमानम् ॥ ९ ॥
ये वध्वश्चन्द्रं वहतुं यक्ष्मा यन्ति जनाँ अनु ।
पुनस्तान्यज्ञिया देवा नयन्तु यत आगताः ॥१०॥ (७)
मा विदन्परिपन्थिनो य आसीदन्ति दंपती । सुगेन दुर्गमतीतामप द्रान्त्वरातयः ॥११॥
सं काशयामि वहतुं ब्रह्मणा गृहैरघोरेण चक्षुषा मित्रियेण ।
पर्याणद्धं विश्वरूपं यदस्ति स्योनं पतिभ्यः सविता तत्कृणोतु ॥१२॥
शिवा नारीयमस्तमागन्निमं धाता लोकमस्यै दिदेश ।
तामर्यमा भगो अश्विनोभा प्रजापतिः प्रजया वर्धयन्तु ॥१३॥
आत्मन्वत्युर्वरा नारीयमागन्तस्यां नरो वपत बीजमस्याम् ।
सा वः प्रजां जनयद्वक्षणाभ्यो बिभ्रती दुग्धमृषभस्य रेतः ॥१४॥
प्रति तिष्ठ विराडसि विष्णुरिवेह सरस्वति ।
सिनीवालि प्र जायतां भगस्य सुमतावसत् ॥१५॥
उद्व ऊर्मिः शम्या हन्त्वापो योक्त्राणि मुञ्चत ।
मादुष्कृतौ व्येनसावघ्न्यावशुनमारताम् ॥१६॥
अघोरचक्षुरपतिघ्नी स्योना शग्मा सुशेवा सुयमा गृहेभ्यः ।
वीरसूर्देवृकामा सं त्वयैधिषीमहि सुमनस्यमाना ॥१७॥
अदेवृघ्न्यपतिघ्नीहैधि शिवा पशुभ्यः सुयमा सुवर्चाः ।
प्रजावती वीरसूर्देवृकामा स्योनेममग्निं गार्हपत्यं सपर्य ॥१८॥
उत्तिष्ठेतः किमिच्छन्तीदमागा अहं त्वेडे अभिभूः स्वाद्गृहात् ।
शून्यैषी निर्ऋते याजगन्धोत्तिष्ठाराते प्र पत मेह रंस्थाः ॥१९॥
यदा गार्हपत्यमसपर्यैत्पूर्वमग्निं वधूरियम् ।
अधा सरस्वत्यै नारि पितृभ्यश्च नमस्कुरु ॥२०॥ (८)(८४)

---

१ 'देवृकामा' इति पाठभेदोऽत्र केषुचित्पुस्तकेषु दृश्यते । ऋग्वेदे (१०।८५।४४), पैप्पलादे (१४।१७) च 'देवकामा' इत्येव पाठः । पैप्पलादे (१४।१८ इत्यत्र) 'देवृकामा' इति पाठः ।

शर्म वर्मैतदा हरास्यै नार्या उपस्तरे ।
सिनीवालि प्र जायतां भगस्य सुमतावसत् ॥२१॥
यं बल्बजं न्यस्यथ चर्म चोपस्तृणीथन ।
तदा रोहतु सुप्रजा या कन्या विन्दते पतिम् ॥२२॥
उप स्तृणीहि बल्बजमधि चर्मणि रोहिते ।
तत्रोपविश्य सुप्रजा इममग्निं सपर्यतु ॥२३॥
आ रोह चर्मोप सीदाग्निमेष देवो हन्ति रक्षांसि सर्वा ।
इह प्रजां जनय पत्ये अस्मै सुज्यैष्ठ्यो भवत्पुत्रस्त एषः ॥२४॥
वि तिष्ठन्तां मातुरस्या उपस्थान्नानारूपाः पशवो जायमानाः ।
सुमङ्गल्युप सीदेममग्निं संपत्नी प्रति भूषेह देवान् ॥२५॥
सुमङ्गली प्रतरणी गृहाणां सुशेवा पत्ये श्वशुराय शंभूः ।
स्योना श्वश्र्वै प्र गृहान्विशेमान् ॥२६॥
स्योना भव श्वशुरेभ्यः स्योना पत्ये गृहेभ्यः ।
स्योनास्यै सर्वस्यै विशे स्योना पुष्टायैषां भव ॥२७॥
सुमङ्गलीरियं वधूरिमां समेत पश्यत ।
सौभाग्यमस्यै दत्त्वा दौर्भाग्यैर्विपरेतन ॥२८॥
या दुर्हार्दो युवतयो याश्चेह जरतीरपि ।
वर्चो न्व१स्यै सं दत्ताथास्तं विपरेतन ॥२९॥
रुक्मप्रस्तरणं वह्यं विश्वा रूपाणि बिभ्रतम् ।
आरोहत्सूर्या सावित्री बृहते सौभगाय कम् ॥३०॥ (९)
आ रोह तल्पं सुमनस्यमानेह प्रजां जनय पत्ये अस्मै ।
इन्द्राणीव सुबुधा बुध्यमाना ज्योतिरग्रा उषसः प्रति जागरासि ॥३१॥
देवा अग्रे न्यपद्यन्त पत्नीः समस्पृशन्त तन्वस्तनूभिः ।
सूर्येव नारि विश्वरूपा महित्वा प्रजावती पत्या सं भवेह ॥३२॥
उत्तिष्ठेतो विश्वावसो नमसेडामहे त्वा ।
जामिमिच्छ पितृषदं न्यक्तां स ते भागो जनुषा तस्य विद्धि ॥३३॥
अप्सरसः सधमादं मदन्ति हविर्धानमन्तरा सूर्यं च ।
तास्ते जनित्रमभि ताः परेहि नमस्ते गन्धर्वर्तुना कृणोमि ॥३४॥ (९८)

नमो गन्धर्वस्य नमसे नमो भामाय चक्षुषे च कृण्मः ।
विश्वावसो ब्रह्मणा ते नमोऽभि जाया अप्सरसः परेहि ॥३५॥
राया वयं सुमनसः स्यामोदितो गन्धर्वमावीवृताम ।
अगन्त्स देवः परमं सधस्थमगन्म यत्र प्रतिरन्त आयुः ॥३६॥
सं पितरावृत्विये सृजेथां माता पिता च रेतसो भवाथः ।
मर्य इव योषामधिरोहयैनां प्रजां कृण्वाथामिह पुष्यतं रयिम् ॥३७॥
तां पूषं छिवतमामेरयस्व यस्यां बीजं मनुष्या३ वपन्ति ।
या न ऊरू उशती विश्रयाति यस्यामुशन्तः प्रहरेम शेपः ॥३८॥
आ रोहोरुमुप धत्स्व हस्तं परि ष्वजस्व जायां सुमनस्यमानः ।
प्रजां कृण्वाथामिह मोदमानौ दीर्घं वामायुः सविता कृणोतु ॥३९॥
आ वां प्रजां जनयतु प्रजापतिरहोरात्राभ्यां समनक्त्वर्यमा ।
अदुर्मङ्गली पतिलोकमा विशेमं शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥४०॥ (१०)
देवैर्दत्तं मनुना साकमेतद्वाधूयं वासो वध्वश्च वस्त्रम् ।
यो ब्रह्मणे चिकितुषे ददाति स इद्रक्षांसि तल्पानि हन्ति ॥४१॥
यं मे दत्तो ब्रह्मभागं वधूयोर्वाधूयं वासो वध्वश्च वस्त्रम् ।
युवं ब्रह्मणेऽनुमन्यमानौ बृहस्पते साकमिन्द्रश्च दत्तम् ॥४२॥
स्योनाद्योनेरधि बुध्यमानौ हसामुदौ महसा मोदमानौ ।
सुगू सुपुत्रौ सुगृहौ तराथो जीवावुषसो विभातीः ॥४३॥
नवं वसानः सुरभिः सुवासा उदागां जीव उषसो विभातीः ।
आण्डात्पतत्रीवामुक्षि विश्वस्मादेनसस्परि ॥४४॥
शुम्भनी द्यावापृथिवी अन्तिसुम्ने महिव्रते ।
आपः सप्त सुस्रुवुर्देवीस्ता नो मुञ्चन्त्वंहसः ॥४५॥
सूर्यायै देवेभ्यो मित्राय वरुणाय च ।
ये भूतस्य प्रचेतसस्तेभ्य इदमकरं नमः ॥४६॥
य ऋते चिदभिश्रिषः पुरा जत्रुभ्य आतृदः ।
संधाता संधिं मघवा पुरूवसुर्निष्कर्ता विह्रुतं पुनः ॥४७॥
अपास्मत्तम उच्छतु नीलं पिशङ्गमुत लोहितं यत् ।
निर्दहनी या पृषातक्य१स्मिन्तां स्थाणावध्या सजामि ॥४८॥ (११२)

यावतीः कृत्या उपवासने यावन्तो राज्ञो वरुणस्य पाशाः ।
व्यृद्धयो या असमृद्धयो या अस्मिन्ता स्थाणावधि सादयामि ॥४९॥
या मे प्रियतमा तनूः सा मे बिभाय वाससः ।
तस्याग्रे त्वं वनस्पते नीविं कृणुष्व मा वयं रिषाम ॥५०॥ (११)
ये अन्ता यावतीः सिचो य ओतवो ये च तन्तवः ।
वासो यत्पत्नीभिरुतं तन्नः स्योनमुप स्पृशात् ॥५१॥
उशतीः कन्यला इमाः पितृलोकात्पतिं यतीः ।
अव दीक्षामसृक्षत स्वाहा ॥५२॥
बृहस्पतिनावसृष्टां विश्वे देवा अधारयन् । वर्चो गोषु प्रविष्टं यत्तेनेमां सं सृजामसि ॥५३॥
बृहस्पतिनावसृष्टां विश्वे देवा अधारयन् । तेजो गोषु प्रविष्टं यत्तेनेमां सं सृजामसि ॥५४॥
बृहस्पतिनावसृष्टां विश्वे देवा अधारयन् । भगो गोषु प्रविष्टो यस्तेनेमां सं सृजामसि ॥५५॥
बृहस्पतिनावसृष्टां विश्वे देवा अधारयन् । यशो गोषु प्रविष्टं यत्तेनेमां सं सृजामसि ॥५६॥
बृहस्पतिनावसृष्टां विश्वे देवा अधारयन् । पयो गोषु प्रविष्टं यत्तेनेमां सं सृजामसि ॥५७॥
बृहस्पतिनावसृष्टां विश्वे देवा अधारयन् । रसो गोषु प्रविष्टो यस्तेनेमां सं सृजामसि ॥५८॥
यदीमे केशिनो जना गृहे ते समनर्तिषू रोदेन कृण्वन्तो३घम् ।
अग्निष्ट्वा तस्मादेनसः सविता च प्र मुञ्चताम् ॥५९॥
यदीयं दुहिता तव विकेश्यरुदद् गृहे रोदेन कृण्वत्य१घम् ।
अग्निष्ट्वा तस्मादेनसः सविता च प्र मुञ्चताम् ॥६०॥ (१२)
यज्जामयो यद्युवतयो गृहे ते समनर्तिषू रोदेन कृण्वतीरघम् ।
अग्निष्ट्वा तस्मादेनसः सविता च प्र मुञ्चताम् ॥६१॥
यत्ते प्रजायां पशुषु यद्वा गृहेषु निष्ठितमघकृद्भिरघं कृतम् ।
अग्निष्ट्वा तस्मादेनसः सविता च प्र मुञ्चताम् ॥६२॥
इयं नार्युप ब्रूते पूल्यान्यावपन्तिका । दीर्घायुरस्तु मे पतिर्जीवाति शरदः शतम् ॥६३॥
इहेमाविन्द्र सं नुद चक्रवाकेव दंपती । प्रजयैनौ स्वस्तकौ विश्वमायुर्व्यश्नुताम् ॥६४॥
यदासन्द्यामुपधाने यद्वोपवासने कृतम् । विवाहे कृत्यां यां चक्रुरास्नाने तां नि दध्मसि ॥६५॥
यद्दुष्कृतं यच्छमलं विवाहे वहतौ च यत् । तत्संभलस्य कम्बले मृज्महे दुरितं वयम् ॥६६॥
संभले मलं सादयित्वा कम्बले दुरितं वयम् । अभूम यज्ञियाः शुद्धाः प्र ण आयूंषि तारिषत् ॥६७॥

कृत्रिमः कण्टकः शतदन्य एषः । अपास्याः केश्यं मलमप शीर्षण्यं लिखात् ॥६८॥

अङ्गादङ्गाद्वयमस्या अप यक्ष्मं नि दध्मसि ।
तन्मा प्रापत्पृथिवीं मोत देवान्दिवं मा प्रापदुर्व१न्तरिक्षम् ।
अपो मा प्रापन्मलमेतदग्ने यमं मा प्रापत्पितॄंश्च सर्वान् ॥६९॥

सं त्वा नह्यामि पयसा पृथिव्याः सं त्वा नह्यामि पयसौषधीनाम् ।
सं त्वा नह्यामि प्रजया धनेन सा संनद्धा सनुहि वाजमेमम् । ॥७०॥ (१३)

अमोऽहमस्मि सा त्वं सामाहमस्म्यृक्त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वम् ।
ताविह सं भवाव प्रजामा जनयावहै ॥७१॥

जनियन्ति नावग्रवः पुत्रियन्ति सुदानवः । अरिष्टासू सचेवहि बृहते वाजसातये ॥७२॥

ये पितरो वधूदर्शा इमं वहतुमागमन् । ते अस्यै वध्वै संपत्न्यै प्रजावच्छर्म यच्छन्तु ॥७३॥

येदं पूर्वागन्रशनायमाना प्रजामस्यै द्रविणं चेह दत्त्वा ।
तां वहन्त्वगतस्यानु पन्थां विराडियं सुप्रजा अत्यजैषीत् ॥७४॥

प्र बुध्यस्व सुबुधा बुध्यमाना दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ।
गृहान्गच्छ गृहपत्नी यथासो दीर्घं त आयुः सविता कृणोतु ॥७५॥ (१४)(१३९)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

[इत्येकोनत्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥२९॥]

॥ इति चतुर्दशं काण्डं समाप्तम् ॥

मंत्रसंख्या—

त्रयोदशकाण्डस्यान्तपर्यन्तं— ३७९१
चतुर्दशकाण्डस्य १३९

सर्वयोगः ३९३०

पञ्चदशं काण्डम् ।

(१) अध्यात्म-प्रकरणम् ।

[अष्टादशपर्यायाः]

१-८ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। (१) साम्नी पंक्तिः; २ द्विप० साम्नी बृहती; ३ एकप० यजुर्ब्राह्म्यनुष्टुप्; ४ एकप० विराड् गायत्री; ५ साम्नी अनुष्टुप्; ६ त्रिप० प्राजापत्या बृहती; ७ आसुरीपंक्तिः; ८ त्रि० अनुष्टुप्।

[अथ त्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥३०॥]

[१] (१) व्रात्य आसीदीयमान एव स प्रजापतिं समैरयत् ॥ १ ॥

स प्रजापतिः सुवर्णमात्मन्नपश्यत्तत्प्राजनयत् ॥ २ ॥

तदेकमभवत्तल्ललाममभवत्तन्महदभवत्तज्ज्येष्ठमभवत्तद्ब्रह्माभवत्तत्तपोऽभवत्तत्सत्यमभवत्तेन प्राजायत ॥ ३ ॥

सोऽवर्धत स महानभवत्स महादेवोऽभवत् ॥ ४ ॥

स देवानामीशां पर्यैत्स ईशानोऽभवत् ॥ ५ ॥

स एकव्रात्योऽभवत्स धनुरादत्त तदेवेन्द्रधनुः ॥ ६ ॥

नीलमस्योदरं लोहितं पृष्ठम् ॥ ७ ॥

नीलेनैवाप्रियं भ्रातृव्यं प्रोर्णोति लोहितेन द्विषन्तं विध्यतीति ब्रह्मवादिनो वदन्ति ॥ ८ ॥ (८)

[२] १-२८ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। प्र० १-४; १ ष; ४ ष; साम्नी अनुष्टुप्; द्वि० १, ३, ४ साम्नी त्रिष्टुप्; तृ. १ द्विप०आर्षी पंक्तिः; च० १, ३, ४ द्वि० ब्रा० गायत्री; पं० १-४ द्विप० आर्ची जगती; ष०२ साम्नी पंक्तिः; ष० ३ आसुरी गायत्री; स० १—४ पदपंक्तिः अ० १-४ त्रिप० प्राजा० त्रिष्टुप्; द्वि० २ एकप० उष्णिक्, तृ० २ द्विप० आर्षी भुरिक् त्रिष्टुप्; च. २ आर्षी परानुष्टुप्; तृ. ३ विराडार्षी पंक्तिः, तृ. ४ निचदार्षी पंक्तिः।

(२) स उदतिष्ठत्स प्राचीं दिशमनु व्यचलत् ॥ १ ॥

तं बृहच्च रथन्तरं चादित्याश्च विश्वे च देवा अनुव्यचलन् ॥ २ ॥

बृहते च वै स रथन्तराय चादित्येभ्यश्च विश्वेभ्यश्च देवेभ्य आ वृश्चते य एवं विद्वांसं व्रात्यमुपवदति ॥ ३ ॥ (११)

❀

बृहतश्च वै स रथन्तरस्य चादित्यानां च विश्वेषां च
देवानां प्रियं धाम भवति तस्य प्राच्यां दिशि ॥ ४ ॥
श्रद्धा पुंश्चली मित्रो मागधो विज्ञानं वासोऽहरुष्णीषं
रात्री केशा हरितौ प्रवर्तौ कल्मलिर्मणिः ॥ ५ ॥
भूतं च भविष्यच्च परिष्कन्दौ मनो विपथम् ॥ ६ ॥
मातरिश्वा च पवमानश्च विपथवाहौ वातः सारथी रेष्मा प्रतोदः ॥ ७ ॥
कीर्तिश्च यशश्च पुरःसरावैनं कीर्तिर्गच्छत्या यशो गच्छति य एवं वेद ॥ ८ ॥
स उदतिष्ठत्स दक्षिणां दिशमनु व्यचलत् ॥ ९ ॥
तं यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं च यज्ञश्च यजमानश्च पशवश्चानुव्यचलन् ॥१०॥
यज्ञायज्ञियाय च वै स वामदेव्याय च यज्ञाय च यजमानाय च
पशुभ्यश्चा वृश्चते य एवं विद्वांसं व्रात्यमुपवदति ॥११॥
यज्ञायज्ञियस्य च वै स वामदेव्यस्य च यज्ञस्य च
यजमानस्य च पशूनां च प्रियं धाम भवति तस्य दक्षिणायां दिशि ॥१२॥
उषाः पुंश्चली मन्त्रो मागधो विज्ञानं वासोऽहरुष्णीषं
रात्री केशा हरितौ प्रवर्तौ कल्मलिर्मणिः ॥१३॥
अमावास्या च पौर्णमासी च परिष्कन्दौ मनो विपथम् । मातरिश्वा० । कीर्तिश्च० ॥१४॥
स उदतिष्ठत्स प्रतीचीं दिशमनु व्यचलत् ॥१५॥
तं वैरूपं च वैराजं चापश्च वरुणश्च राजानुव्यचलन् ॥१६॥
वैरूपाय च वै स वैराजाय चाद्भ्यश्च वरुणाय च राज्ञ
आ वृश्चते य एवं विद्वांसं व्रात्यमुपवदति ॥१७॥
वैरूपस्य च वै स वैराजस्य चापां च वरुणस्य च राज्ञः
प्रियं धाम भवति तस्य प्रतीच्यां दिशि ॥१८॥
इरा पुंश्चली हसो मागधो विज्ञानं वासोऽहरुष्णीषं
रात्री केशा हरितौ प्रवर्तौ कल्मलिर्मणिः ॥१९॥
अहश्च रात्री च परिष्कन्दौ मनो विपथम् । मातरिश्वा० । कीर्तिश्च० ॥२०॥
स उदतिष्ठत्स उदीचीं दिशमनु व्यचलत् ॥२१॥
तं श्यैतं च नौधसं च सप्तर्षयश्च सोमश्च राजानुव्यचलन् ॥२२॥ (३०)

श्यैताय च वै स नौधसाय च सप्तर्षिभ्यश्च सोमाय च राज्ञ
आ वृश्चते य एवं विद्वांसं व्रात्यमुपवदति ॥२३॥
श्यैतस्य च वै स नौधसस्य च सप्तर्षीणां च सोमस्य च
राज्ञः प्रियं धाम भवति तस्योदीच्यां दिशि ॥२४॥
विद्युत्पुंश्चली स्तनयित्नुर्मागधो विज्ञानं वासोऽहरुष्णीषं
रात्री केशा हरितौ प्रवर्तौ कल्मलिर्मणिः ॥२५॥
श्रुतं च विश्रुतं च परिष्कन्दौ मनो विपथम् ॥२६॥
मातरिश्वा च पवमानश्च विपथवाहौ वातः सारथी रेष्मा प्रतोदः ॥२७॥
कीर्तिश्च यशश्च पुरःसरावैनं कीर्तिर्गच्छत्या यशो गच्छति य एवं वेद ॥२८॥ (३६)

[३] १-११ अथर्वा । अध्यात्मं, व्रात्यः, १ पिपीलिकमध्या गायत्री; २ साम्नी उष्णिक्; ३ याजुषी जगती, ४ द्विप० आर्ची उष्णिक्; ५ आर्ची बृहती; ६ आसुरी अनुष्टुप्; ७ साम्नी गायत्री; ८ आसुरी पंक्तिः, ९ आसुरी जगती; १० प्राजापत्या त्रिष्टुप्; ११ विराड् गायत्री ।

(३) स संवत्सरमूर्ध्वोऽतिष्ठत्तं देवा अब्रुवन्व्रात्य किं नु तिष्ठसीति ॥ १ ॥
सोऽब्रवीदासन्दीं मे सं भरन्त्विति ॥ २ ॥
तस्मै व्रात्यायासन्दीं समभरन् ॥ ३ ॥
तस्या ग्रीष्मश्च वसन्तश्च द्वौ पादावास्तां शरच्च वर्षाश्च द्वौ ॥ ४ ॥
बृहच्च रथंतरं चानूच्ये३ आस्तां यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं च तिरश्च्ये ॥ ५ ॥
ऋचः प्राञ्चस्तन्तवो यजूंषि तिर्यञ्चः ॥ ६ ॥
वेद आस्तरणं ब्रह्मोपबर्हणम् ॥ ७ ॥
सामासाद उद्गीथोऽपश्रयः ॥ ८ ॥
तामासन्दीं व्रात्य आरोहत् ॥ ९ ॥
तस्य देवजनाः परिष्कन्दा आसन्त्संकल्पाः प्रहाय्या३ विश्वानि भूतान्युपसदः ॥१०॥
विश्वान्येवास्य भूतान्युपसदो भवन्ति य एवं वेद ॥११॥ (४७)

[४] १-१८ अथर्वा । अध्यात्मं, व्रात्यः । प्र० १, ५, ६ दैवी जगती; प्र०२, ३, ४ प्राजापत्या गायत्री; द्वि० १ द्वि० ३ आर्ची अनुष्टुप्; तृ० १, तृ० ४ द्विप० प्राजापत्या जगती; द्वि० २ प्राजापत्या पंक्तिः; तृ. २ आर्ची गायत्री; तृ० ३ भौमार्ची त्रिष्टुप्; द्वि० ४ साम्नी त्रिष्टुप्; द्वि० ५ प्राजापत्या बृहती; तृ. ५, द्वि ६ द्विप० आर्ची पंक्तिः; द्वि. ६ आर्ची उष्णिक् ।

(४) तस्मै प्राच्या दिशः ॥ १ ॥
वासन्तौ मासौ गोप्तारावकुर्वन्बृहच्च रथंतरं चानुष्ठातारौ ॥ २ ॥ (४९)

वासन्तावेनं मासौ प्राच्या दिशो गोपायतो बृहच्च
रथंतरं चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥ ३ ॥
तस्मै दक्षिणाया दिशः ॥ ४ ॥
ग्रैष्मौ मासौ गोप्तारावकुर्वन्यज्ञायज्ञियं च वामदेव्यं चानुष्ठातारौ ॥ ५ ॥
ग्रैष्मावेनं मासौ दक्षिणाया दिशो गोपायतो यज्ञायज्ञियं च
वामदेव्यं चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥ ६ ॥
तस्मै प्रतीच्या दिशः ॥ ७ ॥
वार्षिकौ मासौ गोप्तारावकुर्वन्वैरूपं च वैराजं चानुष्ठातारौ ॥ ८ ॥
वार्षिकावेनं मासौ प्रतीच्या दिशो गोपायतो वैरूपं च
वैराजं चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥ ९ ॥
तस्मा उदीच्या दिशः ॥१०॥
शारदौ मासौ गोप्तारावकुर्वञ्छ्यैतं च नौधसं चानुष्ठातारौ ॥११॥
शारदावेनं मासावुदीच्या दिशो गोपायतः श्यैतं च
नौधसं चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥१२॥
तस्मै ध्रुवाया दिशः ॥१३॥
हैमनौ मासौ गोप्तारावकुर्वन्भूमिं चाग्निं चानुष्ठातारौ ॥१४॥
हैमनावेनं मासौ ध्रुवाया दिशो गोपायतो
भूमिश्चाग्निश्चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥१५॥
तस्मा ऊर्ध्वाया दिशः ॥१६॥
शैशिरौ मासौ गोप्तारावकुर्वन्दिवं चादित्यं चानुष्ठातारौ ॥१७॥
शैशिरावेनं मासावूर्ध्वाया दिशो गोपायतो
द्यौश्चादित्यश्चानु तिष्ठतो य एवं वेद ॥१८॥ (६५)

[५] ५-१६ अथर्वा। रुद्रः। प्र. १ त्रिप. समविषमा गायत्री; द्वि. १ त्रिप० भुरिगार्ची त्रिष्टुप्; तृ. १-७ द्विप० प्राजापत्यानुष्टुप्; प्र. २ त्रिप० स्वराड् प्राजापत्या पंक्तिः; द्वि. २-४, ६ त्रिप. ब्राह्मी गायत्री; प्र. ३, ४, ६ त्रिपदा ककुभ्; प्र. ५, ७ भुरिग् विषमा गायत्री; द्वि. ५ निचृद्ब्राह्मी गायत्री; द्वि. ७ विराड्।

(५) तस्मै प्राच्या दिशो अन्तर्देशाद्भवमिष्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥१॥
भव एनमिष्वासः प्राच्या दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु
तिष्ठति नैनं शर्वो न भवो नेशानः ॥२॥ (६७)

नास्य पशून्न समानान्हिनस्ति य एवं वेद ॥३॥
तस्मै दक्षिणाया दिशो अन्तर्देशाच्छर्वमिष्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥४॥
शर्व एनमिष्वासो दक्षिणाया दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु
तिष्ठति नैनं शर्वो न भवो नेशानः । नास्य पशून्न० ॥५॥
तस्मै प्रतीच्या दिशो अन्तर्देशात्पशुपतिमिष्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥ ६ ॥
पशुपतिरेनमिष्वासः प्रतीच्या दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु तिष्ठति० । नास्य० ॥७॥
तस्मा उदीच्या दिशो अन्तर्देशादुग्रं देवमिष्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥ ८ ॥
उग्र एनं देव इष्वास उदीच्या दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु तिष्ठति०।नास्य०॥ ९ ॥
तस्मै ध्रुवाया दिशो अन्तर्देशाद्रुद्रमिष्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥१०॥
रुद्र एनमिष्वासो ध्रुवाया दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु तिष्ठति०। नास्य० ॥११॥
तस्मा ऊर्ध्वाया दिशो अन्तर्देशान्महादेवमिष्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥१२॥
महादेव एनमिष्वास ऊर्ध्वाया दिशो अन्तर्देशादनुष्ठातानु तिष्ठति०। नास्य० ॥१३॥
तस्मै सर्वेभ्यो अन्तर्देशेभ्य ईशानमिष्वासमनुष्ठातारमकुर्वन् ॥१४॥
ईशान एनमिष्वासः सर्वेभ्यो अन्तर्देशेभ्योऽनुष्ठातानु
तिष्ठति नैनं शर्वो न भवो नेशानः ॥१५॥
नास्य पशून्न समानान्हिनस्ति य एवं वेद ॥१६॥ (८१)

[६] २६ अथर्वा । अध्यात्मं, व्रात्यः । प्र० १, २ आसुरी पंक्तिः ; प्र. ३-६, ९ आसुरी बृहती; प्र. ८ परोष्णिक्; द्वि. १, द्वि० ६ आर्ची पंक्तिः; प्र. ७ आर्ची उष्णिक; द्वि. २, ४ साम्नी त्रिष्टुप् ; द्वि. ३ साम्नी पंक्तिः; द्वि. ५. ८ आर्ची त्रिष्टुप्; द्वि. ७ साम्नी अनुष्टुप् ; द्वि० ९ आर्ची अनुष्टुप्; तृ. १ आर्षी पंक्तिः; तृ. २ , ४ निचृद्बृहती ; तृ. ३ प्राजापत्या त्रिष्टुप् ; तृ. ५, ६ विराट् जगती ; तृ. ७ आर्ची बृहती तृ. ९ विराड् बृहती ।

(६) स ध्रुवां दिशमनु व्यचलत् ॥ १ ॥
तं भूमिश्चाग्निश्चौषधयश्च वनस्पतयश्च वानस्पत्याश्च वीरुधश्चानुव्यचलन् ॥ २ ॥
भूमेश्च वै सोऽग्नेश्चौषधीनां च वनस्पतीनां च वानस्पत्यानां
च वीरुधां च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥
स ऊर्ध्वां दिशमनु व्यचलत् ॥ ४ ॥
तमृतं च सत्यं च सूर्यश्च चन्द्रश्च नक्षत्राणि चानुव्यचलन् ॥ ५ ॥ (८६)

ऋतस्य॑ च॒ वै स स॒त्यस्य॑ च॒ सूर्य॑स्य च च॒न्द्रस्य॑ च॒
नक्ष॑त्राणां च प्रि॒यं धाम॑ भवति य ए॒वं वेद॑ ॥ ६ ॥
स उ॑त्त॒मां दिश॒मनु॒ व्य॑चलत् ॥ ७ ॥
तमृच॑श्च॒ सामा॑नि च॒ यजूं॑षि च॒ ब्रह्म॑ चानु॒व्य॑चलन् ॥ ८ ॥
ऋचां॑ च॒ वै स साम्नां॑ च॒ यजु॑षां च॒ ब्रह्म॑णश्च प्रि॒यं धाम॑ भवति य ए॒वं वेद॑ ॥ ९ ॥
स बृ॑ह॒तीं दिश॒मनु॒व्य॑चलत् ॥१०॥
तमि॑तिहा॒सश्च॑ पुरा॒णं च॒ गाथा॑श्च नाराशं॒सीश्चा॑नु॒व्य॑चलन् ॥११॥
इ॒ति॒हा॒सस्य॑ च॒ वै स पु॒राणस्य॑ च॒ गाथा॑नां च नाराशं॒सीनां॑ च
प्रि॒यं धाम॑ भवति य ए॒वं वेद॑ ॥१२॥
स प॑र॒मां दिश॒मनु॒ व्य॑चलत् ॥१३॥
तमा॑ह॒वनी॑यश्च॒ गार्ह॑पत्यश्च दक्षिणा॒ग्निश्च॑ य॒ज्ञश्च॒ यज॑मानश्च प॒शव॑श्चानु॒व्य॑चलन् ॥१४॥
आ॒ह॒वनी॑यस्य च॒ वै स गार्ह॑पत्यस्य च दक्षिणा॒ग्नेश्च॑ य॒ज्ञस्य॑ च॒
यज॑मानस्य च प॒शूनां॑ च॑ प्रि॒यं धाम॑ भवति य ए॒वं वेद॑ ॥१५॥
सोऽना॑दि॒ष्टां दिश॒मनु॒ व्य॑चलत् ॥१६॥
तमृ॒तव॑श्चार्त॒वाश्च॑ लोका॑श्च लौ॒क्याश्च॒ मासा॑श्चार्धमा॒साश्चा॑होरा॒त्रे चा॑नु॒व्य॑चलन् ॥१७॥
ऋ॒तूनां॑ च॒ वै स आर्त॒वानां॑ च॒ लोका॑नां च लौ॒क्यानां॑ च॒ मासा॑नां
चार्धमा॒सानां॑ चाहोरा॒त्रयो॑श्च प्रि॒यं धाम॑ भवति य ए॒वं वेद॑ ॥१८॥
सोऽना॑वृ॒त्तां दिश॒मनु॒ व्य॑चल॒त्ततो॒ नाव॒र्त्स्यन्न॑मन्यत ॥१९॥
तं दिति॒श्चादि॑ति॒श्चेडा॑ चेन्द्रा॒णी चानु॒व्य॑चलन् ॥२०॥
दिते॑श्च॒ वै सोऽदि॑ते॒श्चेडा॑याश्चेन्द्रा॒ण्याश्च॑ प्रि॒यं धाम॑ भवति य ए॒वं वेद॑ ॥२१॥
स दिशोऽनु॒ व्य॑चल॒त्तं वि॒राडनु॒ व्य॑चल॒त्सर्वे॑ च दे॒वाः सर्वा॑श्च दे॒वताः॑ ॥२२॥
वि॒राज॑श्च॒ वै स सर्वे॑षां च दे॒वानां॒ सर्वा॑सां च दे॒वतानां
प्रि॒यं धाम॑ भवति य ए॒वं वेद॑ ॥२३॥
स सर्वा॑नन्तर्दे॒शाननु॒ व्य॑चलत् ॥२४॥
तं प्र॒जाप॑तिश्च परमे॒ष्ठी च॑ पि॒ता च॑ पिताम॒हश्चा॑नु॒व्य॑चलन् ॥२५॥
प्र॒जाप॑तेश्च॒ वै स प॑रमे॒ष्ठिन॑श्च पि॒तुश्च॑ पिताम॒हस्य॑
च प्रि॒यं धाम॑ भवति य ए॒वं वेद॑ ॥२६॥ (१०७)

[७] १-५ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। १ त्रिपदा निचृद् गायत्री; २ एकपदा विराड् बृहती; ३ विराडुष्णिक्; ४ एकपदा गायत्री; ५ पंक्तिः।

(७) स महिमा सद्रुर्भूत्वान्तं पृथिव्या अगच्छत्स समुद्रोऽभवत् ॥ १ ॥
तं प्रजापतिश्च परमेष्ठी च पिता च पितामहश्चापश्च श्रद्धा च
वर्षं भूत्वानुव्यवर्तयन्त ॥ २ ॥
ऐनमापो गच्छत्यैनं श्रद्धा गच्छत्यैनं वर्षं गच्छति य एवं वेद ॥ ३ ॥
तं श्रद्धा च यज्ञश्च लोकश्चान्नं चान्नाद्यं च भूत्वाभिपर्यावर्तन्त ॥ ४ ॥
ऐनं श्रद्धा गच्छत्यैनं यज्ञो गच्छत्यैनं लोको गच्छत्यैनमन्नं
गच्छत्यैनमन्नाद्यं गच्छति य एवं वेद ॥ ५ ॥ (११२)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

[८] १-३ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। १ साम्नी उष्णिक्; २ प्राजापत्यानुष्टुप्; ३ आर्ची पंक्तिः।

[२] (८) सोऽरज्यत ततो राजन्योऽजायत ॥१॥ स विशः सबन्धूनन्नमन्नाद्यमभ्युदतिष्ठत् ॥२॥
विशां च वै स सबन्धूनां चान्नस्य चान्नाद्यस्य च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ (११५)

[९] १-३ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। १ आसुरी जगती; २ आर्ची गायत्री; ३ आर्ची पंक्तिः।

(९) स विशोऽनु व्यचलत् ॥ १ ॥ तं सभा च समितिश्च सेना च सुरा चानुव्यचलन् ॥ २ ॥
सभायाश्च वै स समितेश्च सेनायाश्च सुरायाश्च प्रियं धाम भवति य एवं वेद ॥ ३ ॥ (११८)

[१०] १-११ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। १ द्विपदा साम्नी बृहती; २ त्रिपदा आर्ची पंक्तिः; ३ द्विपदा प्राजापत्या पंक्तिः; ४ त्रिपदा वर्धमाना गायत्री; ५ त्रिपदा साम्नी बृहती; ६, ८, १० द्विपदा आसुरी गायत्री; ७, ९, साम्नी उष्णिक्, ११ आसुरी बृहती।

(१०) तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्यो राज्ञोऽतिथिर्गृहानागच्छेत् ॥ १ ॥
श्रेयांसमेनमात्मनो मानयेत्तथा क्षत्राय ना वृश्चते तथा राष्ट्राय ना वृश्चते ॥२॥
अतो वै ब्रह्म च क्षत्रं चोदतिष्ठतां ते अब्रूतां कं प्र विशावेति ॥ ३ ॥
अतो वै बृहस्पतिमेव ब्रह्म प्रा विशत्विन्द्रं क्षत्रं तथा वा इति ॥ ४ ॥
अतो वै बृहस्पतिमेव ब्रह्म प्राविशदिन्द्रं क्षत्रम् ॥ ५ ॥
इयं वा उ पृथिवी बृहस्पतिर्द्यौरेवेन्द्रः ॥ ६ ॥ (१२४)

अयं वा उ अग्निर्ब्रह्मासावादित्यः क्षत्रम् ॥ ७ ॥
ऐनं ब्रह्म गच्छति ब्रह्मवर्चसी भवति ॥ ८ ॥ यः पृथिवीं बृहस्पतिमग्निं ब्रह्म वेद ॥९॥
ऐनमिन्द्रियं गच्छतीन्द्रियवान्भवति ॥१०॥ य आदित्यं क्षत्रं दिवमिन्द्रं वेद ॥११॥(१२९)

[११] १—११ अथर्वा । अध्यात्मं, व्रात्यः । १ दैवी पंक्तिः । २ द्विपदा पूर्वात्रिष्टुबतिशक्वरी; ३-६, ८, १० (त्रिपदा आर्ची बृहती (१० भुरिक्); ७, ९ द्विपदा प्राजापत्या बृहती; ११ द्विपदा आर्ची अनुष्टुप् ।

तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्योऽतिथिर्गृहानागच्छेत् ॥ १ ॥
स्वयमेनमभ्युदेत्य ब्रूयाद्व्रात्य क्वाऽवात्सीर्व्रात्योदकं व्रात्य तर्पयन्तु व्रात्य यथा ते प्रियं तथास्तु व्रात्य यथा ते वशस्तथास्तु व्रात्य यथा ते निकामस्तथास्त्विति ॥ २ ॥
यदेनमाह व्रात्य क्वाऽवात्सीरिति पथ एव तेन देवयानानव रुन्द्धे ॥ ३ ॥
यदेनमाह व्रात्योदकमित्यप एव तेनाव रुन्द्धे ॥ ४ ॥
यदेनमाह व्रात्य तर्पयन्त्विति प्राणमेव तेन वर्षीयांसं कुरुते ॥ ५ ॥
यदेनमाह व्रात्य यथा ते प्रियं तथास्त्विति प्रियमेव तेनाव रुन्द्धे ॥ ६ ॥
ऐनं प्रियं गच्छति प्रियः प्रियस्य भवति य एवं वेद ॥ ७ ॥
यदेनमाह व्रात्य यथा ते वशस्तथास्त्विति वशमेव तेनाव रुन्द्धे ॥ ८ ॥
ऐनं वशो गच्छति वशी वशिनां भवति य एवं वेद ॥ ९ ॥
यदेनमाह व्रात्य यथा ते निकामस्तथास्त्विति निकाममेव तेनाव रुन्द्धे ॥१०॥
ऐनं निकामो गच्छति निकामे निकामस्य भवति य एवं वेद ॥११॥ (१४०)

[१२] १-११ अथर्वा । अध्यात्मं, व्रात्यः । १ त्रिपदा गायत्री; २ प्राजा० बृहती; ३, ४ भुरिक्प्राजा० अनुष्टुप् (४ साम्नी); ५, ६, ९, १० आसुरी गायत्री; ८ विराड् गायत्री; ७, ११ त्रिपदा प्राजा० त्रिष्टुप् ।

(१२) तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्य उद्धृतेष्वग्निष्वधिश्रितेऽग्निहोत्रेऽतिथिर्गृहानागच्छेत् ॥ १ ॥
स्वयमेनमभ्युदेत्य ब्रूयाद्व्रात्याति सृज होष्यामीति ॥ २ ॥
स चातिसृजेज्जुहुयान्न चातिसृजेन्न जुहुयात् ॥ ३ ॥
स य एवं विदुषा व्रात्येनातिसृष्टो जुहोति ॥ ४ ॥
प्र पितृयाणं पन्थां जानाति प्र देवयानम् ॥ ५ ॥ (१४५)

न देवेष्वा वृश्चते हुतमस्य भवति ॥ ६ ॥
पर्यस्यास्मिँल्लोक आयतनं शिष्यते य एवं विदुषा व्रात्येनातिसृष्टो जुहोति ॥ ७ ॥
अथ य एवं विदुषा व्रात्येनानतिसृष्टो जुहोति ॥ ८ ॥
न पितृयाणं पन्थां जानाति न देवयानम् ॥ ९ ॥
आ देवेषु वृश्चते अहुतमस्य भवति ॥१०॥
नास्यास्मिँल्लोक आयतनं शिष्यते य एवं विदुषा व्रात्येनानतिसृष्टो जुहोति ॥११॥ (१५१)

[१३] १-१४ अथर्वा । अध्यात्मं, व्रात्यः । प्र. १ साम्नी उष्णिक्; द्वि. १, ३ प्राजा० अनुष्टुप्; प्र. २-४ आसुरी गायत्री; द्वि० २, ४ साम्नी बृहती; प्र. ५ त्रिपदा निचृद्गायत्री; द्वि० ५ द्विपदा विराड् गायत्री; ६ प्राजा० पंक्तिः; ७ आसुरी जगती; ८ सतः पंक्तिः, ९ अक्षरपंक्तिः ।

तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्य एकां रात्रिमतिथिर्गृहे वसति ॥ १ ॥
ये पृथिव्यां पुण्या लोकास्तानेव तेनाव रुन्द्धे ॥ २ ॥
तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्यो द्वितीयां रात्रिमतिथिर्गृहे वसति ॥ ३ ॥
येऽन्तरिक्षे पुण्या लोकास्तानेव तेनाव रुन्द्धे ॥ ४ ॥
तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्यस्तृतीयां रात्रिमतिथिर्गृहे वसति ॥ ५ ॥
ये दिवि पुण्या लोकास्तानेव तेनाव रुन्द्धे ॥ ६ ॥
तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्यश्चतुर्थीं रात्रिमतिथिर्गृहे वसति ॥ ७ ॥
ये पुण्यानां पुण्या लोकास्तानेव तेनाव रुन्द्धे ॥ ८ ॥
तद्यस्यैवं विद्वान्व्रात्योऽपरिमिता रात्रीरतिथिर्गृहे वसति ॥ ९ ॥
य एवापरिमिताः पुण्या लोकास्तानेव तेनाव रुन्द्धे ॥१०॥
अथ यस्याव्रात्यो व्रात्यब्रुवो नामबिभ्रत्यतिथिर्गृहानागच्छेत् ॥११॥
कर्षेदेनं न चैनं कर्षेत् ॥१२॥
अस्यै देवताया उदकं याचामीमां देवतां वासय इमामिमां
देवतां परि वेवेष्मीत्येनं परि वेविष्यात् ॥१३॥
तस्यामेवास्य तद्देवतायां हुतं भवति य एवं वेद ॥१४॥ (१६५)

*

[१४] १-२४ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। प्र. १ त्रिपदा अनुष्टुप्; द्वि. १-१२ द्विपदा आसुरी गायत्री (द्वि. ६-९ भुरिक् प्राजा० अनुष्टुप्); प्र. २, ५ पुरउष्णिक्; प्र. ३ अनुष्टुप्; प्र. ४ प्रस्तारपंक्तिः; प्र. ६ स्वराड् गायत्री; प्र. ७, ८ आर्ची पांक्तिः; प्र० १० भुरिङ्नाम्नी गायत्री; प्र. ११ प्राजा० त्रिष्टुप्।

(१४) स यत्प्राचीं दिशमनु व्यचलन्मारुतं शर्धो भूत्वानुव्यचलन्मनोऽन्नादं कृत्वा ॥ १ ॥
मनसान्नादेनान्नमत्ति य एवं वेद ॥ २ ॥
स यद्दक्षिणां दिशमनु व्यचलदिन्द्रो भूत्वानुव्यचलद्बलमन्नादं कृत्वा ॥ ३ ॥
बलेनान्नादेनान्नमत्ति य एवं वेद ॥ ४ ॥
स यत्प्रतीचीं दिशमनु व्यचलद्वरुणो राजा भूत्वानुव्यचलदपोऽन्नादीः कृत्वा ॥ ५ ॥
अद्भिरन्नादीभिरन्नमत्ति य एवं वेद ॥ ६ ॥
स यदुदीचीं दिशमनु व्यचलत्सोमो राजा भूत्वानुव्यचलत्
सप्तर्षिभिर्हुत आहुतिमन्नादीं कृत्वा ॥ ७ ॥
आहुत्यान्नाद्यान्नमत्ति य एवं वेद ॥ ८ ॥
स यद् ध्रुवां दिशमनु व्यचलद्विष्णुर्भूत्वानुव्यचलद्विराजमन्नादीं कृत्वा ॥ ९ ॥
विराजान्नाद्यान्नमत्ति य एवं वेद ॥१०॥
स यत्पशूननु व्यचलद्रुद्रो भूत्वानुव्यचलदोषधीरन्नादीः कृत्वा ॥११॥
ओषधीभिरन्नादीभिरन्नमत्ति य एवं वेद ॥१२॥
स यत्पितॄननु व्यचलद्यमो राजा भूत्वानुव्यचलत्स्वधाकारमन्नादं कृत्वा ॥१३॥
स्वधाकारेणान्नादेनान्नमत्ति य एवं वेद ॥१४॥
स यन्मनुष्याँ३ननु व्यचलदग्निर्भूत्वानुव्यचलत्स्वाहाकारमन्नादं कृत्वा ॥१५॥
स्वाहाकारेणान्नादेनान्नमत्ति य एवं वेद ॥१६॥
स यदूर्ध्वां दिशमनु व्यचलद्बृहस्पतिर्भूत्वानुव्यचलद्वषट्कारमन्नादं कृत्वा ॥१७॥
वषट्कारेणान्नादेनान्नमत्ति य एवं वेद ॥१८॥
स यद्देवाननु व्यचलदीशानो भूत्वानुव्यचलन्मन्युमन्नादं कृत्वा ॥१९॥
मन्युनान्नादेनान्नमत्ति य एवं वेद ॥२०॥
स यत्प्रजा अनु व्यचलत्प्रजापतिर्भूत्वानुव्यचलत्प्राणमन्नादं कृत्वा ॥२१॥
प्राणेनान्नादेनान्नमत्ति य एवं वेद ॥२२॥
स यत्सर्वानन्तर्देशाननु व्यचलत्परमेष्ठी भूत्वानुव्यचलद्ब्रह्मान्नादं कृत्वा ॥२३॥
ब्रह्मणान्नादेनान्नमत्ति य एवं वेद ॥२४॥ (१८९)

[१५] १-९ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। १ दैवी पंक्तिः; २, आसुरी बृहती; ३, ४, ७, ८ प्राजा० अनुष्टुप्; (४, ७, ८ भुरिक्) ५, ६ द्विपदा साम्नी बृहती; ९ विराड् गायत्री।

(१५) तस्य व्रात्यस्य ॥१॥ सप्त प्राणाः सप्तापानाः सप्त व्यानाः ॥२॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य प्रथमः प्राण ऊर्ध्वो नामायं सो अग्निः ॥३॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य द्वितीयः प्राणः प्रौढो नामासौ स आदित्यः ॥४॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य तृतीयः प्राणो३भ्यूढो नामासौ स चन्द्रमाः ॥५॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य चतुर्थः प्राणो विभूर्नामायं स पवमानः ॥६॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य पञ्चमः प्राणो योनिर्नाम ता इमा आपः ॥७॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य षष्ठः प्राणः प्रियो नाम त इमे पशवः ॥८॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य सप्तमः प्राणोऽपरिमितो नाम ता इमाः प्रजाः ॥९॥ (१९८)

[१६] १-७ अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। १, ३ साम्नी उष्णिक्; २, ४, ५ प्राजा० उष्णिक्; ६ याजुषी त्रिष्टुप्; ७ आसुरी गायत्री।

(१६) तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य प्रथमोऽपानः सा पौर्णमासी ॥१॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य द्वितीयोऽपानः साष्टका ॥२॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य तृतीयोऽपानः सामावास्या ॥३॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य चतुर्थोऽपानः सा श्रद्धा ॥४॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य पञ्चमोऽपानः सा दीक्षा ॥५॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य षष्ठोऽपानः स यज्ञः ॥६॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य सप्तमोऽपानस्ता इमा दक्षिणाः ॥७॥ (२०५)

[१७] १-१० अथर्वा। अध्यात्मं, व्रात्यः। १, ५ प्राजा० उष्णिक्; २, ७ आसुरी अनुष्टुप्; ३ याजुषी पंक्तिः; ४ साम्नी उष्णिक्; ६ याजुषी त्रिष्टुप्; ८ त्रिपदा प्रतिष्ठार्ची पंक्तिः; ९ द्विपदा साम्नी त्रिष्टुप्; १० साम्नी अनुष्टुप्।

(१७) तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य प्रथमो व्यानः सेयं भूमिः ॥१॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य द्वितीयो व्यानस्तदन्तरिक्षम् ॥२॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य तृतीयो व्यानः सा द्यौः ॥३॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य चतुर्थो व्यानस्तानि नक्षत्राणि ॥४॥
तस्य व्रात्यस्य। योऽस्य पञ्चमो व्यानस्त ऋतवः ॥५॥ (२१०)

तस्य व्रात्यस्य । योऽस्य षष्ठो व्यानस्त आर्तवाः ॥६॥
तस्य व्रात्यस्य । योऽस्य सप्तमो व्यानः स संवत्सरः ॥७॥
तस्य व्रात्यस्य । समानमर्थं परि यन्ति देवाः संवत्सरं वा
एतदृतवोऽनुपरियन्ति व्रात्यं च ॥८॥
तस्य व्रात्यस्य । यदादित्यमभिसंविशन्त्यमावास्यां चैव तत्पौर्णमासीं च ॥९॥
तस्य व्रात्यस्य । एकं तदेषाममृतत्वमित्याहुतिरेव ॥१०॥ (२१५)

[१८] १-५ अथर्वा । अध्यात्मं, व्रात्यः । १ दैवी पंक्तिः; २,३ आर्ची बृहती; ४ आर्ची अनुष्टुप् ५ साम्नी उष्णिक् ।

(१८) तस्य व्रात्यस्य ॥१॥
यदस्य दक्षिणमक्ष्यसौ स आदित्यो यदस्य सव्यमक्ष्यसौ स चन्द्रमाः ॥२॥
योऽस्य दक्षिणः कर्णोऽयं सो अग्निर्योऽस्य सव्यः कर्णोऽयं स पवमानः ॥३॥
अहोरात्रे नासिके दितिश्चादितिश्च शीर्षकपाले संवत्सरः शिरः ॥४॥
अह्ना प्रत्यङ् व्रात्यो रात्र्या प्राङ् नमो व्रात्याय ॥५॥ (२२०)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥२॥
[इति त्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥३०॥]

॥ इति पञ्चदशं काण्डं समाप्तम् ॥

मन्त्रसंख्या—

चतुर्दशकाण्डस्यान्तपर्यन्तं—	३९३०
पञ्चदशकाण्डस्य	२२०
सर्वयोगः	४१५०

षोडशं काण्डम् ।

(१) दुःखमोचनम् ।
(नवपर्यायाः)

[१] १-१३ अथर्वा । प्रजापतिः । १, ३ द्विपदा साम्नी बृहती; २, १० याजुषी त्रिष्टुप्; ४ आसुरी गायत्री; ५,८ साम्नी पंक्तिः (५ द्विपदा); ६ साम्नी अनुष्टुप् ; ७ निचृत् विराड् गायत्री; ९ आसुरी पंक्तिः; ११ साम्नी उष्णिक् ; १२, १३ आर्ची अनुष्टुप् ।

[अथैकत्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥ ३१ ॥]

[१] (१) अतिसृष्टो अपां वृषभोऽतिसृष्टा अग्नयो दिव्याः ॥ १ ॥
रुजन्परिरुजन्मृणन्प्रमृणन् ॥ २ ॥
म्रोको मनोहा खनो निर्दाह आत्मदूषिस्तनूदूषिः ॥ ३ ॥
इदं तमति सृजामि तं माभ्यवनिक्षि ॥ ४ ॥
तेन तमभ्यतिसृजामो यो३स्मान्द्वेष्टि यं वयं द्विष्मः ॥ ५ ॥
अपामग्रमसि समुद्रं वोऽभ्यवसृजामि ॥ ६ ॥
यो३प्स्व१ग्निरति तं सृजामि म्रोकं खनिं तनूदूषिम् ॥ ७ ॥
यो व आपोऽग्निराविवेश स एष यद्वो घोरं तदेतत् ॥ ८ ॥
इन्द्रस्य व इन्द्रियेणाभि षिञ्चेत् ॥ ९ ॥
अरिप्रा आपो अप रिप्रमस्मत् ॥१०॥
प्रास्मदेनो वहन्तु प्र दुष्वप्न्यं वहन्तु ॥११॥
शिवेन मा चक्षुषा पश्यतापः शिवया तन्वोप स्पृशत त्वचं मे ॥१२॥
शिवानग्नीनप्सुषदो हवामहे मयि क्षत्रं वर्च आ धत्त देवीः ॥१३॥ (१३)

[२] १-६ अथर्वा । वाक् । १ आसुरी अनुष्टुप् ; २ आसुरी उष्णिक्; ३ साम्नी उष्णिक्; ४ त्रिपदा साम्नी बृहती; ५ आर्ची अनुष्टुप् ६ निचृद्विराड्गायत्री ।

(२) निर्दुरर्मण्य ऊर्जा मधुमती वाक् ॥ १ ॥ मधुमती स्थ मधुमतीं वाचमुदेयम् ॥ २ ॥
उपहूतो मे गोपा उपहूतो गोपीथः ॥ ३ ॥
सुश्रुतौ कर्णौ भद्रश्रुतौ कर्णौ भद्रं श्लोकं श्रूयासम् ॥ ४ ॥
सुश्रुतिश्च मोपश्रुतिश्च मा हासिष्टां सौपर्णं चक्षुरजस्रं ज्योतिः ॥ ५ ॥
ऋषीणां प्रस्तरोऽसि नमोऽस्तु दैवाय प्रस्तराय ॥ ६ ॥ (१९)

[३] १-६ ब्रह्मा । आदित्यः । १ आसुरी गायत्री; २, ३ आर्ची अनुष्टुप् ; ४ प्राजा० त्रिष्टुप्,
५ साम्नी उष्णिक; ६ द्विपदा साम्नी त्रिष्टुप् ।

(३)मूर्धाहं रयीणां मूर्धा समानानां भूयासम् ॥ १ ॥
रुजश्च मा वेनश्च मा हासिष्टां मूर्धा च मा विधर्मा च मा हासिष्टाम् ॥ २ ॥
उर्वश्च मा चमसश्च मा हासिष्टां धर्ता च मा धरुणश्च मा हासिष्टाम् ॥ ३ ॥
विमोकश्च मार्द्रपविश्च मा हासिष्टामार्द्रदानुश्च मा मातरिश्वा च मा हासिष्टाम् ॥ ४ ॥
बृहस्पतिर्म आत्मा नृमणा नाम हृद्यः ॥ ५ ॥
असंतापं मे हृदयमुर्वी गव्यूतिः समुद्रो अस्मि विधर्मणा ॥ ६ ॥ (२५)

[४] १-७ ब्रह्मा । आदित्यः । १, ३ साम्नी अनुष्टुप् ; २ साम्नी उष्णिक्; ४ त्रिपदा अनुष्टुप् ;
५ आसुरी गायत्री; ६ आर्ची उष्णिक्; ७ त्रिपदा विराड्गर्भानुष्टुप् ।

(४) नाभिरहं रयीणां नाभिः समानानां भूयासम् ॥ १ ॥
स्वासदसि सूषा अमृतो मर्त्येष्वा ॥ २ ॥
मा मां प्राणो हासीन्मो अपानोऽवहाय परा गात् ॥ ३ ॥
सूर्यो माह्नः पात्वग्निः पृथिव्या वायुरन्तरिक्षाद्यमो मनुष्येभ्यः सरस्वती पार्थिवेभ्यः ॥ ४ ॥
प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मा जने प्र मेषि ॥ ५ ॥
स्वस्त्य१द्योषसो दोषसश्च सर्व आपः सर्वगणो अशीय ॥ ६ ॥
शक्वरी स्थ पशवो मोप स्थेषुर्मित्रावरुणौ मे प्राणापानावग्निर्मे दक्षं दधातु ॥ ७ ॥ (३२)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

[५] १-१० यमः । दुष्वप्ननाशनम् । प्र. १-६ विराड् गायत्री (प्र. ५ भुरिक्; ६ प्र. स्वराट्);
१ द्वि० ६ द्वि. प्राजा० गायत्री; १ तृ ; ६ तृ. द्विपदा साम्नी बृहती ।

[२] (५) विद्म ते स्वप्न जनित्रं ग्राह्याः पुत्रोऽसि यमस्य करणः ॥ १ ॥
अन्तकोऽसि मृत्युरसि ॥ २ ॥ तं त्वा स्वप्न तथा सं विद्म स नः स्वप्न दुष्वप्न्यात्पाहि ॥३॥
विद्म ते स्वप्न जनित्रं निर्ऋत्याः पुत्रोऽसि यमस्य करणः । अन्तको० । तं त्वा० ॥ ४ ॥
विद्म ते स्वप्न जनित्रमभूत्याः पुत्रोऽसि यमस्य करणः । अन्तको० । तं त्वा० ॥ ५ ॥
विद्म ते स्वप्न जनित्रं निर्भूत्याः पुत्रोऽसि यमस्य करणः । अन्तको० । तं त्वा० ॥ ६ ॥
विद्म ते स्वप्न जनित्रं पराभूत्याः पुत्रोऽसि यमस्य करणः । अन्तको० । तं त्वा० ॥ ७ ॥
विद्म ते स्वप्न जनित्रं देवजामीनां पुत्रोऽसि यमस्य करणः । अन्तको० । तं त्वा० ॥ ८॥ (४०)

अन्तकोऽसि मृत्युरसि ॥ ९ ॥
तं त्वा स्वप्न तथा सं विद्म स नः स्वप्न दुष्वप्न्यात्पाहि ॥१०॥ (४२)

[६] १-११ यमः। दुष्वप्ननाशनं, उषा। १-४ प्राजा० अनुष्टुप्; ५ साम्नी पंक्ति; ६ निचृत् आर्ची बृहती; ७ द्विपदा साम्नी बृहती; ८ आसुरी जगती; ९ आसुरी बृहती; १० आर्ची उष्णिक्; ११ त्रिपदा यवम० गायत्री वा आर्ची अनुष्टुप्।

(६) अजैष्माद्यासनामाद्याभूमानागसो वयम् ॥ १ ॥
उषो यस्माद्दुष्वप्न्यादभैष्माप तदुच्छतु ॥ २ ॥
द्विषते तत्परा वह शपते तत्परा वह ॥ ३ ॥
यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तस्मा एनद्गमयामः ॥ ४ ॥
उषा देवी वाचा संविदाना वाग्देव्युषसा संविदाना ॥ ५ ॥
उषस्पतिर्वाचस्पतिना संविदानो वाचस्पतिरुषस्पतिना संविदानः ॥ ६ ॥
तेऽमुष्मै परा वहन्त्वरायान्दुर्णाम्नः सदान्वाः ॥ ७ ॥
कुम्भीकाः दूषीकाः पीयकान् ॥ ८ ॥
जाग्रद्दुष्वप्न्यं स्वप्नेदुष्वप्न्यम् ॥ ९ ॥
अनागमिष्यतो वरानवित्तेः संकल्पानमुच्या द्रुहः पाशान् ॥१०॥
तदमुष्मा अग्ने देवाः परा वहन्तु वध्रिर्यथासद्विथुरो न साधुः ॥११॥ (५३)

[७] १-१३ यमः। दुःष्वप्ननाशनं, उषा। १ पंक्तिः; २ साम्नी अनुष्टुप्; ३ आसुरी उष्णिक्; ४ प्राजा० गायत्री; ५ आर्ची उष्णिक्; ६, ९, ११ साम्नी बृहती; ७ याजुषी गायत्री; ८ प्राजा० बृहती; १० साम्नी गायत्री; १२ भुरिक् प्राजा० अनुष्टुप्; १३ आसुरी त्रिष्टुप्।

(७) तेनैनं विध्याम्यभूत्यैनं विध्यामि निर्भूत्यैनं विध्यामि
पराभूत्यैनं विध्यामि ग्राह्यैनं विध्यामि तमसैनं विध्यामि ॥ १ ॥
देवानामेनं घोरैः क्रूरैः प्रैषैरभिप्रेष्यामि ॥ २ ॥
वैश्वानरस्यैनं दंष्ट्रयोरपि दधामि ॥ ३ ॥
एवानेवाव सा गरत् ॥ ४ ॥
योऽस्मान्द्वेष्टि तमात्मा द्वेष्टु यं वयं द्विष्मः स आत्मानं द्वेष्टु ॥ ५ ॥
निर्द्विषन्तं दिवो निः पृथिव्या निरन्तरिक्षाद्भजाम ॥ ६ ॥
सुयामंश्चाक्षुष ॥ ७ ॥ (६०)

इदमहमामुष्यायणे३मुष्याः पुत्रे दुष्वप्न्यं मृजे ॥ ८ ॥

यददोअदो अभ्यगच्छन्यद्दोषा यत्पूर्वां रात्रिम् ॥ ९ ॥

यज्जाग्रद्यत्सुप्तो यद्दिवा यन्नक्तम् ॥१०॥

यदहरहरभिगच्छामि तस्मादेनमव दये ॥११॥

तं जहि तेन मन्दस्व तस्य पृष्टीरपि शृणीहि ॥१२॥

स मा जीवीत्तं प्राणो जहातु ॥१३॥ (६६)

[८] १-२७ यमः। दुष्वप्ननाशनम्। प्र० १-२७ एकप० यजुर्ब्राह्मी अनुष्टुप्; द्वि० १-२७ त्रिप० निचृद्गायत्री; तृ० १ प्राजा० गायत्री; च० १-२७ त्रिप०प्राजा० त्रिष्टुप्; तृ० २-४,९, १७, १९, २४ आसुरी जगती; तृ. ५, ७, ८, १०, ११, १३, १८ आसुरी त्रिष्टुप्; तृ०६, १२, १४-१६, २०-२३, २७ आसुरी पंक्तिः; तृ० २५-२६ आसुरी बृहती।

(८) जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं यज्ञोऽ३स्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम्।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः।
स ग्राह्याः पाशान्मा मोचि।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥ १-४ ॥१॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं यज्ञोऽ३स्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम्।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः।
स निर्ऋत्याः पाशान्मा मोचि।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥ ५ ॥ २ ॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं यज्ञोऽ३स्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम्।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः।
सोऽभूत्याः पाशान्मा मोचि।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥ ६ ॥३॥ (७२)

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स निर्भूत्याः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥ ७ ॥४॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स पराभूत्याः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥ ८ ॥५॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स देवजामीनां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥ ९ ॥६॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा असाकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स बृहस्पतेः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥१०॥७॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स प्रजापतेः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥११॥८॥ (७७)

❋

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स ऋषीणां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥१२॥ ९ ॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स आर्षेयाणां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥१३॥१०॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
सोऽङ्गिरसां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥१४॥११॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः । [१२]
स आङ्गिरसानां पाशान्मा मोचि । तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि १५

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः । [१३]
सोऽथर्वणां पाशान्मा मोचि । तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥१६॥

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स आथर्वणानां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥१७॥१४॥ (८३)

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः । स वनस्पतीनां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥१८॥१५॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स वानस्पत्यानां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥१९॥१६॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः । स ऋतूनां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२०॥१७॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स आर्तवानां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२१॥१८॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स मासानां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२२॥१९॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
सोऽर्धमासानां पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२३॥२०॥ (८९)

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः । सोऽहोरात्रयोः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२४॥२१॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः । सोऽर्धोः संयतोः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२५॥२२॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स द्यावापृथिव्योः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२६॥२३॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स इन्द्राग्न्योः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२७॥२४॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स मित्रावरुणयोः पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२८॥२५॥
जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञो३ऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम् ।
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः ।
स राज्ञो वरुणस्य पाशान्मा मोचि ।
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥२९॥२६॥ (९५)

जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमृतमस्माकं तेजोऽस्माकं ब्रह्मास्माकं स्वरस्माकं
यज्ञोऽस्माकं पशवोऽस्माकं प्रजा अस्माकं वीरा अस्माकम्
तस्मादमुं निर्भजामोऽमुमामुष्यायणममुष्याः पुत्रमसौ यः
स मृत्योः पड्वीशात्पाशान्मा मोचि
तस्येदं वर्चस्तेजः प्राणमायुर्नि वेष्टयामीदमेनमधराञ्चं पादयामि ॥३०—३३॥२७॥ (९९)

[९] १-४ यमः । १ प्रजापतिः, २ मंत्रोक्त० ३, ४ सूर्यः । १ आर्ची अनुष्टुप् ; २ आर्ची उष्णिक्; ३ साम्नी पंक्तिः ; ४ परोष्णिक् ।

(९) जितमस्माकमुद्भिन्नमस्माकमभ्यष्ठां विश्वाः पृतना अरातीः ॥ १ ॥
तदग्निराह तदु सोम आह पूषा मा धात्सुकृतस्य लोके ॥ २ ॥
अगन्म स्व१ः स्वरगन्म सं सूर्यस्य ज्योतिषागन्म ॥ ३ ॥
वस्योभूयाय वसुमान्यज्ञो वसु वंशिषीय वसुमान्भूयासं वसु मयि धेहि ॥ ४ ॥ (१०३)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

[इत्येकत्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥ ३१ ॥]

॥ इति षोडशं काण्डं समाप्तम् ॥

मन्त्रसंख्या—

पञ्चदशकाण्डस्यान्तपर्यन्तं—	४१५०
षोडशकाण्डस्य ··· ···	१०३
सर्वयोगः	४२५३

सप्तदशं काण्डम् ।

(१) अभ्युदयाय प्रार्थना ।

१–३० ब्रह्मा । आदित्यः । १ जगति; १–८ त्र्यवसाना; २–४ अतिजगति; ६, ७, १९ अत्यष्टि; ८, ११, १६ अतिधृति; ९ पंचपदा शक्करी ; १०–१३, १६, १८–१९, २४ त्र्यवसाना; १० अष्टपदा धृतिः; ११ कृतिः; १३ प्रकृतिः; १४–१५ पंचपदाशक्करी; पंचपदा विराडतिशक्करी; १८ भुरिगष्टिः; २४ विराडत्यष्टिः; १–५ षट्पदा; ११–१३, १६, १८–१९, २४ सप्तपदा; २० ककुप् ; २१ चतुष्पदा उपरिष्टाद्बृहती; २२ अनुष्टुप्; २३ निचृद्बृहती ; २५, २६ अनुष्टुप् ; २७, ३० जगती; २८—२९ त्रिष्टुप् ।

[अथ द्वात्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥ ३२ ॥]

[१] विषासहिं सहमानं सासहानं सहीयांसम् । सहमानं सहोजितं स्वर्जितं गोजितं संधनाजितम् ।
ईड्यं नाम ह्व इन्द्रमायुष्मान्भूयासम् ॥ १ ॥
विषासहिं सहमानं सासहानं सहीयांसम् । सहमानं सहोजितं स्वर्जितं गोजितं संधनाजितम् ।
ईड्यं नाम ह्व इन्द्रं प्रियो देवानां भूयासम् ॥ २ ॥
विषासहिं सहमानं सासहानं सहीयांसम् । सहमानं सहोजितं स्वर्जितं गोजितं संधनाजितम् ।
ईड्यं नाम ह्व इन्द्रं प्रियः प्रजानां भूयासम् ॥ ३ ॥
विषासहिं सहमानं सासहानं सहीयांसम् । सहमानं सहोजितं स्वर्जितं गोजितं संधनाजितम् ।
ईड्यं नाम ह्व इन्द्रं प्रियः पशूनां भूयासम् ॥ ४ ॥
विषासहिं सहमानं सासहानं सहीयांसम् । सहमानं सहोजितं स्वर्जितं गोजितं संधनाजितम् ।
ईड्यं नाम ह्व इन्द्रं प्रियः समानानां भूयासम् ॥ ५ ॥
उदिह्युदिहि सूर्य वर्चसा माभ्युदिहि ।
द्विषंश्च मह्यं रध्यतु मा चाहं द्विषते रधं तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥ ६ ॥
उदिह्युदिहि सूर्य वर्चसा माभ्युदिहि ।
यांश्च पश्यामि यांश्च न तेषु मा सुमतिं कृधि तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥ ७ ॥ (७)

मा त्वा दभन्त्सलिले अप्स्वं१न्तर्ये पाशिन उपतिष्ठन्त्यत्र ।
हित्वाशस्तिं दिवमारुक्ष एतां स नो मृड सुमतौ ते स्याम तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥ ८ ॥

त्वं न इन्द्र महते सौभगायादब्धेभिः परि पाह्यक्तुभिस्तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥ ९ ॥

त्वं न इन्द्रोतिभिः शिवाभिः शंतमो भव ।
आरोहंस्त्रिदिवं दिवो गृणानः सोमपीतये प्रियधामा स्वस्तये तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१०॥ (१)

त्वमिन्द्रासि विश्वजित्सर्ववित्पुरुहूतस्त्वमिन्द्र ।
त्वमिन्द्रेमं सुहवं स्तोममेरयस्व स नो मृड सुमतौ ते स्याम तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥११॥

अदब्धो दिवि पृथिव्यामुतासि न त आपुर्महिमानमन्तरिक्षे ।
अदब्धेन ब्रह्मणा वावृधानः स त्वं न इन्द्र दिवि षंछर्म यच्छ तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१२॥

या त इन्द्र तनूरप्सु या पृथिव्यां यान्तरग्नौ या त इन्द्र पवमाने स्वर्विदि ।
ययेन्द्र तन्वा३न्तरिक्षं व्यापिथ तया न इन्द्र तन्वा३ शर्म यच्छ तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१३॥

त्वामिन्द्र ब्रह्मणा वर्धयन्तः सत्रं नि षेदुरृषयो नाधमानास्तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१४॥

त्वं तृतं त्वं पर्येष्युत्सं सहस्रधारं विदथं स्वर्विदं तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१५॥

त्वं रक्षसे प्रदिशश्चतस्रस्त्वं शोचिषा नभसी वि भासि ।
त्वमिमा विश्वा भुवनानु तिष्ठस ऋतस्य पन्थामन्वेषि विद्वांस्तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१६॥ (१६)

पञ्चभिः पराङ् तपस्येकयार्वाङशस्तिमेषि सुदिने बाधमानस्तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१७॥

त्वमिन्द्रस्त्वं महेन्द्रस्त्वं लोकस्त्वं प्रजापतिः ।
तुभ्यं यज्ञो वि तायते तुभ्यं जुह्वति जुह्वतस्तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१८॥

असति सत्प्रतिष्ठितं सति भूतं प्रतिष्ठितम् ।
भूतं ह भव्य आहितं भव्यं भूते प्रतिष्ठितं तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥१९॥

शुक्रोऽसि भ्राजोऽसि । स यथा त्वं भ्राजता भ्राजोऽस्येवाहं भ्राजता भ्राज्यासम् ॥२०॥ (२)

रुचिरसि रोचोऽसि । स यथा त्वं रुच्या रोचोऽस्येवाहं
पशुभिश्च ब्राह्मणवर्चसेन च रुचिषीय ॥२१॥

उद्यते नम उदायते नम उदिताय नमः ।
विराजे नमः स्वराजे नमः सम्राजे नमः ॥२२॥

अस्तंयते नमोऽस्तमेष्यते नमोऽस्तमिताय नमः ।
विराजे नमः स्वराजे नमः सम्राजे नमः ॥२३॥

उदगादयमादित्यो विश्वेन तपसा सह ।
सपत्नान्मह्यं रन्धयन्मा चाहं द्विषते रधं तवेद्विष्णो बहुधा वीर्याणि ।
त्वं नः पृणीहि पशुभिर्विश्वरूपैः सुधायां मा धेहि परमे व्योमन् ॥२४॥

आदित्य नावमारुक्षः शतारित्रां स्वस्तये । अहर्मात्यपीपरो रात्रिं सत्राति पारय ॥२५॥

सूर्य नावमारुक्षः शतारित्रां स्वस्तये । रात्रिं मात्यपीपरोऽहः सत्राति पारय ॥२६॥

प्रजापतेरावृतो ब्रह्मणा वर्मणाहं कश्यपस्य ज्योतिषा वर्चसा च ।
जरदष्टिः कृतवीर्यो विहायाः सहस्रायुः सुकृतश्चरेयम् ॥२७॥

परीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाहं कश्यपस्य ज्योतिषा वर्चसा च ।
मा मा प्रापन्निषवो दैव्या या मा मानुषीरवसृष्टा वधाय ॥२८॥ (२८)

ऋतेन॑ गुप्त ऋ॒तुभि॑श्च॒ सर्वै॑र्भू॒तेन॑ गुप्तो भव्ये॑न चा॒हम् ।
मा मा प्राप॑त्पा॒प्मा मोत मृ॒त्युर॒न्तर्द॑धे॒ऽहं स॑लि॒लेन॑ वा॒चः ॥२९॥

अ॒ग्निर्मा॑ गो॒प्ता परि॑ पातु वि॒श्वत॑ उ॒द्यन्त्सूर्यो॑ नुदतां मृ॒त्युपा॒शान् ।
व्यु॒च्छन्ती॑रु॒षसः॒ पर्व॑ता ध्रु॒वाः स॒हस्रं॑ प्रा॒णा मय्या यतन्ताम् ॥३०॥ (३) (३०)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

[इति द्वात्रिंशत्तितमः प्रपाठकः ॥ ३२ ॥]

॥ इति सप्तदशं काण्डं समाप्तम् ॥

मन्त्रसंख्या—

षोडशकाण्डस्यान्तपर्यन्तं--	४२५३
सप्तदशकाण्डस्य … …	३०
सर्वयोगः	४२८३

अष्टादशं काण्डम् ।

(१) पितृमेधः ।

१-६१ अथर्वा । यमः, मन्त्रोक्ताः, ४१, ४३ सरस्वती, ४० रुद्रः, ४४-४६, ५१,५२ पितरः । त्रिष्टुप्; ८, १५ आर्षीपंक्तिः १४, ४९, ५० भुरिक्; १८-२०, २१-२३ जगतीः; ३७, ३८ परोष्णिक्; ५६-५७, ६१ अनुष्टुप्; ५९ पुरोबृहती ।

[अथ त्रयस्त्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥ ३० ॥]

[१] ओ चित्सखायं सख्या ववृत्यां तिरः पुरू चिदर्णवं जगन्वान् ।
पितुर्नपातमा दधीत वेधा अधि क्षमि प्रतरं दीध्यानः ॥ १ ॥

न ते सखा सख्यं वष्ट्येतत्सलक्ष्मा यद्विषुरूपा भवाति ।
महस्पुत्रासो असुरस्य वीरा दिवो धर्तार उर्विया परि ख्यन् ॥ २ ॥

उशन्ति घा ते अमृतास एतदेकस्य चित्त्यजसं मर्त्यस्य ।
नि ते मनो मनसि धाय्यस्मे जन्युः पतिस्तन्व१मा विविश्याः ॥ ३ ॥

न यत्पुरा चकृमा कद्ध नूनमृतं वदन्तो अनृतं रपेम ।
गन्धर्वो अप्स्वप्या च योषा सा नौ नाभिः परमं जामि तन्नौ ॥ ४ ॥

गर्भे नु नौ जनिता दंपती कर्देवस्त्वष्टा सविता विश्वरूपः ।
नकिरस्य प्र मिनन्ति व्रतानि वेद नावस्य पृथिवी उत द्यौः ॥ ५ ॥

को अद्य युङ्क्ते धुरि गा ऋतस्य शिमीवतो भामिनो दुर्हृणायून् ।
आसन्निषून्हृत्स्वसो मयोभून्य एषां भृत्यामृणधत्स जीवात् ॥ ६ ॥

को अस्य वेद प्रथमस्याह्नः क ईं ददर्श क इह प्र वोचत् ।
बृहन्मित्रस्य वरुणस्य धाम कदु ब्रव आहनो वीच्या नॄन् ॥ ७ ॥

यमस्य मा यम्यं१ काम आगन्त्समाने योनौ सहशेय्याय ।
जायेव पत्ये तन्वं रिरिच्यां वि चिद्वृहेव रथ्येव चक्रा ॥ ८ ॥

न तिष्ठन्ति न नि मिषन्त्येते देवानां स्पश इह ये चरन्ति ।
अन्येन मदाहनो याहि तूयं तेन वि वृह रथ्येव चक्रा ॥ ९ ॥

रात्रीभिरस्मा अहभिर्दशस्येत्सूर्यस्य चक्षुर्मुहुरुन्मिमीयात् ।
दिवा पृथिव्या मिथुना सबन्धू यमीर्यमस्य विवृहादजामि ॥१०॥ (१) (१०)

आ घा ता गच्छानुत्तरा युगानि यत्र जामयः कृणवन्नजामि ।
उप बर्बृहि वृषभाय बाहुमन्यमिच्छस्व सुभगे पतिं मत् ॥११॥
किं भ्रातासद्यदनाथं भवाति किमु स्वसा यन्निर्ऋतिर्निगच्छात् ।
काममूता बह्वेतद्रपामि तन्वा मे तन्वं सं पिपृग्धि ॥१२॥
न ते नाथं यम्यत्राहमस्मि न ते तनूं तन्वा सं पपृच्याम् ।
अन्येन मत्प्रमुदः कल्पयस्व न ते भ्राता सुभगे वष्ट्येतत् ॥१३॥
न वा उ ते तनूं तन्वा सं पपृच्यां पापमाहुर्यः स्वसारं निगच्छात् ।
असंयदेतन्मनसो हृदो मे भ्राता स्वसुः शयने यच्छयीय ॥१४॥
बतो बतासि यम नैव ते मनो हृदयं चाविदाम ।
अन्या किल त्वां कक्ष्येव युक्तं परि ष्वजातै लिबुजेव वृक्षम् ॥१५॥
अन्यमू षु यम्यन्य उ त्वां परि ष्वजातै लिबुजेव वृक्षम् ।
तस्य वा त्वं मन इच्छा स वा तवाधा कृणुष्व संविदं सुभद्राम् ॥१६॥
त्रीणि च्छन्दांसि कवयो वि येतिरे पुरुरूपं दर्शतं विश्वचक्षणम् ।
आपो वाता ओषधयस्तान्येकस्मिन्भुवन आर्पितानि ॥१७॥
वृषा वृष्णे दुदुहे दोहसा दिवः पयांसि यह्वो अदितेरदाभ्यः ।
विश्वं स वेद वरुणो यथा धिया स यज्ञियो यजति यज्ञियाँ ऋतून् ॥१८॥
रपद्गन्धर्वीरप्या च योषणा नदस्य नादे परि पातु नो मनः ।
इष्टस्य मध्ये अदितिर्नि धातु नो भ्राता नो ज्येष्ठः प्रथमो वि वोचति ॥१९॥
सो चिन्नु भद्रा क्षुमती यशस्वत्युषा उवास मनवे स्वर्वती ।
यदीमुशन्तमुशतामनु क्रतुमग्निं होतारं विदथाय जीजनन् ॥२०॥ (२)
अध त्यं द्रप्सं विभ्वं विचक्षणं विराभरदिषिरः श्येनो अध्वरे ।
यदी विशो वृणते दस्ममार्या अग्निं होतारमध धीरजायत ॥२१॥
सदासि रण्वो यवसेव पुष्यते होत्राभिरग्ने मनुषः स्वध्वरः ।
विप्रस्य वा यच्छशमान उक्थ्यो वाजं ससवाँ उपयासि भूरिभिः ॥२२॥
उदीरय पितरा जार आ भगमियक्षति हर्यतो हृत्त इष्यति ।
विवक्ति वह्निः स्वपस्यते मखस्तविष्यते असुरो वेपते मती ॥२३॥
यस्ते अग्ने सुमतिं मर्तो अख्यत्सहसः सूनो अति स प्र शृण्वे ।
इषं दधानो वहमानो अश्वैरा स द्युमाँ अमवान्भूषति द्यून् ॥२४॥ (२४)

श्रुधी नों अग्ने सदने सधस्थे युक्ष्वा रथममृतस्य द्रवित्नुम् ।
आ नों वह रोदसी देवपुत्रे माकिर्देवानामप भूरिह स्याः ॥२५॥
यदंग्न एषा समितिर्भवाति देवी देवेषु यजता यजत्र ।
रत्ना च यद्विभजासि स्वधावो भागं नो अत्र वसुमन्तं वीतात् ॥२६॥
अन्वग्निरुषसामग्रमख्यदन्वहानि प्रथमो जातवेदाः ।
अनु सूर्य उषसो अनु रश्मीननु द्यावापृथिवी आ विवेश ॥२७॥
प्रत्यग्निरुषसामग्रमख्यत्प्रत्यहानि प्रथमो जातवेदाः ।
प्रति सूर्यस्य पुरुधा च रश्मीन्प्रति द्यावापृथिवी आ ततान ॥२८॥
द्यावा ह क्षामा प्रथमे ऋतेनाभिश्रावे भवतः सत्यवाचा ।
देवो यन्मर्तान्यजथाय कृण्वन्त्सीदद्धोता प्रत्यङ् स्वमसुं यन् ॥२९॥
देवो देवान्परिभूर्ऋतेन वहा नो हव्यं प्रथमश्चिकित्वान् ।
धूमकेतुः समिधा भाऋजीको मन्द्रो होता नित्यो वाचा यजीयान् ॥३०॥ (३)
अर्चामि वां वर्धायापो घृतस्नू द्यावाभूमी शृणुतं रोदसी मे ।
अहा यद्देवा असुनीतिमायन्मध्वा नो अत्र पितरा शिशीताम् ॥३१॥
स्वावृग्देवस्यामृतं यदी गोरतो जातासो धारयन्त उर्वी ।
विश्वे देवा अनु तत्ते यजुर्गुर्दुहे यदेनी दिव्यं घृतं वाः ॥३२॥
किं स्विन्नो राजा जगृहे कदस्याति व्रतं चकृमा को वि वेद ।
मित्रश्चिद्धि ष्मा जुहुराणो देवाञ्छ्लोको न यातामपि वाजो अस्ति ॥३३॥
दुर्मन्त्वत्रामृतस्य नाम सलक्ष्मा यद्विषुरूपा भवाति ।
यमस्य यो मनवते सुमन्त्वग्ने तमृष्व पाह्यप्रयुच्छन् ॥३४॥
यस्मिन्देवा विदथे मादयन्ते विवस्वतः सदने धारयन्ते ।
सूर्ये ज्योतिरदधुर्मास्य१क्तून्परि द्योतनिं चरतो अजस्रा ॥३५॥
यस्मिन्देवा मन्मनि संचरन्त्यपीच्ये३ न वयमस्य विद्म ।
मित्रो नो अत्रादितिरनागान्त्सविता देवो वरुणाय वोचत् ॥३६॥
सखाय आ शिषामहे ब्रह्मेन्द्राय वज्रिणे ।
स्तुष ऊ षु नृतमाय धृष्णवे ॥३७॥
शवसा ह्यसि श्रुतो वृत्रहत्येन वृत्रहा ।
मघैर्मघोनो अति शूर दाशसि ॥३८॥ (३८)

स्तेगो न क्षामत्येषि पृथिवीं मही नो वाता इह वान्तु भूमौ ।
मित्रो नो अत्र वरुणो युज्यमानो अग्निर्वने न व्यसृष्ट शोकम् ॥३९॥
स्तुहि श्रुतं गर्तसदं जनानां राजानं भीममुपहत्नुमुग्रम् ।
मृडा जरित्रे रुद्र स्तवानो अन्यमस्मत्ते नि वपन्तु सेन्यम् ॥४०॥ (४)
सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीमध्वरे तायमाने ।
सरस्वतीं सुकृतो हवन्ते सरस्वती दाशुषे वार्यं दात् ॥४१॥
सरस्वतीं पितरो हवन्ते दक्षिणा यज्ञमभिनक्षमाणाः ।
आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वमनमीवा इष आ धेह्यस्मे ॥४२॥
सरस्वति या सरथं ययाथोक्थैः स्वधाभिर्देवि पितृभिर्मदन्ती ।
सहस्रार्घमिडो अत्र भागं रायस्पोषं यजमानाय धेहि ॥४३॥
उदीरतामवर उत्परास उन्मध्यमाः पितरः सोम्यासः ।
असुं य ईयुरवृका ऋतज्ञास्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥४४॥
आहं पितॄन्त्सुविदत्राँ अवित्सि नपातं च विक्रमणं च विष्णोः ।
बर्हिषदो ये स्वधया सुतस्य भजन्त पित्वस्त इहागमिष्ठाः ॥४५॥
इदं पितृभ्यो नमो अस्त्वद्य ये पूर्वासो ये अपरास ईयुः ।
ये पार्थिवे रजस्या निषत्ता ये वा नूनं सुवृजनासु दिक्षु ॥४६॥
मातली कव्यैर्यमो अङ्गिरोभिर्बृहस्पतिर्ऋक्वभिर्वावृधानः ।
यांश्च देवा वावृधुर्ये च देवांस्ते नोऽवन्तु पितरो हवेषु ॥४७॥
स्वादुष्किलायं मधुमाँ उतायं तीव्रः किलायं रसवाँ उतायम् ।
उतो न्वस्य पपिवांसमिन्द्रं न कश्चन सहत आहवेषु ॥४८॥
परेयिवांसं प्रवतो महीरिति बहुभ्यः पन्थामनुपस्पशानम् ।
वैवस्वतं संगमनं जनानां यमं राजानं हविषा सपर्यत ॥४९॥
यमो नो गातुं प्रथमो विवेद नैषा गव्यूतिरपभर्तवा उ ।
यत्रा नः पूर्वे पितरः परेता एना जज्ञानाः पथ्याः अनु स्वाः ॥५०॥ (५)
बर्हिषदः पितर ऊत्यर्वागिमा वो हव्या चकृमा जुषध्वम् ।
त आ गतावसा शंतमेनाधा नः शं योररपो दधात ॥५१॥
आच्या जानु दक्षिणतो निषद्येदं नो हविरभि गृणन्तु विश्वे ।
मा हिंसिष्ट पितरः केन चिन्नो यद्व आगः पुरुषता कराम ॥५२॥ (५२)

त्वष्टा दुहित्रे वहतुं कृणोति तेनेदं विश्वं भुवनं समेति ।
यमस्य माता पर्युह्यमाना महो जाया विवस्वतो ननाश　　॥५३॥
प्रेहि प्रेहि पथिभिः पूर्याणैर्येना ते पूर्वे पितरः परेताः ।
उभा राजानौ स्वधया मदन्तौ यमं पश्यासि वरुणं च देवम्　　॥५४॥
अपेत वीत वि च सर्पतातोऽस्मा एतं पितरो लोकमक्रन् ।
अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तं यमो ददात्यवसानमस्मै　　॥५५॥
उशन्तस्त्वेधीमह्युशन्तः समिधीमहि ।
उशन्नुशत आ वह पितॄन्हविषे अत्तवे　　॥५६॥
द्युमन्तस्त्वेधीमहि द्युमन्तः समिधीमहि ।
द्युमान्द्युमत आ वह पितॄन्हविषे अत्तवे　　॥५७॥
अङ्गिरसो नः पितरो नवग्वा अथर्वाणो भृगवः सोम्यासः ।
तेषां वयं सुमतौ यज्ञियानामपि भद्रे सौमनसे स्याम　　॥५८॥
अङ्गिरोभिर्यज्ञियैरा गहीह यम वैरूपैरिह मादयस्व ।
विवस्वन्तं हुवे यः पिता तेऽस्मिन्बर्हिष्या निषद्य　　॥५९॥
इमं यम प्रस्तरमा हि रोहाङ्गिरोभिः पितृभिः संविदानः ।
आ त्वा मन्त्राः कविशस्ता वहन्त्वेना राजन्हविषो मादयस्व　　॥६०॥
इत एत उदारुहन्दिवस्पृष्ठान्यारुहन् ।
प्र भूर्जयो यथा पथा द्यामङ्गिरसो ययुः　　॥६१॥ (६) (६१)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

(२) पितृमेधः ।

१-६० अथर्वा । यमः, मन्त्रोक्ताः; ४, ३४ अग्निः; ५ जातवेदाः; २९ पितरः । त्रिष्टुप्; १-३, ६, १४-१८, २०, २२, २३, २५, ३०, ३४, ३६, ४६, ४८, ५०-५२, ५६ अनुष्टुप्; ४, ७, ९, १३ जगतीः; ५, २६, ४९, ५७ भुरिक्; १९ त्रिपदा गायत्री; २४ त्रिपदा समविषमार्षी गायत्री; ३७ विराड् जगती; ३८-४४ आर्षी गायत्री; (४०, ४२-४४ भुरिक्) ४५ ककुम्मती अनुष्टुप् ।

[२] यमाय सोमः पवते यमाय क्रियते हविः । यमं ह यज्ञो गच्छत्यग्निदूतो अरंकृतः ॥ १ ॥
यमाय मधुमत्तमं जुहोता प्र च तिष्ठत । इदं नम ऋषिभ्यः पूर्वजेभ्यः पूर्वेभ्यः पथिकृद्भ्यः ॥ २ ॥
यमाय घृतवत्पयो राज्ञे हविर्जुहोतन ।
स नो जीवेष्वा यमेद्दीर्घमायुः प्र जीवसे　　॥ ३ ॥　　(६४)

मैनमग्ने वि दहो माभि शूशुचो मास्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम् ।
शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं प्र हिणुतात्पितृँरुप ॥ ४ ॥
यदा शृतं कृणवो जातवेदोऽथेममेनं परि दत्तात्पितृभ्यः ।
यदो गच्छात्यसुनीतिमेतामथ देवानां वशनीर्भवाति ॥ ५ ॥
त्रिकद्रुकेभिः पवते षडुर्वीरेकमिद् बृहत् ।
त्रिष्टुब्गायत्री छन्दांसि सर्वा ता यम आर्पिता ॥ ६ ॥
सूर्यं चक्षुषा गच्छ वातमात्मना दिवं च गच्छ पृथिवीं च धर्मभिः ।
अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः ॥ ७ ॥
अजो भागस्तपसस्तं तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः ।
यास्ते शिवास्तन्वो जातवेदस्ताभिर्वहैनं सुकृतामु लोकम् ॥ ८ ॥
यास्ते शोचयो रंहयो जातवेदो याभिरापृणासि दिवमन्तरिक्षम् ।
अजं यन्तमनु ताः समृण्वतामथेतराभिः शिवतमाभिः शृतं कृधि ॥ ९ ॥
अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधावान् ।
आयुर्वसान उप यातु शेषः सं गच्छतां तन्वा सुवर्चाः ॥१०॥ (७)
अति द्रव श्वानौ सारमेयौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा ।
अधा पितॄन्त्सुविदत्राँ अपीहि यमेन ये सधमादं मदन्ति ॥११॥
यौ ते श्वानौ यम रक्षितारौ चतुरक्षौ पथिषदी नृचक्षसा ।
ताभ्यां राजन्परि धेह्येनं स्वस्त्यस्मा अनमीवं च धेहि ॥१२॥
उरूणसावसुतृपावुदुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो जनाँ अनु ।
तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दातामसुमद्येह भद्रम् ॥१३॥
सोम एकेभ्यः पवते घृतमेक उपासते । येभ्यो मधु प्रधावति तांश्चिदेवापि गच्छतात् ॥१४॥
ये चित्पूर्व ऋतसाता ऋतजाता ऋतावृधः ।
ऋषीन्तपस्वतो यम तपोजाँ अपि गच्छतात् ॥१५॥
तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये स्वर्ययुः । तपो ये चक्रिरे महस्तांश्चिदेवापि गच्छतात् ॥१६॥
ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये तनूत्यजः । ये वा सहस्रदक्षिणास्तांश्चिदेवापि गच्छतात् ॥१७॥
सहस्रणीथाः कवयो ये गोपायन्ति सूर्यम् । ऋषीन्तपस्वतो यम तपोजाँ अपि गच्छतात् ॥१८॥
स्योनास्मै भव पृथिव्यनृक्षरा निवेशनी । यच्छास्मै शर्म सप्रथाः ॥१९॥
असंबाधे पृथिव्या उरौ लोके नि धीयस्व । स्वधा याश्चकृषे जीवन्तास्ते सन्तु मधुश्चुतः ॥२०॥ (८)

ह्वयामि ते मनसा मन इहेमान्गृहाँ उप जुजुषाण एहि ।
सं गच्छस्व पितृभिः सं यमेन स्योनास्त्वा वाता उप वान्तु शग्माः ॥२१॥
उत्त्वा वहन्तु मरुत उदवाहा उदप्रुतः । अजेन कृण्वन्तः शीतं वर्षेणोक्षन्तु बालिति ॥२२॥
उदह्वमायुरायुषे क्रत्वे दक्षाय जीवसे । स्वान्गच्छतु ते मनो अधा पितॄँरुप द्रव ॥२३॥
मा ते मनो मासोर्माङ्गानां मा रसस्य ते । मा ते हास्त तन्वः किं चनेह ॥२४॥
मा त्वा वृक्षः सं बाधिष्ट मा देवी पृथिवी मही । लोकं पितृषु वित्त्वैधस्व यमराजसु ॥२५॥
यत्ते अङ्गमतिहितं पराचैरपानः प्राणो य उ वा ते परेतः ।
तत्ते संगत्य पितरः सनीडा घासाद्घासं पुनरा वेशयन्तु ॥२६॥
अपेमं जीवा अरुधन्गृहेभ्यस्तं निर्वहत परि ग्रामादितः ।
मृत्युर्यमस्यासीद्दूतः प्रचेता असून्पितृभ्यो गमयां चकार ॥२७॥
ये दस्यवः पितृषु प्रविष्टा ज्ञातिमुखा अहुतादश्चरन्ति ।
परापुरो निपुरो ये भरन्त्यग्निष्टानस्मात्प्र धमाति यज्ञात् ॥२८॥
सं विशन्त्विह पितरः स्वा नः स्योनं कृण्वन्तः प्रतिरन्त आयुः ।
तेभ्यः शकेम हविषा नक्षमाणा ज्योग्जीवन्तः शरदः पुरूचीः ॥२९॥
यां ते धेनुं निपृणामि यमु ते क्षीर ओदनम् ।
तेना जनस्यासो भर्ता योऽत्रासदजीवनः ॥३०॥ (९)
अश्वावतीं प्र तर या सुशेवार्क्षाकं वा प्रतरं नवीयः ।
यस्त्वा जघान वध्यः सो अस्तु मा सो अन्यद्विदत भागधेयम् ॥३१॥
यमः परोऽवरो विवस्वान्ततः परं नाति पश्यामि किं चन ।
यमे अध्वरो अधि मे निविष्टो भुवो विवस्वानन्वाततान ॥३२॥
अपागूहन्नमृतां मर्त्येभ्यः कृत्वा सवर्णामदधुर्विवस्वते ।
उताश्विनावभरद्यत्तदासीदजहादु द्वा मिथुना सरण्यूः ॥३३॥
ये निखाता ये परोप्ता ये दग्धा ये चोद्धिताः ।
सर्वांस्तानग्न आ वह पितॄन्हविषे अत्तवे ॥३४॥
ये अग्निदग्धा ये अनग्निदग्धा मध्ये दिवः स्वधया मादयन्ते ।
त्वं तान्वेत्थ यदि ते जातवेदः स्वधया यज्ञं स्वधितिं जुषन्ताम् ॥३५॥
शं तप माति तपो अग्ने मा तन्वं तपः ।
वनेषु शुष्मो अस्तु ते पृथिव्यामस्तु यद्धरः ॥३६॥ (१७)

दर्दाम्यस्मा अवसानमेतद्य एष आगन्मम चेदभूदिह ।
यमश्चिकित्वान्प्रत्येतदाह ममैष राय उप तिष्ठतामिह ॥३७॥
इमां मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासातै । शते शरत्सु नो पुरा ॥३८॥
प्रेमां मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासातै । शते शरत्सु नो पुरा ॥३९॥
अपेमा मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासातै । शते शरत्सु नो पुरा ॥४०॥ (१०)
वी३मां मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासातै । शते शरत्सु नो पुरा ॥४१॥
निरिमां मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासातै । शते शरत्सु नो पुरा ॥४२॥
उदिमां मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासातै । शते शरत्सु नो पुरा ॥४३॥
समिमां मात्रां मिमीमहे यथापरं न मासातै । शते शरत्सु नो पुरा ॥४४॥
अमासि मात्रां स्वरगामायुष्मान्भूयासम् । यथापरं न मासातै शते शरत्सु नो पुरा ॥४५॥
प्राणो अपानो व्यान आयुश्चक्षुर्दृशये सूर्याय । अपरिपरेण पथा यमराज्ञः पितृन्गच्छ ॥४६॥
ये अग्रवः शशमानाः परेयुर्हित्वा द्वेषांस्यनपत्यवन्तः ।
ते द्यामुदित्याविदन्त लोकं नाकस्य पृष्ठे अधि दीध्यानाः ॥४७॥
उदन्वती द्यौरवमा पीलुमतीति मध्यमा ।
तृतीया ह प्रद्यौरिति यस्यां पितर आसते ॥४८॥
ये नः पितुः पितरो ये पितामहा य आविविशुरुर्व१न्तरिक्षम् ।
य आक्षियन्ति पृथिवीमुत द्यां तेभ्यः पितृभ्यो नमसा विधेम ॥४९॥
इदमिद्वा उ नापरं दिवि पश्यसि सूर्यम् । माता पुत्रं यथा सिचाभ्येनं भूम ऊर्णुहि ॥५०॥ (११)
इदमिद्वा उ नापरं जरस्यन्यदितोऽपरम् । जाया पतिमिव वाससाभ्येनं भूम ऊर्णुहि ॥५१॥
अभि त्वोर्णोमि पृथिव्या मातुर्वस्त्रेण भद्रया ।
जीवेषु भद्रं तन्मयि स्वधा पितृषु सा त्वयि ॥५२॥
अग्नीषोमा पथिकृता स्योनं देवेभ्यो रत्नं दधथुर्वि लोकम् ।
उप प्रेष्यन्तं पूषणं यो वहात्यञ्जोयानैः पथिभिस्तत्र गच्छतम् ॥५३॥
पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्र विद्वाननष्टपशुर्भुवनस्य गोपाः ।
स त्वैतेभ्यः परि ददत्पितृभ्योऽग्निर्देवेभ्यः सुविदत्रियेभ्यः ॥५४॥
आयुर्विश्वायुः परि पातु त्वा पूषा त्वा पातु प्रपथे पुरस्तात् ।
यत्रासते सुकृतो यत्र त ईयुस्तत्र त्वा देवः सविता दधातु ॥५५॥ (११६)

❀

इमौ युनज्मि ते वह्नी असुनीताय वोढवे ।
ताभ्यां यमस्य सादनं समितीश्चाव गच्छतात् ॥५६॥
एतत्त्वा वासः प्रथमं न्वागन्नपैतदूह यदिहाबिभः पुरा ।
इष्टापूर्तमनुसंक्राम विद्वान्यत्र ते दत्तं बहुधा विबन्धुषु ॥५७॥
अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा च ।
नेत्त्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधृग्विधक्षन्परीङ्खयातै ॥५८॥
दण्डं हस्तादाददानो गतासोः सह श्रोत्रेण वर्चसा बलेन ।
अत्रैव त्वमिह वयं सुवीरा विश्वा मृधो अभिमातीर्जयेम ॥५९॥
धनुर्हस्तादाददानो मृतस्य सह क्षत्रेण वर्चसा बलेन ।
समागृभाय वसु भूरि पुष्टमर्वाङ् त्वमेह्युप जीवलोकम् ॥६०॥ (१२) (१२१)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

[इति त्रयस्त्रिंशत्तितमः प्रपाठकः ॥३३॥]

(३) पितृमेधः ।

१–७३ अथर्वा । यमः; ४४, ४६ मंत्रोक्ताः, ५, ६ अग्निः, ५० भूमिः; ५४ इन्दुः, ५६ आपः । त्रिष्टुप्; ४,८, ११, २३ सतः पंक्तिः; ५ त्रिपदा निचृद्गायत्री; ६, ५६, ६८, ७०, ७२ अनुष्टुपः; १८, २५–२९, ४४, ४६ जगतीः; (१८ भुरिक्, २९ विराट्) ३० पञ्चपदा अतिजगती; ३१ विराट् शाक्वरी; ३२–३५, ४७, ४९, ५२ भुरिकः; ३६ एकावसाना आसुरी अनुष्टुप् ; ३७ एकावसाना आसुरी गायत्री; ३९ परात्रिष्टुप् पंक्तिः; ५० प्रस्तारपंक्तिः; ५४ पुरोऽनुष्टुप् ; ५८ विराट् ; ६० त्र्यवसाना षट्पदा जगती; ६४ भुरिक् पथ्या पंक्त्यार्षी ; ६७ पथ्या बृहती; ६०, ७१ उपरिष्टाद् बृहती ।

[अथ चतुस्त्रिंशत्तितमः प्रपाठकः ॥ ३४ ॥]

[३] इयं नारी पतिलोकं वृणाना नि पद्यत उप त्वा मर्त्य प्रेतम् ।
धर्मं पुराणमनुपालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि ॥ १ ॥
उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकं गतासुमेतमुप शेष एहि ।
हस्तग्राभस्य दधिषोस्तवेदं पत्युर्जनित्वमभि सं बभूथ ॥ २ ॥
अपश्यं युवतिं नीयमानां जीवां मृतेभ्यः परिणीयमानाम् ।
अन्धेन यत्तमसा प्रावृतासीत्प्राक्तो अपाचीमनयं तदेनाम् ॥ ३ ॥
प्रजानत्यघ्न्ये जीवलोकं देवानां पन्थामनुसंचरन्ती ।
अयं ते गोपतिस्तं जुषस्व स्वर्गं लोकमधि रोहयैनम् ॥ ४ ॥
उप द्यामुप वेतसमवत्तरो नदीनाम् । अग्ने पित्तमपामसि ॥ ५ ॥ (१२६)

यं त्वम॑ग्ने स॒मद॑ह॒स्तमु॒ निर्वा॑पया॒ पुन॑: ।
क्याम्बूरत्र॑ रोहतु शाण्डदू॒र्वा व्य॒ल्कशा ॥ ६ ॥
इ॒दं त॒ एकं॒ प॒र ऊं॑ त॒ एकं॑ तृ॒तीये॑न॒ ज्योति॑षा॒ सं वि॑शस्व ।
सं॒वेश॑ने त॒न्वा॒३ चारु॑रेधि प्रि॒यो दे॒वानां॑ प॒र॒मे स॒धस्थे॑ ॥ ७ ॥
उत्ति॑ष्ठ॒ प्रेहि॒ प्र द्र॒वौकः॑ कृणुष्व सलि॒ले स॒धस्थे॑ ।
तत्र॒ त्वं पि॒तृभि॑: संविदा॒नः सं सोमे॑न॒ मद॑स्व॒ सं स्व॒धाभि॑: ॥ ८ ॥
प्र च्य॑वस्व त॒न्वं१॒ सं भ॑रस्व॒ मा ते॒ गात्रा॒ वि हा॑यि॒ मो शरी॑रम् ।
मनो॒ निवि॑ष्टमनु॒संवि॑शस्व॒ यत्र॒ भूमे॑र्जु॒षसे॒ तत्र॑ गच्छ ॥ ९ ॥
वर्च॑सा॒ मां पि॒तर॑: सो॒म्यासो॒ अञ्ज॑न्तु दे॒वा मधु॑ना घृ॒तेन॑ ।
चक्षु॑षे मा प्रत॒रं ता॒रय॑न्तो ज॒रसे॑ मा ज॒रद॑ष्टिं॒ वर्ध॑न्तु ॥१०॥ (१३)
वर्च॑सा॒ मां सम॑नक्त्व॒ग्निर्मे॒धां मे॒ विष्णु॒र्न्य॑नक्त्वा॒सन् ।
र॒यिं मे॒ विश्वे॒ नि य॑च्छन्तु दे॒वाः स्यो॒ना माप॒: पव॑नैः पुनन्तु ॥११॥
मि॒त्रावरु॑णा॒ परि॒ माम॑धातामादि॒त्या मा॒ स्वर॑वो वर्धयन्तु ।
वर्चो॑ म इन्द्रो॒ न्य॒नक्तु॒ हस्त॑योर्ज॒रद॑ष्टिं मा सवि॒ता कृ॑णोतु ॥१२॥
यो म॒मार॑ प्रथ॒मो मर्त्या॑नां॒ यः प्रे॒याय॑ प्रथ॒मो लो॒कमे॒तम् ।
वै॒व॒स्व॒तं सं॒गम॑नं॒ जना॑नां य॒मं राजा॑नं ह॒विषा॑ सपर्यत ॥१३॥
परा॑ यात पितर॒ आ च॑ याता॒यं वो॑ य॒ज्ञो मधु॑ना॒ सम॑क्तः ।
द॒त्तो अ॒स्मभ्यं॒ द्रवि॑णे॒ह भ॒द्रं र॒यिं च॑ न॒: सर्व॑वीरं दधात ॥१४॥
कण्व॑: क॒क्षीवा॑न्पुरुमी॒ढो अ॒गस्त्य॑: श्या॒वाश्व॒: सोभ॑र्यर्च॒नाना॑: ।
वि॒श्वामि॑त्रो॒ऽयं ज॒मद॑ग्नि॒रत्रि॒रव॑न्तु॒ नः क॒श्यपो॑ वा॒मदे॑वः ॥१५॥
विश्वा॑मित्र॒ जम॑दग्ने॒ वसि॑ष्ठ॒ भर॑द्वाज॒ गोत॑म॒ वाम॑देव ।
श॒र्दिर्नो॑ अत्रि॑रग्र॒भीन्नमो॑भि॒: सुसं॑शास॒: पित॑रो मृ॒डता॑ नः ॥१६॥
क॒स्ये मृ॒जाना॒ अति॑ यन्ति रि॒प्रमायु॒र्दधा॑नाः प्रत॒रं नवी॑यः ।
आ॒प्याय॑मानाः प्र॒जया॒ धने॒नाध॑ स्याम सु॒रभयो॑ गृ॒हेषु॑ ॥१७॥
अ॒ञ्ज॒ते॒ व्य॒ञ्ज॒ते॒ सम॑ञ्ज॒ते॒ क्रतुं॑ रिहन्ति॒ मधु॑ना॒भ्य॒ञ्जते ।
सिन्धो॑रु॒च्छ्वा॒से॒ प॒तय॑न्तमु॒क्षणं॑ हिर॒ण्यपा॒वाः प॒शुमा॑सु गृह्णते ॥१८॥
यद्वो॑ मु॒द्रं पि॑तरः सो॒म्यं च॒ तेनो॑ सचध्वं॒ स्वय॑शसो॒ हि भू॒त ।
ते अ॑र्वाणः कवय॒ आ शृ॑णोत सुविद॒त्रा वि॒दथे॑ हू॒यमा॑नाः ॥१९॥ (१४०)

ये अत्रयो अङ्गिरसो नवंग्वा इष्टावन्तो रातिषाचो दधानाः ।
दक्षिणावन्तः सुकृतो य उ स्थासद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम् ॥२०॥ (१४)
अधा यथा नः पितरः परासः प्रत्नासो अग्न ऋतमाशशानाः ।
शुचीदयन्दीध्यत उक्थशासः क्षामा भिन्दन्तो अरुणीरप व्रन् ॥२१॥
सुकर्माणः सुरुचो देवयन्तो अयो न देवा जनिमा धमन्तः ।
शुचन्तो अग्निं वावृधन्त इन्द्रमुर्वीं गव्यां परिषदं नो अक्रन् ॥२२॥
आ यूथेव क्षुमति पश्वो अख्यद्देवानां जनिमान्त्युग्रः ।
मर्तानांश्चिदुर्वशीरकृप्रन्वृधे चिदुर्य उपरस्यायोः ॥२३॥
अकर्म ते स्वपसो अभूम ऋतमवस्रन्नुषसो विभातीः ।
विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवा बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥२४॥
इन्द्रो मा मरुत्वान्प्राच्या दिशः पातु बाहुच्युता पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२५॥
धाता मा निर्ऋत्या दक्षिणाया दिशः पातु बाहुच्युता पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२६॥
अदितिर्मादित्यैः प्रतीच्या दिशः पातु बाहुच्युता पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२७॥
सोमो मा विश्वैर्देवैरुदीच्या दिशः पातु बाहुच्युता पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२८॥
धर्ता ह त्वा धरुणो धारयाता ऊर्ध्वं भानुं सविता द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२९॥
प्राच्यां त्वा दिशि पुरा संवृतः स्वधायामा दधामि बाहुच्युता पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥३०॥ (१५)
दक्षिणायां त्वा दिशि पुरा संवृतः स्वधायामा दधामि बाहुच्युता पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥३१॥
प्रतीच्यां त्वा दिशि पुरा संवृतः स्वधायामा दधामि बाहुच्युता पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥३२॥
उदीच्यां त्वा दिशि पुरा संवृतः स्वधायामा दधामि बाहुच्युता पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥३३॥ (१५४)

ध्रुवायां त्वा दिशि पुरा संवृतः स्वधायामा दधामि बाहुच्युतां पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥३४॥

ऊर्ध्वायां त्वा दिशि पुरा संवृतः स्वधायामा दधामि बाहुच्युतां पृथिवी द्यामिवोपरि ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥३५॥

धर्तासि धरुणोऽसि वंसगोऽसि ॥३६॥

उदपूरसि मधुपूरसि वातपूरसि ॥३७॥

इतश्च मामुतश्चावतां यमे इव यतमाने यदैतम् ।
प्र वां भरन्मानुषा देवयन्तो आ सीदतां स्वमु लोकं विदाने ॥३८॥

स्वासस्थे भवतमिन्दवे नो युजे वां ब्रह्म पूर्व्यं नमोभिः ।
वि श्लोक एति पथ्येव सूरिः शृण्वन्तु विश्वे अमृतास एतत् ॥३९॥

त्रीणि पदानि रुपो अन्वरोहच्चतुष्पदीमन्वैतद्व्रतेन ।
अक्षरेण प्रति मिमीते अर्कमृतस्य नाभावभि सं पुनाति ॥४०॥ (१६)

देवेभ्यः कमवृणीत मृत्युं प्रजायै किममृतं नावृणीत ।
बृहस्पतिर्यज्ञमतनुत ऋषिः प्रियां यमस्तन्व1मा रिरेच ॥४१॥

त्वमग्न ईडितो जातवेदोऽवाड्ढव्यानि सुरभीणि कृत्वा ।
प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवींषि ॥४२॥

आसीनासो अरुणीनामुपस्थे रयिं धत्त दाशुषे मर्त्याय ।
पुत्रेभ्यः पितरस्तस्य वस्वः प्र यच्छत त इहोर्जं दधात ॥४३॥

अग्निष्वात्ताः पितर एह गच्छत सदःसदः सदत सुप्रणीतयः ।
अत्तो हवींषि प्रयतानि बर्हिषि रयिं च नः सर्ववीरं दधात ॥४४॥

उपहूता नः पितरः सोम्यासो बर्हिष्येषु निधिषु प्रियेषु ।
त आ गमन्तु त इह श्रुवन्त्वधि ब्रुवन्तु तेऽवन्त्वस्मान् ॥४५॥

ये नः पितुः पितरो ये पितामहा अनूजहिरे सोमपीथं वसिष्ठाः ।
तेभिर्यमः संरराणो हवींष्युशन्नुशद्भिः प्रतिकाममत्तु ॥४६॥

ये तातृषुर्देवत्रा जेहमाना होत्राविदः स्तोमतष्टासो अर्कैः ।
आग्ने याहि सहस्रं देववन्दैः सत्यैः कविभिरृषिभिर्घर्मसद्भिः ॥४७॥

ये सत्यासो हविरदो हविष्पा इन्द्रेण देवैः सरथं तुरेण ।
आग्ने याहि सुविदत्रेभिरर्वाङ् परैः पूर्वैरृषिभिर्घर्मसद्भिः ॥४८॥ (१६९)

उप॑ सर्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वीं सु॒शेवा॑म् ।
ऊर्ण॑म्रदाः पृथि॒वी दक्षि॑णावत ए॒षा त्वा॑ पातु॒ प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त् ॥४९॥

उच्छ्व॑ञ्चस्व पृथिवि मा नि बा॑धथाः सूपायनास्मै भव सूपसर्पणा ।
मा॒ता पु॒त्रं यथा॑ सि॒चाभ्ये॑नं भूम ऊर्णुहि ॥५०॥ (१७)

उ॒च्छ्वञ्च॑माना पृथि॒वी सु ति॑ष्ठतु स॒हस्रं॒ मित॒ उप॒ हि श्रय॑न्ताम् ।
ते गृ॒हासो॑ घृत॒श्चुतः॑ स्यो॒ना वि॒श्वाहा॑स्मै श॒र॒णाः स॒न्त्वत्र॑ ॥५१॥

उत्ते॑ स्तभ्नामि पृथि॒वीं त्वत्परी॒मं लो॒गं नि॒दध॒न्मो अ॒हं रि॑षम् ।
ए॒तां स्थूणां॑ पि॒तरो॑ धारयन्ति ते॒ तत्र॑ य॒मः साद॑ना ते कृणोतु ॥५२॥

इ॒मम॑ग्ने चम॒सं मा वि जि॑ह्वरः प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त सो॒म्याना॑म् ।
अ॒यं यश्च॑म॒सो दे॑व॒पान॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑ मादयन्ताम् ॥५३॥

अथ॑र्वा पू॒र्णं च॑म॒सं यमिन्द्रा॒याबि॑भ॒र्वाजि॑नीवते ।
तस्मि॑न्कृणोति सु॒कृत॑स्य भ॒क्षं तस्मि॒न्निन्दुः॑ पवते विश्व॒दानी॑म् ॥५४॥

यत्ते॑ कृ॒ष्णः श॑कु॒न आ॑तु॒तोद॑ पि॒पी॒लः स॒र्प उ॒त वा॒ श्वाप॑दः ।
अ॒ग्निष्टद्वि॒श्वाद॑ग॒दं कृ॑णोतु॒ सोम॑श्च॒ यो ब्रा॑ह्म॒णाँ आ॑वि॒वेश॑ ॥५५॥

पय॑स्वती॒रोष॑धयः॒ पय॑स्वन्माम॒कं पयः॑ ।
अ॒पां पय॑सो॒ यत्पय॒स्तेन॑ मा स॒ह शु॑म्भतु ॥५६॥

इ॒मा नारी॑रविध॒वाः सु॒पत्नी॒राञ्ज॑नेन स॒र्पिषा॒ सं स्पृ॑शन्ताम् ।
अ॒न॒श्रवो॑ अनमी॒वाः सु॒रत्ना॒ आ रो॑हन्तु॒ जन॑यो॒ योनि॒मग्रे॑ ॥५७॥

सं ग॑च्छस्व पि॒तृभिः॒ सं य॒मेने॑ष्टापू॒र्तेन॑ पर॒मे व्यो॑मन् ।
हि॒त्वाव॒द्यं पुन॒रस्त॒मेहि॒ सं ग॑च्छतां त॒न्वा॑ सु॒वर्चाः॑ ॥५८॥

ये नः॑ पि॒तुः पि॒तरो॒ ये पि॑ताम॒हा य आ॑वि॒वि॒शुरु॒र्व॑न्तरि॑क्षम् ।
तेभ्यः॑ स्व॒राड॑सुनी॒तिर्नो॑ अ॒द्य य॑थाव॒शं त॒न्वः॑ कल्पयाति ॥५९॥

शं ते॑ नीहा॒रो भ॑वतु॒ शं ते॑ प्रु॒ष्वाव॑ शीयताम् ।
शीति॑के॒ शीति॑काव॒ति ह्लादि॑के॒ ह्लादि॑कावति ।
म॒ण्डू॒क्य॑प्सु शं भु॑व इ॒मं स्व॑ग्निं श॑मय ॥६०॥ (१८)

वि॒वस्वा॑न्नो॒ अभ॑यं कृणोतु॒ यः सु॒त्रामा॑ जी॒रदा॑नुः सु॒दानुः॑ ।
इ॒हेमे वी॒रा ब॒हवो॑ भवन्तु॒ गोम॒दश्व॑व॒न्मय्य॑स्तु पु॒ष्टम् ॥६१॥ (१८२)

विवस्वान्नो अमृतत्वे दधातु परैतु मृत्युरमृतं न ऐतु ।
इमान्रक्षतु पुरुषाना जरिम्णो मो ष्वेषामसवो यमं गुः ॥६२॥

यो दध्रे अन्तरिक्षे न मह्ना पितृणां कविः प्रमतिर्मतीनाम् ।
तमर्चत विश्वमित्रा हविर्भिः स नो यमः प्रतरं जीवसे धात् ॥६३॥

आ रोहत दिवमुत्तमामृषयो मा बिभीतन ।
सोमपाः सोमपायिन इदं वः क्रियते हविरगन्म ज्योतिरुत्तमम् ॥६४॥

प्र केतुना बृहता भात्यग्निरा रोदसी वृषभो रोरवीति ।
दिवश्चिदन्तादुपमामुदानडपामुपस्थे महिषो ववर्ध ॥६५॥

नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तं हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा ।
हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम् ॥६६॥

इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।
शिक्षा णो अस्मिन्पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥६७॥

अपूपापिहितान्कुम्भान्यांस्ते देवा अधारयन् ।
ते ते सन्तु स्वधावन्तो मधुमन्तो घृतश्चुतः ॥६८॥

यास्ते धाना अनुकिरामि तिलमिश्राः स्वधावतीः ।
तास्ते सन्तु विभ्वीः प्रभ्वीस्तास्ते यमो राजानु मन्यताम् ॥६९॥

पुनर्देहि वनस्पते य एष निहितस्त्वयि ।
यथा यमस्य सादन आसातै विदथा वदन् ॥७०॥

आ रभस्व जातवेदस्तेजस्वद्धरो अस्तु ते ।
शरीरमस्य सं दहाथैनं धेहि सुकृतामु लोके ॥७१॥

ये ते पूर्वे परागता अपरे पितरश्च ये ।
तेभ्यो घृतस्य कुल्यैतु शतधारा व्युन्दती ॥७२॥

एतदा रोह वय उन्मृजानः स्वा इह बृहदु दीदयन्ते ।
अभि प्रेहि मध्यतो माप हास्थाः पितृणां लोकं प्रथमो यो अत्र ॥७३॥ (१९) (१९४)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥३॥

(४) पितृमेधः ।

१-८९ अथर्वा । यमः, मन्त्रोक्ताः, ८१ पितरः, ८८ अग्निः, ८९ चन्द्रमाः । त्रिष्टुप्; १, ४, ७, १४, ३६, ६० भुरिक्; २, ५, ११, २९, ५०, ५१, ५८ जगती; ३ पञ्चपदा भुरिगतिजगती; ६, ९, १३ पञ्चपदा शाक्वरी (९ भुरिग्, १३ त्र्यवसाना); ८ पञ्चपदातिशाक्वरी; १२ महाबृहती; १६-२४ त्रिपदा भुरिङ् महाबृहती; २६, ३३, ४३ उपरिष्टाद् बृहती (२६ विराट्); २७ याजुषी गायत्री; २५, ३१, ३२, ३८, ४१, ४२, ५५-५७, ५९, ६१ अनुष्टुप् (५६ ककुम्मती); ३९, ६२, ६३ आस्तारपंक्तिः; (३९ पुरोविराट्, ६२ भुरिक्, ६३ स्वराट्); ४९ अनुष्टुब्गर्भा त्रिष्टुप्; ५३ पुरो विराट् सतः पंक्तिः; ६६ त्रिपदा स्वराड् गायत्री; ६७ द्विपदार्ची अनुष्टुप्; ६८, ७१ आसुरी अनुष्टुप्; ७२-७४, ७९ आसुरीपंक्तिः; ७५ आसुरी गायत्री ७६ आसुरी उष्णिक्; ७७ दैवी जगती; ७८ आसुरी त्रिष्टुप्; ८० आसुरी जगती; ८१ प्राजापत्यानुष्टुप्; ८२ साम्नी बृहती; ८३, ८४ साम्नी त्रिष्टुप्; ८५ आसुरी बृहती; (६७, ६८, ७१-८६ एकावसाना); ८६, ८७ चतुष्पदा उष्णिक्, (८६ ककुम्मती, ८७ शंकुमती); ८८ त्र्यवसाना पथ्यापंक्तिः; ८९ पञ्चपदा पथ्यापंक्तिः ।

[४] आ रोहत जनित्रीं जातवेदसः पितृयाणैः सं व आ रोहयामि ।
अवाड्ढव्येषितो हव्यवाह ईजानं युक्ताः सुकृतां धत्त लोके ॥ १ ॥

देवा यज्ञमृतवः कल्पयन्ति हविः पुरोडाशं स्रुचो यज्ञायुधानि ।
तेभिर्याहि पथिभिर्देवयानैर्यैरीजानाः स्वर्गं यन्ति लोकम् ॥ २ ॥

ऋतस्य पन्थामनु पश्य साध्वङ्गिरसः सुकृतो येन यन्ति ।
तेभिर्याहि पथिभिः स्वर्गं यत्रादित्या मधु भक्षयन्ति तृतीये नाके अधि वि श्रयस्व ॥ ३ ॥

त्रयः सुपर्णा उपरस्य मायू नाकस्य पृष्ठे अधि विष्टपि श्रिताः ।
स्वर्गा लोका अमृतेन विष्ठा इषमूर्जं यजमानाय दुह्राम् ॥ ४ ॥

जुहूर्दाधार द्यामुपभृदन्तरिक्षं ध्रुवा दाधार पृथिवीं प्रतिष्ठाम् ।
प्रतीमां लोका घृतपृष्ठाः स्वर्गाः कामंकामं यजमानाय दुह्राम् ॥ ५ ॥

ध्रुव आ रोह पृथिवीं विश्वभोजसमन्तरिक्षमुपभृदा क्रमस्व ।
जुहु द्यां गच्छ यजमानेन साकं स्रुवेण वत्सेन दिशः प्रपीनाः सर्वा धुक्ष्वाहृणीयमानः ॥ ६ ॥

तीर्थैस्तरन्ति प्रवतो महीरिति यज्ञकृतः सुकृतो येन यन्ति ।
अत्रादधुर्यजमानाय लोकं दिशो भूतानि यदकल्पयन्त ॥ ७ ॥

अङ्गिरसामयनं पूर्वो अग्निरादित्यानामयनं गार्हपत्यो दक्षिणानामयनं दक्षिणाग्निः ।
महिमानमग्नेर्विहितस्य ब्रह्मणा समङ्गः सर्व उप याहि शग्मः ॥ ८ ॥ (२०२)

पूर्वो अग्निष्ट्वा तपतु शं पुरस्ताच्छं पश्चात्तपतु गार्हपत्यः ।
दक्षिणाग्निष्टे तपतु शर्म वर्मोत्तरतो मध्यतो अन्तरिक्षाद्दिशोदिशो अग्ने परि पाहि घोरात् ॥९॥

यूयमग्ने शंतमाभिस्तनूभिरीजानमभि लोकं स्वर्गम् ।
अश्वा भूत्वा पृष्टिवाहो वहाथ यत्र देवैः सधमादं मदन्ति ॥१०॥

शमग्ने पश्चात्तप शं पुरस्ताच्छमुत्तराच्छमधरात्तपैनम् ।
एकस्त्रेधा विहितो जातवेदः सम्यगेनं धेहि सुकृतामु लोके ॥११॥

शमग्नयः समिद्धा आ रभन्तां प्राजापत्यं मेध्यं जातवेदसः ।
शृतं कृण्वन्त इह माव चिक्षिपन् ॥१२॥

यज्ञ एति विततः कल्पमान ईजानमभि लोकं स्वर्गम् ।
तमग्नयः सर्वहुतं जुषन्तां प्राजापत्यं मेध्यं जातवेदसः ।
शृतं कृण्वन्त इह माव चिक्षिपन् ॥१३॥

ईजानश्चितमारुक्षदग्निं नाकस्य पृष्ठाद्दिवमुत्पतिष्यन् ।
तस्मै प्र भाति नभसो ज्योतिषीमान्त्स्वर्गः पन्थाः सुकृते देवयानः ॥१४॥

अग्निर्होताध्वर्युष्टे बृहस्पतिरिन्द्रो ब्रह्मा दक्षिणतस्ते अस्तु ।
हुतोऽयं संस्थितो यज्ञ एति यत्र पूर्वमयनं हुतानाम् ॥१५॥

अपूपवान्क्षीरवांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥१६॥

अपूपवान्दधिवांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥१७॥

अपूपवान्द्रप्सवांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥१८॥

अपूपवान्घृतवांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥१९॥

अपूपवान्मांसवांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२०॥ (२१)

अपूपवानन्नवांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२१॥ (२१५)

❀

अपूपवान्मधुमांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२२॥
अपूपवान्त्सर्वांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२३॥
अपूपवानपर्वांश्चरुरेह सीदतु ।
लोककृतः पथिकृतो यजामहे ये देवानां हुतभागा इह स्थ ॥२४॥
अपूपापिहितान्कुम्भान्यांस्ते देवा अधारयन् ।
ते ते सन्तु स्वधावन्तो मधुमन्तो घृतश्चुतः ॥२५॥
यास्ते धाना अनुकिरामि तिलमिश्राः स्वधावतीः ।
तास्ते सन्तूद्भ्वीः प्रभ्वीस्तास्ते यमो राजानु मन्यताम् ॥२६॥
अक्षितिं भूयसीम् ॥२७॥
द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः ।
समानं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः ॥२८॥
शतधारं वायुमर्कं स्वर्विदं नृचक्षसस्ते अभि चक्षते रयिम् ।
ये पृणन्ति प्र च यच्छन्ति सर्वदा ते दुह्रते दक्षिणां सप्तमातरम् ॥२९॥
कोशं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलमिडां धेनुं मधुमतीं स्वस्तये ।
ऊर्जं मदन्तीमदितिं जनेष्वग्ने मा हिंसीः परमे व्योमन् ॥३०॥ (२२)
एतत्ते देवः सविता वासो ददाति भर्तवे ।
तत्त्वं यमस्य राज्ये वसानस्तार्प्यं चर ॥३१॥
धाना धेनुरभवद्वत्सो अस्यास्तिलोऽभवत् ।
तां वै यमस्य राज्ये अक्षितामुप जीवति ॥३२॥
एतास्ते असौ धेनवः कामदुघा भवन्तु ।
एनीः श्येनीः सरूपा विरूपास्तिलवत्सा उप तिष्ठन्तु त्वात्र ॥३३॥
एनीर्धाना हरिणीः श्येनीरस्य कृष्णा धाना रोहिणीर्धेनवस्ते ।
तिलवत्सा ऊर्जमस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः ॥३४॥
वैश्वानरे हविरिदं जुहोमि साहस्रं शतधारमुत्सम् ।
स बिभर्ति पितरं पितामहान्प्रपितामहान्बिभर्ति पिन्वमानः ॥३५॥ (२२९)

सहस्रधारं शतधारमुत्समक्षितं व्यच्यमानं सलिलस्य पृष्ठे ।
ऊर्जं दुहानमनपस्फुरन्तमुपासते पितरः स्वधाभिः ॥३६॥
इदं कसाम्बु चयनेन चितं तत्संजाता अव पश्यतेत ।
मर्त्योऽयममृतत्वमेति तस्मै गृहान्कृणुत यावत्सबन्धु ॥३७॥
इहैवैधि धनसनिरिहचित्त इहक्रतुः । इहैधि वीर्यवत्तरो वयोधा अपराहतः ॥३८॥
पुत्रं पौत्रमभितर्पयन्तीरापो मधुमतीरिमाः ।
स्वधां पितृभ्यो अमृतं दुहाना आपो देवीरुभयांस्तर्पयन्तु ॥३९॥
आपो अग्निं प्र हिणुत पितॄँरुपेमं यज्ञं पितरो मे जुषन्ताम् ।
आसीनामूर्जमुप ये सचन्ते ते नो रयिं सर्ववीरं नि यच्छान् ॥४०॥ (२३)
समिन्धते अमर्त्यं हव्यवाहं घृतप्रियम् । स वेद निहितान्निधीन्पितॄन्परावतो गतान् ॥४१॥
यं ते मन्थं यमोदनं यन्मांसं निपृणामि ते । ते ते सन्तु स्वधावन्तो मधुमन्तो घृतश्चुतः ॥४२॥
यास्ते धाना अनुकिरामि तिलमिश्राः स्वधावतीः ।
तास्ते सन्तूद्भ्वीः प्रभ्वीस्तास्ते यमो राजानु मन्यताम् ॥४३॥
इदं पूर्वमपरं नियानं येना ते पूर्वे पितरः परेताः ।
पुरोगवा ये अभिशाचो अस्य ते त्वा वहन्ति सुकृतामु लोकम् ॥४४॥
सरस्वतीं देवयन्तो हवन्ते सरस्वतीमध्वरे तायमाने ।
सरस्वतीं सुकृतो हवन्ते सरस्वती दाशुषे वार्यं दात् ॥४५॥
सरस्वतीं पितरो हवन्ते दक्षिणा यज्ञमभिनक्षमाणाः ।
आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वमनमीवा इष आ धेह्यस्मे ॥४६॥
सरस्वति या सरथं ययाथोक्थैः स्वधाभिर्देवि पितृभिर्मदन्ती ।
सहस्रार्घमिडो अत्र भागं रायस्पोषं यजमानाय धेहि ॥४७॥
पृथिवीं त्वा पृथिव्यामा वेशयामि देवो नो धाता प्र तिरात्यायुः ।
परापरैता वसुविद्वो अस्त्वधा मृताः पितृषु सं भवन्तु ॥४८॥
आ प्र च्यवेथामप तन्मृजेथां यद्वामभिभा अत्रोचुः ।
अस्मादेतमघ्न्यौ तद्वशीयो दातुः पितृष्विहभोजनौ मम ॥४९॥
एयमगन्दक्षिणा भद्रतो नो अनेन दत्ता सुदुघा वयोधाः
यौवने जीवानुपपृञ्चती जरा पितृभ्य उपसंपराणयादिमान् ॥५०॥ (२४)(२४४)

इदं पितृभ्यः प्र भरामि बर्हिर्जीवं देवेभ्य उत्तरं स्तृणामि ।
तदा रोह पुरुष मेध्यो भवन्प्रति त्वा जानन्तु पितरः परेतम् ॥५१॥

एदं बर्हिरसदो मेध्योऽभूः प्रति त्वा जानन्तु पितरः परेतम् ।
यथापरु तन्वं सं भरस्व गात्राणि ते ब्रह्मणा कल्पयामि ॥५२॥

पर्णो राजापिधानं चरूणामूर्जो बलं सह ओजो न आगन् ।
आयुर्जीवेभ्यो विदधद्दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ॥५३॥

ऊर्जो भागो य इमं जजानाश्मान्नानामाधिपत्यं जगाम ।
तमर्चत विश्वमित्रा हविर्भिः स नो यमः प्रतरं जीवसे धात् ॥५४॥

यथा यमाय हर्म्यमवपन्पञ्च मानवाः । एवा वपामि हर्म्यं यथा मे भूरयोऽसत ॥५५॥

इदं हिरण्यं बिभृहि यत्ते पिताबिभः पुरा । स्वर्गं यतः पितुर्हस्तं निर्मृड्ढि दक्षिणम् ॥५६॥

ये च जीवा ये च मृता ये जाता ये च यज्ञियाः ।
तेभ्यो घृतस्य कुल्यैतु मधुधारा व्युन्दती ॥५७॥

वृषा मतीनां पवते विचक्षणः सूरो अह्नां प्रतरीतोषसां दिवः ।
प्राणः सिन्धूनां कलशाँ अचिक्रददिन्द्रस्य हार्दिमाविशन्मनीषया ॥५८॥

त्वेषस्ते धूम ऊर्णोतु दिवि षंच्छुक्र आततः ।
सूरो न हि द्युता त्वं कृपा पावक रोचसे ॥५९॥

प्र वा एतीन्दुरिन्द्रस्य निष्कृतिं सखा सख्युर्न प्र मिनाति संगिरः ।
मर्य इव योषाः समर्षसे सोमः कलशे शतयामना पथा ॥६०॥ (२५)

अक्षन्नमीमदन्त ह्यव प्रियाँ अधूषत ।
अस्तोषत स्वभानवो विप्रा यविष्ठा ईमहे ॥६१॥

आ यात पितरः सोम्यासो गम्भीरैः पथिभिः पितृयाणैः ।
आयुरस्मभ्यं दधतः प्रजां च रायश्च पोषैरभि नः सचध्वम् ॥६२॥

परा यात पितरः सोम्यासो गम्भीरैः पथिभिः पूर्याणैः ।
अधा मासि पुनरा यात नो गृहान्हविरत्तुं सुप्रजसः सुवीराः ॥६३॥

यद्वो अग्निरजहादेकमङ्गं पितृलोकं गमयं जातवेदाः ।
तद्व एतत्पुनरा प्याययामि साङ्गाः स्वर्गे पितरो मादयध्वम् ॥६४॥ (२५८)

अभूद्दूतः प्रहितो जातवेदाः सायं न्यह्न उपवन्द्यो नृभिः ।
प्रादाः पितृभ्यः स्वधया ते अक्षन्नद्धि त्वं देव प्रयता हवींषि ॥६५॥

असौ हा इह ते मनः ककुत्सलमिव जामयः । अभ्येनं भूम ऊर्णुहि ॥६६॥

शुम्भन्तां लोकाः पितृषदनाः पितृषदने त्वा लोक आ सादयामि ॥६७॥

येऽस्माकं पितरस्तेषां बर्हिरसि ॥६८॥

उदुत्तमं वरुण पाशमस्मदवाधमं वि मध्यमं श्रथाय ।
अधा वयमादित्य व्रते तवानागसो अदितये स्याम ॥६९॥

प्रास्मत्पाशान्वरुण मुञ्च सर्वान्यैः समामे बध्यते यैर्व्यामे ।
अधा जीवेम शरदं शतानि त्वया राजन्गुपिता रक्षमाणाः ॥७०॥ (२६)

अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नमः ॥७१॥

सोमाय पितृमते स्वधा नमः ॥७२॥

पितृभ्यः सोमवद्भ्यः स्वधा नमः ॥७३॥

यमाय पितृमते स्वधा नमः ॥७४॥

एतत्ते प्रततामह स्वधा ये च त्वामनु ॥७५॥

एतत्ते ततामह स्वधा ये च त्वामनु ॥७६॥

एतत्ते तत स्वधा ॥७७॥

स्वधा पितृभ्यः पृथिविषद्भ्यः ॥७८॥

स्वधा पितृभ्यो अन्तरिक्षसद्भ्यः ॥७९॥

स्वधा पितृभ्यो दिविषद्भ्यः ॥८०॥ (२७)

नमो वः पितर ऊर्जे नमो वः पितरो रसाय ॥८१॥

नमो वः पितरो भामाय नमो वः पितरो मन्यवे ॥८२॥

नमो वः पितरो यद्घोरं तस्मै नमो वः पितरो यत्क्रूरं तस्मै ॥८३॥

नमो वः पितरो यच्छिवं तस्मै नमो वः पितरो यत्स्योनं तस्मै ॥८४॥ (२७८)

नमों वः पितरः स्वधा वंः पितरः ॥८५॥

येऽत्रं पितरः पितरो येऽत्रं यूयं स्थ युष्माँस्तेऽनु यूयं तेषां श्रेष्ठां भूयास्थ ॥८६॥

य इह पितरो जीवा इह वयं स्मंः । अस्माँस्तेऽनु वयं तेषां श्रेष्ठा भूयास्म ॥८७॥

आ त्वांग्न इधीमहि द्युमन्तं देवाजरंम् ।

यद्ध सा ते पनीयसी समिद्दीदयति द्यवि । इषं स्तोतृभ्य आ भंर ॥८८॥

चन्द्रमा अप्स्वन्तरा सुपर्णो धावते दिवि ।

न वो हिरण्यनेमयः पदं विन्दन्ति विद्युतो वित्तं मे अस्य रोदसी ॥८९॥(२८)(२८३)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

[इति चतुस्त्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥ ३४ ॥]

॥ इत्यष्टादशं काण्डं समाप्तम् ॥

मन्त्रसंख्या—

सप्तदशकाण्डस्यान्तपर्यन्तं— ४२८३

अष्टादशकाण्डस्य … … २८३

सर्वयोगः ४५६६

एकोनविंशं काण्डम् ।

(१) यज्ञः ।

१–३ ब्रह्मा । यज्ञः, चन्द्रमाश्च । १–२ पथ्यापंक्तिः, ३ पंक्तिः ।

[अथ पञ्चत्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥३५॥]

[१] सं सं स्रवन्तु नद्य१ः सं वाताः सं पतत्रिणः ।
यज्ञमिमं वर्धयता गिरः संस्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ १ ॥
इमं होमा यज्ञमवतेमं संस्रावणा उत ।
यज्ञमिमं वर्धयता गिरः संस्राव्येण हविषा जुहोमि ॥ २ ॥
रूपंरूपं वयोवयः संरभ्यैनं परि ष्वजे ।
यज्ञमिमं चतस्रः प्रदिशो वर्धयन्तु संस्राव्येण हविषा जुहोमि॥ ३ ॥ (३)

(२) आपः ।

१–५ सिन्धुद्वीपः । आपः । अनुष्टुप् ।

शं त आपो हैमवतीः शमु ते सन्तूत्स्याः । शं ते सनिष्यदा आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः॥ १ ॥
शं त आपो धन्वन्या३ः शं ते सन्त्वनूप्याः। शं ते खनित्रिमा आपः शं याः कुम्भेभिराभृताः॥२॥
अनभ्रयः खनमाना विप्रा गम्भीरे अपसः । भिषग्भ्यो भिषक्तरा आपो अच्छा वदामसि ॥३॥
अपामह दिव्यानामपां स्रोतस्यानाम् । अपामह प्रणेजनेऽश्वा भवथ वाजिनः ॥ ४ ॥
ता अपः शिवा अपोऽयक्ष्मंकरणीरपः । यथैव तृप्यते मयस्तास्त आ दत्त भेषजीः ॥ ५ ॥(८)

(३) जातवेदाः ।

१–४ अथर्वाङ्गिराः । अग्निः । त्रिष्टुप्; २ भुरिक् ।

दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षाद्वनस्पतिभ्यो अध्योषधीभ्यः ।
यत्रयत्र विभृतो जातवेदास्तत स्तुतो जुषमाणो न एहि ॥ १ ॥
यस्ते अप्सु महिमा यो वनेषु य ओषधीषु पशुष्वप्स्व१न्तः ।
अग्ने सर्वास्तन्व१ः सं रभस्व ताभिर्न एहि द्रविणोदा अजस्रः ॥ २ ॥
यस्ते देवेषु महिमा स्वर्गो या ते तनूः पितृष्वाविवेश ।
पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथेऽग्ने तया रयिमस्मासु धेहि ॥ ३ ॥ (११)

श्रुत्कर्णाय कवये वेद्याय वचोभिर्वाकैरुप यामि रातिम् ।
यतो भयमभयं तन्नो अस्त्वव देवानां यज हेडो अग्ने ॥ ४ ॥ (१२)

(४) आकूतिः ।

१-४ अथर्वाङ्गिराः । अग्निः । त्रिष्टुप्, १ पंचपदाविराडतिजगती, २ जगती ।

यामाहुतिं प्रथमामथर्वा या जाता या हव्यमकृणोज्जातवेदाः ।
तां त एतां प्रथमो जोहवीमि ताभिष्टुप्तो वहतु हव्यमग्निरग्नये स्वाहा ॥ १ ॥
आकूतिं देवीं सुभगां पुरो दधे चित्तस्य माता सुहवा नो अस्तु ।
यामाशामेमि केवली सा मे अस्तु विदेयमेनां मनसि प्रविष्टाम् ॥ २ ॥
आकूत्या नो बृहस्पत आकूत्या न उपा गहि ।
अथो भगस्य नो धेह्यथो नः सुहवो भव ॥ ३ ॥
बृहस्पतिर्म आकूतिमाङ्गिरसः प्रति जानातु वाचमेताम् ।
यस्य देवा देवताः संबभूवुः स सुप्रणीताः कामो अन्वेत्वस्मान् ॥ ४ ॥ (१६)

(५) जगतो राजा ।

१ अथर्वाङ्गिराः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

इन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनामधि क्षमि विषुरूपं यदस्ति ।
ततो ददाति दाशुषे वसूनि चोदद्राध उपस्तुतश्चिदर्वाक् ॥ १ ॥ (१७)

(६) जगद्बीजः पुरुषः ।

१-१६ नारायणः । पुरुषः । अनुष्टुप् ।

सहस्रबाहुः पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् ।
स भूमिं विश्वतो वृत्वात्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम् ॥ १ ॥
त्रिभिः पद्भिर्द्यामरोहत्पादस्येहाभवत्पुनः ।
तथा व्यक्रामद्विष्वङ्ङशनानशने अनु ॥ २ ॥
तावन्तो अस्य महिमानस्ततो ज्यायांश्च पूरुषः ।
पादोऽस्य विश्वा भूतानि त्रिपादस्यामृतं दिवि ॥ ३ ॥
पुरुष एवेदं सर्वं यद्भूतं यच्च भाव्यम् ।
उतामृतत्वस्येश्वरो यदन्येनाभवत्सह ॥ ४ ॥
यत्पुरुषं व्यदधुः कतिधा व्यकल्पयन् । मुखं किमस्य किं बाहू किमूरू पादा उच्येते ॥५॥ (२२)

ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीद्बाहू राजन्योऽभवत्। मध्यं तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत ॥ ६ ॥
चन्द्रमा मनसो जातश्चक्षोः सूर्यो अजायत । मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च प्राणाद्वायुरजायत ॥ ७ ॥
नाभ्या आसीदन्तरिक्षं शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत ।
पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोकाँ अकल्पयन् ॥ ८ ॥
विराडग्रे समभवद्विराजो अधि पूरुषः । स जातो अत्यरिच्यत पश्चाद्भूमिमथो पुरः ॥ ९ ॥
यत्पुरुषेण हविषा देवा यज्ञमतन्वत । वसन्तो अस्यासीदाज्यं ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः ॥१०॥
तं यज्ञं प्रावृषा प्रौक्षन्पुरुषं जातमग्रशः । तेन देवा अयजन्त साध्या वसवश्च ये ॥११॥
तस्मादश्वा अजायन्त ये च के चोभयादतः ।
गावो ह जज्ञिरे तस्मात्तस्माज्जाता अजावयः ॥१२॥
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुत ऋचः सामानि जज्ञिरे ।
छन्दो ह जज्ञिरे तस्माद्यजुस्तस्मादजायत ॥१३॥
तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः संभृतं पृषदाज्यम् ।
पशूँस्तांश्चक्रे वायव्यानारण्या ग्राम्याश्च ये ॥१४॥
सप्तास्यासन्परिधयस्त्रिः सप्त समिधः कृताः ।
देवा यद्यज्ञं तन्वाना अबध्नन्पुरुषं पशुम् ॥१५॥
मूर्ध्नो देवस्य बृहतो अंशवः सप्त सप्ततीः । राज्ञः सोमस्याजायन्त जातस्य पुरुषादधि ॥१६॥ (३३)

(७) नक्षत्राणि ।

१-५ गार्ग्यः । नक्षत्राणि । त्रिष्टुप्, ४ भुरिक् ।

चित्राणि साकं दिवि रोचनानि सरीसृपाणि भुवने जवानि ।
तुर्मिशं सुमतिमिच्छमानो अहानि गीर्भिः सपर्यामि नाकम् ॥ १ ॥
सुहवमग्ने कृत्तिका रोहिणी चास्तु भद्रं मृगशिरः शमार्द्रा ।
पुनर्वसू सूनृता चारु पुष्यो भानुराश्लेषा अयनं मघा मे ॥ २ ॥
पुण्यं पूर्वा फल्गुन्यौ चात्र हस्तश्चित्रा शिवा स्वाति सुखो मे अस्तु ।
राधे विशाखे सुहवानुराधा ज्येष्ठा सुनक्षत्रमरिष्ट मूलम् ॥ ३ ॥
अन्नं पूर्वा रासतां मे अषाढा ऊर्जं देव्युत्तरा आ वहन्तु ।
अभिजिन्मे रासतां पुण्यमेव श्रवणः श्रविष्ठाः कुर्वतां सुपुष्टिम् ॥ ४ ॥
आ मे महच्छतभिषग्वरीय आ मे द्वया प्रोष्ठपदा सुशर्म ।
आ रेवती चाश्वयुजौ भगं म आ मे रयिं भरण्य आ वहन्तु ॥ ५ ॥ (३८)

*

(८) नक्षत्राणि ।

१-७ गार्ग्यः । नक्षत्राणि, ९ ब्रह्मणस्पतिः । त्रिष्टुप् ; १ विराड् जगती ।

यानि नक्षत्राणि दिव्य१न्तरिक्षे अप्सु भूमौ यानि नगेषु दिक्षु ।
प्रकल्पयंश्चन्द्रमा यान्येति सर्वाणि ममैतानि शिवानि सन्तु ॥ १ ॥

अष्टाविंशानि शिवानि शग्मानि सह योगं भजन्तु मे ।
योगं प्र पद्ये क्षेमं च क्षेमं प्र पद्ये योगं च नमोऽहोरात्राभ्यामस्तु ॥ २ ॥

स्वस्तितं मे सुप्रातः सुसायं सुदिवं सुमृगं सुशकुनं मे अस्तु ।
सुहवमग्ने स्वस्त्य१मर्त्यं गत्वा पुनरायाभिनन्दन् ॥ ३ ॥

अनुहवं परिहवं परिवादं परिक्षवम् । सर्वैर्मे रिक्तकुम्भान्परा तान्सवितः सुव ॥ ४ ॥

अपपापं परिक्षवं पुण्यं भक्षीमहि क्षवम् ।
शिवा ते पाप नासिकां पुण्यगश्चाभि मेहताम् ॥ ५ ॥

इमा या ब्रह्मणस्पते विषूचीर्वात ईरते । सध्रीचीरिन्द्र ताः कृत्वा मह्यं शिवतमास्कृधि ॥ ६ ॥

स्वस्ति नो अस्त्वभयं नो अस्तु नमोऽहोरात्राभ्यामस्तु ॥ ७ ॥ (४५)

(९) शान्तिः ।

१-१४ ब्रह्मा (शन्तातिः ?) । शान्तिः, बहुदैवत्यम् । अनुष्टुप् ; १ विराडुरोबृहती; ५ पञ्चपदा पथ्यापंक्तिः; ९ पञ्चपदा ककुम्मती; १२ त्र्यवसाना सप्तपदाष्टिः; १४ चतुष्पदा संकृतिः ।

शान्ता द्यौः शान्ता पृथिवी शान्तमिदमुर्व१न्तरिक्षम् ।
शान्ता उदन्वतीरापः शान्ता नः सन्त्वोषधीः ॥ १ ॥

शान्तानि पूर्वरूपाणि शान्तं नो अस्तु कृताकृतम् ।
शान्तं भूतं च भव्यं च सर्वमेव शमस्तु नः ॥ २ ॥

इयं या परमेष्ठिनी वाग्देवी ब्रह्मसंशिता । ययैव ससृजे घोरं तयैव शान्तिरस्तु नः ॥ ३ ॥

इदं यत्परमेष्ठिनं मनो वां ब्रह्मसंशितम् । येनैव ससृजे घोरं तेनैव शान्तिरस्तु नः ॥ ४ ॥

इमानि यानि पञ्चेन्द्रियाणि मनःषष्ठानि मे हृदि ब्रह्मणा संशितानि ।
यैरेव ससृजे घोरं तैरेव शान्तिरस्तु नः ॥ ५ ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः शं विष्णुः शं प्रजापतिः ।
शं न इन्द्रो बृहस्पतिः शं नो भवत्वर्यमा ॥ ६ ॥

शं नो मित्रः शं वरुणः शं विवस्वांछमन्तकः ।
उत्पाताः पार्थिवान्तरिक्षाः शं नो दिविचरा ग्रहाः ॥ ७ ॥ (५२)

शं नो भूमिर्वेप्यमाना शमुल्का निर्हतं च यत् ।
शं गावो लोहितक्षीराः शं भूमिरव तीर्यतीः ॥ ८ ॥
नक्षत्रमुल्काभिहतं शमस्तु नः शं नोऽभिचाराः शमु सन्तु कृत्याः ।
शं नो निखाता वल्गाः शमुल्का देशोपसर्गाः शमु नो भवन्तु ॥ ९ ॥
शं नो ग्रहाश्चान्द्रमसाः शमादित्यश्च राहुणा ।
शं नो मृत्युर्धूमकेतुः शं रुद्रास्तिग्मतेजसः ॥१०॥
शं रुद्राः शं वसवः शमादित्याः शमग्नयः ।
शं नो महर्षयो देवाः शं देवाः शं बृहस्पतिः ॥११॥
ब्रह्म प्रजापतिर्धाता लोका वेदाः सप्तऋषयोऽग्नयः ।
तैर्मे कृतं स्वस्त्ययनमिन्द्रो मे शर्म यच्छतु ब्रह्मा मे शर्म यच्छतु ।
विश्वे मे देवाः शर्म यच्छन्तु सर्वे मे देवाः शर्म यच्छन्तु ॥१२॥
यानि कानि चिच्छान्तानि लोके सप्तऋषयो विदुः
सर्वाणि शं भवन्तु मे शं मे अस्त्वभयं मे अस्तु ॥१३॥
पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिर्द्यौः शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः
शान्तिर्विश्वे मे देवाः शान्तिः सर्वे मे देवाः शान्तिः शान्तिः शान्तिः शान्तिभिः ।
ताभिः शान्तिभिः सर्व शान्तिभिः शमयामोऽहं यदिह घोरं यदिह क्रूरं
यदिह पापं तच्छान्तं तच्छिवं सर्वमेव शमस्तु नः ॥१४॥ (५९)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥१॥

(१०) शान्तिः ।

१-१० वासिष्ठः । बहुदैवत्यम् । त्रिष्टुप् ।

[२] शं न इन्द्राग्नी भवतामवोभिः शं न इन्द्रावरुणा रातहव्या ।
शमिन्द्रासोमा सुविताय शं योः शं न इन्द्रापूषणा वाजसातौ ॥ १ ॥
शं नो भगः शमु नः शंसो अस्तु शं नः पुरंधिः शमु सन्तु रायः ।
शं नः सत्यस्य सुयमस्य शंसः शं नो अर्यमा पुरुजातो अस्तु ॥ २ ॥
शं नो धाता शमु धर्ता नो अस्तु शं न उरूची भवतु स्वधाभिः ।
शं रोदसी बृहती शं नो अद्रिः शं नो देवानां सुहवानि सन्तु ॥ ३ ॥
शं नो अग्निर्ज्योतिरनीको अस्तु शं नो मित्रावरुणावश्विना शम् ।
शं नः सुकृतां सुकृतानि सन्तु शं न इषिरो अभि वातु वातः ॥ ४ ॥ (६३)

शं नो द्यावापृथिवी पूर्वहूतौ शमन्तरिक्षं दृशये नो अस्तु ।
शं न ओषधीर्वनिनो भवन्तु शं नो रजसस्पतिरस्तु जिष्णुः ॥ ५ ॥
शं न इन्द्रो वसुभिर्देवो अस्तु शमादित्येभिर्वरुणः सुशंसः ।
शं नो रुद्रो रुद्रेभिर्जलाषः शं नस्त्वष्टा ग्नाभिरिह शृणोतु ॥ ६ ॥
शं नः सोमो भवतु ब्रह्म शं नः शं नो ग्रावाणः शमु सन्तु यज्ञाः ।
शं नः स्वरूणां मितयो भवन्तु शं नः प्रस्व१ः शम्वस्तु वेदिः ॥ ७ ॥
शं नः सूर्य उरुचक्षा उदेतु शं नो भवन्तु प्रदिशश्चतस्रः ।
शं नः पर्वता ध्रुवयो भवन्तु शं नः सिन्धवः शमु सन्त्वापः ॥ ८ ॥
शं नो अदितिर्भवतु व्रतेभिः शं नो भवन्तु मरुतः स्वर्काः ।
शं नो विष्णुः शमु पूषा नो अस्तु शं नो भवित्रं शम्वस्तु वायुः ॥ ९ ॥
शं नो देवः सविता त्रायमाणः शं नो भवन्तूषसो विभातीः ।
शं नः पर्जन्यो भवतु प्रजाभ्यः शं नः क्षेत्रस्य पतिरस्तु शंभुः ॥१०॥ (६९)

(११) शान्तिः ।

१-६ वसिष्ठः । बहुदैवत्यम् । त्रिष्टुप् ।

शं नः सत्यस्य पतयो भवन्तु शं नो अर्वन्तः शमु सन्तु गावः ।
शं न ऋभवः सुकृतः सुहस्ताः शं नो भवन्तु पितरो हवेषु ॥ १ ॥
शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु शं सरस्वती सह धीभिरस्तु ।
शमभिषाचः शमु रातिषाचः शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः ॥ २ ॥
शं नो अज एकपाद्देवो अस्तु शमहिर्बुध्न्य१ः शं समुद्रः ।
शं नो अपां नपात्पेरुरस्तु शं नः पृश्निर्भवतु देवगोपा ॥ ३ ॥
आदित्या रुद्रा वसवो जुषन्तामिदं ब्रह्म क्रियमाणं नवीयः ।
शृण्वन्तु नो दिव्याः पार्थिवासो गोजाता उत ये यज्ञियासः ॥४ ॥
ये देवानामृत्विजो यज्ञियासो मनोर्यजत्रा अमृता ऋतज्ञाः ।
ते नो रासन्तामुरुगायमद्य यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ५ ॥
तदस्तु मित्रावरुणा तदग्ने शं योरस्मभ्यमिदमस्तु शस्तम् ।
अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठां नमो दिवे बृहते सादनाय ॥ ६ ॥ (७५)

(१२)

१ वसिष्ठः । उषा । त्रिष्टुप् ।

उषा अप स्वसुस्तमः सं वर्तयति वर्तनिं सुजातता ।
अया वाजं देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ १ ॥ (७६)

(१३) एकवीरः ।

१–११ अप्रतिरथः । इन्द्रः । त्रिष्टुप्; २–५, ११ भुरिक् ।

इन्द्रस्य बाहू स्थविरौ वृषाणौ चित्रा इमा वृषभौ पारयिष्णू ।
तौ योक्षे प्रथमो योग आगते याभ्यां जितमसुराणां स्व१र्यत् ॥ १ ॥
आशुः शिशानो वृषभो न भीमो घनाघनः क्षोभणश्चर्षणीनाम् ।
संक्रन्दनोऽनिमिष एकवीरः शतं सेना अजयत्साकमिन्द्रः ॥ २ ॥
संक्रन्दनेनानिमिषेण जिष्णुनाऽयोध्येन दुश्च्यवनेन धृष्णुना ।
तदिन्द्रेण जयत तत्सहध्वं युधो नर इषुहस्तेन वृष्णा ॥ ३ ॥
स इषुहस्तैः स निषङ्गिभिर्वशी संस्रष्टा स युध इन्द्रो गणेन ।
संसृष्टजित्सोमपा बाहुशर्ध्यू१ग्रधन्वा प्रतिहिताभिरस्ता ॥ ४ ॥
बलविज्ञायः स्थविरः प्रवीरः सहस्वान्वाजी सहमान उग्रः ।
अभिवीरो अभिषत्वा सहोजिज्जैत्रमिन्द्र रथमा तिष्ठ गोविदन् ॥ ५ ॥
इमं वीरमनु हर्षध्वमुग्रमिन्द्रं सखायो अनु सं रभध्वम् ।
ग्रामजितं गोजितं वज्रबाहुं जयन्तमज्म प्रमृणन्तमोजसा ॥ ६ ॥
अभि गोत्राणि सहसा गाहमानोऽदाय उग्रः शतमन्युरिन्द्रः ।
दुश्च्यवनः पृतनाषाडयोध्यो३ऽस्माकं सेना अवतु प्र युत्सु ॥ ७ ॥
बृहस्पते परि दीया रथेन रक्षोहामित्राँ अपबाधमानः ।
प्रभञ्जञ्छत्रून्प्रमृणन्नमित्रानस्माकमेध्यविता तनूनाम् ॥ ८ ॥
इन्द्र एषां नेता बृहस्पतिर्दक्षिणा यज्ञः पुर एतु सोमः ।
देवसेनानामभिभञ्जतीनां जयन्तीनां मरुतो यन्तु मध्ये ॥ ९ ॥
इन्द्रस्य वृष्णो वरुणस्य राज्ञ आदित्यानां मरुतां शर्ध उग्रम् ।
महामनसां भुवनच्यवानां घोषो देवानां जयतामुदस्थात् ॥१०॥
अस्माकमिन्द्रः समृतेषु ध्वजेष्वस्माकं या इषवस्ता जयन्तु ।
अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्त्वस्मान्देवासोऽवता हवेषु ॥११॥ (८७)

(१४) अभयम् ।

१ अथर्वा । द्यावापृथिवी । त्रिष्टुप् ।

इदमुच्छ्रेयोऽवसानमागां शिवे मे द्यावापृथिवी अभूताम् ।
असपत्नाः प्रदिशो मे भवन्तु न वै त्वा द्विष्मो अभयं नो अस्तु ॥ १ ॥ (८८)

(१५) अभयम् ।

१-६ अथर्वा । १-४ इन्द्रः; मन्त्रोक्ताः । त्रिष्टुप्; १ पथ्याबृहती; २, ५ जगती; ३ पथ्यापंक्तिः ।

यत इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि ।
मघवञ्छग्धि तव त्वं न ऊतिभिर्वि द्विषो वि मृधो जहि ॥ १ ॥
इन्द्रं वयमनूराधं हवामहेऽनु राध्यास्म द्विपदा चतुष्पदा ।
मा नः सेना अररुषीरुप गुर्विषूचीरिन्द्र द्रुहो वि नाशय ॥ २ ॥
इन्द्रस्त्रातोत वृत्रहा परस्फानो वरेण्यः ।
स रक्षिता चरमतः स मध्यतः स पश्चात्स पुरस्तान्नो अस्तु ॥ ३ ॥
उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्त्स्व१र्यज्ज्योतिरभयं स्वस्ति ।
उग्रा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू उप क्षयेम शरणा बृहन्ता ॥ ४ ॥
अभयं नः करत्यन्तरिक्षमभयं द्यावापृथिवी उभे इमे ।
अभयं पश्चादभयं पुरस्तादुत्तरादधरादभयं नो अस्तु ॥ ५ ॥
अभयं मित्रादभयममित्रादभयं ज्ञातादभयं पुरो यः ।
अभयं नक्तमभयं दिवा नः सर्वा आशा मम मित्रं भवन्तु ॥ ६ ॥ (९४)

(१६) अभयम् ।

१-२ अथर्वा । मन्त्रोक्ताः । अनुष्टुप्; २ त्र्यवसाना सप्तपदा बृहतीगर्भातिशक्वरी ।

असपत्नं पुरस्तात्पश्चान्नो अभयं कृतम् ।
सविता मा दक्षिणत उत्तरान्मा शचीपतिः ॥ १ ॥
दिवो मादित्या रक्षन्तु भूम्या रक्षन्त्वग्नयः ।
इन्द्राग्नी रक्षतां मा पुरस्तादश्विनावभितः शर्म यच्छताम् ।
तिरश्चीनघ्न्या रक्षतु जातवेदा भूतकृतो मे सर्वतः सन्तु वर्म ॥ २ ॥ (९६)

(१७) सुरक्षा ।

१-१० अथर्वा । मन्त्रोक्ताः । १-४ जगती; ५,७,१० अति जगती; ६ भुरिक्; ९ पञ्चपदाति शक्वरी ।

अग्निर्मा पातु वसुभिः पुरस्तात्तस्मिन्क्रमे तस्मिञ्छ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ १ ॥ (९७)

वायुर्मान्तरिक्षेणैतस्या दिशः पातु तस्मिन्क्रमे तस्मिंछ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ २ ॥
सोमो मा रुद्रैर्दक्षिणाया दिशः पातु तस्मिन्क्रमे तस्मिंछ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ ३ ॥
वरुणो मादित्यैरेतस्या दिशः पातु तस्मिन्क्रमे तस्मिंछ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ ४ ॥
सूर्यो मा द्यावापृथिवीभ्यां प्रतीच्या दिशः पातु तस्मिन्क्रमे तस्मिंछ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ ५ ॥
आपो मौषधीमतीरेतस्या दिशः पान्तु तासु क्रमे तासु श्रये तां पुरं प्रैमि ।
ता मा रक्षन्तु ता मा गोपायन्तु ताभ्य आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ ६ ॥
विश्वकर्मा मा सप्तऋषिभिरुदीच्या दिशः पातु तस्मिन्क्रमे तस्मिंछ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ ७ ॥
इन्द्रो मा मरुत्वानेतस्या दिशः पातु तस्मिन्क्रमे तस्मिंछ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ ८ ॥
प्रजापतिर्मा प्रजननवान्त्सह प्रतिष्ठाया ध्रुवाया दिशः पातु तस्मिन्क्रमे तस्मिंछ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥ ९ ॥
बृहस्पतिर्मा विश्वैर्देवैरूर्ध्वाया दिशः पातु तस्मिन्क्रमे तस्मिंछ्रये तां पुरं प्रैमि ।
स मा रक्षतु स मा गोपायतु तस्मा आत्मानं परि ददे स्वाहा ॥१०॥ (१०६)

(१८) सुरक्षा ।

१-१० अथर्वा । मन्त्रोक्ताः । १,७ साम्नी त्रिष्टुप्; २-६ आर्च्यनुष्टुप्; (५ सम्राडार्च्यनुष्टुप्;) ७, ९, १० प्राजापत्या त्रिष्टुप् । (द्विपदाः)

अग्निं ते वसुवन्तमृच्छन्तु । ये माघायवः प्राच्या दिशोऽभिदासात् ॥ १ ॥
वायुं तेऽन्तरिक्षवन्तमृच्छन्तु । ये माघायव एतस्या दिशोऽभिदासात् ॥ २ ॥
सोमं ते रुद्रवन्तमृच्छन्तु । ये माघायवो दक्षिणाया दिशोऽभिदासात् ॥ ३ ॥
वरुणं त आदित्यवन्तमृच्छन्तु । ये माघायव एतस्या दिशोऽभिदासात् ॥ ४ ॥
सूर्यं ते द्यावापृथिवीवन्तमृच्छन्तु । ये माघायवः प्रतीच्या दिशोऽभिदासात् ॥ ५ ॥
अपस्त ओषधीमतीर्ऋच्छन्तु । ये माघायव एतस्या दिशोऽभिदासात् ॥ ६ ॥
विश्वकर्माणं ते सप्तऋषिवन्तमृच्छन्तु । ये माघायव उदीच्या दिशोऽभिदासात् ॥ ७ ॥ (११३)

इन्द्रं ते मरुत्वन्तमृच्छन्तु । ये माघायव एतस्या दिशोऽभिदासात् ॥ ८ ॥
प्रजापतिं ते प्रजननवन्तमृच्छन्तु । ये माघायवो ध्रुवाया दिशोऽभिदासात् ॥ ९ ॥
बृहस्पतिं ते विश्वदेववन्तमृच्छन्तु । ये माघायव ऊर्ध्वाया दिशोऽभिदासात् ॥१०॥ (११६)

(१९) शर्म ।

१-११ अथर्वा । चन्द्रमा, मन्त्रोक्ताश्च । पङ्क्तिः; १,३,९ भुरिग्बृहती; १० स्वराट् । २,४-८,११ अनुष्टुब्गर्भा ।

मित्रः पृथिव्योदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ १ ॥
वायुरन्तरिक्षेणोदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ २ ॥
सूर्यो दिवोदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ ३ ॥
चन्द्रमा नक्षत्रैरुदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ ४ ॥
सोम ओषधीभिरुदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ ५ ॥
यज्ञो दक्षिणाभिरुदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ ६ ॥
समुद्रो नदीभिरुदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ ७ ॥
ब्रह्म ब्रह्मचारिभिरुदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ ८ ॥
इन्द्रो वीर्येणोदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥ ९ ॥
देवा अमृतेनोदक्रामंस्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥१०॥
प्रजापतिः प्रजाभिरुदक्रामत्तां पुरं प्र णयामि वः ।
तामा विशत तां प्र विशत सा वः शर्म च वर्म च यच्छतु ॥११॥ (१२७)

(२०) सुरक्षा ।

१-४ अथर्वा । नाना देवताः । १ त्रिष्टुप् ; २ जगती; ३ पुरस्ताद्बृहती, ४ अनुष्टुब्गर्भा ।

अप न्यधुः पौरुषेयं वधं यमिन्द्राग्नी धाता सविता बृहस्पतिः ।
सोमो राजा वरुणो अश्विना यमः पूषास्मान्परि पातु मृत्योः ॥ १ ॥
यानि चकार भुवनस्य यस्पतिः प्रजापतिर्मातरिश्वा प्रजाभ्यः ।
प्रदिशो यानि वसते दिशश्च तानि मे वर्माणि बहुलानि सन्तु ॥ २ ॥
यत्ते तनूष्वनह्यन्त देवा द्युराजयो देहिनः । इन्द्रो यच्चक्रे वर्म तदस्मान्पातु विश्वतः ॥३॥
वर्म मे द्यावापृथिवी वर्माहर्वर्म सूर्यः । वर्म मे विश्वे देवाः क्रन्मा मा प्रापत्प्रतीचिका ॥४॥ (१३१)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(२१) छन्दांसि ।

१ ब्रह्मा । छन्दांसि । एकावसाना द्विपदा साम्नी बृहती ।

[३] गायत्र्युष्णिगनुष्टुब्बृहती पङ्क्तिस्त्रिष्टुब्जगत्यै ॥ १ ॥ (१३२)

(२२) ब्रह्मा ।

१-२१ अङ्गिराः । मन्त्रोक्तदेवताः । १ साम्नी उष्णिक् , ३, १९ प्राजापत्या गायत्री; ४, ७, ११, १७ दैवी जगती; ५, १२, १३ दैवी त्रिष्टुप् ; २, ६, १४-१६, २० दैवी पङ्क्तिः ; ८-१० आसुरी जगती; १८ आसुरी अनुष्टुप्; २१ चतुष्पदा त्रिष्टुप् (१-२० एकावसानाः) ।

आङ्गिरसानामाद्यैः पञ्चानुवाकैः स्वाहा ॥ १ ॥ षष्ठाय स्वाहा ॥ २ ॥
सप्तमाष्टमाभ्यां स्वाहा ॥ ३ ॥ नीलनखेभ्यः स्वाहा ॥ ४ ॥
हरितेभ्यः स्वाहा ॥ ५ ॥ क्षुद्रेभ्यः स्वाहा ॥ ६ ॥
पर्यायिकेभ्यः स्वाहा ॥ ७ ॥ प्रथमेभ्यः शङ्खेभ्यः स्वाहा ॥ ८ ॥
द्वितीयेभ्यः शङ्खेभ्यः स्वाहा ॥ ९ ॥ तृतीयेभ्यः शङ्खेभ्यः स्वाहा ॥१०॥
उपोत्तमेभ्यः स्वाहा ॥११॥ उत्तमेभ्यः स्वाहा ॥१२॥
उत्तरेभ्यः स्वाहा ॥१३॥ ऋषिभ्यः स्वाहा ॥१४॥
शिखिभ्यः स्वाहा ॥१५॥ गणेभ्यः स्वाहा ॥१६॥
महागणेभ्यः स्वाहा ॥१७॥ सर्वेभ्योऽङ्गिरोभ्यो विदगणेभ्यः स्वाहा १८
पृथक्सहस्राभ्यां स्वाहा ॥१९॥ ब्रह्मणे स्वाहा ॥२०॥
ब्रह्मज्येष्ठा संभृता वीर्याणि ब्रह्माग्रे ज्येष्ठं दिवमा ततान ।
भूतानां ब्रह्मा प्रथमोत जज्ञे तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुं कः ॥२१॥ (१५३)

(२३) अथर्वाणः ।

१-३० अथर्वा । मन्त्रोक्ताः चन्द्रमाश्च । १ आसुरी बृहती; २-७; २०, २३, २७ दैवी त्रिष्टुप् ; ८, १०-१२, १४-१६ प्राजापत्या गायत्री, १७, १९, २४, २५, २९ दैवी पंक्तिः; ९, १३, १८, २२, २६, २८ दैवी जगती;
(१-२९ एकावसानाः) ।

आथर्वणानां चतुर्ऋचेभ्यः स्वाहा ॥१॥ पञ्चर्चेभ्यः स्वाहा ॥ २ ॥
षळृचेभ्यः स्वाहा ॥ ३ ॥ सप्तर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ४ ॥
अष्टर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ५ ॥ नवर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ६ ॥
दशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ७ ॥ एकादशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ८ ॥
द्वादशर्चेभ्यः स्वाहा ॥ ९ ॥ त्रयोदशर्चेभ्यः स्वाहा ॥१०॥
चतुर्दशर्चेभ्यः स्वाहा ॥११॥ पञ्चदशर्चेभ्यः स्वाहा ॥१२॥
षोडशर्चेभ्यः स्वाहा ॥१३॥ सप्तदशर्चेभ्यः स्वाहा ॥१४॥
अष्टादशर्चेभ्यः स्वाहा ॥१५॥ एकोनविंशतिः स्वाहा ॥१६॥
विंशतिः स्वाहा ॥१७॥ महत्काण्डाय स्वाहा ॥१८॥
तृचेभ्यः स्वाहा ॥१९॥ एकर्चेभ्यः स्वाहा ॥२०॥
क्षुद्रेभ्यः स्वाहा ॥२१॥ एकानृचेभ्यः स्वाहा ॥२२॥
रोहितेभ्यः स्वाहा ॥२३॥ सूर्याभ्यां स्वाहा ॥२४॥
व्रात्याभ्यां स्वाहा ॥२५॥ प्राजापत्याभ्यां स्वाहा ॥२६॥
विषासह्यै स्वाहा ॥२७॥ मङ्गलिकेभ्यः स्वाहा ॥२८॥
ब्रह्मणे स्वाहा ॥२९॥

ब्रह्मज्येष्ठा संभृता वीर्याणि ब्रह्माग्रे ज्येष्ठं दिवमा ततान ।
भूतानां ब्रह्मा प्रथमोत जज्ञे तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुं कः ॥३०॥ (१८३)

(२४) राष्ट्रम् ।

१-८ अथर्वा । ब्रह्मणस्पतिः, नाना देवताः । अनुष्टुप् , ४-६, ८ त्रिष्टुप् ; ७ त्रिपदार्षी गायत्री ।

येन देवं सवितारं परि देवा अधारयन् । तेनेमं ब्रह्मणस्पते परि राष्ट्राय धत्तन ॥ १ ॥
परीममिन्द्रमायुषे महे क्षत्राय धत्तन । यथैनं जरसे नयां ज्योक्क्षत्रेऽधि जागरत् ॥ २ ॥
परीमं सोममायुषे महे श्रोत्राय धत्तन । यथैनं जरसे नयां ज्योक्श्रोत्रेऽधि जागरत् ॥ ३ ॥
परि धत्त धत्त नो वर्चसेमं जरामृत्युं कृणुत दीर्घमायुः ।
बृहस्पतिः प्रायच्छद्वास एतत्सोमाय राज्ञे परिधातवा उ ॥ ४ ॥ (१८७)

जरां सु गच्छ परि धत्स्व वासो भवा गृष्टीनामभिशस्तिपा उं ।
शतं च जीव शरदः पुरूची रायश्च पोषमुपसंव्ययस्व ॥ ५ ॥
परीदं वासो अधिथाः स्वस्तयेऽभूर्वापीनामभिशस्तिपा उं ।
शतं च जीव शरदः पुरूचीर्वसूनि चारुर्वि भजासि जीवन् ॥ ६ ॥
योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमूतये ॥ ७ ॥
हिरण्यवर्णो अजरः सुवीरो जरामृत्युः प्रजया सं विशस्व ।
तदग्निराह तदु सोम आह बृहस्पतिः सविता तादिन्द्रः ॥ ८ ॥ (१९१)

(२५) अश्वः ।

१ गोपथः । वाजी । अनुष्टुप् ।

अश्रान्तस्य त्वा मनसा युनज्मि प्रथमस्य च ।
उत्कूलमुद्वहो भवोदुह्य प्रति धावतात् ॥ १ ॥ (१९२)

(२६) हिरण्यधारणम् ।

१-४ अथर्वा । अग्निः, हिरण्यं च । त्रिष्टुप् ; ३ अनुष्टुप् ; ४ पथ्यापंक्तिः ।

अग्नेः प्रजातं परि यद्धिरण्यममृतं दध्रे अधि मर्त्येषु ।
य एनद्वेद स इदेनमर्हति जरामृत्युर्भवति यो बिभर्ति ॥ १ ॥
यद्धिरण्यं सूर्येण सुवर्णं प्रजावन्तो मनवः पूर्व ईषिरे ।
तत्त्वा चन्द्रं वर्चसा सं सृजत्यायुष्मान्भवति यो बिभर्ति ॥ २ ॥
आयुषे त्वा वर्चसे त्वौजसे च बलाय च ।
यथा हिरण्यतेजसा विभासासि जनाँ अनु ॥ ३ ॥
यद्वेद राजा वरुणो वेद देवो बृहस्पतिः ।
इन्द्रो यद्वृत्रहा वेद तत्त आयुष्यं भुवत्तत्ते वर्चस्यं भुवत् ॥ ४ ॥ (१९६)

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥३॥

(२७) सुरक्षा ।

१-१५ भृग्वङ्गिराः । त्रिवृत्, चन्द्रमाश्च । अनुष्टुप्; ३-९ त्रिष्टुप्; १० जगती; ११ आर्ची उष्णिक्; १२ आर्च्यनुष्टुप्; १३ साम्नी त्रिष्टुप् (११-१३ एकावसानाः) ।

[४] गोभिष्ट्वा पात्वृषभो वृषा त्वा पातु वाजिभिः ।
वायुष्ट्वा ब्रह्मणा पात्विन्द्रस्त्वा पात्विन्द्रियैः ॥ १ ॥
सोमस्त्वा पात्वोषधीभिर्नक्षत्रैः पातु सूर्यः ।
माद्भ्यस्त्वा चन्द्रो वृत्रहा वातः प्राणेन रक्षतु ॥ २ ॥ (१९८)

तिस्रो दिवस्तिस्रः पृथिवीस्त्रीण्यन्तरिक्षाणि चतुरः समुद्रान् ।
त्रिवृतं स्तोमं त्रिवृत आप आहुस्तास्त्वा रक्षन्तु त्रिवृता त्रिवृद्भिः ॥ ३ ॥
त्रीन्नाकांस्त्रीन्त्समुद्रांस्त्रीन्ब्रध्नांस्त्रीन्वैष्टपान् । त्रीन्मातरिश्वनस्त्रीन्त्सूर्यान्गोप्तॄन्कल्पयामि ते ॥ ४ ॥
घृतेन त्वा समुक्षाम्यग्न आज्येन वर्धयन् । अग्नेश्चन्द्रस्य सूर्यस्य मा प्राणं मायिनो दभन् ॥ ५ ॥
मा वः प्राणं मा वोऽपानं मा हरो मायिनो दभन् । भ्राजन्तो विश्ववेदसो देवा दैव्येन धावत ॥ ६ ॥
प्राणेनाग्निं सं सृजति वातः प्राणेन संहितः । प्राणेन विश्वतोमुखं सूर्यं देवा अजनयन् ॥ ७ ॥
आयुषायुः कृतां जीवायुष्मान्जीव मा मृथाः । प्राणेनात्मन्वतां जीव मा मृत्योरुदगा वशम् ॥ ८ ॥
देवानां निहितं निधिं यमिन्द्रोऽन्वविन्दत्पथिभिर्देवयानैः ।
आपो हिरण्यं जुगुपुस्त्रिवृद्भिस्तास्त्वा रक्षन्तु त्रिवृता त्रिवृद्भिः ॥ ९ ॥
त्रयस्त्रिंशद्देवतास्त्रीणि च वीर्याणि प्रियायमाणा जुगुपुरप्स्वन्तः ।
अस्मिंश्चन्द्रे अधि यद्धिरण्यं तेनायं कृणवद्वीर्याणि ॥१०॥
ये देवा दिव्येकादश स्थ ते देवासो हविरिदं जुषध्वम् । ॥११॥
ये देवा अन्तरिक्ष एकादश स्थ ते देवासो हविरिदं जुषध्वम् ॥१२॥
ये देवा पृथिव्यामेकादश स्थ ते देवासो हविरिदं जुषध्वम् ॥१३॥
असपत्नं पुरस्तात्पश्चान्नो अभयं कृतम् । सविता मा दक्षिणत उत्तरान्मा शचीपतिः ॥१४॥
दिवो मादित्या रक्षन्तु भूम्या रक्षन्त्वग्नयः ।
इन्द्राग्नी रक्षतां मा पुरस्तादश्विनावभितः शर्म यच्छताम् ।
तिरश्चीनघ्न्या रक्षतु जातवेदा भूतकृतो मे सर्वतः सन्तु वर्म ॥१५॥ (२११)

(२८) दर्भमणिः ।

१-१० ब्रह्मा (सपत्नक्षयकामः) । दर्भमणिः, मंत्रोक्ताश्च । अनुष्टुप् ।

इमं बध्नामि ते मणिं दीर्घायुत्वाय तेजसे । दर्भं सपत्नदम्भनं द्विषतस्तपनं हृदः ॥ १ ॥
द्विषतस्तापयन्हृदः शत्रूणां तापयन्मनः ।
दुर्हार्दः सर्वांस्त्वं दर्भ घर्म इवाभिन्त्संतापयन् ॥ २ ॥
घर्म इवाभितपन्दर्भ द्विषतो नितपन्मणे । हृदः सपत्नानां भिन्द्धीन्द्र इव विरुजं बलम् ॥ ३ ॥
भिन्द्धि दर्भ सपत्नानां हृदयं द्विषतां मणे । उद्यन्त्वचमिव भूम्याः शिर एषां वि पातय ॥ ४ ॥
भिन्द्धि दर्भ सपत्नान्मे भिन्द्धि मे पृतनायतः ।
भिन्द्धि मे सर्वान्दुर्हार्दो भिन्द्धि मे द्विषतो मणे ॥ ५ ॥ (२१६)

छिन्द्धि दर्भ सपत्नान्मे छिन्द्धि मे पृतनायतः ।
छिन्द्धि मे सर्वान्दुर्हार्दान् छिन्द्धि मे द्विषतो मणे ॥ ६ ॥
वृश्च दर्भ सपत्नान्मे वृश्च मे पृतनायतः ।
वृश्च मे सर्वान्दुर्हार्दो वृश्च मे द्विषतो मणे ॥ ७ ॥
कृन्त दर्भ सपत्नान्मे कृन्त मे पृतनायतः ।
कृन्त मे सर्वान्दुर्हार्दो कृन्त मे द्विषतो मणे ॥ ८ ॥
पिंश दर्भ सपत्नान्मे पिंश मे पृतनायतः ।
पिंश मे सर्वान्दुर्हार्दः पिंश मे द्विषतो मणे ॥ ९ ॥
विध्य दर्भ सपत्नान्मे विध्य मे पृतनायतः ।
विध्य मे सर्वान्दुर्हार्दो विध्य मे द्विषतो मणे ॥१०॥ (२२१)

(२९) दर्भमणिः ।

१-९ ब्रह्माः । दर्भमणिः । अनुष्टुप् ।

निक्ष दर्भ सपत्नान्मे निक्ष मे पृतनायतः । निक्ष मे सर्वान्दुर्हार्दो निक्ष मे द्विषतो मणे ॥ १ ॥
तृन्द्धि दर्भ सपत्नान्मे तृन्द्धि मे पृतनायतः । तृन्द्धि मे सर्वान्दुर्हार्दस्तृन्द्धि मे द्विषतो मणे ॥ २ ॥
रुन्द्धि दर्भ सपत्नान्मे रुन्द्धि मे पृतनायतः । रुन्द्धि मे सर्वान्दुर्हार्दो रुन्द्धि मे द्विषतो मणे ॥ ३ ॥
मृण दर्भ सपत्नान्मे मृण मे पृतनायतः । मृण मे सर्वान्दुर्हार्दो मृण मे द्विषतो मणे ॥ ४ ॥
मन्थ दर्भ सपत्नान्मे मन्थ मे पृतनायतः । मन्थ मे सर्वान्दुर्हार्दो मन्थ मे द्विषतो मणे ॥ ५ ॥
पिण्ड्ढि दर्भ सपत्नान्मे पिंड्ढि मे पृतनायतः । पिण्ड्ढि मे सर्वान्दुर्हार्दः पिण्ड्ढि मे द्विषतो मणे ॥ ६ ॥
ओष दर्भ सपत्नान्मे ओष मे पृतनायतः । ओष मे सर्वान्दुर्हार्द ओष मे द्विषतो मणे ॥ ७ ॥
दह दर्भ सपत्नान्मे दह मे पृतनायतः । दह मे सर्वान्दुर्हार्दो दह मे द्विषतो मणे ॥ ८ ॥
जहि दर्भ सपत्नान्मे जहि मे पृतनायतः । जहि मे सर्वा दुर्हार्दो जहि मे द्विषतो मणे ॥९॥ (२३०)

(३०) दर्भमणिः ।

१-५ ब्रह्मा । दर्भमणिः । अनुष्टुप् ।

यत्ते दर्भ जरामृत्युः शतं वर्मसु वर्म ते । तेनेमं वर्मिणं कृत्वा सपत्नां जहि वीर्यैः ॥ १ ॥
शतं ते दर्भ वर्माणि सहस्रं वीर्याणि ते । तमस्मै विश्वे त्वां देवा जरसे भर्तवा अदुः॥ २ ॥
त्वामाहुर्देववर्म त्वां दर्भ ब्रह्मणस्पतिम् । त्वामिन्द्रस्याहुर्वर्म त्वं राष्ट्राणि रक्षसि ॥ ३ ॥
सपत्नक्षयणं दर्भ द्विषतस्तपनं हृदः । मणिं क्षत्रस्य वर्धनं तनूपानं कृणोमि ते ॥ ४ ॥ (२३४)

यत्संमुद्रो अभ्यक्रन्दत्पर्जन्यो विद्युता सह ।
ततो हिरण्ययो बिन्दुस्ततो दर्भो अजायत ॥ ५ ॥ (२३५)

(३१) औदुम्बरमणिः ।

१-१४ सविता (पुष्टिकामः) । औदुम्बरमणिः । अनुष्टुप् ; ५, १२ त्रिष्टुप् ; ६ विराट् प्रस्तार पंक्तिः; ११, १३ पञ्चपदा शक्वरी; १४ विराडास्तार पंक्तिः ।

औदुम्बरेण मणिना पुष्टिकामाय वेधसा । पशूनां सर्वेषां स्फातिं गोष्ठे मे सविता करत् ॥ १ ॥

यो नो अग्निर्गार्हपत्यः पशूनामधिपा असत् ।
औदुम्बरो वृषा मणिः सं मा सृजतु पुष्ट्या ॥ २ ॥

करीषिणीं फलवतीं स्वधामिरां च नो गृहे ।
औदुम्बरस्य तेजसा धाता पुष्टिं दधातु मे ॥ ३ ॥

यद् द्विपाच्च चतुष्पाच्च यान्यन्नानि ये रसाः ।
गृह्णे३ऽहं त्वेषां भूमानं बिभ्रदौदुम्बरं मणिम् ॥ ४ ॥

पुष्टिं पशूनां परि जग्रभाहं चतुष्पदां द्विपदां यच्च धान्यम् ।
पयः पशूनां रसमोषधीनां बृहस्पतिः सविता मे नि यच्छात् ॥ ५ ॥

अहं पशूनामधिपा असानि मयि पुष्टं पुष्टपतिर्दधातु ।
मह्यमौदुम्बरो मणिर्द्रविणानि नि यच्छतु ॥ ६ ॥

उप मौदुम्बरो मणिः प्रजया च धनेन च ।
इन्द्रेण जिन्वितो मणिरा मागन्त्सह वर्चसा ॥ ७ ॥

देवो मणिः सपत्नहा धनसा धनसातये ।
पशोरन्नस्य भूमानं गवां स्फातिं नि यच्छतु ॥ ८ ॥

यथाग्रे त्वं वनस्पते पुष्ट्या सह जज्ञिषे ।
एवा धनस्य मे स्फातिमा दधातु सरस्वती ॥ ९ ॥

आ मे धनं सरस्वती पयस्फातिं च धान्यम् ।
सिनीवाल्युपा वहादयं चौदुम्बरो मणिः ॥१०॥

त्वं मणीनामधिपा वृषासि त्वयि पुष्टं पुष्टपतिर्जजान ।
त्वयीमे वाजा द्रविणानि सर्वौदुम्बरः स त्वमस्मत्सहस्वारादरातिममतिं क्षुधं च ॥११॥

ग्रामणीरसि ग्रामणीरुत्थायाभिषिक्तोऽभि मा सिञ्च वर्चसा ।
तेजोऽसि तेजो मयि धारयाधि रयिरसि रयिं मे धेहि ॥१२॥ (२४७)

पुष्टिरसि पुष्ट्या मा समङ्ग्धि गृहमेधी गृहपतिं मा कृणु ।
औदुम्बरः स त्वमस्मासु धेहि रयिं च नः सर्ववीरं नि
यच्छ रायस्पोषाय प्रति मुञ्चे अहं त्वाम् ॥१३॥
अयमौदुम्बरो मणिर्वीरो वीराय बध्यते ।
स नः सनिं मधुमतीं कृणोतु रयिं च नः सर्ववीरं नि यच्छात् ॥१४॥ (२५९)

(३२) दर्भः ।

१—१० भृगुः (आयुष्कामः) । दर्भः । अनुष्टुप्; ८ पुरस्ताद्बृहती; ९ त्रिष्टुप्; १० जगती ।

शतकाण्डो दुश्च्यवनः सहस्रपर्ण उत्तिरः ।
दर्भो य उग्र ओषधिस्तं ते बध्नाम्यायुषे ॥ १ ॥
नास्य केशान्प्र वपन्ति नोरसि ताडमा घ्नते ।
यस्मा अच्छिन्नपर्णेन दर्भेण शर्म यच्छति ॥ २ ॥
दिवि ते तूलमोषधे पृथिव्यामसि निष्ठितः । त्वया सहस्रकाण्डेनायुः प्र वर्धयामहे ॥ ३ ॥
तिस्रो दिवो अत्यतृणत्तिस्र इमाः पृथिवीरुत । त्वयाहं दुर्हार्दो जिह्वां नि तृणद्मि वचांसि ॥ ४ ॥
त्वमसि सहमानोऽहमस्मि सहस्वान् । उभौ सहस्वन्तौ भूत्वा सपत्नान्त्सहिषीवहि ॥ ५ ॥
सहस्व नो अभिमातिं सहस्व पृतनायतः । सहस्व सर्वान्दुर्हार्दः सुहार्दो मे बहून्कृधि ॥ ६ ॥
दर्भेण देवजातेन दिवि ष्टम्भेन शश्वदित् ।
तेनाहं शश्वतो जनाँ असनं सनवानि च ॥ ७ ॥
प्रियं मा दर्भ कृणु ब्रह्मराजन्याभ्यां शूद्राय चार्याय च ।
यस्मै च कामयामहे सर्वस्मै च विपश्यते ॥ ८ ॥
यो जायमानः पृथिवीमदृंहद्यो अस्तभ्नादन्तरिक्षं दिवं च ।
यं बिभ्रतं ननु पाप्मा विवेद स नोऽयं दर्भो वरुणो दिवा कः ॥ ९ ॥
सपत्नहा शतकाण्डः सहस्वानोषधीनां प्रथमः सं बभूव ।
स नोऽयं दर्भः परि पातु विश्वतस्तेन साक्षीय पृतनाः पृतन्यतः ॥१०॥ (२५९)

(३३) दर्भः ।

१-५ भृगुः । दर्भः । १ जगती; २, ५ त्रिष्टुप्; ३ आर्षी पंक्तिः; ४ आस्तारपंक्तिः ।

सहस्रार्घः शतकाण्डः पयस्वानपामग्निर्वीरुधां राजसूयम् ।
स नोऽयं दर्भः परि पातु विश्वतो देवो मणिरायुषा सं सृजाति नः ॥ १ ॥ (२६०)

घृतादुल्लुप्तो मधुमान्पर्यस्वान्भूमिदृंहोऽच्युतश्च्यावयिष्णुः ।
नुदन्त्सपत्नानधरांश्च कृण्वन्दर्भा रोह महतामिन्द्रियेण ॥ २ ॥
त्वं भूमिमत्येष्योजसा त्वं वेद्यां सीदसि चारुरध्वरे ।
त्वां पवित्रमृषयोऽभरन्त त्वं पुनीहि दुरितान्यस्मत् ॥ ३ ॥
तीक्ष्णो राजा विषासही रक्षोहा विश्वचर्षणिः ।
ओजो देवानां बलमुग्रमेतत्तं ते बध्नामि जरसे स्वस्तये ॥ ४ ॥
दर्भेण त्वं कृणवद्वीर्याणि दर्भं बिभ्रदात्मना मा व्यथिष्ठाः ।
अतिष्ठाया वर्चसाधान्यान्त्सूर्य इवा भाहि प्रदिशश्चतस्रः ॥ ५ ॥ (२६४)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(३४) जङ्गिडमाणिः ।

१-१० अंगिराः । वनस्पतिः, लिंगोक्ताः । अनुष्टुप् ।

[५] जङ्गिडोऽसि जङ्गिडो रक्षितासि जङ्गिडः । द्विपाच्चतुष्पादस्माकं सर्वं रक्षतु जङ्गिडः ॥ १ ॥
या गृत्स्यस्त्रिपञ्चाशीः शतं कृत्याकृतश्च ये । सर्वान्विनक्तु तेजसोऽरसां जङ्गिडस्करत् ॥ २ ॥
अरसं कृत्रिमं नादमरसाः सप्त विस्रसः । अपेतो जङ्गिडामतिमिषुमस्तेव शातय ॥ ३ ॥
कृत्यादूषण एवायमथो अरातिदूषणः । अथो सहस्वाञ्जङ्गिडः प्र ण आयूंषि तारिषत् ॥ ४ ॥
स जङ्गिडस्य महिमा परि णः पातु विश्वतः । विष्कन्धं येन सासह संस्कन्धमोज ओजसा ॥५॥
त्रिष्ट्वा देवा अजनयन्निष्ठितं भूम्यामधि । तमु त्वाङ्गिरा इति ब्राह्मणाः पूर्व्या विदुः ॥ ६ ॥
न त्वा पूर्वा ओषधयो न त्वा तरन्ति या नवाः । विबाध उग्रो जङ्गिडः परिपाणः सुमङ्गलः॥७॥
अथोपदान भगवो जङ्गिडामितवीर्य । पुरा त उग्रा ग्रसत उपेन्द्रो वीर्यं ददौ ॥ ८ ॥
उग्र इत्ते वनस्पत इन्द्र ओज्मानमा दधौ । अमीवाः सर्वाश्चातयं जहि रक्षांस्योषधे ॥ ९ ॥
आशरीकं विशरीकं बलासं पृष्ट्यामयम् । तक्मानं विश्वशारदमरसां जङ्गिडस्करत् ॥१०॥ (२७४)

(३५) जङ्गिडः ।

१-५ अंगिराः । वनस्पतिः । अनुष्टुप्, ३ पथ्यापंक्तिः, ४ निचृत् त्रिष्टुप् ;

इन्द्रस्य नाम गृह्णन्त ऋषयो जङ्गिडं ददुः ।
देवा यं चक्रुर्भेषजमग्रे विष्कन्धदूषणम् ॥ १ ॥
स नो रक्षतु जङ्गिडो धनपालो धनेव ।
देवा यं चक्रुर्ब्राह्मणाः परिपाणमरातिहम् ॥ २ ॥ (२७६)

दुर्हार्दः संघोरं चक्षुः पापकृत्वानमागमम् ।
तांस्त्वं सहस्रचक्षो प्रतीबोधेन नाशय परिपाणोऽसि जङ्गिडः ॥ ३ ॥
परि मा दिवः परि मा पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्परि मा वीरुद्भ्यः ।
परि मा भूतात्परि मोत भव्याद्दिशोदिशो जङ्गिडः पात्वस्मान् ॥ ४ ॥
य ऋष्णवो देवकृता य उतो ववृतेऽन्यः ।
सर्वांस्तान्विश्वभेषजोऽरसां जङ्गिडस्करत् ॥ ५ ॥ (२७९)

(३६) शतवारो मणिः ।

१-६ ब्रह्मा । शतवारः । अनुष्टुप् ।

शतवारो अनीनशद्यक्ष्मान्रक्षांसि तेजसा । आरोहन्वर्चसा सह मणिर्दुर्णामचातनः ॥ १ ॥
शृङ्गाभ्यां रक्षो नुदते मूलेन यातुधान्यः । मध्येन यक्ष्मं बाधते नैनं पाप्माति तत्रति ॥ २ ॥
ये यक्ष्मासो अर्भका महान्तो ये च शब्दिनः । सर्वान् दुर्णामहा मणिः शतवारो अनीनशत् ॥ ३ ॥
शतं वीरानजनयच्छतं यक्ष्मानपावपत् । दुर्णाम्नः सर्वान्हत्वाव रक्षांसि धूनुते ॥ ४ ॥
हिरण्यशृङ्ग ऋषभः शातवारो अयं मणिः । दुर्णाम्नः सर्वांस्तृड्ढ्वाव रक्षांस्यक्रमीत् ॥ ५ ॥
शतमहं दुर्णाम्नीनां गन्धर्वाप्सरसां शतम् । शतं शश्वन्वतीनां शतवारेण वारये ॥ ६ ॥ (२८५)

(३७) बलप्राप्तिः ।

१-४ अथर्वा । अग्निः । त्रिष्टुप् ; २ आस्तारपंक्तिः; ३ त्रिपदा महाबृहती; ४ पुरोष्णिक् ।

इदं वर्चो अग्निना दत्तमागन्भर्गो यशः सह ओजो वयो बलम् ।
त्रयस्त्रिंशद्यानि च वीर्याणि तान्यग्निः प्र ददातु मे ॥ १ ॥
वर्च आ धेहि मे तन्वां३ सह ओजो वयो बलम् ।
इन्द्रियाय त्वा कर्मणे वीर्याय प्रति गृह्णामि शतशारदाय ॥ २ ॥
ऊर्जे त्वा बलाय त्वौजसे सहसे त्वा ।
अभिभूयाय त्वा राष्ट्रभृत्याय पर्यूहामि शतशारदाय ॥ ३ ॥
ऋतुभ्यष्ट्वार्तवेभ्यो माद्भ्यः संवत्सरेभ्यः ।
धात्रे विधात्रे समृधे भूतस्य पतये यजे ॥ ४ ॥ (२८९)

(३८) यक्ष्मनाशनम् ।

१-३ अथर्वा । गुल्गुलुः । अनुष्टुप्; २ चतुष्पदा उष्णिक्; ३ एकावसाना प्राजापत्यानुष्टुप् ।

न तं यक्ष्मा अरुन्धते नैनं शपथो अश्नुते ।
यं भेषजस्य गुल्गुलोः सुरभिर्गन्धो अश्नुते ॥ १ ॥ (२९०)

विष्वं॑ञ्चस्तस्मा॒द्यक्ष्मा॑ मृ॒गा अश्वा॑ इवेरते । यद्गु॑ल्गु॒लु सैन्ध॒वं यद्वाप्या॒सि समु॒द्रिय॑म् ॥ २ ॥
उ॒भयो॑रग्र॒भं नामा॒स्मा अ॑रि॒ष्टता॑तये ॥ ३ ॥ (२९२)

(३९) कुष्ठनाशनम् ।

१-१० भृग्वंगिराः । कुष्ठः । अनुष्टुप् ; २, ३ त्र्यवसाना पथ्यापंक्तिः; ४ षट्पदा जगती; ५ सप्तपदा शक्करी; ६-८ अष्टिः (५-८ चतुरवसाना)।

ऐतु॑ दे॒वस्त्राय॑माणः कुष्ठो॑ हि॒मव॑त॒स्परि॑ । त॒क्मानं॒ सर्वं॑ नाश॒य सर्वा॑श्च यातु॒धान्य॑: ॥ १ ॥
त्रीणि॑ ते कुष्ठ॒ नामा॑नि नद्यमा॒रो न॒द्यारि॑षः । न॒द्या॒यं पुरु॑षो रिषत् ।
यस्मै॑ परि॒ब्रवी॑मि त्वा सा॒यंप्रा॑त॒रथो॒ दिवा॑ ॥ २ ॥
जी॒वला नाम॑ ते मा॒ता जीव॑न्तो नाम॑ ते पि॒ता । न॒द्या॒यं पुरु॑षो रिषत् ।
यस्मै॑ परि॒ब्रवी॑मि त्वा सा॒यंप्रा॑त॒रथो॒ दिवा॑ ॥ ३ ॥
उ॒त्तमो अ॒स्योष॑धीनामन॒ड्वान् जग॑तामिव व्या॒घ्रः श्वप॑दामिव । न॒द्या॒यं पुरु॑षो रिषत् ।
यस्मै॑ परि॒ब्रवी॑मि त्वा सा॒यंप्रा॑त॒रथो॒ दिवा॑ ॥ ४ ॥
त्रिः शाम्बु॒भ्यो अङ्गि॑रेभ्य॒स्त्रिरा॑दि॒त्येभ्य॒स्परि॑ । त्रिर्जा॒तो वि॒श्वदे॑वेभ्य॒: ।
स कुष्ठो॑ वि॒श्वभे॑षजः । सा॒कं सोमे॑न तिष्ठति ।
त॒क्मानं॒ सर्वं॑ नाश॒य सर्वा॑श्च यातु॒धान्य॑: ॥ ५ ॥
अ॒श्व॒त्थो दे॑व॒सद॑नस्तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दिवि । त॒त्रा॒मृत॑स्य॒ चक्ष॑णं॒ तत॒: कुष्ठो॑ अजायत ॥६॥
स कुष्ठो॑ वि॒श्वभे॑षजः सा॒कं सोमे॑न तिष्ठति ।
त॒क्मानं॒ सर्वं॑ नाश॒य सर्वा॑श्च यातु॒धान्य॑: ॥ ६ ॥
हि॒र॒ण्यय॑ी नौरच॑रद्धिर॑ण्यबन्धना दि॒वि । त॒त्रा॒मृत॑स्य॒ चक्ष॑णं॒ तत॒: कुष्ठो॑ अजायत ।
स कुष्ठो॑ वि॒श्वभे॑षजः सा॒कं सोमे॑न तिष्ठति ।
त॒क्मानं॒ सर्वं॑ नाश॒य सर्वा॑श्च यातु॒धान्य॑: ॥ ७ ॥
यत्र॒ ना॑वप्र॒भ्रंश॑नं॒ यत्र॑ हि॒मव॑त॒: शिर॑: । त॒त्रा॒मृत॑स्य॒ चक्ष॑णं॒ तत॒: कुष्ठो॑ अजायत ।
स कुष्ठो॑ वि॒श्वभे॑षजः सा॒कं सोमे॑न तिष्ठति ।
त॒क्मानं॒ सर्वं॑ नाश॒य सर्वा॑श्च यातु॒धान्य॑: ॥ ८ ॥
यं त्वा॒ वेद॒ पूर्व॒ इक्ष्वा॑को॒ यं वा॑ त्वा कुष्ठ का॒म्य॑: ।
यं वा॒ व॒सो यमा॒त्स्य॒स्तेना॑सि वि॒श्वभे॑षजः ॥ ९ ॥
शी॒र्ष॒लो॒कं तृ॒तीय॑कं सद॒न्दिर्य॑श्च हा॒य॒नः ।
त॒क्मानं॑ वि॒श्वधा॑वीर्या॒धरा॑ञ्चं॒ परा॑ सुव ॥ १० ॥ (३०२)

(४०) मेधा ।

१-४ ब्रह्मा । बृहस्पतिः, विश्वे देवाश्च । १ परानुष्टुप् त्रिष्टुप्, २ पुरःककुम्मत्युपरिष्टाद्बृहती; ३ बृहती गर्भा; ४ त्रिपदार्षी गायत्री ।

यन्मे छिद्रं मनसो यच्च वाचः सरस्वती मन्युमन्तं जगाम ।
विश्वैस्तद्देवैः सह संविदानः सं दधातु बृहस्पतिः ॥ १ ॥
मा न आपो मेधां मा ब्रह्म प्र मथिष्टन ।
सुष्यदा यूयं स्यन्दध्वमुपहूतोऽहं सुमेधा वर्चस्वी ॥ २ ॥
मा नो मेधां मा नो दीक्षां मा नो हिंसिष्टं यत्तपः ।
शिवा नः शं सन्त्वायुषे शिवा भवन्तु मातरः ॥ ३ ॥
या नः पीपरदश्विना ज्योतिष्मती तमस्तिरः ।
तामस्मे रासतामिषम् ॥ ४ ॥ (३०६)

(४१) राष्ट्रं बलमोजश्च ।

१ ब्रह्मा । तपः । त्रिष्टुप् ।

भद्रमिच्छन्त ऋषयः स्वर्विदस्तपो दीक्षामुपनिषेदुरग्रे ।
ततो राष्ट्रं बलमोजश्च जातं तदस्मै देवा उपसंनमन्तु ॥ १ ॥ (३०७)

(४२) ब्रह्मयज्ञः ।

१-४ ब्रह्मा । ब्रह्म । अनुष्टुप्; २ त्र्यवसाना ककुम्मती पथ्यापंक्तिः; ३ त्रिष्टुप्; ४ जगती ।

ब्रह्म होता ब्रह्म यज्ञा ब्रह्मणा स्वरवो मिताः ।
अध्वर्युर्ब्रह्मणो जातो ब्रह्मणोऽन्तर्हितं हविः ॥ १ ॥
ब्रह्म स्रुचो घृतवतीर्ब्रह्मणा वेदिरुद्धिता ।
ब्रह्म यज्ञस्य तत्त्वं च ऋत्विजो ये हविष्कृतः । शमिताय स्वाहा ॥ २ ॥
अंहोमुचे प्र भरे मनीषामा सुत्राव्णे सुमतिमावृणानः ।
इदमिन्द्र प्रति हव्यं गृभाय सत्याः सन्तु यजमानस्य कामाः ॥ ३ ॥
अंहोमुचं वृषभं यज्ञियानां विराजन्तं प्रथममध्वराणाम् ।
अपां नपातमश्विना हुवे धिय इन्द्रियेण त इन्द्रियं दत्तमोजः ॥ ४ ॥ (३११)

(४३) ब्रह्मा ।

१-८ ब्रह्मा । ब्रह्म, बहवो देवताः । त्र्यवसाना शंकुमती पथ्यापंक्तिः ।

यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह ।
अग्निर्मा तत्र नयत्वग्निर्मेधा दधातु मे । अग्नये स्वाहा ॥ १ ॥ (३१२)

यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह ।
वायुर्मा तत्र नयतु वायुः प्राणान्दधातु मे । वायवे स्वाहा ॥ २ ॥
यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह ।
सूर्यो मा तत्र नयतु चक्षुः सूर्यो दधातु मे । सूर्याय स्वाहा ॥ ३ ॥
यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह ।
चन्द्रो मा तत्र नयतु मनश्चन्द्रो दधातु मे । चन्द्राय स्वाहा ॥ ४ ॥
यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह ।
सोमो मा तत्र नयतु पयः सोमो दधातु मे । सोमाय स्वाहा ॥ ५ ॥
यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह ।
इन्द्रो मा तत्र नयतु बलमिन्द्रो दधातु मे । इन्द्राय स्वाहा ॥ ६ ॥
यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह ।
आपो मा तत्र नयन्त्वमृतं मोप तिष्ठतु । अद्भ्यः स्वाहा ॥ ७ ॥
यत्र ब्रह्मविदो यान्ति दीक्षया तपसा सह ।
ब्रह्मा मा तत्र नयतु ब्रह्मा ब्रह्म दधातु मे । ब्रह्मणे स्वाहा ॥ ८ ॥ (३१९)

(४४) भैषज्यम् ।

१-१० भृगुः । आञ्जनम्, ८-९ वरुणः । अनुष्टुप्; ४ चतुष्पदा शंकुमती उष्णिक्; ५ निचृद्विषमा त्रिपदा गायत्री ।

आयुषोऽसि प्रतरणं विप्रं भेषजमुच्यसे । तदाञ्जन त्वं शंताते शमापो अभयं कृतम् ॥ १ ॥
यो हरिमा जायान्योऽङ्गभेदो विसल्पकः । सर्वं ते यक्ष्ममङ्गेभ्यो बहिर्निर्हन्त्वाञ्जनम् ॥ २ ॥
आञ्जनं पृथिव्यां जातं भद्रं पुरुषजीवनम् । कृणोत्वप्रमायुकं रथजूतिमनागसम् ॥ ३ ॥
प्राण प्राणं त्रायस्वासो असवे मृड । निर्ऋते निर्ऋत्या नः पाशेभ्यो मुञ्च ॥ ४ ॥
सिन्धोर्गर्भोऽसि विद्युतां पुष्पम् । वातः प्राणः सूर्यश्चक्षुर्दिवस्पयः ॥ ५ ॥
देवाञ्जन त्रैककुदं परि मा पाहि विश्वतः । न त्वा तरन्त्योषधयो बाह्याः पर्वतीया उत ॥ ६ ॥
वीदं मध्यमवासृपद्रक्षोहामीवचातनः । अमीवाः सर्वाश्चातयन्नाशयदभिभा इतः ॥ ७ ॥
बह्वीदं राजन्वरुणानृतमाह पूरुषः । तस्मात्सहस्रवीर्य मुञ्च नः पर्यंहसः ॥ ८ ॥
यदापो अघ्न्या इति वरुणेति यदूचिम । तस्मात्सहस्रवीर्य मुञ्च नः पर्यंहसः ॥ ९ ॥
मित्रश्च त्वा वरुणश्चानुप्रेयतुराञ्जन । तौ त्वानुगत्य दूरं भोगाय पुनरोहतुः ॥ १० ॥ (३२९)

(४५) आञ्जनम्।

१-१० भृगुः। आञ्जनम्, मन्त्रोक्तदेवताः। १-२ अनुष्टुप्; ३, ५ त्रिष्टुप्; ६-१० एकावसाना महाबृहती (६ विराट्, ७-१० निचृत्)।

ऋणादृणमिव संनयन्कृत्यां कृत्याकृतो गृहम्।
चक्षुर्मन्त्रस्य दुर्हार्दः पृष्टीरपि शृणाञ्जन ॥ १ ॥
यदस्मासु दुष्वप्न्यं यद्गोषु यच्च नो गृहे।
अनामगस्तं च दुर्हार्दः प्रियः प्रति मुञ्चताम् ॥ २ ॥
अपामूर्ज ओजसो वावृधानमग्नेर्जातमधि जातवेदसः।
चतुर्वीरं पर्वतीयं यदाञ्जनं दिशः प्रदिशः करदिच्छिवास्ते ॥ ३ ॥
चतुर्वीरं बध्यत आञ्जनं ते सर्वा दिशो अभयास्ते भवन्तु।
ध्रुवस्तिष्ठासि सवितेव चार्य इमा विशो अभि हरन्तु ते बलिम् ॥ ४ ॥
आक्ष्वैकं मणिमेकं कृणुष्व स्नाह्येकेना पिबैकमेषाम्।
चतुर्वीरं नैर्ऋतेभ्यश्चतुर्भ्यो ग्राह्या बन्धेभ्यः परि पात्वस्मान् ॥ ५ ॥
अग्निर्माग्निनावतु प्राणायापानायायुषे वर्चस ओजसे तेजसे स्वस्तये सुभूतये स्वाहा ॥ ६ ॥
इन्द्रो मेन्द्रियेणावतु प्राणायापानायायुषे वर्चस ओजसे तेजसे स्वस्तये सुभूतये स्वाहा ॥ ७ ॥
सोमो मा सौम्येनावतु प्राणायापानायायुषे वर्चस ओजसे तेजसे स्वस्तये सुभूतये स्वाहा ॥ ८ ॥
भगो मा भगेनावतु प्राणायापानायायुषे वर्चस ओजसे तेजसे स्वस्तये सुभूतये स्वाहा ॥ ९ ॥
मरुतो मा गणैरवन्तु प्राणायापानायायुषे वर्चस ओजसे तेजसे स्वस्तये सुभूतये स्वाहा ॥१०॥(३३९)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

(४६) अस्तृतमणिः।

१-७ प्रजापतिः। अस्तृतमणिः। त्रिष्टुप्; १ पञ्चपदा ज्योतिष्मती त्रिष्टुप्; २ षट्पदा भुरिक्शक्वरी; ३, ७ पञ्चपदा पथ्यापंक्तिः ४ चतुष्पदा, ५ पञ्चपदा अतिशक्वरी; ६ पञ्चपदोष्णिग्गर्भा विराड् जगती।

[६] प्रजापतिष्ट्वा बध्नात्प्रथममस्तृतं वीर्याय कम्।
तत्ते बध्नाम्यायुषे वर्चस ओजसे च बलाय चास्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ १ ॥
ऊर्ध्वस्तिष्ठतु रक्षन्नप्रमादमस्तृतेमं मा त्वा दभन्पणयो यातुधानाः।
इन्द्र इव दस्यूनव धूनुष्व पृतन्यतः सर्वाञ्छत्रून्वि षहस्वास्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ २ ॥
शतं च न प्रहरन्तो निघ्नन्तो न तस्तिरे।
तस्मिन्निन्द्रः पर्यदत्त चक्षुः प्राणमथो बलमस्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ ३ ॥ (३४२)

इन्द्रस्य त्वा वर्मणा परि धापयामो यो देवानामधिराजो बभूव ।
पुनस्त्वा देवाः प्र णयन्तु सर्वेऽस्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ ४ ॥
अस्मिन्मणावेकशतं वीर्याणि सहस्रं प्राणा अस्मिन्नस्तृते ।
व्याघ्रः शत्रूनभि तिष्ठ सर्वान्यस्त्वा पृतन्यादधरः सो अस्त्वस्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ ५ ॥
घृतादुल्लुप्तो मधुमान्पयस्वान्त्सहस्रप्राणः शतयोनिर्वयोधाः ।
शंभूश्च मयोभूश्चोर्जस्वांश्च पयस्वांश्चास्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ ६ ॥
यथा त्वमुत्तरोऽसो असपत्नः सपत्नहा ।
सजातानामसद्वशी तथा त्वा सविता करदस्तृतस्त्वाभि रक्षतु ॥ ७ ॥ (३४६)

(४७) रात्रिः ।

१–९ गोपथः । रात्रिः । अनुष्टुप्, १ पथ्याबृहती, २ पञ्चपदानुष्टुब्गर्भा परातिजगती; ६ पुरस्ताद्बृहती; ७ त्र्यवसाना षट्पदा जगती ।

आ रात्रि पार्थिवं रजः पितुरप्रायि धामभिः ।
दिवः सदांसि बृहती वि तिष्ठस आ त्वेषं वर्तते तमः । ॥ १ ॥
न यस्याः पारं ददृशे न योयुवद्विश्वमस्यां नि विशते यदेजति ।
अरिष्टासस्त उर्वि तमस्वति रात्रि पारमशीमहि भद्रे पारमशीमहि ॥ २ ॥
ये ते रात्रि नृचक्षसो द्रष्टारो नवतिर्नव । अशीतिः सन्त्यष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः ॥ ३ ॥
षष्टिश्च षट् च रेवति पञ्चाशत्पञ्च सुम्नयि । चत्वारश्चत्वारिंशच्च त्रयस्त्रिंशच्च वाजिनि ॥ ४ ॥
द्वौ च ते विंशतिश्च ते रात्र्येकादशावमाः । तेभिर्नो अद्य पायुभिर्नु पाहि दुहितर्दिवः ॥ ५ ॥
रक्षा माकिर्नो अघशंस ईशत मा नो दुःशंस ईशत । मा नो अद्य गवां स्तेनो मावीनां वृक ईशत ॥ ६ ॥
माश्वानां भद्रे तस्करो मा नृणां यातुधान्यः ।
परमेभिः पथिभि स्तेनो धावतु तस्करः । परेण दत्वती रज्जुः परेणाघायुरर्षतु ॥ ७ ॥
अध रात्रि तृष्टधूममशीर्षाणमहिं कृणु । हनू वृकस्य जम्भयास्तेन तं द्रुपदे जहि ॥ ८ ॥
त्वयि रात्रि वसामसि स्वपिष्यामसि जागृहि । गोभ्यो नः शर्म यच्छाश्वेभ्यः पुरुषेभ्यः ॥ ९ ॥ (३५५)

(४८) रात्रिः ।

१–६ गोपथः । रात्रिः । अनुष्टुप्; १ त्रिपदार्षी गायत्री; २ त्रिपदा विराडनुष्टुप्; ३ बृहतीगर्भानुष्टुप्; ५ पथ्यापंक्तिः ।

अथो यानि च यस्मा ह यानि चान्तः परीणहि । तानि ते परि दद्मसि ॥ १ ॥
रात्रि मातरुषसे नः परि देहि । उषा नो अह्ने परि ददात्वहस्तुभ्यं विभावरि ॥ २ ॥ (३५७)

यत्किं चेदं पतयति यत्किं चेदं सरीसृपम् ।
यत्किं च पर्वतायासत्वं तस्मात्त्वं रात्रि पाहि नः ॥ ३ ॥
सा पश्चात्पाहि सा पुरः सोत्तरादधरादुत ।
गोपाय नो विभावरि स्तोतारस्त इह स्मसि ॥ ४ ॥
ये रात्रिमनुतिष्ठन्ति ये च भूतेषु जाग्रति ।
पशून्ये सर्वान्रक्षन्ति ते न आत्मसु जाग्रति ते नः पशुषु जाग्रति ॥ ५ ॥
वेद वै रात्रि ते नाम घृताची नाम वा असि ।
तां त्वां भरद्वाजो वेद सा नो वित्तेऽधि जाग्रति ॥ ६ ॥ (३६१)

(४९) रात्रिः ।

१–१० गोपथः, भरद्वाजश्च । रात्रिः । अनुष्टुप्; १—५, ८ त्रिष्टुप्; ६ आस्तार पंक्तिः; ७ पथ्यापंक्तिः; १० त्र्यव० षट्पदा जगती ।

इषिरा योषा युवतिर्दमूना रात्री देवस्य सवितुर्भगस्य ।
अश्वक्षभा सुहवा संभृतश्रीरा पप्रौ द्यावापृथिवी महित्वा ॥ १ ॥
अति विश्वान्यरुहद्गम्भीरो वर्षिष्ठमरुहन्त श्रविष्ठाः ।
उशती रात्र्यनु सा भद्राभि तिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः ॥ २ ॥
वर्ये वन्दे सुभगे सुजात आजगन्रात्रि सुमना इह स्याम् ।
अस्मांस्त्रायस्व नर्याणि जाता अथो यानि गव्यानि पुष्ट्या ॥ ३ ॥
सिंहस्य रात्र्युशती पींषस्य व्याघ्रस्य द्वीपिनो वर्च आ ददे ।
अश्वस्य ब्रध्नं पुरुषस्य मायुं पुरु रूपाणि कृणुषे विभाती ॥ ४ ॥
शिवां रात्रिमनुसूर्यं च हिमस्य माता सुहवा नो अस्तु ।
अस्य स्तोमस्य सुभगे नि बोध येन त्वा वन्दे विश्वासु दिक्षु ॥ ५ ॥
स्तोमस्य नो विभावरि रात्रि राजेव जोषसे ।
असाम सर्ववीरा भवाम सर्ववेदसो व्युच्छन्तीरनूषसः ॥ ६ ॥
शम्या ह नाम दधिषे मम दिप्सन्ति ये धना ।
रात्रीहि तानसुतपा य स्तेनो न विद्यते यत्पुनर्न विद्यते ॥ ७ ॥
भद्रासि रात्रि चमसो न विष्टो विष्वङ् गोरूपं युवतिर्बिभर्षि ।
चक्षुष्मती मे उशती वपूंषि प्रति त्वं दिव्या न क्षाममुक्थाः ॥ ८ ॥
यो अद्य स्तेन आयत्यघायुर्मर्त्यो रिपुः । रात्री तस्य प्रतीत्य प्र ग्रीवाः प्र शिरो हनत् ॥९॥ (३७०)

प्र पादौ न यथायति प्र हस्तौ न यथाशिषत् । यो मलिम्लुरुपायति स संपिष्टो अपायति ।
अपायति स्वपायति शुष्के स्थाणावपायति ॥१०॥ (३७१)

(५०) रात्रिः ।

१-७ गोपथः । रात्रिः । अनुष्टुप् ।

अध रात्रि तृष्टधूममशीर्षाणमहिं कृणु । अक्षौ वृकस्य निर्जह्यास्तेन तं द्रुपदे जहि ॥ १ ॥
ये ते रात्र्यनड्वाहस्तीक्ष्णशृङ्गाः स्वाशवः । तेभिर्नो अद्य पारयाति दुर्गाणि विश्वहा ॥ २ ॥
रात्रिंरात्रिमरिष्यन्तस्तरेम तन्वा वयम् । गम्भीरमप्लवा इव न तरेयुररातयः ॥ ३ ॥
यथा शाम्याकः प्रपतन्नपवान्नानुविद्यते । एवा रात्रि प्र पातय यो अस्माँ अभ्यघायति ॥ ४ ॥
अप स्तेनं वासो गोअजमुत तस्करम् । अथो यो अर्वतः शिरोऽभिधाय निनीषति ॥ ५ ॥
यदद्या रात्रि सुभगे विभजन्त्ययो वसु । यदेतदस्मान्भोजय यथेदन्यानुपायसि ॥ ६ ॥
उषसे नः परि देहि सर्वान्रात्र्यनागसः । उषा नो अह्ने आ भजादहस्तुभ्यं विभावरि ॥ ७ ॥ (३७८)

(५१) आत्मा ।

१-२ ब्रह्मा । १ आत्मा, २ सविता च । १ एकपदा ब्राह्मी अनुष्टुप्, २ त्रिपाद्यवमध्योष्णिक् ।

अयुतोऽहमयुतो म आत्मायुतं मे चक्षुरयुतं मे श्रोत्रमयुतो मे प्राणोऽयुतो
मेऽपानोऽयुतो मे व्यानोऽयुतोऽहं सर्वः ॥ १ ॥
देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यां प्रसूत आ रभे ॥ २ ॥ (३८०)

(५२) कामः ।

१-५ ब्रह्मा । कामः । त्रिष्टुप्, ३ चतुष्पादुष्णिक्; ५ उपरिष्टाद् बृहती ।

कामस्तदग्रे समवर्तत मनसो रेतः प्रथमं यदासीत् ।
स काम कामेन बृहता सयोनी रायस्पोषं यजमानाय धेहि ॥ १ ॥
त्वं काम सहसासि प्रतिष्ठितो विभुर्विभावा सख आ सखीयते ।
त्वमुग्रः पृतनासु सासहिः सह ओजो यजमानाय धेहि । ॥ २ ॥
दूराच्चकमानाय प्रतिपाणायाक्षये । आस्मा अशृण्वन्नाशाः कामेनाजनयन्त्स्वः ॥ ३ ॥
कामेन मा काम आगन्हृदयाद्धृदयं परि । यदमीषामदो मनस्तदैतूप मामिह ॥ ४ ॥
यत्काम कामयमाना इदं कृण्मसि ते हविः ।
तन्नः सर्वं समृध्यतामथैतस्य हविषो वीहि स्वाहा ॥ ५ ॥ (३८५)

(५३) कालः ।

१-१० भृगुः । कालः । अनुष्टुप्; १-४ त्रिष्टुप्, ५ निचृत् पुरस्ताद्बृहती ।

कालो अश्वो वहति सप्तरश्मिः सहस्राक्षो अजरो भूरिरेताः ।
तमा रोहन्ति कवयो विपश्चितस्तस्य चक्रा भुवनानि विश्वा ॥ १ ॥

सप्त चक्रान्वहति काल एष सप्तास्य नाभीरमृतं न्वक्षः ।
स इमा विश्वा भुवनान्यञ्जत्कालः स ईयते प्रथमो नु देवः ॥ २ ॥

पूर्णः कुम्भोऽधि काल आहितस्तं वै पश्यामो बहुधा नु सन्तः ।
स इमा विश्वा भुवनानि प्रत्यङ्कालं तमाहुः परमे व्योमन् ॥ ३ ॥

स एव सं भुवनान्याभरत्स एव सं भुवनानि पर्यैत् ।
पिता सन्नभवत्पुत्र एषां तस्माद्वै नान्यत्परमस्ति तेजः ॥ ४ ॥

कालोऽमूं दिवमजनयत्काल इमाः पृथिवीरुत । काले ह भूतं भव्यं चेषितं ह वि तिष्ठते ॥ ५ ॥
कालो भूतिमसृजत काले तपति सूर्यः । काले ह विश्वा भूतानि काले चक्षुर्वि पश्यति ॥६॥
काले मनः काले प्राणः काले नाम समाहितम् । कालेन सर्वा नन्दन्त्यागतेन प्रजा इमाः ॥ ७ ॥
काले तपः काले ज्येष्ठं काले ब्रह्म समाहितम् । कालो ह सर्वस्येश्वरो यः पितासीत्प्रजापतेः ॥ ८ ॥
तेनेषितं तेन जातं तदु तस्मिन्प्रतिष्ठितम् । कालो ह ब्रह्म भूत्वा बिभर्ति परमेष्ठिनम् ॥ ९ ॥
कालः प्रजा असृजत कालो अग्रे प्रजापतिम् । स्वयंभूः कश्यपः कालात्तपः कालादजायत ॥१०॥
(३९९)

(५४) कालः ।

१-५ भृगुः । कालः । अनुष्टुप्, २ त्रिपदार्षी गायत्री; ५ त्र्यवसाना षट्पदा विराडष्टिः ।

कालादापः समभवन्कालाद्ब्रह्म तपो दिशः । कालेनोदेति सूर्यः काले नि विशते पुनः ॥ १ ॥
कालेन वातः पवते कालेन पृथिवी मही । द्यौर्मही काल आहिता ॥ २ ॥
कालो ह भूतं भव्यं च पुत्रो अजनयत्पुरा । कालादृचः समभवन्यजुः कालादजायत ॥ ३ ॥
कालो यज्ञं समैरयद्देवेभ्यो भागमक्षितम् । काले गन्धर्वाप्सरसः काले लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥४॥

कालेऽयमङ्गिरा देवोऽथर्वा चाधि तिष्ठतः ।
इमं च लोकं परमं च लोकं पुण्यांश्च लोकान्विधृतीश्च पुण्याः ।
सर्वांल्लोकानभिजित्य ब्रह्मणा कालः स ईयते परमो नु देवः ॥ ५ ॥ (४००)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

(५५) रायस्पोषप्राप्तिः ।

१-६ भृगुः । अग्निः । त्रिष्टुप्; २ आस्तारपंक्तिः ५ त्र्यवसाना पंचपदा पुरस्ताज्ज्योतिष्मती ।

[७] रात्रिंरात्रिमप्रयातं भरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमस्मै ।
रायस्पोषेण समिषा मदन्तो मा ते अग्ने प्रतिवेशा रिषाम ॥ १ ॥
या ते वसोर्वात इषुः सा त एषा तया नो मृड ।
रायस्पोषेण समिषा मदन्तो मा ते अग्ने प्रतिवेशा रिषाम ॥ २ ॥
सायंसायं गृहपतिर्नो अग्निः प्रातःप्रातः सौमनसस्य दाता ।
वसोर्वसोर्वसुदान एधि वयं त्वेन्धानास्तन्वं पुषेम ॥ ३ ॥
प्रातःप्रातर्गृहपतिर्नो अग्निः सायंसायं सौमनसस्य दाता ।
वसोर्वसोर्वसुदान एधीन्धानास्त्वा शतंहिमा ऋधेम ॥ ४ ॥
अपश्चा दग्धान्नस्य भूयासम् । अन्नादायान्नपतये रुद्राय नमो अग्नये ।
सभ्यः सभां मे पाहि ये च सभ्याः सभासदः ॥ ५ ॥
त्वमिन्द्रा पुरुहूत विश्वमायुर्व्यश्नवत् ।
अहरहर्बलिमित्ते हरन्तोऽश्वायेव तिष्ठते घासमग्ने ॥ ६ ॥ (४०६)

(५६) दुष्वप्ननाशनम् ।

१-६ यमः । दुष्वप्ननाशनम् । त्रिष्टुप् ।

यमस्य लोकादध्या बभूविथ प्रमदा मर्त्यान्प्र युनक्षि धीरः ।
एकाकिना सरथं यासि विद्वान्त्स्वप्नं मिमानो असुरस्य योनौ ॥ १ ॥
बन्धस्त्वाग्रे विश्वचया अपश्यत्पुरा रात्र्या जनितोरेके अह्नि ।
ततः स्वप्नेदमध्या बभूविथ भिषग्भ्यो रूपमपगूहमानः ॥ २ ॥
बृहद्गावासुरेभ्योऽधि देवानुपावर्तत महिमानमिच्छन् ।
तस्मै स्वप्नाय दधुराधिपत्यं त्रयस्त्रिंशासः स्वरानशानाः ॥ ३ ॥
नैतां विदुः पितरो नोत देवा येषां जल्पिश्चरत्यन्तरेदम् ।
त्रिते स्वप्नमदधुराप्त्ये नर आदित्यासो वरुणेनानुशिष्टाः ॥ ४ ॥
यस्य क्रूरमभजन्त दुष्कृतोऽस्वप्नेन सुकृतः पुण्यमायुः ।
स्वर्मदसि परमेण बन्धुना तप्यमानस्य मनसोऽधि जज्ञिषे ॥ ५ ॥
विद्म ते सर्वाः परिजाः पुरस्ताद्विद्म स्वप्न यो अधिपा इहा ते ।
यशस्विनो नो यशसेह पाह्याराद् द्विषेभिरप याहि दूरम् ॥ ६ ॥ (४१२)

(५७) दुष्वप्ननाशनम् ।

१–५ यमः । दुष्वप्ननाशनम् । १ अनुष्टुप्; २–३ त्रिष्टुप् (त्र्यवसाना); ४ उष्णिग्बृहतीगर्भा विराट् शक्वरी; ५ त्र्यवसाना पंचपदा परशाक्वरातिजगती ।

यथा कुलां यथा शुफं यथर्णं संनयन्ति ।
एवा दुष्वप्न्यं सर्वमप्रिये सं नयामसि ॥ १ ॥
सं राजानो अगुः समृणान्यगुः सं कुष्ठा अगुः सं कुला अगुः ।
समस्मासु यद्दुष्वप्न्यं निर्द्विषते दुष्वप्न्यं सुवाम ॥ २ ॥
देवानां पत्नीनां गर्भ यमस्य कर यो भद्रः स्वप्न ।
स मम यः पापस्तद् द्विषते प्र हिंण्मः। मा तृष्टानामसि कृष्णशकुनेर्मुखम् ॥३॥
तं त्वा स्वप्न तथा सं विंद्म स त्वं स्वप्नाश्व इव कायमश्व इव नीनाहम् ।
अनास्माकं देवपीयुं पियारुं वप यदस्मासु दुष्वप्न्यं यद्गोषु यच्च नो गृहे ॥ ४ ॥
अनास्माकस्तद्देवपीयुः पियारुर्निष्कमिव प्रति मुञ्चताम् ।
नवारत्नीनपमया अस्माकं ततः परि ।
दुष्वप्न्यं सर्वं द्विषते निर्दयामसि ॥ ५ ॥ (४१७)

(५८) यज्ञः ।

१–६ ब्रह्मा । यज्ञः, बहवो देवताश्च । त्रिष्टुप्, २ पुरोऽनुष्टुप्; ३ चतुष्पदातिशक्वरी; ५ भुरिक् ।

घृतस्य जूतिः समना सदेवा संवत्सरं हविषा वर्धयन्ती ।
श्रोत्रं चक्षुः प्राणोच्छिन्नो नो अस्त्वच्छिन्ना वयमायुषो वर्चसः ॥ १ ॥
उपास्मान्प्राणो ह्वयतामुप वयं प्राणं हवामहे ।
वर्चो जग्राह पृथिव्यन्तरिक्षं वर्चः सोमो बृहस्पतिर्विधत्ता ॥ २ ॥
वर्चसो द्यावापृथिवी संग्रहणी बभूवथुर्वर्चो गृहीत्वा पृथिवीमनु सं चरेम ।
यशसं गावो गोपतिमुप तिष्ठन्त्यायतीर्यशो गृहीत्वा पृथिवीमनु सं चरेम ॥ ३ ॥
व्रजं कृणुध्वं स हि वो नृपाणो वर्मा सीव्यध्वं बहुला पृथूनि ।
पुरः कृणुध्वमायसीरधृष्टा मा वः सुस्रोचमसो दृंहता तम् ॥ ४ ॥
यज्ञस्य चक्षुः प्रभृतिर्मुखं च वाचा श्रोत्रेण मनसा जुहोमि ।
इमं यज्ञं विततं विश्वकर्मणा देवा यन्तु सुमनस्यमानाः ॥ ५ ॥
ये देवानामृत्विजो ये च यज्ञिया येभ्यो हव्यं क्रियते भागधेयम् ।
इमं यज्ञं सह पत्नीभिरेत्य यावन्तो देवास्तविषा मादयन्ताम् ॥ ६ ॥ (४२३)

(५९) यज्ञः ।

१-३ ब्रह्मा । अग्निः । त्रिष्टुप्; १ गायत्री ।

त्वम॑ग्ने व्रत॒पा अ॑सि दे॒व आ मर्त्ये॒ष्वा । त्वं य॒ज्ञेष्वीड्यः ॥ १ ॥
यद्वो॑ व॒यं प्र॑मि॒नाम॑ व्र॒तानि॑ वि॒दुषां॑ देवा॒ अवि॑दुष्टरासः ।
अ॒ग्निष्टद्वि॒श्वादा पृ॑णातु वि॒द्वान्त्सोम॑स्य यो ब्रा॑ह्म॒णाँ आ॑वि॒वेश॑ ॥ २ ॥
आ दे॒वाना॒मपि॒ पन्था॑मगन्म॒ यच्छ॒क्नवा॑म॒ तद॑नु॒प्रवो॑ढुम् ।
अ॒ग्निर्वि॒द्वान्त्स य॑जा॒त्स इद्धोता॒ सो॒ऽध्व॒रान्त्स ऋ॒तून्क॑ल्पयाति ॥ ३ ॥ (४२६)

(६०) अङ्गानि

१-२ ब्रह्मा । वाक्, अंगानि च । १ पथ्या बृहती; २ ककुम्मती पुर उष्णिक् ।

वा॒ङ्म॑ आ॒सन्न॒सोः प्रा॒णश्च॒क्षुर॒क्ष्णोः श्रोत्रं॒ कर्ण॑योः ।
अप॑लि॒ताः केशा॒ अशो॑णा॒ दन्ता॑ ब॒हु बा॒ह्वोर्बल॑म् ॥ १ ॥
ऊ॒र्वोरोजो॒ जङ्घ॑योर्ज॒वः पाद॑योः । प्र॒ति॒ष्ठा अरि॑ष्टानि॒ मे सर्वा॒त्मानि॑भृष्टः ॥ २ ॥ (४२८)

(६१) पूर्णायुः ।

१ ब्रह्मा । ब्रह्मणस्पतिः । विराट् पथ्याबृहती ।

त॒नूस्त॒न्वा॑ मे सहे द॒तः सर्व॒मायु॑रशीय । स्यो॒नं मे॑ सीद पु॒रुः पृ॑णस्व॒ पव॑मानः स्व॒र्गे ॥१॥ (४२९)

(६२) सर्वप्रियत्वम् ।

१ ब्रह्मा । ब्रह्मणस्पतिः । अनुष्टुप् ।

प्रि॒यं मा॑ कृणु दे॒वेषु॑ प्रि॒यं राज॑सु मा कृणु । प्रि॒यं सर्व॑स्य॒ पश्य॑त उ॒त शू॒द्र उ॒तार्ये॑ ॥ १ ॥ (४३०)

(६३) आयुर्वर्धनम् ।

१ ब्रह्मा । ब्रह्मणस्पतिः । विराडुपरिष्टाद्बृहती ।

उत्ति॑ष्ठ ब्रह्मणस्पते दे॒वान्य॒ज्ञेन॑ बोधय । आयुः॑ प्रा॒णं प्र॒जां प॒शून्की॒र्तिं यज॑मानं च वर्धय ॥१॥ (४३१)

(६४) दीर्घायुत्वम् ।

१-४ ब्रह्मा । अग्निः । अनुष्टुप् ।

अग्ने॑ स॒मिध॒माहा॑र्षं बृह॒ते जा॒तवे॑दसे । स मे॑ श्र॒द्धां च॑ मे॒धां च॑ जा॒तवे॑दाः॒ प्र य॑च्छतु ॥ १ ॥
इ॒ध्मेन॑ त्वा जातवेदः स॒मिधा॑ वर्धयामसि । त॒था त्वम॒स्मान्व॑र्धय प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च ॥ २ ॥
यद॑ग्ने॒ यानि॒ कानि॑ चि॒दा ते॒ दारू॑णि द॒ध्मसि॑ । सर्वं॒ तद॑स्तु मे शि॒वं तज्जु॑षस्व यविष्ठ्य ॥ ३ ॥
ए॒तास्ते॑ अग्ने स॒मिध॒स्त्वमि॒द्धः स॒मिद्भ॑व । आयु॑र॒स्मासु॑ धेह्यमृत॒त्वमा॑चा॒र्या॑य ॥४॥ (४३५)

(६५) अवनम् ।

१ ब्रह्मा । जातवेदा सूर्यश्च । जगती ।

हरिः सुपर्णो दिवमारुहोऽर्चिषा ये त्वा दिप्सन्ति दिवमुत्पतन्तम् ।
अव तां जहि हरसा जातवेदोऽबिभ्यदुग्रोऽर्चिषा दिवमा रोह सूर्य ॥ १ ॥ (४३६)

(६६) असुरक्षयणम् ।

१ ब्रह्मा । जातवेदाः सूर्यो वज्रश्च । अति जगती ।

अयोजाला असुरा मायिनोऽयस्मयैः पाशैरङ्किनो ये चरन्ति ।
तांस्ते रन्धयामि हरसा जातवेदः सहस्रऋष्टिः सपत्नान्प्रमृणन्पाहि वज्रः ॥ १ ॥ (४३७)

(६७) दीर्घायुत्वम् ।

१-८ ब्रह्मा । सूर्यः । प्रजापत्या गायत्री ।

पश्येम शरदः शतम् ॥ १ ॥ जीवेम शरदः शतम् ॥ २ ॥
बुध्येम शरदः शतम् ॥ ३ ॥ रोहेम शरदः शतम् ॥ ४ ॥
पूषेम शरदः शतम् ॥ ५ ॥ भवेम शरदः शतम् ॥ ६ ॥
भूयेम शरदः शतम् ॥ ७ ॥ भूयसीः शरदः शतात् ॥ ८ ॥ (४४५)

(६८) वेदोक्तं कर्म ।

१ ब्रह्मा । कर्म । अनुष्टुप् ।

अव्यसश्च व्यचसश्च बिलं वि ष्यामि मायया ।
ताभ्यामुद्धृत्य वेदमथ कर्माणि कृण्महे ॥ १ ॥ (४४६)

(६९) आपः ।

१-४ ब्रह्मा । आपः । १ आसुर्यनुष्टुप्; २ साम्न्यनुष्टुप्; ३ आसुरी गायत्री; ४ साम्न्युष्णिक् ।

जीवा स्थ जीव्यासं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥ १ ॥
उपजीवा स्थोप जीव्यासं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥ २ ॥
संजीवा स्थ सं जीव्यासं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥ ३ ॥
जीवला स्थ जीव्यासं सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥ ४ ॥ (४५०)

(७०) पूर्णायुः ।

१ ब्रह्मा । इन्द्रसूर्यादयः । गायत्री ।

इन्द्र जीव सूर्य जीव देवा जीवा जीव्यासमहम् । सर्वमायुर्जीव्यासम् ॥ १ ॥ (४५१)

(७१) वेदमाता ।

१ ब्रह्मा । गायत्री । त्र्यवसाना पञ्चपदातिजगती ।

स्तुता मया वरदा वेदमाता प्र चोदयन्तां पावमानी द्विजानाम् ।
आयुः प्राणं प्रजां पशुं कीर्तिं द्रविणं ब्रह्मवर्चसम् । मह्यं दत्त्वा व्रजत ब्रह्मलोकम् ॥ १ ॥ (४५२)

(७२) परमात्मा ।

१ भृग्वङ्गिरा ब्रह्मा । परमात्मा देवाश्च । त्रिष्टुप् ।

यस्मात्कोशादुदभराम वेदं तस्मिन्नन्तरव दध्म एनम् ।
कृतमिष्टं ब्रह्मणो वीर्येण तेन मा देवास्तपसावतेह ॥ १ ॥ (४५३)

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥ ७ ॥
[इति पंचत्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥३५॥]

॥ इत्येकोनविंशं काण्डं समाप्तम् ॥

मन्त्रसंख्या—

अष्टादशकाण्डस्यान्तपर्यन्तं—	४५६६
एकोनविंशतितमकाण्डस्य …	४५३
सर्वयोगः	५०१९

विंशं काण्डम् ।

(१)

(१-३) १ विश्वामित्रः, २ गोतमः, ३ विरूपः । १ इन्द्रः, २ मरुतः, ३ अग्निः । गायत्री ।

[अथ षड्त्रिंशतितमः प्रपाठकः ॥ ३६ ॥]

[१] इन्द्रं त्वा वृषभं वयं सुते सोमें हवामहे । स पाहि मध्वो अन्धसः ॥ १ ॥
मरुतो यस्य हि क्षयें पाथा दिवो विमहसः । स सुगोपातमो जनः ॥ २ ॥
उक्षान्नाय वशान्नाय सोमपृष्ठाय वेधसें । स्तोमैर्विधेमाग्नयें ॥ ३ ॥ (३)

(२)

१-४ (गृत्समदो मेधातिथिर्वा?) । १ मरुतः, २ अग्निः, ३ इन्द्रः, ४ द्रविणोदाः । १-२ विराड् गायत्री; ३ आर्च्युष्णिक् ; ४ साम्नी त्रिष्टुप् ।

मरुतः पोत्रात्सुष्टुभः स्वर्कादृतुना सोमं पिबतु ॥ १ ॥
अग्निराग्नींध्रात्सुष्टुभः स्वर्कादृतुना सोमं पिबतु ॥ २ ॥
इन्द्रो ब्रह्मा ब्राह्मणात्सुष्टुभः स्वर्कादृतुना सोमं पिबतु ॥ ३ ॥
देवो द्रविणोदाः पोत्रात्सुष्टुभः स्वर्कादृतुना सोमं पिबतु ॥ ४ ॥ (७)

(३)

१-३ इरिम्बिठिः । इन्द्रः । गायत्री ।

आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमम् । एदं बर्हिः सदो मम ॥ १ ॥
आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु ॥ २ ॥
ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥ ३ ॥ (१०)

(४)

१-३ इरिम्बिठिः । इन्द्रः । गायत्री ।

आ नो याहि सुतावतोऽस्माकं सुष्टुतिरुप । पिबा सु शिप्रिन्नन्धसः ॥ १ ॥
आ ते सिञ्चामि कुक्ष्योरनु गात्रा वि धावतु । गृभाय जिह्वया मधु ॥ २ ॥
स्वादुष्टे अस्तु संसुदे मधुमान्तन्वे३ तव । सोमः शमस्तु ते हृदे ॥ ३ ॥ (१३)

(५)

१-७ इरिम्बिठिः । इन्द्रः । गायत्री ।

अयमु त्वा विचर्षणे जनीरिवाभि संवृतः । प्र सोम इन्द्र सर्पतु ॥ १ ॥ (१४)

तुविग्रीवो वपोदरः सुबाहुरन्धसो मदे । इन्द्रो वृत्राणि जिघ्नते ॥ २ ॥
इन्द्र प्रेहि पुरस्त्वं विश्वस्येशान ओजसा । वृत्राणि वृत्रहं जहि ॥ ३ ॥
दीर्घस्ते अस्त्वङ्कुशो येना वसु प्रयच्छसि । यजमानाय सुन्वते ॥ ४ ॥
अयं त इन्द्र सोमो निपूतो अधि बर्हिषि । एहीमस्य द्रवा पिब ॥ ५ ॥
शाचिगो शाचिपूजनायं रणाय ते सुतः । आखण्डल प्र हूयसे ॥ ६ ॥
यस्ते शृङ्गवृषो नपात्प्रणपात्कुण्डपाय्यः । न्यस्मिन्दध्र आ मनः ॥ ७ ॥ (२०)

(६)

१-९ विश्वामित्रः । इन्द्रः । गायत्री ।

इन्द्र त्वा वृषभं वयं सुते सोमे हवामहे । स पाहि मध्वो अन्धसः॥ १ ॥
इन्द्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्य पुरुष्टुत । पिबा वृषस्व तातृपिम् ॥ २ ॥
इन्द्र प्र णो धितावानं यज्ञं विश्वेभिर्देवेभिः । तिर स्तवान विश्पते ॥ ३ ॥
इन्द्र सोमाः सुता इमे तव प्र यन्ति सत्पते । क्षयं चन्द्रास इन्दवः ॥ ४ ॥
दधिष्वा जठरे सुतं सोममिन्द्र वरेण्यम् । तव द्युक्षास इन्दवः ॥ ५ ॥
गिर्वणः पाहि नः सुतं मधोर्धाराभिरज्यसे । इन्द्र त्वादातमिद्यशः ॥ ६ ॥
अभि द्युम्नानि वनिन इन्द्रं सचन्ते अक्षिता । पीत्वी सोमस्य वावृधे॥ ७ ॥
अर्वावतो न आ गहि परावतश्च वृत्रहन् । इमा जुषस्व नो गिरः ॥ ८ ॥
यदन्तरा परावतमर्वावतं च हूयसे । इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ९ ॥ (२९)

(७)

१-३ सुकक्षः, ४ विश्वामित्रः । इन्द्रः । गायत्री ।

उद्घेदभि श्रुतामघं वृषभं नर्यापसम् । अस्तारमेषि सूर्य ॥ १ ॥
नव यो नवतिं पुरो बिभेद बाह्वोजसा । अहिं च वृत्रहावधीत् ॥ २ ॥
स न इन्द्रः शिवः सखाश्वावद्गोमद्यवमत् । उरुधारेव दोहते ॥ ३ ॥
इन्द्र क्रतुविदं सुतं सोमं हर्य पुरुष्टुत । पिबा वृषस्व तातृपिम् ॥ ४ ॥ (३३)

(८)

(१-३) १ भरद्वाजः, २ कुत्सः, ३ विश्वामित्रः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

एवा पाहि प्रत्नथा मन्दतु त्वा श्रुधि ब्रह्म वावृधस्वोत गीर्भिः ।
आविः सूर्यं कृणुहि पीपिहीषो जहि शत्रूँरभि गा इन्द्र तृन्धि ॥ १ ॥ (३४)

अर्वाङेहि सोमकामं त्वाहुरयं सुतस्तस्य पिबा मदाय ।
उरुव्यचा जठर आ वृषस्व पितेव नः शृणुहि हूयमानः　　　　॥ २ ॥
आपूर्णो अस्य कलशः स्वाहा सेक्तेव कोशं सिसिचे पिबध्यै ।
समु प्रिया आववृत्रन्मदाय प्रदक्षिणिदभि सोमास इन्द्रम्　　　　॥ ३ ॥　　(३९)

(९)

(१-४) १-२ नोधाः; ३-४ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । १-२ त्रिष्टुप्; ३-४ प्रगाथः (बृहती + सतोबृहती) ।

तं वो दस्ममृतीषहं वसोर्मन्दानमन्धसः ।
अभि वत्सं न स्वसरेषु धेनव इन्द्रं गीर्भिर्नवामहे　　　　॥ १ ॥
द्युक्षं सुदानुं तविषीभिरावृतं गिरिं न पुरुभोजसम् ।
क्षुमन्तं वाजं शतिनं सहस्रिणं मक्षू गोमन्तमीमहे　　　　॥ २ ॥
तत्त्वा यामि सुवीर्यं तद्ब्रह्म पूर्वचित्तये ।
येना यतिभ्यो भृगवे धने हिते येन प्रस्कण्वमाविथ　　　　॥ ३ ॥
येना समुद्रमसृजो महीरपस्तदिन्द्र वृष्णि ते शवः ।
सद्यः सो अस्य महिमा न संनशे यं क्षोणीरनुचक्रदे　　　　॥ ४ ॥　　(४०)

(१०)

१-२ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । प्रगाथः (बृहती + सतोबृहती) ।

उदु त्ये मधुमत्तमा गिर स्तोमास ईरते ।
सत्राजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयन्तो रथा इव　　　　॥ १ ॥
कण्वा इव भृगवः सूर्या इव विश्वमिद्धीतमानशुः ।
इन्द्रं स्तोमेभिर्महयन्त आयवः प्रियमेधासो अस्वरन्　　　　॥ २ ॥　　(४२)

(११)

१-११ विश्वामित्रः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

इन्द्रः पूर्भिदातिरद्दासमर्कैर्विदद्वसुर्दयमानो वि शत्रून् ।
ब्रह्मजूतस्तन्वा वावृधानो भूरिदात्र आपृणद्रोदसी उभे　　　　॥ १ ॥
मखस्य ते तविषस्य प्र जूतिमियर्मि वाचममृताय भूषन् ।
इन्द्र क्षितीनामसि मानुषीणां विशां दैवीनामुत पूर्वयावा　　　　॥ २ ॥　　(४४)

इन्द्रो वृत्रमवृणोच्छर्धनीतिः प्र मायिनाममिनाद्वर्पणीतिः ।
अहन्व्यंसमुशधग्वनेष्वाविर्धेना अकृणोद्राम्याणाम् ॥ ३ ॥

इन्द्रः स्वर्षा जनयन्नहानि जिगायोशिग्भिः पृतना अभिष्टिः ।
प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नामविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय ॥ ४ ॥

इन्द्रस्तुजो बर्हणा आ विवेश नृवद्दधानो नर्या पुरूणि ।
अचेतयद्धिय इमा जरित्रे प्रेमं वर्णमतिरच्छुक्रमासाम् ॥ ५ ॥

महो महानि पनयन्त्यस्येन्द्रस्य कर्म सुकृता पुरूणि ।
वृजनेन वृजिनान्त्सं पिपेष मायाभिर्दस्यूँरभिभूत्योजाः ॥ ६ ॥

युधेन्द्रो मह्ना वरिवश्चकार देवेभ्यः सत्पतिश्चर्षणिप्राः ।
विवस्वतः सदने अस्य तानि विप्रा उक्थेभिः कवयो गृणन्ति ॥ ७ ॥

सत्रासाहं वरेण्यं सहोदां ससवांसं स्वरपश्च देवीः ।
ससान यः पृथिवीं द्यामुतेमामिन्द्रं मदन्त्यनु धीरणासः ॥ ८ ॥

ससानात्याँ उत सूर्यं ससानेन्द्रः ससान पुरुभोजसं गाम् ।
हिरण्ययमुत भोगं ससान हत्वी दस्यून्प्रार्यं वर्णमावत् ॥ ९ ॥

इन्द्र ओषधीरसनोदहानि वनस्पतींरसनोदन्तरिक्षम् ।
बिभेद वलं नुनुदे विवाचोऽथाभवद्दमिताभिक्रतूनाम् ॥१०॥

शुनं हुवेम मघवानमिन्द्रमस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ ।
शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु घ्नन्तं वृत्राणि संजितं धनानाम् ॥११॥ (५३)

(१२)

(१-७) १-६ वसिष्ठः, ७ अत्रिः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

उदु ब्रह्माण्यैरत श्रवस्येन्द्रं समर्ये महया वसिष्ठ ।
आ यो विश्वानि शवसा ततानोपश्रोता म ईवतो वचांसि ॥ १ ॥

अयामि घोष इन्द्र देवजामिरिरज्यन्त यच्छुरुधो विवाचि ।
नहि स्वमायुश्चिकिते जनेषु तानीदंहांस्यति पर्ष्यस्मान् ॥ २ ॥

युजे रथं गवेषणं हरिभ्यामुप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः ।
वि बाधिष्ट स्य रोदसी महित्वेन्द्रो वृत्राण्यप्रती जघन्वान् ॥ ३ ॥ (५६)

आपश्चित्पिप्यु स्तर्यो३ न गावो नक्षन्नृतं जरितारस्त इन्द्र ।
याहि वायुर्न नियुतो नो अच्छा त्वं हि धीभिर्दयसे वि वाजान् ॥ ४ ॥
ते त्वा मदा इन्द्र मादयन्तु शुष्मिणं तुविराधसं जरित्रे ।
एको देवत्रा दयसे हि मर्तानस्मिञ्छूर सवने मादयस्व ॥ ५ ॥
एवेदिन्द्रं वृषणं वज्रबाहुं वसिष्ठासो अभ्यर्चन्त्यर्कैः ।
स न स्तुतो वीरवद्धातु गोमद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ६ ॥
ऋजीषी वज्री वृषभस्तुराषाट्छुष्मी राजा वृत्रहा सोमपावा ।
युक्त्वा हरिभ्यामुप यासदर्वाङ्माध्यंदिने सवने मत्सदिन्द्रः ॥ ७ ॥ (६०)

(१३)

(१-४) १ वामदेवः, २ गोतमः, ३ कुत्सः, ४ विश्वामित्रः । १ इन्द्राबृहस्पती, २ मरुतः, ३-४ अग्निः ।
१-३ जगती, ४ त्रिष्टुप् ।

इन्द्रश्च सोमं पिबतं बृहस्पतेऽस्मिन्यज्ञे मन्दसाना वृषण्वसू ।
आ वां विशन्त्विन्दवः स्वाभुवोऽस्मे रयिं सर्ववीरं नि यच्छतम् ॥ १ ॥
आ वो वहन्तु सप्तयो रघुष्यदो रघुपत्वानः प्र जिगात बाहुभिः ।
सीदता बर्हिरुरु वः सदस्कृतं मादयध्वं मरुतो मध्वो अन्धसः ॥ २ ॥
इमं स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव सं महेमा मनीषया ।
भद्रा हि नः प्रमतिरस्य संसद्यग्ने सख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ ३ ॥
ऐभिरग्ने सरथं याह्यर्वाङ् नानारथं वा विभवो ह्यश्वाः ।
पत्नीवतस्त्रिंशतं त्रींश्च देवाननुष्वधमा वह मादयस्व ॥ ४ ॥ (६४)

॥ इति प्रथमोऽनुवाकः ॥ १ ॥

(१४)

१-४ सौभरिः । इन्द्रः । प्रगाथः (विषमा ककुप्+ समा सतोबृहती)

[२] वयमु त्वामपूर्व्य स्थूरं न कच्चिद्भरन्तोऽवस्यवः । वाजे चित्रं हवामहे ॥ १ ॥
उप त्वा कर्मन्नूतये स नो युवोग्रश्चक्राम यो धृषत् ।
त्वामिद्ध्यवितारं ववृमहे सखाय इन्द्र सानसिम् ॥ २ ॥
यो न इदमिदं पुरा प्र वस्य आनिनाय तमु व स्तुषे । सखाय इन्द्रमूतये ॥ ३ ॥
हर्यश्वं सत्पतिं चर्षणीसहं स हि ष्मा यो अमन्दत ।
आ तु नः स वयति गव्यमश्व्यं स्तोतृभ्यो मघवा शतम् ॥ ४ ॥ (६८)

(१५)

१-६ गोतमः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

प्र मंहिष्ठाय बृहते बृहद्रये सत्यशुष्माय तवसे मतिं भरे ।
अपामिव प्रवणे यस्य दुर्धरं राधो विश्वायु शवसे अपावृतम् ॥ १ ॥
अध ते विश्वमनु हासदिष्टय आपो निम्नेव सवना हविष्मतः ।
यत्पर्वते न समशीत हर्यत इन्द्रस्य वज्रः श्नथिता हिरण्ययः ॥ २ ॥
अस्मै भीमाय नमसा समध्वर उषो न शुभ्र आ भरा पनीयसे ।
यस्य धाम श्रवसे नामेन्द्रियं ज्योतिरकारि हरितो नायसे ॥ ३ ॥
इमे त इन्द्र ते वयं पुरुष्टुत ये त्वारभ्य चरामसि प्रभूवसो ।
नहि त्वदन्यो गिर्वणो गिरः सघत्क्षोणीरिव प्रति नो हर्य तद्वचः ॥ ४ ॥
भूरि त इन्द्र वीर्यं१ तव स्मस्यस्य स्तोतुर्मघवन्काममा पृण ।
अनु ते द्यौर्बृहती वीर्यं मम इयं च ते पृथिवी नेम ओजसे ॥ ५ ॥
त्वं तमिन्द्र पर्वतं महामुरुं वज्रेण वज्रिन्पर्वशश्चकर्तिथ ।
अवासृजो निवृताः सर्तवा अपः सत्रा विश्वं दधिषे केवलं सहः ॥ ६ ॥ (७४)

(१६)

१-१२ अयास्यः । बृहस्पतिः । त्रिष्टुप् ।

उदप्रुतो न वयो रक्षमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः ।
गिरिभ्रजो नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमभ्यर्१का अनावन् ॥ १ ॥
सं गोभिराङ्गिरसो नक्षमाणो भग इवेदर्यमणं निनाय ।
जने मित्रो न दम्पती अनक्ति बृहस्पते वाजयाशूँरिवाजौ ॥ २ ॥
साध्वर्या अतिथिनीरिषिरा स्पार्हाः सुवर्णा अनवद्यरूपाः ।
बृहस्पतिः पर्वतेभ्यो वितूर्या निर्गा ऊपे यवमिव स्थिविभ्यः ॥ ३ ॥
आप्रुषायन्मधुन ऋतस्य योनिमवक्षिपन्नर्क उल्कामिव द्योः ।
बृहस्पतिरुद्धरन्नश्मनो गा भूम्या उद्नेव वि त्वचं बिभेद ॥ ४ ॥
अप ज्योतिषा तमो अन्तरिक्षादुद्नः शीपालमिव वात आजत् ।
बृहस्पतिरनुमृश्या वलस्याभ्रमिव वात आ चक्र आ गाः ॥ ५ ॥
यदा वलस्य पीयतो जसुं भेद्बृहस्पतिरग्नितपोभिरर्कैः ।
दद्भिर्न जिह्वा परिविष्टमाददाविर्निधीँरकृणोदुस्रियाणाम् ॥ ६ ॥ (८०)

बृहस्पतिरमत हि त्यदासां नाम स्वरीणां सदने गुहा यत् ।
आण्डेव भित्त्वा शकुनस्य गर्भमुदुस्रियाः पर्वतस्य त्मनाजत् । ॥ ७ ॥
अश्नापिनद्धं मधु पर्यपश्यन्मत्स्यं न दीन उदनि क्षियन्तम् ।
निष्टज्जभार चमसं न वृक्षाद्बृहस्पतिर्विरवेणा विकृत्य ॥ ८ ॥
सोषामविन्दत्स स्वः सो अग्निं सो अर्केण वि बबाधे तमांसि ।
बृहस्पतिर्गोवपुषो वलस्य निर्मज्जानं न पर्वणो जभार ॥ ९ ॥
हिमेव पर्णा मुषिता वनानि बृहस्पतिनाकृपयद्वलो गाः ।
अनानुकृत्यमपुनश्चकार यात्सूर्यामासा मिथ उच्चरातः ॥१०॥
अभि श्यावं न कृशनेभिरश्वं नक्षत्रेभिः पितरो द्यामपिंशन् ।
रात्र्यां तमो अदधुर्ज्योतिरहन्बृहस्पतिर्भिनदद्रिं विदद्गाः ॥११॥
इदमकर्म नमो अभ्रियाय यः पूर्वीरन्वानोनवीति ।
बृहस्पतिः स हि गोभिः सो अश्वैः स वीरेभिः स नृभिर्नो वयो धात् ॥१२॥ (८६)

(१७)

(१-१२) १-११ कृष्णः, १२ वसिष्ठः । इन्द्रः । १-१० जगती, ११-१२ त्रिष्टुप् ।

अच्छा म इन्द्रं मतयः स्वर्विदः सध्रीचीर्विश्वा उशतीरनूषत ।
परि ष्वजन्ते जनयो यथा पतिं मर्यं न शुन्ध्युं मघवानमूतये ॥ १ ॥
न घा त्वद्रिगप वेति मे मनस्त्वे इत्कामं पुरुहूत शिश्रय ।
राजेव दस्म नि षदोऽधि बर्हिष्यस्मिन्त्सु सोमेवपानमस्तु ते ॥ २ ॥
विषूवृदिन्द्रो अमतेरुत क्षुधः स इद्रायो मघवा वस्व ईशते ।
तस्येदिमे प्रवणे सप्त सिन्धवो वयो वर्धन्ति वृषभस्य शुष्मिणः ॥ ३ ॥
वयो न वृक्षं सुपलाशमासदन्त्सोमास इन्द्रं मन्दिनश्चमूषदः ।
प्रैषामनीकं शवसा दविद्युतद्विदत्स्वर्मनवे ज्योतिरार्यम् ॥ ४ ॥
कृतं न श्वघ्नी वि चिनोति देवने संवर्गं यन्मघवा सूर्यं जयत् ।
न तत्ते अन्यो अनु वीर्यं शकन्न पुराणो मघवन्नोत नूतनः ॥ ५ ॥
विशंविशं मघवा पर्यशायत जनानां धेना अवचाकशद्वृषा ।
यस्याह शक्रः सवनेषु रण्यति स तीव्रैः सोमैः सहते पृतन्यतः ॥ ६ ॥
आपो न सिन्धुमभि यत्समक्षरन्त्सोमास इन्द्रं कुल्या इव ह्रदम् ।
वर्धन्ति विप्रा महो अस्य सादने यवं न वृष्टिर्दिव्येन दानुना ॥ ७ ॥ (९३)

वृषा न क्रुद्धः पतयद्रजःस्वा यो अर्यपत्नीरकृणोदिमा अपः ।
स सुन्वते मघवा जीरदानवेऽविन्दज्ज्योतिर्मनवे हविष्मते ॥ ८ ॥
उज्जायतां परशुर्ज्योतिषा सह भूया ऋतस्य सुदुघा पुराणवत् ।
वि रोचतामरुषो भानुना शुचिः स्वर्ण शुक्रं शुशुचीत सत्पतिः ॥ ९ ॥
गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन क्षुधं पुरुहूत विश्वाम् ।
वयं राजभिः प्रथमा धनान्यस्माकेन वृजनेना जयेम ॥१०॥
बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु ॥११॥
बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य ।
धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥१२॥ (९८)

॥ इति द्वितीयोऽनुवाकः ॥ २ ॥

(१८)

(१-६) १-३ मेधातिथिः प्रियमेधश्च; ४-६ वसिष्ठः । इन्द्रः । गायत्री ।

[३] वयमु त्वा तदिदर्था इन्द्र त्वायन्तः सखायः । कण्वा उक्थेभिर्जरन्ते ॥ १ ॥
न घेमन्यदा पपन वज्रिन्नपसो नविष्टौ । तवेदु स्तोमं चिकेत ॥ २ ॥
इच्छन्ति देवाः सुन्वन्तं न स्वप्नाय स्पृहयन्ति । यन्ति प्रमादमतन्द्राः ॥ ३ ॥
वयमिन्द्र त्वायवोऽभि प्र णोनुमो वृषन् । विद्धी त्वस्य नो वसो ॥ ४ ॥
मा नो निदे च वक्तवेऽर्यो रन्धीरराव्णे । त्वे अपि क्रतुर्मम ॥ ५ ॥
त्वं वर्मासि सप्रथः पुरोयोधश्च वृत्रहन् । त्वया प्रति ब्रुवे युजा ॥ ६ ॥ (१०४)

(१९)

१—७ विश्वामित्रः । इन्द्रः । गायत्री ।

वार्त्रहत्याय शवसे पृतनाषाह्याय च । इन्द्र त्वा वर्तयामसि ॥ १ ॥
अर्वाचीनं सु ते मन उत चक्षुः शतक्रतो । इन्द्र कृण्वन्तु वाघतः ॥ २ ॥
नामानि ते शतक्रतो विश्वाभिर्गीर्भिरीमहे । इन्द्राभिमातिषाह्ये ॥ ३ ॥
पुरुष्टुतस्य धामभिः शतेन महयामसि । इन्द्रस्य चर्षणीधृतः ॥ ४ ॥
इन्द्रं वृत्राय हन्तवे पुरुहूतमुप ब्रुवे । भरेषु वाजसातये ॥ ५ ॥
वाजेषु सासहिर्भव त्वामीमहे शतक्रतो । इन्द्र वृत्राय हन्तवे ॥ ६ ॥
द्युम्नेषु पृतनाज्ये पृत्सुतूर्षु श्रवःसु च । इन्द्र साक्ष्वाभिमातिषु ॥ ७ ॥ (१११)

(२०)

(१-७) १-४ विश्वामित्रः ; ५-७ गृत्समदः । इन्द्रः । गायत्री ।

शुष्मिन्तमं न ऊतये द्युम्निनं पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो ॥ १ ॥
इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे ॥ २ ॥
अगन्निन्द्र श्रवो बृहद् द्युम्नं दधिष्व दुष्टरम् । उत्ते शुष्मं तिरामसि ॥ ३ ॥
अर्वावतो न आ गह्यथो शक्र परावतः । उ लोको यस्ते अद्रिव इन्द्रेह तत आ गहि ॥ ४ ॥
इन्द्रो अङ्ग महद्भयमभी षदप चुच्यवत् । स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥ ५ ॥
इन्द्रश्च मृळयाति नो न नः पश्चादघं नशत् । भद्रं भवाति नः पुरः ॥ ६ ॥
इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रून्विचर्षणिः ॥ ७ ॥(११८)

(२१)

१-११ सव्यः । इन्द्रः । जगती; १०-११ त्रिष्टुप् ।

न्यू३षु वाचं प्र महे भरामहे गिर इन्द्राय सदने विवस्वतः ।
नू चिद्धि रत्नं ससतामिवाविदन्न दुष्टुतिर्द्रविणोदेषु शस्यते ॥ १ ॥
दुरो अश्वस्य दुर इन्द्र गोरसि दुरो यवस्य वसुन इनस्पतिः ।
शिक्षानरः प्रदिवो अकामकर्शनः सखा सखिभ्यस्तमिदं गृणीमसि ॥ २ ॥
शचीव इन्द्र पुरुकृद्द्युमत्तम तवेदिदमभितश्चेकिते वसु ।
अतः संगृभ्याभिभूत आ भर मा त्वायतो जरितुः काममूनयीः ॥ ३ ॥
एभिर्द्युभिः सुमना एभिरिन्दुभिर्निरुन्धानो अमतिं गोभिरश्विना ।
इन्द्रेण दस्युं दरयन्त इन्दुभिर्युतद्वेषसः समिषा रभेमहि ॥ ४ ॥
समिन्द्र राया समिषा रभेमहि सं वाजेभिः पुरुश्चन्द्रैरभिद्युभिः ।
सं देव्या प्रमत्या वीरशुष्मया गोअग्रयाश्वावत्या रभेमहि ॥ ५ ॥
ते त्वा मदा अमदन्तानि वृष्ण्या ते सोमासो वृत्रहत्येषु सत्पते ।
यत्कारवे दश वृत्राण्यप्रति बर्हिष्मते नि सहस्राणि बर्हयः ॥ ६ ॥
युधा युधमुप घेदेषि धृष्णुया पुरा पुरं समिदं हंस्योजसा ।
नम्या यदिन्द्र सख्या परावति निबर्हयो नमुचिं नाम मायिनम् ॥ ७ ॥
त्वं करञ्जमुत पर्णयं वधीस्तेजिष्ठयातिथिग्वस्य वर्तनी ।
त्वं शता वङ्गृदस्याभिनत्पुरोऽनानुदः परिषूता ऋजिश्वना ॥ ८ ॥ (१२६)

त्वमेतां जनराज्ञो द्विर्दशाबन्धुना सुश्रवसोपजग्मुषः ।
षष्टिं सहस्रा नवतिं नव श्रुतो नि चक्रेण रथ्या दुष्पदावृणक् ॥ ९ ॥
त्वमाविथ सुश्रवसं तवोतिभिस्तव त्रामभिरिन्द्र तूर्वयाणम् ।
त्वमस्मै कुत्समतिथिग्वमायुं महे राज्ञे यूने अरन्धनायः ॥१०॥
य उद्दचीन्द्र देवगोपाः सखायस्ते शिवतमा असाम ।
त्वां स्तोषाम त्वया सुवीरा द्राघीय आयुः प्रतरं दधानाः ॥११॥ (१२९)

॥ इति तृतीयेऽनुवाके प्रथमः पर्यायः ॥

(२२)

(१-६) १-३ त्रिशोकः, ४-६ प्रियमेधः । इन्द्रः । गायत्री ।

अभि त्वा वृषभा सुते सुतं सृजामि पीतये । तृम्पा व्यश्नुही मदम् ॥ १ ॥
मा त्वा मूरा अविष्यवो मोपहस्वान आ दभन् । माकीं ब्रह्मद्विषो वनः ॥ २ ॥
इह त्वा गोपरीणसा महे मन्दन्तु राधसे । सरो गौरो यथा पिब ॥ ३ ॥
अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्च यथा विदे । सूनुं सत्यस्य सत्पतिम् ॥ ४ ॥
आ हरयः ससृज्रिरेऽरुषीरधि बर्हिषि । यत्राभि संनवामहे ॥ ५ ॥
इन्द्राय गाव आशिरं दुदुह्रे वज्रिणे मधु । यत्सीमुपह्वरे विदत् ॥ ६ ॥(१३५)

(२३)

१-९ विश्वामित्रः । इन्द्रः । गायत्री ।

आ तू न इन्द्र मद्र्यग्घुवानः सोमपीतये । हरिभ्यां याह्यद्रिवः ॥ १ ॥
सत्तो होता न ऋत्वियस्तिस्तिरे बर्हिरानुषक् । अयुज्रन्प्रातरद्रयः ॥ २ ॥
इमा ब्रह्म ब्रह्मवाहः क्रियन्त आ बर्हिः सीद । वीहि शूर पुरोलाशम् ॥ ३ ॥
रारन्धि सवनेषु ण एषु स्तोमेषु वृत्रहन् । उक्थेष्विन्द्र गिर्वणः ॥ ४ ॥
मतयः सोमपामुरुं रिहन्ति शवसस्पतिम् । इन्द्रं वत्सं न मातरः ॥ ५ ॥
स मन्दस्वा ह्यन्धसो राधसे तन्वा महे । न स्तोतारं निदे करः ॥ ६ ॥
वयमिन्द्र त्वायवो हविष्मन्तो जरामहे । उत त्वमस्मयुर्वसो ॥ ७ ॥
मारे अस्मद्वि मुमुचो हरिप्रियार्वाङ् याहि । इन्द्र स्वधावो मत्स्वेह ॥ ८ ॥
अर्वाञ्चं त्वा सुखे रथे वहतामिन्द्र केशिना । घृतस्नू बर्हिरासदे ॥ ९ ॥ (१४४)

(२४)

१-९ विश्वामित्रः । इन्द्रः । गायत्री ।

उप॑ नः सु॒तमा ग॑हि॒ सोम॑मिन्द्र॒ गवा॑शिरम् । हरि॑भ्यां॒ यस्ते॑ अस्म॒युः ॥ १ ॥
तमि॑न्द्र॒ मद॒मा ग॑हि ब॒र्हिःष्ठां॒ ग्राव॑भिः सु॒तम् । कु॒विन्न्व॒स्य तृ॒प्णव॑ः ॥ २ ॥
इन्द्र॑मि॒त्था गिरो॒ ममाच्छा॑गुरिषि॒ता इ॒तः । आ॒वृते॒ सोम॑पीतये ॥ ३ ॥
इन्द्रं॒ सोम॑स्य पी॒तये॒ स्तोमै॑रि॒ह ह॑वामहे । उ॒क्थेभि॑ः कु॒विदा॒गम॑त् ॥ ४ ॥
इन्द्र॒ सोमा॑ः सु॒ता इ॒मे तान्द॑धिष्व शतक्रतो । ज॒ठरे॑ वाजिनीवसो ॥ ५ ॥
वि॒द्मा हि त्वा॑ धनंज॒यं वाजे॑षु दधृ॒षं क॑वे । अधा॑ ते सु॒म्नमी॑महे ॥ ६ ॥
इ॒ममि॑न्द्र॒ गवा॑शिरं॒ यवा॑शिरं च नः पिब । आ॒गत्या॒ वृष॑भिः सु॒तम् ॥ ७ ॥
तुभ्येदि॑न्द्र॒ स्व ओ॒क्ये॒३॒॑ सोमं॑ चोदामि पी॒तये॑ । ए॒ष रा॑रन्तु ते हृ॒दि ॥ ८ ॥
त्वां सु॒तस्य॑ पी॒तये॑ प्र॒त्नमि॑न्द्र हवामहे । कु॒शि॒कासो॑ अव॒स्यव॑ः ॥ ९ ॥ (१५३)

(२५)

(१-७) १-५ गोतमः, ७ अष्टकः । इन्द्रः । जगती, ७ त्रिष्टुप् ।

अश्वा॑वति प्रथ॒मो गोषु॑ गच्छति सुप्रा॒वीरि॑न्द्र॒ मर्त्य॒स्तवो॒तिभि॑ः ।
तमित्पृ॑णक्षि॒ वसु॒ना भवी॑यसा॒ सिन्धु॒मापो॒ यथा॒भितो॒ विचे॑तसः ॥ १ ॥
आपो॒ न दे॒वीरुप॑ यन्ति हो॒त्रिय॑मव॒ः पश्य॑न्ति॒ वित॑तं॒ यथा॒ रज॑ः ।
प्रा॒चैर्दे॒वास॒ः प्र ण॑यन्ति देव॒युं ब्र॑ह्मप्रियं॑ जोषयन्ते॒ व॒रा इ॑व ॥ २ ॥
अधि॒ द्वयो॑रदधा उ॒क्थ्यं॑१॒ वचो॑ य॒तस्रु॑चा मि॒थु॒ना या स॑प॒र्यत॑ः ।
असं॑यत्तो व्र॒ते ते॑ क्षेति॒ पुष्य॑ति भ॒द्रा श॒क्तिर्य॒जमानाय सु॒न्व॒ते ॥ ३ ॥
आदङ्गि॑राः प्रथ॒मं द॑धिरे॒ वय॑ इ॒द्धाग्न॑यः॒ शम्या॒ ये सु॑कृ॒त्यया॑ ।
सर्वं॑ प॒णेः सम॑विन्दन्त॒ भोज॑नमश्वा॑वन्तं॒ गोम॑न्त॒मा प॒शुं नर॑ः ॥ ४ ॥
य॒ज्ञैरथ॑र्वा प्रथ॒मः प॒थस्त॑ते॒ तत॒ः सूर्यो॑ व्रत॒पा वे॒न आज॑नि ।
आ गा आ॑जदु॒शना॑ का॒व्यः सचा॑ य॒मस्य॑ जा॒तम॒मृतं॑ यजामहे ॥ ५ ॥
ब॒र्हिर्वा॒ यत्स्व॑प॒त्याय॑ वृ॒ज्यते॒ऽर्को॑ वा॒ श्लोक॑मा॒घोष॑ते दि॒वि ।
ग्रावा॒ यत्र॒ वद॑ति का॒रुरु॒क्थ्य॑१॒स्तस्येदिन्द्रो॑ अभिपि॒त्वेषु॑ रण्यति ॥ ६ ॥
प्रोग्रां पी॒तिं वृष्ण॑ इयर्मि स॒त्यां प्र॒यै सु॒तस्य॑ हर्यश्व॒ तुभ्य॑म् ।
इन्द्र॒ धेना॑भिरि॒ह मा॑दयस्व धी॒भिर्विश्वा॑भि॒ः शच्या॑ गृ॒णा॒नः ॥ ७ ॥ (१६०)

॥ इति तृतीयेऽनुवाके द्वितीयः पर्यायः ॥

(२६)

(१-६) १-३ शुनःशेपः; ४-६ मधुच्छन्दाः । इन्द्रः । गायत्री ।

योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे । सखाय इन्द्रमूतये ॥ १ ॥
आ घा गमद्यदि श्रवत्सहस्रिणीभिरूतिभिः । वाजेभिरुप नो हवम् ॥ २ ॥
अनु प्रत्नस्यौकसो हुवे तुविप्रतिं नरम् । यं ते पूर्वं पिता हुवे ॥ ३ ॥
युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥ ४ ॥
युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥ ५ ॥
केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुषद्भिरजायथाः ॥ ६ ॥ (१६६)

(२७)

१-६ गोषूक्त्यश्वसूक्तिनौ । इन्द्रः । गायत्री ।

यदिन्द्राहं यथा त्वमीशीय वस्व एक इत् । स्तोता मे गोषखा स्यात् ॥ १ ॥
शिक्षेयमस्मै दित्सेयं शचीपते मनीषिणे । यदहं गोपतिः स्याम् ॥ २ ॥
धेनुष्ट इन्द्र सूनृता यजमानाय सुन्वते । गामश्वं पिप्युषी दुहे ॥ ३ ॥
न ते वर्तास्ति राधस इन्द्र देवो न मर्त्यः । यद्दित्ससि स्तुतो मघम् ॥ ४ ॥
यज्ञ इन्द्रमवर्धयद्यद्भूमिं व्यवर्तयत् । चक्राण ओपशं दिवि ॥ ५ ॥
वावृधानस्य ते वयं विश्वा धनानि जिग्युषः । ऊतिमिन्द्रा वृणीमहे ॥ ६ ॥ (१७२)

(२८)

१-४ गोषूक्त्यश्वसूक्तिनौ । इन्द्रः । १-२ गायत्रीः ३-४ त्रिष्टुप् ।

व्य१न्तरिक्षमतिरन्मदे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदभिनद्वलम् ॥ १ ॥
उद्गा आजदङ्गिरोभ्य आविष्कृण्वन्गुहा सतीः । अर्वाञ्चं नुनुदे वलम् ॥ २ ॥
इन्द्रेण रोचना दिवो दृह्लानि दृंहितानि च । स्थिराणि न पराणुदे ॥ ३ ॥
अपामूर्मिर्मदन्निव स्तोम इन्द्राजिरायते । वि ते मदा अराजिषुः ॥ ४ ॥ (१७६)

(२९)

१-५ गोषूक्त्यश्वसूक्तिनौ । इन्द्रः । गायत्री ।

त्वं हि स्तोमवर्धन इन्द्रास्युक्थवर्धनः । स्तोतॄणामुत भद्रकृत् ॥ १ ॥
इन्द्रमित्केशिना हरी सोमपेयाय वक्षतः । उप यज्ञं सुराधसम् ॥ २ ॥ (१७८)

अपां फेनेन नमुचेः शिर इन्द्रोदवर्तयः । विश्वा यदजय स्पृधः ॥ ३ ॥
मायाभिरुत्सिसृप्सत इन्द्र द्यामारुरुक्षतः । अव दस्यूँरधूनुथाः ॥ ४ ॥
असुन्वामिन्द्र संसदं विषूचीं व्यनाशयः । सोमपा उत्तरो भवन् ॥ ५ ॥ (१८१)

(३०)

१–५ बरुः सर्वहरिर्वा । हरिः (इन्द्रः) । जगती ।

प्र ते महे विदथे शंसिषं हरी प्र ते वन्वे वनुषो हर्यतं मदम् ।
घृतं न यो हरिभिश्चारु सेचत आ त्वा विशन्तु हरिवर्पसं गिरः ॥ १ ॥
हरिं हि योनिमभि ये समस्वरन्हिन्वन्तो हरी दिव्यं यथा सदः ।
आ यं पृणन्ति हरिभिर्न धेनव इन्द्राय शूषं हरिवन्तमर्चत ॥ २ ॥
सो अस्य वज्रो हरितो य आयसो हरिर्निकामो हरिरा गभस्त्योः ।
द्युम्नी सुशिप्रो हरिमन्युसायक इन्द्रे नि रूपा हरिता मिमिक्षिरे ॥ ३ ॥
दिवि न केतुरधि धायि हर्यतो विव्यचद्वज्रो हरितो न रंह्या ।
तुददहिं हरिशिप्रो य आयसः सहस्रशोका अभवद्धरिंभरः ॥ ४ ॥
त्वंत्वमहर्यथा उपस्तुतः पूर्वेभिरिन्द्र हरिकेश यज्वभिः ।
त्वं हर्यसि तव विश्वमुक्थ्य१मसामि राधो हरिजात हर्यतम् ॥ ५ ॥ (१८६)

(३१)

१–५ बरुः सर्वहरिर्वा । हरिः (इन्द्रः) । जगती ।

ता वज्रिणं मन्दिनं स्तोम्यं मद इन्द्रं रथे वहतो हर्यता हरी ।
पुरूण्यस्मै सवनानि हर्यत इन्द्राय सोमा हरयो दधन्विरे ॥ १ ॥
अरं कामाय हरयो दधन्विरे स्थिराय हिन्वन्हरयो हरी तुरा ।
अर्वद्भिर्यो हरिभिर्जोषमीयते सो अस्य कामं हरिवन्तमानशे ॥ २ ॥
हरिश्मशारुर्हरिकेश आयसस्तुरस्पेये यो हरिपा अवर्धत ।
अर्वद्भिर्यो हरिभिर्वाजिनीवसुरति विश्वा दुरिता पारिषद्धरी ॥ ३ ॥
स्रुवेव यस्य हरिणी विपेततुः शिप्रे वाजाय हरिणी दविध्वतः ।
प्र यत्कृते चमसे मर्मृजद्धरी पीत्वा मदस्य हर्यतस्यान्धसः ॥ ४ ॥
उत स्म सद्म हर्यतस्य पस्त्यो३रत्यो न वाजं हरिवाँ अचिक्रदत् ।
मही चिद्धि धिषणाहर्यदोजसा बृहद्वयो दधिषे हर्यतश्चिदा ॥ ५ ॥ (१९१)

(३२)

१-३ बरुः सर्वहरिर्वा । हरिः (इन्द्रः) । १ जगती; २-३ त्रिष्टुप् ।

आ रोदसी हर्यमाणो महित्वा नव्यंनव्यं हर्यसि मन्म नु प्रियम् ।
प्र पस्त्यमसुर हर्यतं गोराविष्कृधि हरये सूर्याय ॥ १ ॥
आ त्वा हर्यन्तं प्रयुजो जनानां रथे वहन्तु हरिशिप्रमिन्द्र ।
पिबा यथा प्रतिभृतस्य मध्वो हर्यन्यज्ञं सधमादे दशोणिम् ॥ २ ॥
अपाः पूर्वेषां हरिवः सुतानामथो इदं सवनं केवलं ते ।
ममद्धि सोमं मधुमन्तमिन्द्र सत्रा वृषं जठर आ वृषस्व ॥ ३ ॥ (१९४)

(३३)

१-३ अष्टकः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

अप्सु धूतस्य हरिवः पिबेह नृभिः सुतस्य जठरं पृणस्व ।
मिमिक्षुर्यमद्रय इन्द्र तुभ्यं तेभिर्वर्धस्व मदमुक्थवाहः ॥ १ ॥
प्रोग्रां पीतिं वृष्ण इयर्मि सत्यां प्रयै सुतस्य हर्यश्व तुभ्यम् ।
इन्द्र धेनाभिरिह मादयस्व धीभिर्विश्वाभिः शच्या गृणानः ॥ २ ॥
ऊती शचीवस्तव वीर्येण वयो दधाना उशिज ऋतज्ञाः ।
प्रजावदिन्द्र मनुषो दुरोणे तस्थुर्गृणन्तः सधमाद्यासः ॥ ३ ॥ (१९७)

॥ इति तृतीयेऽनुवाके तृतीयः पर्यायः ॥

॥ इति तृतीयोऽनुवाकः ॥३॥

(३४)

१-१८ गृत्समदः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

[४] यो जात एव प्रथमो मनस्वान्देवो देवान्क्रतुना पर्यभूषत् ।
यस्य शुष्माद्रोदसी अभ्यसेतां नृम्णस्य मह्ना स जनास इन्द्रः ॥ १ ॥
यः पृथिवीं व्यथमानामदृंहद्यः पर्वतान्प्रकुपिताँ अरम्णात् ।
यो अन्तरिक्षं विममे वरीयो यो द्यामस्तभ्नात्स जनास इन्द्रः ॥ २ ॥
यो हत्वाहिमरिणात्सप्त सिन्धून्यो गा उदाजदपधा वलस्य ।
यो अश्मनोरन्तरग्निं जजान संवृक्समत्सु स जनास इन्द्रः ॥ ३ ॥ (२००)

येनेमा विश्वा च्यवना कृतानि यो दासं वर्णमधरं गुहाकः ।
श्वघ्नीव यो जिगीवां लक्षमाददर्यः पुष्टानि स जनास इन्द्रः ॥ ४ ॥
यं स्मा पृच्छन्ति कुह सेति घोरमुतेमाहुर्नैषो अस्तीत्येनम् ।
सो अर्यः पुष्टीर्विज इवा मिनाति श्रदस्मै धत्त स जनास इन्द्रः ॥ ५ ॥
यो रध्रस्य चोदिता यः कृशस्य यो ब्रह्मणो नाधमानस्य कीरेः ।
युक्तग्राव्णो योऽविता सुशिप्रः सुतसोमस्य स जनास इन्द्रः ॥ ६ ॥
यस्याश्वासः प्रदिशि यस्य गावो यस्य ग्रामा यस्य विश्वे रथासः ।
यः सूर्यं य उषसं जजान यो अपां नेता स जनास इन्द्रः ॥ ७ ॥
यं क्रन्दसी संयती विह्वयेते परेऽवर उभया अमित्राः ।
समानं चिद्रथमातस्थिवांसा नाना हवेते स जनास इन्द्रः ॥ ८ ॥
यस्मान्न ऋते विजयन्ते जनासो यं युध्यमाना अवसे हवन्ते ।
यो विश्वस्य प्रतिमानं बभूव यो अच्युतच्युत्स जनास इन्द्रः ॥ ९ ॥
यः शश्वतो मह्येनो दधानानमन्यमानांछर्वा जघान ।
यः शर्धते नानुददाति शृध्यां यो दस्योर्हन्ता स जनास इन्द्रः ॥१०॥
यः शम्बरं पर्वतेषु क्षियन्तं चत्वारिंश्यां शरद्यन्वविन्दत् ।
ओजायमानं यो अहिं जघान दानुं शयानं स जनास इन्द्रः ॥११॥
यः शम्बरं पर्यतरत्कसीभिर्योऽचारुकास्नापिबत्सुतस्य ।
अन्तर्गिरौ यजमानं बहुं जनं यस्मिन्नामूर्छत्स जनास इन्द्रः ॥१२॥
यः सप्तरश्मिर्वृषभस्तुविष्मानवासृजत्सर्तवे सप्त सिन्धून् ।
यो रौहिणमस्फुरद्वज्रबाहुर्द्यामारोहन्तं स जनास इन्द्रः ॥१३॥
द्यावा चिदस्मै पृथिवी नमेते शुष्माच्चिदस्य पर्वता भयन्ते ।
यः सोमपा निचितो वज्रबाहुर्यो वज्रहस्तः स जनास इन्द्रः ॥१४॥
यः सुन्वन्तमवति यः पचन्तं यः शंसन्तं यः शशमानमूती ।
यस्य ब्रह्म वर्धनं यस्य सोमो यस्येदं राधः स जनास इन्द्रः ॥१५॥
जातो व्यख्यत्पित्रोरुपस्थे भुवो न वेद जनितुः परस्य ।
स्तविष्यमाणो नो यो अस्मद्व्रता देवानां स जनास इन्द्रः ॥१६॥
यः सोमकामो हर्यश्वः सूरिर्यस्माद्रेजन्ते भुवनानि विश्वा ।
यो जघान शम्बरं यश्च शुष्णं य एकवीरः स जनास इन्द्रः ॥१७॥ (२१४)

यः सुन्वते पचते दुध्र आ चिद्वाजं दर्दर्षि स किलासि सत्यः ।
वयं त इन्द्र विश्वह प्रियासः सुवीरासो विदथमा वदेम ॥१८॥ (२१५)

(३५)

१-१६ नोधाः (भरद्वाजः ?) । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

अस्मा इदु प्र तवसे तुराय प्रयो न हर्मि स्तोमं माहिनाय ।
ऋचीषमायाध्रिगव ओहमिन्द्राय ब्रह्माणि राततमा ॥ १ ॥
अस्मा इदु प्रय इव प्र यंसि भराम्याङ्गूषं बाधे सुवृक्ति ।
इन्द्राय हृदा मनसा मनीषा प्रत्नाय पत्ये धियो मर्जयन्त ॥ २ ॥
अस्मा इदु त्यमुपमं स्वर्षां भराम्याङ्गूषमास्येन ।
मंहिष्ठमच्छोक्तिभिर्मतीनां सुवृक्तिभिः सूरिं वावृधध्यै ॥ ३ ॥
अस्मा इदु स्तोमं सं हिनोमि रथं न तष्टेव तत्सिनाय ।
गिरश्च गिर्वाहसे सुवृक्तीन्द्राय विश्वमिन्वं मेधिराय ॥ ४ ॥
अस्मा इदु सप्तिमिव श्रवस्येन्द्रायार्कं जुह्वा३ समञ्जे ।
वीरं दानौकसं वन्दध्यै पुरां गूर्तश्रवसं दर्माणम् ॥ ५ ॥
अस्मा इदु त्वष्टा तक्षद्वज्रं स्वपस्तमं स्वर्य१ रणाय ।
वृत्रस्य चिद्विदद्येन मर्म तुजन्नीशानस्तुजता कियेधाः ॥ ६ ॥
अस्येदु मातुः सवनेषु सद्यो महः पितुं पपिवां चार्वन्ना ।
मुषायद्विष्णुः पचतं सहीयान्विध्यद्वराहं तिरो अद्रिमस्ता ॥ ७ ॥
अस्मा इदु ग्नाश्चिद्देवपत्नीरिन्द्रायार्कमहिहत्य ऊवुः ।
परि द्यावापृथिवी जभ्र उर्वी नास्य ते महिमानं परि ष्टः ॥ ८ ॥
अस्येदेव प्र रिरिचे महित्वं दिवस्पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात् ।
स्वरालिन्द्रो दम आ विश्वगूर्तः स्वरिरमत्रो ववक्षे रणाय ॥ ९ ॥
अस्येदेव शवसा शुषन्तं वि वृश्चद्वज्रेण वृत्रमिन्द्रः ।
गा न व्राणा अवनीरमुञ्चदभि श्रवो दावने सचेताः ॥१०॥
अस्येदु त्वेषसा रन्त सिन्धवः परि यद्वज्रेण सीमयच्छत् ।
ईशानकृद्दाशुषे दशस्यन्तुर्वीतये गाधं तुर्वणिः कः ॥११॥
अस्मा इदु प्र भरा तूतुजानो वृत्राय वज्रमीशानः कियेधाः ।
गोर्न पर्व वि रदा तिरश्चेष्यन्नर्णांस्यपां चरध्यै ॥१२॥ (२२७)

अस्येदु प्र ब्रूहि पूर्व्याणि तुरस्य कर्माणि नव्य उक्थैः ।
युधे यदिष्णान आयुधान्यृघायमाणो निरिणाति शत्रून् ॥१३॥
अस्येदु भिया गिरयश्च दृह्ला द्यावा च भूमा जनुषस्तुजेते
उपो वेनस्य जोगुवान ओणिं सद्यो भुवद्वीर्याय नोधाः ॥१४॥
अस्मा इदु त्यदनु दाय्येषामेको यद्वव्ने भूरेरीशानः ।
प्रैतशं सूर्ये पस्पृधानं सौवश्व्ये सुष्विमावदिन्द्रः ॥१५॥
एवा ते हारियोजना सुवृक्तीन्द्र ब्रह्माणि गोतमासो अक्रन् ।
ऐषु विश्वपेशसं धियं धाः प्रातर्मक्षू धियावसुर्जगम्यात् ॥१६॥ (२३१)

(३६)

१—११ भरद्वाजः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

य एक इद्धव्यश्चर्षणीनामिन्द्रं तं गीर्भिरभ्यर्चि आभिः ।
यः पत्यते वृषभो वृष्ण्यावान्त्सत्यः सत्वा पुरुमायः सहस्वान् ॥ १ ॥
तमु नः पूर्वे पितरो नवग्वाः सप्त विप्रासो अभि वाजयन्तः ।
नक्षद्दाभं ततुरिं पर्वतेष्ठामद्रोघवाचं मतिभिः शविष्ठम् ॥ २ ॥
तमीमह इन्द्रमस्य रायः पुरुवीरस्य नृवतः पुरुक्षोः ।
यो अस्कृधोयुरजरः स्वर्वान्तमा भर हरिवो मादयध्यै ॥ ३ ॥
तन्नो वि वोचो यदि ते पुरा चिज्जरितार आनशुः सुम्नमिन्द्र ।
कस्ते भागः किं वयो दुध्र खिद्वः पुरुहूत पुरूवसोऽसुरघ्नः ॥ ४ ॥
तं पृच्छन्ती वज्रहस्तं रथेष्ठामिन्द्रं वेपी वक्वरी यस्य नू गीः ।
तुविग्राभं तुविकूर्मिं रभोदां गातुमिषे नक्षते तुम्रमच्छ ॥ ५ ॥
अया ह त्यं मायया वावृधानं मनोजुवा स्वतवः पर्वतेन ।
अच्युता चिद्वीलिता स्वोजो रुजो वि दृह्ला धृषता विरप्शिन् ॥ ६ ॥
तं वो धिया नव्यस्या शविष्ठं प्रत्नं प्रत्नवत्परितंसयध्यै ।
स नो वक्षदनिमानः सुवह्मेन्द्रो विश्वान्यति दुर्गहाणि ॥ ७ ॥
आ जनाय द्रुह्वणे पार्थिवानि दिव्यानि दीपयोऽन्तरिक्षा ।
तपा वृषन्विश्वतः शोचिषा तान्ब्रह्मद्विषे शोचय क्षामपश्च ॥ ८ ॥
भुवो जनस्य दिव्यस्य राजा पार्थिवस्य जगतस्त्वेषसंदृक् ।
धिष्व वज्रं दक्षिण इन्द्र हस्ते विश्वा अजुर्य दयसे वि मायाः ॥ ९ ॥ (२४०)

आ संयतमिन्द्र णः स्वस्तिं शत्रुतूर्याय बृहतीममृध्राम् ।
यया दासान्यार्याणि वृत्रा करो वज्रिन्त्सुतुका नाहुषाणि ॥१०॥
स नो नियुद्भिः पुरुहूत वेधो विश्ववाराभिरा गहि प्रयज्यो ।
न या अदेवो वरते न देव आभिर्याहि तूयमा मद्र्यद्रिक् ॥११॥ (२४२)

(३७)

१-११ वसिष्ठः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

यस्तिग्मशृङ्गो वृषभो न भीम एकः कृष्टीश्च्यावयति प्र विश्वाः ।
यः शश्वतो अदाशुषो गयस्य प्रयन्तासि सुष्वितराय वेदः ॥ १ ॥
त्वं ह त्यदिन्द्र कुत्समावः शुश्रूषमाणस्तन्वा समर्ये ।
दासं यच्छुष्णं कुयवं न्यस्मा अरन्धय आर्जुनेयाय शिक्षन् ॥ २ ॥
त्वं धृष्णो धृषता वीतहव्यं प्रावो विश्वाभिरूतिभिः सुदासम् ।
प्र पौरुकुत्सिं त्रसदस्युमावः क्षेत्रसाता वृत्रहत्येषु पूरुम् ॥ ३ ॥
त्वं नृभिर्नृमणो देववीतौ भूरीणि वृत्रा हर्यश्व हंसि ।
त्वं नि दस्युं चुमुरिं धुनिं चास्वापयो दभीतये सुहन्तु ॥ ४ ॥
तव च्यौत्नानि वज्रहस्त तानि नव यत्पुरो नवतिं च सद्यः ।
निवेशने शततमाविवेषीरहं च वृत्रं नमुचिमुताहन् ॥ ५ ॥
सना ता त इन्द्र भोजनानि रातहव्याय दाशुषे सुदासे ।
वृष्णे ते हरी वृषणा युनज्मि व्यन्तु ब्रह्माणि पुरुशाक वाजम् ॥ ६ ॥
मा ते अस्यां सहसावन्परिष्टावघाय भूम हरिवः परादै ।
त्रायस्व नोऽवृकेभिर्वरूथैस्तव प्रियासः सूरिषु स्याम ॥ ७ ॥
प्रियास इत्ते मघवन्नभिष्टौ नरो मदेम शरणे सखायः ।
नि तुर्वशं नि याद्वं शिशीह्यतिथिग्वाय शंस्यं करिष्यन् ॥ ८ ॥
सद्यश्चिन्नु ते मघवन्नभिष्टौ नरः शंसन्त्युक्थशास उक्था ।
ये ते हवेभिर्वि पणीँरदाशन्नस्मान्वृणीष्व युज्याय तस्मै ॥ ९ ॥
एते स्तोमा नरां नृतम तुभ्यमस्मद्र्यञ्चो ददतो मघानि ।
तेषामिन्द्र वृत्रहत्ये शिवो भूः सखा च शूरोऽविता च नृणाम् ॥१०॥ (२५२)

नू इन्द्र शूर स्तवमान ऊती ब्रह्मजूतस्तन्वा वावृधस्व ।
उप नो वाजान्मिमीह्युप स्तीन्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥११॥ (२५३)

॥ इति चतुर्थोऽनुवाकः ॥ ४ ॥

(३८)

(१-६) १-३ इरिम्बिठिः; ४-६ मधुच्छन्दाः । इन्द्रः । गायत्री ।

[५] आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमम् । एदं बर्हिः सदो मम ॥ १ ॥
आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु ॥ २ ॥
ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥ ३ ॥
इन्द्रमिद्गाथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषत ॥ ४ ॥
इन्द्र इद्धर्योः सचा संमिश्ल आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः ॥ ५ ॥
इन्द्रो दीर्घाय चक्षस आ सूर्यं रोहयद्दिवि । वि गोभिरद्रिमैरयत् ॥ ६ ॥ (२५९)

(३९)

(१-५) १ मधुच्छन्दाः, २-५ गोषूक्त्यश्वसूक्तिनौ । इन्द्रः । गायत्री ।

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥ १ ॥
व्य१न्तरिक्षमतिरन्मदे सोमस्य रोचना । इन्द्रो यदभिनद्वलम् ॥ २ ॥
उद्गा आजदङ्गिरोभ्य आविष्कृण्वन्गुहा सतीः । अर्वाञ्चं नुनुदे वलम् ॥ ३ ॥
इन्द्रेण रोचना दिवो दृल्हानि दृंहितानि च । स्थिराणि न पराणुदे ॥ ४ ॥
अपामूर्मिर्मदन्निव स्तोम इन्द्राजिरायते । वि ते मदा अराजिषुः ॥ ५ ॥ (२६४)

(४०)

१-३ मधुच्छन्दाः । इन्द्रः मरुतश्च, २-३ मरुतः । गायत्री ।

इन्द्रेण सं हि दृक्षसे संजग्मानो अबिभ्युषा । मन्दू समानवर्चसा ॥ १ ॥
अनवद्यैरभिद्युभिर्मखः सहस्वदर्चति । गणैरिन्द्रस्य काम्यैः ॥ २ ॥
आदह स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमेरिरे । दधाना नाम यज्ञियम् ॥ ३ ॥ (२६७)

(४१)

१-३ गोतमः । इन्द्रः । गायत्री ।

इन्द्रो दधीचो अस्थभिर्वृत्राण्यप्रतिष्कुतः । जघान नवतीर्नव ॥ १ ॥
इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः पर्वतेष्वपश्रितम् । तद्विदच्छर्यणावति ॥ २ ॥
अत्राह गोरमन्वत नाम त्वष्टुरपीच्यम् । इत्था चन्द्रमसो गृहे ॥ ३ ॥ (२७०)

(४२)

१-३ कुरुस्तुतिः । इन्द्रः । गायत्री ।

वाचमष्टापदीमहं नवस्रक्तिमृतस्पृशम् । इन्द्रात्परि तन्वं ममे ॥ १ ॥
अनु त्वा रोदसी उभे क्रक्षमाणमकृपेताम् । इन्द्र यद्दस्युहाभवः ॥ २ ॥
उत्तिष्ठन्नोजसा सह पीत्वी शिप्रे अवेपयः । सोममिन्द्र चमू सुतम् ॥ ३ ॥ (२७३)

(४३)

१-३ त्रिशोकः । इन्द्रः । गायत्री ।

भिन्धि विश्वा अप द्विषः परि बाधो जही मृधः । वसु स्पार्हं तदा भर ॥ १ ॥
यद्वीलाविन्द्र यत्स्थिरे यत्पर्शाने पराभृतम् । वसु स्पार्हं तदा भर ॥ २ ॥
यस्य ते विश्वमानुषो भूरेर्दत्तस्य वेदति । वसु स्पार्हं तदा भर ॥ ३ ॥ (२७६)

(४४)

१-३ इरिम्बिठिः । इन्द्रः । गायत्री ।

प्र सम्राजं चर्षणीनामिन्द्रं स्तोता नव्यं गीर्भिः । नरं नृषाहं मंहिष्ठम् ॥ १ ॥
यस्मिन्नुक्थानि रण्यन्ति विश्वानि च श्रवस्या । अपामवो न समुद्रे ॥ २ ॥
तं सुष्टुत्या विवासे ज्येष्ठराजं भरे कृत्नुम् । महो वाजिनं सनिभ्यः ॥ ३ ॥ (२७९)

(४५)

१-३ शुनःशेपो देवरातापरनामा । इन्द्रः । गायत्री ।

अयमु ते समतसि कपोत इव गर्भधिम् । वचस्तच्चिन्न ओहसे ॥ १ ॥
स्तोत्रं राधानां पते गिर्वाहो वीर यस्य ते । विभूतिरस्तु सूनृता ॥ २ ॥
ऊर्ध्वस्तिष्ठा न ऊतयेऽस्मिन्वाजे शतक्रतो । समन्येषु ब्रवावहै ॥ ३ ॥ (२८२)

(४६)

१-३ इरिम्बिठिः । इन्द्रः । गायत्री ।

प्रणेतारं वस्यो अच्छा कर्तारं ज्योतिः समत्सु । सासह्वांसं युधामित्रान् ॥ १ ॥
स नः पप्रिः पारयाति स्वस्ति नावा पुरुहूतः । इन्द्रो विश्वा अति द्विषः ॥ २ ॥
स त्वं न इन्द्र वाजेभिर्दशस्या च गातुया च । अच्छा च नः सुम्नं नेषि ॥ ३ ॥ (२८५)

(४७)

(१-२१) १-३ सुकक्षः; ७-९ इरिम्बिठिः; ४-६, १०-२२ मधुच्छन्दाः; १३-२१ प्रस्कण्वः ।
इन्द्रः, १३-२१ सूर्यः । गायत्री ।

तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे । स वृषा वृषभो भुवत् ॥ १ ॥ (२८६)

इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हितः । द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः ॥ २ ॥
गिरा वज्रो न संभृतः सबलो अनपच्युतः । ववक्ष ऋष्वो अस्तृतः ॥ ३ ॥
इन्द्रमिद्गाथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषत ॥ ४ ॥
इन्द्र इद्धर्योः सचा संमिश्ल आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः ॥ ५ ॥
इन्द्रो दीर्घाय चक्षस आ सूर्यं रोहयद्दिवि । वि गोभिरद्रिमैरयत् ॥ ६ ॥
आ याहि सुषुमा हि त इन्द्र सोमं पिबा इमम्। एदं बर्हिः सदो मम ॥ ७ ॥
आ त्वा ब्रह्मयुजा हरी वहतामिन्द्र केशिना । उप ब्रह्माणि नः शृणु ॥ ८ ॥
ब्रह्माणस्त्वा वयं युजा सोमपामिन्द्र सोमिनः । सुतावन्तो हवामहे ॥ ९ ॥
युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥१०॥
युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥११॥
केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुषद्भिरजायथाः ॥१२॥
उदु त्यं जातवेदसं देवं वहन्ति केतवः । दृशे विश्वाय सूर्यम् ॥१३॥
अप त्ये तायवो यथा नक्षत्रा यन्त्यक्तुभिः । सूराय विश्वचक्षसे ॥१४॥
अदृश्रन्नस्य केतवो वि रश्मयो जनाँ अनु । भ्राजन्तो अग्नयो यथा ॥१५॥
तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य । विश्वमा भासि रोचन ॥१६॥
प्रत्यङ् देवानां विशः प्रत्यङ्ङुदेषि मानुषीः । प्रत्यङ् विश्वं स्वर्दृशे ॥१७॥
येना पावक चक्षसा भुरण्यन्तं जनाँ अनु । त्वं वरुण पश्यसि ॥१८॥
वि द्यामेषि रजस्पृथ्वहर्मिमानो अक्तुभिः । पश्यं जन्मानि सूर्य ॥१९॥
सप्त त्वा हरितो रथे वहन्ति देव सूर्य । शोचिष्केशं विचक्षणम् ॥२०॥
अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः सूरो रथस्य नप्त्यः । ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः ॥२१॥ (३०६)

(४८)

(१-६) खिलम्, ४-६ सर्पराज्ञी । सूर्यः गौः । गायत्री ।

अभि त्वा वर्चसा गिरः सिञ्चन्तीराचरण्यवः । अभि वत्सं न धेनवः ॥ १ ॥
ता अर्षन्ति शुभ्रियः पृञ्चन्तीर्वर्चसा प्रियः । जातं जात्रीर्यथा हृदा ॥ २ ॥
वज्रापवसाध्यः कीर्तिर्म्रियमाणमावहन् । मह्यमायुर्घृतं पयः ॥ ३ ॥
आयं गौः पृश्निरक्रमीदसदन्मातरं पुरः । पितरं च प्रयन्त्स्वः ॥ ४ ॥
अन्तश्चरति रोचना अस्य प्राणादपानतः । व्यख्यन्महिषः स्वः ॥ ५ ॥
त्रिंशद्धामा वि राजति वाक्पतङ्गो अशिश्रियत् । प्रति वस्तोरहर्द्युभिः ॥ ६ ॥ (३१२)

(४९)

१-७ खिलम् । ४-५ नोधाः; ६-७ मेध्यातिथिः । गायत्री; ४-५ प्रगाथः (विषमा बृहती, समा सतो बृहती)

यच्छक्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्षं सिषासथः । सं देवा अमदन्वृषा ॥ १ ॥
शक्रो वाचमधृष्टायोरुवाचो अधृष्णुहि । मंहिष्ठ आ मदुर्दिवि ॥ २ ॥
शक्रो वाचमधृष्णुहि धामधर्मन्विराजति । विमदन्बर्हिरासरन् ॥ ३ ॥
तं वो दुस्ममृतीषहं वसोर्मन्दानमन्धसः ।
अभि वत्सं न स्वसरेषु धेनव इन्द्रं गीर्भिर्नवामहे ॥ ४ ॥
द्युक्षं सुदानुं तविषीभिरावृतं गिरिं न पुरुभोजसम् ।
क्षुमन्तं वाजं शतिनं सहस्रिणं मक्षू गोमन्तमीमहे ॥ ५ ॥
तत्त्वा यामि सुवीर्यं तद्ब्रह्म पूर्वचित्तये
येना यतिभ्यो भृगवे धने हिते येन प्रस्कण्वमाविथ ॥ ६ ॥
येना समुद्रमसृजो महीरपस्तदिन्द्र वृष्णि ते शवः ।
सद्यः सो अस्य महिमा न संनशे यं क्षोणीरनुचक्रदे ॥ ७ ॥ (३१९)

(५०)

१-२ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । प्रगाथः (बृहती + सतो बृहती) ।

कन्नव्यो अतसीनां तुरो गृणीत मर्त्यः ।
नही न्वस्य महिमानमिन्द्रियं स्वर्गृणन्त आनशुः ॥ १ ॥
कदु स्तुवन्त ऋतयन्त देवत ऋषिः को विप्र ओहते ।
कदा हवं मघवन्निन्द्र सुन्वतः कदु स्तुवत आ गमः ॥ २ ॥ (३२१)

(५१)

(१-४) १-२ प्रस्कण्वः; ३-४ पुष्टिगुः । इन्द्रः । प्रगाथः (विषमा बृहती + समा सतो बृहती)

अभि प्र वः सुराधसमिन्द्रमर्च यथा विदे ।
यो जरितृभ्यो मघवा पुरूवसुः सहस्रेणेव शिक्षति ॥ १ ॥
शतानीकेव प्र जिगाति धृष्णुया हन्ति वृत्राणि दाशुषे ।
गिरेरिव प्र रसा अस्य पिन्विरे दत्राणि पुरुभोजसः ॥ २ ॥
प्र सु श्रुतं सुराधसमर्चा शक्रमभिष्टये ।
यः सुन्वते स्तुवते काम्यं वसु सहस्रेणेव मंहते ॥ ३ ॥ (३२४)

शतानीका हेतयो अस्य दुष्टरा इन्द्रस्य समिषो महीः ।
गिरिर्न भुज्मा मघवत्सु पिन्वते यदीं सुता अमन्दिषुः ॥ ४ ॥ (३२५)

(५२)

१-३ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । बृहती ।

वयं घ त्वा सुतावन्त आपो न वृक्तबर्हिषः ।
पवित्रस्य प्रस्रवणेषु वृत्रहन्परि स्तोतार आसते ॥ १ ॥
स्वरन्ति त्वा सुते नरो वसो निरेक उक्थिनः ।
कदा सुतं तृषाण ओक आ गम इन्द्र स्वब्दीव वंसगः ॥ २ ॥
कण्वेभिर्धृष्णवा धृषद्वाजं दर्षि सहस्रिणम् ।
पिशङ्गरूपं मघवन्विचर्षणे मक्षू गोमन्तमीमहे ॥ ३ ॥ (३२८)

(५३)

१-३ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । बृहती ।

क ईं वेद सुते सचा पिबन्तं कद्वयो दधे ।
अयं यः पुरो विभिनत्त्योजसा मन्दानः शिप्र्यन्धसः ॥ १ ॥
दाना मृगो न वारणः पुरुत्रा चरथं दधे ।
नकिष्ट्वा नि यमदा सुते गमो महाश्चरस्योजसा ॥ २ ॥
य उग्रः सन्ननिष्टृत स्थिरो रणाय संस्कृतः ।
यदि स्तोतुर्मघवा शृणवद्धवं नेन्द्रो योषत्या गमत् ॥ ३ ॥ (३३१)

(५४)

१-३ रेभः । इन्द्रः । १ अतिजगती, २-३ उपरिष्टाद्बृहती ।

विश्वाः पृतना अभिभूतरं नरं सजूस्ततक्षुरिन्द्रं जजनुश्च राजसे ।
क्रत्वा वरिष्ठं वर आमुरिमुतोग्रमोजिष्ठं तवसं तरस्विनम् ॥ १ ॥
समीं रेभासो अस्वरन्निन्द्रं सोमस्य पीतये ।
स्वर्पतिं यदीं वृधे धृतव्रतो ह्योजसा समूतिभिः ॥ २ ॥
नेमिं नमन्ति चक्षसा मेषं विप्रा अभिस्वरा ।
सुदीतयो वो अद्रुहोऽपि कर्णे तरस्विनः समृक्वभिः ॥ ३ ॥ (३३४)

(५५)

१-३ रेभः । इन्द्रः । बृहती ।

तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रं सत्रा दधानमप्रतिष्कुतं शवांसि ।
मंहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियो ववर्तद्राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री ॥ १ ॥
या इन्द्र भुज आभरः स्वर्वाँ असुरेभ्यः ।
स्तोतारमिन्मघवन्नस्य वर्धय ये च त्वे वृक्तबर्हिषः ॥ २ ॥
यमिन्द्र दधिषे त्वमश्वं गां भागमव्ययम् ।
यजमाने सुन्वति दक्षिणावति तस्मिन्तं धेहि मा पणौ ॥ ३ ॥ (३३७)

(५६)

१-६ गोतमः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

इन्द्रो मदाय वावृधे शवसे वृत्रहा नृभिः ।
तमिन्महत्स्वाजिषूतेमर्भे हवामहे स वाजेषु प्र नोऽविषत् ॥ १ ॥
असि हि वीर सेन्योऽसि भूरि परादुदिः ।
असि दभ्रस्य चिद्वृधो यजमानाय शिक्षसि सुन्वते भूरि ते वसु ॥ २ ॥
यदुदीरत आजयो धृष्णवे धीयते धना ।
युक्ष्वा मदच्युता हरी कं हनः कं वसौ दधोऽस्माँ इन्द्र वसौ दधः ॥ ३ ॥
मदेमदे हि नो ददिर्यूथा गवामृजुक्रतुः ।
सं गृभाय पुरू शतोभयाहस्त्या वसु शिशीहि राय आ भर ॥ ४ ॥
मादयस्व सुते सचा शवसे शूर राधसे ।
विद्मा हि त्वा पुरूवसुमुप कामान्त्ससृज्महेऽथा नोऽविता भव ॥ ५ ॥
एते त इन्द्र जन्तवो विश्वं पुष्यन्ति वार्यम् ।
अन्तर्हि ख्यो जनानामर्यो वेदो अदाशुषां तेषां नो वेद आ भर ॥ ६ ॥ (३४३)

(५७)

(१-१६) १-३ मधुच्छन्दाः; ४-७ विश्वामित्रः; ८-१० गृत्समदः, ११-१६ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । गायत्री ।

सुरूपकृत्नुमूतये सुदुघामिव गोदुहे । जुहूमसि द्यविद्यवि ॥ १ ॥
उप नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिब । गोदा इद्रेवतो मदः ॥ २ ॥
अथा ते अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम् । मा नो अति ख्य आ गहि ॥ ३ ॥
शुष्मिन्तमं न ऊतये द्युम्निनं पाहि जागृविम् । इन्द्र सोमं शतक्रतो ॥ ४ ॥ (३४७)

इन्द्रियाणि शतक्रतो या ते जनेषु पञ्चसु । इन्द्र तानि त आ वृणे ॥ ५ ॥
अगन्निन्द्र श्रवो बृहद्द्युम्नं दधिष्व दुष्टरम् । उत्ते शुष्मं तिरामसि ॥ ६ ॥
अर्वावतो न आ गह्यथो शक्र परावतः । उ लोको यस्ते अद्रिव इन्द्रेह तत आ गहि ॥७॥
इन्द्रो अङ्ग महद्भयमभी षदप चुच्यवत् । स हि स्थिरो विचर्षणिः ॥ ८ ॥
इन्द्रश्च मृलयाति नो न नः पश्चादघं नशत् । भद्रं भवाति नः पुरः ॥ ९ ॥
इन्द्र आशाभ्यस्परि सर्वाभ्यो अभयं करत् । जेता शत्रून्विचर्षणिः ॥१०॥

क ईं वेद सुते सचा पिबन्तं कद्वयो दधे ।
अयं यः पुरो विभिनत्त्योजसा मन्दानः शिप्र्यन्धसः ॥११॥
दाना मृगो न वारणः पुरुत्रा चरथं दधे ।
नकिष्ट्वा नि यमदा सुते गमो महांश्चरस्योजसा ॥१२॥
य उग्रः सन्ननिष्टृत स्थिरो रणाय संस्कृतः ।
यदि स्तोतुर्मघवा शृणवद्धवं नेन्द्रो योषत्या गमत् ॥१३॥
वयं घ त्वा सुतावन्त आपो न वृक्तबर्हिषः ।
पवित्रस्य प्रस्रवणेषु वृत्रहन्परि स्तोतार आसते ॥१४॥
स्वरन्ति त्वा सुते नरो वसो निरेक उक्थिनः ।
कदा सुतं तृषाण ओक आ गम इन्द्र स्वब्दीव वंसगः ॥१५॥
कण्वेभिर्धृष्णवा धृषद्वाजं दर्षि सहस्रिणम् ।
पिशङ्गरूपं मघवन्विचर्षणे मक्षू गोमन्तमीमहे ॥१६॥ (३५९)

(५८)

(१-४) १-२ नृमेधः, ३-४ जमदग्निः । १-२ इन्द्रः, ३-४ सूर्यः । प्रगाथः (बृहती+सतो बृहती) ।

श्रायन्त इव सूर्यं विश्वेदिन्द्रस्य भक्षत ।
वसूनि जाते जनमान ओजसा प्रति भागं न दीधिम ॥ १ ॥
अनर्शरातिं वसुदामुप स्तुहि भद्रा इन्द्रस्य रातयः ।
सो अस्य कामं विधतो न रोषति मनो दानाय चोदयन् ॥ २ ॥
बण्महाँ असि सूर्य बडादित्य महाँ असि ।
महस्ते सतो महिमा पनस्यतेऽद्धा देव महाँ असि ॥ ३ ॥
बट् सूर्य श्रवसा महाँ असि सत्रा देव महाँ असि ।
मह्ना देवानामसुर्यः पुरोहितो विभु ज्योतिरदाभ्यम् ॥ ४ ॥ (३६३)

(५९)

(१-४) १-२ मेध्यातिथिः, ३-४ वसिष्ठः । इन्द्रः । प्रगाथः (बृहती + सतो बृहती) ।

उदु त्ये मधुमत्तमा गिर स्तोमास ईरते ।
सत्राजितो धनसा अक्षितोतयो वाजयन्तो रथा इव ॥ १ ॥
कण्वा इव भृगवः सूर्या इव विश्वमिद्धीतमानशुः ।
इन्द्रं स्तोमेभिर्महयन्त आयवः प्रियमेधासो अस्वरन् ॥ २ ॥
उदिन्न्वस्य रिच्यतेऽशो धनं न जिग्युषः ।
य इन्द्रो हरिवान्न दभन्ति तं रिपो दक्षं दधाति सोमिनि ॥ ३ ॥
मन्त्रमखर्वं सुधितं सुपेशसं दधात यज्ञियेष्वा ।
पूर्वीश्चन प्रसितयस्तरन्ति तं य इन्द्रे कर्मणा भुवत् ॥ ४ ॥ (३६७)

(६०)

(१-६) १-३ सुकक्षः, सुतकक्षो वा; ४-६ मधुच्छन्दाः । इन्द्रः । गायत्री ।

एवा ह्यसि वीरयुरेवा शूर उत स्थिरः । एवा ते राध्यं मनः ॥ १ ॥
एवा रातिस्तुवीमघ विश्वेभिर्धायि धातृभिः । अधा चिदिन्द्र मे सचा ॥ २ ॥
मो षु ब्रह्मेव तन्द्रयुर्भुवो वाजानां पते । मत्स्वा सुतस्य गोमतः ॥ ३ ॥
एवा ह्यस्य सूनृता विरप्शी गोमती मही । पक्वा शाखा न दाशुषे ॥ ४ ॥
एवा हि ते विभूतय ऊतय इन्द्र मावते । सद्यश्चित्सन्ति दाशुषे ॥ ५ ॥
एवा ह्यस्य काम्या स्तोम उक्थं च शंस्या । इन्द्राय सोमपीतये ॥ ६ ॥ (३७३)

(६१)

१-६ गोषूक्त्यश्वसूक्तिनौ । इन्द्रः । उष्णिक् ।

तं ते मदं गृणीमसि वृषणं पृत्सु सासहिम् । उ लोककृत्नुमद्रिवो हरिश्रियम् ॥ १ ॥
येन ज्योतींष्यायवे मनवे च विवेदिथ । मन्दानो अस्य बर्हिषो वि राजसि ॥ २ ॥
तदद्या चित्त उक्थिनोऽनु ष्टुवन्ति पूर्वथा । वृषपत्नीरपो जया दिवेदिवे ॥ ३ ॥
तम्वभि प्र गायत पुरुहूतं पुरुष्टुतम् । इन्द्रं गीर्भिस्तविषमा विवासत ॥ ४ ॥
यस्य द्विबर्हसो बृहत्सहो दाधार रोदसी । गिरीँरज्राँ अपः स्वर्वृषत्वना ॥ ५ ॥
स राजसि पुरुष्टुतँ एको वृत्राणि जिघ्नसे । इन्द्र जैत्रा श्रवस्या च यन्तवे ॥ ६ ॥ (३७९)

(६२)

(१-१०) १-४ सोभरिः; ५-७ नृमेधः; ८-१० गोषूक्त्यश्वसूक्तिनौ । इन्द्रः ।
उष्णिक्; १-४ प्रगाथः (बृहती+सतो बृहती) ।

वयमु त्वामपूर्व्य स्थूरं न कच्चिद्भरन्तोऽवस्यवः । वाजे चित्रं हवामहे ॥ १ ॥
उप त्वा कर्मन्नूतये स नो युवोग्रश्चक्राम यो धृषत् ।
त्वामिद्ध्यवितारं ववृमहे सखाय इन्द्र सानसिम् ॥ २ ॥
यो न इदमिदं पुरा प्र वस्य आनिनाय तमु व स्तुषे । सखाय इन्द्रमूतये ॥ ३ ॥
हर्यश्वं सत्पतिं चर्षणीसहं स हि ष्मा यो अमन्दत ।
आ तु नः स वयति गव्यमश्व्यं स्तोतृभ्यो मघवा शतम् ॥ ४ ॥
इन्द्राय साम गायत विप्राय बृहते बृहत् । धर्मकृते विपश्चिते पनस्यवे ॥ ५ ॥
त्वमिन्द्राभिभूरसि त्वं सूर्यमरोचयः । विश्वकर्मा विश्वदेवो महाँ असि ॥ ६ ॥
विभ्राजं ज्योतिषा स्वऽरगच्छो रोचनं दिवः । देवास्त इन्द्र सख्याय येमिरे ॥ ७ ॥
तम्वभि प्र गायत पुरुहूतं पुरुष्टुतम् । इन्द्रं गीर्भिस्तविषमा विवासत ॥ ८ ॥
यस्य द्विबर्हसो बृहत्सहो दाधार रोदसी । गिरीँरज्राँ अपः स्वर्वृषत्वना ॥ ९ ॥
स राजसि पुरुष्टुतँ एको वृत्राणि जिघ्नसे । इन्द्र जैत्रा श्रवस्या च यन्तवे ॥१०॥(३८९)

(६३)

(१-९) १-३ भुवनः साधनो वा; ३ (द्वि०) भरद्वाजः; ४-६ गोतमः; ७-९ पर्वतः ।
इन्द्रः । त्रिष्टुप् ; उष्णिहः ।

इमा नु कं भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः ।
यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीक्लृपाति ॥ १ ॥
आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्माकं भूत्वविता तनूनाम् ।
हत्वाय देवा असुरान्यदायन्देवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ २ ॥
प्रत्यञ्चमर्कमनयं छचीभिरादित्स्वधामिषिरां पर्यपश्यन् ।
अया वाजं देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ३ ॥
य एक इद्विदयते वसु मर्ताय दाशुषे । ईशानो अप्रतिष्कुत इन्द्रो अङ्ग ॥ ४ ॥
कदा मर्तमराधसं पदा क्षुम्पमिव स्फुरत् । कदा नः शुश्रवद्गिर इन्द्रो अङ्ग ॥ ५ ॥
यश्चिद्धि त्वा बहुभ्य आ सुतावाँ आविवासति । उग्रं तत्पत्यते शव इन्द्रो अङ्ग ॥ ६ ॥
य इन्द्र सोमपातमो मदः शविष्ठ चेतति । येना हंसि न्यऽत्रिणं तमीमहे ॥ ७ ॥ (३९६)

❀

येना दशग्वमध्रिगुं वेपयन्तं स्वर्णरम् । येना समुद्रमाविथा तमीमहे ॥ ८ ॥
येन सिन्धुं महीरपो रथाँ इव प्रचोदयः । पन्थामृतस्य यातवे तमीमहे ॥ ९ ॥ (३९८)

(६४)

(१-६) १—३ नृमेधः, ४-६ विश्वमनाः । इन्द्रः । उष्णिक् ।

एन्द्र नो गाधि प्रियः सत्राजिदगोह्यः । गिरिर्न विश्वतस्पृथुः पतिर्दिवः ॥ १ ॥
अभि हि सत्य सोमपा उभे बभूथ रोदसी । इन्द्रासि सुन्वतो वृधः पतिर्दिवः ॥ २ ॥
त्वं हि शश्वतीनामिन्द्र दर्ता पुरामसि । हन्ता दस्योर्मनोर्वृधः पतिर्दिवः ॥ ३ ॥
एदु मध्वो मदिन्तरं सिञ्च वाध्वर्यो अन्धसः । एवा हि वीर स्तवते सदावृधः ॥ ४ ॥
इन्द्र स्थातर्हरीणां नकिष्टे पूर्व्यस्तुतिम् । उदानंश शवसा न भन्दना ॥ ५ ॥
तं वो वाजानां पतिमहूमहि श्रवस्यवः । अप्रायुभिर्यज्ञेभिर्वावृधेन्यम् ॥ ६ ॥ (४०४)

(६५)

१-३ विश्वमनाः । इन्द्रः । उष्णिक् ।

एतो न्विन्द्रं स्तवाम सखायः स्तोम्यं नरम् । कृष्टीर्यो विश्वा अभ्यस्त्येक इत् ॥ १ ॥
अगोरुधाय गविषे द्युक्षाय दस्म्यं वचः । घृतात्स्वादीयो मधुनश्च वोचत ॥ २ ॥
यस्यामितानि वीर्याई न राधः पर्येतवे । ज्योतिर्न विश्वमभ्यस्ति दक्षिणा ॥३॥(४०७)

(६६)

१—३ विश्वमनाः । इन्द्रः । उष्णिक् ।

स्तुहीन्द्रं व्यश्ववदनूर्मिं वाजिनं यमम् । अर्यो गयं मंहमानं वि दाशुषे ॥ १ ॥
एवा नूनमुप स्तुहि वैयश्व दशमं नवम् । सुविद्वांसं चर्कृत्यं चरणीनाम् ॥ २ ॥
वेत्था हि निर्ऋतीनां वज्रहस्त परिवृजम् । अहरहः शुन्ध्युः परिपदामिव ॥ ३ ॥ (४१०)

॥ इति पञ्चमोऽनुवाकः ॥ ५ ॥

(६७)

(१—७) १-३ परुच्छेपः, ४-७ गृत्समदः । १ इन्द्रः, २ मरुत्, ३ अग्निः । १-३ अत्यष्टिः; ४-७ जगती ।

[६] वनोति हि सुन्वन्क्षयं परीणसः सुन्वानो हि ष्मा यजत्यव द्विषो देवानामव द्विषः ।
सुन्वान इत्सिषासति सहस्रा वाज्यवृतः ।
सुन्वानायेन्द्रो ददात्याभुवं रयिं ददात्याभुवम् ॥ १ ॥
मो षु वो अस्मदभि तानि पौंस्या सना भूवन्द्युम्नानि मोत जारिषुरस्मत्पुरोत जारिषुः ।
यद्वश्चित्रं युगेयुगे नव्यं घोषादमर्त्यम् ।
अस्मासु तन्मरुतो यच्च दुष्टरं दिधृता यच्च दुष्टरम् ॥ २ ॥ (४१२)

अग्निं होतारं मन्ये दास्वन्तं वसुं सूनुं सहसो जातवेदसं विप्रं न जातवेदसम् ।
य ऊर्ध्वया स्वध्वरो देवो देवाच्या कृपा ।
घृतस्य विभ्राष्टिमनु वष्टि शोचिषाजुह्वानस्य सर्पिषः ॥ ३ ॥
यज्ञैः संमिश्लाः पृषतीभिर्ऋष्टिभिर्यामं छुभ्रासो अञ्जिषु प्रिया उत ।
आसद्या बर्हिर्भरतस्य सूनवः पोत्रादा सोमं पिबता दिवो नरः ॥ ४ ॥
आ वक्षि देवाँ इह विप्र यक्षि चोशन्होतर्नि षदा योनिषु त्रिषु ।
प्रति वीहि प्रस्थितं सोम्यं मधु पिबाग्नीध्रात्तव भागस्य तृप्णुहि ॥ ५ ॥
एष स्य ते तन्वो नृम्णवर्धनः सह ओजः प्रदिवि बाह्वोर्हितः ।
तुभ्यं सुतो मघवन्तुभ्यमाभृतस्त्वमस्य ब्राह्मणादा तृपत्पिब ॥ ६ ॥
यमु पूर्वमहुवे तमिदं हुवे सेदु हव्यो ददिर्यो नाम पत्यते ।
अध्वर्युभिः प्रस्थितं सोम्यं मधु पोत्रात्सोमं द्रविणोदः पिब ऋतुभिः ॥ ७ ॥ (४१७)

(६८)

१–१२ मधुच्छन्दाः । इन्द्रः । गायत्री ।

सुरूपकृत्नुमूतये सुदुघामिव गोदुहे । जुहूमसि द्यविद्यवि ॥ १ ॥
उप नः सवना गहि सोमस्य सोमपाः पिब । गोदा इद्रेवतो मदः ॥ २ ॥
अथा ते अन्तमानां विद्याम सुमतीनाम् । मा नो अति ख्य आ गहि ॥ ३ ॥
परेहि विग्रमस्तृतमिन्द्रं पृच्छा विपश्चितम् । यस्ते सखिभ्य आ वरम् ॥ ४ ॥
उत ब्रुवन्तु नो निदो निरन्यतश्चिदारत । दधाना इन्द्र इद्दुवः ॥ ५ ॥
उत नः सुभगाँ अरिर्वोचेयुर्दस्म कृष्टयः । स्यामेदिन्द्रस्य शर्मणि ॥ ६ ॥
एमाशुमाशवे भर यज्ञश्रियं नृमादनम् । पतयन्मन्दयत्सखम् ॥ ७ ॥
अस्य पीत्वा शतक्रतो घनो वृत्राणामभवः । प्रावो वाजेषु वाजिनम् ॥ ८ ॥
तं त्वा वाजेषु वाजिनं वाजयामः शतक्रतो । धनानामिन्द्र सातये ॥ ९ ॥
यो रायो३वनिर्महान्त्सुपारः सुन्वतः सखा । तस्मा इन्द्राय गायत ॥१०॥
आ त्वेता नि षीदतेन्द्रमभि प्र गायत । सखाय स्तोमवाहसः ॥११॥
पुरूतमं पुरूणामीशानं वार्याणाम् । इन्द्रं सोमे सचा सुते ॥१२॥ (४२९)

(६९)

१—१२ मधुच्छन्दाः । इन्द्रः । गायत्रीः ।

स घा नो योग आ भुवत्स राये स पुरंध्याम् । गमद्वाजेभिरा स नः ॥ १ ॥
यस्य संस्थे न वृण्वते हरी समत्सु शत्रवः । तस्मा इन्द्राय गायत ॥ २ ॥
सुतपाव्ने सुता इमे शुचयो यन्ति वीतये । सोमासो दध्याशिरः ॥ ३ ॥
त्वं सुतस्य पीतये सद्यो वृद्धो अजायथाः । इन्द्र ज्यैष्ठ्याय सुक्रतो ॥ ४ ॥
आ त्वा विशन्त्वाशवः सोमास इन्द्र गिर्वणः । शं ते सन्तु प्रचेतसे ॥ ५ ॥
त्वां स्तोमा अवीवृधन्त्वामुक्था शतक्रतो । त्वां वर्धन्तु नो गिरः ॥ ६ ॥
अक्षितोतिः सनेदिमं वाजमिन्द्रः सहस्रिणम् । यस्मिन्विश्वानि पौंस्या ॥ ७ ॥
मा नो मर्ता अभि द्रुहन्तनूनामिन्द्र गिर्वणः । ईशानो यवया वधम् ॥ ८ ॥
युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः । रोचन्ते रोचना दिवि ॥ ९ ॥
युञ्जन्त्यस्य काम्या हरी विपक्षसा रथे । शोणा धृष्णू नृवाहसा ॥१०॥
केतुं कृण्वन्नकेतवे पेशो मर्या अपेशसे । समुषद्भिरजायथाः ॥११॥
आदह स्वधामनु पुनर्गर्भत्वमेरिरे । दधाना नाम यज्ञियम् ॥१२॥ (४४१)

(७०)

१-२० मधुच्छन्दाः । इन्द्रः । गायत्री ।

वीळु चिदारुजत्नुभिर्गुहा चिदिन्द्र वह्निभिः । अविन्द उस्रिया अनु ॥ १ ॥
देवयन्तो यथा मतिमच्छा विदद्वसुं गिरः । महामनूषत श्रुतम् ॥ २ ॥
इन्द्रेण सं हि दृक्षसे संजग्मानो अबिभ्युषा । मन्दू समानवर्चसा ॥ ३ ॥
अनवद्यैरभिद्युभिर्मखः सहस्वदर्चति । गणैरिन्द्रस्य काम्यैः ॥ ४ ॥
अतः परिज्मन्ना गहि दिवो वा रोचनादधि । समस्मिन्नृञ्जते गिरः ॥ ५ ॥
इतो वा सातिमीमहे दिवो वा पार्थिवादधि । इन्द्रं महो वा रजसः ॥ ६ ॥
इन्द्रमिद्गाथिनो बृहदिन्द्रमर्केभिरर्किणः । इन्द्रं वाणीरनूषत ॥ ७ ॥
इन्द्र इद्धर्योः सचा संमिश्ल आ वचोयुजा । इन्द्रो वज्री हिरण्ययः ॥ ८ ॥
इन्द्रो दीर्घाय चक्षस आ सूर्यं रोहयद्दिवि । वि गोभिरद्रिमैरयत् ॥ ९ ॥
इन्द्र वाजेषु नोऽव सहस्रप्रधनेषु च । उग्र उग्राभिरूतिभिः ॥१०॥
इन्द्रं वयं महाधन इन्द्रमर्भे हवामहे । युजं वृत्रेषु वज्रिणम् ॥११॥
स नो वृषन्नमुं चरुं सत्रादावन्नपा वृधि । अस्मभ्यमप्रतिष्कुतः ॥१२॥ (४५३)

तुञ्जेतुञ्जे य उत्तरे स्तोमा इन्द्रस्य वज्रिणः । न विन्धे अस्य सुष्टुतिम् ॥१३॥

वृषा यूथेव वंसगः कृष्टीरियर्त्योजसा । ईशानो अप्रतिष्कुतः ॥१४॥

य एकश्चर्षणीनां वसूनामिरज्यति । इन्द्रः पञ्च क्षितीनाम् ॥१५॥

इन्द्रं वो विश्वतस्परि हवामहे जनेभ्यः । अस्माकमस्तु केवलः ॥१६॥

एन्द्र सानसिं रयिं सजित्वानं सदासहम् । वर्षिष्ठमूतये भर ॥१७॥

नि येन मुष्टिहत्यया नि वृत्रा रुणधामहै । त्वोतासो न्यर्वता ॥१८॥

इन्द्र त्वोतास आ वयं वज्रं घना ददीमहि । जयेम सं युधि स्पृधः ॥१९॥

वयं शूरेभिरस्तृभिरिन्द्र त्वया युजा वयम् । सासह्याम पृतन्यतः ॥२०॥ (४६१)

(७१)

१—१६ मधुच्छन्दाः । इन्द्रः । गायत्री ।

महाँ इन्द्रः परश्च नु महित्वमस्तु वज्रिणे । द्यौर्न प्रथिना शवः ॥ १ ॥

समोहे वा य आशत नरस्तोकस्य सनितौ । विप्रासो वा धियायवः ॥ २ ॥

यः कुक्षिः सोमपातमः समुद्र इव पिन्वते । उर्वीरापो न काकुदः ॥ ३ ॥

एवा ह्यस्य सूनृता विरप्शी गोमती मही । पक्वा शाखा न दाशुषे ॥ ४ ॥

एवा हि ते विभूतय ऊतय इन्द्र मावते । सद्यश्चित्सन्ति दाशुषे ॥ ५ ॥

एवा ह्यस्य काम्या स्तोम उक्थं च शंस्या । इन्द्राय सोमपीतये ॥ ६ ॥

इन्द्रेहि मत्स्यन्धसो विश्वेभिः सोमपर्वभिः । महाँ अभिष्टिरोजसा ॥ ७ ॥

एमेनं सृजता सुते मन्दिमिन्द्राय मन्दिने । चक्रिं विश्वानि चक्रये ॥ ८ ॥

मत्स्वा सुशिप्र मन्दिभि स्तोमेभिर्विश्वचर्षणे । सचैषु सवनेष्वा ॥ ९ ॥

असृग्रमिन्द्र ते गिरः प्रतित्वामुदहासत । अजोषा वृषभं पतिम् ॥१०॥

सं चोदय चित्रमर्वाग्राध इन्द्र वरेण्यम् । असदित्ते विभु प्रभु ॥११॥

अस्मान्त्सु तत्र चोदयेन्द्र राये रभस्वतः । तुविद्युम्न यशस्वतः ॥१२॥

सं गोमदिन्द्र वाजवदस्मे पृथु श्रवो बृहत् । विश्वायुर्धेह्यक्षितम् ॥१३॥

अस्मे धेहि श्रवो बृहद्द्युम्नं सहस्रसातमम् । इन्द्र ता रथिनीरिषः ॥१४॥

वसोरिन्द्रं वसुपतिं गीर्भिर्गृणन्त ऋग्मियम् । होम गन्तारमूतये ॥१५॥

सुतेसुते न्योकसे बृहद्बृहत एदरिः । इन्द्राय शूषमर्चति ॥१६॥ (४७७)

॥ इति षष्ठोऽनुवाकः ॥ ६ ॥

(७२)

१-३ परुच्छेपः । इन्द्रः । अत्यष्टिः ।

[७] विश्वेषु हि त्वा सवनेषु तुञ्जते समानमेकं वृषमण्यवः पृथक्स्वः सनिष्यवः पृथक् ।
तं त्वा नावं न पर्षणिं शूषस्य धुरि धीमहि ।
इन्द्रं न यज्ञैश्चितयन्त आयवः स्तोमेभिरिन्द्रमायवः ॥ १ ॥
वि त्वा ततस्रे मिथुना अवस्यवो व्रजस्य साता गव्यस्य निःसृजः सक्षन्त इन्द्र निःसृजः ।
यद्गव्यन्ता द्वा जना स्वर्यन्ता समूहसि ।
आविष्करिक्रद्वृषणं सचाभुवं वज्रमिन्द्र सचाभुवम् ॥ २ ॥
उतो नो अस्या उषसो जुषेत ह्यर्कस्य बोधि हविषो हवीमभिः स्वर्षाता हवीमभिः ।
यदिन्द्र हन्तवे मृधो वृषा वज्रिं चिकेतसि ।
आ मे अस्य वेधसो नवीयसो मन्म श्रुधि नवीयसः ॥ ३ ॥(४८०)

(७३)

(१-६) १-३ वसिष्ठः, ४-६ वसुकः । इन्द्रः । विराट्, ४-५ जगतीः, ६ अभिसारिणी ।

तुभ्येदिमा सवना शूर विश्वा तुभ्यं ब्रह्माणि वर्धना कृणोमि । त्वं नृभिर्हव्यो विश्वधासि ॥१॥
नू चिन्नु ते मन्यमानस्य दस्मोदश्नुवन्ति महिमानमुग्र । न वीर्यमिन्द्र ते न राधः ॥२॥
प्र वो महे महिवृधे भरध्वं प्रचेतसे प्र सुमतिं कृणुध्वम् । विशः पूर्वीः प्र चरा चर्षणिप्राः॥३॥
यदा वज्रं हिरण्यमिदथा रथं हरी यमस्य वहतो वि सूरिभिः ।
आ तिष्ठति मघवा सनश्रुत इन्द्रो वाजस्य दीर्घश्रवसस्पतिः ॥ ४ ॥
सो चिन्नु वृष्टिर्यूथ्या स्वा सचाँ इन्द्रः श्मश्रूणि हरिताभि प्रुष्णुते ।
अव वेति सुक्षयं सुते मधूदिद्धूनोति वातो यथा वनम् ॥ ५ ॥
यो वाचा विवाचो मृध्रवाचः पुरू सहस्राशिवा जघान ।
तत्तदिदस्य पौंस्यं गृणीमसि पितेव यस्तविषीं वावृधे शवः ॥ ६ ॥ (४८६)

(७४)

१-७ शुनःशेपः । इन्द्रः । पङ्क्तिः ।

यच्चिद्धि सत्य सोमपा अनाशस्ता इव स्मसि ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ ॥ १ ॥ (४८७)

शिप्रिन्वाजानां पते शचीवस्तव दंसना ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ　　॥ २ ॥
नि ष्वापया मिथूदृशा सस्तामबुध्यमाने ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ　　॥ ३ ॥
ससन्तु त्या अरातयो बोधन्तु शूर रातयः ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ　　॥ ४ ॥
समिन्द्र गर्दभं मृण नुवन्तं पापयामुया ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ　　॥ ५ ॥
पताति कुण्डृणाच्या दूरं वातो वनादधि ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ　　॥ ६ ॥
सर्वं परिक्रोशं जहि जम्भया कृकदाश्वम् ।
आ तू न इन्द्र शंसय गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु सहस्रेषु तुवीमघ　　॥ ७ ॥　(४९३)

(७५)

१—३ पुरुच्छेपः । इन्द्रः । अत्यष्टिः ।

वि त्वा ततस्रे मिथुना अवस्यवो व्रजस्य साता गव्यस्य निःसृजः सक्षन्त इन्द्र निःसृजः ।
यद्गव्यन्ता द्वा जना स्वर्यन्ता समूहसि ।
आविष्करिक्रद्वृषणं सचाभुवं वज्रमिन्द्र सचाभुवम्　　॥ १ ॥
विदुष्टे अस्य वीर्यस्य पूरवः पुरो यदिन्द्र शारदीरवातिरः सासहानो अवातिरः ।
शासस्तमिन्द्र मर्त्यमयज्युं शवसस्पते ।
महीममुष्णाः पृथिवीमिमा अपो मन्दसान इमा अपः　　॥ २ ॥
आदित्ते अस्य वीर्यस्य चर्किरन्मदेषु वृषन्नुशिजो यदाविथ सखीयतो यदाविथ ।
चकर्थ कारमेभ्यः पृतनासु प्रवन्तवे ।
ते अन्यामन्यां नद्यं सनिष्णत श्रवस्यन्तः सनिष्णत　　॥ ३ ॥　(४९६)

(७६)

१—८ वसुक्रः । इन्द्रः । त्रिष्टुपः ।

वने न वा यो न्यधायि चाकं छुचिर्वां स्तोमो भुरणावजीगः ।
यस्येदिन्द्रः पुरुदिनेषु होता नृणां नर्यो नृतमः क्षपावान्　　॥ १ ॥　(४९७)

प्र ते अस्या उषसः प्रापरस्या नृतौ स्याम नृतमस्य नृणाम् ।
अनु त्रिशोकः शतमावहन्नॄन्कुत्सेन रथो यो असत्ससवान् ॥ २ ॥
कस्ते मद इन्द्र रन्त्यो भूद्दुरो गिरो अभ्युग्रो वि धाव ।
कद्वाहो अर्वागुप मा मनीषा आ त्वा शक्यामुपमं राधो अन्नैः ॥ ३ ॥
कदु द्युम्नमिन्द्र त्वावतो नॄन्कया धिया करसे कन्न आगन् ।
मित्रो न सत्य उरुगाय भृत्या अन्ने समस्य यदसन्मनीषाः ॥ ४ ॥
प्रेरय सूरो अर्थं न पारं ये अस्य कामं जनिधा इव ग्मन् ।
गिरश्च ये ते तुविजात पूर्वीर्नर इन्द्र प्रतिशिक्षन्त्यन्नैः ॥ ५ ॥
मात्रे नु ते सुमिते इन्द्र पूर्वी द्यौर्मज्मना पृथिवी काव्येन ।
वराय ते घृतवन्तः सुतासः स्वाद्मन्भवन्तु पीतये मधूनि ॥ ६ ॥
आ मध्वो अस्मा असिचन्नमत्रमिन्द्राय पूर्णं स हि सत्यराधाः ।
स वावृधे वरिमन्ना पृथिव्या अभि क्रत्वा नर्यः पौंस्यैश्च ॥ ७ ॥
व्यानलिन्द्रः पृतनाः स्वोजा आस्मै यतन्ते सख्याय पूर्वीः ।
आ स्मा रथं न पृतनासु तिष्ठ यं भद्रया सुमत्या चोदयासे ॥ ८ ॥ (५०४)

(७७)

१-८ वामदेवः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

आ सत्यो यातु मघवाँ ऋजीषी द्रवन्त्वस्य हरय उप नः ।
तस्मा इदन्धः सुषुमा सुदक्षमिहाभिपित्वं करते गृणानः ॥ १ ॥
अव स्य शूराध्वनो नान्तेऽस्मिन्नो अद्य सवने मन्दध्यै ।
शंसात्युक्थमुशनेव वेधाश्चिकितुषे असुर्याय मन्म ॥ २ ॥
कविर्न निण्यं विदथानि साधन्वृषा यत्सेकं विपिपानो अर्चात् ।
दिव इत्था जीजनत्सप्त कारूनह्ना चिच्चक्रुर्वयुना गृणन्तः ॥ ३ ॥
स्वर्यद्वेदि सुदृशीकमर्कैर्महि ज्योती रुरुचुर्यद्ध वस्तोः ।
अन्धा तमांसि दुधिता विचक्षे नृभ्यश्चकार नृतमो अभिष्टौ ॥ ४ ॥
ववक्ष इन्द्रो अमितमृजीष्युभे आ पप्रौ रोदसी महित्वा ।
अतश्चिदस्य महिमा वि रेच्यभि यो विश्वा भुवना बभूव ॥ ५ ॥
विश्वानि शक्रो नर्याणि विद्वानपो रिरेच सखिभिर्निकामैः ।
अश्मानं चिद्ये बिभिदुर्वचोभिर्व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः ॥ ६ ॥ (५१०)

अपो वृत्रं वव्रिवांसं पराहन्प्रावत्ते वज्रं पृथिवी सचेताः ।
प्राणांसि समुद्रियाण्यैनोः पतिर्भवं छवसा शूर धृष्णो ॥ ७ ॥
अपो यदद्रिं पुरुहूत दर्दराविर्भुवत्सरमा पूर्व्यं ते ।
स नो नेता वाजमा दर्षि भूरिं गोत्रा रुजन्नङ्गिरोभिर्गृणानः ॥ ८ ॥ (५१२)

(७८)

१-३ शंयुः । इन्द्रः । गायत्रीः ।

तद्वो गाय सुते सचा पुरुहूताय सत्वने । शं यद्गवे न शाकिने ॥ १ ॥
न घा वसुर्नि यमते दानं वाजस्य गोमतः । यत्सीमुप श्रवद्गिरः ॥ २ ॥
कुवित्सस्य प्र हि व्रजं गोमन्तं दस्युहा गमत् । शचीभिरप नो वरत् ॥ ३ ॥(५१५)

(७९)

१—२ वसिष्ठः शक्तिर्वा । इन्द्रः । प्रगाथ (बृहती+सतो बृहती) ।

इन्द्र क्रतुं न आ भर पिता पुत्रेभ्यो यथा ।
शिक्षा णो अस्मिन्पुरुहूत यामनि जीवा ज्योतिरशीमहि ॥ १ ॥
मा नो अज्ञाता वृजना दुराध्यो३ माशिवासो अव क्रमुः ।
त्वया वयं प्रवतः शश्वतीरपोऽति शूर तरामसि ॥ २ ॥ (५१७)

(८०)

१—२ शंयुः । इन्द्रः । प्रगाथः (बृहती + सतो बृहती) ।

इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरँ ओजिष्ठं पपुरि श्रवः ।
येनेमे चित्र वज्रहस्त रोदसी ओभे सुशिप्र प्राः ॥ १ ॥
त्वामुग्रमवसे चर्षणीसहं राजन्देवेषु हूमहे ।
विश्वा सु नो विथुरा पिब्दना वसोऽमित्रान्सुषहान्कृधि ॥ २ ॥ (५१९)

(८१)

१-२ पुरुहन्मा । इन्द्रः । प्रगाथः (बृहती + सतो बृहती)

यद् द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः ।
न त्वा वज्रिन्त्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥ १ ॥
आ पप्राथ महिना वृष्ण्या वृषन्विश्वा शविष्ठ शवसा ।
अस्माँ अव मघवन् गोमति व्रजे वज्रिं चित्राभिरूतिभिः ॥ २ ॥ (५२१)

(८२)

१-२ वसिष्ठः । इन्द्रः । प्रगाथः (बृहती + सतो बृहती) ।

यदिन्द्र यावतस्त्वमेतावदहमीशीय ।
स्तोतारमिद्दिधिषेय रदावसो न पापत्वाय रासीय　॥ १ ॥
शिक्षेयमिन्महयते दिवेदिवे राय आ कुहचिद्विदे ।
नहि त्वदन्यन्मघवन् न आप्यं वस्यो अस्ति पिता चन　॥ २ ॥　(५२३)

(८३)

१-२ शंयुः । इन्द्रः । प्रगाथः (बृ० + स० बृ०) ।

इन्द्र त्रिधातु शरणं त्रिवरूथं स्वस्तिमत् ।
छर्दिर्यच्छ मघवद्भ्यश्च मह्यं च यावया दिद्युमेभ्यः　॥ १ ॥
ये गव्यता मनसा शत्रुमादभुरभिप्रघ्नन्ति धृष्णुया ।
अध स्मा नो मघवन्निन्द्र गिर्वणस्तनूपा अन्तमो भव　॥ २ ॥　(५२५)

(८४)

१-३ मधुच्छन्दाः । इन्द्रः । गायत्री ।

इन्द्रा याहि चित्रभानो सुता इमे त्वायवः । अण्वीभिस्तना पूतासः　॥ १ ॥
इन्द्रा याहि धियेषितो विप्रजूतः सुतावतः । उप ब्रह्माणि वाघतः　॥ २ ॥
इन्द्रा याहि तूतुजान उप ब्रह्माणि हरिवः । सुते दधिष्व नश्चनः　॥ ३ ॥ (५२८)

(८५)

(१-४) १-२ प्रगाथः, ३-४ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । प्रगाथः (बृ० + स० बृ०) ।

मा चिदन्यद्वि शंसत सखायो मा रिषण्यत ।
इन्द्रमित्स्तोता वृषणं सचा सुते मुहुरुक्था च शंसत　॥ १ ॥
अवक्रक्षिणं वृषभं यथाजुरं गां न चर्षणीसहम् ।
विद्वेषणं संवननोभयंकरं मंहिष्ठमुभयाविनम्　॥ २ ॥
यच्चिद्धि त्वा जना इमे नाना हवन्त ऊतये ।
अस्माकं ब्रह्मेदमिन्द्र भूतु तेहा विश्वा च वर्धनम्　॥ ३ ॥
वि तर्तूर्यन्ते मघवन्विपश्चितोऽर्यो विपो जनानाम् ।
उप क्रमस्व पुरुरूपमा भर वाजं नेदिष्ठमूतये　॥ ४ ॥　(५३२)

(८६)

१ विश्वामित्रः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

ब्रह्मणा ते ब्रह्मयुजा युनज्मि हरी सखाया सधमाद आशू ।
स्थिरं रथं सुखमिन्द्राधितिष्ठन्प्रजानन्विद्वाँ उप याहि सोमम् ॥ १ ॥ (५३३)

(८७)

१-७ वसिष्ठः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

अध्वर्यवोऽरुणं दुग्धमंशुं जुहोतन वृषभाय क्षितीनाम् ।
गौराद्वेदीयाँ अवपानमिन्द्रो विश्वाहेद्याति सुतसोममिच्छन् ॥ १ ॥
यद्दधिषे प्रदिवि चार्वन्नं दिवेदिवे पीतिमिदस्य वक्षि ।
उत हृदोत मनसा जुषाण उशन्निन्द्र प्रस्थितान्पाहि सोमान् ॥ २ ॥
जज्ञानः सोमं सहसे पपाथ प्र ते माता महिमानमुवाच ।
एन्द्र पप्राथोर्वन्तरिक्षं युधा देवेभ्यो वरिवश्चकर्थ ॥ ३ ॥
यद्योधया महतो मन्यमानान्साक्षाम तान्बाहुभिः शाशदानान् ।
यद्वा नृभिर्वृत इन्द्राभियुध्यास्तं त्वयाजिं सौश्रवसं जयेम ॥ ४ ॥
प्रेन्द्रस्य वोचं प्रथमा कृतानि प्र नूतना मघवा या चकार ।
यदेददेवीरसहिष्ट माया अथाभवत्केवलः सोमो अस्य ॥ ५ ॥
तवेदं विश्वमभितः पशव्यं यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य ।
गवामसि गोपतिरेक इन्द्र भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः ॥ ६ ॥
बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वो दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य ।
धत्तं रयिं स्तुवते कीरये चिद्यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः ॥ ७ ॥ (५४०)

(८८)

१-६ वामदेवः । बृहस्पतिः । त्रिष्टुप् ।

यस्तस्तम्भ सहसा वि ज्मो अन्तान्बृहस्पतिस्त्रिषधस्थो रवेण ।
तं प्रत्नास ऋषयो दीध्यानाः पुरो विप्रा दधिरे मन्द्रजिह्वम् ॥ १ ॥
धुनेतयः सुप्रकेतं मदन्तो बृहस्पते अभि ये नस्ततस्रे ।
पृषन्तं सृप्रमदब्धमूर्वं बृहस्पते रक्षतादस्य योनिम् ॥ २ ॥
बृहस्पते या परमा परावदत आ त ऋतस्पृशो नि षेदुः ।
तुभ्यं खाता अवता अद्रिदुग्धा मध्वः श्चोतन्त्यभितो विरप्शम् ॥ ३ ॥ (५४३)

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानो महो ज्योतिषः परमे व्योमन् ।
सप्तास्यस्तुविजातो रवेण वि सप्तरश्मिरधमत्तमांसि ॥ ४ ॥
स सुष्टुभा स ऋक्वता गणेन वलं रुरोज फलिगं रवेण ।
बृहस्पतिरुस्रिया हव्यसूदः कनिक्रदद्वावशतीरुदाजत् ॥ ५ ॥
एवा पित्रे विश्वदेवाय वृष्णे यज्ञैर्विधेम नमसा हविर्भिः ।
बृहस्पते सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥ ६ ॥ (५४६)

(८९)

१-११ कृष्णः । इन्द्रः । त्रिष्टुप् ।

अस्तेव सु प्रतरं लायमस्यन्भूषन्निव प्र भरा स्तोममस्मै ।
वाचा विप्रास्तरत वाचमर्यो नि रामय जरितः सोम इन्द्रम् ॥ १ ॥
दोहेन गामुप शिक्षा सखायं प्र बोधय जरितर्जारमिन्द्रम् ।
कोशं न पूर्णं वसुना न्यृष्टमा च्यावय मघदेयाय शूरम् ॥ २ ॥
किमङ्ग त्वा मघवन्भोजमाहुः शिशीहि मा शिशयं त्वा शृणोमि ।
अप्नस्वती मम धीरस्तु शक्र वसुविदं भगमिन्द्रा भरा नः ॥ ३ ॥
त्वां जना ममसत्येष्विन्द्र संतस्थाना वि ह्वयन्ते समीके ।
अत्रा युजं कृणुते यो हविष्मान्नासुन्वता सख्यं वष्टि शूरः ॥ ४ ॥
धनं न स्पन्द्रं बहुलं यो अस्मै तीव्रान्त्सोमाँ आसुनोति प्रयस्वान् ।
तस्मै शत्रून्त्सुतुकान्प्रातरह्नो नि स्वष्ट्रान्युवति हन्ति वृत्रम् ॥ ५ ॥
यस्मिन्वयं दधिमा शंसमिन्द्रे यः शिश्राय मघवा काममस्मे ।
आराच्चित्सन्भयतामस्य शत्रुर्न्यस्मै द्युम्ना जन्या नमन्ताम् ॥ ६ ॥
आराच्छत्रुमप बाधस्व दूरमुग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन ।
अस्मे धेहि यवमद्गोमदिन्द्र कृधी धियं जरित्रे वाजरत्नाम् ॥ ७ ॥
प्र यमन्तर्वृषसवासो अग्मन्तीव्राः सोमा बहुलान्तास इन्द्रम् ।
नाह दामानं मघवा नि यंसन्नि सुन्वते वहति भूरि वामम् ॥ ८ ॥
उत प्रहामतिदीवा जयति कृतमिव श्वघ्नी वि चिनोति काले ।
यो देवकामो न धनं रुणद्धि समित्तं रायः सृजति स्वधाभिः ॥ ९ ॥
गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन वा क्षुधं पुरुहूत विश्वे ।
वयं राजसु प्रथमा धनान्यरिष्टासो वृजनीभिर्जयेम ॥१०॥ (५५६)

बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरीयः कृणोतु ॥११॥ (५५७)

(९०)

१–३ भरद्वाजः । बृहस्पतिः । त्रिष्टुप् ।

यो अद्रिभित्प्रथमजा ऋतावा बृहस्पतिराङ्गिरसो हविष्मान् ।
द्विबर्हज्मा प्राघर्मसत्पिता न आ रोदसी वृषभो रोरवीति ॥ १ ॥
जनाय चिद्य ईवत उ लोकं बृहस्पतिर्देवहूतौ चकार ।
घ्नन्वृत्राणि वि पुरो दर्दरीति जयं छत्रूँरमित्रान्पृत्सु साहन् ॥ २ ॥
बृहस्पतिः समजयद्वसूनि महो व्रजान्गोमतो देव एषः ।
अपः सिषासन्त्स्वऽरप्रतीतो बृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमर्कैः ॥ ३ ॥ (५६०)

॥ इति सप्तमोऽनुवाकः ॥७॥

(९१)

१–१२ अयास्यः । बृहस्पतिः । त्रिष्टुप् ।

[८] इमां धियं सप्तशीर्ष्णीं पिता न ऋतप्रजातां बृहतीमविन्दत् ।
तुरीयं स्विज्जनयद्विश्वजन्योऽयास्य उक्थमिन्द्राय शंसन् ॥ १ ॥
ऋतं शंसन्त ऋजु दीध्याना दिवस्पुत्रासो असुरस्य वीराः ।
विप्रं पदमङ्गिरसो दधाना यज्ञस्य धाम प्रथमं मनन्त ॥ २ ॥
हंसैरिव सखिभिर्वावदद्भिरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन् ।
बृहस्पतिरभिकनिक्रदद्गा उत प्रास्तौदुच्च विद्वाँ अगायत् ॥ ३ ॥
अवो द्वाभ्यां पर एकया गा गुहा तिष्ठन्तीरनृतस्य सेतौ ।
बृहस्पतिस्तमसि ज्योतिरिच्छन्नुदुस्रा आकर्वि हि तिस्र आवः ॥ ४ ॥
विभिद्या पुरं शयथेमपाचीं निस्त्रीणि साकमुदधेरकृन्तत् ।
बृहस्पतिरुषसं सूर्यं गामर्कं विवेद स्तनयन्निव द्यौः ॥ ५ ॥
इन्द्रो वलं रक्षितारं दुघानां करेणेव वि चकर्ता रवेण ।
स्वेदाञ्जिभिराशिरमिच्छमानोऽरोदयत्पणिमा गा अमुष्णात् ॥ ६ ॥
स ईं सत्येभिः सखिभिः शुचद्भिर्गोधायसं वि धनसैरदर्दः ।
ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैर्घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट् ॥ ७ ॥
ते सत्येन मनसा गोपतिं गा इयानास इषणयन्त धीभिः ।
बृहस्पतिर्मिथोअवद्यपेभिरुदुस्रिया असृजत स्वयुग्भिः ॥ ८ ॥ (५६८)

तं वर्धयन्तो मतिभिः शिवाभिः सिंहमिव नानदतं सधस्थे ।
बृहस्पतिं वृषणं शूरसातौ भरेभरे अनु मदेम जिष्णुम् ॥ ९ ॥
यदा वाजमसनद्विश्वरूपमा द्यामरुक्षदुत्तराणि सद्म ।
बृहस्पतिं वृषणं वर्धयन्तो नाना सन्तो बिभ्रतो ज्योतिरासा ॥१०॥
सत्यामाशिषं कृणुता वयोधै कीरिं चिद्ध्यवथ स्वेभिरेवैः ।
पश्चा मृधो अप भवन्तु विश्वास्तद्रोदसी शृणुतं विश्वमिन्वे ॥११॥
इन्द्रो मह्ना महतो अर्णवस्य वि मूर्धानमभिनदर्बुदस्य ।
अहन्नहिमरिणात्सप्त सिन्धून्देवैर्द्यावापृथिवी प्रावतं नः ॥१२॥ (५७२)

(९२)

(१-२१) १-१२ प्रियमेधः; १६-२१ पुरुहन्मा । इन्द्रः । १-३ गायत्री; अनुष्टुप्; ८, १३, १७, १९, २१ पंक्तिः; १४-१६, १८, २०, बृहती ।

अभि प्र गोपतिं गिरेन्द्रमर्च यथा विदे । सूनुं सत्यस्य सत्पतिम् ॥ १ ॥
आ हरयः ससृज्रिरेऽरुषीरधि बर्हिषि । यत्राभि संनवामहे ॥ २ ॥
इन्द्राय गाव आशिरं दुदुह्रे वज्रिणे मधु । यत्सीमुपह्वरे विदत् ॥ ३ ॥
उद्यद्ब्रध्नस्य विष्टपं गृहमिन्द्रश्च गन्वहि । मध्वः पीत्वा सचेवहि त्रिः सप्त सख्युः पदे ॥४॥
अर्चत प्रार्चत प्रियमेधासो अर्चत । अर्चन्तु पुत्रका उत पुरं न धृष्ण्वर्चत ॥ ५ ॥
अव स्वराति गर्गरो गोधा परि सनिष्वणत् ।
पिङ्गा परि चनिष्कददिन्द्राय ब्रह्मोद्यतम् ॥ ६ ॥
आ यत्पतन्त्येन्यः सुदुघा अनपस्फुरः ।
अपस्फुरं गृभायत सोममिन्द्राय पातवे ॥ ७ ॥
अपादिन्द्रो अपादग्निर्विश्वे देवा अमत्सत ।
वरुण इदिह क्षयत्तमापो अभ्यनूषत वत्सं संशिश्वरीरिव ॥ ८ ॥
सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्त सिन्धवः । अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्म्यं सुषिरामिव ॥ ९ ॥
यो व्यतीँरफाणयत्सुयुक्ताँ उप दाशुषे । तक्वो नेता तदिद्वपुरुपमा यो अमुच्यत ॥१०॥
अतीदु शक्र ओहत इन्द्रो विश्वा अति द्विषः । भिनत्कनीन ओदनं पच्यमानं परो गिरा ॥११॥
अर्भको न कुमारकोऽधि तिष्ठन्नवं रथम् । स पक्षन्महिषं मृगं पित्रे मात्रे विभुक्रतुम् ॥१२॥
आ तू सुशिप्र दंपते रथं तिष्ठा हिरण्ययम् ।
अध द्युक्षं सचेवहि सहस्रपादमरुषं स्वस्तिगामनेहसम् ॥१३॥ (५८५)

तं घेमित्था नमस्विन उप स्वराजमासते । अर्थं चिदस्य सुधितं यदेतव आवर्तयन्ति दावने॥१४॥
अनु प्रत्नस्यौकसः प्रियमेधास एषाम् । पूर्वामनु प्रयतिं वृक्तबर्हिषो हितप्रयस आशत ॥१५॥
यो राजा चर्षणीनां याता रथेभिरध्रिगुः । विश्वासां तरुता पृतनानां ज्येष्ठो यो वृत्रहा गृणे॥१६॥

इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मन्नवसे यस्य द्विता विधर्तरि ।
हस्ताय वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः ॥१७॥
नकिष्टं कर्मणा नशद्यश्चकार सदावृधम् ।
इन्द्रं न यज्ञैर्विश्वगूर्तमृभ्वसमधृष्टं धृष्ण्वोजिसम् ॥१८॥
अषाल्हमुग्रं पृतनासु सासहिं यस्मिन्महीरुरुज्रयः ।
सं धेनवो जायमाने अनोनवुर्द्यावः क्षामो अनोनवुः ॥१९॥
यद् द्याव इन्द्र ते शतं शतं भूमीरुत स्युः ।
न त्वा वज्रिन्त्सहस्रं सूर्या अनु न जातमष्ट रोदसी ॥२०॥
आ पप्राथ महिना वृष्ण्या वृषन्विश्वा शविष्ठ शवसा ।
अस्माँ अव मघवन्गोमति व्रजे वज्रिं चित्राभिरूतिभिः ॥२१॥ (५९३)

(९३)

(१-८) १-३ प्रगाथः; ४-८ देवजामयः । इन्द्रः । गायत्री ।

उत्त्वा मन्दन्तु स्तोमाः कृणुष्व राधो अद्रिवः । अव ब्रह्मद्विषो जहि ॥ १ ॥
पदा पणीँरराधसो नि बाधस्व महाँ असि । नहि त्वा कश्चन प्रति ॥ २ ॥
त्वमीशिषे सुतानामिन्द्र त्वमसुतानाम् । त्वं राजा जनानाम् ॥ ३ ॥
ईङ्खयन्तीरपस्युव इन्द्रं जातमुपासते । भेजानासः सुवीर्यम् ॥ ४ ॥
त्वमिन्द्र बलादधि सहसो जात ओजसः । त्वं वृषन्वृषेदसि ॥ ५ ॥
त्वमिन्द्रासि वृत्रहा व्य१न्तरिक्षमतिरः । उद् द्यामस्तभ्ना ओजसा ॥ ६ ॥
त्वमिन्द्र सजोषसमर्कं बिभर्षि बाह्वोः । वज्रं शिशान ओजसा ॥ ७ ॥
त्वमिन्द्राभिभूरसि विश्वा जातान्योजसा । स विश्वा भुव आभवः ॥ ८ ॥(६०१)

(९४)

१-११ कृष्णः । इन्द्रः । १-३,१०,११ त्रिष्टुप् ; ४-६ जगती ।

आ यात्विन्द्रः स्वपतिर्मदाय यो धर्मणा तूतुजानस्तुविष्मान् ।
प्रत्वक्षाणो अति विश्वा सहांस्यपारेण महता वृष्ण्येन ॥ १ ॥ (६०२)

सुष्ठामा रथः सुयमा हरी ते मिम्यक्ष वज्रो नृपते गभस्तौ ।
शीभं राजन्त्सुपथा याह्यर्वाङ् वर्धाम ते पपुषो वृष्ण्यानि ॥ २ ॥
एन्द्रवाहो नृपतिं वज्रबाहुमुग्रमुग्रासस्तविषास एनम् ।
प्रत्वक्षसं वृषभं सत्यशुष्ममेमस्मत्रा सधमादो वहन्तु ॥ ३ ॥
एवा पतिं द्रोणसाचं सचेतसमूर्ज स्कम्भं धरुण आ वृषायसे ।
ओजः कृष्व सं गृभाय त्वे अप्यसो यथा केनिपानामिनो वृधे ॥ ४ ॥
गमन्नस्मे वसून्या हि शंसिषं स्वाशिषं भरमा याहि सोमिनः ।
त्वमीशिषे सास्मिन्ना सत्सि बर्हिष्यनाधृष्या तव पात्राणि धर्मणा ॥ ५ ॥
पृथक्प्रायन्प्रथमा देवहूतयोऽकृण्वत श्रवस्यानि दुष्टरा ।
न ये शेकुर्यज्ञियां नावमारुहमीर्मैव ते न्यविशन्त केपयः ॥ ६ ॥
एवैवापागपरे सन्तु दूढ्योऽश्वा येषां दुर्युज आयुयुज्रे ।
इत्था ये प्रागुपरे सन्ति दावने पुरूणि यत्र वयुनानि भोजना ॥ ७ ॥
गिरीँरज्रान्रेजमानाँ अधारयद् द्यौः क्रन्ददन्तरिक्षाणि कोपयत् ।
समीचीने धिषणे वि ष्कभायति वृष्णः पीत्वा मद उक्थानि शंसति ॥ ८ ॥
इमं बिभर्मि सुकृतं ते अङ्कुशं येनारुजासि मघवञ्छफारुजः ।
अस्मिन्त्सु ते सवने अस्त्वोक्यं सुत इष्टौ मघवन्बोध्याभगः ॥ ९ ॥
गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन क्षुधं पुरुहूत विश्वाम् ।
वयं राजभिः प्रथमा धनान्यस्माकेन वृजनेना जयेम ॥१०॥
बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चादुतोत्तरस्मादधरादघायोः ।
इन्द्रः पुरस्तादुत मध्यतो नः सखा सखिभ्यो वरिवः कृणोतु ॥११॥ (६१२)

(९५)

(१-४) १ गृत्समदः; २-४ सुदाः पैजवनः । इन्द्रः । १ अष्टिः, २-४ शक्वरी ।

त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत्सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथावशत् ।
स ईं ममाद महि कर्म कर्तवे महामुरुं सैनं सश्चद्देवो देवं सत्यमिन्द्रं सत्य इन्दुः ॥ १ ॥
प्रो ष्वस्मै पुरोरथमिन्द्राय शूषमर्चत ।
अभीके चिदु लोककृत्संगे समत्सु वृत्रहास्माकं बोधि चोदिता
नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥ २ ॥ (६१४)

त्वं सिन्धूँरवासृजोऽधराचो अहन्नहिम् ।
अशत्रुरिन्द्र जज्ञिषे विश्वं पुष्यसि वार्यं तं त्वा परि ष्वजामहे
नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥ ३ ॥

वि षु विश्वा अरातयोऽर्यो नशन्त नो धियः ।
अस्तासि शत्रवे वधं यो न इन्द्र जिघांसति या ते रातिर्ददिर्वसु
नभन्तामन्यकेषां ज्याका अधि धन्वसु ॥ ४ ॥ (६१६)

(९६)

(१-२४) १-५ पूरणः; ६-१० यक्ष्मनाशनः; ११-१६ रक्षोहा; १७-२३ विवृहाः; २४ प्रचेताः।
१-५ इन्द्रः; ६-१० यक्ष्मानाशनम्; ११-१६ गर्भसंस्रावः;
१७-२३ यक्ष्मनाशनं, २४ दुःष्वप्नघ्नम् ।
१-१० त्रिष्टुप्; ११-२४ अनुष्टुप् ।

तीव्रस्याभिवयसो अस्य पाहि सर्वरथा वि हरी इह मुञ्च ।
इन्द्र मा त्वा यजमानासो अन्ये नि रीरमन्तुभ्यमिमे सुतासः ॥ १ ॥

तुभ्यं सुतास्तुभ्यमु सोत्वासस्त्वां गिरः श्वात्र्या आ ह्वयन्ति ।
इन्द्रेदमद्य सवनं जुषाणो विश्वस्य विद्वाँ इह पाहि सोमम् ॥ २ ॥

य उशता मनसा सोममस्मै सर्वहृदा देवकामः सुनोति ।
न गा इन्द्रस्तस्य परा ददाति प्रशस्तमिच्चारुमस्मै कृणोति ॥ ३ ॥

अनुस्पष्टो भवत्येषो अस्य यो अस्मै रेवान्न सुनोति सोमम् ।
निररत्नौ मघवा तं दधाति ब्रह्मद्विषो हन्त्यनानुदिष्टः ॥ ४ ॥

अश्वायन्तो गव्यन्तो वाजयन्तो हवामहे त्वोपगन्तवा उ ।
आभूषन्तस्ते सुमतौ नवायां वयमिन्द्र त्वा शुनं हुवेम ॥ ५ ॥

मुञ्चामि त्वा हविषा जीवनाय कमज्ञातयक्ष्मादुत राजयक्ष्मात् ।
ग्राहिर्जग्राह यद्येतदेनं तस्या इन्द्राग्नी प्र मुमुक्तमेनम् ॥ ६ ॥

यदि क्षितायुर्यदि वा परेतो यदि मृत्योरन्तिकं नीत एव ।
तमा हरामि निर्ऋतेरुपस्थादस्पार्शमेनं शतशारदाय ॥ ७ ॥

सहस्राक्षेण शतवीर्येण शतायुषा हविषाहार्षमेनम् ।
इन्द्रो यथैनं शरदो नयात्यति विश्वस्य दुरितस्य पारम् ॥ ८ ॥ (६२४)

❀

शतं जीव शरदो वर्धमानः शतं हेमन्तान्छतमु वसन्तान् ।
शतं त इन्द्रो अग्निः सविता बृहस्पतिः शतायुषा हविषाहार्षमेनम् ॥ ९ ॥

आहार्षमविदं त्वा पुनरागाः पुनर्णवः ।
सर्वाङ्ग सर्वं ते चक्षुः सर्वमायुश्च तेऽविदम् ॥१०॥

ब्रह्मणाग्निः संविदानो रक्षोहा बाधतामितः ।
अमीवा यस्ते गर्भं दुर्णामा योनिमाशये ॥११॥

यस्ते गर्भममीवा दुर्णामा योनिमाशये । अग्निष्टं ब्रह्मणा सह निष्क्रव्यादमनीनशत् ॥१२

यस्ते हन्ति पतयन्तं निषत्स्नुं यः सरीसृपम् । जातं यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि॥ १३॥

यस्त ऊरू विहरत्यन्तरा दम्पती शये । योनिं यो अन्तरारेल्हि तमितो नाशयामसि॥१४॥

यस्त्वा भ्राता पतिर्भूत्वा जारो भूत्वा निपद्यते । प्रजां यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥१५॥

यस्त्वा स्वप्नेन तमसा मोहयित्वा निपद्यते। प्रजां यस्ते जिघांसति तमितो नाशयामसि ॥१६॥

अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां कर्णाभ्यां छुबुकादधि ।
यक्ष्मं शीर्षण्यं मस्तिष्काज्जिह्वाया वि वृहामि ते ॥१७॥

ग्रीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्यो अनूक्यात् ।
यक्ष्मं दोषण्यमंसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥१८॥

हृदयात्ते परि क्लोम्नो हलीक्ष्णात्पार्श्वाभ्याम् ।
यक्ष्मं मतस्नाभ्यां प्लीह्नो यक्नस्ते वि वृहामसि ॥१९॥

आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोरुदरादधि ।
यक्ष्मं कुक्षिभ्यां प्लाशेर्नाभ्या वि वृहामि ते ॥२०॥

ऊरुभ्यां ते अष्ठीवद्भ्यां पार्ष्णिभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
यक्ष्मं भसद्यं श्रोणिभ्यां भासदं भंससो वि वृहामि ते ॥२१॥

अस्थिभ्यस्ते मज्जभ्यः स्नावभ्यो धमनिभ्यः ।
यक्ष्मं पाणिभ्यामङ्गुलिभ्यो नखेभ्यो वि वृहामि ते ॥२२॥

अङ्गेअङ्गे लोम्निलोम्नि यस्ते पर्वणिपर्वणि ।
यक्ष्मं त्वचस्यं ते वयं कश्यपस्य वीबर्हेण विष्वञ्चं वि वृहामसि ॥२३॥

अपेहि मनसस्पतेऽप क्राम परश्चर । परो निर्ऋत्या आ चक्ष्व बहुधा जीवतो मनः ॥२४॥ (६४०)

॥ इत्यष्टमोऽनुवाकः ॥ ८ ॥

(९७)

१-३ कलिः । इन्द्रः । बृहती ।

[९] वयमेनमिदा ह्योपीपेमेह वज्रिणम् ।
तस्मा उ अद्य समना सुतं भरा नूनं भूषत श्रुते ॥ १ ॥
वृकश्चिदस्य वारण उरामथिरा वयुनेषु भूषति ।
सेमं नः स्तोमं जुजुषाण आ गहीन्द्र प्र चित्रया धिया ॥ २ ॥
कदू न्व१स्याकृतमिन्द्रस्यास्ति पौंस्यम् ।
केनो नु कं श्रोमतेन न शुश्रुवे जनुषः परि वृत्रहा ॥ ३ ॥ (६४३)

(९८)

१-२ शंयुः । इन्द्रः । प्रगाथः ।

त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः ।
त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥ १ ॥
स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया मह स्तवानो अद्रिवः ।
गामश्वं रथ्यमिन्द्र सं किर सत्रा वाजं न जिग्युषे ॥ २ ॥ (६४५)

(९९)

१-२ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । प्रगाथः ।

अभि त्वा पूर्वपीतय इन्द्र स्तोमेभिरायवः ।
समीचीनास ऋभवः समस्वरन्रुद्रा गृणन्त पूर्व्यम् ॥ १ ॥
अस्येदिन्द्रो वावृधे वृष्ण्यं शवो मदे सुतस्य विष्णवि ।
अद्या तमस्य महिमानमायवोऽनु ष्टुवन्ति पूर्वथा ॥ २ ॥ (६४७)

(१००)

१-३ नृमेधः । इन्द्रः । उष्णिकः ।

अधा हीन्द्र गिर्वण उप त्वा कामान्महः ससृज्महे । उदेव यन्त उदभिः ॥ १ ॥
वार्ण त्वा यव्याभिर्वर्धन्ति शूर ब्रह्माणि । वावृध्वांसं चिदद्रिवो दिवेदिवे ॥ २ ॥
युञ्जन्ति हरी इषिरस्य गाथयोरौ रथ उरुयुगे । इन्द्रवाहा वचोयुजा ॥ ३ ॥ (६५०)

(१०१)

१-३ मेध्यातिथिः । अग्निः । गायत्रीः ।

अग्निं दूतं वृणीमहे होतारं विश्ववेदसम् । अस्य यज्ञस्य सुक्रतुम् ॥ १ ॥ (६५१)

अग्निमग्निं हवीमभिः सदा हवन्त विश्पतिम्। हव्यवाहं पुरुप्रियम् ॥ २ ॥
अग्ने देवाँ इहा वह जज्ञानो वृक्तबर्हिषे । असि होता न ईड्यः ॥ ३ ॥ (६५३)

(१०२)

१-३ विश्वामित्रः। अग्निः। गायत्री।

ईलेन्यो नमस्य स्तिरस्तमांसि दर्शतः । समग्निरिध्यते वृषा ॥ १ ॥
वृषो अग्निः समिध्यतेऽश्वो न देववाहनः । तं हविष्मन्त ईलते ॥ २ ॥
वृषणं त्वा वयं वृषन्वृषणः समिधीमहि । अग्ने दीद्यतं बृहत् ॥ ३ ॥ (६५६)

(१०३)

(१-३) १ सुदीतिपुरुमीढौ, २-३ भर्गः। अग्निः। १-२ बृहती, ३ सतो बृहती।

अग्निमीलिष्वावसे गाथाभिः शीरशोचिषम् ।
अग्निं राये पुरुमील्ह श्रुतं नरोऽग्निं सुदीतये छर्दिः ॥ १ ॥
अग्न आ याह्यग्निभिर्होतारं त्वा वृणीमहे ।
आ त्वामनक्तु प्रयता हविष्मती यजिष्ठं बर्हिरासदे ॥ २ ॥
अच्छा हि त्वा सहसः सूनो अङ्गिरः स्रुचश्चरन्त्यध्वरे ।
ऊर्जो नपातं घृतकेशमीमहेऽग्निं यज्ञेषु पूर्व्यम् ॥ ३ ॥ (६५९)

(१०४)

(१-४) १-२ मेध्यातिथिः; ३-४ नृमेधः। इन्द्रः। प्रगाथः।

इमा उ त्वा पुरूवसो गिरो वर्धन्तु या मम ।
पावकवर्णाः शुचयो विपश्चितोऽभि स्तोमैरनूषत ॥ १ ॥
अयं सहस्रमृषिभिः सहस्कृतः समुद्र इव पप्रथे ।
सत्यः सो अस्य महिमा गृणे शवो यज्ञेषु विप्रराज्ये ॥ २ ॥
आ नो विश्वासु हव्य इन्द्रः समत्सु भूषतु ।
उप ब्रह्माणि सवनानि वृत्रहा परमज्या ऋचीषमः । ॥ ३ ॥
त्वं दाता प्रथमो राधसामस्यसि सत्य ईशानकृत् ।
तुविद्युम्नस्य युज्या वृणीमहे पुत्रस्य शवसो महः ॥ ४ ॥ (६६३)

(१०५)

(१-५) १-३ नृमेधः, ४-५ पुरुहन्मा । इन्द्रः । प्रगाथः ।

त्वमिन्द्र प्रतूर्तिष्वभि विश्वा असि स्पृधः ।
अशस्तिहा जनिता विश्वतूरसि त्वं तूर्य तरुष्यतः ॥ १ ॥
अनु ते शुष्मं तुरयन्तमीयतुः क्षोणी शिशुं न मातरा ।
विश्वास्ते स्पृधः श्नथयन्त मन्यवे वृत्रं यदिन्द्र तूर्वसि ॥ २ ॥
इत ऊती वो अजरं प्रहेतारमप्रहितम् ।
आशुं जेतारं हेतारं रथीतममतूर्तं तुग्र्यावृधम् ॥ ३ ॥
यो राजा चर्षणीनां याता रथेभिरध्रिगुः ।
विश्वासां तरुता पृतनानां ज्येष्ठो यो वृत्रहा गृणे ॥ ४ ॥
इन्द्रं तं शुम्भ पुरुहन्मन्नवसे यस्य द्विता विधर्तरि ।
हस्ताय वज्रः प्रति धायि दर्शतो महो दिवे न सूर्यः ॥ ५ ॥ (६६८)

(१०६)

१-३ गोषूक्त्यश्वसूक्तिनौ । इन्द्रः । उष्णिक् ।

तव त्यदिन्द्रियं बृहत्तव शुष्ममुत क्रतुम् । वज्रं शिशाति धिषणा वरेण्यम् ॥१॥
तव द्यौरिन्द्र पौंस्यं पृथिवी वर्धति श्रवः । त्वामापः पर्वतासश्च हिन्विरे ॥२॥
त्वां विष्णुर्बृहन्क्षयो मित्रो गृणाति वरुणः। त्वां शर्धो मदत्यनु मारुतम् ॥३॥ (६७१)

(१०७)

(१-१५) १-३ वत्सः; ४-१३ बृहद्दिवः; १४-१५ कुत्सः । इन्द्रः;
१४-१५ सूर्यः गायत्री; १४-१५ त्रिष्टुप् ।

समस्य मन्यवे विशो विश्वा नमन्त कृष्टयः । समुद्रायेव सिन्धवः ॥ १ ॥
ओजस्तदस्य तित्विष उभे यत्समवर्तयत् । इन्द्रश्चर्मेव रोदसी ॥ २ ॥
वि चिद्वृत्रस्य दोधतो वज्रेण शतपर्वणा । शिरो बिभेद वृष्णिना ॥ ३ ॥
तदिदास भुवनेषु ज्येष्ठं यतो जज्ञ उग्रस्त्वेषनृम्णः ।
सद्यो जज्ञानो नि रिणाति शत्रूननु यदेनं मदन्ति विश्व ऊमाः ॥ ४ ॥
वावृधानः शवसा भूर्योजाः शत्रुर्दासाय भियसं दधाति ।
अव्यनच्च व्यनच्च सस्नि सं ते नवन्त प्रभृता मदेषु ॥ ५ ॥
त्वे क्रतुमपि पृञ्चन्ति भूरि द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः ।
स्वादोः स्वादीयः स्वादुना सृजा समदः सु मधु मधुनाभि योधीः ॥ ६ ॥ (६७७)

यदि चिन्नु त्वा धना जयन्तं रणेरणे अनुमदन्ति विप्राः ।
ओजीयः शुष्मिन्त्स्थिरमा तनुष्व मा त्वा दभन्दुरेवासः कशोकाः ॥ ७ ॥
त्वया वयं शाशद्महे रणेषु प्रपश्यन्तो युधेन्यानि भूरि ।
चोदयामि त आयुधा वचोभिः सं ते शिशामि ब्रह्मणा वयांसि ॥ ८ ॥
नि तद्दधिषेऽवरे परे च यस्मिन्नाविथावसा दुरोणे ।
आ स्थापयत मातरं जिगत्नुमत इन्वत कर्वराणि भूरि ॥ ९ ॥
स्तुष्व वर्ष्मन्पुरुवर्त्मानं समृभ्वाणमिनतममाप्तमाप्त्यानाम् ।
आ दर्शति शवसा भूर्योजाः प्र सक्षति प्रतिमानं पृथिव्याः ॥१०॥
इमा ब्रह्म बृहद्दिवः कृणवदिन्द्राय शूषमग्रियः स्वर्षाः ।
महो गोत्रस्य क्षयति स्वराजा तुरश्चिद्विश्वमर्णवत्तपस्वान् ॥११॥
एवा महान्बृहद्दिवो अथर्वावोचत्स्वां तन्व१मिन्द्रमेव ।
स्वसारौ मातरिभ्वरी अरिप्रे हिन्वन्ति चैने शवसा वर्धयन्ति च ॥१२॥
चित्रं देवानां केतुरनीकं ज्योतिष्मान्प्रदिशः सूर्य उद्यन् ।
दिवाकरोऽति द्युम्नैस्तमांसि विश्वातारीद्दुरितानि शुक्रः ॥१३॥
चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः ।
आप्राद् द्यावापृथिवी अन्तरिक्षं सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च ॥१४॥
सूर्यो देवीमुषसं रोचमानां मर्यो न योषामभ्येति पश्चात् ।
यत्रा नरो देवयन्तो युगानि वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम् ॥१५॥ (६८६)

(१०८)

१–३ नृमेधः । इन्द्रः । १ गायत्री; २ ककुप्; ३ पुर उष्णिक् ।

त्वं न इन्द्रा भरँ ओजो नृम्णं शतक्रतो विचर्षणे । आ वीरं पृतनाषहम् ॥ १ ॥
त्वं हि नः पिता वसो त्वं माता शतक्रतो बभूविथ। अधा ते सुम्नमीमहे ॥ २ ॥
त्वां शुष्मिन्पुरुहूत वाजयन्तमुप ब्रुवे शतक्रतो । स नो रास्व सुवीर्यम् ॥ ३ ॥ (६८९)

(१०९)

१–३ गोतमः । इन्द्रः । पंक्तिः ।

स्वादोरित्था विषूवतो मध्वः पिबन्ति गौर्यः ।
या इन्द्रेण सयावरीर्वृष्णा मदन्ति शोभसे वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ १ ॥ (६९०)

ता अस्य पृशनायुवः सोमं श्रीणन्ति पृश्नयः ।
प्रिया इन्द्रस्य धेनवो वज्रं हिन्वन्ति सायकं वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ २ ॥
ता अस्य नमसा सहः सपर्यन्ति प्रचेतसः ।
व्रतान्यस्य सश्चिरे पुरूणि पूर्वचित्तये वस्वीरनु स्वराज्यम् ॥ ३ ॥ (६९२)

(११०)

१—३ श्रुतकक्षः सुकक्षो वा । इन्द्रः । गायत्री ।

इन्द्राय मद्वने सुतं परि ष्टोभन्तु नो गिरः । अर्कमर्चन्तु कारवः ॥ १ ॥
यस्मिन्विश्वा अधि श्रियो रणन्ति सप्त संसदः । इन्द्रं सुते हवामहे ॥ २ ॥
त्रिकद्रुकेषु चेतनं देवासो यज्ञमत्नत । तमिद्वर्धन्तु नो गिरः ॥ ३ ॥ (६९५)

(१११)

१-३ पर्वतः । इन्द्रः । उष्णिक् ।

यत्सोममिन्द्र विष्णवि यद्वा घ त्रित आप्त्ये । यद्वा मरुत्सु मन्दसे समिन्दुभिः ॥ १ ॥
यद्वा शक्र परावति समुद्रे अधि मन्दसे । अस्माकमित्सुते रणा समिन्दुभिः ॥ २ ॥
यद्वासि सुन्वतो वृधो यजमानस्य सत्पते । उक्थे वा यस्य रण्यसि समिन्दुभिः ॥ ३ ॥(६९८)

(११२)

१-३ सुकक्षः । इन्द्रः । गायत्री ।

यदद्य कच्च वृत्रहन्नुदगा अभि सूर्य । सर्वं तदिन्द्र ते वशे ॥ १ ॥
यद्वा प्रवृद्ध सत्पते न मरा इति मन्यसे । उतो तत्सत्यमित्तव ॥ २ ॥
ये सोमासः परावति ये अर्वावति सुन्विरे । सर्वांस्ताँ इन्द्र गच्छसि ॥ ३ ॥ (७०१)

(११३)

१-२ भर्गः । इन्द्रः । प्रगाथः ।

उभयं शृणवच्च न इन्द्रो अर्वागिदं वचः ।
सत्राच्या मघवा सोमपीतये धिया शविष्ठ आ गमत् ॥ १ ॥
तं हि स्वराजं वृषभं तमोजसे धिषणे निष्टतक्षतुः ।
उतोपमानां प्रथमो नि षीदसि सोमकामं हि ते मनः ॥ २ ॥ (७०३)

(११४)

१-२ सौभरिः । इन्द्रः । गायत्री ।

अभ्रातृव्यो अना त्वमनापिरिन्द्र जनुषा सनादसि । युधेदापित्वमिच्छसे ॥ १ ॥(७०४)

नकीं रेवन्तं सख्याय विन्दसे पीयन्ति ते सुराश्वः ।
यदा कृणोषि नदनुं समूहस्यादित्पितेव हूयसे ॥ २ ॥ (७०५)

(११५)

१-२ वत्सः । इन्द्रः । गायत्री ।

अहमिद्धि पितुष्परि मेधामृतस्य जग्रभ । अहं सूर्य इवाजनि ॥ १ ॥
अहं प्रत्नेन मन्मना गिरः शुम्भामि कण्ववत् । येनेन्द्रः शुष्ममिद्दधे ॥ २ ॥
ये त्वामिन्द्र न तुष्टुवुर्ऋषयो ये च तुष्टुवुः । ममेद्वर्धस्व सुष्टुतः ॥ ३ ॥(७०८)

(११६)

१-२ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । बृहती ।

मा भूम निष्ट्या इवेन्द्र त्वदरणा इव ।
वनानि न प्रजहितान्यद्रिवो दुरोषासो अमन्महि ॥ १ ॥
अमन्महीदनाशवोऽनुग्रासश्च वृत्रहन् ।
सकृत्सु ते महता शूर राधसानु स्तोमं मुदीमहि ॥ २ ॥ (७१०)

(११७)

१-३ वासिष्ठः । इन्द्रः । विराट् ।

पिबा सोममिन्द्र मन्दतु त्वा यं ते सुषाव हर्यश्वाद्रिः ।
सोतुर्बाहुभ्यां सुयतो नार्वा ॥ १ ॥
यस्ते मदो युज्यश्चारुरस्ति येन वृत्राणि हर्यश्व हंसि । स त्वामिन्द्र प्रभूवसो ममत्तु ॥२॥
बोधा सु मे मघवन्वाचमेमां यां ते वसिष्ठो अर्चति प्रशस्तिम् । इमा ब्रह्म सधमादे जुषस्व ॥३॥

(११८) (७१३)

(१-४) १-२ भर्गः, ३-४ मेध्यातिथिः । इन्द्रः । प्रगाथः ।

शग्ध्यू३षु शचीपत इन्द्र विश्वाभिरूतिभिः ।
भगं न हि त्वा यशसं वसुविदमनु शूर चरामसि ॥ १ ॥
पौरो अश्वस्य पुरुकृद्गवामस्युत्सो देव हिरण्ययः ।
नकिर्हि दानं परिमर्धिषत्त्वे यद्यद्यामि तदा भर ॥ २ ॥
इन्द्रमिद्देवतातय इन्द्रं प्रयत्यध्वरे ।
इन्द्रं समीके वनिनो हवामह इन्द्रं धनस्य सातये ॥ ३ ॥ (७१६)

इन्द्रो मह्ना रोदसी पप्रथच्छव इन्द्रः सूर्यमरोचयत् ।
इन्द्रे ह विश्वा भुवनानि येमिर इन्द्रे सुवानास इन्दवः ॥ ४ ॥ (७१७)

(११९)

(१-२) १ आयुः; २ श्रुष्टिगुः । इन्द्रः । प्रगाथः ।

अस्तावि मन्म पूर्व्यं ब्रह्मेन्द्राय वोचत ।
पूर्वीर्ऋतस्य बृहतीरनूषत स्तोतुर्मेधा असृक्षत ॥ १ ॥
तुरण्यवो मधुमन्तं घृतश्चुतं विप्रासो अर्कमानृचुः ।
अस्मे रयिः पप्रथे वृष्ण्यं शवोऽस्मे सुवानास इन्दवः ॥ २ ॥ (७१९)

(१२०)

१-२ देवातिथिः । इन्द्रः । प्रगाथः ।

यदिन्द्र प्रागपागुदङ्न्यग्वा हूयसे नृभिः ।
सिमा पुरू नृषूतो अस्यानवेऽसि प्रशर्ध तुर्वशे ॥ १ ॥
यद्वा रुमे रुशमे श्यावके कृप इन्द्र मादयसे सचा ।
कण्वासस्त्वा ब्रह्मभि स्तोमवाहस इन्द्रा यच्छन्त्या गहि ॥ २ ॥ (७२१)

(१२१)

१-२ वसिष्ठः । इन्द्रः । प्रगाथः ।

अभि त्वा शूर नोनुमोऽदुग्धा इव धेनवः ।
ईशानमस्य जगतः स्वर्दृशमीशानमिन्द्र तस्थुषः ॥ १ ॥
न त्वावाँ अन्यो दिव्यो न पार्थिवो न जातो न जनिष्यते ।
अश्वायन्तो मघवन्निन्द्र वाजिनो गव्यन्तस्त्वा हवामहे ॥ २ ॥ (७२३)

(१२२)

१-३ शुनःशेपः । इन्द्रः । गायत्री ।

रेवतीर्नः सधमाद इन्द्रे सन्तु तुविवाजाः । क्षुमन्तो याभिर्मदेम ॥ १ ॥
आ घ त्वावान्त्मनाप्त स्तोतृभ्यो धृष्णवियानः । ऋणोरक्षं न चक्र्योः ॥ २ ॥
आ यद्दुवः शतक्रतवा कामं जरितॄणाम् । ऋणोरक्षं न शचीभिः ॥ ३ ॥ (७२६)

(१२३)

१-२ कुत्सः । सूर्यः । त्रिष्टुप् ।

तत्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वं मध्या कर्तोर्विततं सं जभार ।
यदेदयुक्त हरितः सधस्थादाद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै ॥ १ ॥ (७२७)

तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे ।
अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति ॥ २ ॥ (७२८)

(१२४)

(१-६) १-३ वामदेवः; ४-६ भुवनः । इन्द्रः । १-२ गायत्री; ३ पादनिचृत्; ४-६ त्रिष्टुप् ।

कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा । कया शचिष्ठया वृता ॥ १ ॥
कस्त्वा सत्यो मदानां मंहिष्ठो मत्सदन्धसः । दृळ्हा चिदारुजे वसु ॥ २ ॥
अभी षु णः सखीनामविता जरितृणाम् । शतं भवास्यूतिभिः ॥ ३ ॥
इमा नु कं भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः ।
यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीक्लृपाति ॥ ४ ॥
आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिरस्माकं भूत्वविता तनूनाम् ।
हत्वाय देवा असुरान्यदायन्देवा देवत्वमभिरक्षमाणाः ॥ ५ ॥
प्रत्यञ्चमर्कमनयं छचीभिरादित्स्वधामिषिरां पर्यपश्यन् ।
अया वाजं देवहितं सनेम मदेम शतहिमाः सुवीराः ॥ ६ ॥ (७३४)

(१२५)

(१-७) सुकीर्तिः । इन्द्रः; ४-५ अश्विनौ । त्रिष्टुप्, ४ अनुष्टुप् ।

अपेन्द्र प्राचो मघवन्नमित्रानपापाचो अभिभूते नुदस्व ।
अपोदीचो अप शूराधराच उरौ यथा तव शर्मन्मदेम ॥ १ ॥
कुविदङ्ग यवमन्तो यवं चिद्यथा दान्त्यनुपूर्वं वियूय ।
इहेहैषां कृणुहि भोजनानि ये बर्हिषो नमोवृक्तिं न जग्मुः ॥ २ ॥
नहि स्थूर्यृतुथा यातमस्ति नोत श्रवो विविदे संगमेषु ।
गव्यन्त इन्द्रं सख्याय विप्रा अश्वायन्तो वृषणं वाजयन्तः ॥ ३ ॥
युवं सुराममश्विना नमुचावासुरे सचा ।
विपिपाना शुभस्पती इन्द्रं कर्मस्वावतम् ॥ ४ ॥
पुत्रमिव पितरावश्विनोभेन्द्रावथुः काव्यैर्दंसनाभिः ।
यत्सुरामं व्यपिबः शचीभिः सरस्वती त्वा मघवन्नभिष्णक् ॥ ५ ॥
इन्द्रः सुत्रामा स्ववाँ अवोभिः सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः ।
बाधतां द्वेषो अभयं नः कृणोतु सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ६ ॥ (७४०)

स सुत्रामा स्ववाँ इन्द्रो अस्मदाराच्चिद् द्वेषः सनुतर्युयोतु ।
तस्य वयं सुमतौ यज्ञियस्यापि भद्रे सौमनसे स्याम ॥ ७ ॥ (७५१)

(१२६)

१-२३ वृषाकपिरिन्द्राणी च । इन्द्रः । पंक्तिः ।

वि हि सोतोरसृक्षत नेन्द्रं देवममंसत ।
यत्रामदद्वृषाकपिरर्यः पुष्टेषु मत्सखा विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ १ ॥
परा हीन्द्र धावसि वृषाकपेरति व्यथिः ।
नो अह प्र विन्दस्यन्यत्र सोमपीतये विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ २ ॥
किमयं त्वां वृषाकपिश्चकार हरितो मृगः ।
यस्मा इरस्यसीदु न्व१र्यो वा पुष्टिमद्वसु विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ३ ॥
यमिमं त्वं वृषाकपिं प्रियमिन्द्राभिरक्षसि ।
श्वा न्वस्य जम्भिषदपि कर्णे वराहयुर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ४ ॥
प्रिया तष्टानि मे कपिर्व्यक्ता व्यदूदुषत् ।
शिरो न्वस्य राविषं न सुगं दुष्कृते भुवं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ५ ॥
न मत्स्त्री सुभसत्तरा न सुयाशुतरा भुवत् ।
न मत्प्रतिच्यवीयसी न सक्थ्युद्यमीयसी विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ६ ॥
उवे अम्ब सुलाभिके यथेवाङ्ग भविष्यति ।
भसन्मे अम्ब सक्थि मे शिरो मे वीव हृष्यति विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ७ ॥
किं सुबाहो स्वङ्गुरे पृथुष्टो पृथुजाघने ।
किं शूरपत्नि नस्त्वमभ्यमीषि वृषाकपिं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ८ ॥
अवीरामिव मामयं शरारुरभि मन्यते ।
उताहमस्मि वीरिणीन्द्रपत्नी मरुत्सखा विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥ ९ ॥
संहोत्रं स्म पुरा नारी समनं वाव गच्छति ।
वेधा ऋतस्य वीरिणीन्द्रपत्नी महीयते विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१०॥
इन्द्राणीमासु नारिषु सुभगामहमश्रवम् ।
नह्यस्या अपरं चन जरसा मरते पतिर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥११॥ (७५२)

नाहमिन्द्राणि रारण सख्युर्वृषाकपेर्ऋते ।
यस्येदमप्यं हविः प्रियं देवेषु गच्छति विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१२॥

वृषाकपायि रेवति सुपुत्र आदु सुस्नुषे ।
घसत्त इन्द्र उक्षणः प्रियं काचित्करं हविर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१३॥

उक्ष्णो हि मे पञ्चदश साकं पचन्ति विंशतिम् ।
उताहमद्मि पीव इदुभा कुक्षी पृणन्ति मे विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१४॥

वृषभो न तिग्मशृङ्गोऽन्तर्यूथेषु रोरुवत् ।
मन्थस्त इन्द्र शं हृदे यं ते सुनोति भावयुर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१५॥

न सेशे यस्य रम्बतेऽन्तरा सक्थ्या३ कपृत् ।
सेदीशे यस्य रोमशं निषेदुषो विजृम्भते विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१६॥

न सेशे यस्य रोमशं निषेदुषो विजृम्भते ।
सेदीशे यस्य रम्बतेऽन्तरा सक्थ्या३ कपृद्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१७॥

अयमिन्द्र वृषाकपिः परस्वन्तं हतं विदत् ।
असिं सूनां नवं चरुमादेधस्यान आचितं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१८॥

अयमेमि विचाकशद्विचिन्वन्दासमार्यम् ।
पिबामि पाकसुत्वनोऽभि धीरमचाकशं विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१९॥

धन्व च यत्कृन्तत्रं च कति स्वित्ता वि योजना ।
नेदीयसो वृषाकपेस्तमेहि गृहाँ उप विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥२०॥

पुनरेहि वृषाकपे सुविता कल्पयावहै ।
य एष स्वप्ननंशनोस्तमेषि पथा पुनर्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥२१॥

यदुदञ्चो वृषाकपे गृहमिन्द्राजगन्तन ।
क्व१स्य पुल्वघो मृगः कमगं जनयोपनो विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥२२॥

पर्शुर्ह नाम मानवी साकं ससूव विंशतिम् ।
भद्रं भल त्यस्या अभूद्यस्या उदरमामयद्विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥२३॥ (७६४)

॥ अथ कुन्तापसूक्तानि ॥

(१२७)

(खिलानि ।)

इदं जना उप श्रुत नराशंस स्तविष्यते ।
षष्टिं सहस्रा नवतिं च कौरम आ रुशमेषु दद्महे ॥ १ ॥

उष्ट्रा यस्य प्रवाहणो वधूमन्तो द्विर्दश । वर्ष्मा रथस्य नि जिहीडते दिव ईषमाणा उपस्पृशः ॥२॥
एष इषाय मामहे शतं निष्कान्दश स्रजः । त्रीणि शतान्यर्वतां सहस्रा दश गोनाम् ॥३॥
वच्यस्व रेभ वच्यस्व वृक्षे न पक्वे शकुनः । नष्टे जिह्वा चर्चरीति क्षुरो न भुरिजोरिव ॥४॥
प्र रेभासो मनीषा वृषा गाव इवेरते । अमोतपुत्रका एषाममोत गा इवासते ॥५॥
प्र रेभ धीं भरस्व गोविदं वसुविदम् । देवत्रेमां वाचं श्रीणीहीषुर्नावीरस्तारम् ॥६॥
राज्ञो विश्वजनीनस्य यो देवोऽमर्त्यां अति । वैश्वानरस्य सुष्टुतिमा सुनोता परिक्षितः ॥७॥
परिच्छिन्नः क्षेममकरोत्तम आसनमाचरन् । कुलायन्कृण्वन्कौरव्यः पतिर्वदति जायया॥८॥
कतरत्त आ हराणि दधि मन्थां परि श्रुतम् । जायाः पतिं वि पृच्छति राष्ट्रे राज्ञः परिक्षितः ॥९॥
अभीवस्वः प्र जिहीते यवः पक्वः पथो बिलम् ।
जनः स भद्रमेधति राष्ट्रे राज्ञः परिक्षितः ॥१०॥
इन्द्रः कारुमबूबुधदुत्तिष्ठ वि चरा जनम् । ममेदुग्रस्य चर्कृधि सर्व इत्ते पृणादरिः ॥११॥
इह गावः प्रजायध्वमिहाश्वा इह पूरुषाः । इहो सहस्रदक्षिणोऽपि पूषा नि षीदति ॥१२॥
नेमा इन्द्र गावो रिषन्मो आसां गोप रीरिषत् । मासाममित्रयुर्जन इन्द्र मा स्तेन ईशत ॥१३॥
उप नो न रमसि सूक्तेन वचसा वयं भद्रेण वचसा वयम् ।
वनादधिध्वनो गिरो न रिष्येम कदा चन ॥१४॥ (७७८)

(१२८)

यः सभेयो विदथ्यः सुत्वा यज्वाथ पूरुषः ।
सूर्यं चामू रिशादसस्तद्देवाः प्रागकल्पयन् ॥ १ ॥
यो जाम्या अप्रथयस्तद्यत्सखायं दुधूर्षति । ज्येष्ठो यदप्रचेतास्तदाहुरधरागिति ॥ २ ॥
यद्भद्रस्य पुरुषस्य पुत्रो भवति दाधृषिः । तद्विप्रो अब्रवीदु तद्गन्धर्वः काम्यं वचः ॥ ३ ॥
यश्च पणि रघुजिष्ठ्यो यश्च देवाँ अदाशुरिः । धीराणां शश्वतामहं तदपागिति शुश्रुम ॥ ४ ॥
(७८२)

ये च॑ दे॒वा अय॑ज॒न्ताथो॒ ये च॑ परादु॒दिः ।
सूर्यो॒ दिव॑मिव ग॒त्वाय॑ म॒घवा॑ नो॒ वि र॑प्शते ॥ ५ ॥

योना॒क्ताक्षो॑ अनभ्य॒क्तो अम॑णि॒वो अहि॑र॒ण्यवः॑ । अब्र॑ह्मा॒ ब्रह्म॑णः पु॒त्रस्तो॒ता कल्पे॑षु सं॒मिता॑ ॥६॥
य आ॒क्ताक्षः॑ सुभ्य॒क्तः सुम॑णि॒ः सुहि॑र॒ण्यवः॑ । सुब्र॑ह्मा॒ ब्रह्म॑णः पु॒त्रस्तो॒ता कल्पे॑षु सं॒मिता॑ ॥७॥
अप्र॑पा॒णा च॑ वेश॒न्ता रे॒वाँ अप्र॑तिदिश्ययः । अय॑भ्या क॒न्या॒ कल्या॒णी तो॒ता कल्पे॑षु सं॒मिता॑ ॥८॥
सुप्र॑पा॒णा च॑ वेश॒न्ता रे॒वान्त्सुप्र॑तिदिश्ययः । सुय॑भ्या क॒न्या॒ कल्या॒णी तो॒ता कल्पे॑षु सं॒मिता॑ ॥९॥
परि॑वृक्ता च॒ महि॑षी स्व॒स्त्या॒ च यु॒धिंग॒मः । अना॑शु॒रश्चा॒यामी तो॒ता कल्पे॑षु सं॒मिता॑ ॥१०॥
वा॒वाता च॒ महि॑षी स्व॒स्त्या॒ च यु॒धिंग॒मः । श्वा॒शु॒रश्चा॒यामी तो॒ता कल्पे॑षु सं॒मिता॑ ॥११॥(६)
यदि॑न्द्रा॒दो दा॑शरा॒ज्ञे मानु॑षं॒ वि गा॑हथाः । विरू॑प॒ः सर्व॑स्मा आसीत्स॒ह य॒क्षाय॒ कल्प॑ते ॥१२॥
त्वं वृ॑षा॒क्षुं म॑घव॒न्नम्रं॑ म॒र्याक॒रो रविः॑ । त्वं रौ॑हि॒णं व्या॑स्यो॒ वि वृ॒त्रस्या॒भिन॒च्छिरः॑ ॥१३॥
यः पर्व॑ता॒न्व्यद॑धा॒द्यो अ॒पो व्य॑गाहथाः । इन्द्रो॒ यो वृ॑त्र॒हान्म॒हं तस्मा॑दिन्द्र॒ नमो॑ऽस्तु ते ॥१४॥
पृ॒ष्ठं धाव॑न्तं ह॒र्योरौच्चैः॑श्रव॒सम॑ब्रुवन् । स्व॒स्त्यश्व॒ जैत्रा॒येन्द्र॒मा व॑ह सु॒स्रज॑म् ॥१५॥

ये त्वा॑ श्वे॒ता अजै॑श्रव॒सो हार्यो॑ यु॒ञ्जन्ति॒ दक्षि॑णम् ।
पूर्वा॒ नम॑स्य दे॒वानां॒ बिभ्र॑दिन्द्र महीयते ॥१६॥ (७) (७९४)

(१२९)

ए॒ता अश्वा॒ आ प्ल॑वन्ते	॥ १ ॥	प्र॒तीपं॑ प्राति॑ सु॒त्वन॑म्	॥ २ ॥
ता॒सामेका॒ हरि॑क्निका	॥ ३ ॥	हरि॑क्नि॒के किमि॑च्छसि	॥ ४ ॥
सा॒धुं पु॒त्रं हि॑र॒ण्यय॑म्	॥ ५ ॥	क्वाह॑तं॒ परा॑स्यः	॥ ६ ॥
यत्रा॒मूस्ति॒स्रः शिं॑श॒पाः	॥ ७ ॥	परि॑ त्रयः	॥ ८ ॥
पृदा॑कवः	॥ ९ ॥	शृङ्गं॑ ध॒मन्त॑ आसते	॥१०॥
अय॒न्महा॑ ते॑ अर्वा॒हः	॥११॥	स इ॑च्छक॒ं सघा॑घते	॥१२॥
सघा॑घ॒ते गोमी॒द्या गोग॑ती॒रिति॑	॥१३॥	पुमां॑ कु॒स्ते निमि॑च्छसि	॥१४॥
पल्प॑ बद्ध॒ वयो॒ इति॑	॥१५॥	बद्ध॒ वो॒ अघा॒ इति॑	॥१६॥
अजा॑गार॒ केवि॒का	॥१७॥	अश्व॑स्य॒ वारो॑ गोशप॒द्यके	॥१८॥
श्येनी॒पती॑ सा	॥१९॥	अ॒नाम॒योप॑जिह्वि॒का	॥२०॥ (८१४)

(१३०)

को अ॒र्य ब॑हुलि॒मा इषू॑नि	॥ १ ॥	को अ॒सिद्याः॒ पयः॑	॥ २ ॥
को अर्जु॑न्याः॒ पयः॑	॥ ३ ॥	कः का॒र्ष्ण्याः पयः॑	॥ ४ ॥ (८१८)

एतं पृच्छ कुहं पृच्छ ॥ ५ ॥ कुहाकं पक्वकं पृच्छ ॥ ६ ॥
यवानो यतिस्वभिः कुभिः ॥ ७ ॥ अकुप्यन्तः कुपायकुः ॥ ८ ॥
आमणको मणत्सकः ॥ ९ ॥ देव त्वप्रतिसूर्य ॥१०॥
एनश्चिपङ्क्तिका हविः ॥११॥ प्रदुद्रुदो मघाप्रति ॥१२॥
शृङ्ग उत्पन्न ॥१३॥ मा त्वाभि सखा नो विदन् ॥१४॥
वशायाः पुत्रमा यन्ति ॥१५॥ इरावेदुमयं दत ॥१६॥
अथो इयन्नियन्निति ॥१७॥ अथो इयन्निति ॥१८॥
अथो श्वा अस्थिरो भवन् ॥१९॥ उयं यकांशलोकका ॥२०॥ (८३४)

(१३१)

आमिनोनिति भद्यते ॥ १ ॥ तस्य अनु निभञ्जनम् ॥ २ ॥
वरुणो याति वस्वभिः ॥ ३ ॥ शतं वा भारती शवः ॥ ४ ॥
शतमाश्वा हिरण्ययाः । शतं रथ्या हिरण्ययाः ।
शतं कुथा हिरण्ययाः । शतं निष्का हिरण्ययाः ॥ ५ ॥
अहल कुश वर्त्तक ॥ ६ ॥ शफेन इव ओहते ॥ ७ ॥
आय वनेनती जनी ॥ ८ ॥ वनिष्ठा नाव गृह्यन्ति ॥ ९ ॥
इदं मह्यं मदूरिति ॥१०॥ ते वृक्षाः सह तिष्ठति ॥११॥
पाक बलिः ॥१२॥ शक बलिः ॥१३॥
अश्वत्थ खदिरो धवः ॥१४॥ अरदुपरम ॥१५॥
शयो हत इव ॥१७॥ व्याप पूरुषः ॥१७॥
अदूहमित्यां पूषकम् ॥१८॥ अत्यर्धर्च परस्वतः ॥१९॥
दौव हस्तिनो दृती ॥२०॥ (८५४)

(१३२)

आदलाबुकमेककम् ॥ १ ॥ अलाबुकं निखातकम् ॥ २ ॥
कर्करिको निखातकः ॥ ३ ॥ तद्वात उन्मथायति ॥ ४ ॥
कुलायं कृणवादिति ॥ ५ ॥ उग्रं वनिषदाततम् ॥ ६ ॥
न वनिषदनाततम् ॥ ७ ॥ क एषां कर्करी लिखत् ॥ ८ ॥
क एषां दुन्दुभिं हनत् ॥ ९ ॥ यदीयं हनत्कथं हनत् ॥१०॥
देवी हनत्कुहनत् ॥११॥ पर्यागारं पुनःपुनः ॥१२॥ (८६६)

त्रीण्युष्ट्रस्य नामानि ॥१३॥ हिरण्यं इत्येके अब्रवीत् ॥१४॥
द्वौ वा ये शिशवः ॥१५॥ नीलशिखण्डवाहनः ॥१६॥ (८७०)

(१३३)

विततौ किरणौ द्वौ तावा पिनष्टि पूरुषः ।
न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ १ ॥
मातुष्टे किरणौ द्वौ निवृत्तः पुरुषानृते ।
न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ २ ॥
निगृह्य कर्णकौ द्वौ निरायच्छसि मध्यमे ।
न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ३ ॥
उत्तानायै शयानायै तिष्ठन्ती वाव गूहसि ।
न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ४ ॥
श्लक्ष्णायां श्लक्ष्णिकायां श्लक्ष्णमेवाव गूहसि ।
न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ५ ॥
अवश्लक्ष्णमिव भ्रंशदन्तर्लोममति ह्रदे ।
न वै कुमारि तत्तथा यथा कुमारि मन्यसे ॥ ६ ॥ (८७६)

(१३४)

इहेत्थ प्रागपागुदगधराग् — अरालागुदभर्त्सथ ॥ १ ॥
इहेत्थ प्रागपागुदगधराग् — वत्साः पुरुषन्त आसते ॥ २ ॥
इहेत्थ प्रागपागुदगधराग् — स्थालीपाको वि लीयते ॥ ३ ॥
इहेत्थ प्रागपागुदगधराग् — स वै पृथु लीयते ॥ ४ ॥
इहेत्थ प्रागपागुदगधराग् — आष्टे लाहणि लीशाथी ॥ ५ ॥
इहेत्थ प्रागपागुदगधराग् — अक्ष्लिली पुच्छिलीयते ॥ ६ ॥ (८८२)

(१३५)

भुगित्यभिगतः शलित्यपक्रान्तः फलित्यभिष्ठितः ।
दुन्दुभिमाहननाभ्यां जरितरोथामो दैव ॥ १ ॥
कोशबिले रजनि ग्रन्थेर्धानमुपानहि पादम् ।
उत्तमां जनिमां जन्यानुत्तमां जनीन्वर्त्मन्यात् ॥ २ ॥ (८८४)

अलाबूनि पृषातकान्यश्वत्थपलाशम् ।
पिपीलिकावटश्वसो विद्युत्स्वापर्णशफो गोशफो जरितरोऽथामो दैव ॥ ३ ॥
वीमे देवा अक्रंसताध्वर्यो क्षिप्रं प्रचर ।
सुसत्यमिद्गवामस्यासि प्रखुदसि ॥ ४ ॥
पत्नी यदृश्यते पत्नी यक्ष्यमाणा जरितरोऽथामो दैव ।
होता विष्टीमेन जरितरोऽथामो दैव ॥ ५ ॥
आदित्या ह जरितरङ्गिरोभ्यो दक्षिणामनयन् ।
तां ह जरितः प्रत्यायंस्तामु ह जरितः प्रत्यायन् ॥ ६ ॥
तां ह जरितर्नः प्रत्यगृभ्णंस्तामु ह जरितर्नः प्रत्यगृभ्णः ।
अहानेतरसं न वि चेतनानि यज्ञानेतरसं न पुरोगवामः ॥ ७ ॥
उत श्वेत आशुपत्वा उतो पद्याभिर्यविष्ठः ।
उतेमाशु मानं पिपर्ति ॥ ८ ॥
आदित्या रुद्रा वसवस्त्वेनु त इदं राधः प्रति गृभ्णीह्याङ्गिरः ।
इदं राधो विभु प्रभु इदं राधो बृहत्पृथु ॥ ९ ॥
देवा ददत्वासुरं तद्वो अस्तु सुचेतनम् ।
युष्माँ अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभायत ॥१०॥
त्वमिन्द्र शर्मरिणा हव्यं पारावतेभ्यः ।
विप्राय स्तुवते वसुवनिं दुरश्रवसे वह ॥११॥
त्वमिन्द्र कपोताय च्छिन्नपक्षाय वञ्चते ।
श्यामाकं पक्वं पीलु च वारस्मा अकृणोर्बहुः ॥१२॥
अरंगरो वावदीति त्रेधा बद्धो वरत्रया ।
इरामह प्रशंसत्यनिरामप सेधति ॥१३॥ (८९५)

(१३६)

यदस्या अंहुभेद्याः कृधु स्थूलमुपातसत् ।
मुष्काविदस्या एजतो गोशफे शकुलाविव ॥ १ ॥
यदा स्थूलेन पससाणौ मुष्का उपावधीत् ।
विष्वञ्चा वस्या वर्धतः सिकतास्वेव गर्दभौ ॥ २ ॥
यदल्पिकास्वल्पिका कर्कन्धूकेवपद्यते ।
वासन्तिकमिव तेजनं यन्त्यवाताय वित्पति ॥ ३ ॥ (८९८)

❀

यद्देवासो ललामगुं प्रविष्टीमिनमाविषुः ।
सकुला देदिश्यते नारी सत्यस्याक्षिभुवो यथा ॥ ४ ॥

महानग्न्यतृप्नद्वि मोक्रदुदस्थानासरन् ।
शक्तिकाननो स्वचमशकं सक्तु पद्यम ॥ ५ ॥

महानग्न्युलूखलमतिक्रामन्त्यब्रवीत् ।
यथा तव वनस्पते निरघ्नन्ति तथैवति ॥ ६ ॥

महानग्न्युप ब्रूते भ्रष्टोऽथाप्यभूभुवः ।
यथैव ते वनस्पते पिप्पति तथैवति ॥ ७ ॥

महानग्न्युप ब्रूते भ्रष्टोऽथाप्यभूभुवः ।
यथा वयो विदाह्य स्वर्गे नमवदह्यते ॥ ८ ॥

महानग्न्युप ब्रूते स्वसावेशितं पसः ।
इत्थं फलस्य वृक्षस्य शूर्पे शूर्पं भजेमहि ॥ ९ ॥

महानग्नी कृकवाकं शम्यया परि धावति ।
अयं न विद्म यो मृगः शीर्ष्णा हरति धाणिकाम् ॥१०॥

महानग्नी महानग्नं धावन्तमनु धावति ।
इमास्तदस्य गा रक्ष यभ मामद्ध्यौदनम् ॥११॥

सुदेवस्त्वा महानग्नीर्बबाधते महतः साधु खोदनम् ।
कुसं पीवरो नवत् ॥१२॥

वशा दुग्धामिमाङ्गुरिं प्रसृजतोऽग्रतं परे ।
महान्वै भद्रो यभ मामद्ध्यौदनम् ॥१३॥

विदेवस्त्वा महानग्नीर्विबाधते महतः साधु खोदनम् ।
कुमारिका पिङ्गलिका कार्दु भस्मा कु धावति ॥१४॥

महान्वै भद्रो बिल्वो महान्भद्र उदुम्बरः ।
महाँ अभिक्त बाधते महतः साधु खोदनम् ॥१५॥

यः कुमारी पिङ्गलिका वसन्तं पीवरी लभेत् ।
तैलकुण्डमिमाङ्गुष्ठं रोदन्तं शुदमुद्धरेत् ॥१६॥ (९११)

॥ इति कुन्तापसूक्तानि ॥

(१३७)

(१-१४) १ शिरिम्बिठिः; २ बुधः; ३ वामदेवः; ४-६ ययातिः; ७-११ तिरश्चीराङ्गिरसो द्युतानो वा, १२-१४ सुकक्षः । १ अलक्ष्मीनाशनम्; २ इन्द्रः; ३ दधिक्राः; ४-६ सोमः पवमान ७-१४ इन्द्रश्च । १, ३, ४-६ अनुष्टुप्, २ जगती; ७-११ त्रिष्टुप्; १२—१४ गायत्री ।

यद्ध प्राचीरजगन्तोरो मण्डूरधाणिकीः । हता इन्द्रस्य शत्रवः सर्वे बुद्बुदयाशवः ॥ १ ॥

कपृन्नरः कपृथमुद्दधातन चोदयत खुदत वाजसातये ।
निष्टिग्र्यः पुत्रमा च्यावयोतय इन्द्रं सबाध इह सोमपीतये ॥ २ ॥

दधिक्राव्णो अकारिषं जिष्णोरश्वस्य वाजिनः ।
सुरभि नो मुखा करत्प्र ण आयूंषि तारिषत् ॥ ३ ॥

सुतासो मधुमत्तमाः सोमा इन्द्राय मन्दिनः । पवित्रवन्तो अक्षरन्देवान्गच्छन्तु वो मदाः ॥४॥

इन्दुरिन्द्राय पवत इति देवासो अब्रुवन् । वाचस्पतिर्मखस्यते विश्वस्येशान ओजसा ॥ ५ ॥

सहस्रधारः पवते समुद्रो वाचमीङ्खयः । सोमः पती रयीणां सखेन्द्रस्य दिवेदिवे ॥ ६ ॥

अव द्रप्सो अंशुमतीमतिष्ठदियानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः ।
आवत्तमिन्द्रः शच्या धमन्तमप स्नेहितीर्नृमणा अधत्त ॥ ७ ॥

द्रप्समपश्यं विषुणे चरन्तमुपह्वरे नद्यो अंशुमत्याः ।
नभो न कृष्णमवतस्थिवांसमिष्यामि वो वृषणो युध्यताजौ ॥ ८ ॥

अध द्रप्सो अंशुमत्या उपस्थेऽधारयत्तन्वं तित्विषाणः ।
विशो अदेवीरभ्याचरन्तीर्बृहस्पतिना युजेन्द्रः ससाहे ॥ ९ ॥

त्वं ह त्यत्सप्तभ्यो जायमानोऽशत्रुभ्यो अभवः शत्रुरिन्द्र ।
गूळ्हे द्यावापृथिवी अन्वविन्दो विभुमद्भ्यो भुवनेभ्यो रणं धाः ॥१०॥

त्वं ह त्यदप्रतिमानमोजो वज्रेण वज्रिन्धृषितो जघन्थ ।
त्वं शुष्णस्यावातिरो वधत्रैस्त्वं गा इन्द्र शच्येदविन्दः ॥११॥

तमिन्द्रं वाजयामसि महे वृत्राय हन्तवे । स वृषा वृषभो भुवत् ॥१२॥

इन्द्रः स दामने कृत ओजिष्ठः स मदे हितः । द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः ॥१३॥

गिरा वज्रो न संभृतः सबलो अनपच्युतः । ववक्ष ऋष्वो अस्तृतः ॥१४॥(९२५)

(१३८)

१-३ वत्सः । इन्द्रः । गायत्री ।

महाँ इन्द्रो य ओजसा पर्जन्यो वृष्टिमाँ इव । स्तोमैर्वत्सस्य वावृधे ॥ १ ॥(९२६)

प्र॒जामृ॒तस्य॒ पिप्र॑तः॒ प्र यद्भर॑न्त॒ वह्न॑यः　　। विप्रा॑ ऋ॒तस्य॒ वाह॑सा　॥ २ ॥
कण्वा॒ इन्द्रं॒ यदक्र॑त॒ स्तोमै॑र्य॒ज्ञस्य॒ साध॑नम्　　। जा॒मि ब्रु॑वत॒ आयु॑धम्　॥ ३ ॥ (९२८)

(१३९)

१–५ शशकर्णः । अश्विनौ । १ अनुष्टुप्; २–३ गायत्री, ४ बृहती; ५ ककुप् ।

आ नू॒नम॑श्विना यु॒वं व॒त्सस्य॑ गन्त॒मव॑से । प्रास्मै॑ यच्छतमवृ॒कं पृ॒थु च्छ॒र्दिर्यु॑यु॒तं या अरा॑तयः ॥१॥
यद॒न्तरि॑क्षे॒ यद्दि॒वि यत्पञ्च॒ मानु॑षाँ॒ अनु॑ । नृ॒म्णं तद्ध॑त्तमश्विना　　॥ २ ॥
ये वां॒ दंसां॑स्यश्विना॒ विप्रा॑सः परिमामृ॒शुः । ए॒वेत्का॒ण्वस्य॑ बोधतम्　　॥ ३ ॥
अ॒यं वां॑ घ॒र्मो अ॑श्वि॒ना स्तोमे॑न॒ परि॑ षिच्यते ।
अ॒यं सोमो॒ मधु॑मान्वाजिनीवसू॒ येन॑ वृ॒त्रं चिके॑तथः　　॥ ४ ॥
यद॒प्सु यद्वन॒स्पतौ॒ यदोष॑धीषु पुरुदंससा कृ॒तम् । तेन॑ माविष्टमश्विना　॥ ५ ॥　(९३३)

(१४०)

१–५ शशकर्णः । अश्विनौ । अनुष्टुप्, १ बृहती, ५ त्रिष्टुप् ।

यन्ना॑सत्या भुर॒ण्यथो॒ यद्वा॑ देव भिष॒ज्यथः॑ ।
अ॒यं वां॑ व॒त्सो म॒तिभि॒र्न वि॑न्धते ह॒विष्म॑न्तं॒ हि गच्छ॑थः　　॥ १ ॥
आ नू॒नम॒श्विनो॒र्ऋषि॒ स्तोमं॑ चिकेत वा॒मया॑ ।
आ सोमं॒ मधु॑मत्तमं घ॒र्मं सि॑ञ्चा॒दथ॑र्वणि　　॥ २ ॥
आ नू॒नं र॒घुव॑र्तनिं॒ रथं॑ तिष्ठाथो अश्विना । आ वां॒ स्तोमा॑ इ॒मे मम॒ नभो॒ न चु॑च्यवीरत ॥३॥
यद॒द्य वां॑ नासत्यो॒क्थैरा॑चुच्यु॒वीम॑हि　। यद्वा॒ वाणी॑भिरश्विने॒वेत्का॒ण्वस्य॑ बोधतम्　॥४॥
यद्वां॑ क॒क्षीवाँ॑ उ॒त यद्व्य॑श्व॒ ऋषि॒र्यद्वां॑ दी॒र्घत॑मा जु॒हाव॑ ।
पृथी॒ यद्वां॑ वै॒न्यः साद॑नेष्वे॒वेदतो॑ अश्विना चेतयेथाम्　　॥ ५ ॥　(९३८)

(१४१)

१–५ शशकर्णः । अश्विनौ । १ विराट्; २ जगती; ३ अनुष्टुप्, ४–५ बृहती ।

या॒तं छ॑र्दि॒ष्पा उ॒त नः॑ पर॒स्पा भू॒तं ज॑ग॒त्पा उ॒त न॑स्तनू॒पा । व॒र्तिस्तो॒काय॒ तन॑याय यातम् ॥१॥
यदिन्द्रे॑ण स॒रथं॑ या॒थो अ॑श्वि॒ना यद्वा॑ वा॒युना॒ भव॑थः॒ समो॑कसा ।
यदा॑दि॒त्येभि॑रृ॒भुभिः॑ स॒जोष॑सा॒ यद्वा॒ विष्णो॑र्वि॒क्रम॑णेषु॒ तिष्ठ॑थः　　॥ २ ॥
यद॒द्याश्विना॑व॒हं हु॒वेय॒ वाज॑सातये । यत्पृ॒त्सु तु॒र्वणे॒ सह॒स्तच्छ्रेष्ठ॑म॒श्विनो॒रवः॑　॥ ३ ॥ (९४१)

आ नूनं यातमश्विनेमा हव्यानि वां हिता ।
इमे सोमासो अधि तुर्वशे यदाविमे कण्वेषु वामथ ॥ ४ ॥
यन्नासत्या पराके अर्वाके अस्ति भेषजम् ।
तेन नूनं विमदाय प्रचेतसा छर्दिर्वत्साय यच्छतम् ॥ ५ ॥ (९४३)

(१४२)

१-६ शशकर्णः । अश्विनौ । १-४ अनुष्टुप्; ५-६ गायत्री ।

अभुत्स्यु प्र देव्या साकं वाचाहमश्विनोः । व्यावर्देव्या मतिं वि रातिं मर्त्येभ्यः ॥१॥
प्र बोधयोषो अश्विना प्र देवि सूनृते महि । प्र यज्ञहोतरानुषक्प्र मदाय श्रवो बृहत् ॥२॥
यदुषो यासि भानुना सं सूर्येण रोचसे । आ हायमश्विनो रथो वर्तिर्याति नृपाय्यम् ॥३॥
यदापीतासो अंशवो गावो न दुह्र ऊधभिः । यद्वा वाणीरनूषत प्र देवयन्तो अश्विना ॥४॥
प्र द्युम्नाय प्र शवसे प्र नृषाह्याय शर्मणे । प्र दक्षाय प्रचेतसा ॥५॥
यन्नूनं धीभिरश्विना पितुर्योना निषीदथः । यद्वा सुम्नेभिरुक्थ्या ॥६॥ (९४९)

(१४३)

(१-९) १-७ पुरुमीढाजमीढौ; ८ वामदेवः, ९ मेध्यातिथिर्मेधातिथी । अश्विनौ । त्रिष्टुप् ।

तं वां रथं वयमद्या हुवेम पृथुज्रयमश्विना संगतिं गोः ।
यः सूर्यां वहति वन्धुरायुर्गिर्वाहसं पुरुतमं वसूयुम् ॥ १ ॥
युवं श्रियमश्विना देवता तां दिवो नपाता वनथः शचीभिः ।
युवोर्वपुरभि पृक्षः सचन्ते वहन्ति यत्ककुहासो रथे वाम् ॥ २ ॥
को वामद्या करते रातहव्य ऊतये वा सुतपेयाय वार्कैः ।
ऋतस्य वा वनुषे पूर्व्याय नमो येमानो अश्विना ववर्तत् ॥ ३ ॥
हिरण्ययेन पुरुभू रथेनेमं यज्ञं नासत्योप यातम् ।
पिबाथ इन्मधुनः सोम्यस्य दधथो रत्नं विधते जनाय ॥ ४ ॥
आ नो यातं दिवो अच्छा पृथिव्या हिरण्ययेन सुवृता रथेन ।
मा वामन्ये नि यमन्देवयन्तः सं यद्ददे नाभिः पूर्व्या वाम् ॥ ५ ॥
नू नो रयिं पुरुवीरं बृहन्तं दस्रा मिमाथामुभयेष्वस्मे ।
नरो यद्वामश्विना स्तोममावन्त्सधस्तुतिमाजमीळ्हासो अग्मन् ॥ ६ ॥ (९५५)

इहेह यद्वां समना पपृक्षे सेयमस्मे सुमतिर्वाजरत्ना ।
उरुष्यतं जरितारं युवं ह श्रितः कामो नासत्या युवद्रिक् ॥ ७ ॥

मधुमतीरोषधीर्द्याव आपो मधुमन्नो भवत्वन्तरिक्षम् ।
क्षेत्रस्य पतिर्मधुमान्नो अस्त्वरिष्यन्तो अन्वेनं चरेम ॥ ८ ॥

पनाय्यं तदश्विना कृतं वां वृषभो दिवो रजसः पृथिव्याः ।
सहस्रं शंसा उत ये गविष्टौ सर्वाँ इत्ताँ उप याता पिबध्यै ॥ ९ ॥ (९५८)

॥ इति नवमोऽनुवाकः ॥ ९ ॥

॥ इति विंशं काण्डं समाप्तम् ॥

॥ अथर्ववेदसंहिता समाप्ता ॥

मन्त्रसंख्या—

एकोनविंशतिकाण्डस्यान्तपर्यन्तं-- ५०१९
विंशतितमकाण्डस्य ... ९५८

सर्वयोगः ५९७७

अथर्ववेद-पाठभेदाः ।

(कोष्ठे मन्त्रस्थं पदं, कोष्ठाद्बहिः पाठभेदाः)

प्रथमं काण्डम् ।

सूक्तम् १ । मन्त्रः ३ — (आर्तो) आर्तो । सू० २ — २ (ज्याके)ज्याके । २ — ३ (अंनुस्फुरं)अंनुस्फरं, अंनुष्फरं, अंनुष्पुरम् । ३—६ (श्रुतम्) श्रितम्, स्रुतम् । ३—७ (वर्त्रे) वर्ते, वृत्रम् । ५—४ (अपो) आपो । ६—४ (धन्वन्या) धन्वन्या । ७—२ (परमेष्ठिन् जा०) परमेष्ठिं जा०, परमेष्ठिञ्जा० । ८—३ (नि) निः । ११—२ (समैरयन् तं) समैरयन्तां, समैरयं तां, समैरयंतं । ११—४ (न) न । (पीवसि) पीबसि । १२—१ (वातंभ्रजा) वातंत्रजा । १४—३ (पितृष्वासाता) पितृष्वासता । (समोप्यात्) शमोप्यात् । १४—४ (अन्तःकोश०) अन्तष्कोश० । १६—१ (०मत्त्रिणः) ०मत्रिणः । १८—१ (ललाम्यं१) ललाम्यं३ । १८—२ (साविषक्) साविषत्(?)। १८—४ (रिश्यपदीं) ऋश्यपदीं । (ललाम्यं१) ललाम्यं३ । १९—३ (नः) न । (शरव्ययैतान्) शरव्यंयैतान् । १९—४ (द्विषन्) द्विषं । २०—२ (सेन्यो) सेन्यो । २२—४ (शुकेषु) सुकेषु । २३—२,३ (पृषत्) पृथक् । २४—२ (चक्रे) चक्रे। २४—४ (श्यामा) शामा । (अध्युद्धृता) अध्युद्धृता । २५—२,३ (हूडु०) न्हूडु०, न्हूडु, रूडु, हूडु। २६—१ (आरे३) आरे१ । २६-२ (भर्गः स०) भर्गः। स०। २६ — ४ (तनूभ्यो मयं०) तनूभ्यः मयं० । २७—२ (पुनर्भुवा) पुनर्भवा । २८—१ (उप प्रा०) उपप्रा० । २८—२ (कृष्णवर्तने) कृष्णवर्त्मने । २८—३ (मूरमादुधे) मूरमाददे । २८—४ (विकेश्यो३) विकेश्यो१। (०धान्यो३) ०धान्यो१ । २९—१ (ब्रह्मणस्पते) ब्रह्मणस्पते । ३०—३ (पशुष्वप्स्व१न्तः) पशुष्वप्स्व३न्तः । ३०—४ (अहुतादश्च)आहुतादश्च । ३१—३ (अस्रामस्त्वा)अश्रामस्त्वा ।(यजाम्यश्रोण०) यजाम्यश्रोण० । ३१—४ (पित्रे नो) पित्रे णो । ३२—२ (आस्थानमस्य) आस्थानमस्य । ३२—४ (०भीवार तद०) ०भीवारं तद् । ३३—१,२,३,४ (स्योना) स्योनाः । ३३—२ (अवपश्यन् ज०) अवपश्यञ्ज०, अवपश्यं ज० । ३३—३ (भवन्ति) भवान्ति । ३४—२ (ऋतावसो) कृतावसो । ३५—२ (ह्वो३) ह्वो१ ।

द्वितीयं काण्डम् ।

सूक्तं १ । मंत्रः २ (पितुष्पिता०) पितुः पिता० । सू० १, मं० ३ (नामध) नामधा । १ — ४ (०मुपातिष्ठे) ०मुपातिष्ठेत् । (प्रथमजामृतस्य) प्रथमजाम् ऋतस्य, प्रथमजा

ऋतस्य। ३-३,५ (०रुस्राणमिदं) ०रुः स्राणमिदं, ०रुस्स्राणमिदं। ४-६ (सहस्वान्) सहस्वां। (तारिषत्) तार्षत्। ५--२ (स्वर्णोपं) स्वर्नोपं। ५--३ (बुलं) बुलं। ५--४ (विड्ढि) विड्ढि। ५--५ (प्रा वोचं) प्र वोचं। ५--७(०णो अवृणीत) ०णोऽवृणीत। ६--५ (सृधो) स्रिधो। (तर) तर। ७--२ (अधस्पदम्) अधस्पदाम्। ७--४ (परि मां) परिमां, परी?। (अरातिर्नो) अरातिर्णो। ७--५ (सुहार्त्तेन) सुहात्तेन। (पृष्टी०) पृष्ठी०, पृष्ठि०। ८--२ (०पोच्छन्त्वाभि०) ० पोच्छत्वाभि०। ८--५ (संदेश्येभ्यः। नमः) संदेश्येभ्यो नमः। (पतये।) पतये। १०--७(०माविंदः) ०माविंद। १०--८(०भिरेणसः) ०भिरेनसः। ११--३ (योऽ३) यो१। ११--५ (भ्राजोऽसि) भ्राज्योऽसि। १२--१ (तप्यन्तां) तप्यताम्। १२--७ (मन्य०) मज्ञ०,मज्ज्ञ। १४--१ (निःसालां)निस्सालाम्। १४--३ (सेदिन्युं०) सेदिन्युं०। १४--५, ६ (सदान्वाः) सदान्वाः। १४ -- ६ (०सरन्) ०सरम्। १६--३ (सूर्य च०) सूर्यश्च०। १६--४ (वैश्वानर) वैश्वानर। १७।१--७॥१८।१ -- ५ (द्राः) दा। १९,२०,२१,२२,२३।१--५ (योऽ३) यो१, यो। २४ -- ८ (भरूजि) भरूचि। २५--२ (वृश्चामि) वृश्चामि। २५--३ (जिहीर्षति) जिहीरिषति। (कण्वम्) कण्वां, कण्वान्। २६--२ (यच्छ) यच्छत्। २६--५ (धान्यं१) धान्यं, धान्यं३। २७--५ (०वृकाँ) ०वृकँ। २७--७ (प्राशि) प्राशम्। २८--३ (जनित्राः) जनित्वाः। २९--१ (देवा) देवा। (आयुष्य०) आयुष्यं०। २९--५ (द्यावापृथिवी) द्यावापृथिवी। (देवा) देवा, देवाः। २९--६ (मन्थ०) मथ०। २९--७ (ऊर्जा) ऊर्जा। ३०--३ (इव) इवा। ३१--१ (दृषत्) धृषत्। (क्रिमे०) कृमे। (क्रिमीन्) कृमीन्। (खल्वाँ) षल्वाँ। ३१--२ (कुरूरुं०) कुरीरं०,कुरूरं०। (०मतृहम्) मतृहम्। (अल्गण्डून्) अलाण्डून्। (सर्वान्छ०) सर्वान् श०, सर्वां छ०। (वर्चसा)वर्चसा। ३१--३ (अल्गण्डून्) अलाण्डून्। (क्रिमीणां) कृमीणां। ३१--४ (पार्ष्टेयं) पार्ष्णेयं। (क्रिमीन्) क्रिमिम्, क्रिमिन्, कृमीन्। ३१--५ (ये अ०) ते अ०। (तन्वमा) तन्वं आ०। ३२--२ (पृष्टीरपि) पृष्ठीरपि। ३२--५ (सर्वे ते) सर्वे ते। ३२--६(कुषुम्भं) षुकुम्भं, षुकुम्भं, कुषुभं, कुषम्भं। ३३--१ (छुबुका०) चुबुका०। ३३--२ (दोषण्यं१मं०) दोषण्यं३ अं; दोषण्यम्। ३३--३ (यक्रस्ते) यक्णस्ते। ३३--५ (भसद्यं१) भसद्यं३, भसद्यं। ३३--६ (मज्जभ्यः) मज्जभ्य। ३३-७ (वीबर्हेण) विबर्हेण। ३५--१ (दुरिष्टिः) दुरिष्टि। (नस्तां) नस्तान्। ३५ -- २ (मथव्यानि) मघव्यान्। (नष्टेभिः) नस्तेभिः। ३५ -- ३ (एष तं) एषस्तं। ३५ -- ४ (पाह्य१) पाह्य३। ३५ -- ५ (विश्वकर्मणा)

विश्वकर्मणा । ३६ – ३ (नारी) नारि, नारीम् । ३६ – ४ (मघवंश्चारु०) मघवां चारु० । (०रेष प्रियो) ०रेषः प्रियो । (पत्याविराध०) पत्याभिराध० । ३६ – ७ (गुल्गुल्व०) गुग्गुल्व० ।

तृतीयं काण्डम् ।

१–१ (अग्निर्नः) अग्निर्णः । (कृणवत्) कृणुवत् । १–२ (मृणत) मृणतः । १–३ (अमित्रसेनां मघ०) अमित्रसेनां मंघ० । (०न्नस्मान् छं०) न्नस्मां छं० । १–६ (इन्द्रः) इन्द्र । २–१ (अग्निर्नो) अग्निर्णो । (प्रत्येत्वु) प्रत्येतु । २–२ (वो ध०) बोध० । २–५ (०ङ्गान्यप्वे) ०ङ्गान्यप्वे1, ङ्गान्यप्वे2 । ३–२ (सख्याय) सख्याय, सख्याय । ३–३ (आभ्यः) आभ्य । ३–४ (अपरुद्धं) अवरुद्धं । (पन्थां) पथां । ३–५ (ह्वयन्तु) वयन्तु । (प्रतिजनाः) प्रतिजानाः । (अवृषत) अवृषत् । (देवास्ते) देवास्तें । ४–१ (पतिरेक०) पतिरेक० । ४–२ (वृणतां राज्याय) वृणतां राज्याय । ४–७ (वशेह) वसेह । ५–६ (रथकाराः कर्मा०) रथकारा कर्मा० । ६–२ (शृणीहि) सृणीहि । ६–३ (निरभंनो) निरभिन्नो । (०महत्यर्णिवे) ०महत्यर्णवे; (०निभङ्धि) ०निर्भाङ्धि; ०निर्भाङ्धि, ०निर्भङ्धि । ६–४ (० श्वरसि०) श्वरति । ६–७ (तेऽधरा०) तेऽधरा०,तेऽधरा० । ६–८ (चित्तेनोत) चित्तेनोत । ७–२ (गुष्पितं) गुल्फितं । ७–३ (तेना ते) तेन ते । ७–४ (विचृतौ) विवृतौ । ८–१ (कल्पमानः) कल्पमानः । ८–२ (यथासानि) यथासामि । ८–३ (०दींदायत्) दींदयत् । (०रिद्धोऽप्रति०) ० रिद्धो अप्रति । ८–६ (गृभ्णामि) गृह्णामि । (कृणोमि) कृणोतु । (एतं) रेतं । ९–१ (द्यौः पिता) द्यौष्पिता । ९–२ (अश्रेष्माणो) अश्लेष्माणो । ९–३ (खृगलं) शृगलं । (श्रवस्युं) श्रवस्यं । ९ – ५(भत्स्यामि)भत्स्यामिं;भन्त्स्यामि। (०भिः सरिष्यथ)०भिश्वरिष्यथ । ९ – ६(उर्जहरुः०) उर्जह्रुः, उर्जहुः। १० – २ (० नन्दन्ति) ०निन्दन्ति । १० – ५ (हविष्कृ०) हविः कृ० । १० – ७ (दर्वे) दर्वि । (यज्ञान्त्सं०) यज्ञात्सं० । १० – १० (०भ्यस्त्वा०) ०भ्यस्त्वा० । १० – १२ (व्यसिहन्त) व्यषहन्त । ११ – २ (निर्ऋतेरुप०)निर्ऋते उप० । (०स्पार्शमेनं) ०स्पार्षमेनं । ११ – ४ (हैमन्तान्छ०) हैमताछ०, हैमन्तां छ० । ११ – ५, ७ (व्य1न्ये) व्यु2न्ये । (०हुरितरां०) हुरितरां० । (०रान्छतम्) ०रां छतम्, ०रान्छतम् । ११–६ (युवम्) जवम् । १२–३ (०स्पन्दमानाः) ०स्यन्दमानाः । १२–४ (उक्षन्०) उच्छं । (०क्षन्तुद्रा) ०क्षन्ताद्रा, क्षन्नाद्रा, क्षत्नाद्रा । १२–६ (वृङ्क्षत्र) वक्षत्र । १२–७ (परिस्रुतः)

❀

परिश्रुतः, परिश्रुतं। (कुलशैरगुः) कलशैरगुः। १२--८(इमां) इमान्। (समङ्ग्धी०) समङ्घी०। १३--१ (नद्योरे) नद्यो१। १३--३ (हि कम्) हिकम्। (वार्नाम) वर्नाम। (हितम्) हिकम्। १३--६ (घोषों) गोषों। १४--५ (इहैवोत प्र) इहैवोत प्र। १५-३ (जुहोमि) जुहोमिं। १५--४ (विंक्रयश्च) विक्रयश्च। १७--२ (श्रुष्टिः) श्रुष्टीः, श्रुष्टिः, श्रुष्टिः। (इत्सृण्यः) इच्छृण्यः, इच्छ्रिण्यः। १७--४ (पूषाभि) पूषा अभि। १७--५ (कीनाशा अनु) कीनाशानु। (सुपिप्पला) सुपिष्पुला। १७--८ (वन्दामहे) वदामहे। १८--२ (णुद) नुद। १८--४ (अधः स०) अध स०। १९ -- १, २ (वीर्यै१) वीर्यै३। १९ -- ३ (पृतन्यान्) पृतन्यम्। १९ -- ५ (सुवीरं) सुवीरँ। १९ -- ६ (उलुलयः) उलूलयः। १९ -- ८ (शरव्ये ब्र०) शरव्ये३ ब्र०। २०--१ (रोहाधा) रोहाथा। २१ -- १ (० शोषधी०) ०शौषधी०। २१ -- २ (आविष्टो) आविष्टो। २१ -- ७ (दिक्ष्व१न्त) दिक्ष्व३न्त। २१ -- ९ (०दाव्य१स्तं) ०दाव्य३स्तं। २१ -- १० (०शीशमन्) ०शीशमम्। २२ -- १ (अदित्या) आदित्या। २२ -- २ (चेततु) चेततुः। (मांञ्जन्तु) मांञ्जतु। २२ -- ३ (०प्स्व१न्तः) ०प्स्व३न्तः। (येन देवा) तेन देवा। (आयन्तेन) आयं तेन। २३ -- १ (०यामसि) ०यामसि। २३ -- ३ (तं) त्वं। २३ -- ३ (यान्) याम्। २३ -- ५ (त्वं) त्वँ, त्यं। २३ -- ६ (द्यौः पिता) द्यौष्पिता। २४ -- २ (देवस्तं) देवस्त्वं। २४ -- ५ (समावह) समावहान्, समावहम्। २४ -- ७ (वहतां) वहतं। २५ -- ३ (प्लीहानं) प्लिहानं। २५ -- ४ (व्योषिया) व्योषया, व्योषया। २६ -- १,२,३,४,५,६ (ये३स्यां) ये१स्यां। २७ -- ६ (०पतिः श्वित्रो) पतिश्वित्रो। २८ -- ५ (तन्व१ः) तन्व३ः, तन्वा१, तन्वा३ः। (हिंसीन्) हिंसीत्। २९ -- ३, ४, ५ (संमितम्) सामितम्। २९ -- ४ (पञ्चापूपं) पञ्चापूपं। ३० -- १ (सहृदयं) सहृदयं। ३० -- २ (शन्तिवाम्) शन्तिवान्। ३० -- ३ (द्विक्षन्मा) द्विष्यन्मा। ३० -- ५ (संराधयन्तः) सँराधयन्तः। ३० -- ७ (०श्रुष्टीन्) श्रुष्टीन्; श्रुष्टीन्; श्रुष्टिं। ३१ -- ४ (वी३ मे) वि१ मे। ३१ -- ५ (वहतुं) वहतं।

चतुर्थं काण्डम्।

१--२ (सुरुचं) सुरुचँ। (ह्वारमह्यं) ह्वारमह्यं। १--३ (जज्ञे) यज्ञे। (०रुचैः स्वधा) ०रुचैस्वधा। १--५ (बुध्न्यादाष्ट्र) बुध्न्यादाष्ट्र, बुध्न्यादाष्ट्र, बुध्नादाष्ट्र। (जनिष्टार्थ) जनिष्ठार्थ। १--६ (पूर्व्यस्य) पूर्वस्य। १--६ (जज्ञे) जज्ञो। (ससन्नु) ससंनु।

१--७ (बृहस्पतिं) बृहस्पतिः । २--१ (योरे) यो१ । २ – ३ (अह्वयेथाम्) अह्वयेताम् । २--४ (उर्वी१) उर्वी३ । २--६ (आसीत्) आसीत् । २--८ (०स्योल्बं) ०स्योल्बां । ३--२ (०रर्षतु) ०रर्ष्यतु । ३-३ (अक्ष्यौ) अक्षौं, अक्षौ । (ते व्याघ्र) ते व्याघ्र । (व्याघ्र जम्भ०) व्याघ्र जम्भ० । (विंशतिं) विंशतिं । ३--६ (अपिंशीर्णा) अपंशीर्णा । ४-१ (शेप०) शेपो । ४-३ (विरोहतो) विरोहितो । ४-४ (उच्छु०) उच्छु० । (पुंसा०) पूषा०, पूंषा० । (०वशिन्) ०वशम् । ४–५ (० शर्मसि) ० श्र्यर्मसि । ४ – ७ (क्रमस्वर्शं इव रोहितमनवग्लायता) सायण – क्रमस्व ऋष इव रोहिमनु वल्गूयता । ४ – ८ (अर्थ ऋष०) अर्थर्ष० । ५ – २ (स्वापय) स्वापयः, स्वापयः । ५ – ६ (श्वा) स्वा । ५ – ७ (स्वप्नं) स्वप्नः । ६ – ३ (० न्विषं) ० न्विषः । (नारूरुप) नारूरुप, नारूरुप । ६ – ६ (अरसं) अरसं । ७ – २ (०मधराच्यं) ०मधराच्यं । ७ – ३ (पीवस्पाक०) पीवस्फाक० । ७ – ४ (शरमिंव) शरुमिंव । (येषन्तं) पेषन्तं । ८ – २ (मित्रवर्धन तुभ्यं) मित्रवर्धनस्तुभ्यं । (ब्रवन्) ब्रुवन् । ८ – ३ (महत्तद्वृष्णो) महस्तद्विष्णो । ८ – ६ (०सिचन्नापो) ०सृजन्नापो । ८ – ७ (० मप्स्व१न्तः) ० मप्स्व३न्तः; मप्स्वन्तः। ९ – १ (स्यास्यक्ष्यम्) स्यास्यक्षम्, स्यास्यक्ष्यम्, स्यास्यक्षुम् । ९ – ४ (प्रसर्पस्य०) प्रसर्प्यस्य०, प्रसर्प्पस्य०। ९ – ७ (पूरुष) पूरुषः । ९ – ९ (सर्वाञ्जम्भ०) सर्वा जम्भ० । (०यत्सर्वा) ० यन्तसर्वा० । १० – ४ (आयुष्प्र०) आयुः प्र०, आयुप्र० । १० – ६ (तारिषत्) तार्षत् । १० – ७ (०प्स्व१न्तः) ०प्स्व३न्तः । (काशॅन०) कर्शन० । ११ – १ (०रोर्वि१न्त०) ०रोर्व३न्त० । ११ – २ (त्रयां छक्रो) त्रयान् छक्रो । ११ – ६ (देवाः स्वरा०) देवा स्वरा० । ११ – ७ (०ह्यक्रमत) ०ह्यक्रमत् । ११ – ९ (सप्तऋषयो) सप्तर्षयो । ११ – १० (०शश्राभि) ०शस्याभि । १२ – १ (रोहण्यसि रोहण्यस्थ्नश्छिन्नस्य रोहणी) रोहिंण्यसि रोहिंण्यस्थ्नश्छिन्नस्य रोहिंणी । १२ – २ (पेष्ट्रं) प्रेष्ठम् ।१२ – ३ (मज्ज्ञा) मन्या । (विस्रस्तं) विश्रस्तं । १२ – ६ (सुपविः) सुप्रविः । १२ – ७ (यदिं कुर्तं पतित्वा) यदि कर्तुं प्रति त्वा; यदि कर्तुं पतित्वा; यदिं कुर्तुं पतित्वा । १३ – २ (आ वातु) आवातु । (व्य१न्यो) व्य३न्यो । १३ – ४ (त्रायन्तामिमं) त्रायतामिमं । (असत) असत् । १४ – १ (ह्य१ग्रे०) ह्य३ग्रे० । (रोहांन्रुरुहु०) रोहा-दुरुहु० । १४ – २ (नाकमुरुच्यान्) नाकमक्षान् । १४ – ३ (०त्स्व१र्ज्योतिं०) ०त्स्व३र्ज्योतिं० । १४ – ४ (स्व१र्यन्तो) स्व३र्यन्तो । १४ – ५ (यजमानाः) यजमाना । १४ – ८ (दिश्य१ज०) दिश्य३ज०, दिश्या३ज० । (पाजस्युमन्त०)

पाजस्यम् । अन्त० । १५ – ५ (समुद्रतस्त्वेषो) समुद्रजस्त्वेषो । १५ – ६ (०शारैषी) ०सारैषी । १५ – १२ (वरुणाव) वरुण । अव । (अपः सृज ।) अपः सृज वद० । (मण्डूका इरि०) मण्डूका इरि० । १५ – १३ (वाचं) वातं । १५ – १५ (खण्वखा३इ खैमखा-३इ) खण्वखा३ई खैमखा३इ; खण्वखा३इ खैमखा३इ । (इच्छत) इच्छतः । १५ – १६ (सविद्युतं) संविद्युतं । १६ – ४ (दिव स्पशः) दिवः स्पशः । १६ – ६ (छिनन्तु) सिनन्तु, शिनन्तु, छिनत्तु छिन्नन्तु । १६ – ७ (श्रंसयित्वा) श्रंशयित्वा, श्रसयित्वा, स्रंसयित्वा । (०बन्धः) ० बन्धः; बन्धः, बध्नः । १६ – ९ (तैस्त्वा) तैष्ट्वा । १७ – १ (सहस्रवीर्यं) सहस्रवीर्या । १७ – २ (०यावनीं) योपनीं । (समह्वचोषधी०) समह्योषधी०, समभ्योषधी० । १७ – ३ (०मादुधे) ०माददे । १७ – ४ (चक्रुस्तया) चक्रुस्त्वया । १७ – ५ (०जीवित्यं) ०जीवत्यं । १७ – ६ (०पत्यताम्) ०पद्यताम् । १७ – ६,७ (मृज्महे) मृक्ष्महे । १७ – ८ (तेन) तेना । (मृज्म) मृक्ष्म, मृष्म । १८ – २ (हराद०) अराद० । १८ – ४ (सहस्रधामन्) सहस्रधामन् । १८ – ६ (शशाक) शशाक । १८ – ८ (मृज्महे) मृक्ष्महे । १९ – २ (त्विषीमती) त्विषीमते । (ग्राम्रोष्यौ०) ग्राम्रोस्यौ० । १९ – ४ (०षधेऽपामार्गो) ०षधे अपामार्गो । १९ – ५ (शतशाखा) शतशाखा । (अस्माँ अभि०) अस्मँ अभि० । १९ – ६ (०त्तद्यामैति) ०त्तद्यामैति । १९ – ७ (०मच्छुपथाँ) ०मछुपथँ । २० – ४ (तयाहं) त्वयाहं । २० – ७ (चतुरक्ष्याः) चतुरक्षाः, चतुरक्षः । २० – ९ (यश्चातिसर्पति) यश्चाधिसर्पति ।

२१ – २ (मुषायति) मुखायति । २१ – ३ (व्यथिरा) व्यथिरा । २१ – ४ (रेणुक-काटोऽश्नुते) रेणुकंकाटो अश्नुते । (मर्तस्य) मर्त्यस्य । २२ – १ (विशामेक०) वृषामेक० । (०स्तात्रन्धयास्मा) ० स्तां रन्धयास्मा । २२ – २ (वर्ष्म) वर्ष्मन् । (शत्रुं) शत्रूं, शत्रून् । २२ – ७ (० प्रतीकोऽत्र) प्रतीकोऽर्प । २३ – १ (पाश्वजन्यस्य) पाश्वजज्ञस्य, पाश्चयज्ञस्य । २३ – ३ (वर्हिष्ठं) बर्हिष्ठं । (०भगम् । अग्निमीडे) भगमग्निमीडे । (रक्षोहणं) रक्षोहणं । २३ – ५ (०मद्योतयन्) ०मुद्योतयन्, मुद्योतयान् । (०यन्युजा) ०यं युजा, यन्युजा । २३ – ६ (स्व1रा०) स्व3रा० । २४ – १ (वृत्रघ्न) वृत्रघ्नः । २४ – २ (० बाहुर्यंयुर्यौ) बाहुर्युयुर्यौ । २४ – ३ (मदिष्ठः) मदिष्टः । २४ – ६ (जज्ञे) यज्ञे । (०बुद्धम्) ०बद्धम् । २४ – ७ (संग्रामान्नयति) संग्रामं नयति । २५ – ३ (रक्षथस्तौ) रक्षतस्तौ । २५ – ४ (शिमिदां) समिदां, समिधाम् । (ह्यू3र्जया) ह्यू1र्जया, ह्यूर्जया । (सृजथः सं) सृजथ सं० । २६ – २

(प्रवृ॑द्धे) प्रवि॑द्धे। २६ – ५ (ये उ॒स्रिया॑) य उ॒स्रिया॑ ।२७ – १ (०ते अवन्तु)०तेऽवन्तु।
(आ॒शूनि॑व) अं॒शूनि॑व। २७ – ३ (श॒ग्मा) श॒क्मा। २७ – ६ (यू॒यमीं॑शिध्वे) यू॒यमीं॑-
शध्वे। २८ – २ (०मसि॑ष्ठौ) ०वसि॑ष्ठौ। २८ – ६ (०धत्तं॑) धत्तां॑। २९ – २
(गच्छ॑थो) गच्छ॑तो।(याव॒गस्ति॑) याव॒गस्त्यं॑। २९ – ५ (ग॒विष्ठि॑रं) गविष्ठि॑रम्।
३० – ६ (द्रवि॑णा) द्रवि॑णं, द्रवि॑णां। (सु॒प्रा॒व्या३) सु॒प्रा॒व्या१, सु॒प्रा॒व्ये॑। ३० – ७(तिंष्टे॒)
चष्टे॒। ३१ – २ (संहस्व) सहंस्व। (०नीर्नैः) ०नीर्णैः। (हू॒त) हु॒त। ३१ – ३
(०तिमु॒स्मै) तिमु॒स्मै। (रंरुध्रे) रुरुध्रे। ३१ – ४ (ई॒डि॒ता) ई॒डि॒तो। ३१ – ६ (मे॒ध्रे॑धि)
मे॒धौ॑धि। ३२ – २ (म॒न्युर्वि॑श॑) म॒न्युं विश॑। ३२ – ५ (अ॒क्रु॒तु॒र्जिं०) अ॒क्रु॒तुर्जिं०,अ॒क्रु॒तुर्जीं०।
३२ – ६ (अ॒स्म्युप॑) अ॒स्युप॑। (द॒स्यूँरु॒त) द॒स्यूरु॒त। ३३ – ८ (पर्षा॑) परिषा।
३४ – ५(वाहि॑ष्ठो) बर्हि॑ष्ठो। ३४ – ७ (दंदामि) दंधामि। ३५ – १ (०सा ब्र॒ह्मणेऽ-
पंचत्) ०सा ब्र॒ह्मणेऽपंचत्। ३५ – ४ (नापु॒स्ते०) नापु॒स्ते०। ३५ – ५ (प्रा॒ण॒दवा॑न्ब॒०)
प्रा॒ण॒दवा॑ ब॒०। ३५ – ७ (देव॒पी॒युं) दे॒वपी॒यं, दे॒वपी॒यून्। ३६ – २ (दि॒प्स॒द०)
दि॒प्सा॒द०। ३६ – ४ (सं म॒) सं न॒। ३६ – ९ (लपि॒ता) लि॒पि॒ता। (दु॒हि॑ता॒न् ज॒ने)
दु॒हि॑तां॒ ज॒ने। ३६ – १० (मुं॒च्यते) मुं॒च्यसे। ३७ – ३ (न॒दीं) न॒दी। (गु॒ल्गु॒लुः)
गु॒ग्गु॒लूः। (प्रमन्दु॒नी) प्रमोंदु॒नी। (प्रतिबु॒द्धा) प्रति॑बद्धा। ३७ – ३, ४, ५ (तत्परैता-
प्सरस॒ः) तत्प॑रैताप्सु॒रस॒ः। ३७ – ५ (कं॒कु॒र्य॑ः) कंकु॒र्यः। ३७ – ७ (यामि॒) द्यामि॒।
३७ – ८, ९ (श॒तमृ॒ष्टी०) श॒तपृ॒ष्टी०। ३७–८ (०यृ॒षितु) ०यृ॒षित। ३७ – १० (ज्योतय)
द्योतय। ३७ – ११ (स्त्रियंस्तमि॒तो) स्त्रि॒यस्तमि॒तो, स्त्रियः। तमि॒तो। ३८–३
(०ददा॑ना) ०दधा॑ना। (सीष॒ती) शेष॒न्ती। (प्र॒हामा॑०)प्र॒हाना॑०। ३८ – ४ (प्र॒मो-
दं॒न्ते) प्र॒मोदंते। ३८ – ५ (सर्वा॑ँ लो॒कान्) सर्वा॑ँ लो॒कान्। (प॒र्यैति॒)
प॒र्यैति॒। ३८ – ६ (ए॒ह्य॒०) एह्य॒०। (कु॒र्कीह) कु॒र्की इ॒ह। ३८ – ७ (व॒त्सामि॒ह)
व॒त्सानि॒ह। (व॒त्सां) व॒त्सान्। (बंध्नीमः। य॒था॒नाम) बंध्नीमो यथा॒नाम। ३९ – २,
४, ८ (आयुः प्र॒थमं) आयुष्प्र॒थमं। ३९ – ९ (नर्मसा) मनसा। ४० – ४
(सोमंमृ॒त्वा) सो॒ममृ॒त्वा। ४० – ५, ६ (ये३॒) ये१॒। ४० – ५ (भूमिंमृ॒त्वा)
भूमिमृ॒त्वा।

पञ्चमं काण्डम्।

१ – ३ (ए॒रय॑न्ताम्) ऐरय॑न्ताम् १ – ४ (गुः) गुः। १ – ६ (उर्पमस्य) उप॒-
-मस्य॑। (नी॒डे) नीडे। १ – ७ (त॒न्वा॒१स्तत्) त॒न्व॒३स्तत्, त॒न्वा॒३स्तत्, त॒न्व॒३स्तत्।

१ — ८ (आवव्र्ततः) आववृ्ततः । १ — ९ (पृणक्ष्य०) पृणक्ष्य । (अमुर) अमूर । (अविं वृधाम) अविं वृधाम । २ — २ (सस्नि) सस्ति । २ — ३ (पृश्चन्तिं) पृचान्ति । २—४ (शुस्मिन्स्थि०) शुष्मिंस्थि० । २ — ७ (०माप्समा०) ०माप्त्यमा० । २ — ९(तन्वं१) तन्व३, तन्व३, तन्वा३, तन्वा३ । ३ — २ (नेशत्) नेषत् । ३ — ५ (दैवा) दैवा । (सनिषन्न) सनिषन्न । (एतदरिंष्टाः) एतदरिंष्टा । ३ — ६ (दैवीः) देवीः । (नंः) णंः । ३ — ७ (तिस्रो देवी०) तिस्रो देवी० । ३ — १० (उपरिस्पृशो) उपरिस्पशो । ४ — ४ (हिरण्ययी) हिरण्मयी । ४ — ६ (पूरुषं) पुरुषं । ४ — ७ (जातोऽसि) जातोसि, जातोऽसि । ४ — १०(०मक्ष्योस्त०) ०मक्षोस्त, मक्षोत० । (०स्तन्वो३)०स्तन्वो१ । (निष्करदेवं) निःकरदैवं । ५ — ३ (स्परणी) स्वरणी । ५ — ४ (निष्कृतिः) निःकृतिः । (निष्कृधि) निःकृधि । ५—६ (निष्कृते) निःकृते ।५ — ८ (नामं) नाम । (बभ्रु पिता) बभ्रुः पिता । (श्यावस्तस्यं) शाव-स्तस्यं । ५ — ९ (वृक्षाँ) वृक्षँ । ६ — ५ (न्वे३) न्वे१, न्वे१ । ६ — ८ (०मस्मान्दु०) ०मस्मादु०, मस्मान्दु, मस्मादु०,मस्मान्दु० । (धत्तम्) धत्ताम् । ६ — ९ (ये३स्माँ) ये१स्माँ, ये१स्माँ । ६ — १० (यो३स्मां) यो१स्मां, यो१स्मां, यो१स्मां,योस्मां ७ — ३ (अराति-मनु०) अरातिर्मनु । ७ — ६ (नो अद्य) णो अद्य । ८ — १ (ताँ) तँ । ८ — २ (वीर्यं१) वीर्यं३ । ८ — ४ (०तिसरा) ०तिसरा । ८ — ८ (कृण्वे३) कृण्वे१ । (०मूर्छश्च०) ०मून्र्छश्च० । ८ — ९ (अत्रैनानिन्द्र) अत्रैणानिन्द्र । (मेद्य१हं) मेद्य३हं । ९ — ७ (प्राणो३) प्राणो१ । ९ — ८ (आयुष्कृदा०) आयुः कृदा० । (०युष्पत्नी) ०युः पत्नी । १० — १, २, ३, ४, ५, ६ (दिशोऽघायु०) दिशोऽघायु० । ११ — १ (पुनर्मघ) पुनर्मघ । ११ — २ (त्वमथर्वन्) त्वमथर्वन् । ११ — ४ (भुवनानि) भुवनानि । ११ — ५, ७ (ह्यं१ज्ञ) ह्याज्ञ । ११—५, ६ (अन्यदंस्त्येना) अन्यदस्त्येना-अन्यदस्तेना । ११ — १० (नौ) नो । ११ — ११ (स्तुवते सुमेधाः) स्तुवते सुमेधाः । (नो असि) नोऽसि । १२ — २ (स्वदया) स्वदयां, स्वधयां । १२ — ४ (वृज्यते) वृज्यसे । १२ — ७ (मिमाना) मिमान । १२ — ८ (मनुष्वदिह) मनुष्यदिह । १३ — ४ (अहें त्रि०) अहेंस्त्रि० । १३ — ५ (विषे) मिषे । (रंभध्वम्) रंभध्वम् । १३ — ८ (०सिंकन्या) ०सिंकन्यां, सिंकन्याः । १३ — ११ (तस्तु०) तस्तु० । १४ — ३ (रिश्यस्येव) ऋश्यस्येव । १४ — ४ (णय) नय । १७ — ३ (ग्राह्य आधि) ग्राह्य आधि । १७ — ५ (जुहु१) जुहु३ । १७ — ६ (०स्यापनीता) स्योपनीता । १७ — ९ (राजन्यो३) राजन्यो१ । १७ — १७ (येऽस्या) येऽस्या । १७ — १८.

(ब्राह्मणो) ब्रह्मणो। १८ – ३ (आविष्टि०) आविष्ठि०। १८ – ४ (०वारब्धो) ०वारब्ध्वो। १८ – ५ (उभे एनं) उभ एनं। १८ – ७ (मुल्वः) मुल्वः, मुल्वः। (स्वाद्वै१) स्वाद्व३। १८ – ८ (०र्धनुर्भिर्देव०) ०र्धनुभिर्देव०। १८ – ९ (शरव्यां३) शरव्यां१। १८ – ११ (तान्) तां। १८ – १२ (भूमिर्व्यधूनुत) भूमिर्व्यधूनुत। १८ – १४ (हन्ताभि) हन्ताभि। १९ – १ (०वर्धन्त) ०वर्धयन्त। (सृञ्जया) सृजंया। १९ – २ (० दुर्मर्वि०) दुन्नर्वि०। १९ – ३ (०छुल्क) छुक्ल, शुल्क। (अस्नस्ते) अस्नस्ते। १९ – ४ (यावत्साभि) यावत्साभि। १९ – ११ (भूमिर्व्यधूनुत) भूमिर्व्यधूनुत। २० – १ (जेष्यन्नभि) ज्येष्यन्नभि। २० – २ (द्रुवयो) ध्रुवयो। (वासितामिव) वाशितामिव। २० – ६ (जञ्जभानो) जञ्जनानो, जञ्जमानो। २० – ७ (घोषाँ) घोषं। २० – ८ (० रमित्राँ) ० रमित्रँ। २० – १० (अद्रिं०) अध्रिं०, अद्दं०। २२ – २ (न्यङ्ङधराङ्) न्यङ् धराङ्, न्यङधराङ्, न्यङ्ङधराङ्। २२ – ४ (हिंणोमि) हिंणामि। २२ – ५ (०स्तकर्मस्ता०) ०स्तकमंस्ता०, स्तकमन् स्ता०। २२ – ७ (प्रफर्व्यं१) प्रफर्व्यं३।। (तां तं०) तांस्तं०। २२ – १० (०तयस्ताभिः स्म) ०तयस्ताभि स्म। २२ – १२ (स्वस्रा) स्वस्रा। (पाप्मा) पाम्रा। २२ – १४ (ग्रैष्यन्) ग्रैष्यं, ग्रेष्यं। (दध्मासि) दध्मासि। २३ – १ (क्रिमिं) कृमिं। २३ – ४ (कोर्कश्च) कोकंश्च। २३ – ८ (नंदनिमोत) नंदनिमोत। २३ – ९ (पृष्टीरपि) पृष्ठीरपिं। २३ – १२ (सर्वे ते) सर्वे ते, सर्वे ते। २४ – ३ (दातृणा०) दात्राणा०। २४ – ५ (वृष्ट्याधि०) वृष्ट्या अधिं०। २५ – १ (गर्भस्य रेतोधाः) गर्भस्य रेतो धाः। २५ – ६ (वेदु) वेदु। २५ – ८ (वीरयस्व) वीडयस्व। २५ – ९ (जिंहीष्व) जंहीष्व। २६ – ५ (मरुतः) मरुतः। २६ – ९ (न्व१स्मा) न्व३स्मा। २६ – १२ (याह्वर्वाङ्) याह्वर्वाङ्। २७ – ३ (नराशंसौ) नराशंसौ। २७ – ८ (यजते) रजते। २७ – ९ (दैवा) दैव्या। २८ – १ (विंष्ठितानि) विंष्टितानि। २८ – ३ (०वृर्ति) ० वृर्तिं, ०वृर्तिः। २८ – ४ (०मादित्या) ०मादित्या। २८ – १० (०स्व्युत्तरो) ०स्युत्तरो। २८ – ११ (मन्यतां) मन्यन्तां। २८ – १२ (चृतत्व०) वृतत्व०। २८ – १४ (भिन्दत्स०) भिन्दत्स०, भिन्दन्त्स०। (सहते) महते। २९ – ४ (यविष्ठ) यविष्ट। २९ – ६,७,८,९ (०गदो३य०) गदो१य०। २९ – १५ (तार्ष्टाघीरग्ने)तार्ष्टाधीरग्ने। ३० – १ (पितॄनसुं) पितॄणसुं। ३० – ३ (पुंसे आर्चि) पुंसेऽर्चि०। ३० – १४

(मा नु) मा नु । (गान्मा नु) गान्मा तु । ३० – १५ (मा) मो । ३१ – १० (पृथेतः प्र) पृथेत प्र ।

षष्ठं काण्डम् ।

४ – ३ (र्ण) र्न । (द्यौ३ष्पितः०) द्यौ१ष्पितः०, द्यौष्पितः० । ६ – १ (योऽ३स्मान्) यो१स्मान् । ६ – २ (सुशंसिनो) सुसंशिनो । ७ – १ (तेना) तेना । ८ – ३ (पर्येति) पर्यैति । ९ – १ (तन्वं१) तन्वं३ । (वाञ्छाक्ष्यौ३) वाञ्छाक्ष्यौ१। ११ – १ (पुंसुवनं) पुंसवनं । ११ – ३ (०मन्यत्र) ०मन्यत्रं । १२ – ३ (मध्वा पृञ्चे) मध्वा पृञ्चे । (नद्य१ः) नद्य३ः, नद्या१। (शमास्ने) शमास्ते । १३ – १ (विश्यानां) विष्याणां । १३ – ३ (मूलेभ्यो) मूलेभ्यो । १५ – १ (उपतिरस्तु) उपस्तिरस्तु । (सो३) सो१, सो। १६ – २ (स हिंन त्वमसि) स हिंनस्त्वमसि; स हि न त्वमसि । १८ – १ (हृदय्यं१) हृदव्यं१, हृदयं, हृदय्यं३ । १८ – २ (०मनस्तरा) ०मनस्तरां, ०मनस्तर । १८ – ३ (दृतेरिव) नृतेरिव । २१ – ३ (रेवतीर०) रेवतीर० । २२ – २ (सिश्वथा) सिश्वता । २२ – ३ (उदप्रुतो) उदप्लुतो । (तुन्दाना) तुदाना । २३ – १ (वरेण्यक्रतु०) वरेण्यक्रतु। २४ – २ (निष्करन्) निःकरन्, निष्कराद् । २४ – ३ (नद्य१) नद्य३ । २५--२ (सप्त) सप्त । २७--२ (निष्कृतिं) निःकृतिं, निर्कृतिं। २८ – १ (पथिष्ठः) प्रथिष्टः, पतिष्ठः । २८ – २ (परीमे३) परीमे१ । (०मर्षत)० मरिषत । २८ – ३ (यो३) यो१ २९ – ३ (गृहे) गृहे । ३० – २ (शतवल्शा) शतवल्शा । ३१ – २ (रोचना अस्य) रोचनास्य । (स्वः) सुवः । ३१ – ३ (त्रिंशद्धामा) त्रिंशद्धाम । ३२ – १ (जुहुता) जुहुता । (स्वे३तद्) स्वे१तद । ३२ – २ (अशरैत्) अशरीत् । (पिशाचाः) पिशाचाः । ३३ – ३ (विष्टमो) वित्तमो । ३४ – २ (निजूर्वे०) निर्जूर्वे० । ३४ – ४ (अग्निरंजा) अग्निरंजा० । ३५ – २ (न) न । ३६ – २ (विश्वा प्रतिं) विश्वाः प्रति । ३७ – २ (हृदम०) हृदम०, इदम० । ४० – १ (स्तुवै१) स्तुवै३ । (सप्तऋषी) सप्तर्षी । ४० – २ (अशत्रिन्द्रो) अशात्विन्द्रो, अशत्विरिन्द्रो । ४१ – ३ (मर्त्याँ) मर्त्यैं । ४२ – १ (संमनसौ) सौमनसौ । ४३ – ३ (मुख्यां नया०) मुख्यान्नया० । ४५ – १ (कामये) कामये । (वृक्षां) वृक्षं, वृक्षान् । ४६ – १(०गर्भोऽसि) गर्भोऽसि । (पितारुरु०) पितारुरु० । ४६–३ (दुष्वप्न्यं) दुःष्वप्न्यं । ४९–२ (चोर्वच्यसे) चोर्व्यच्यसे । ४९ – ३ (निष्कृतिं) निःकृतिं । (पुरू) पुरु । ५० – १ (०मश्विना)

०मश्विना। (छिन्तं) छिन्त्तं, छित्तं, छिन्नं। ५०–२ (जम्य) जंभ्य। ५०–३ (सर्वान्ज०) सर्वां ज०। ५१–१ (प्रत्यङ्) प्रत्यक्। ५१–२ (घृतप्त्रुः) घृतप्त्रुः। ५२–१ (निजूर्वन्) निजूर्वेत्। ५२–२ (न्यू३) न्यू१; न्यू। ५२–३ (आभारिषं) आभार्षं। ५५–२ (०द्रुर्षाः स्विते) ०द्रुर्षा स्विते। ५६–१ (०पूरुपान्) पूरुपान्। (ष्परख्यात्तं) ष्परख्यात्तं। ५७–२ (सिश्चत) सिश्चतम्। ५९–२ (०यक्ष्मां) ०यक्ष्मां। ५९–३ (विश्वरूपां) विश्वरूपम्। ६०–१ (०तस्तुपः) तस्तुपः, तस्थुपः, तस्तुषः। ६०–३ (धातास्या) धातास्यां। ६२–१ (द्यावापृथिवी) द्यावापृथिवी। ६३–१ [०विमोक्यं] विमोक्यम्। ६३–२ (चृता) वृता। ६६–१ (समर्पयेन्द्र) समर्पयेन्द्र। (विविद्धः] विविधः। ६६–२ (आयच्छन्) आयच्छन्। (शत्रवः) शत्रव। (पराशरीत्) पराशरीन्। ६६–३ (सन्तु) सन्तु। ६७–२ (अमित्राश्च०) अमित्राश्च०। ७०–१ (वृषण्यत) वृषण्यतः। ७१–२ (मनुष्यैः) मनुष्यैः। ७२–१ (वशाँ) वशँ। ७२–२ [पर्सस्ता०] पर्शस्ता०। ७३–१ (संमनसः) समनसः। ७३–२ (तान्त्सीं०) तान्छ्रीं०, तां छ्रीं०, तान्श्रीं, तां श्रीं०। ७४–१ (तन्व१ः) तन्वा३ः, तन्त्रा३, तन्वा, तन्व३ः। ७४–३ (अहृणीय०) अहृणीय०। (त्रिणाम०) त्रिणाम०; त्रिनाम० (इमान्जनान्) इमां जनान्। ७५–३ (जनाँ अर्ति) जनां अर्ति। ७६–४ (सन्नाँ अत्र) सन्नां अत्र। ७७–१ (अस्थु स्था०) अस्थुः स्था०। (स्थाम्न्यश्वाँ) स्थाम्न्यश्वां। ७७–२ (अपि) अपि। ७८–२ (स्तामनुं०) स्तामनुं०। ७८–३ (०मायुः कृणोतु) ०मायुष्कृणोतु। ७९–२ (आ पुष्टमेत्वा) आयुष्टमेत्वा। ८४–१ (०प्रमन्वते) प्रवन्वते। ८४–३ (ष्वं१स्म०) ष्वंस्म०, ष्वास्म०, ष्वा१स्म। ८७–२ (इन्द्र इवेह) इन्द्रेहैव। ८८–३ (शत्रून्छत्रू०) शत्रूंछत्रू०। ८९–२ (सध्र्य१ङ् मा) सध्याङ्मा, सध्यञ्मा, सध्यङ्माँ। ९१–१ (पाचीनमर्प) पाचीनमुप। (व्यये) ह्वये। ९१–२ (न्य१ग्) न्यग्, न्य३ग्। ९२–२ (पारयिष्णुः) पारयिष्णुं, पारयिष्णु। ९२–३ (तन्वं१) तन्वं३। (देवो) देवा। ९३–१ (शर्वोऽस्ता) शर्व्योऽस्ता, शर्व्योऽस्त्रा, शर्वोऽस्त्रा। ९५–२ (पुष्पै) पुष्यै। ९६–२ (पड्वींशा०) पड्वींशा०, पड्वींशा०। ९७–१ (अस्य१हं) अस्या१हं०, अस्या३हं०। ९७–२ (पिन्वतम्) पिन्वत। ९८–३ (वृत्रहन्छ०) वृत्रहं छ०। (ऐषि हव्यः) ऐषि हव्यः। ९९–२ (दभ्रः) दभ्मः। ९९–३ (दभ्र) दभ्म। १००–२ (उपजीका) उपजीका। १००–३ (चकर्थारसं) चकर्तारसं। १०१–१ (यथाङ्ग)

यथाङ्गं। १०१--३ (क्रमस्वर्श) क्रमस्व ऋष। १०२ – २ (पृष्ठ्यामिव) पृष्ठ्यामिव। १०२ – ३ (हस्ताभ्याम०) हस्ताभ्याम०। १०४ – ३ (ऐनान्) ऐनाम्। १०५ – १ (पंत) पंत। (कासे) कासे। १०६ – १ (रोहतु) रोहन्तु। (पुष्पिणीः) पुष्पिणी। १०६ – ३ (शीतहृदा) शीतहृदा। (०ग्निष्कृणोतु) ०ग्निः कृणोतु। १०७ – १--४ (नः स्वम्) न स्वम्। १०८ – ४ (विदुः) विदुः। १०९ – १ (पिप्पली) पिप्पली। (०भेषज्यु३०) भेषज्यू१०। (ता देवाः) तां देवाः। १०९ – २ (पिप्प०) पिप्प०। (०ल्यं१ः) ०ल्यां१, ०ल्य१ः। ११० – १ (क्रमीड्यो) क्रमीड्यो। ११० – ३ (स) स। १११ – १ (अतोऽधि) अतोऽधि। १११ – २ (यथानु०) यदानु०। (०तोऽसंसि) ०तोऽसति। १११ – ३ (दैवेन०) दैवेन०। (यदानु०) यदानु०। ११२ – १ (स) सं। ११२ – ३ (०अङ्ग) ०अङ्गे। (उत्सितश्च) उत्थितश्च, उत्सितं च। (वि ते मु०) वि तें मु०। (मुच्यन्तां) मुञ्चन्तां। ११३ – १ (त्रिते) तृते। (एनन्) एनम्। ११३ – २ (तान्वि नंश्य) तान्वि नंश्यन्, तान्विनश्यन्। ११३–३ (त्रितस्या०) तृतस्या०। ११४ – २ (नोपशेकिम) नोपशेकिम। ११४ – ३ (विश्वे) विश्वे। (शेकिम) शेकिम। ११५ – १ (सजोषसः) सजोषसः। ११७ – १ (चरामि) चरामसि। ११७ – २ (दब्र) दभ्म। (धान्यं१) धान्यां३। ११८ – १ (गत्नु०) गन्तु०। ११९ – ३ (यत्तत्रैनो) यत्तत्रैनो। १२० – २ (लोकात्) लोकान्। १२० – ३ (तन्व१ः) तन्वा३ः। १२१ – १ (दुष्वप्न्यं) दुःष्वप्न्यं। (निष्वास०) निः ष्वास०। १२१ – २ (रज्ज्वां) रज्वां। १२२ – २ (चेच्छिक्षान्) चेच्छिक्षान्। (स स्वर्ग) सः स्वर्ग। १२३ – ३ (अस्मि) अस्मि। १२४ – १ (अभ्युपिन्न०) अभ्यपन्न०, अभ्यपन्न। १२४ – २ (०क्षत्तन्वो३) ०क्षत्तन्वो१। १२५ – २ (गोभिरावृत०) गोभिराभृत०। १२७ – २ (चीपुद्रु०) चीपद्रुः। १२८ – ३ (राजन् छर्क०) राजं छर्क०। १२८ – ४ (भद्राहमकरः) भद्राहमंकरः। १२९ – १ (शांशपेन) शांशफेन। १२९ – २ (वृक्षाँ) वृक्षां। १३० – १ (राथजितेयीनाम०) राथजितेधीनाम०, रथजितेयीनाम०। १३०।१ – ४ (शोचतु) शोचतौ। १३१ – १ (आध्यो३) आध्यो१। १३१--३ (त्रियोजनं) त्रयोजनं। १३२।१ – ५ (०प्स्व१न्तः) प्स्व३न्तः। १३३ – ३ (भूतात्) भूतान्। १३६ – २ (प्रत्नाञ्जनयाजाताञ्जातानु) प्रत्नां जनयाजातां जातानु। १३६ – ३ (तं) तां। १३८ – ३ (कुम्बं) कुबं। १३९ – १ (सुभगं०) सुभागं०। १३९ – ३ (अमूं) अमूं।

१३९ – ४ (पशुष्यंत्या०) पशुष्यंत्वा० १४० – ३ (तन्वं॒ः) तन्वा ३ः, तन्वा१ः, तन्व३ः । १४१ – ३ (०दैवासुरा) ०दैवसुरा, ०दैवासुरा ।

सप्तमं काण्डम् ।

१--२ (स्व१ः) स्व३ः । २--१ (चिकेत प्र) चिकेतः प्र । ३--१ (विष्ठा) विष्वा । (०मैरयत) ०मैरयत्, ०मैरयन्त । ४--१ (सुहुते) सुहूते । ५--३ (०मर्त्येन) ०मर्त्यैन । ५--४ (अतन्वत) अतन्वत । (अस्ति) अस्थि । ५--५ (पुरुधार्य०) पुरुषार्य० । ७--१ (०कारिषमर्वं) कार्षमर्वं० । ९--३ (वयं न) वयं ना । ९--४ (परस्ताद्) पुरस्ताद् । ११--१ (०त्नुर्य ऋष्वो) ०त्नुर्यो ऋष्वो, त्नुर्यो रिष्वो । १२--१ (शिक्षाचारु) शिक्षाचारू । १४--१ (मोण्यो॑ः) ०मोण्योः । (सत्यसवं) सत्यसवां । १४--२ (यस्यामति०) अस्यामति० । (कृपात्स्व॑ः) कृपा स्व॑ः । १४--३ (सवितर्वार्याणि) सवितर्वार्याणि । १५--१ (सुचित्रामाहं) सुचित्रामहं । १८--१ (भिन्द्धी३दं दिव्यं) भिन्धीदं दिव्यं, भिन्धीदं दिव्यं । (उद्नो) उत्नो, उन्नो, उत्वो । २०--५ (ह्यस्याः) ह्यस्याः । २१--१ (वर्तनि०) वर्तनि०, वर्तनी० । २५--२ (वि च) वि चं । २६--१ (कं प्रा) कं प्र । २६--२ (तद्विष्णु स्त०) तद्विष्णुः स्त० । २८--१ (परशुर्वेदिः परशुर्वेदिः । ३१--१ (०र्मघवन्छ्र) ०र्मघवञ्छ्र, ०र्मघवँछ्र । ३४--१ (०जाताञ्जात०) ०जातां जात० । (नागसस्ते) नागसस्ते । ३५--१ (०जातान् जात०) ०जातां जात० । (पिंपृहि) पिंपृहि । ३५--३ (स्तनुः) स्ततुः । (अस्वं१) अप्स्वं० । ३८--४ (वदामि) वदानि । (ममेदसस्त्वं) ममेदसस्त्वं । ४०--१ (पुष्टपति०) पुष्टिपति० । ४०--२ (दाश्वंसं) दाश्वांसं । ४४--१ (इन्द्रश्च) इन्द्रश्च । ४५--१ (दूराच्वा) दूराच्वा । ४५--२ (०मुद्रा) मुन्ता०, ०मुन्ना०, ०मुत्ना० । (०ग्निमिव) ०ग्निमिव । ४६--१ (देवानाम०) देवानाम० । ४८--२ (सहस्रापोषं) सहस्रपोषं । ४९--२ (०रिन्द्राण्य१०) ०रिन्द्राण्य३० । ५०-४ (वृतमस्मा०) वृतमस्मा० । ५२--२ (युष्महि) युत्स्महि, युछ्महि । (उत्स्थुं०) उत्थुं० । ५३--१ (बृहस्पतेरभिशस्तेरमुञ्चः) बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः, बृहस्पतेरभिशस्तेरमुञ्चः । ५३--४ (अपानो॑०) अपानो० । (सप्तर्षिभ्यं) सप्तऋषिभ्यं । ५४--१ (यच्छतः) गच्छतः । ५४--२ (पृष्टः) पृष्ठः । ५६--२ (मधुजाता) मधुजाता । (मशकुजम्भनी) मशकुजम्भनीः । ५६--३ (तृप्रदंशिनौ) त्रिप्रदंशिनौ । ५६--४ (ब्रह्मणस्पत) ब्रह्मणस्पते । (नमः) नम ।

५६–५ (ह्यं१स्या०) ह्यं३स्या० । (०जभम्) जगमम् ५६ – ७ (मयूर्यः) मयूर्यः । ५६–८ (आस्ये३) आस्ये१ । ५७–१ (यदात्मनिं) तदात्मनिं । (तदा पृणद्) तदा पृणद्) ५८–१ (अध्वरो) अध्वरं । ६०–३ (प्रवसन्येषु) प्रवसन्त्येषु, प्रवसन्नेषु । ६०–५ (नः) णः । ६१–१ (प्रियाः श्रु०) प्रिया श्रु० । ६२–१ (पत्तीनं०) पत्नीनं० । ६४–१ (पान्त्वंहसः) पात्वंहसः । ६५–१ (त्वमपां०) त्वमपा० । ६५–२ (यद्दुष्कृतं) यद्दुः कृतं । (त्वया) तया । (मृज्महे) मृग्महे । ६६–१ (यदश्रं०) यदस्र० । ७०–३ (हंतां) हंता, हंतान् । (०घायतिं) घायन्ति । ७०–४ (०म्यास्यम्) म्यास्यन् । ७०–५ (अर्पि) अर्प । ७३–१ (पुरुद०) पुरुत० । ७३–४ (धर्तारा विदथस्य) धर्तारा विदथस्य । ७३–६ (गोधुगोषमा) गोधुगोषमा । (वरेण्योऽनु०) वरेण्योऽनु० । ७३–७ (प्र वोचत्) प्र वोचत् । ७४–३ (मन्युष्टे) मन्युस्ते । ७४–४ (त्वं व्रत०) त्वां व्रत० । ७५–२ (पदज्ञा) पदज्ञाः । ७६ – २ (ग्रैव्यां अप०) ग्रैव्यां अप० । ७६ – ३ (कीकसाः) किकसा । (प्रशृणाति) प्रसृणाति । (तलीद्यमि०) तलीद्यमं० । (निर्हास्तं) निरास्तं । ७६–५ (विद्म) विद्मा । ७७ – २ (सस्तापिष्ठेन) सतपिष्ठेन । ७८ – २ (दीदिह्यं१) दीदिह्य३ । ७९ – १ (अकृण्वन्भाग०) अकृण्वद्भाग० । ७९ – २ (०मावास्या३) ०मावास्या१ । ८०–४ (ते नाकें) ते नाकें । ८१-१ (यातोऽर्णवम्) यातो अर्णवम् । (०ऋतूँरन्यो) ०ऋतूँरण्योः ०ऋतूरन्यो । (०ज्ञायसे) ०ज्ञायते । ८१-४ (दर्शतोऽसि) दर्शतोऽसि । ८१–५ (यो३स्मान्) योस्मान्, यो१स्मान् । (प्याशिषी०) प्यायिषी० । ८२-२ (मय्यग्रे) मय्यग्ने । ८२–६ (देवीनंप्त्यं१) देवीर्नप्त्यं, देवीर्नप्त्यु३ । ८३–१ (मिथः) मितः । (धामानि) दामानि । ८३–२ (धाम्नोधाम्नो) दाम्नोदाम्नो । ८३–३ (अधां) अथां । ८३–४ (दुष्वप्न्यं) दुःष्वप्न्यं । (नि) निः । ८९–४ (०स्येधिषीय) स्योधिषीय । ९०–३ (क्रुदीवंतः) क्रुदीवंतः । ९१–१, ९२–१ (स्वत्रां) स्वत्रं, स्वत्रं । ९३–१ (ष्याम) स्याम । ९५–३ (आतोदिनौ) अतोदिनौ, अतोदिनौ, आतोदिनौ । (इतः) इत । (पुमांज्ज०) पुमां ज० । ९६–१ (अस्थुः स्था०) अस्थु स्था० । (वृकावंति०) वृकावंति० । ९७–१ (प्रयति) प्रयती । ९७- २ (नो) णो । (स्वस्त्या) स्वस्त्यां । (ब्रह्मणा) ब्रह्मणां । ९७–४ (भरमाणाः स्वा) भरमाणा स्वा । १००–१ (परा स्वप्नं०) पराः स्वप्नं० । १०२- १ (मेक्षा०) मेष्या०, मेक्ष्या० । (०स्तिष्ठन्) ०स्तिष्ठन् । १०३–१ (द्रुह्योऽवद्य०) द्रुह्योऽवद्य० । १०४ – १ (सख्यं जुषाणो) सख्यं जुषाणो । १०८-१

(नंस्ताय०) नंस्ताय०। (आविः स्वो) आवि स्वो । (तान्मैषां०) तां मैषा०। १०८--२ (सुप्ताज्ञा०) सुप्तां जा०। १०९--२ (पांसून०) पांशून०। (मदन्ति) मदन्तु। (हव्या) हव्यां। १०९--६ (व इन्दवो) व इन्दवो, व इदं वो । ११०--१ (हतो) हथो। ११०--२ (०जयन्त्स्व१०) ०जयन्त्स्वः जयन्त्स्व३ । ११०--३ (इन्द्रं) इन्द्रं। ११२--१ (सुस्रुवुर्देवी०) सुस्रुवुर्देवी० । ११२--२ (पड्वींशाद्) पड्वींशाद्, पड्वींशाद्। ११३--१ (शेप्यावंते) शेप्यावंते । ११५--३ (लक्ष्म्यो३) लक्ष्म्यो१। ११५--४ (अंनीनशम्) अंनीनशन्। ११६--१ (नोदंनाय) चोदंनाय। ११७--१ (हरिंभिर्याहि) हरिंभिर्याहि।

अष्टमं काण्डम्।

१--४ (पड्वीं०) पड्वीं०, पड्विं०, पड्वीं०। (अस्माल्लो०) अस्मांल्लो०। १--८ (नयन्ति) नयन्ति। १--११ (अप्स्व१न्ता) अप्स्व३न्ता। (मनुष्या३) मनुष्या१। (मा प्र धांग्वि०) मा प्र धांग्वि०; मा प्रा धांग्वि०। १--१२ (रक्षतां) रक्षतां। १-१५ (तेऽनु ह्व०) तेऽनु ह्व०। १--१९ (०केश्यो३) ०केश्यो१। १--२० (पुनरागाः पुनर्णवः) पुनरागाः पुनर्णवः। (विदम्) विदन्। २--१ (श्रुष्टिम०) स्नुष्टिम०। २--२ (ज्योतिरभ्येह्य०) ज्योतिरभ्येह्य०, ज्योतिरभ्येह्य०। २--५ (मृत्यो) मृत्यो। २--६ (नंघारिषा) नंघाकृषा । २--१७ (शुभं) शुम्भं। (आयुः प्र) आयुष्प्र। २--१९ (कृष्याः) कृष्याः। (यदाद्यं१) यदाद्यं३। २--२० (दध्मसि) दध्मसि । २--२६ (अमम्रि०) अमम्रि०। २--२८ (पारयिष्णु) पारयिष्णू। (पूतुद्रु०) पूतद्रु०, पतुद्रु०। ३--३ (शिशानो) शिशानो०। ३--५ (शर्वा) सर्वा। ३--७ (०रब्धान्स्पृ) ०रब्धान्त्स्पृ,० रब्धांस्पृ०, ३--१० (पृष्टी०) पृष्ठी०। ३--११ (यो अग्ने) यो अग्ने। (स्फूर्जयञ्जात०) स्फूर्जयं जात०, स्फूर्जयन् जात०। (वृङ्ग्धि) वृङ्धि। ३--१२ (शरव्या३) शरव्या१। ३--१३ (०देवान्छृणी०) ०देवांछृणी०। ३--१४ (सृष्टाः) तृष्टाः। ३--१५ (अश्व्येन) अश्वेन, अश्वियेन। ३--१९ (०स्तपिष्ठा) ०स्तपिष्ठा। ३--२१ (०तमचितं) ०तमचितं। ३--२४ (विनिक्ष्वे) विनिक्ष्वै। ४--२ (समभ्यं१वं) समभ्यइ३वं। ४--३ (दुष्कृतो) दुःकृतो। ४--४ (स्वयं१) स्वयं३, स्वयं। ४--६ (नृपती इव) नृपतीव। ४--७ (दुष्कृते) दुःकृते। (द्रुहुः) द्रुहः। ४-१०

(ष) स। (तन्वा३) तन्वा१। ४ – १३ (०विन्द्रस्य) ०विन्द्रश्च। ४ – १४ (०नृतदेवो) ०नृतदेवो। (०वाचस्ते) ०वाचेष्टे, ०वाचेष्ट। ४ – १५ (मुरीय) मरीय। (पूरुषस्य) पुरुषस्य। ४ – १७ (द्रुहुस्त०) द्रुहस्त०। (०स्तन्वं१) ०स्तन्वं३, स्तन्वां। ४ – १८ (विक्ष्वी३) विक्षिव१, विक्ष्वी१। ४ – १९ (दिवोऽश्मां०) दिवो अश्मां०। (०दुदक्तो३भि) ०दुदक्तो१भि। ४ – २१ (०नामभ्या३) नामभ्या१। (एतु) एति। ४ – २२ (दृषदेव) धृषदेव। ४ – २३ (०पोच्छन्तु) पोच्छतु। ५ – ८ (मणिन) मणिना। ५ – ९ (आसुरीर्याः०) आसुरीः। या०। (नाव्या३) नाव्या१। ५ – ११ (अस्योषधी) अस्यौषधी। (०मनड्वान्जगं०) ०मनड्वां जगं। ५ – १२ (०कर्शनो) ०कर्षतो। ५–१४ (श्रेषिणेऽजयत्) श्रेषिणेऽजयत्। ५ – १८ (वर्म म इन्द्रश्चा०) वर्म इन्द्रश्चा०। ५ – २१ (०युष्माञ्जर०) ०युष्मां जर०। ६ – २ (शकुं) शकुं। ६ – ४ (अरायानपं) अरायानप। ६ – ६ (अरायांछ्व०) अरायांन्स्व०। (०किष्किणों) किःकिणों। ६ – ८ (त्सरति) त्स्परति। ६ – १० (करुमाः) करुमा। (स्त्रिमाः) स्त्रिमाः, सूमाः। ६ – १४ (वध्वो०) बध्वो०। (आपाकेष्ठाः) आपाकेस्थाः। (प्रहासिनं) प्रहासिनः। ६ – १५ (पाष्णीः) पाष्णीः। (उरुण्डा) उरुंडा। ६–१६ (०क्षा अप्रचङ्कशा) क्षा प्रचङ्कशा, ०क्षा अप्रचङ्कशा। ६ – १७ (उपेषन्त०) उपैषन्त, उपेषन्त०। (स्पन्दुना) स्यन्दुना। ६ – २० (नीत्रिभार्यौ) नीविभार्यौ। ६ – २१ (च्छायं-कादुत) छायकादुत। (नग्नकात्) नंग्रकात्। ६ – २४ (०सर्पन्ति स्नुषेव) सर्पन्ति स्नुषेव। ६ – २५ (क्रन्) करन्। ७ – २ (द्यौष्पिता) द्यौः पिता। ७ – ३ (०मेनस्यं१) मेनस्य, मेनस्या, मेनस्या१, मेनस्य३। (०नीनशन्) नीनशम्। ७-४ (प्रस्तृणती स्त०) प्रस्तृणतीः स्त०। (विशाखा ह्व०) विशाखाः ह्व०। ७ – ५ (वीर्यं१) वीर्यं३। ७ – ६ (नघारिषां) नघाऋषाम्। (पुष्पां) पुष्यां। ७ – ८ (पुनर्णवाः) पुनर्णवः। ७ – १० (उन्मुञ्चन्तीं०) उन्मुञ्चतीं०। ७ – १२ (बभूव) बभूवं। ७ – १३ (०मध्योषधीः) ०मध्योषधीः। (०मुञ्चन्त्वंहसः) ०मुञ्चत्वंहसः। ७ – १५ (विजन्त) विजन्ते। ७ – १६ (भूमिं) भूमिः। ७ – १९ (सर्वाः) सर्वा। ७ – २३ (वेद) वेदं। ७ – २७ (संमातरं) संमातरं। ७ – २८ (पड्वीशा०) पड्वीशा०, पड्वीशा०, पड्वीशा०। ८ – १ (मन्थतु) मन्थन्तु। ८ – २ (त्वमूम्) त्वमुम्। (दधतां) ददतां। ८–३ (निः) नि। (खदिराजिरम्। खदिराजिरम्। ८ – ४ (परुषान्०) परुषान्०। ८–६

(सर्वान्युं०) सर्वान्युं०। ८ — १३ (यन्त्वोजसा) यन्त्योजसा । ८ — १७ (भवश्च) भवश्च । (शर्व) सर्व । ८ — १८ (मृत्योरापमा) मृत्योरोपमा । (पंद्यन्तां) पंद्यतां । (शर्व) सर्व । ८ — १९ (बृहस्पतिं०) बृहस्पतिः० । ८ — २२ (चतस्रोऽश्वतर्यो) चतस्रो अश्वतर्यो । (पुरोडाशाः शफाः) पुरोडाशा शफा । (द्यावापृथिवी) द्यावापृथिवी । ९ — १ (कस्माल्लोकात्) कस्माल्लोकात् । ९ — ५ (मातली) मातली । ९—७ (षट् त्वा) षड्वा, षड् त्वा । ९ — ८ (प्रच्यवन्त उप०) प्रच्यवन्ते उप० । (यक्ष्मेजति) यक्ष्मेजति । ९ — ९ विराट् स्वराज०) विराट्स्वराज०, विराड् स्वराज० । ९ — १४ (०व्यङ्गस्य) ०व्यन्यस्य । ९—१५ (दिशः) दशः । ९—१६ (प्रथमजर्तस्य) प्रथमजरतस्य । (सामानि) सामानि । ९—१७ (उष्णानृतुं) उष्णानृतं । ९—१८ (सप्तर्तवो) सप्तऋतवो । ९—२० (गायत्री) गायत्रीं । ९—२१ (प्रथमजर्तस्या०) प्रथमजऋतस्या० । १०—५ (१२) (तस्या) तस्या । १०—६ (२३) (आसीद्रजत) आसीत् रजत० । १०-७ (२३) (मात्यवो) मात्यवो, मात्यो, मात्व्यो, मात्यवो । १०—११ (२४) (पृथी) पृथि । १०- १२ (२४) (कृष्टराधि०) कृष्टिराधि० । १०—१४ (२५) (आसीच्छन्दः) आसीच्छन्दः । १० -१५ (२५) (०राङ्गिरसो) ०राङ्गिरसो । १०—१६ (२५) (वर्चस्युप०) ०वर्चस्युप० । १०—३ (२६) (सविता०) सविता० । १०- ७ (२७) (०वर्चसो) ०वर्चसो । १०—८ (२७) (जीवान्ति पुण्यगन्धि०) जीवन्ति पुण्यगन्धि० । १० — ११ (२८) (काबेरको) काबेरको । १० — १५ (ऐरावतो) ऐरावतो ।

नवमं काण्डम् ।

१ — ३ (पृथिव्यां) पृथिव्याः । (पृथङ्नरा) पृथग्नरा । १ — ७ (यावस्याः स्तनौ) यावस्या स्तनौ । १ — १४ (वंशिषीय) वाँशिषीय, वंसिषीय । १ — १५ (सं माग्ने) समाग्ने । १ — १९ (मधुनाङ्क्तं) मधुनाङ्क्तं, मधुनाक्तम् । (जनाँ) जनँ । १ — २१ (दुण्डो३) दुण्डो१ । १ — २३ (लोकाञ्जयति) लोकान् जयति । २ — ४ (कामावर्तिं) कामावर्तिं । २ — ६ (०छम्बीव) ०छिम्बीव । २ — १२ (ते) ते । २ — १३ (यावयन्त्वेनम्) यवयन्त्वेनम् । २ — १४ (परिवर्ग्यै१ :) परिवर्ग्य३ः । (मृणत्) मृणन्, मृणत् । २ — १६ (त्रिवरूथमुद्ध०) त्रिवरूथमुदु० । २ — १८ (बबाधे) बबाधे । २ — २२ (यावतीर्वघा) यावतीर्वघा,

यावतीर्यघां । २ – २३ (०निमिषतो॒) निमिषतो । २ – २४ (नाग्निः) नाग्निः । ३ – १ (वृतामसि) वृतामसि । ३ – २ (स्रंसयामि) स्रंशयामि, श्रंसयामि । ३ – ३ (विद्वांछ०) विद्वान्छ, विद्वान्छ । ३ – ६ (मानस्य पत्नीं) मानस्य पत्नि । ३ – ८ (अक्षुमोपशं) अक्षमोपशं । ३ – ९ (मानस्य) मानस्य । ३ – १० (अमुत्रैनमा) अमुत्रैणमा । (विचृताम०) विचृताम० । ३ – १४ (पुरुषान्) परुषान्, पूरुषान् । ३ – १५ (गृह्णामि) गृह्णामि । ३ – १८ (इटस्य) इडस्य । (०मपोर्णुवन्) ०मुपोर्णुवन् । ३ – २१ (द्विपक्षा चतु०) द्विपक्षाश्चतु०, द्विपक्षाचतु, द्विपक्षां चतु० । ३ – २२ (०रापश्चर्तस्य) ०रापश्च ऋतस्य । ३--२४ (मुचो) मुञ्चो । (शाले) शाले । ३--२५ --३१ (स्वाहेभ्यिः) स्वाहेभ्यः । ४--२ (पतिरघ्न्यानां) पतिरघ्न्यानां । ४--४ (जरायु प्र०) जरायुः प्र० । ४--६ (न्य१स्मभ्यं) न्य३स्मभ्यं । ४--९ (एकमुखा) एकमेखा । ४--१२ (०मनुवृजौ) ०मनुवृजौ । ४--१५ (देवाः सं०) देवास्सं०, देवा सं० । (व्यकल्पयन्) व्यकल्पयन्, यदकल्पयन् । ४--१६ (कुष्ठिकाः) कुष्टिकाः । (ऊवध्य०) ऊवध्य० । (श्ववर्तेभ्यो) शवर्तेभ्यो । ४--१७ (पतिरघ्न्यः) पतिरघ्न्यः । ४--२० (ऋषभ०) ऋषभ० । ४--२१ (वशां दुहां) वशांदुहाम् । ४--२४ (क्रीडन्ती०) क्रीडन्ति० । (वशाँ) व्रशँ । (सुभागा) सुभगा । ५--४ (०पर्व१ सिना) ०पर्व३सिना । (मंस्थाः) मांस्थाः ! (परुशः कल्प०) पुरुश्यः कल्प०, परुषः कल्प०, परुशः कल्प०, परशुः कल्प० । ५ – ५ (शृतो) श्रितो, शृतो । ५--६ (उत्क्रामातः) उत्क्रामातः । (चेदतप्त०) चेददप्ता०, चेदतप्ता०, चेदतप्ता० । (०स्तप्ताचरोराधि) ०स्तप्ताश्चरोराधि । ५--९ (दुर्गाण्येषः) दुर्गाण्येषः । ५--१२ (शिवो३) शिवो१ । ५--१३ (ह्य१ग्ने०) ह्य३ग्ने० । (ऋतुशः कल्प०) ऋतुशः कल्प० । ५--१५ (एतास्त्वाजोप) एतास्त्वाजोप । (सोम्या) सौम्या । (पृष्ठेऽधि) पृष्ठे अधि । ५--१६ (प्राजानन्) प्रजानन् । ५--२० (०भवद् द्यौः) ०भवद्द्यौः । ५--२१ (चर्तं) च ऋतं । ५--२२ (रुन्धे) रुन्द्धे, रुधे । ५।२४--३६ (यो३जं) यो१जं । ५--२३ (मज्ज्ञो) मज्ञो । ५--२४ (इषं) इषं । ५--२७ (विश्वाथान्यं) विश्वाथान्यं । ५--२८ (०भुवापरः पतिः) ०भुवापरापतिः । ५--२९ (दिवमुत्तमाम्) दिवमुत्तमम् । ५।३१--३६ (नामर्तु०) नाम ऋतु० । ५--३७ (गृह्णन्तु) गृह्णन्तु । ६ – १ (ऋचो) ऋतो । ६ – ४ (प्र णयति) प्र णयति । ६ – ५ (एव) एवं । ६ – १४ (निरूप्य०) निरुप्य० । ६ – १७ (स्रुग्दर्वि०) स्रग्दर्वि० । ६ – १८

(भूया३) भूया३ । ६ – २१ (०रात्मञ्जुहोति) ०रात्मन् जुहोति, रात्मं जुहोति, रात्मञ्जुहोति । ६ – २७ (यज्ञक्रतुर्य) यज्ञः क्रतुर्य । ६ – ४७ (वदति) वदति । (याचत्यु०) याचत्यु० । ६ – ६२ (लोकाञ्जयति) लोकान् जयति, लोकां जयति । ७ – ३ (कृत्तिका स्कन्धा) कृत्तिकाः स्कन्धा । ७ – ४ (निवेष्यः) निवेष्य॑ः । ७ – ५ (क्रोडो३) क्रोडो१ । (पाजस्यं१) पाजस्य३ । ७ – ८ (बालाः) बालाः । ७ – १० (सविता) विधाता । ७ – १२ (वनिष्ठुः) वनिष्ठुः, वनिष्ठुः । ७ – १३ (वृक्कौ) वृक्कौ । (मन्युराण्डौ) मन्युरण्डौ । ७ – १७ (ऊवध्यम्) ऊवध्यम् । ७--१८ (पीबो) पीवो । ८--२ (विसल्पकम्) विसल्यकम् । ८--४ (कृणोति) कृणोति । ८--९ (यक्ष्मोधामन्) यक्ष्मोधामन् । ८ – १४,१५,१६ (०पर्वन्त्यनु) ०प ऋवन्त्यनु । ८ – १५ (पृष्टीः) पृष्ठीः । ८ – १८ (मज्ज्ञो) मज्ञो । ८ – १९ (ये अङ्गानि) येऽङ्गानि । ८ – २० (विसल्पस्य) विसल्यस्य । ९ – ३ (सप्त नामा) सप्त नामा । ९ – ४ (विभर्ति) विभर्ति । ९ – ६ (०विजानन्) विजानन् । ९ – १० (ग्लापयन्त) ग्लापयन्ति । ९ – १४ (चक्षू) चक्षु । ९ – १५ (ईमा) इमा । ९ – १६ (धामश स्थात्रे) धामशः स्थात्रे । ९ – २०।२१ (पिप्पलं) पिप्पलम् । १० – ६ (हिङ्कृणोन्) हिङ्कृणोन् । १० – ७ (वत्रिमौहत) वत्रिमौहत् । १० – १२ (०श्रम्वो३र्योनिं०) ०श्रम्वो१र्योनिं० । १० – १५ (ऋतस्यादि) ऋतस्यादि । १० – १६ (०तोऽमर्त्यो) ०तो अमर्त्यो । (न्य१न्यं) न्य३न्यं । १० – १७ (त्रिष्णोस्तिष्ठन्ति) विष्णोस्तिष्ठन्ति । १० – १९ (तंष्टे) चंष्टे, तंष्टे । १० – २७ (विदुर्ब्राह्मणा) विदुर्ब्रह्मणा ।

दशमं काण्डम् ।

१ – २ (वन्ध्वृच्छतु) बध्वृछतु । १ – ७ (०मुदाद्य्यम्) ०मुदाप्यम् । १--८ (रथस्येवर्भु०) रथस्येव ऋभु० । १ – ११ (त्वौषधीः) त्वोषधीः । १ – १२ (०पित्र्यान्नाम०) पित्र्यान्नाम०, पित्र्यान्नाम० । (०ग्राहात्सं०) ०ग्रहात्सं० । (पयस) पयस । १ – १३ (मत्सवे) मत्सवे । १ – १४ (कर्तृन्नं०) कर्त्रेन्नं० । १ – १५ (कृत्येति) कृत्य इति । १ – १५ (भञ्जत्य०) भञ्जन्त्य० । (कुरूटिनीं) कुरीटिनीं । १ – १६ (दुर्गाः स्रोत्या) दुर्गा स्रोत्या । १ – १७ (कर्तृन्नि०) कर्त्रेन्नि० । १--१९ (कर्त्रम्) कर्तम् । (वर्तता) वर्धतां । १ – २१ (प्रजावती) प्रजापती । १ – २३ (दुष्कृते) दुःकृते, दुकृते । १ – २४ (सेतो३ष्टापदी) सेतोष्टापदी, सेतो१ष्टापदी ।

*

१--२५ (अभ्यं१क्ताक्ता) अभ्यु३क्ताक्ता । २ – १ (केनोच्छ्लङ्खौ) केनोच्छ्लङ्खौ । २--२ (निर्ऋत्य) निर्ऋत्यं । २ – ४ (कंफोडौ) कंफौडौ । (पृष्टी०) पृष्ठी० । २ – ५ (समंभरद्) समंभवद् । २ – ६ (शीर्षणि) शीर्षाणि । २ – ८ (कृकाटिकां) कृकाटिकां । (पूरुषस्य) पुरुषस्य । २ – १० (पुरुषेऽमंतिः) पुरुषेमतिः । (समृद्धि०) प्रवृद्धि० । २ – ११ (पुरूवृतः) पुरुवृतः । (०सृत्याय) ०भृत्याय । २–२२,२३ (देवाँ) देवँ । २ – २२ (क्षियति) क्षियन्ति । २ – २३ (क्षियति) क्षयति । २ – २८ (बंभूवाँ३) बंभूवाँ३ । २ – ३३ (हिरण्ययीं) हिरण्मयीं । ३ – २ (ग्रैणान्छ्र०) ग्रैणाछ्र०, ग्रैणान्छ्र० । (मणिस्तै) मणिष्टै । (श्वःश्वः) श्वश्वः । ३ – ९ (सबन्धवः) सबन्धवाः । ३ – १२ (० मायुष्माञ्छत०) ०मायुष्मांछत० । ३ – १३,१४ (पूर्वाञ्जातां) पूर्वाञ्जातां । (जातां उता०) जातानुता० । ३ – १५ (शेरे) श्येरे । (सपत्नांस्त्वं) सपत्नंस्त्वं । (जातां) जातँ । ३ – १७ (यथास्मिन्तेज) यथास्मिन्तेज । ३ – १९ (यथास्मिञ्जात०) यथास्मि जात० । ४ – १ (०नामपमा) ०नामपमो । (रथ स्थाणु०) रथः स्थाणु० । (०रदथार्षत्) ०रदथारिषत्, रदथारषत् । ४ – २ (परुषस्य) पुरुषस्य । ४ – ३,४ (वारुग्रम्) वारुग्रम् । ४ – ५ (पैद्वः श्वित्र०) पैद्वश्वित्र० । ४ – ७ (पदाहिभ्यो) पदा अहिभ्यो, पदाहिभ्यौ । ४ – ९ (अन्ति) अन्ति, अन्ती । ४ – १२ (जघ्निमा) जघ्निमा । ४ – १३ (श्वित्रं) श्वित्रं । ४ – १५ (०न उभयो०) ०नमुभयो० । ४ – १६ (० पर्जन्यो३भा) ० पर्जन्यो१भा । ४ – १९ (पौञ्जिष्ठ) पौञ्जिष्ठ । ४ – २२ (कनक्कं) कनिक्कं, कनन्कंकं, कनत्ककं । ४–२५ (अर्था) अर्था । ४ – २६ (त्रिषमंप्रागर्वि) त्रिषमप्रागर्वि । ५–१--६ (वीर्यै१) वीर्यै३ ५ – १५ (भागो३प्स्वं०) भागो१प्स्वं० । (माभ्यर्वं०) माभ्यर्वं० । ५--१५--२१ (यो३स्मा०) यो१स्मा० । ५ – १७ (वत्सो३) वत्सो१ । ५ – १८ (वृषभो३) वृषभो१ । ५–१९ (०गर्भो३) गर्भो१ । ५ – २२ (पान्त्वंहसः) पात्वंहसः । ५ – २८ (दिशो) दिशो । ५ -३० (सपत्नह) सपत्नहा । ५--३४ (कृष्यास्तं) कृष्यात्तं । ५ – ३६ (०कंमभ्यु०) ०कंमभ्य० । (०मभ्युष्ठिां) ०मभ्यंष्टां । ५ – ३९ (सप्तऋषी) सप्तर्षी । ५ – ४१ (ब्राह्मणाँ) ब्राह्मणँ । ५ – ४४ (सो३मुर्मा०) सो१मुर्मा० । ५ – ४५ (भुवस्पत) भुवनस्पत, भुवनस्पत । (आक्षियति) आक्षियन्ति । ५ – ४७ (विद्यात्सह) विद्यात्सह । ६ – २ (मन्थेन) मथेन । ६ – ४ (मह्रो) मंह्रो । ६ – ५ (सुरां) सुरां । (श्वःश्वो) श्वश्वो । ६ – ६- १० (घृतश्रुतं) घृतश्च्युतं । ६ – ६ -१७

(श्वःश्वस्तेन) श्वश्वस्तेन । ६ – ९ (सूर्यः प्र०) सूर्य प्र० । ६ – ११ (अस्मै वाजिनं) अस्मै वाजिनं । ६ – १३ (०जयत्स्वः) जयन्त्स्वः । ६ – १७ (प्रत्यमुञ्चन्त) प्रत्यमुञ्चत । ६ – १९,३० (मेऽधराँ) मेऽधरँ । ६ – २७ (कीर्त्या) कीर्त्या । ६ – ३१ (मणिः कृ०) मणिष्कृ० । ६ – ३४ (प्रत्यमुंचं) प्रत्यमुञ्चं । ६ – ३५ (अग्ने) अग्ने । ७ – ४ (कं१ प्रे०) कु३ प्रे० । ७।४ – ७ (स्विदेव) स्विदेव । ७ – ५ (०र्तवाः स्कम्भं) ०र्तवा स्कम्भं । ७ – ६ (कं१) कु३ । (०पः स्कम्भं) ०प स्कम्भं । ७ – ७ (स्तब्ध्वा) स्तब्धा । (लोकान्त्सर्वाँ) लोकान्त्सर्वँ । (अधारयत्) अधारयन् । ७ – ८ (यत्परममवमं) यत्परमं यदवमं । ७ – ९ (यदङ्ग०) तदङ्ग० । ७ – १० (सचान्त स्कम्भं) सचान्तः स्कम्भं । ७।१० – १६ (स्विदेव) स्विदेव । ७ – ११,१२,१५,२२(०ताः स्कम्भं) ०ता स्कम्भं । ७ – १२ (०ध्याहिता) ०ध्याहिताः। ७ – १४, १६ (०तः स्कम्भं) ०त स्कम्भं । ७ – १५ (नाड्य१ः) नाड्य३ः । ७ – १६ (प्रथमाः) प्रप्यसाः । ७ – १८ (०तवं स्कम्भं) ०तव स्कम्भं । ७ – १९ (यस्याहुः स्क०) यस्याहु स्क० । ७ – २१,२८ (विदुः) विदुः । ७--२१ (सन्मन्यन्ते) सन्मन्यते । ७ – २६ (व्यवर्तयत्) व्यत्रर्तयत् । ७ – २९ (लोकाः स्कम्भे) लोका स्कम्भे । (तपः स्कम्भे) तप स्कम्भे । (स्कम्भं) स्कम्भं । ७ – ३१ (नाम्ना) नाम्नां । ७ – ३५ (दाधारोर्व१) दाधारोर्व३ । (षडुर्वीः स्कम्भ) षडुर्वी स्कम्भ । ७ – ३८ (पृष्ठे) पृष्ठे । (तस्मिन् छ्र०) तस्मिंछ्र० । (परितं) पलितं । ७ – ३९ (स्विदेव) स्विदेव । ७ – ४० (व्यावृत्तः) व्यावृतः । ७ – ४१ (गुह्यं प्रजा०) गुह्य प्रजा० । ७--४२ (षण्मयूखम्) षण्मयूषम् । (प्रान्या) प्राज्ञा । ७ – ४३ (०नेनद्व्य०) नेनद्व्य० । (गृणन्ति) गृह्णन्ति । ७ – ४४ (मयूखा) मयूषा । ८ – १ (स्व१र्यस्य) स्व३र्यस्य । ८ – २ (निमिषच्च) निमिषयच्च । ८ – ३ (०न्य१न्या) न्य३न्या । ८ – ४ (षष्टिश्च) षष्ठिश्च । ८ – ७ (कं१) कु३ । ८ – ८ (प्रष्टयो) पृष्ठयो । (अनुसं०) अनुसं० । ८ – ९ (अस्य) अस्य । ८ – १० (सर्चाम्) सर्चा, सर्चाम्, सत्रचाम् । ८ – ११ (पृथिवीं) पृथिवी । ८ – १८ (पततः स्वर्गम्) पतत स्वर्गम् । ८ – २१ (स्व१) स्व३ । ८ – २५ (मर्म) मम । ८ – २६ (कल्याण्य१) कल्याण्य३ । ८ – ३० (सनत्नी) सपत्नी । (बभूव) बभूव । (देव्यु१) देव्यु१ । (व्यु१षसौ) व्यु३षसौ । (०नैकेन) ० नैकेनि । ८ – ३१ (देवतर्ते०) देवत ऋते० । ८ – ३३

(अपूर्वे०) अपूर्वे० । ८ – ३८ (वेदाथो) वेदाथो । ८ – ४२ (धनानाम्) वस्नानाम् । ९ – १ (०मर्पयैतम्) ०मर्पयेतम् । ९ – ३ (मार्ष्ट्वंग्ये) मार्ष्ट्वंग्ये । ९ – ४ (ह्यस्यर्त्विजः) ह्यस्य ऋत्विजः । ९ – ५ (स स्वर्गमा) सः स्वर्गमा । ९ – १२ (धुंक्ष्व) धुंक्ष, ध्युंक्ष्व । ९ – १५ (यत्ते) यस्ते, येत्ते । (क्लोमा) क्लोम्ना। ९ – १६ (मतस्ने) मतस्ते । ९ – १७ (प्लाशियों) प्लाशुर्यो । (वनिष्ठु०) वनिष्ठु०। ९ – १८ (यत् ते) येत्ते, यस्ते । ९ – १९ (दोषणी) दोषणी । ९ – २० (पृष्टी०) पृष्ठी० । ९ – २१ (अंष्ठीवन्तौ) अंष्ठीवन्तौ । १० – ६ (०राक्षीरा) राक्षीरा । १० – ८ (धुक्षे) ध्युक्षे, धुक्षे, ध्युक्षे । १० – ९ (०पातिष्ठ) ०यातिष्ठ । १० – १० (०त्वं ऋषभो) त्वर्षभो, त्वंवृषभो । (ऋषभोऽह्व०) ऋषभोऽह्वं० । (क्रुद्धोऽह०) क्रुद्धोऽहं० । १०--११ (क्षीरमहर०) क्षीरमहर० । १०--१२ (देव्यहरद्) देव्यहरद् । १०--१३ (मध्यंष्ठाद्धन्धवैः) मध्यंष्ठाङ्गन्धवैः । १०--२० (अभवन्नुष्णि०) अभवदुष्णि० । (बलं वशे) बलं वशे । १०--२४ (अभवन्तरसां) अभवत्तरसां । १०--२५ (०विशदोदुने) ०विशदोदुनो । १० – २८ (दुष्प्रतिग्रहा) दुः प्रतिग्रहा ।

एकादशं काण्डम् ।

१--१,३ (सप्तऋषयो) सप्तर्षयो । १--२ (असंहन्त) अंसहन्त । १--५ (अंशान् जानीध्वं) अशां जानीध्वं । १--१० (सकृतौ) सुकृतौ, सकृतौ । १--१२ (द्रुवये) ध्रुवये । १--१३ (गोष्ठोऽध्यं०) गोष्ठो अध्यं० । (असंन्) आसंन् । १--१४ (तवसं) तव सं । १--१७ (बहुलान्पशू०) बहुलांपशू० । १--१८ (अपः) आपः । (विंशत) विंशतु । (सुकृतामेत) सुकृतामेतु । १--१९ (पक्ता) पक्त्वा । १--२० (रेषयै०) रेशयै० । १--२२ (प्रत्यङेनां) प्रत्यगेनां०, प्रत्यङ्केनां० । १--२३ (अंसद्रीं) अंसध्रीं, अंशध्रीं । (देवानाम्) देवानाम् । १--२४ (अदितेर्हस्तां) अदितेर्हस्तं । (सप्तऋषयो) सप्तर्षयो । १--२५ (दैवा) देवा । १--२८ (यः स्वर्गः) य स्वर्गः । १--२९ (निर्ऋतेर्भाग०) निर्ऋतेभाग० । १--३१ (कृणुहि) कृणोहि । १--३६ (०प्रयांह्यग्ने) ०प्रयाह्यग्ने । २--२ (कर्तम०) कर्तुम० । (मलिक्लवेभ्यो) मालिक्लवेभ्यो । २--८ (मांस्त) मांस्तु । २--१२ (सहस्राग्नि) सहस्राग्निं, सहस्रभ्यं । (शिखाण्डिनम्) शिखण्डिन् । २ – १२,१४ (दिशीरुतः) दिशीरतः । २ – १३ (योरभि०) योशभि० । २--१५ (नमस्तेऽस्त्वा०) नमस्ते अस्त्वा० । २--१९ (मृत्यं) मृत्यं ।

(देवहेतिं) देवहतं, देवहितं । २ – २० (हिंसीरघिं) हासीरघिं । २ – २१ (पियारूणां) पियारुणां । २ – २३ (योऽ३न्त०) योऽन्त०, योऽ१न्त० । २ – २४ (अप्स्व१न्त०) अप्स्वन्त०, अप्स्व३न्त० । २ – २५ (अजगराः पुं०) अजगरा पुं० । (जषा) झषा, जखा, जघा । (सर्वान्परि) सर्वां परि । (पूर्वस्माद्धंस्युत्तर०) पूर्वस्माद्धंस्युत्तरं० । २--२६ (पातयैताम्) पातयैतम् । २--२७ (तस्मै) तस्यै । २--३० (श्वभ्यो) श्वेभ्यो । ३--६ (शरो) शिरो, शीरो । ३--९ (०वंसावीषे) ०वंसाविषे । ३--१३ (कुल्योऽपि०) कुल्योप० । (०सेचनम्) ०श्यचनम् । ३--१८ (०भीन्धे) ०भीयन्धे । ३--२६ (प्राशी३ः) प्राशी३ः, प्राशीः, प्राशीः । (प्राशी३स्त्वा०) प्राशी३स्त्वा०, प्राशीस्त्वा० । ३ – ३१ (प्राशीत्) प्राशीत् । ३--३७ (शत्स्यन्ती० सत्स्यन्ती० । ३--३८ (प्राशीयैश्चैतं) प्राशीयैश्चैतं, प्राशीयैश्चैतम् । (सप्तर्षिभिः) सप्तऋषिभिः, सप्तऋषिभिः । ३--४५ (तेनैनमजीगमम्) ताभ्यामेनमजीगमम् । ३--४६ (पादाभ्यां) पदाभ्यां । ३--४७ (सवितुः प्र०) सवितुः प्र०, सवितु प्र० । ३--४९ (अप्रतिष्ठानोऽनायतनो) अप्रतिष्ठानोऽनायतनो । ३--५४ (भवति) भवति । ४--४ (मोदते) मोदन्ते । ४--६ (अभिवृष्टा) अभिवृष्ट्या । ४--७ (नमस्ते अस्त्वा०) नमस्तेऽस्त्वा० । (नमो अस्तु) नमोऽस्तु । ४--९ (प्रेयसी) प्रेयसि । (अथो) अथा । ४--११ (देवा) देव । ४--१६ (आथर्व०) अथर्व० । ४--१७ (जायन्ते) जायन्ते । ४--२० (विवेशा) विवेश । ४--२१ (नाहः स्यान्न) नाह स्यान्न । ४--२२ (पश्चा) पश्चात् । ४ – २५ (जागार ननु) जागर ननु-जागार ननु । (शुश्राव) सुश्राव । ४ – २६ (मत्पर्या०) मत्पर्या० । (मदन्यो) मदन्यो । ५ – १ (आचार्ये१) आचार्ये३ । ५ – २ (षट्सहस्राः) षट्सहस्रा । ५ – ४ (समित्पृथिवि) समित्पृथिवी । ५ – ६ (दीर्घश्मश्रुः) दीर्घः श्मश्रुः । ५ – ७ (भूत्वामृतस्य) भूत्वा अमृतस्य । ५ – ८ (ते) तं । (रक्षति) रक्षन्त । ५ – १२ (अभिक्रन्दन्) अभिक्रन्दं । (स्तनयन्नरुणः)स्तनयन्वरुणः । (शितिङ्गो) श्यन्तिङ्गो, श्यन्तिगो । ५ – १३ (ब्रह्मचार्ये१प्सु) ब्रह्मचार्ये३प्सु । ५ – १४ (स्व१रा०) स्व३रा० । ५ – १५ (वरुणो) वरुणो । (वरुणोः यद्यदै०) वरुणः। यद्यदै०। (प्रजापतौ । तद्) प्रजापतौ तद् । (प्रायच्छत्स्वान्) प्रायच्छन्स्वा । ५ – १८ (जिगीर्षति) जिगीषति, जिगीषति । ५ – १९ (स्व१रा०) स्व३रा० । ५ – २० (सहर्तु०) सह ऋतु० । ५ – २१ (अपक्षाः) आपक्षाः, अपक्षाः । ५ – २६ (रोचते) रोचत । ६ – ११ (सप्तर्षीन्वा) सप्तऋषीन्वा, सप्तर्षीन्वा, सप्तर्षीन्वा । ६ – १५ (पश्चं राज्यानिं) पञ्च राज्यानि । ६ – २२ (द्वादशर्तवः) द्वादश ऋतवः। ७ – ३ (आयत्ता)

आयंता। ७–४ (दृंहस्थिरो) दृंह स्थिरो। ७–५ (मेडिश्च) मीडिश्च। ७–७ (अर्काश्च०) आर्काश्च०। ७–८ (कामप्रश्छन्दसा) कामः प्रः छन्दसा, काम प्र छन्दसा, काम-प्रछन्दसा, कामप्रः छन्दसा, कामः प्र छन्दसा। ७—११ (चतूरात्रः) चतुरात्रः। ७—१३ (क्षेमः) क्षेमं, क्षमं। ७—१४ (भूमीः) भूमिः। (ऽहोरात्रे अपि) ऽहोरात्रेऽपि। ७--१५ (उपहव्यं विषू०) उपहव्यं त्रिषू०, उपहव्यं विषू। ७--२० (घोषिणीरापः स्त०) घोषिणीरापं स्त०। (श्रुतिर्मही) शुचिर्मही। ७-२२ (एधतुः) एधतुः। ८--२, ६ (चान्तर्महत्यर्णिवे) चान्तर्महत्यर्णवे। ८--४ (या) ये। ८--५ (अजाता) आजाता। ८--७ (येत) ये त। (तां विद्या०) तान्विद्या, तांन्विद्या। (पुराणवित्) पुराणवत्। ८--१२ (स्नाव कुतो) स्नावः कुतो। ८--१३ (संभारान्त्स०) संभागंत्स०, संभारान् स०। ८--१४ (पृष्ठीर्वर्ज०) पृष्टीर्वर्ज०। ८--१५ (कीकसाः) कीकसा। (समदधान्) संमदधान्। ८--१६ (येनेदमद्य) तेनेदमद्य। ८--१७ (सती) सतीः। (वशस्य) विश्वस्य। ८--१८ (मर्त्यं) मर्त्यं। ८--१९ (प्राविशन्) प्राविशत्। ८--२२ (दक्षिणाश्रद्धा) दक्षिणाश्रद्धा, दक्षिणाश्रद्धा, दक्षिणाः श्रद्धा। ८--२४ (प्रमुदो) प्रमोदो। (नरिष्टा) नुरिष्टा, नरिष्ठा। ८--२८ (आस्तेयीश्च) आस्नेयीश्च। (वास्तेयीश्च) वास्नेयीश्च। (शुक्रा स्थूला) शुक्राः स्थूला। ८--३१ (अथास्ये०) अथोस्ये०। ८--३३ (विष्वङ्वि) विष्वङ्ङि। (गच्छति) यच्छति। (गच्छती०) गच्छति०। ९--१ (असीन्) आसीत्, असीत्, आसीन्। (कुरूदारां०) कुरुदारां०।

९–२ (नो मित्राण्यर्बुदे) नो मित्राण्यर्बुदे। ९–७ (अंबुदे) अर्बुदे। ९–८ (स्वात्रादिते) स्वात्रदिते। ९–९ (जाष्कमदा) जाः कमदा, जाः कमदा, याः कलमदा ९–१२ (भिया) भया। ९–१३ (मैषामु०) मैषामु०। ९--१४ (धावन्तूरः पटूरा०) धावन्तूरः पटुरा०, धावन्तूरश्चतुरा०, धावन्तूरः पटौरा०। (रुदुत्यूः) रुदुत्यरः। ९–१६ (चङ्क्रमां) चक्रमां। ९–१७ (चतुर्दंष्ट्रा०) चतुर्दंष्ट्रा, चतुर्दंष्ट्यां। (कुम्भमुष्कां) कुम्भमुष्कां। ९–१८ (त्वमर्बुदेऽमित्रा०) त्वमर्बुदे अमित्रा०। (सिचः) शुचः। (जयांश्च) जयेंश्च। (०मित्राँ) ०मित्रां, मित्रान्। ९--२२ (तमसा) तमसा। ९–२३ (यथैषा०) अथैषा०। ९–२४ (सर्वास्ताँ) सर्वास्तां। ९–२५ (ऋषय०) ऋषय०। ९–२६ (नह्यध्वं मित्रा०) नह्यध्वम्। मित्रा०। (यूयम्। इमं०) यूयमिमं०। १०–२ (त्रिषंधेस्ते) त्रिषंधेस्त्वे, त्रिषंधेस्थे, त्रिषंधेत्वे। १०–६ (शरव्येइयं) शरव्येरे। १०–७ (त्रिषंधेः से०) त्रिषंधे से०। १०–८ (रभन्ता०) रंभन्ता०?। १०–९

(समधत्था) समधत्ता। १० – १० (ब्रह्मसंशिताः) ब्रह्मसंस्थिताः। १० – ११ (येनासौ) येनासु। १०–१६ (नाशयतु) नाशयति। १० – १८ (क्रव्यादानु०) क्रव्यादनु०। १० – १९ (पृषदाज्यप्र०) पृषदाज्यं प्र०। १० – २० (सिचः) शुचः। १० – २२ (यश्चाज्मनि) यश्चाय्मनि। (०पाशैरज्मना०) ०पाशैरय्मना०, ०पाशैरश्मना०। १० – २३ (सर्वांस्ताँ) सर्वांस्तां। १० – २४ (सर्वांनदन्तु) सर्वांददन्तु, सर्वांनन्दन्तु, सर्वांन्नदन्तु। १० – २५ (शेता०) शते, शेमा। १८ – २६ (सुपर्णैरदन्तु) सुपर्णैरदन्तु।

द्वादशं काण्डम्।

१ – २ (बध्यतो) मध्यतो। १ – ३ (प्राणदेजत्) प्राणादेजत्। १ – ४ (पृथिव्या) पृथिव्यां। १ – ४ (भूमिर्गोष्वप्य०) भूमिर्गोष्वप्य०। (०ष्वप्यन्नें) ०ष्वप्यन्यें। १ – ५ (विष्ठा) विष्टा। १ – ६ (०मिन्द्रंऋषभा) मिन्द्रर्षभा। १ – ८ (यार्णवे) यार्णिवे। (भूमिस्त्विषिं) भूमिस्त्विषिं, भूमिस्त्विषम्। १ – १० (शचीपतिः) शचीपतिः। १ – १३ (वर्धयद्वर्धमाना) वर्धयद्वर्धमाना। १ – १४ (पृतन्याद्योऽभि०) पृतन्याद्योऽभि०। १–१५ (मर्त्येभ्य) मर्तेभ्य। १ – २० (०स्योर्वं1न्त०) ०स्योर्वं3न्त०। १ – २२ (मनुष्याः) मानुष्याः। १ – २५ (अश्वेषु) अश्वेषु। (यद्भूमे) यद्भूमे। (तेनास्माँ) तेनास्मँ। १ – २९ (पृथिवीमा) पृथिवीं मा। १ – ३० (सेदुरप्रिये) स्वेदुरप्रिये, स्येदुरप्रिये। १ – ३२ (०न्नुदिष्ठा) ०न्नुदिष्टा। १ – ३४ (पृष्टीभिं०) पृष्ठीभिं०। १ – ३५ (विखनामि) विषनामि। (हृदयमर्पिपम्) हृदयमर्पितम्। १ – ३७ (अप्स्वं1न्तः) अप्स्वं3न्तः। १ – ३९ (उदानृचुः) उदानृचुः। १ – ४० (प्रयुङ्क्ता०) प्रयुक्ता०। १ – ४४ (ददातु) दधातु। १–४५ (पस्फुरन्ती) पस्पुरन्ती, पस्फरन्ती। १–४६ (शये) शये। (प्रावृषिं) प्रावृषि। १ – ४७ (वर्त्मानसश्च) वर्त्मानसश्च। १ – ४९ (रक्षो अपं) रक्ष्यो अपं, रक्षोऽपं। १ – ५१ (द्विपादः) द्विपदः। (०वयंश्च) ०वयांश्च। १ – ५६ (अधि) अधि। (समितय०) समिधय०, समितय०, समितय०। १ – ५८ (यद्वदामि) यद्वदानि। (तद्वदामि) तद्वदानि। (तद्वनन्ति) तत्तद्वनन्ति। १-६० (भुजिष्यं1) भुजिष्यं3। २–३ (तमद्ध्यग्ने) तमद्धयग्ने; तमध्यग्ने। २–४ (व्याघ्र) व्याघ्य। (०त्वप्सुषदो) ०त्वप्सुषदो। २–९ (शास्मि) शास्ति। (लोकेऽपिं) लोके अपिं। २–१०

(०मुक्ष्य॑१) ०मुक्ष्यं३ । २—१२ (निरेणसो) निरेनसो । (०मौगस्माँ) ०मौगस्मँ । २-१३ (मृज्महे) मृग्महे । (तारिषत्) तार्षत् । २—१४ (निस्वरः) निःस्वरः । (०मनीनशन्) ०मनीनशम् । २—१५ (नो) न । २—१६ (निः क्रव्यादं) निष्क्रव्यादं । २—१७ (अमृजत) अमृजत, अमृजत । (रुह) रुहः । २—२० (सीसे) सीसे । २—२१ (देवयानात्) देवयानान् । २—२२ (वि मृतैराव०) विमृतैराव० । २—२४ (यति) यदि । २—२६ (सखायः) सखायः । २—२७ (असन्नशिवाः) येसन्नशिवाः । २—३० (आयुः प्रतरं) आयुष्प्रतरं । (सधस्थेऽथ जीवासो) सधस्थेऽथ जीवासो । २—३२ (व्य॑१हं) व्यु३हं । (समिमान्त्सृजामि) समिमां सृजामि । २—३३ (पितरो) पितरो, पितरो । (हुत्स्व॑१) हुत्स्व३ । (मर्त्यैषु) मर्तेषु । २—३४ (क्रव्यादा प्रेतं) क्रव्यादात्प्रेतं । २—३६ (वस्तेन) वस्तेन । (क्रव्याचेद०) क्रव्याचेद० । २—३९ (गृहाः) ग्रहाः । (०नेष्यो३) ०नेष्यो१ । (निरादधत्) निरादधात् । २—४० (दुष्कृतम्) दुःकृतम् । २—४२ (०न्निः क्रव्यादं) ०न्निष्क्रव्यादं; ०न्निःष्क्रव्यादं । २—४३ (कृत्वा) क्रत्वा । २—४४ (मनुष्याणामग्नि०)मनुष्याणाम् । अग्नि० । (उभयानन्तरा) उभयानन्तरा । २—४५ (वितपन्न०) विलपन्न० । २—४९ (०स्तिष्ठंन्प्र०) ०स्तिष्ठन्तप्र० । २—५१ (येऽश्रद्धा) येऽश्रद्धा । (धनकाम्या क्रव्यादा) धनकाम्यात्क्रव्यादा । २—५२ (पिपतिषति) विपतिषति । २—५३ (पिष्टा) पिष्ठा । २—५५ (प्रविद्वान्) प्रविद्वान् । (०स्लन्दिदेश) ०स्लनिदेश, ०स्लन्दीदेश, ०स्लनदिदेश । (समिमान्त्सृजामि) समिमां सृजामि । ३—१ (समेयथु०) समेयथु० । ३—३ (तद् ध्वं०) तध्वं०, तत्धं०, तद्वं० । ३—५ (शर्मलाच्च) शर्मला च । ३—८ (तस्मिन्वां) तास्मिन्वयं, तास्मिन्वो । ३—९ (०मिद्वरं) ०मध्वरं, ०मिध्वरं । (सचेथा०) सचेता० । (०मधा) ०मर्था । ३—१२ (तं नस्तप) तन्नस्तप । (त्सरन्) सरन् । ३—१५ (पिशाचाँ) पिशाचँ । (लोकाँ) लोकँ । ३—१६ (ज्योतिष्माँ) ज्योतिष्मँ । ३—१७ (नयासि) जयासि । ३—१८ (ताँ) तँ । (जिहिंसीर्मा) जहिंसीर्मा, जिहिंसीर्मा । (शरीर्दैव०) शरैर्दैव० । ३—१९ (०लोंकमुप) ०लोंक उप, ०लोंकमप । (०नप तद्दिनक्तु) ०नापिषद्दिनक्तु, ०मप-तादिनक्तु । ३—२० (द्यौरेवासौ पृथि०) द्यौरेवासौ पृथि० । (पृथिव्य॑१) पृथिव्य३ । (गृभीत्वान्वार०) गृभीत्वा अन्वार० । (प्यायन्तां) प्यायतां । ३—२३ (उखा) उषा । ३—२४ (दंदातै) दधातै । ३—२५ (पर्यग्निरिन्धाम्) पर्यग्निरिन्धान् । ३—२७

(प्रशिष्टा) प्रशिष्टा, प्रशिष्टा । (आपः शिक्षन्तीः) आपःशिक्षन्तीः । ३ – २९ मृत्विंयायैतैस्त॰) ॰मृत्विंयायैस्तैस्तं, ॰मृत्विंयाय एतैस्त॰, ॰मृत्विंयायैतैस्त॰ । ३ – ३१ (त्वरया) त्वर्या । (परिं राज्यं) परि राज्यं । ३ – ३२ (प्रियं) प्रियां । ३ – ३३ (सुकृतं) सुकृतं । ३ – ३५ (जीवपुत्रावुद्वास॰) जीवपुत्रा उद्वास॰, जीवपुत्रा बुद्वास॰। ३ – ३६ (गांहेथा॰) गायेथा॰ । ३ – ३७ (अभिहि॰) अभिहि॰ । ३ – ३८ (यंच्छान्) यंच्छात् । ३ – ४० (सचन्ते) संचन्ते । (सत्रांस्ताँ) सत्रांस्तँ । ३--४१ (सत्रांस्ता) सत्रांस्ता । (षष्टचां) षष्ठ्यां । ३--४२ (॰मिच्छाद॰) ॰मिच्छाद॰ । (ये३न्ये) ये१न्ये, येऽन्ये । ३--४३ (रुध्मो) रुन्ध्मो । ३--४४ (॰तावपीतम्) तावपतम् । ३--४५ (प्रापमु॰) प्रापमु॰ । (काण्डमस्य) काण्डमस्य । ३--४६ (द्व्म) दध्म । (मत्) मेंत्, वंत्, मंत । ३--४७ (दंदामि) वंदामि । (पुत्रो३) पुत्रो१ । ३--४८ (सममंमान) संनमंमान, सुनमंमान, सममांन, संममंमान । (निर्हितं) निर्हितं । ३--४९ (आयदेव पौ॰) आयदेवः पौ॰ । ३ – ५० (विदुरन्यो) विदुरन्यो । (सचंते) सचंते । ३ – ५१ (एषा) एषां । (त्वचां) त्वचा । ३ – ५२ (यदुक्षेषु) यदुक्षेषु । (वित्तकाम्या) वित्तकाम्यां । (सादयाथः) सादयेथाः । ३ – ५३ (पांतयासि) पांतयामि, पांतयामसि। (॰निर्लोकमुपं) निर्लोकमुप । ३ – ५४ (रुशंतीं) रुषंतीं । ३ – ६० (श्वित्रायं) श्वित्रायं । ४ – १ (ब्रूयादनु) ब्रूयादनु । ४ – ४ (ह्यु१च्यसे) ह्यूच्यसे, ह्यु१च्यसे, ह्यू१च्यसे ह्यूच्यसे, ह्यु३च्यसे, ह्युच्यसे । ४ – ५ (मनात्सं) मनान्सं । ४ – ६ (लक्ष्मं) यक्ष्मं । ४ – ८ (यदंस्या) यो अंस्या । ४ – ९ (पल्पूलनं) पल्यूलनं । (शक्कंद्वासी) सक्कंद्वासी । ४ – १३ (दित्संति) दित्संते । ४ – १५ (ब्राह्मणा) ब्राह्मणा । ४ – १८ (॰कद्वशाम्) कद्वशा । ४ – २० (॰दंदुद्वेडं) दंदुद्वयेडं । (न्येति) न्येति । ४ – २१ ब्राह्मणेभ्योऽ-दंदद्) ब्राह्मणेभ्योंऽददद् । ४ – २२ (अथैनां) अथैतां । ४ – २३ (विदुषे) विदुषें । (॰भ्यो ददंद्वशाम्) ॰भ्यों ददद्वशाम्, ॰भ्योऽदंदद्वशाम् । ४ – २४ (विंद्यान्ना-रंदः) विंद्यान्नारदः । ४ – २६ (ब्राह्मणास्तेष्वा) ब्राह्मणस्तेष्वा । ४ – २७ (वंसेत्) वंशेत् । ४ – २८ (अंस्या) अंस्या३ । (ऋचं) ऋषं । (गोष्वचींचरत्) गोष्वंचीचरत्। (वृंश्चन्ति) वृश्चन्ति । ४ – २९ (आविष्कृणुष्व) आविः कृणुष्व । ४--३० (याञ्चयायं) याच्यायं, याच्जायं; याश्वायं । ४ – ३१ (तदेवाँ) तदेवँ। (ब्रह्माणों) ब्रह्मणों। ४--३४ (प्रगृहीत॰) प्रगृहीत॰ । (॰तेऽदंदत्) ॰तेऽददंत् । ४--३५ (लोकेंऽस्मा) लोकेंऽस्मा । ४--३८ (मन्यंमानो) मन्यमानो । ४--४० (स्यात्) स्यांत् । ४--४१

❀

(विलिप्त्यं) विलिप्तीं। ४ – ४३ (यास्त्वं) यास्तं। ४ – ४५ (नारदानुष्ठु) नारदानुष्ठु। ४–४७ (ताः प्र) ता प्र। (सोऽनाव्रस्कः) सोऽनाव्रस्कः। ४–४८ (ब्राह्मणा) ब्राह्मणा। ४–५० (आगसो) आगसो, अंगसो। ४ – ५२ (ते हेतिं) तें हेतिं। ४ _ ५३ (०न्निर्ऋच्छति) ०निर्ऋच्छति। ५–१ (सृष्टा) दृष्टा। (वित्तर्ते) वित्त ऋते ५–६ (वीर्यै१) वीर्यै३। ५–१० (चर्तं) च ऋतं। ५–११ (क्रामन्ति) क्रामति। ५–१२ (ब्रह्मगव्य१)ब्रह्मगव्य३। ५–१५ (देवपीयुं) देवपीयूं। (पड्वीश) पड्वीश, पड्वीश, पड्वीश। ५–१८(उद्वीता) उद्वीता। ५–१९ (०त्खिदन्तीं) ०त्खिदन्ति। (महादेवो३) महादेवो१। ५–२० (स्फूर्जति) स्पूर्जति, स्फुर्जति। ५–२१ (०त्युग्रो) त्युग्रो, त्यूग्रो। ५–२४ (मिथोयोधः) मिथोयोनः। ५–२५(०मानु ऋतिं०)०माने ऋतिं०, मानर्ऋतिं०, ०माने-रतिं०, ०मानेरितिं०। (०र्हन्यमाना)०र्हन्यमाना। ५–२९(०तिर्हियमाणा) ०तिर्ह्यमाणा। (व्यृद्धिर्हता)व्यृद्धिर्हता, वृद्धिर्हता। ५–३१ (प्रयस्यन्ती) प्रयच्छन्ती। ५–३४ (शुगुद्धि०) शकुभ्रि०, शनुकुभ्रि०, शगुभ्रि०। (उद्धृता) उद्धता। ५–३८ (लोकाच्छि०) लोकांछि। ५–४० (परिह्नुता) परिह्नुता; परिह्नुता। ५–४४ (०पुनर्दीयमाना) पुंनर्दीयमाना, पुनर्दीयमाना। ५–४५ (भवति) भवति। ५–४९ (तस्य) तस्या। ५–५० (यत्तदासीं३दिदं नु ता३दिर्ति) यत्तदासीदिदं नु ता३दिर्ति, यत्तदासीं१दिदं नु ता१दिर्ति, यत्तदासींदिदं नु ता३दिर्ति, यत्तदासी३दिदं नु ता१दिर्ति। ५–५२(०माङ्गिरसि ब्र०) माङ्गिरसि ब्र०। ५–५३(ह्यु१) ह्यू, ह्यु३, ह्यू१, ह्यु१, ह्यु१, ह्यू३। ५–५७ (लोके३) लोके१। ५–५८ (अघ्न्यें) अघ्न्ये। ५–६० (अघ्न्ये) अघ्न्ये। ५–६४ (यथायाद्यम०) यथा याद्यम०। ५–६९ (वृंह) बृह।

त्रयोदशं काण्डम्।

१–१ (अप्स्व१) अप्स्व३। १–४ (संरब्ध०) संरभ्व०। १–५ (रोहितोऽहा०) रोहितो अहा०। (०र्षीव्यास्थि०) ०र्षीव्यास्थ। (दुहाथा०) दुहाता०। १–७ (स्व स्त०) स्वं स्त०। १–८ (रुद्वा) रुद्वा। १ – १३ (सुमनस्यमाना स) सुमनस्यमानाः स। (स मा) सं मा। १ – १४ (मज्मनि) मय्मनि। १ – १५ (बृहत्यु३त) बृहत्यू३त, बृहत्यु३त्त, बृहत्युत्त, बृहत्यू३त। १ – १६ (दिवं वस्ते) दिवं च वस्ते। १ – १७ (नः स्योना) नं स्योना। १ – १७ (सुशेवा) सुशेवाः। १ – १८ (ये नौ)

योनौं। १ — २१ (प्रष्टि०) पृष्टि०, प्रष्ठि०। (रोहित) रोहितः। (रिणन्नपः) ऋणन्नपः। (यासि रिण०) यास्यृण०। १ — २२ (ष्याम) स्याम। १ — २३ (तां) तान्। (गन्धर्वाः) गन्धर्वाः। १ — २९ (दंहुत्वरिर्यो) दंहुत्वग्निर्यो। १ — ३० (अवाचीना०) अर्वाचीना०। १ — ३३ (शुक्रपृष्ठो) शुक्रपृष्टो०। १ — ३४ (तन्वं१) तन्वं३। १ — ३६ (रोचसेऽर्णवम्) रोचसे अर्णवम्। १ — ३७ (मज्मनि) मय्मनि। १–४८ (०यज्ञोऽजायत) ०यज्ञोऽजायत। १ — ५० (०प्स्वं१न्यः) ०प्स्व३न्यः। १ — ५४ (यच्च भाव्यम्) यच्च भाव्यम्। १ — ५५ (जज्ञ) यज्ञ। १ — ५७ (०यमत्येषि) ०यमत्येति। १ — ५८ (दुष्वप्न्यं) दुःष्वप्न्यं। (मृज्महे) मृय्महे। २ — १ (मीढुषः) मीडुषः। २ — २ (प्रज्ञानां) प्रज्ञानं। २ — ४ (स्तुताद्यमत्) स्तुताद्यमत्। २–६ (०भावन्तौ) भावन्तौ। (वहिष्ठाः) बहिष्ठाः। २ — ७ (सूर्य) सूर्य। (सुवह्निमधि) सुवर्णमधि। २–१० (उद्यन्नश्मीना) उद्यन्नश्मीना। २ — ११ (यातोऽर्णवम्) यातो अर्णवम्। (०रन्यं) ०रण्यं। २ — १२(०धारयत्) ०धारयत्। (सूर्या) सूर्य। २ — १३ (नन्वे३) नन्वें१। २ — १८ (जनाँ) जनँ। २ — १९ (ज्योतिष्कृ०) ज्योतिः कृ०। २ — २० (प्रत्यङ्ङुदेषि) प्रत्यङुदेषि, प्रत्यगुदेषि। २ — २१ (जनाँ) जनँ। २–२२ (पश्यन्) पश्यं। २–२३ (शोचिष्केशं) शोचिः केशं। २–२६ (०द्यावापृथिवी) ०द्यावापृथिवी। २–२७ (०पदस्तन्वं१) ०पदस्तन्वं३। २–२८ (यदास्थाद्) यदास्थान्। २–२९ (वणमहाँ) वणमहँ। (महाँ) महँ। २–३० (रोचसे) रोचसे। (अप्स्वं१न्तः) अप्स्व३न्तः। (व्यापिथ) व्यापिथ। २–३३ (०जन्तन्वं१) ०जन्तन्वं३। (०नोऽरंगमासः) ०नो अरंगमासः। (आस्थात्) अस्थात्। २–३९ (रोहितः स्वं१) रोहित स्वं१। (स्वं१रा०) स्व३रा०। (०भरत्) ०भरन्। २–४२ (आरोहन्छुक्रो) आरोहंछुक्रो, आरोहच्छुक्रो, आरोहञ्छुक्रो। २–४३ (अभ्यं१) अभ्या३०, अभ्य३। (०न्यदेति) न्यदेति, न्यदेति। (०दस्यतेऽहो०) ०दस्यते अहो०। २-४४ (बभूव) बभूव। (ब्रवीमि) ब्रवीमि। ३–१ (विचाकशीति। तस्य देवस्य क्रुद्ध०) विचाकशीति तस्य दुवस्य। क्रुद्ध०॥ ३–६ (त्रयोऽक्षराः) त्रयोऽक्षरा। (यो अन्नादो) योऽन्नादो। (०दो अन्नपति०) ०दोऽन्नपति०। ३–८ (०विमितं) ०निमितं। ३–१० (पुंष्कलं) पुंष्करं। ३–१५ (अप्स्वं१न्तः) अप्स्व३न्तः। (अत्रिः) अद्रिः। ३-१६ (तन्वं१स्त०) तन्वा१स्त०, तन्वं१स्त०, तन्वा३स्त०, तन्वं स्तः, तन्वा१स्त०, तन्वा३स्त, तन्वास्त। ३–१७ (यान्ति) यान्ति। (विभाति) विभाति। ३–२० (प्रदिशो) प्रदिशो।

३--२१ (जनिमानि) जनिमानि । ३--२३ (०हिंतोर्३कः) ०हिंतोर्१कः । ३ – २४ (योऽ३स्ये०) यो१स्ये०, योस्ये० । ३--२५ (द्विपदामभिस्वरे) द्विपदामभिस्वरे । ४-१ (स्वर्दिवस्पृ०) स्वर्दिवः पृ० । (०वस्पृष्ठेऽव०) ०वस्पृष्ठेऽव०, ०वः पृष्ठेव० । ४--३ (उच्छ्रितम्) उच्छ्रितम् । ('राश्मिभि०....वृतः' इति ३, ४, ५, ६, ७ मन्त्रेषु नास्ति ।) ४--१६ ('य एतं...वेद' इति १६—२१ मन्त्रेषु नास्ति) ४--१८ (नाष्टमो) नाष्टमो । ४--२१ (सर्वे अस्मिन्देवा) सर्वे अस्मिन्देवा । ४--२३ (च भव्यं च) चं भव्यं च, चं भव्यं चं । ४--२५ (सोऽ३भ्वं१) सोऽ३भ्वां३, सोऽ३भ्वं३ । ४--२९(वा अह्नो०) वाऽह्नो० । ४--३५ (भूमेरजायत) भूमेरजायत। (तस्माद्भूमिर०) तस्माद्भूमिर० । ४--४३(जन्यमवीवृधः) जन्यमवीवृधः । ४--४५ (बध्वे बद्धानि) बद्ध्वे बद्ध्वानि; बध्वे बधानि, बद्ध्वे बद्धानि, बद्धे बद्धानि, बध्वे बद्धानि, बद्धे बद्धानि । (४--५०, ५१, ५२, ५३, इति मन्त्रेषु 'नमस्ते० । अन्ना०...' नास्ति ।) ४--५४ (०सुरायद्वसु०) ०सुराजद्वसु० ।

चतुर्दशं काण्डम् ।

१--३(संपिषन्) संपिषं, संपीषं, संपीषं । १--७ (गार्थयति) गार्थयैधि । १--११ (सामनावैताम्) सामनावितः । १--१२ (प्रयती) प्रयन्ती । १--१३(व्युह्यते) व्युह्यते । १--१४(तस्थथुः) तस्थतुः । १--१५ (पितरमवृणीत) पितरावद्वृणीत । १--१६(इद्विदुः) इद्विदुः । १--१८ (मुञ्चामि) मुचामि । १--२१(तन्वं१)तन्वं३। (जिविं०) जिव्रिं । १--२६(बन्धेषु) बन्ध्वेषु । १--२७ (०यद्वध्वो३) ०यद्वध्वो, ०यबध्वो । १--३१(०वृतोद्येषु)०वृताद्येषु । १--३२ (वर्धयाथ) संवर्धयाथ ।(कन्निह) कन्निह । १--३३(विशाथायं)विशाथायं । (न) नि । १--३७(दीदयद्दुप्स्व१०) दीदयद्दुप्स्व३ । (वीर्याविान्) वीर्यविान् । १--३८ (रौचनस्त०) रौचनस्त्व० । १ – ३९ (पर्यैतु) पर्यैति । १ – ४० (तन्वं१) तन्वं३ । १ – ४१ (त्रिष्पूत्वा०) त्रिः पूत्वा० । १ – ४५ (०वयन्याश्च) ०वयंयाश्च, ०वयंन्याश्च । (देवीरन्ताँ) देवीरन्ताँ । १ – ४७ (तेऽश्मानं) तेऽश्मानं । (तिष्ठानुमाद्या) तिष्ठानु-माद्या। १ – ५० (०यथासः) यथासत् । १ – ५२ (प्रजावति) प्रजावति, प्रजावती । १ – ५३ (०छुभे) ०छुभे । १ – ५५ (केशाँ) कशाँ, केशाँ । १ – ५७ (कुलायम्) कुलायन् । (श्रंथ्नानो) श्रंथानो, श्रंथ्नानो । १ – ६० (०युष्पलानि)०युष्यलानि। (वध्रान्त्सा)वध्रान्त्सा,

वर्धान्त्सा, वर्द्धान्त्सा, वध्रीन्त्सा। १—६२ (अभ्रातृघ्नीं) अभ्रातुघ्नीं। (सवितर्वह) सवितुर्वह। १—६३ (कुमार्यै१) कुमार्यं३। १—६४ (शिवा) शिवां। २—१ (अग्ने) अंग्ने। २—५ (न्यश्विना) न्यश्विना। २—९ (स्योनास्तैं) स्योनास्ते। (०मुह्यमानम्) ०मह्यमानम्। २—१० (जनाँ) जनँ। २—१२ (पर्याणद्धं) पर्यानद्धं। २—१४ (बीजमस्याम्) बीजमस्याम्। २—१६ (शम्या) शम्या। (मादुष्कृतौ) मादुःकृतौ, मादुःष्कृतौ। (व्येनि०) व्येनं०। २—१८ (प्रजावती वीर०) प्रजावतीर्वीर०। २--१८,१९ (देवकामा) देवृकामा। २—१९ (याजगन्धोत्) याचगन्धोत्। २—२० (०मसंपर्यैत्पूर्वं०) ०मसंपर्यैतत्पूर्वं०। २—२३ (संपर्यतु) संपर्यत। २—२४ (अस्मै) अस्यै। २—२९ (न्वं१स्यै) न्वं३स्यै। (दुत्ताथास्तं विप०) दुत्ताथास्थं विप०। २—३० (रुक्मप्रस्तरणं) रुक्मप्रस्तरणं, रुक्मप्रस्तरणं। २—३३ (न्यक्तां) न्यक्तं। २—३५ (नमोऽभि जाया) नमोऽभिर्जाया, नमोऽभि जाया। २—३७ (पुष्यतं) पुष्यतां। २—३८ (पूषं) पूषम्, पूषन्। (विश्रयाति) मुश्रयाति। २—४२ (यं मे) यन्मे। २—४३ (तराथो) चराथो, तरथो। २—४७ (चिदभिश्रिषः) चिदभिशृषः। (जत्रुभ्यं) जतृभ्यं, जरुभ्यं। (पुरूवसु०) पुरुवसु०। (निष्कर्ता) निः कर्ता। २—४८ (पृषातक्य१) पृषातक्यं३, पृषातक्या३। २—४९ (पाशाः) पाशात्। (अस्मिन्ता) अस्मिन्तां, आस्मिन्ताः। २--५० (रिंषाम) रिंशाम। २--५२ (पतिं यतीः) पतिं यतीः। २--५९ (कृण्वन्तो३घम्) कृण्वन्तो३घं, कृण्वन्तोघम्, कृण्वन्तोघम्। २—६० (कृण्वत्यं१घम्) कृण्वत्य३घम्। २--६२ (निष्ठितमघ) निष्ठितमघ०। २--६३ (पूल्यान्या०) पूलपान्या०। २—६४ (सं नुद) सन्नुद। (व्यश्नुताम्) व्यश्नुतम्। २—६६ (यदुष्कृतं) यद्दुःकृतम्, यद्दुःष्कृतम्। (मृज्महे) मृग्महे। २—६७ (तारिषत्) तार्षत्। २—६८ (कण्टकः) कङ्कतः। (अपास्याः) अपास्याः। (लिखात्) लिखात्। २—६९ (प्रापदुर्वे१) प्रापदुर्वे३। (प्रापत्पितृंश्च) प्रापपितृंश्च। २—७० (वाजमेमम्) वाजमेमां। २—७३ (०मागमन्) ०मागमम्। (संपत्न्यै) संपत्यै। २—७४ (पूर्वागत्रशना०) पूर्वागन्नशना०, पूर्वागं नशना०। २—७५ (बुध्यमाना) बध्यमाना।

पञ्चदशं काण्डम्।

२—५ (मित्रो) मित्रौ, मित्रौ,। (मागधो) मागधो। २—६, २०, २६ (परिष्कन्दौ) परिस्कन्दौ। (त्रिपथम्। मातरिश्वा) विपथं मातरिश्वा॥ २—७

(प्रतोदः। कीर्तिश्च) प्रतोदः कीर्तिश्च । २ – ८ (पुरःसरावेनं) पुरःसरौ । ऐनं २ – १२ (भवति तस्य....) भवति य एवं वेद । तस्य... । २ – १९ (इरा पुंश्चली) इरा पुंश्चली । (हसो मागधो) हसो मागधो । २ – २२ (सप्तर्ष०) सप्तऋष०। २ – २४ (सप्तर्षीणां) सप्त ऋषीणां । ३ – १ (०मूर्ध्वोऽतिष्ठत्तं) ०मूर्ध्वोऽतिष्ठत्तं, ०मुद्ध्वोऽतिष्ठत्तं । ३ – ५ (तिरश्चये) तिरश्चयै, तिरश्चे । ३ – ५ (परिष्कन्दा) परिस्कन्दा । (प्रहाय्याइ) प्रहाय्याइ । ३ – ११ (भवान्ति) भवति । ४ – २, ५, ८, ११, १४, १७, (गोप्तारावकुर्वन्) गोप्तारौ । अकुर्वन् । ५ – १५ (नेशानः । नास्य) नेशानो नास्य, नेशानः । नास्य ॥ ५ – १४, १५ (सर्वेभ्यो अन्त०) सर्वेभ्योऽन्त० । ६ – ३ (सोऽग्ने०) सोग्ने०, सोऽग्ने । ६–१७ (०श्च लोकाश्च)०श्च लोकाश्च, श्च लोकाश्च । ६–१८ (च लोकानां) च लोकानां । ६–१९ (०मन्यत) ० मन्यत् । ७–१(अंगच्छत्स समुद्रो) अंगच्छत्समुद्रो । ७–३ (गच्छत्यैनं) गच्छन्त्यैनं । ७–४ (लोकश्चान्नं) लोकाश्चान्नं । (भूत्वाभिपर्या०) भूत्वाभिपर्या० । ७–५ (यज्ञो गच्छत्यैनं) यज्ञो गच्छन्त्यैनां । ८ – २ (सबन्धूनन्नमन्नाद्यम०) सबन्धूनन्नमन्नाद्यम०, सबन्धूनन्नमन्नाद्यम०। १० – २ (मानयेत्तथा) मानयेतथा । १० – ४ (अतो वै बृहस्पतिं०) बृहस्पतिं० । (ब्रह्म प्रा विशत्) ब्रह्म प्रा विशत्, ब्रह्म प्रा विशत् । १० – ७ (उं) ऊं । (अग्निर्ब्रह्मा०) अग्निर्ब्रह्मा । ११ – ८ (० स्त्विति वशमेव) ०स्त्विति वशमेव । ११ – ९ (ऐनं वशो ग०) ऐनं वशो ग०, एनं वशो ग०, ऐनं वशो ग०, ऐनं वशो ग० । १२ – ५,९ (जानाति) जानाति । १२ – १० (वृश्चते अहु०) वृश्चतेऽहु०। १३ – ४ (येऽन्तरिक्षे) येन्तरिक्षे, ये अन्तरिक्षे । १४ – १ (मनोऽन्नादं) मनोऽन्नादं । १४ – ५ (० चलदुपो०) ०चलदुपो०, चलदुपो० । १४ – ७ (सप्तर्षिभिं०) सप्त ऋषिभिं० । १५।३ – ९; १६।१–७; १७।१–१० ('तस्य व्रात्यस्य' इति न दृश्यते) १५ – ५ (भ्यूढो) भ्यूढो । १५ – ७ (योनिर्नाम) योनिर्णाम । १५ – ९ (परिमितो) परिमितौ । १६।१ – ७ (योस्य) योऽस्य । १६ – १ (प्रथमो०) प्रथमो० । १६ – ४ (चतुर्थो) चतुर्थो० । १६ – ५ (पञ्चमो) पञ्चमो । १६ – ६ (षष्ठो) षष्ठो । १६ – ७ (सप्तमो) सप्तमो । १७ – ९ (०मावास्यां) ०मावास्यां । १७ – १० (तदेषाममृत०) तदेषाममृत० ।

षोडशं काण्डम् ।

१ — ५ (योऽ३स्मान्) यो॑ऽस्मान् । १ — ७ (योऽ३प्स्व१) यो१प्स्व१ । १--१३ (देवीः) देवीः । २ — १ (मधुमती स्थ) मधुमतीः स्थ । २ — ६ (प्रस्तरोऽसि) प्रस्तरोऽसि । ३ — ४ (०दानुश्च) ०दानुश्च । ४ — २ (सूषा) पूषा, षूषा । ४ — ३ (मा मां) मा माँ । (अपानो) अपानो । ४ — ६ (स्वस्त्यं१) स्वस्त्य३, स्वस्त्या३। (०द्योषसौ) ०द्योषसौ । ४ — ७ (शक्वरी स्थ) शक्वरीः स्थ । ५--३-१० (दुष्वम्यात्) दुःष्वम्यात् । ६ — १ (दुष्वप्न्या०) दुःष्वप्न्या० । ६ — ४ (यच्चं) यश्च । ६ — ५ (देव्यु१) देव्यू१, देव्यु३, देव्यू३ । ६ — ७ (ते३मुष्मै) ते१मुष्मै । ६ — ९ (०दुष्वप्न्यं....दुष्वप्न्यम्) दुःष्वप्न्यं...दुःष्वप्न्यम् । ६ — ११ (०सद्विर्थुरो) ० सद्विथुरो० । ७ — ५ (यो३स्मान्) यो१स्मान् । ७ — ७ (०श्चाक्षुष) ०श्चाक्षुषः । ७ — ८ (दुष्वम्यं) दुःष्वप्न्यं । ७ — ९ (अभ्यगच्छन्) अभ्यगच्छम् । ७ — १० (यद्दिवा) यद्दिवा । ७ — ११ (दये) दयेत् । ७ — १२ (पृष्टीरपि) पृष्टीरपि । ८ — १२ (स ऋषीणां) स ऋषीणां, सर्षीणां । ८ — ३०, ३३ — ३७ (पड्वींशात्) पड्वींशात्, पड्विंशात् । ९ — ३ (स्व१ः) स्व३ः ।

सप्तदशं काण्डम् ।

१ — ६ (रंधं तवेद्विष्णो) रंधम् । तवेद्विष्णो०॥ १ — ७ एते सप्त मन्त्राः केषुचित् पुस्तकेषु न दृश्यन्ते येषु-"मा त्वा दभन्" इति मंत्रात् अष्टादशं काण्डं प्रारभ्यते । १ — १२ (दिवि षंछर्मं) दिवि षं छर्मं, दिवि शर्मं । १ — १३ (०न्तरिक्षं व्यापिथ) ०न्तरिक्षं व्यापिथ ।

अष्टादशं काण्डम् ।

१--१ (जंगन्वान्) जघन्वान् । १--२ (०विषुरूपा) विषूरूपा । १--८ (यम्यं१) यम्यं३ । (सहशेय्याय) सहशय्याय । १--१२ (तन्वं१) तन्वं३ । १ — १४ (असंयदेतन्) असंयदेतन् । (यच्छंयीय०) यच्छयीय० । १ — १६ (अन्यमू षु) अन्य ऊषु, अन्य उषु । (षु यम्यन्य) षु त्वं यम्यन्य । १ — १७ (पुरुरूपं दर्शतं विश्वचक्षणम्) पुरूरूपं दर्शतं विश्वचक्षणम्, पुरुरूपं दर्शतं विश्वचर्षणम्; पुरुरूपं दर्शतं विश्वचक्षणम्; पुरुरूपं दर्शतं विश्वचक्षणम् । १ — २० (जीजनन्) जीजनत्, जीवनम् । १ — २२ (उपयासि) उपयासि । १ — २४ (अमवान्भूषति) अमवान्भूषति । १ — ३० (भाऋजीको) भाऋचीको ।

१ – ३१ (घृतस्नू) घृतस्नू । (यद्देवा) यद्देवा, यद्देवा । १ – ३२ (यजुर्गुर्दुहे) यजुंगुर्दुहे । १ – ३३ (जगृहे) जगृहे । (मित्रश्चिद्धि) मित्रश्चिद्धि । (देवांछ्लोको) देवान्छ्लोको । (यातामपि) यातानपि । १ – ३५ (०मास्य॑ ऽक्तून्) ०मास्यक्तून्, ०मास्यक्तून् । १ – ३६ (विघ्न) विघ्न । १ – ३७ (पु नृतमाय) पु वो नृतमाय । (श्रुतो) श्रितो, शृतो । १ – ३८ (दाशसि) दासासि । १ – ३९ (युज्यमानो अग्नि०) युज्यमानोऽग्नि० । (व्यसृष्ट) व्यसृष्ट । १ – ४२ (हवन्ते दक्षिणा) हवन्ते दक्षिणा । १ – ४५ (०विदत्राँ) ०विदत्रं, विदत्रां । १ – ४६ (ये अपरास) य उपरास । १ – ४८ (स्वादुष्किलायं) स्वादुः किलायं । (मधुमाँ) मधुमं, मधुमां । (रसवाँ) रसवं । (न्व१स्य) न्व३स्य । १ – ५७ (द्युमत) द्युमन्त । १ – ६० (हि रोहाङ्गि०) हि रोहाङ्गि०, हिरोहाङ्गि० । १ – ६१ (उदारुहन्) उदारुहन्, उदारुहन् । (०न्यारुहन्) ०न्यारुहत् । (भूर्जयो) भूर्जयो । २ – ३ (यमेदीर्घ०) यमेदीर्घ०। (दीर्घमायुः प्र) दीर्घमायुष्प्र । २ – ४ (जातवेदोऽथेमेनं) जातवेदोऽथेमेनं, जातवेदोऽथेमैनं। जातवेदोऽथेमेनं । जातवेदोऽथैमेमेनं । २ – ५ (जातवेदोऽथेममैनं) जातवेदोऽथेदमेनं २ – ७(चक्षुषा गच्छ) चक्षुषा गच्छ । (च गच्छं) च गच्छ । (अपो वा) अपो वा । २ – ९ (यन्तमनु) यन्तमनु । (शृतं) शिवं । २ – १४ (प्रधावति) प्रधावधि, प्रधावधि । २ – २० (०कृषे जीवन्तास्तै) कृषे जीवान्तास्तै, कृषे जीवन्तास्तै, कृषे जीवन्तास्तै, कृषे जीवंस्तास्तै । (मधुश्चुतः) मधुश्च्युतः । २ – २२ (उदुप्रुतः) उदुप्लुतः, उदुल्पुतः । २ – २३ (स्वान्) स्वाम् । (गच्छतु) गच्छन्तु । (मनो अर्धा) मनोऽर्धा। २ – २४ (चनेह) चनेहं । २ – २५ (बाधिष्ट) बाधिष्ठ, बाधिष्ठे । २ – २६ (उ वा ते परेतः) उ वा ते परेतः, उ वा ते परेताः । (सनीडा घासाद्) सनीडाद्धासाद् । २ – २८ (दस्यवः) दुस्यवः। (ज्ञातिमुखा अहुता०) ज्ञातिमुखा अहुता। २ – ३०(योऽत्रासद०) योऽत्रासद० । २ – ३२ (परोऽवरो विव०) परोऽवरो विव० । (भुवो विवस्वान०) भुवो विवस्वान० ।२ – ३३(०न्नमृतां)०न्नमृतान् । २ – ३५ (यदि ते जातवेदः) यदि ते जातवेदः । २ – ३६ (तन्वं१ तपः) तन्वं३ तपः, तन्वं तपः । २ – ४७ (अग्रवः) अग्रवः । २ – ४८ (उदन्वती) उदन्वती । २ – ५०(सिचाभ्येनिं) सिचा अभ्यैनं। २ – ५३ (दधथुर्वि) दधतुर्वै । (प्रेष्यन्तं) प्रेष्यतम् । (वहात्यञ्जोयानैः) वहात्यञ्जायानैः, वहात्यजौयानैः, वहात्यंजोयानैः, वहात्यंजायानैः, वहात्यंजयानैः । २ – ५४(पितृभ्योऽग्नि०) पितृभ्यों अग्नि०, पितृभ्यो अग्नि० । २ – ५७ (प्रथमं) प्रथम । २ – ५८ (नेत्त्वा)

न त्वा। (विधृक्षन्परी०) विधृक्ष्यन्परी०, । २ — ५८ (परीह्वयातै) परीह्वयातै। २ — ६० (समागृभाय) समागृभाय। (त्वमेह्युप) त्वमेह्युप। ३ — १ (०पालयन्ती) ०पादयन्ती। (धेहि) धेहि। ३--२ (दधिषो०) दिधिषो०। ३ -३ (जीवां मृतेभ्यः) जीवामृतेभ्यः। ३--४ (प्रजानत्यघ्न्ये) प्रजानत्यघ्न्ये। ३--५ (वेतसम०) वेतसम०। (पित्तम०) पित्वम०। ३--६ (व्यल्किशा) व्यल्कशा, व्यल्कलशा। ३--७ (संवेशने) संवेशने। (तन्वा३ चा०) तन्व१ श्चा०, तन्वा३र्चा०। ३ — १० (अञ्जन्तु) अजन्तु। ३ — १२ (मित्रावरुणा) मित्रावरुणा। ३ — १६ (शर्दिर्नो) शर्दिर्नो। (सुसंशासः पितरो) सुसंशासः पितरो, सुशंशासः पितरो, सुसँशासः पितरो। ३ — १७ (कस्ये मृजाना) कस्ये मृजाना। ३ — १९ (भूत) भूतम्। (सुविदत्रा) सुविदत्रा। ३ — २० (अत्रयो अङ्गि०) अत्रयोऽङ्गि०। ३ — २३ (यूथेव क्षुमति) यूथेव क्षुमति। (जनिमान्त्युग्रः) जनिमान्त्युग्र, जनिमान्त्युग्रः, जनिमान्त्युग्र। ३ — २४ (अभूम ऋतम०) अभूमर्तम०। ३ — ३८ (यदैतम्) यदैत। (देवयन्तो) देवयन्त। (सीदतां) सीदतं। ३ — ४० (रुपो) रूपो। (०मन्वैतद्व्रतेन) मन्वैद्व्रतेन। ३ — ४३ (वस्वः) वसु। ३ — ४६ (अनूजहिरे) अनुजहीरे, अनुजहिरे; अनूजहीरे। ३ — ४८ (हविष्पा) हविष्या। ३ — ५० (बाधथाः) बाधयाः। ३ — ५१ (घृतश्चुतः) घृतश्च्युतः। ३ — ५२ (लोगं) लोकं। (रिषम्) रिषन्। ३ — ५४ (यमिन्द्राया०) यमिन्द्राया०। ३ — ५६ (शुम्भतु) शुम्भत। ३ — ५७ (योनिमग्रे) योनिमग्रे। ३ — ५८ (हित्वावद्यं) हित्वावद्यं। ३ — ६० (मण्डूक्य१प्सु) मण्डूक्या३प्सु, मण्डूक्याप्सु, मण्डूकयप्सु। ३ — ६१(विवस्वान्नो) विवस्वान्नो। ३ — ६२ (विवस्वान्नो) विवस्वान्नो, विवस्वान्नो। ३ — ६३ (अन्तरिक्षे न) अन्तरिक्षेन, अन्तरिक्षेण, अन्तरिक्षेण। ३ — ६६ (सुपर्णमुप यत्पतन्तं) सुपर्णमुप यत्पतन्तं, सुपर्णमुप यत्पतन्तं। (हृदा) ह्वदा, ह्नदा। ३ — ६८ (अपूपापिहितान्कु०) अपूपापिहिता कु०। (अधारयन्) अधारयन्। (घृतश्चुतः) घृतश्च्युतः। ३ — ६९ (मन्यताम्) मन्यन्ताम्। ३ — ७२ (कुल्यैतु) कुल्यैतु, कुल्यैतु, कुल्यैतु। ३ — ७३ (उन्मृजानः) उन्मृजानः। ४ — १ (जातवेदसः) जातवेदसः। (हव्यवाह ई०) हव्यवाह ई०। ४ — ३ (तेभिर्याहि) तेभ्यो याहि। (अधि वि श्रयस्व) अधि वि श्रयस्व। ४ — ४(विष्ठा) विष्टा। ४ — ५ (प्रतीमां) प्रतीमां। (०लोका)०ल्लोका। (दुह्राम्) दुह्राम्। ४ — ६ (ध्रुव) ध्रुव, ध्रुव। (०मुपभृदा) ० मुपभृदा। (जुहु) जुहु, जुहु। (०ह्णीयमानः) ह्णीयमान:,

❀

हृणीयमानाः । ४ — १० (अश्वा) अश्वो । (पृष्टिवाहो वहाथ) पृष्टिवाहो वहाथ, पृष्टिवाहो वहाथ । ४ — ११ (पश्चात्तप) पश्चात्तप । (जातवेदः) जातवेदः । (लोके) लोकम् । ४ — १३ (विततः कल्पमानः) विततः कल्पमानः, विततः कल्पमानः । (जातवेदसः) जातवेदसः । (कृण्वन्त इह) कृण्वन्त इह । ४ — १४ (ईजानश्चित०) ईजानश्चित्त० । (पृष्ठाद्दिव०) पृष्ठाद्दिव० । ४–१५ (हुतोऽयं) हुतोऽयं, हुतोऽयं । (संस्थितो) संस्थितो, सँस्थितो, सँस्थितो । ४--२५ (अधारयन्) अधारयन् । (घृतश्चुतः) घृतश्च्युतः । ४--२६ (०किरामि तिलमिश्राः) ०किरामि तिलमिश्राः । ४--३१ (ददाति) ददातु । (वसानस्ताप्यं) वसानस्तार्थं, वसानस्तार्थं, वसानस्तार्यं, वसानस्ताप्यं । ४ — ३२ (अस्यास्तिलोऽभवत्) अस्यास्तिलोऽभवत् । अस्यास्तिलोऽभवत् । ४ — ३३ (भवन्तु) भवन्ति । (विरूपास्तिलवत्सा) विरूपास्तिलवत्सा । ४–३४ (एनीर्धाना) एनीर्धाना । (तिलवत्सा) तिलवत्सा । (सन्त्वनपस्फुरन्तीः) सन्त्वनपस्फुरन्तीः, सन्त्वनपस्फुरन्तीः, सन्त्वनपस्फुरन्तीः । ४–३६ (व्यच्यमानं) व्यच्यमानं, व्यच्यमानँ, व्यच्यमानँ । (०स्फुरन्तमुपासते) स्फुरन्तमुपासते; ०स्फुरन्तमुपासते । ४--३७ (चितं) चित्तं । (पश्यतेतं) पश्यतैतं । (मर्त्यो) मर्त्योइ०, मर्त्यो, मर्त्योइ; मर्त्यो० । ४ — ३८ (इहैवैधि धनसनि०) इहैवैधि धनसनि० । (वीर्यवित्तरो) वीर्यवत्तरो, वीर्यवत्तरो । ४ — ३९ (पौत्रमभित०) पौत्रमभित० । ४ — ४० (यच्छान्) यच्छात् । ४ — ४२ (तं मन्थं) ते मन्थं [मन्थः ?]। (निपृणामि ते) निपृणामि तं । ४ — ४३ (सन्तूद्भ्वीः) सन्तु विभ्वीः । ४ — ४४ (पुरोगवा) पुरोगवा, पुरोगवा । (अभिशाचो) अभिषाचो । ४ — ४९ (यद्वामभिभा) यद्वामभिजा । (अस्मादेतमघ्न्यौ तद्वशीयो दातुः पितृष्विह भोजनौ मम) अस्मादेतमघ्न्यौ तद्वशीयो दातुः पितृष्विह भोजनौ मम । अस्मादेतमघ्न्यौ तद्वशीयो दातुः पितृनौष्विह भोजनौ मम । अस्मादेतमघ्न्यौ तद्वशीयो दातुः पितृष्विह भोजनौ मम । ४ — ५० (यौवने) यौवने, यौवने । (०पृश्नंती) ०पृश्नन्ती । (उपसंपराण०) उपसंपराण०, उपसंपराण० । ४ — ५१ (बर्हिजीवं) बर्हिजीवम्, बर्हिजीवन् (तदा) तया । (मेध्यो) मेध्यो । ४ — ५२ (यथापरु) यथापुरु । ४ — ५३ (०जीवेभ्यो विदधद्) जीवेभ्यो विदधद् । ४ — ५४ (भागो) भागम् । (०श्मान्नानामाधिपत्यं जगाम) ०श्वान्नामधिपत्यं जगाम, श्मान्नानामाधिपत्यं जगाम, ०श्मान्नानामधिपत्यं जगाम, श्मान्नामाधिपत्यं जगाम । (विश्वामित्रा) विश्वमित्रा । ४ — ५५ (भूरयोऽसत) भूरयोऽसतः । ४ — ५६ (पितुर्हस्तं) पितुर्हस्तं, पितुर्हस्तं । (निर्मृड्ढि दाक्षिणम्) निर्मृड्ढि दाक्षिणम् ।

४ — ५७ (कुल्यैतु) कुल्यैतु । (मधुधारा) मधुधारा । ४ — ५८ (प्रतरीतोषसा) प्रतरीता उषसां, प्रतरीत उषसां । ४ — ६० (संगिरः) संगिरः । ४--६१ (ह्यर्व प्रियाँ) ह्यर्वाप्रियँ, ह्यर्वाप्रियाँ । ४--६२ (गम्भीरैः) गम्भीरं । ४--६३ (गृहान्हविरत्तुं सु०) गृहान्हविरत्नून्सु०, गृहान्हविरत्नूं सु०, गृहान्हविरत्तुं सु० । ४--६४ (गमयँ) गमयन् । (पितरों) पितरो । ४ — ६५ (न्यह्न) न्यह्न । ४--६६ (अभ्येनिं) अभ्यैनं । (भूम ऊर्णुहि) भूम ऊर्णुहि । ४ — ६८ (ये३) ये१ । ४ — ७० (ग्रास्मत्) ग्रास्मत् । (संमामे) संमाने । (बध्यते) बध्यते । ४--७० (शरदं) शरदां, शरदः । ४ — ७७ (एतत्ते तत) एतत्ते ततः । ४--७९ (पितृभ्यों अन्त०) पितृभ्योऽन्त । ४ — ८६ (येऽत्रे पितरः पितरो येऽत्रे यूयं स्थ) येऽत्र पितरं पितरो येऽत्रे यूयं स्थं । येऽत्र पितरः पितरो येऽत्र यूयं स्थ । येऽत्रे पितरः पितरो येऽत्रे यूयं स्थं । येऽत्रं पितरो येऽत्रे यूयं स्थं । येऽत्रे पितरः पितरो येऽत्रे यूयं स्थं । येऽत्रे पितरः पितरो येऽत्रे यूयं स्थ । ४--८७ (पितरों) पितरो । (स्मः) स्मः । (वयं स्मः । अस्माँस्ते) वयं स्म अस्मांस्ते । ४--८८ (त्वाग्न) त्वा अग्न । (द्युमन्तं) द्युमन्तं । (समिद्धीयर्यति) समिद्दीदयति । (द्यविं । इर्ष०) द्यवीषं० । ४--८९ (धावते) धावते । (विन्दन्ति) विन्द्यन्ति, विन्दति । (विद्युतो) विद्युतो ।

एकोनविंशं काण्डम् ।

१ — १ (नद्य१ः) नद्य३ः । १—२ (होमा) होमा । (गिरः) गिरः,गिरः । २—१(शमु ते) शमु ते (शं ते इति सायणः)। (सनिष्यदा) सनिष्यदा,सनिष्यद् । (शमु ते सन्तु) शमु ते सन्तु। २—३ (गम्भीरे अपसः) गम्भीरवेपसः, गम्भीर अपसः । २ — ४ (दिव्यानामपां)दिव्यानामिपां । (प्रणेजने) प्रणेजने । २ — ५ (ता अपः) शं त आपः, शं त अपो अपः (अपोऽयक्ष्मं-करणीरपः) अपोऽयक्ष्मं करणीरपः, आपोऽयक्ष्मंकरणीरापः। (तृप्यते) तृप्यते, तृष्यते । (आ दत्त भेषजीः) आ दुत भेषजीः, आदुत भेषजीः, आदत भेषजीः, आहुत भेषजीः, आदुत्त भेषजीः, आहुतभेषजीः, आह्वुत भेषजीः, आह्वुत्त भेषजीः । ३ — १ (वनस्पतिभ्यो) वनस्पतिभ्यो । (विभृतो) बिभ्रतो, बिभृतो । (तत स्तुतो) ततस्ततो । ३ — २ (०ब्रप्स१न्तः) ०ब्रप्स्व३न्तः । (सर्वास्तन्व१ः) सर्वास्तन्वा३ः । ३ — ४ (वेधाय) वेधाय । (भयमभयं) भयमभयं । ४ — १ (०मथर्वा यां जाता या हव्य०) ०मथर्वा येजे यया हव्य०, ०मथर्वा या जाता या हव्य०, ०मथर्वा या जाता यां हव्य० । (जोहवीमि ताभिष्टुतो

वहतु) जोहवीमि हविष्कृतो वहतु । ४ — २ (दधे) दधे । (चित्तस्य) चित्तस्य । (यामाशामेमि) यामाशामेमि । (विदेयमेनां) विदेयमेनां । ४ — ३ (भगस्य) भगस्य । ४ — ४ (देवताः संबभूवुः) देवताः संबभूवुः, देवता संबभूवुः । (सुप्रणीताः) सुप्रणीतिः । ६ — २ (द्यामरोहत्पादस्ये०) द्यामारोहत्पादोस्ये०, द्यामरोहत्पादः स्ये० । (व्यक्रामद्) व्यक्रमद् । (०ष्वङशनान०) ष्वङ्ङशनान० । (०शनानशने) ०शनानशने । ६ — ३ (अस्य महिमा०) अस्य महिमा० । (पूरुषः) पुरुषः । ६ — ४ (यच्च भाव्यम्) यच्च भव्यम्, यच्च भाव्यम् । (उतामृतत्व०) उतामृतत्व० । (यदन्ये०) यदन्ये०, यदन्ने० । ६ — ५ (व्यदधुः) व्यदधुः । ६ — ९ (पूरुषः) पुरुषः । ६ — १० (यज्ञमतन्वत) यज्ञमतन्वत । ६ — ११ (अयजन्त) अयजन्त । ६ — १२ (ये च के) ये के । ६ — १३ (जज्ञिरे) जज्ञिरे । (छन्दो ह) छन्दांसि । ६ — १४ (पृषदाज्यम्) पृषदाज्यम् । (वायव्यानिारण्या) वायव्यानारण्या, वायव्यानिारण्यान् । ७ — १ (तुमिंशं सुमति०) अष्टाविंशं सुमति० । (सपर्यामि) सपर्यामि, सपर्यामि । ७ — २ (सुहवमग्ने) सुहवं मे । (शमाद्रा)समाद्रा, समाद्रा । (चारु पुष्यो) चारु पुष्यो । ७ — ३ (स्वाति) स्वातिः, स्वाती । (सुखो) राधे । (०मरिष्ट) ०मरिष्टम् । ७ — ४ (रासतां) रासन्तां (अषाढा) आषाढा , अखाढा । (देव्युत्तरा) देह्युत्तर, ये ह्युत्तर । ८ — १ (दिव्य१न्त०) दिव्य३न्त० । (प्रकल्पयं०) प्रकल्पयं० । ८ — ३ (स्वस्तितं मे) स्वस्तमितं मे, स्वस्तितं मे, स्वस्तितं में, स्वस्ति तन्मे । (सुशकुनं) सुशकुनं । (स्वस्त्य१मर्त्यं गत्वा) स्वत्य३मर्त्यं गत्वा, स्वस्त्यं१ मर्त्यं गत्वा, स्वस्त्यमर्त्ये मर्त्यं गत्वा । ८ — ४ (परिक्षवम्) परिक्षवम्, परिछवम् । (सर्वैमे रिक्तकुम्भान्परा तान्सवितः) सर्वैमे रिक्तकुम्भान्यरातान्त्सवितः, सर्वाणि रिक्तकुम्भान्याराचात्सवितः । (०कुम्भान्परा) ०कुम्भान्परा । (सुव) सुवः । ८ — ५ (अपपापं) अप पापं । (परिक्षवं) परिछवं । (भक्षीमहि) भक्षीमहि । (क्षवम्) छवम् । (शिवा ते पाप) शिवमाघ्राय । (नासिकां) नासिका । (पुण्यगश्चाभि) पुण्यगश्चाभि, पुण्यगन्धीनि । (मेहताम्) मेद्यताम् ।

८–६ (शिवतमास्कृधि) शिवतमा कृधि । ९–१ (०दमुवै१न्तरिक्षम्०) ०दमुर्वे३-न्तरिक्षम् । ९-३, ४, ५, (संसृजे) संसृजे । ९–४ (मनो वा) मनो वा । ९–५ (मनः षष्ठानि) मनः षष्ठानि । ९–७ (उत्पाताः) उत्पाताः, उत्पाताः, उत्पाताः । (पार्थिवान्तरिक्षाः शं नो) पार्थिवान्तरिक्षा छं नो, पार्थिवान्तरिक्षा छं नो, पार्थिवान्तरिक्षान्छं नो ।

९--८ (०वेप्यमाना) वेप्यमाणा, वेप्यमाणाः, वेप्यमानाः, वेपमाना । (शमुल्का निर्हतं) शमुल्का निहतं, शमुल्का निर्हतं, शमुल्का निहतं, शमुल्का निर्हतं । (लोहितक्षीराः) लोहितः क्षीराः । (भूमिरव तीर्यतीः) भूमिरव दीर्यती । ९--९ (०मुल्काभिहतं) ०मुल्काभिहितं । (मुल्काभिहतं शमस्तु) ०मुल्काभिहतं वल्गाः । (नो निखाता) नो निखाता, नो निषाता । (वल्गाः) वल्गाः । ९--१० (शमादित्यश्च राहुणा) शमादित्यः शराहुणा, शमादित्यश्च शं राहुणा, शमादित्यः शं राहुणा, शमादित्यत् शं राहुणा, शमादित्याश्च राहुणा, शमादित्याः सं राहुणा, शमादित्यः शराहुणा; शमादित्यश्च राहुणा । ९ – ११ (शमग्नयः) शमग्नयः । (महर्षयो) महऋषयो, महर्षयो, महऋषयो, महऋषयो । (शं देवाः) शं देवीः । ९--१२ (सप्तऋषयो) सप्तर्षयो, सप्तर्षयो, सप्तऋषयो । (वेदाः सप्तऋषयो) देवाः सप्तऋषयो, वेदाः सप्तऋषयो, देवाः सप्तर्षयो, देवाः सप्तर्षयो, वेदाः सप्तर्षयो । ९--१३ (०नि लोके सप्तऋषयो) ०नि लोके सप्तर्षयो, ०नि लोके सप्तऋषयो, ०नि लोके सप्तर्षयो, नि लोके सप्तर्षयो, नि लोके सप्तऋषयो, नि लोके सप्तर्षयो ।

९ – १४ (शान्तिः शान्तिभिः) शान्तिभिः । (ताभिः शान्तिभिः) ताभिः शान्तिभिः । (सर्वशान्तिभिः शमयामोऽहं) सर्वशान्तिभिः शमयाम्यहं, सर्वशान्तिभिः शमयामोऽहं, सर्वशान्तिभिः शमयामोऽहं । (पापं) पापं तं । १०--२ (सुयमस्य) सुयमस्तु । १०--३ (उरूची) उरुची । १०–५ (जिष्णुः) विष्णुः । १० – ७ (प्रस्व१ः) प्रस्व३ः । १० – ९ (मरुतः स्व०) मरुतं स्व० । ११ – ३ (बुभ्य१ः) बुभ्य३ः । ११ – ५ (रासन्तामुरु०) रासन्तामुरु० । १२ – १ (अप) आपः, अपः । (वर्तयति) वर्तयत । (सुजातता) सुयातता । १३ – १ (वृषभौ) वृषभो । (पारयिष्णू) पारयिष्णु । (योक्षे प्रथमो) योक्ष्ये प्रथमौ । (स्व१र्यत्) स्व३र्यत् । १३ – २ (०घनः क्षोभण०) ०घन क्षोभण० । (क्षोभणश्च०) क्षोभनश्च० । १३ – ३ (जिष्णुनायोध्येन दुश्च्यवनेन) जिष्णुनायोध्येन दुश्चवनेन, जिष्णुनायोध्येन दुश्चवनेन, जिष्णुनायोध्येन दुश्चवनेन, जिष्णुनायोध्येन दुश्च्यवनेन । १२ – ४ (संस्रष्टा) संसृष्टा । (बाहुशर्ध्यु१) बाहुशर्ध्यू, बाहुशर्ध्यु । (०ग्रधन्वा प्रति०) ०ग्रधन्वाः प्रति० । (भिरस्ता) ०भिरस्तात् । १३ – ५ (बलविज्ञायः स्थ०) बलत्रिज्ञाय स्थ० । (अभिषत्वा) अभिसत्वा । (गोविदन्) गोवित्, गोविदम् । १३ – ७ (दुश्च्यवनः) दुश्चवनः । (०योध्यो३) ०योध्यो१ । १३ – ८ (रथेन) रथेन । (०मित्राँ अप०) ०मित्रै अप०, ०मित्रै अप,० ०मित्राँ अप०, मित्राँ अप० । (रथेन रक्षोहामित्राँ अप०) रथेन रक्षोहामित्रैं अप० । (प्रभञ्जं०) प्रभञ्जं ।

१४ – १ (इदमुच्छ्रेयों) इदमुच्छ्रेयों। (शिवे मे) शिवे ते। (अंभूताम्) आभूताम् । (द्विष्मो) द्विष्मो। १५ – १ (त्वं नं) त्वं न, तं नं। १५ – २ (वयमनूराधं) वयमनुराधं। (० षूचीरिन्द्र)०षूचीरिन्द्रं। १५-३ (परस्फानो) परस्पानो। १५ – ४ (विद्वान्त्सं१) विद्वान्त्स्व३, विद्वान्त्स्व। (बाहू उपं) बाहूपं। १५--६ (०मित्रादभयं) ०मित्रादभयं। (पुरो यः) परोक्षात्, पुरोयः, पुरोयः। १६--१ (कृतम्) कृतम्। १६--२ (तिरश्चीनघ्न्या) तिरश्चीनघ्नी। (रक्षतु) रक्षन्तु। १७--९ (प्रजननं०) प्रजननं०, प्रजननं०। १८।१-१० (दिशोऽभि०) दिशोऽभि। १८--२ (ते३न्तरिक्षं) ते३न्तरिक्षं, तेऽन्तरिक्षं, तेन्तरिक्ष। १८।१--१० (०सादात्) ०दासान्। १९--१० (अमृतेनोदं-क्रामं) अमृतेणोदक्रामं। २०--१ (न्यधुः) न्यधुः। २०--२ (वसते) वसते, वसते। २०--३ (यत्ते) यत्तें। (देवा द्युराजयो देहिनः) देवाधिराजयो धेहि नः, देवा राज्यार्य योधिनः। २०--४ (देवाः क्रन्मा) देवाः क्रन्मा। (प्रतीचिका) प्रतीचिका। २१--१ (गायत्र्यु१) गायत्र्यु३, गायत्र्यू३, गायत्र्यु। (जगत्यै) जगत्यौ। २२--५ (हरितेभ्यः) हरितेभ्यः। २२--९ (द्वितीयेभ्यः) द्वितीयेभ्यः। २२--१० (तृतीयेभ्यः) तृतीयेभ्यः। २२--१३ (उत्तरेभ्यः) उत्तरेभ्यः। २२--१५ (शिखिभ्यः) शिषिभ्यः। २२--२० (ब्रह्मणे) ब्रह्मणे। २२--२१, २३--३० (ब्रह्मज्येष्ठा) ब्रह्मज्येष्ठा। (प्रथमोत जज्ञे) प्रथमो ह जज्ञे, प्रथमोत जज्ञे। (ब्रह्मज्येष्ठा संभृता वीर्याणि ब्रह्माग्रे ज्येष्ठा दिवमा ततान) भूतानां ब्रह्मा प्रथमोथं जज्ञे तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुं कः ॥ २३--३ (षळ्र्चेभ्यः) षड्र्चेभ्यः, षडर्चेभ्यः। २३।१६--१७ (०विंशतिः) विंशति, विंशति, विंशतिः, विंशत्यै। २३ – २३ (रोहितेभ्यः) रोहितेभ्यः।

(२३--२८ नंतरम्) [नक्षत्रकल्पाय स्वाहा ॥ २९ ॥ वैतानकल्पाय स्वाहा ॥३०॥ शान्ति-कल्पाय स्वाहा ॥ ३१ ॥ आङ्गिरसकल्पाय स्वाहा ॥ ३२ ॥ संहिता विधये स्वाहा ॥ ३३ ॥] २३--२९ (ब्रह्मणे) ब्रह्मणे। २३--३० (प्रथमोत) प्रथमोथ। २४--१ (अधारयन्) अंधारयन्। २४--२ (परीममिन्द्र) परीममिन्द्र। २४-२ (जरसें) जरसे। (नयां ज्योक्) नयाज्योक्। २४--३ (श्रोत्राय) श्रोत्राय। (जरसे नयां ज्योक्) जरसें नयां ज्योक्, जरसे नयाज्योक्। २४--५ (गृष्टीनामं०) कृष्टीनामं०। २४।५,६ (पुरूची) पुरुची। २४--६(अधिथाः) अधिथा। (०भूर्वापीनाम०) ०भूर्वशानाम०, भूर्वापीनामं०। २५ – १ (उत्कूलमुद्वहो भवोदुह्य) उत्कूलमुद्वहो भवोदुह्य, उत्कूलमुद्वहो भवोदुह्य–भवोदह्य। २६।१ (एनद्वेद) एनद्वेद। (०मर्हति) ०दर्हति। २६।१,२ (विभर्ति) विभर्ति

२६ – २ (मनवः पूर्वं ईषिरे) मनवः पूर्वं इषिरे, मनवः पूर्वं ईषिरे, मनवः पूर्वं ईषिरे। (सुजत्या०) सुजात्या०। २६ – ३ (जनाँ) जनँ। २६ – ४ (वेदं) वेदु। (भुवत्तत्तें) भवत्तते। २७ – ३ (त्रिवृतं) तृवृतं। (त्रिवृतां त्रिवृद्भिः) त्रिवृतः त्रिवृद्भिः, त्रिवृतास्त्रिवृद्भिः, तृवृताँत्तृवृद्भिः। २७ – ४ (त्रीन्नाकांस्त्रीन्) त्रीन्नाकंस्त्रीन्। (ब्रध्नां०) ब्रध्नं०। (मातरिश्वं०) मातरिश्व०। (गोम्णू) गोप्त्री०। २७ – ५ (सम्रुक्षाम्य०) संम्रुख्याम्य०, समुक्ष्याम्य०। २७ – ६ (विश्ववेदसो देवा) विश्ववेदसो देवा, विश्ववेदसो देवा। २७ – ८ (आयुषायुःकृतां) आयुषायुष्कृतां। (०त्मन्वतां) ०त्मत्वतां। (जीव) जीव। (मृत्योरुदगा वशम्) मृत्योरुवं गा वशम्, मृत्योरुदगा वशम्, मृत्योरुदगा वशन्। २७ – ९ (यमिन्द्रो०) यमिन्द्रो०, यमिन्द्रा, यमिंद्रा, यनिंद्रा। (त्रिवृतां त्रिवृद्भिः) तृवृतां तृवृद्भिः, त्रिवृतांस्त्रिवृद्भिः, तृवृतांस्त्रिवृद्भिः, तृवृतांस्तृवृद्भिः त्रिवृतः त्रिवृद्भिः। २७ – १० (भ्रियायमाणा) भ्रियायमाणा, भ्रियायमाणां। (०रप्स्वं१न्तः) ०रप्स्वइन्तः। २७ – १४ (कृतम्) कृतम्। २७ – १५ (तिरश्चीनघ्न्या) तिरश्चीनघ्नी, तिरश्चीनाघ्न्या। २८ – १ (दर्भं संपत्न०) दर्भं सपत्न०, दर्भासपत्न०। २८ – २ (द्विषतस्तापयन्हृदः) द्विषतस्तपनं हृदः। (हृदः) हृदः। (दुर्हार्दः सवांस्त्वं) दुर्हादुः सर्वस्त्वं, दुरिहार्दः सवांस्तं। (इवाभिन्त्संतापयन्) इवाभीन्त्संतापयन्, इवाभिसंन्तापय। २८–३ (तपन्दर्भ) तपं दर्भ, तपं दर्भ, तपयन् दर्भ। (हृदः) हृदः। (सपत्नानां भि०) सपत्नानाभि०, सपत्नाना भि०, सपत्नानां भि०, सपत्नान् भि०। (विरुजं) वीरुजः विरुजन्। २८–४ (त्वचमिव) त्वचं इव। (वि) नि। (पातय) पातयः। २८–६ (दुर्हार्दान् छि०) दुर्हार्दां छि०, दुर्हार्दां छि०, दुर्हार्दं छि०। २८ – ८ (दुर्हार्दां) दुर्हार्दां। २८ – ९ (पिंश) पींष। (दुर्हार्दः) दुर्हार्दां। २८ – १० (विध्य दर्भ) विध्य दर्भ। (दुर्हार्दो) दुर्हार्दां। २९–१ (निक्ष दर्भ) निक्ष दर्भ। (सपत्नान्मे निक्ष मे) सपत्नान्मे निक्ष मे। (निक्ष मे) निक्ष मे, निक्ष मे, निक्ष मे। २९–२ (दुर्हार्दस्तृन्द्धि) दुर्हार्दां तृन्धि, दुर्हार्दां तृन्धि, दुर्हार्दान् तृन्धि। २९–५ (मन्थ दर्भ सपत्नान्मे मन्थ मे) मन्थ दर्भ सपत्नान्मे मन्थ मे। (मन्थ मे सर्वान्दुर्हार्दो मन्थ मे) मन्थ मे सर्वान्दुर्हार्दो मन्थ मे। २९ – ७ (मे ओषं) म ओषं। २९ – ८ (दहं दर्भ) दुह दर्भ। (मे दहं मे) मे दुह मे। (दहं मे) दुह मे। (०र्दो दह मे) ०र्दो दुह मे। ३० – १ (शतं वर्मसु) शतवर्मन्त्सु। ३० – २ (वर्माणि) मर्माणि। (तमस्मै) त्वमस्मै। ३० – ३ (देववर्म) देववर्म। ३० – ४ (हृदः)

हृदः। ३०–५ (हिरण्ययौ बिन्दुस्ततौ) हिरण्ययो बिन्दुस्ततौ। ३१–२ (सं मां) स मां। (सृजतु पुष्ट्या) सृजतु पुष्ट्यां। ३१–३ (औदुम्बरस्य) औदुम्बरस्य। (पुष्टिं दधातु मे) पुष्टिं दधातु मे। (मे) ते। ३१–४ (यान्यन्नानि ये रसाः) यान्यन्यानि ये रसाः। (गृह्णे३हं) गृह्णेऽहं। (त्वेषां) त्वेषां, तेषां। ३१–६ (असानि) असानि। ३१–७ (उप मौदुम्बरो) उप मौदुम्बरो, उप मौदुम्बरो। (जिन्वितो) जिन्वतो। ३१–८ (गवां स्फातिं नि) गवां स्फातिर्नि, गवां स्फातिं नि। ३१–९ (यथाग्रे) यथाग्रे। (वनस्पते पुष्ट्या) वनस्पते पुष्ट्यां। (जज्ञिषे) जज्ञिषे। (मे स्फातिमा) मे स्फातिमा। ३१–१० (पर्यस्फातिं) गर्यस्फातिं। (सिनीवाल्युपा वहा०) सिनीवाल्युपा वहा०, सिनीवाल्युपा वहा०। ३१–११ (वाजा द्रविणानि) वाजा द्रविणानि, वाजा द्रविणानि, वाजा द्रविणानि। (त्वमस्मत्) त्वमस्मत्। (०दरातिमर्मतिं) ०दरातिममृतं, ०दरातिममितं। ३१–१२ (०रुत्थायाभि) ०रुक्थ्यायाभि, ०रुत्थ्यायाभि, ०रुक्थ्यायाभि, ०रुत्थायाभि, रुत्थ्यायाभि, रुत्थ्यायाभि। (त्थ) च्छ। (सिश्र) षिश्र। (धारयाधिं रयिरसि) धारयाध्यधिं रयिरसि। ३१–१३ (पुष्टिरसि पुष्ट्या) पुष्टिरसि पुष्ट्यां। (समङ्ग्धि) समिन्धि। (स त्वमस्मासु) सत्वमस्मासु। ३१–१४ (स नः सनिं) स नः सनिं। ३२–१ (दुश्च्यवनः) दुश्चवनः। (०पर्ण उत्तिरः) ०पर्ण उत्तरः, ०पर्ण उत्तरः, पर्ण उत्तिरः। (ओषधिस्ततें) ओषधिस्तत्तें। ३२–२ (वपन्ति) वपन्ति। (नोरसि) नोरसि। (शर्म यच्छति) शर्म यच्छति। ३२–३ (तूलमोषधे) मूलमोषधे ३२–४ (दिवो अत्य०) दिवोत्तु० (वर्चांसि) वर्चांसि च। ३२–५ (सहमानोऽहमस्मि) सहमानोऽयमस्मि। (सहिषीवहि) सहिषीमहि। ३२–६ (बहून्कृधि) बहुं कृधि, बहु कृधि। ३२–७ (देवजातेन) देवजातेन, देवजातेन। (दिवि ष्टम्भेन) दिवि ष्टम्भेन। (जनाँ असनं) जना असनं। (असनं स०) असनां स०, असनान्त्स०, असनात्स०, असनाँत्स०। ३२–८ (प्रियं) प्रयं। (ब्रह्मराजन्याभ्यां) ब्रह्मराजन्याभ्यां। (शूद्राय) सूर्याय। (यस्मै) अस्मै। (विपश्यते) विपश्यते, विपश्यते, विपश्यते। ३२–९ (अस्तंभ्राद०) अस्तभ्राद०। (ननु पाप्मा विवेद स नोऽयं दुर्भो वरुणो दिवा कः) नानु पाप्मा विवेद स नोऽयं दुर्भो वरणोऽधिवाकः। (विविद) विवेद ३२–१० (सहस्वानोषधीनां) सहस्वनौषधीनां, सहस्वानौषधीनां। (पृतन्यतः) पृतन्यतः। ३३–१ (सहस्रार्घः) सहस्रार्घः। (वीरुधां) वीरुधं। ३३–२ (पयस्वान्) पयस्वान्। (दृंहोऽच्युत०) द्रंहोच्युत०; दृंहोऽच्युत०; दृंहमच्युत०। (तश्च्यावयिष्णुः)

०त च्यावयिष्णुः। (दर्भा रोह) दर्भो रोह। ३३--३ (०मृषयोऽभरन्त त्वं पुनीहि) ०मृषयोऽभरन्तस्त्वं पुनीहि, ०मृषयोऽभरन्तः स्वं पुनीहि, ०मृषयोऽभरतस्त्वं पुनीहि,०मृषयोऽभरन्त त्वं पुनीहि। ३३--५ (कृणवद्वीर्याणि) कृणवो वीर्याणि, कृणवद्वीर्याणि। (अतिष्ठाया वर्चसाधान्यान्) अतिष्ठाय वर्चसाध्यन्यान्, अतिष्ठाया वर्चसैन्ध्यन्यां, अ०.... वर्चसैधन्यां, अ०...वर्चसीधन्यां, अ०....वर्चसौधन्यां--' (सायणः)। ३४--१ (जङ्गिडोऽसि जङ्गिडो रक्षितासि जङ्गिडः) अङ्गिरा असि जङ्गिड रक्षितासि जङ्गिड। ३४ – २ (या गृत्स्यस्त्रि०) ज्या गृत्स्यस्त्रि०, या गृत्स्यस्तृ०, जा गृत्स्यस्त्रि०, जागृत्स्यस्त्रि०, जा गृत्स्यस्त्रि, य्या गृत्स्यस्त्रि०, जा गृत्स्यास्त्रि०, अक्षकृत्यास्त्रि०। (सर्वान्विनक्तु तेजसो) सर्वान्विनष्टतेजसो, सर्वान्विनिष्टतेजसा, सर्वान् भनक्ति तेजसो, सत्रान्विनाक्ति तेजसो, सर्वान्विनक्क तेजसो, सर्वान् भिनक्ति तेजसो, सर्वान्मिनक्कु तेजसो, सर्वान्मिनक्कु तेजसा। ३४ – ३ (कृत्रिमं नाद०) कृतमन्नाद०, कृतृमन्नाद०, कृतृमन्नाद०, कृत्रिमन्नाद०। (विस्रसः) विस्रसः। (अपेतो जङ्गिडामति०) अपेतो जङ्गिडामति, अपेतो जङ्गिडामति०, अपेतो जङ्गिडामति०। ३४ – ४ (एवायमथो) एवायमथो। (तारिषत्) तार्षत्। ३४ – ५ (येन सासह) येन सासहे, येन सासह, येन सासह, येन सासह।

३४—६ (त्रिष्ट्वा) तृष्वा। (तमु त्वाङ्गिरा) तमु त्वाङ्गिरा, तमु त्वाङ्गिरा। ३४—७ (नवाः) नवा। ३४--८ (अथोपदान भगवो) अथो यदा समभवो, अथो पदा न भवो, अथो पदा न भगवो, अथो पदा न भगवो। (उग्रा ग्रसत) उग्राग्रत, उग्रा ग्रसत। (उपेन्द्रो) उदेन्द्रो, उपेन्द्रो। (ददौ) दधौ। ३४--९ (इन्द्रं ओज्मा०) इन्द्र ओजम०। (अमीवाः स०) अमीवा स०। ३४--१० (पृष्टयामयम्) पृष्टयामयम्, पृष्टयामियम्; पृष्ठ्यामयम्। ३५--१ (ददुः) विंदुः। (विष्कन्ध०) विस्कन्ध०। ३५--३ (दुर्हार्दः) दुर्हादः। (दुर्हार्दः संघोरं) दुर्हार्दस्त्वं घोरं। (०मागमम्) ०मांगमम्, ०मागतम्; ०मादभन्। (तांस्त्वं) ताः स्त्वं। ३५--४ (परिं मोत) परि मोत। (भव्याद्) भव्याद्, भव्याद्। ३५--५ (य ऋष्णवो देवकृता य उतो ववृतेन्यः) ये कृत्वनो देवकृता य उतो मर्त्यैभ्यः। यः कृष्णवो देवकृता य उतो वभृतेन्यः—भृत्येन्यः--मथेन्यः। यः कृष्णवो देवकृताय उतो वभृतेन्यः। यः कृष्णवो देवकृताय उतो वभृथेन्यः। यः कृष्णवो देवकृता य उतो वभृतेन्यः। यः कृष्णवो देवकृता य उतो वभृथेन्यः। यः कृष्णवो देवकृताय उतो वभृतेन्यः। ३६ – १ (मणिर्दुर्णामचातनः) मणिं दुर्णामचातनः, मणिं दुर्णामचातनः। ३६ – २ (तत्रति) तरति। ३६ – ४ (वीरानंजन०) वीरा अंजन०, वीराँ अंजन०, वीरान्नं जन०।

❀

(०जनयच्छतं) ०जनयं छतं, जनयन् छतं, जनयन् शतं । (धूनुते) धूनते । ३६--५ (शातवारो) शतवारो, शतवारो, शातवारो । (०स्तृद्बाव) ०स्तृब्वा । ३६--६ (गन्धर्वाप्सरसां) गन्धर्वाप्सरसां । (शतं शश्वतीनां) शतं शश्वन्वतीनां, शतं च श्वन्वतीनां । ३७--१, २ (वयो बलम्) वयो बलम् । ३६--२ (तन्वां३) तन्वं३, तन्वं१, तन्वां१ । ३७--३ (राष्ट्रभृत्याय) राष्ट्रभृत्याय । ३७--४ ऋतुभिष्ट्वार्तवैरायुषे वर्चसे त्वा । संवत्सरस्य तेजसा तेन संहनु कृण्मसि ॥ (ऋतुभ्यष्ट्वार्तवेभ्यो) ऋतुभ्यष्ट्वेत्येका, ऋतुभिष्ट्वेत्येका, ऋतुभ्यस्त्वार्तवेभ्यो । ३८--१ (अरुन्धते) आरुन्धते, अरन्धत । (शपथो अश्नुते) शपथोऽश्नुते । (गुल्गुलोः) गुग्गुलोः । (अश्नुते) अश्नुते । ३८--२ (मृगा अश्वा) मृगादश्या । (गुल्गुलु) गुग्गुलु, गुग्गुलु । (यद्वाप्यासि) यद्वाप्यसि, यद्वाप्यासि । (३८--२ तथा ३८--३ मिलित्वैको मन्त्रः) ३९--१ (ऐतु) एतु । ३९--२ (ते) ते । (नद्यमारो नद्यारिषः । नद्यायं पुरुषो रिषत् ।) नवमारो नवारिषो न घायं पुरुषो रिषत् । नद्यमारो नद्यारिषो नद्यायं पुरुषो रिषत्-ऋषत् । नद्यमारो नद्यायुषो नद्यायं पुरुषोर्षत् । नद्यमारो नद्यायूषो नद्यायं पुरुषो रिषत् । नद्यमारो नद्यायुषो नद्यायं पुरुषो रिषत् । नद्यमारो नद्यायुषः । नद्यायं पुरुषो रिषत् ॥ नद्यमारो नद्यायुषो नद्यायं पुरुषोर्षत् । ३९--२, ३, ४ (यस्मै परिब्रवीमि) यस्मै परि ब्रवीमि । ३९--२,३ (नद्यायं पुरुषो रिषत्) न घायं पुरुषो रिषत् । नद्यायं पुरुषो रिषत् । नद्यायं पुरुषो रिषत् । नद्यायं पुरुषोर्षत् । नद्यायं पुरुषोर्षत् । ३९--५ (त्रिः शाम्बुभ्यो) त्रिर्भृगुभ्यो । (अङ्गिरेभ्य०) अङ्गिरोभ्य०, अङ्गिरेयेभ्य, अङ्गिरयेभ्य । (विश्वदेवेभ्यः) विश्वदेवेभ्यः। (विश्वभेषजः । साकं०) विश्वभेषजः साकं० । ३९--६,७,८ (ततः कुष्ठो अजायत) ततः कुष्ठो अजायत ॥ ' ततः कुष्ठो.... यातुधान्य ' इति त्रिषु मन्त्रेषु पुनरुक्तः । ३९--८ (नाव) नावः । (यत्र नाव-प्रभ्रंशनं) यत्र नावप्रभ्रंशनं । ३९--९ (इक्ष्वाको यं) इष्वाको यं, इक्ष्वाकोयं । (वा त्वा) वा त्वा । (कुष्ठ काम्यः) कुष्ठकाम्यः । (वसो) वासो । (यमात्स्य०) यमाच्छ० । (यं वा वसो यमात्स्य०) यं वायसो यं मात्स्य०, यं वा वसो [वासो] यमात्स्य० । ३९ -- १० (शीर्षलोकं) शीर्षशोकं । (सदान्दि) सदुन्दी०, सदान्डि० । (विश्वधा) विश्वधा । ४०--१ (सरस्वती) सरस्वतीं, हरस्वन्तं । (जगाम) जगाम । ४० -- २ (आपो) आपो । (मंथिष्टन) मंथिष्ट नः । (सुष्यदा) शुष्यदा, शुष्मदा । (स्यन्दध्वम्) स्यन्नध्वम्, स्यनध्वम्, स्यनध्वम्, स्यचध्रम् । (०मुपहूतोऽहं) ०मुपहूता अहं, ०मुपह्वतोऽहं । ४०--३ (नः शं सन्त्वायुषे) नः सन्त्वायुषे, नः संस्वन्त आयुषे, नः सस्वन्त आयुषे, नः संस्वन्त

आयुषे । नः सं स्वन्त आयुषे । ४० — ४ (या नः) मा नः, मा नः । (पीपरदश्विना) पिपरिदश्विना, पिपरिदश्विना, पीपरदाश्विना, पीपरिदाश्विना, पीपरदश्विना, पिपरदाश्विना । (ज्योतिष्मती तमस्तिरः) ज्योतिष्मती तमस्तिरः, ज्योतिष्मती तमस्तिरः । (तामस्मे) तामस्मै, तामस्मै । (रासतामिषम्) रासतामिषुम्, रासितामिषुम्, रासतामिपुम्, रासथामिषम्, रासितामिषुम्, रासतामिषुम् । ४१ — १ (दीक्षामुप०) दीक्षामुप० । (उपसंनं०) उपसंनं० । ४२ — १ (यज्ञा) यज्ञो। (स्वरवो मिताः) स्वरवा मिताः, स्वरवो मिताः,सरवामिता, स्वरवामिता, स्वरगामिता, संरवामिता । (अध्वर्युर्ब्रह्मणो) अध्वर्यु ब्रह्मणो । (ब्रह्मणोऽन्तर्हितं) ब्रह्मणोऽन्तर्हिते, ब्रह्मणोऽन्तर्हितं, ब्रह्मणोऽन्तर्हिते । ४२--२(ब्रह्म स्रुचो) ब्रह्म स्रुचो । (घृतवतीर्ब्रह्मणा) घृतवती ब्रह्मणा । (वेदिरुद्धिता) वेदिरुद्धता, वेदिरुद्धृता । (यज्ञस्य तत्त्वं) यज्ञश्वं सत्रं । (हविष्कृतः) हविः कृतः; हविष्कृतः । (शमिताय) शंमिताय, संमिताय । ४२--३ (सुमतिमा) सुमतिं मा, सुमतिं मा । (इदमिन्द्र) इममिन्द्र । ४२--४ (०मश्विना) ०मश्विना । (हुवे धियं इन्द्रियेण त इन्द्रियं दत्तमोजः) हुवे धियेन्द्रेण म इन्द्रियं दत्तमोजः । हुवे धियं इन्द्रियेण त इन्द्रियं धत्त [दत्त] मोजः । ४३--१ (मेधा) मेधाम् । ४३--४ (चन्द्राय)चन्द्राय । ४३--७ (नयन्त्वमृतं) नयत्वमृतं । ४४--१ (०रणं विश्वभेषजमुच्यसे) ०रणं विश्वभेषजमुच्यसे । (०मुच्यसे) मुच्यते । (शंताते शमापो अभयं कृतम्) शंतातिं शमापो अभयं कृत । (कृतम्) कृतम् । ४४--२ (विसल्पकः) विसल्यकः । (बहिर्निर्हन्त्वां०) बर्हिनिरहंत्वां०, बर्हिनिरहन्त्वां०, बहिनिरहन्त्वा०, बहिर्निरहन्त्वा० । बहिर्निरहन्त्वा०, बर्हिर्निर्हरहंत्वां० । ४४--३ (पुरुष०) पुरुष० । ४४--४ (प्राणं प्राणं) प्राणः प्राणं । (मुञ्च) मुच, मुञ्च, मुञ्चत । ४४--५ (सिन्धोर्गर्भोऽसि) सिन्धो गर्भोऽसि । ४४--६ (देवाञ्जन) देवांजनं ।(०धयो बाह्याः पर्व०) ०धयो बाह्याः पर्व०; ०धयो बाह्याः--बाख्याः--पर्व० । ४४ — ८ (राजन्वरुणानृत०) राजन्वरुणानृत०; राजन्वरुणानृत०, राजन्वरुणानृत, राजन्वरुणानृत०, राजन्वरुणानृत० । ४४ — ८,९ (पर्यहसः) पर्यहसः । ४४ — १० (वरुणश्चानु) वरुणश्चानु । (पुनरोहतुः) पुनरोहतु, पुनराहतुः, पुनरोहतु । ४५ — १ (ऋणादृणमिव संनयन्) रिणाद्रिर्णमिव सन्नयं, ऋणादृणमिव सन्नयं, ऋणादृणमिव सं नय, ऋणादृणमिवं संनयन्, रिणाद्रिर्णामिव संनयं, ऋणादृणमिव संन्नयम् संनयम्, ऋणादर्णमिव संन्नयं । (पृष्टीरपि) पृष्टीरपि । । ४५ — २ (अनामगस्त्वं च दुर्हार्दः प्रियः) अनामयत्वं च दुर्हार्दोऽप्रियः, अनामगस्तं च दुर्हार्दः प्रियः, अनामगस्तं तदुर्हार्दः प्रियः, अनामगस्त्वं (स्त्वां) च दुर्हार्दः प्रियः, अनामगस्त्वं च दुर्हार्दः प्रियः, अनामकूस्त्वच

दुर्हार्दोऽप्रियः, अनागमस्त च दुर्हार्दः प्रियः। ४५ – ४ (सवितेव चार्य) सवितेव वार्य, सवितेव चार्य, सवितेव चार्य। ४५ – ५ (आक्ष्वैकं) आक्ष्वैकं, आङ्क्ष्वैकं। (स्नाह्येकेना पिबैकमेषाम्) स्नाह्येकेन पिबैकमेषाम्। स्नाह्येकेना पिबैक-मेषाम्। ४५। ६ – १० (स्वस्तये सुभूतये) स्वस्तये सुभूतये। ४६ – १ (तत्ते) तं ते। ४६ – २ (ऊर्ध्वस्तिष्ठतु रक्षन्नप्रमादमस्तृतेमं) ऊर्ध्वस्तिष्ठन्त्रक्षाप्रमादमस्तृतेमं। (०तिष्ठतु रक्षन्) ०तिष्ठन्तु रक्षन्, ०तिष्ठत्त रक्षन्, ०तिष्ठन्त रक्षन्, ०तिष्ठत रक्षन्। (पृतन्यतः) पृतन्यतः, पृतन्यतः। ४६ – ३ (निघ्नन्तो) विघ्नन्तो। (न तस्तिरे) यं न तास्त्रिरे, न तास्थिरे। (पर्यदत्त) पर्यदन्त, पर्यन्दन्तु। ४६ – ५ (प्राणा अस्मिन्नस्तृते) प्राण [प्राणा] अस्मिन्नस्तृते, प्राणा अस्मिन्नस्तृते। ४६--६ (घृतादुल्लुप्तो) घृतादुल्लुप्तो, घृतादुल्लुप्तो। (सहस्रप्राणः) सहस्रं प्राणः, सहस्रप्राणः। ४६--७ (०मसद्वशी) ०मसो वशी। ४७--३ (ये ते) यत्ते। (अशीतिः सन्त्यष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः) अशीतिः सन्त्यष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः, अशीतिः सन्त्यष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः, अशीतिः सन्त्यष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः, अशीतिः सन्त्यष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः, अशीतिः सन्त्यष्टा उतो ते सप्त सप्ततिः। ४७--५ (पायुभिर्नु) पायुभिर्न, पायुभिर्नि। (दुहितर्दिवः) दुहितर्दिवः, दुहितर्दिवः, दुहितर्दिवः। ४७--७ (धावतु तस्करः) धावतु तस्करः, धावतु तस्करः, धावत तस्करः। ४७--८ (अधं) अन्धं, अन्धं। (जम्भयास्तेन तं) जम्भायास्तेन तं, जभायास्तेन तं, जम्भया स्तेनं। ४७--९ (वसामसि) वसामसि। (०मसि जागृहि) ०मसि जागृहि, ०मसि जागृहि। ४८--१ (अथो यानि च यस्मा ह यानि चान्तः परीणहि। .... दध्मसि॥) अथो यानि च यस्मा ह यानि वान्तः परिणहि। ... दध्मसि॥ अथो यानि च यस्मा ह यानि वान्तः परीणहि। ... दध्मसि॥ अथो यानि च यस्मा आह यानि वान्तः परीणहि। ... दध्मसि॥ अथो यानि च यस्मा आह यानि वान्तः परीणहि।...दध्मसि॥ अथो यानि च यस्मा अह यानि वान्तः परीणहि। ...दध्मसि॥ अथो यानि चयामहे यानि [चयस्माह] वान्तः परीणहि। ... दध्मसि। ४८--३ (पतयति) पतयन्ति, पतयति। (सरीसृपम्) सरीसृपम्। (पर्वतायासत्वं) पर्वण्यासक्तं, पर्वताया सत्वं, पर्वताया सत्वं, पर्वताया स त्वं। ४८ – ५ (आत्मसु जाग्रति ते नः पशुषु जाग्रति) आत्मसु जाग्रति ते नः पशुषु जाग्रति। ४८--६ (तां त्वां) तां त्वा। (भरद्वाजो वेद सा नो वित्तेऽधि जाग्रति) भरद्वाजो वेद सा नो वित्तेऽधि जाग्रति। भरद्वाजो वेद सा नो वित्तेऽधि

जाग्रति । भरद्वाजो वेद सा नो वित्तेऽधि जाग्रति । भरद्वाजो वेद सा नो वित्तेऽधि जाग्रति । भरद्वाजो वेद सा नो वित्तेऽधि जागृहि । ४९-१ (अश्वक्षभा) विश्वव्यचाः । (संभृतश्रीरा) संभृतः श्रीरा । ४९-२ (अति विश्वान्यरुहद्गम्भीरो) अत्रि विश्वान्यरुहद्गम्भीरो, अवि विश्वान्यरुहद्गम्भीरो, अभि विश्वान्यर्हद्गम्भीरो । (वर्षिष्ठमरुहन्त श्रविष्ठाः) वर्षिष्ठमरुहन्तः श्रविष्ठा, वर्षिष्ठमरुहतं श्रविष्ठा, वरिर्षिष्टमरुहन्तः श्रमिष्ठा, वर्षिष्ठमरुहन्तं श्रविष्ठा--श्रविष्ठा, वर्षिष्ठमर्हति श्रविष्ठा,

४९--२ (रॉथ)— अधि विश्वान्यरुहद्गभीरा वर्षिष्ठं द्यामरुहच्छविष्ठा ।

,, (सायणः)— अति विश्वान्यर्हद्गम्भीरो वर्षिष्ठमर्हति श्रविष्ठा ।

(उशती रात्र्यनु सा भद्राभि तिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः) उशती रात्र्यनुसामद्राहिं तिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः । उशती रात्र्यनुसामद्राहिं तिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः । उशती रात्र्यनुसामद्राहिं तिष्ठते [तिष्ठते] मित्र इव स्वधाभिः । उशती रात्र्यनुसामद्राहिं तिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः । उशती रात्र्यनुसामग्राहिं तिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः । उशती रात्र्यनुसामद्रा वि तिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः। उशती रात्र्यनुसामद्राहि तिष्ठते [रात्र्यनुसामद्राहिं तिष्ठते] मित्र इव स्वधाभि [स्वधाभिः] (रॉथ)-- उशती रात्र्यन्यु मा भद्राभिर्वि तिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः । (सायणः)-- उशती रात्र्यनुसामद्रा वितिष्ठते मित्र इव स्वधाभिः । ४९--३ (वन्दे) वन्द्ये, वेदे, वदे । (सुजात) सुजात, सुजात् । (आजगन्रात्रि) अजगन्रात्रि; अजागन्रात्रि, आजागन्रात्रि, आजागन्रात्रि । (वर्ये वन्दे सुभगे सुजात आजगन् = वर्ये वदे सुभगे सुजाते आजगन्- सायणः) (स्याम्) स्याः । (गव्यानि पुष्टचा) गव्यानि पुष्टचा, गव्यानि पुष्टचा, गव्यानि पुष्टा । ४९ – ४ (सिंहस्य रात्र्युशती पींषस्य) सिंहस्य रात्र्युशती पीषस्य । सिंहस्य रात्र्युशती पिंषस्य – पींषस्य । सिंहस्य रात्र्युशती पिशस्य । (विभाती) विभातीः । ४९ – ५ (शिवां रात्रिमनु) शिवां रात्रिमहि, शिवां रात्रिमाहि, शिवा रात्रिमहि, शिवं रात्रिमन्व० । (सूर्यं च) सूर्यं च । (अस्य) अश्व, अश्व । (नि बोध) नि बोधु । (वन्दे) वन्द्ये, वद्ये । ४९–६ (व्युच्छन्तीरनूषसः) व्युच्छन्तीरनूषसः । ४९ – ७ (धना) धनाः । (रात्रीहि तानसुतपा) रात्रीहि तानसुतपा, रात्रीहि तानसुतपा, रात्रीहितानः सुतपा, रात्रीहि तानसुतपा, रात्रिहिनानः सुतपा, रात्रि हि ताननु तप, रात्रिहि तानसुतपा । (य) यथा । ४९–८ (विष्टो) शिष्टो । (न विष्टो विश्वं गोरूपं युवतिर्बिभर्षि.........प्रति त्वं दिव्या न क्षाममुक्थाः) (१) न षिष्टो [शिष्टो] विश्वं गोरूपं युवतिर्बिभर्षि [युवतिं बिभर्षि]....प्रति त्यां दिव्या तक्मा [तक्मा–तक्मा] अमुक्थाः (२) न षिष्टो विश्वं गोरूपं युवतिर्बिभषि....प्रति त्यां दिव्या तक्मा अमुछाः । (३) न विष्टो विश्वं गोरूपं युवतिर्बिभर्षि....प्रति त्वं दिव्या तक्ष्मा अमुक्थाः ।

न पिष्टो विश्वाङ्गं रूपं युवतिर्बिभर्षि....प्रति त्वं दिव्यास्तारका अमुक्थाः। (मे उशती) म उशती। (प्रति) प्रति। (त्वं) त्वां, त्वां। (०मर्त्यौ रिपुः) ०मर्त्यो रिपुः।

४९--१० (यथाशिपत्) यथा रिषत्, यथाशिषः। (मलिम्लुरु०) मलिम्नुरु०। (स्थाणावपायति) स्थाणावपायतः, स्थाणावपायतिं, स्थले अपायति। ५०--१ (अघं) अन्धं, अन्धं। (अक्षौ) अक्ष्यौ३, अक्षौ, अक्ष्यौ, अक्षू, आक्षौ, अक्षो। ५०--२ (तीक्ष्णश्रृङ्गाः) तीक्ष्णशृङ्गाः। (पारयाति) पारयत्याति पारयत्थति। ५०--४ (श्याम्याकः) श्याम्याकुः। (प्रपतन्नपवान्नानु०) प्रपतन्नपरं नानु०, प्रपतन्नपवां नानु०, प्रपतनपवान्नानु०, प्रपवान्नानु०, प्रपतन्नपवान्नानु०, प्रपतन्नपत्रान्नानु०, प्रपतन्नपवां नानु०, प्रपतन्नपत्रान्नानु०। (एवा रात्रि) एतावा रात्रि, एतावा रात्रि, एतावा रात्रि, एतावा रात्रि। (अभ्यघायति) अभ्यघायन्ति। ५०--५ (अप स्तेनं वासो गो अजमुत) अप स्तेनं वासो गोरजमुत [गोरजं उत, गोरजनूत], अप स्तेनं वासो गोरजमुत, अप स्तेनं वासो गोअजं उत, अप स्तेनमवासयो गोरजमुत। ५० — ६ (सुभगे विभजन्त्ययो) सुभगे वि भजन्त्ययो, सुभगे विभजत्न्ययो। (यदेतद०) तदेतद०। (यथेदन्यानुपायसि) यथेदं नानु पायसि, यथेदं नानु पायति, यथेदन्यानु पायसि, यथेदं न्यनुपायसि, यथेदं नापायति। ५० — ७ (देहि सर्वान्) धेहि सर्वान्, देहि सर्वान्। (भजादह०) भजादह०, भजदह०। ५१ — १ (श्रोत्रमयुतो) श्रोत्रमर्युतो। (प्राणोऽयुतो मेऽपानोऽयुतो मे) प्राणोऽयुतो मेऽपानोऽयुतो मे। ५२--१ (स कामं) कामं। (सयोनी) सयोनि। ५२--२ (०वा सख आ संखीयते) ०वा सखा आ संखीयते, ०वा संख आ संखीयते, ०वा सख आ संखीयते, ०वा सष आ संषीयते। ५२-३ (प्रतिपाणायाक्षये) प्रतिपाणायाक्रये, प्रतिपाणायाक्षये, प्रतिपाणायाक्षये, प्रविपाणायाक्षये, प्ररिपाणायाक्षये, प्रविपाणायाक्षये, प्रविपाणायाक्षये, प्ररिपाणायाक्षये। ५२--४ (मनस्तदैतूप) मनस्तदैतूप, मनस्तदैतू उप। ५२--५ (कृण्मसि) कृण्मसि, कृण्मासि। ५३--२ (चक्रान्वहति) चक्रा वहति। (भुवनान्यञ्जत्कालः) भुवनान्यञ्जत्कालः, भुवनान्यं जत्कालः, भुवनान्यर्वाङ्कालः, भुवनान्यन्यत्कालः, भुवनान्ययत्कालः। ५३--३ (सन्तः) सन्तम्, सन्तः। ५३--४ (एषां) एषां। (परमास्ति) परमास्ति, पर मस्ति, परमस्ति। ५३--५ (कालोऽमूं) कालोऽमुं, कालोऽमु। (काले ह भूतं) कालेनं भूतं। (ह वि तिष्ठते) हविस्तिष्ठते। ५३--६ (भूतिमं०) भूमिमं०।

५३ — ९ (तेनं) तेन। ५४ — १ (समभवन्) समभवत्। ५४ — ३ (कालो ह) काले ह। (अजनयत्पुरा) अजनयत्पुरः, अजनयत्पुरः, अजनयत्पुरा। (समभवन्यजुः)

समभवद्यजुः। ५४ — ४ (समैरयद्देवेभ्यो) समैरयन्देवेभ्यो। (गन्धर्वाप्सरसः) गन्धर्वा अप्सरसः, गन्धर्वाप्सरसः। ५४ — ५ (कालेऽय०) कालेऽय०। (देवोऽथर्वा) दिवोऽथर्वा। (०विधृतीश्च) ०विधृतीश्च, विधृतिश्च, विधृतीश्च। ५५ — १ (रात्रिमप्रयातं) रात्रिमप्रयावं। (भरन्तो) भरतो। ५५ — १,२ (रायस्पोषेण) रायस्पोषेण। (रिषाम) ऋषाम। ५५ — २ (या ते वसोर्वात इषुः) या ते वसोर्या त इष्टिः, या ते वसोर्यात इषुः, या ते वसोर्वाच ईषुः, या ते वसोर्यात इषुः, या ते वसोर्वात एषुः, या ते वसोर्वात इषुः, या ते वसोर्वात इषुः। ५५ — ३ (एधि) एधि। (दाता) दाता। ५५ — ४ (ऋधेम) रुधेम। ५५ — ५(भूयासम्) भूयासम्। (अन्नादायान्न०) अन्नादयोऽन्न०, अन्नादयोऽन्न।

५५।६ (सभ्यः सभां) सभ्यं सभां। (च सभ्याः) च सभ्यः, च सभ्याः। ५५ — ६ (त्वमिन्द्रा पुरुहूत) त्वमिन्द्रा पुरुहूत्य, त्वमिन्द्रा पुरुहूत्य, त्वमिन्द्रा पुरुहूत, त्वयेन्द्राः पुरुहूत, त्वामिन्द्र पुरुहूत — (सायणः)। (०र्व्यश्विवत्) ०र्व्यश्विवम्। ५५ — ६ (अहरहर्बलि० ... घासमग्ने। रायस्पोषेण ... रिषाम ॥ ७ ॥ (अहरहर्बलि) अहरहर्बलि। (०मित्ते) ०मित्तें, मित्यें, ०नित्यें। (हरन्तो) हरतो। (घासमग्ने) जातमग्ने। ५६—१ (मर्त्यान्) मर्त्यात्, मर्तान्। (एकाकिना) एकाकिना। ५६—२ (बन्धस्त्वाग्ने विश्वचया) बुध्नस्त्वाग्ने विश्वव्यंचा, बन्धुस्त्वाग्ने विश्वचया, बधस्त्वाग्ने विश्वचया, बन्धस्त्वाग्ने विश्ववया। (ततः) तवः, तमः। (भिषग्भ्यो रूपमपगूहमानः) भिषग्भ्यं रूपमपगूहमानाः, भिषग्भ्यं रूपमपगूहमानाः, भिषग्भ्यं रूपमुपगूहमानाः, भिषग्भ्यं रूपमपगूहमानाः, भिषग्भ्यं रूपमपगूहमानाः, गभिषग्रूपमपगूहमानः। ५६—३ (बृहद्ग्राग्वासुरेभ्यो) बृहद्ग्रावासुरेभ्यो, बृहच्छ्रवा असुरेभ्यो, बृहद्ग्रावासुरेभ्यो, बृहद्ग्रावासुरेभ्यो, बृहद्ग्रावासुरेभ्यो, बृहद्द्रवोसुरेभ्यो। (देवानुपावर्तत) देवानुपावर्तस्व, देवानुपावर्तत, देवानुपावर्तत। (तस्मै) यस्मै। (०राधिपत्यं त्रयस्त्रिंशासः स्व०) ०राधिपत्यं त्रयस्त्रिंशासः स्व०, ०राधिपत्यं त्रयस्त्रिंशासः स्व०। ५६-४ (नैतां विदुः) नैतां विदुः, नेतां विदुः। (०चरत्यन्तरेदम्) चरत्यन्तरेतम्, चरत्यन्तरेत, चरत्यन्तरा तम्। (त्रिते) तृते। (आदित्यासो वरुणे०) आदित्यासो अरुणे०, आदित्यासो वरुणे०। ५६—५ (०मभंजन्त) ०मपचन्त, ०मभजन्त, ०मषचन्त। (दुष्कृतोऽस्वप्नेन) दुःकृतः स्वप्नेन। (परमेण) परमेण। (बन्धुना तप्यमानस्य) बन्धुना तप्यमानस्य। (जज्ञिषे) जज्ञिषे, जज्ञिषे। ५६—६ (अधिपा) अधिपा। (द्विषेभि०) द्वेषिभि०, द्वेषोभि, द्विषोभिः — (सायणः)। ५७ — २ (सं कुला) स कुला। (समस्मासु) सर्वमस्मासु। (यद्दुष्वप्न्यं) यत दुष्वप्न्यं, यद्दुःष्वप्न्यं, यतदुष्वप्न्यं। (दुष्वप्न्यं) दुःष्वप्न्यं।

५७--३ (देवानां पत्नीनां गर्भ यमस्य कर यो भद्रः स्वप्न । स मम यः०) देवानां पत्नीनां गर्भ यमस्य कर यो भद्रस्वप्नः। स मम यः०,देवानां पत्नीनां गर्भ यमस्य--यमस्य--कर यो भद्रः स्वप्नः। स मम यः०, देवपत्नीनां गर्भो यमस्य करणो भद्रः स्वप्नः। स मम यः०। (पापस्तद्) पापस्तं। (मा तृष्टानामसि) यस्तृष्टो नामासि, मातृष्टा नामासि, मातृष्टानामसि, मातृष्टानामासि, मातृष्टानामासि, मातृष्टानामासि । (०कृष्णशकुनेर्मुखम्) कृष्णशकुनेमुखम्, कृष्णशकुनेमुखम्, कृष्णशकुनेर्मुखम्, कृष्णशकुनेमुखम् । कृष्णः शकुनेर्मुखम् । ५७ – ४ (कायमश्वं) कक्ष्याउ मश्वं । (नीनाहम् । अनास्माकं०) नीनाहमनास्माकं० । (पियारुं वपु यदुस्मासु) पिपारुं वपुर्य यदुस्मासुं, पियारुं वपुर्य (वपुय) दुस्मासुं, पियारुं (बधान) ॥ ४ ॥ यदुस्मासुं० । ५७ – ५ (पियारु०) पिपारु० । (मुञ्चताम्) मुञ्चताम् ॥ ५ ॥ । नवारत्नी... .... यामासि " (इति षष्ठी ऋक्-रॉथ) । (०नर्पमया) ०नर्पमाया०, ०नवमया, ०रपमया । (दुष्वप्न्यं) दुःष्वप्न्यं । (०या अस्माकं) ०यास्माकं । ५८ – १ (समना) समाना, समना, समनाः, समानाः, समनाः, समनाः । (सदेवा) सदेव, सदेवाः । ५८ – २ (पृथिव्य१न्त०) पृथिव्य३न्त०। (जग्राह पृथिव्य१न्तरिक्षं) जग्राह पृथिव्यान्तरिक्षं । (बृहस्पतिं-विधत्ता) बृहस्पतिर्धर्ता, बृहस्पतिर्धत्ता, बृहस्पतिर्धर्त्ता, बृहस्पतिर्धत्ताम्, बृहस्पतिर्विधर्ता, बृहस्पतिर्धत्तात् । ५८ – ३ (बभूवथु०) बभूवथु०, बभूवतु० । (पृथिवीमनु सं चरेम) पृथिवीमनु सं चरेम, पृथिवीमनु सं चरेम, पृथिवीमनु सं चरेम । (यशसं) यशसा,यशसां,यशसं, यशसं । ५८--४ (वर्मी) वर्मा । (सीव्यध्वं बहुला) सीव्यध्वं बहुला, सीव्यध्वं बहुला, सीव्यध्वं बहुला । (कृणुध्वमा०) कृणुध्वं मा० । (सुस्रोचमसो दृंहता) सुस्रोचमसो बृहता, सुश्रोचमसो दृंहता, सुस्रोचमसो दृंहता । ५८ – ६ (क्रियतें) क्रियते, कृयते, कृणुते । (पत्नीभिरेत्य) पत्नीभिरेत्य, पत्नीभिरेत्य, पत्नीभिरैत्य पत्नीभिरैत्य । (देवस्तविषा, मादयन्ताम्) देवाः हविषा मादयन्ताम्, देवास्तविषा मादयन्ताम्, देवास्तविषा मादयन्ताम्, देवास्तविषा मादयन्ताम्, देवास्तविषा मादयन्ताम् । ५९ – १ (देव आ) देवा आ । ५९ – २ (देवा) देवा । (अग्निष्टद्विश्वादा) अग्निष्टद्विश्वमा, अग्निष्टद्विश्वादा । (ब्राह्मणाँ) ब्राह्मणँ, ब्राह्मणां । ५९ – ३ (तदनुप्रवोढुम्) तदनुप्रवोढुम् । (सोऽध्वरान्त्स) सोऽध्वरान्त्स । ६० – १ (आसन्नसोः) आस्यन्नसों, आस्यन्नसोः, आस्यन्नसों । (चक्षुरक्ष्णोः) चक्षुरक्ष्योः, चक्षुरक्षोः । (अपलिताः केशा अशोणा दन्ता बहु बाह्वोर्बलम्) अपलिताः केशाः अशोणा दन्ता बहु बाह्वो३र्बलम्। अपलिताः केशा शोण दिता दन्ता बह बाह्वोर्बलम्। अपलिता केशा शोणदिता बह बाह्वोर्बलम्। अपलिता

केशा शोणदिता बह बाह्वोर्बलम् । अपलिता केशा शोणदिता बह बाह्वोर्बलम् । अपलिता केशा शोणदिता बह बाह्वोर्बलम् । अपलिता केशा शोणदिता बह बाह्वोर्बलम्। अपलिता केशा शोणदिता बहु बाह्वोर्बलम् । ६० — २ (ऊर्वोरोजो जङ्घयोर्जवः पादयोः । प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वात्मानिभृष्टः) ऊर्वोरोजो जङ्घयोर्जवः पादयोः। प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वान्मातिपृष्ठाः ।।, ऊर्वोरोज जङ्घयोर्जवः पादयोः । प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वात्मातिपृष्ठाः।।, ऊर्वोरोजो जङ्घयोर्जवः पादयोः प्रतिष्ठा। अरिष्टानि मे सर्वात्मानिभृष्टः।, ऊर्वोरोजो जङ्घयोर्जवः पादयोः प्रतिष्ठा । अरिष्टानि मे सर्वान्मा-तिपृष्ठा ।, ऊर्वोरोज जङ्घयोजवः पादयोः । प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वान्मातिपृष्ठाः ।, ऊर्वोरोज जङ्घयोर्जवः पादयोः। प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वान्मातिपृष्ठाः ।, ऊर्वोरोज जङ्घयोर्जवः पादयोः । प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वान्मातिपृष्ठाः।, ऊर्वोरोज जङ्घयोर्जव पादयोः । प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वान्मातिपृष्टाः।,ऊर्वोरोज जङ्घयोर्जवः पादयोः। प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वान्माति पृष्टाः।, ऊर्वोरोज जङ्घयोर्जवः पादयोः । प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वान्मातिपृष्ठा ।, ऊर्वोरोज जङ्घयोर्जवः पादयोः । प्रतिष्ठा अरिष्टानि मे सर्वात्मानिपृष्ठाः । ६१ — १ (तनूस्तन्वा मे सहे दुतः) तनूस्तन्वा मे सहेदन्ताः, तनूस्तन्वां मे भवेदन्तः । (स्योनं मे सीद पुरुः) स्योनमा सीद पुरुः । (सहे) सहे, सहे, सहे । (सहे दुतः) सहेरदताः, सहे३दताः । (स्वर्गे) स्वर्ग्गे। ६२--१ (प्रियं सर्वस्य पश्यत उत शूद्र उतार्ये) प्रियं सर्वस्य पश्यतोत शूद्र उतार्ये, प्रियं सर्वस्य पश्यतोत शूद्रमुतार्ये, प्रियं सर्वस्य पश्यतोत शूद्र उतार्ये; प्रियं सर्वस्य पश्यतोत शूद्र उतार्ये; प्रियं सर्वस्य पश्यतोत शूद्र उतार्ये; प्रियं सर्वस्य पश्यतोत शूद्र उतार्ये । ६३--१ (पशून्) पशूं, पशूं । ६४--१ (अग्ने) अग्ने । (अग्ने समिधमाहा०) अग्ने समिधमहा०, अग्ने समिधमाह०, अग्ने समिधमाहा०, अग्नये समिधमाहा० । ६४--३ (दारूणि दुध्मसि) दारुणि दध्मासि । (यविष्ठच) यविष्ठ ।

६४ — ४ (०स्त्वमिद्धः समिद्धव) ०स्त्वामिद्धं सोसमिद्धवः, ०स्त्वामिद्धं सोसमिद्धव, ०स्त्वामिद्धं सोसमिद्धव,०स्त्वामिद्ध सोसमिद्धव,०स्त्वा विद्धं सोसमिद्धव,०स्त्वामिद्धां सोसमिद्धव, ०स्त्वामिद्धसोसमिद्धव, ०स्वामिद्धं सोसमिद्धव । (आयुरस्मासु) आयुरस्मास्त्रा । (धेह्यमृतत्वमाचार्याय) धेह्यमृतत्व आ शंसय । धेह्यमृतत्वमाचार्याय, धेह्यमृतमाचार्याय,धेह्यमृतं त्वमाचार्याय। ६५--१ (अव तां) अव तां,अवतान् ,अव तान् । (जातवेदोऽबिभ्यदुग्रो) जातवेदोऽबिभ्यदुग्रो३, जातवेदो बिभ्यदुग्र्यो, जातवेदो बिभ्यदुग्रो । ६६ — १(पाशैरङ्क्निो) पाशैरङ्क्निो। (सहस्रऋष्टिः) सहस्रभृष्टिः, सहस्रदष्टिः, सहस्रहष्टिः, सहस्रहृष्टिः, सहस्रहष्टिः, सहस्ररिष्टिः । (याहि) याहि, याहि । ६७ — ३ (बुध्येम) बुद्धेम, बुत्धेम, बुधेम । ६७ — ७ (भूयेम) भूयेम । ६७ — ८ (भूयसीः शरदः) भूयसी शरदः, भूयासी शरदः, भूयसी शरदः । (शतात्)

❀

शतम्- (सायणः) । ६८ — १ (व्यचसश्च) व्यचसश्च, व्यचिसश्च । (वि) वि । (०मुद्धृत्य वेदमथ) ०मुद्धृत्य वेदमथ, मुद्धृत्य वेदमथ, मुद्धृत्य वेदमथ । (कृण्महे) कृण्महे । ६९—२ (उपजीवा स्थोप जी०) उप जीवा स्थोप जी०, उपजीवा स्थोप जी० । ६९ — ३ (संजीवा स्थ सं जीव्यासं) संजीवा स्थ संजीव्यासं—संजीव्यासं, संजीवा स्थ संजीव्यासं, संजीवा स्थ संजीव्यासं, संजीवा स्थ संजीव्यासं ।

७० — १ (इन्द्र जीव सूर्य जीव) इन्द्र जीव सूर्य जीव [जीव]; इन्द्र जीव सूर्य जीव । (देवा जीवा) देवा जीवत । ७१ — १ (वेदमाता प्र चोदयन्तां) वेदमाता प्र चोदयन्तां, वेदमाता प्र चोदयन्तां, वेदमाता प्र चोदयन्तां, वेदमाता प्र चोदयतां, वेदमाता प्रचोदयन्तां । (पावमानी) पावमानीं । ७२—१ (कोशादुदभराम वेदं) कोशादुदभराम वेदं, कोशादुदभराम वेदं, कोशादुदभराम वेदं, कोशादुदभराम वेदं । (कृतमिष्टं) कृतमिष्टं ।

विंशं काण्डम् ।

२ — १ (मरुतः पोत्रात्) मरुतः पोत्रात् । २।१—४ (सुष्टुभः) त्रिष्टुभः । २।१-४ (स्वर्काद्) स्वर्गात् । २ — २ (अग्निराग्नीध्रात्) अग्निराग्नीध्रात् । २ — ४ (पोत्रात्) पोत्रात् । ४ — ३ (तन्वे३) तन्वे१ । १२ — ५ (मर्तानस्मिन्छूर) मर्तानस्मिछूर । १२ — ६ (नं स्तुतो) नः स्तुतो । १४ — ३ (व स्तुषे) वः स्तुषे । १५ — ५ (वीर्ये१) वीर्ये३ । १६ — १ (गिरिभ्रजो) गिरिभ्राजो ।। (०मभ्य१र्का) ०मभ्य३र्का । १६ — ३ (ऊपे) उपे । १७ — २ (बर्हिष्यस्मिन्त्सु) बर्हिष्यस्मिन्त्सु । (सोमेवपानं०) सोमे अवपानं० । १७ — ४ (स्व१र्मनवे) स्व३र्मनवे । २० — ६ (मृलयाति) मृडयाति, मृळयाति । २२ — १ (वृषभा) वृषभा । २२ — ५ (ससृज्रिरे) ससृज्रिरे, ससृजिरे । २३ — १ (हरिभ्या) हरिभ्यां । २३ — ३ (पुरोलाशम्) पुरोडाशम्, पुरोळाशम् । २५-६ (कारुरुक्थ्य१स्त०) कारुरुक्थ्यस्त०; कारुरुक्थ्य३स्त० । २८ — ३ (दृह्लानि) दृह्लानि, दृढानि । ३२ — २ (हर्यन्यज्ञं) हर्यं यज्ञं, हर्यं न्यज्ञं । ३४ — १ (अस्यसेतां) अभ्यसेतां । ३४ — १२ (शम्बरं) शम्बरं । (पर्यतरत्कसीभियो) परि (रीं) यतरक्षसीभियो, परियत [परियत] रक्षसीभियो । (चारुकात्स्नापिबत्) वाक्ककत्स्नापिबत् , वाक्ककंतस्नापिबत् । (अन्तगिरौ) अन्तर्गिरौ । (यजमानं) यजमानं । (बहुं जनं) बभ्रुंजनं; वभ्रुजनं । (०न्नामूर्छत्स) ०न्नामूर्छत्स [केषुचिद्ग्रंथेषु एष पाठो न दृश्यते] । ३४—१६ (जातो) जातो । (व्यख्यत्) व्यख्यत्, व्यक्तः, व्यक्षत्, व्यक्ष्यत्, व्यख्यन्, व्यक्षः, व्यक्तः, व्यक्त । (पित्रोरुपस्थे)

पित्रोरुपस्थे, पित्रोरुपस्थे। (भुवो न वेद) भुवो न वेद, भुवो न वेद, भुवन वेद, भुवो न वेद। (जनितुः) जनितुः, जनितुः। (परस्य) परस्य, परस्य। (स्तविष्यमाणो नो) स्तविष्यमाणोन्नो, स्तविष्यमाणो, कविष्यमाणो नो। (यो) जो। (अस्मद्रता) अस्मद्रता, असद्रता। (देवानां स जनास इन्द्रः) देवानां स जनास इन्द्रः। ३४—१७ (हर्यश्वः सूरि०) हर्यश्वसूरि, हर्यश्वासुरी, हर्यश्वासुरी, हर्यश्व आसुरि, हर्यः श्वासुरि, हर्यश्वा सूरि, हर्यश्वा आसुरि, हर्यश्वासुरि, हर्यश्वासूरि। (यश्च) यस्य। (शुष्णं) शुष्णं। (एकवीरः) एकवीरः, एकवीरः। ३५--९ (स्वरालिन्द्रो) स्वराळिन्द्रो, स्वराडिन्द्रो। ३५--१४ (दृह्ला) दृह्ला, दृढा। ३५--१५ (सौवश्व्ये) सौवश्वे। ३५--१६ (ऐषु) एषु। ३६--६ (मनोजुवा स्व०) मनोजुवाः स्व०। (वीलिता) वीळिता, वीडिता। (दृह्ला) दृह्ला, दृढा। (धृषता) दृषता। ३७--१ (कृष्टीश्च्यावयति) कृष्टीश्चावयति। (यः शश्वतो) स शश्वतो। ३९--४ (दृल्हानि) दृह्लानि, दृढानि। ४०--१ (मन्दू) मुण्डू। ४१--१ (अस्थभिं०) आस्थिभिं०। ४३--२ (यद्वीला०) यद्वीळा० यद्वीडा०। ४६--३ (समन्येषु) समन्येषु। ४७--२ (सोम्यः) सोम्यः। ४८--१ (सिश्वन्ती०) सिश्वान्ति०। ४८--२ (पृश्वन्तीर्वर्चसा) पृचन्तीर्वर्चसा। (जात्रीर्यथा हृदा) जात्रीर्यथा ग्रिया। ४८--३ (वज्रापवसाध्यः) वज्रापवसाध्यः, वज्रापयसाध्यः, वज्रापवसाध्यः, वज्रायवसाध्यः, वज्रापवसाध्यः। (कीर्तिम्रियमाणमावहन्) कीर्तिम्रियमाणमावहन्, कीर्तिम्रियमाणमावहान्, कीर्तिम्रियमाणमावहन्, कीर्तिम्रियमाणमावहान्, कीर्तिम्रियमाणमावहान्। ४९ – १ (यच्छक्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्षं सिषासथः) यछक्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्ष सिषासथः। यछक्रा वाचमारुहन्नन्तारिक्षं सिषासथः। यछक्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्षं सिषासथ। यछक्रा वाचमारुहन्नन्तारिक्षं सिषासतः।यछक्रा वाचमरुहन्नन्तरिक्षं सिषासथ। यछक्रा वाचमरुहन्नन्तरिक्षं सिषासति। यछक्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्षं सिषासथ। यछक्रा वाचमारुहन्तन्तरिक्षं सिषासथ। यछक्रा वाचमारुहन्नन्तरिक्षं सिषासतः। (सं देवा अमदन्वृषा) सं देवा अमदुन्वृषा, सं देवा असदुन्वृषा। सं देवा अमदन्वृषा। ४९--२ (वाचमधृष्टायो०) वाचमधृष्टायो०, वाचमदृष्टायो०, वाचमधृष्टायो०, वाचमदृष्टायो०, वाचमधृष्टायो। (अधृष्णुहि) अधृष्टहि, अधृष्णुहि, अधृष्टुहि। (मंहिष्ठ) मंहिष्ट, महिष्ट। (मंदुर्दिविं) मंदुर्दिविं। ४९--३ (वाचमधृष्णुहि) वाचमधृष्टहि, वाचमधृष्टुहि, वाचमधृष्टहि, वाचमधृष्टुहि, वाचं अधृष्णुहि, वाचमधृष्णुहि। (धामधर्मन्वि) धामधर्मन्नवि। (विमदन्) विमदं। (बर्हिरासरन्) बर्हिरासदन्, बर्हिरासरन्। ५०--२ (स्तुवन्तं) ष्टुवन्तं। ५२--३, ५७--१६। (कण्वेभिर्धृष्णवा) कण्वेभिर्धृष्णुवा। ५३--२ (महाश्वर०) महांश्वर०। ५३--३ (सन्नानिष्टृत स्थिरो) सन्नानिष्टृतः स्थिरो।

५७--९ (मूलयाति) मृडयाति । ५८--४ (देवानामसुर्यः) देवानामसूर्यः। ५९--१ (गिर) गिर । ५९--४ (०स्तरान्ति) ०स्तरान्ति । ६१--५, ६२--९ (स्वर्वृषत्) स्वर्वृषत् । ६१--६, ६२--१० (पुरुष्टुतं) पुरुष्टुत । (श्रवस्या) श्रवस्या । ६३--१ (नस्तन्वं) नस्तन्वं । ६३--८ (स्वर्णरम्) स्वर्णरम् । ६४--१ (विश्वतस्पृथुः) विश्वतः पृथुः; विश्वतः स्पृथुः । ६५--१ (एतो) एतो । ६५--३ (वीर्या३) वीर्या१ । (ज्योतिर्न) ज्योतिर्हिं । ६७--१ (परीणसः) परिणसः । (हि ष्मा) हि ष्मा । ६७--२ (भूवन्) भुवन् । (भूवन्द्यु०) भूवं द्यु० । ६७--६ (तन्वो) तन्वौ । ६८ -- १० (महान्त्सुपारः) महाँत्सुपारः । ७० -- १ (वीलु) वीळु, वीडु, विलु । ७० -- २० (सासह्याम) सासह्याम । ७१ -- ९ (मन्दिभि स्तो०) मान्दिभिः स्तो० । ७१ -- ११ (चित्रमर्वाग्राध) चित्रमर्वाग्राध । ७२ -- १ (पृथक्स्वः) पृथक्स्वः । ७३ -- २ (वीर्यमिन्द्र) वीर्यमिन्द्र । ७३ -- ४ (सनश्रुत) सनश्रुत । ७३ -- ५ (यूथ्या३स्वा) यूथ्या१स्वा । ७६ -- ७ (सत्यराधाः) सत्यराधः । ७६ -- ८ (व्यानलिन्द्रः) व्यानळिन्द्रः, व्यानडिन्द्रः । ७७ -- १ (मघवाँ) मघवाँ । ७९ -- २ (तराभसि) चरामसि । ८० -- १ (भरँ) भराँ । (ओभे) उभे । ८१--१ (वज्रिन्त्सहस्रं) वज्रि सहस्रं, वज्रिन्सहस्रं । ८१--२ (वज्रि) वज्रिन्, वज्रं । ८६ -- १ (युनज्मि) युनग्मि । ८८--१ (वि ज्मो) वि ग्मो । ८८ -- २ (सुप्रकेतं) सुप्रकृतं । (०दंभधमूर्वं) ०दंभधमूर्मि । ८८ -- ३ (मध्वं) मध्वः । ८८ -- ४ (व्योमिन्) व्योमन् । ८९ -- २ (कोशं) कशं । (न्यंष्टमा) न्यृष्टमा । ८९ -- ५ (प्रयस्वान्) पयस्वान् । ८९ -- ६ (शत्रुन्यस्मै) शत्रुन्यस्मै । ८९ -- ८ (अग्मन्) अग्नम्। ८९।९ -- १०(उत प्रहामतिदीवा जयति कृतमिव श्वघ्नी वि चिनोति काले ।

यो देवकामो न धनं रुणद्धि समित्तं रायः सृजति स्वधाभिः ॥ ९ ॥
गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन वा क्षुधं पुरुहूत विश्वे ।
वयं राजसु प्रथमा धनान्यरिष्टासो वृजनीभिर्जयेम ॥१०॥)
उत प्रहामति दीव्या जयति कृतं यच्छ्वघ्नी विचिनोति काले ।
यो देवकामो न धना रुणद्धि समित्तं राया सृजति स्वधावान्॥ ९ ॥
गोभिष्टरेमामतिं दुरेवां यवेन क्षुधं पुरुहूत विश्वाम् ।
वयं राजभिः प्रथमा धनान्यस्माकेन वृजनेना जयेम ॥१०॥

९० -- २ (जयं) जयन् । (छत्रूं०) शत्रूं० । ९१ -- ५ (स्तनयन्नित्र) स्तनयं निव ।

९१ – ७ (साखिभिः) सखिभि । (व्यानिट्) व्यानट् । ९१ – ८ (ईयानास) ईयानास ।
९२ – २ (ससृज्रिरे) ससृज्रिरे, ससृज्रिरे । ९२ – ६ (सानिष्वणत्) सनिष्णवत् ।
९२–१० (तदिद्वपुं०) तदिद्वपुं० । ९२ – १९ (अषाल्हमुग्रं) अषाह्ळमुग्रं, अषाढमुग्रं ।
९४ – १ (धर्मणा) ब्रह्मणा । ९४ – २ (मिम्यक्ष) मिम्यक्षद् । (राजन्सु०) राजन्त्सु ।
(वर्धीम) वर्धीप । ९४ – ४ (कृष्व) कृणुष्व । (०मूर्ज स्कम्भं) ०मूर्जः स्कम्भं । ९४–७
(एवैवापा) एवैवपा० (दूळ्योश्वा) दूळ्योश्वा, दूळ्यो३श्वा, दूळ्योश्वा । ९५ – १ (अत्रान्तरे)
अध त्विषीमा (मां अ०) नभ्योजसा कृविं युधा भवदारोदसी अपृणदस्य मज्मना प्र वावृधे ।
अधत्तान्यं जठरे प्रेम रिच्यत सैनं० ॥ २ ॥
साकं जातः क्रतुना साकमोजसा ववक्षिथ साकं वृद्धो वीर्यैः सासहिर्मृधो विचर्षणिः ।
दाता राधः स्तुवते काम्यं वसु सैनं० ॥ ३ ॥ (मन्त्रौ दृश्येते)
९५–२ (चोदिता नमं०) चोदिता । नमं० ॥ ९५–३ (अशत्रुरिन्द्र) अशत्रुरिन्द्र ।
(ष्वजामहे नमं०) ष्वजामहे । नमं० ॥ ९५–४ (नंशन्त) नंः शत, नं शतं ।
(दुर्दिर्वसु नमं०) दुर्दिर्वसु । नमं० ॥ ९६–४ (अनुस्पष्टो) अनुस्पृष्टो । ९६–१३
(निषत्स्नुं) निषत्सुं । ९६ – १४ (अन्तरारोल्हि) अन्तरारेह्ळि, अन्तरारेढि । ९७–२
(नः स्तोमं) न स्तोमं । ९७ – ३ (कदू) कदु । (न्व1स्या०) न्व३स्या० ।
९८–२ (वाजं) वाजं । ९९ – २ (वावृधे वृष्ण्यं शवो मदें) वावृधे वृष्ण्यं शवो मदे ।
१०० – १ (महः) महत् । (संसृज्महे) संसृग्महे । १०२ – १ (ईलेन्यो) इळेन्यों,
इडेन्यों, ईडेन्यों, इलेन्यों । १०२ – २ (ईलते) ईळते, ईडते, इलते । १०३ – १
(अग्निमीलि०) अग्निमीळि०; अग्निमीडि० । (पुरुमील्ह) पुरुमीढ, पुरुमीह्ळ ।
१०४ – १ (वर्धन्तु) वर्धतु । १०५ – २ (शुष्मं) शुष्मिं । (स्पृधः श्र०) स्पृधं श्र० ।
१०८ – १ (भरं) भरां । १०९ – १ (विषूवतो) विषूवृतो । १०९ – २ (वज्र)
वज्रैं । १२२ – ३ (जरितृणाम्) जरीतृणाम् । १२४ – २ (दृह्ला) दृढा । १२४-४
(अथर्व २०।६३ १-३ स्थाने २०।१२४।४ – ६ इत्यत्र च केषुचित् पुस्तकेषु)
(इमा नु कं भुवना सीषधामेन्द्रश्च विश्वे च देवाः ।
यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां चादित्यैरिन्द्रः सह चीक्लृपाति॥) इत्यादयस्त्रयोऽपि मन्त्रा न दृश्यन्ते।
इमा नु कं भुवना सीषधाम हत्वाय देवा असुरान् यदायन् (इति द्विपदा सूक्तं च)
१२६ – ७ (वीवि) वीर्व । १२६ – १४ (पीव इदुभा) पीव यदुभा । (पृणन्ति)

प्रींणन्ति । १२६ – १७ (सक्थ्याउक०) सक्थ्या१क० । १२६ – २१ (स्वंमनंशनो०) स्वंमं नशनो० । १२६ – २२ (कं१स्य) कउस्य ।

कुन्तापसूक्तेषु पाठभेदाः ।

१२७–१ (जना) जंना । (श्रुत नराशंस स्तविं०) श्रुत नाराशंस स्तंवि० । (कौरम) कौरुम, कौरम । (दद्महे) दध्महे । १२७–२ (उष्ट्रा) उष्ट्रा, उष्ट्रा । (प्रवाहणो) प्रवाहणो, प्रवाहिणो, प्रवाहणो, प्रवाहंणो । (वधूमन्तो) वधूमन्तो, वधूमतो । (वृष्मा) वरिष्मा, वरिष्मा । (रथस्य) रंथस्य । (नि) न । (जिहीडते) जंहीडते, जिंहीषते । (ईषमाणा) ईषमाणा, ईषमाण । १२७–३ (इषाय) ईषाय, ऋषंये । (मामहे) मांमहे । (दश) दंश । (त्रीणि) त्रीणि । (सहस्रा) सहस्रा । १२७–४ (वच्यस्व रेभं वच्यस्व) वच्यः स्व रेभं वच्यस्व । (रेभं) रेभ । (वच्यस्व) वंचयस्व । (वृक्षे न पक्के) वृक्षेणं पक्के, वृक्षेनं पक्के, वृक्षे नं पक्के । (पक्के श०) पक्केन श०, पक्के श० । (शकुनः) शकुनः । (नष्टे) वृष्टे । (चर्चरीति) चर्चरीति । (न) न । (भुरिजो०) भुरिंजो०, भूरिंजो । (वच्यस्व रेभं वच्यस्व वृक्षे न पक्के शकुनः । नष्टे जिह्वा चर्चरीति क्षुरो न भुरिजोरिव ॥) वच्यस्वं रेभ वच्यस्वं वृक्षे न पक्के शंकुनः । ओष्ठें जिह्वा चर्चरीति क्षुरो न भुरिजोरिव ॥ १२७ – ५ (प्र रेभासो) प्र रेभासो । (वृषा) वृषा, वृषा, वृषा । (गावं इवेरते) गाव इवेरते । (अमोत०) अमोत०, अमोत०, अमोत० । (०पुत्रका) पुत्रका । (एषाममोतं गा इवासते) एषाममोतं का गा इवासते, एषाममोतजा इवासते । (गा) का । (एषकृ अत्र दृश्यते—) प्र रेभासो मनीषा वृथा गावं इवेरते । अमोत पुत्रका एषाममोत गा उपासते ॥ १२७–६ (प्र रेभ धीं भ०) प्र रेभ धीं भ०, प्ररेभ धीयं भ०, प्र रेभ धीयं भ०, प्ररेवधीं भ०, प्र रेभ धी भ०, प्र रेभ धीं यं भ०, प्र रेभ धियं भ० । (वाचं श्रीणीहीपुर्नावीरस्तारम्) वाचं कृधीषुं न वीरो अस्तारम् । (श्रीणीही०) शृणीही० । १२७ – ७ (विश्वजनीनस्य) विश्वजनीनस्य । (०मर्त्यां) मर्त्यं । (वैश्वानरस्य सुष्टुतिमा सुनोता) वैश्वानरस्यं सुष्टुतिमा शृणोता । १२७ – ८ (परिच्छिन्नः क्षेमं) परिछिन्नः क्षेमं०, परिछिन्न क्षेमं०, परिछिन्नीं क्षमं०, परिं छिन्नः क्षेमं । (०मकरोत्तम) ०मकरुत्तम । (कुलायन्) कुलायं । (पतिर्वदति) पतिर्वदति, पतिर्वन्दति । १२७ – ९ (कतरत्) कतरत् । (हराणि) हराणि । (दधि मन्थां) दुधि मन्थां, दधि मन्थं । (परि श्रुतम्) परि श्रुतम्, परि स्रुतम् । (जायाः) जाया । (पतिं) पतिं । १२७ – १० (अभीवस्वः) अभीव स्व, अभीव स्व१ः । (पथो) पथो, परो । (भद्रमेधति)

भद्रमेधति, भद्रमेधते। १२७--११ (कारुमबूबुध०) कारुमबूबुध०। (०बुधदुत्तिष्ठ) ०बुदुर्दत्तिष्ठ। (जनम्) जरन्। (ममेदुग्रस्य) ममेदुर्गस्य, ममेदुग्रस्य। (चर्कृधि) चर्कृतिः, चर्कृधिः, चर्कृधि। १२७ – १२ (इह गावः) इहा गावः, इह गावः। (०श्वा इह पूरुषाः) ०श्वा इह पूरुषाः, ०श्वा इह पुरुषः, श्वा इह पूरुषाः,०श्वा इह पूरुषः,०श्वा इह पूरुषः, ०श्वा इह पूरुषाः। (सहस्र०) सहस्र०। (दक्षिणोऽपि पूषा) दक्षिणोऽपि पूषा। (पूषा) यूषा। १२७ – १३ (नेमा इन्द्र) नेमा इन्द्र, मेमा इन्द्र। (आसां गोप रीरिषत्) आसां गोपती रिषत्। आसां गोप तीरिषत्। (मासाममि०) मासाममि०। (स्तेन ईशत) स्तेन ईशत्, स्तेन ईशत। १२७--१४ (उप नो न रमसि सूक्तेन) उप नरं नोनुमसि सूक्तेन। (रमसि) रमसि। (वनादधि०) वनादुधि०। (वनादधिध्वनो गिरो) चनो दधिष्व नो गिरो। १२८ – १ (विदुष्यः) विदुष्यः, विदुष्य। (सुत्वा) सुत्व, स्तुत्वा, सुत्वा। (यज्वाथ) यज्वा च। (सूर्यं चामू रिशादस०) सूर्यं चामू रिशादश०, सूर्यं चामू रिशादश-स०-, सूर्यं चामू रिशादश०, सूर्यं चामुं रिशादसं०। (प्रागकल्पयन्) प्रागकल्पयन्। १२८–२ (अप्रथयस्त०) अप्रथयस्त०, अप्रथयस्त०, अमेथयस्त०। (दुधूर्षति) दुधूरिषाति। (ज्येष्ठो यदप्रचेतास्तदाहुरधरागिति) ज्येष्ठाय यदप्रचेतास्तदाहुरधरागिति। १२८–३ (पुरुषस्य) पूरुषस्य। (भवति दाधृषिः) भवति दाधृषिः। (तद्विप्रो अब्रवीदु तद्ग०) तद्विप्रो अब्रवीदुदग्ग०, तद्विप्रो अब्रीवदुगद्गं०। १२८--४ (पणि) पणी, पर्णी।(रघुजिष्ठयो) रघुजिष्ठो, रघुजिष्ठयो, रघुजिष्ठयो।(देवाँ) रेवाँ। (शश्वतामहं तदपा०) शश्वतामह तदपा०। १२८--५ (देवा) देवाँ। (परादुदिः) परादुदुः। (रंप्शते) रंप्शन्ते। १२८--६ (अहिरण्यवः) अहिरण्ययः, वोहिरण्ययः। (अब्रह्मा) अब्रह्म। (पुत्रस्तोता) पुत्रः स्तोता, पुत्रं स्तोता। (कल्पेषु) कल्पेषु। (०षु संमिता) ०षु संमिताः, ०षु सामिता। एषर्क् अत्र दृश्यते—

योऽनाक्ताक्षो अनभ्यक्तो अमणिरहिरण्यवान्। अब्रह्माब्रह्मणः पुत्रस्तो ता कल्पेषु संमिता॥ ६॥

१२८--७ (सुहिरण्यवः) सुहिरण्ययः। ॥ य आक्ताक्षः स्वभ्यक्तः सुमणिः सुहिरण्यवान्। सुब्रह्मा ब्रह्मणः पुत्रस्तो ता कल्पेषु संमिता ॥ ७॥ १२८--८ (वेशन्ता) वेश्यता। (अप्रातिदिश्ययः) अप्रतादिष्टयः, अप्रतादिश्ययः, अप्रातिदिश्ययः, अप्रदिश्र यः। (सुयभ्या) कन्या) अयभ्या कन्या। (कन्याकल्याणी तोता कल्पेषु संमिता) कन्याकल्याणी तो ता कल्पेषु संमिता। १२८ – ९ (०सुप्रातिदिश्ययः) सुप्रतदिष्टयः, सुप्रतदिश्ययः, सुप्रतदिश्ययः, सुप्रतदिश्ययः, सुप्रातिदिश्ययः, सुप्रदिश्र यः। (तोता कल्पेषु संमिता) तो ता कल्पेषु संमिता। (कल्पेषु) कल्पेषु। १२८–१० (अनाशुरश्वा०) अनाशुरश्वा,

अनाशुरश्वा० अनाशुरश्वा, अनाशुरश्वा । (परिवृक्ता च महिषी स्वस्त्या च युधिंगमः । अनाशुरश्वायामी०) परिवृक्ता च महिषी स्वस्त्या चायुधिंगमः । अनाशुरश्वोऽयामी० ॥ १२८--११ (वावाता च महिषी स्वस्त्या च युधिंगमः । श्वाशुरश्वायामी०) वावाता च महिषी स्वस्त्या च युधिंगमः । श्वाशुरश्वः सुयामी० ॥ (श्वाशुरश्वा०) श्वाशुरश्वा० । १२८--१२ (यदिन्द्रादो) यादीयन्दो, यदिन्द्रादो । (मानुषं) मानुषं । (गाहथाः) गाहथः । (विरूपः सर्वस्मा आसीत्सह यक्षाय कल्पते) वरूथं सर्वस्मा आसीत्स ह यक्ष्माय कल्पते । (यक्षाय) यज्ञाय । १२८--१३ (वृषाक्षुं मघ०) वृक्षाक्षुं मघ०, वृषाक्षुं मघ०, वृषाक्षं मघ०, वृषाक्षुं मघ० । (मर्याकरो) नर्याकरो, मर्याकरो, मर्योकरो । (त्वं वृषाक्षुं मघवन्नम्रं मर्योकरो रविः ।) त्वं वृथाषाणमघवन्नम्रं मर्याकरो रजिम् । (रौहिणं) रौहिणं, रौहिणं, रौहिणं । (व्यास्यो) व्यास्यो, वास्यो, वास्यो । (वि वृत्र०) वि वृत्र० । (वृत्रस्याभिनच्छिरः) वृत्रस्याभिनच्छिरः । १२८--१४ (०न्व्यदिधाद्) ०न्यदधाद्, न्व्यादधाद्, न्यदधाद्, न्व्यदधायो । (अपो व्यगाहथाः) अपो हयां गाहथाः, अपो व्यगाहथाः । (इन्द्रो यो) इन्द्रायो । (वृत्रहान्महं तं०) वृत्रहा महान्त० । १२८--१५ (पृष्ठं) पृष्ठं, पृष्टं, पृष्टं । (पृष्ठं धावन्तं हर्यो०) पृष्ठं धावन्त हर्यो०, प्रष्टिं धावन्तं हर्यो० । (०समब्रुवन्) ०समब्रवन् । (स्वस्त्यश्व) स्वस्त्यश्व, स्वस्त्यश्वा, स्वस्त्यश्व । १२८--१६ (युञ्जन्ति) युजति, युञ्जन्ति । (दक्षिणम्) दाक्षिणाम् ।

॥ युक्ता श्वेता औच्चैःश्रवसं हर्योर्युञ्जन्ति दक्षिणम् । पूर्वतमं स देवानां बिभ्रदिन्द्रं महीयते ॥१६॥

१२९--१ (एता अश्वा) एताश्वा, एता अश्वा । १२९--३ (हरिक्निका) हरिक्निका, हरिकिका, हरिकिणका । १२९--४ (हरिक्निके किमि०) हरिक्निके किमि०, हरिक्लिके किमि०, हरिक्निके किमि०, हरिकिणके किमि० । १२९--५ (साधुं) साधुं, सुधुं, साधु० । १२९--६ (क्वाहतं) क्वाहतं, क्वाह तं । १२९--११ (०महा ते) ०महति, ०महते । (अयन्महा ते अर्वाहः) अयमिहागतो अर्वाहः । १२९--१२ (स इच्छकं) स हि छकं, स इत्सकं, स इत्सकं, स हि छकं, स ई छकं । स इच्छकं । (स इच्छकं सघाघते) स छकं सघाघते, स इत्सकं सघागते, स इछका सं ज्ञायते । १२९--१३ (सघाघते) सघाघते, सघाघमे, सघागते । (गोगती) गोमती, गोपती, गोगति । (गोमीद्या गोगतीरिति) गोमयाद्गोगतिरिव । १२९--१४ (पुमां कुस्ते) पुमां कुस्ते, पुमां कुस्ते । (पुमां कुस्ते निमिच्छासि) पुंसां कुले किमिच्छासि । १२९--१५ (वयो) ययो, वायो । (पल्प बद्ध वयो इति) पक्वौ व्रीहियवा इति । (पल्प) पल्य । १२९--१६ (इति) यति, य इति । (बद्ध वो अघा इति) व्रीहियवा अघा इति । १२९--१७ (अजागार केविका) अजगर इवाविकाः, अजागार केविका । १२९--१८ (अश्वस्य) अश्वत्थ ।

(वारों) वार्स । (गोशपद्यके) गोशफद्यके, गोशफद्यके, गोशपद्यके, गोशफश्वते । १२९--१९ (श्येनीपतीं सा) श्येनपर्णी सा । १३०--१ (इर्षूनि) इर्षुनि, इष्णुनि । (को अर्य बहुलिमा इर्षूनि) को अपांवहदिमा दुग्धानि । १३०--२ (असिद्याः) असिद्याः, असिद्याः, असिक्न्याः । १३०--३ (अर्जुन्याः) अर्जुन्याः, अर्जुन्याः, अर्जुन्याः, अर्जुन्याः । १३० -- ४ (काण्र्याः) काण्र्याः । १३० -- ५ (कुहं पृच्छ) कुहं पृच्छे । १३० -- ६ (कुहाकं पक्कं पृच्छ) कुहाकं पक्कं पृच्छ, कुहाकं पक्कं पृच्छ, कुहाकं पक्कं पृच्छ, कुहा कं पक्कं पृच्छ, कुहा कं पक्कं पृच्छे । १३० -- ७ (यवानो) यवा वो, यवा नो, यवानो (यवानो यतिस्वभिः कुभिः) यवा नो यति स्वभिः कुभिः, यवा नोप तिष्ठान्ति कुक्षिम् । १३० -- ८ (अकुप्यन्तः) अकुप्यतः । (कुपायकुः) कुपायकु, कुपायकु, कुपायवः । १३० -- ९ (आमणको) आमणत्को, अमणिका । (मणत्सकः) मणच्छकः, मणत्सकः, मणत्सखः, मणिच्छदः । १३० -- १० (देवं त्वप्रतिसूर्य) देव त्वप्रति सूर्य, देवत्वा प्रति सूर्यम्, देवं त्वं प्रतिसूर्य । १३० -- ११ (०पङ्क्तिका) ०पक्तिका । (एनश्चिपङ्क्तिका हविः) एनी हारिक्निका हरिः । १३० -- १२ (प्रदुद्रुदो) प्रदुद्रुदो, प्रदुद्रुदो, प्रदुद्रुदो प्रदुद्रुदो । (०प्रति) ०प्रति । (प्रदुद्रुदो मघांप्रति) प्रदुद्रुवुर्मघा प्रतिं । १३० -- १४ (त्वाभि) त्वापि । (मा त्वाभि सखा नो विदन्) मा त्वापि सखा नो विदत् । १३० -- १५ (०मा यन्ति) मायन्ति, मायन्ती, मायति, मायन्तिं । १३० -- १६ (०मयं दत) ०मयं दत । (इरावेदुमयं दत) इरां देवर्ममदत् । १३० -- १७ (इयन्नियन्निति) इयन्निति, इयमियमिति, इयन्नियन्निति, इयन्नियन्निति, इयन्नियन्निति । १३०--१८(अथो इयन्निति) अथो इयमिति । १३०--१९ (श्वा अस्थिरो) श्वास्थिरो । (भवन्) भव । (अथो श्वा अस्थिरो भवन्) अथोऽश्वा अस्थूरि नो भवन्।

१३०--२० (उयं) उय । (०शलोकका) शलोकका, ०शलोकक । (उयं यकांशलोकका) इयत्तिका शलाकका । १३१--१ (आमिं०) अमि० । (०निति भंद्यते) ०मिति मंद्यते । (आमिनोनिति भंद्यते) आ मिनोति वि भिंद्यते । १३१--२ (तस्य अनु) तस्य आतु, तस्य नु, तस्य अत्नु, तस्य अत्तु, तस्य अत्तु। (तस्य अनु निभञ्जनम्) तस्य कर्तं निभञ्जनम् । १३१--३ (वस्वभिः) वसुभिः । १३१--४ (वा भारती शवः) वायोरभीशवः । १३१--५ (शतमाश्वा) शतमश्वा । (हिरण्ययाः) हिरण्ययः । (रथ्या) रथा । (हिरण्ययाः) हिरण्ययः । (कुथा) कुप्या । १३१--६ (वर्त्तक) वर्त्तक्, वर्त्तक् । (अहल कुश वर्त्तक) अहल कुशवर्तक । १३१--७ (शफेन इव ओहते) शफे न पीवं ओहते । १३१--८ (वनेनती) वनेनती, वनेनते । (जनीं) जनी, जनि । (आयं वनेनती जनीं) आयवनेन

तेदुनी। १३१--९ (वानिष्ठा) वासिष्ठा। (गृह्यान्ति) गृह्यति, गृह्यति, गृह्यते। (वानिष्ठा नाव गृह्यान्ति) वनिष्ठौ नाव गृह्यते। १३१--१० (इदं) इमं। (मह्यं) मही। (मदूरिति) मण्डूरिति, मडूरिति, मंडूरिति। (इदं मह्यं मदूरिति) इदं मह्यं मण्डूरिके। १३१--११ (सह तिष्ठति) सह तिष्ठन्ति। १३१--१३ (शक बलिः) शक बलिः, शर्फवालिः, शक वलि। १३१--१५ (अरंदुपरम) अरंटुपर्णः। १३१--१६ (शयो) शये। १३१--१७ (व्याप) व्याप्तः। १३१--१८ (अदूहमि०) अदूहमि०। (अदूहमित्यां पूर्षकम्) आर्दूहमिन्वापूर्षकम्, अर्दुहन्नित्पीयूषम्। १३१ -- १९ (अत्यर्धर्चे परस्वतः) अध्यर्धश्च परस्वतः। १३१ -- २० (दौव हस्तिनो दृती) द्वौ च हती। १३२--४ (उन्मथायति) उन्मथायन्ति। १३२--५ (कुलायं) कुलाय, कुलायन्, कुलायत्, कुलायँ। (कृणवादिति) क्षणवादिति। १३२--७ (न वनि०) नवनि०। (वनिषुदनाततम्) वनिषुदनाततम्, वनिषदाततम्, चनिषुदनाततम्। १३२--८ (कर्करी) कर्करि, कुर्करीं, कर्कारें। १३२--९ (दुन्दुभिं) दुन्दुभिं, दुन्दुभी, दुन्दुभीं, दुन्दुभिं। १३२--१० (यदीयं हनत्) यदियं हनत्, यदीं हनत्, यदीयं हनत्, यदीं हनत्, यदीं हनत्, यदी हनत्, यदि हनत्। १३२--११ (कुहनत्) कूहं हनत्, कुहनत्, कुथं हनत्, कुह हनत्, कुहं हनत्। १३२--१२ (पर्यागारं) पर्याकारं। १३२--१३ (त्रीण्युष्ट्रस्य नामानि) त्रीण्युष्ट्रस्य नामानि, त्रीण्यष्टस्य नामानि, त्रीण्युष्ट्रस्य नामानि। १३२--१४ (हिरण्य इत्येके अब्रवीत्) हिरण्यत्येके अब्रवीत्, हिरण्यमित्येकमब्रवीत्। (हिरण्यं इत्ये०) हिरण्य इत्ये०, हिरण्यमित्ये०। १३२ -- १५ (ये) य, यं, यः। (शिशवः) शिशवे। (द्वौ वा ये शिशवः) द्वे वा यशः शवः। १३२--१६ (नीलशि०) नील विशि०। (नीलशिखण्डवाहनः) नीलशिखण्डो वा हनत्। १३३--१ (किरणौ द्वौ तावा पिनष्टि पूरुषः। न वै कुमारि०) किरणौ द्वौ तावा पिनष्टि पूरुषः। दुन्दुभिमा हननाभ्याम्॥ न वै कुमारि०। १३३--२ (किरणौ) किरण। १३३--३ (निवृत्तः पुरुषानृते) निवृतः पुरुषादर्तिः। कोशबिले॥ (पुरुषानृते) पुरुषोनृते। १३३--३ (निगृह्य......मन्यसे) निगृह्य कर्णकौ द्वौ निरायच्छति मध्यमे। रज्जुनि ग्रन्थेर्दानम्॥ १३३ -- ४ (तिष्ठन्ती वाव गूहसि) तिष्ठन्ति वमूहसि। (तिष्ठन्ती) तिष्ठन्ते, तिष्ठन्ति, तिष्ठन्ते। (उत्तानायै......मन्यसे॥) उत्तानायां शयानायां तिष्ठन्तमव गूहति। उपानहि पादम्॥ ४॥ १३३ -- ५ (श्लक्ष्णायां ......मन्यसे॥५॥) श्लक्ष्णायां श्लक्ष्णिकायां श्लक्ष्णमेवाव गूहति। उत्तराञ्जनीमाञ्जन्याम्॥५॥ १३३--६ (०दुन्तलोममति हृदे) ०दन्तलोमतिहृदे, ०मन्तलोमति हृदे, ०दन्तलोममति हृदे, ०दन्तलोमति हृदे। (अवश्लक्ष्णमिव...न वै०) अव श्लक्ष्णमिव भ्रंशदुन्तलोमवति हृदे।

उत्तराञ्जनीं वर्त्मभ्याम् । न वै० ॥ १३४--१ (०भर्त्सथ) भर्त्संत, भर्त्सथः । (इहेत्थ प्राग०........भर्त्सथ ॥ १ ॥) इहेत्था प्रागपागुदग्धरागासंन्ना उदभिर्यथा । अलाबूनि ॥ १ ॥ १३४।२--५ (' इहेत्थ प्रागपागुदग्धराग् ' इति न दृश्यते । (०गुदग्धराग्) ०गुदग्धराग्, ०गुदग्धराग् । १३४--२ (पुरुषन्त) प्रुषन्तं । (आसते ॥) आसते । पृषातकानि ॥ १३४--३ (लीयते ॥) लीयते । अश्वत्थपलाशम् ॥ (स वै पृथु लीयते ॥) सा वै स्पृष्टा वि लीयते । विप्रुट् ॥ १३४ -- ५ (आष्टे) आष्टिं, आष्टें, आष्टचै, आष्ट्रू, अष्टे । (लाहणि) वाहणि, लोहणि, लाहणी । (लीशांथी) लीशंथी, लीशंथे । (आष्टे लाहणि लीशांथी ॥) उष्णे लोहे न लीप्सेथाः । चमसः ॥ १३४--६ (०राग्-- अश्लिली पुच्छिलीयते) ०गश्लिक्षिणलीपुश्लिंषते, ०गशूली पुच्छि लींषते, गक्छिली लीपुछ्लि लीशते, ०गाश्लिली पुच्छि लीषते, ०गांश्लिली पुछ्लि लीषते,०गश्लीलि पुश्णि लींषते, ०गाश्लिली पुश्लीषते, ०गश्लि लीषते । गश्लिली पुश्लिलीषते । (इहेत्थ...... पुच्छिलीयते ॥ ६ ॥) इहेत्था प्रागपागुदग्धरागशिश्लिक्षुं शिश्लिक्षते । पिपीलकावटः ॥ ६ ॥ १३५--२ (उत्तमां) उत्तमा। (जनिमां) जनिमा । (०नुत्तमां) उत्तमां। १३५--३ (अलाबूनि) अलाबुनि । (०श्वत्थपलाशम्) ०श्वत्थपलाशवम् । (०वटश्वसौ) ०वटश्वसौ, वटछ्वसौ । (०शफो गोशफो जरितरोथामो) शफो जरितरोथामो । (०शफो जरितरोथामो) ०शफो जरितरोथामो, ०शफो जरितरोथामो, ०शफो जरितरोथामो । १३५--४ (क्षिप्रं) क्षिप्र । (प्रचरं) प्रचरः । (प्रखुदसि) प्र खुदसि, प्र सूदसि, प्र छुदसि, प्र पुत्रसि, पृथुदसि । (भुगित्यभिगतः । ॥ श्वा ॥ १ ॥ शलित्यपक्रान्तः । ॥ पर्णशदः ॥ २ ॥ फलित्यभिष्ठितः । ॥ गोशफः ॥ ३ ॥ वीइमे देवा अक्रंसताध्वर्यो क्षिप्रं प्र चर । सुषदुमिद्गवामास्ति प्र खुद ॥ ४ ॥ अत्रैष चतुर्थो मंत्रो क्वचिद् दृश्यते) १३५--५ (पत्नीं यद्दृश्यते) पत्नी दृश्यते, पत्नी यद्दृप्स्यते । (यक्ष्यमाणा) यक्षमाणा । (विंष्टीमेन) विंष्टमेन, विंष्ट्वीमेन, विंष्टिमेन । १३५--६ (ह जरितराङ्गिरोभ्यो) हरितराङ्गिरोभ्यो, जरितराङ्गिरोभ्यो । (दक्षिणामनयन्) दाक्षिणमनयन्, दाक्षिणामनयन्, दाक्षिणामुनयन् । (आदित्या ह ...... मनयन्) आदित्या ह जरितराङ्गिरोभ्यो दक्षिणामनयन् । (तां) तं, साँ । (जरितः प्र०) नरितः प्र०, जरितुर्न प्र० । (प्रत्यायं०) प्रव्ययं०, प्रव्यायं० । (०स्तामु हं) ०स्तामूहं, ०स्तामुह, ०स्तामु ह, ०स्तामूह । १३५--७ (तां हं) तामुह हं, ता हं । (जरितर्नः प्र०) जरितर्न प्र० । (०स्तामु हं) ०स्तामु ह,०स्तामूहं,०स्तामूह । (जरितर्नः प्रत्यगृभ्णः) जरितः प्रत्यगृभ्णः, जरितः प्रत्यगृभ्णन्। (अहा०) आहा० । (०नेतरसं न वि चे०) नेतरसन्न विचे० । (अहानेतरसं न वि चेतनानि यज्ञानेतरसं न पुरोगवामः) अहा नेत सन्नविचेतनानि जज्ञा नेत सन्नपुरोगवासः । (यज्ञानेतसं)

यज्ञां नेतरसं, यज्ञानितंरसं । १३५--८ (श्वेत) श्वेता, स्वेता । (आशुपत्वा) आशु पत्वा। (उतो) उत । (यविंष्ठः) यविंष्ठाः, यविष्ठः,जविंष्ठः । (०माशु मानं) ०माशुमानं, माशु मानं। (पिपर्ति) पिपत्नी, पिपत्न । १३५--९ (वसंवस्त्वेनु) वसंवस्त्वेलत । (०स्त्वेनु त) ०स्ते नुत्त, स्तेनुत । (प्रभु इदं) प्रभुरिदं । (पृथु) पृथुः । १३५--१० (ददुत्वा) दुत्वा । (ददुत्वासुरं तद्वाँ अस्तु सुचेतनम्) ददुत्वा वरं तद्वाँ अस्तु सुचेतनम् । (युष्माँ) युष्मँ, युक्ष्मं । (युष्माँ अस्तु दिवेदिवे प्रत्येवं गृभायत) युक्ष्मं अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभायतेति, युष्माँ अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभायतेति, युष्मे अस्तु दिवेदिवे प्रत्येव गृभायत । (दिवेदिवे प्रत्येवं) दिवेदिवे प्रत्येव, दिवेदिवे प्रत्येवं, दिवेदिवे प्रत्येव । (गृभायत) गृभायतेति । १३५--११ (शर्मरिणा) शर्म रिणा, शार्म ऋणा, शर्मऋणा । (हव्यं पा०) हव्यः पा०, हव्य पा । (स्तुवते वसुवनिं दुरश्रवसे वह) स्तुवते वसुवनि दुरश्रवसे वहं, स्तुवते वसु विदूरः श्रवसे वहः, स्तुवते वसु विदुरश्रवसो वह । (वसुवनिं) वसुवनिं । (दुरश्रवसे) दूरश्रवसे । (वह) महः ।१३५--१२ (वश्वंते) वश्वसे, वश्वते । (पीलु) पीडुं, पीडु पीलु । (वारस्मा अकृणोर्बहुः) वारस्मा अकृणोर्बहु, वारस्मा अकृणोर्बहु । १३५--१३ (वरत्रया) वरत्रिया, वरत्रय, वरस्त्रया, वरत्रयीं । (इरामह) इरामुह । १३६--१ (मुष्काविदस्या एजतो गोशफे०) मुष्को३ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ ओ३ विदस्या एजतो३ ओ ओ गोशफे। मुष्काविप३ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ ओ३ ओ ओ विदस्या एजतो गोशफे शकुला० । मुष्को३ ओ ओ३ ओ३ ओ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ३ विदस्या एजतो३ ओ ओ गोशफे शकुला० । मुष्को३ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ३ ओ विदस्या एजतो३ ओ ओ गोशफे शकुला० । मुष्को३ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ३ ओ ओ ओ३ ओ विदस्या एजतो३ ओ ओ गोशफे शकुला० । १३६ -- २ (पर्ससाणौ) पर्सः साणौ । (विष्वंश्चा वस्या) विष्कंचावस्या। (वर्धतः) वर्धन, वर्धनः, (सिकतास्वेव गर्दभौ) सिकताश्वेव गर्दभौ, सिकताश्वेव गर्दभौ, सिकतास्विव गर्दभौ । १३६ -- ३ (यदल्पिका०) स्वल्पिका, स्वल्पिका । (कर्कन्धूकेवषद्यते) कर्कन्धूकेव पद्यते, कर्कन्धूकेवषद्यते, कर्कन्धूकेवषद्यते । (वासन्तिक०) वासन्तिक, वसन्तिक । (यन्त्य०) यत्य० । (०वाताय) ०वानाय । (वासन्तिकमिव तेजनं यन्त्यवाताय वित्पति) वासन्तिकमिव तेजनं भंस आतत्यं विद्यते । (वित्पति) वित्यति । १३६ -- ४ (ललामगुं) ललामगुं, ललामङ्गुं । (०माविषुः) ०मारिषुः, ०मादिषुः । (सकुला) सुकुला, सक्था । (देदिश्यते) देदृश्यते, देदश्यते, देदृश्यते । १३६ -- ५ (महानग्न्यतृ०) महानद्यैतृ०, महान अतृ० । (०तृप्नद्धि)०दृप्नद्धि, ०दृष्णाद्धि, ०दृप्नद्धि, ०तृप्नद्धि,०दृष्णाद्धि, दृष्टद्धि, तृष्णाद्धि । (मोक्रन्द०) मो क्रन्द० । (०नासरन्) नासन्, ना असरन् । (स्वच०) स्वव०,स्वयु०।

(सक्तु) शक्तु । महामनग्न्यंहृष्णहिमोक्रंदहस्थानासरन् । शक्तिका नाना स्वंवमशंक सक्तु पर्वम॥५॥ महानग्न्यंदपद्विमुक्तः क्रन्ददश्वो नासरन् । शाक्तिं कनीना खुद मध्यमं सक्थ्युद्यंतम् ॥ ५ ॥ १३६--६ (वनस्पते निरंघ्नन्ति तथैवति) वनस्पते निघ्नन्ति तथैवेतिं । १३६-७ (अ्रष्टोथाप्यं०) अ्रष्टौ प्याप्य०, अ्रष्टोध्याप्यं० । १३६--७, ८ (०भूभुवः) बुभुवः, बूभुवः । (यथैव ते वनस्पते) यथैं तव वनस्पते, यथैवनस्पते, यथैव तें नस्पते, यथैव ते वनस्पते, यथैव तें वनस्पते (पिप्र्यति तथैवति) पिष्वति तथैवति, पिंषन्ति तथैवेतिं, पिप्यंति तथैवति । १३६--८ (वयो) वहो । (विदाह्यं स्व०) विदाह्यः स्व० । (स्वर्गे नमवर्दह्यते) स्वर्गेण मव दह्यते, स्वर्गेनमदह्यते, स्वर्गे नमवर्दह्यते, स्वर्गे नमवदुह्यते, स्वर्गे णमवदह्यते । (यथा वयो विदाह्यं स्वर्गे नमवर्दह्यते) यथा दुावो विदह्यत्यङ्गानि मर्म दह्यन्ते ॥ १३६--९ (०नग्न्युपं ब्रूते) ०नग्न्युपब्रूते, ०नग्न्युपिब्रूते । (स्वसावेशितं) स्वस्त्यावेशितं, स्वसावेसितं, स्वसाविशितं । (शूर्पं शूर्पं भजेमहि) शूर्पंशूर्पं भजेमहि । १३६--१०(कुकवाकं) कुकवाक, क्रकवाकं, कुकवाकुं । (अयं) वयं। (विब्र यौ) विंब्र यो । (शीर्ष्णा) शीर्ष्णा । १३६--११ (रंक्ष) दक्ष । (यभ) यच, यज । (यभ मामंद्ध्यौदनम्) यनमामध्यैदनं, यभमामध्यौदनम्, यभ मामद्ध्योदनम् । १३६--१२ सुदेवस्त्वा महानग्नि वि बाधते महतः साधु खोदनम् । कृशितं पीवरी नशयभ माम ॥ १३६ -- १३ (दुग्धामिं०) दुग्धमि० । (०माङ्गुरिं) ०वाङ्गुरिः,०मांगुरि । (०ग्रतं) ०ग्रतां । (भद्रो यभ) भद्रो बिल्वो यभ, भद्रो बिल्वो यभ, भद्रो यभ, भद्रो यभ । (मामंद्ध्यौदनम्) मध्योदनं, मध्यौदनं ॥ वशा दुग्धा विनाङ्गुरिं प्र सृजते वनङ्करम् । महान्वै भद्रो बिल्वो यभ मामद्ध्यौदनम् ॥१३॥ १३६ -- १४ (विदेवस्त्वा) विदेवस्त्वा,विदेवस्त्वा । (०नंग्नीर्विबाधते)०नंग्नी वि बाधते । (०विं बाधते) ०विं बाधते । (कुमारिका पिङ्गलिका) कुमारिका पिङ्गलिका । ॥विदेवस्त्वा महानग्नि वि बाधते महतः साधु खोदनम् । कुमारिका पिङ्गलिका कार्यं कृत्वा प्र धावति॥१४॥ १३६ -- १५ (भंद्र उदुम्बरः । महाँ अभिक्त बाधते महतः साधु खोदनम्) भद्र उदुम्बरः । महाँ अभितो बाधते महतः साधु खोदनम् ॥ १३६ -- १६ (०मिमाङ्गुष्ठं) मिमाङ्गुष्ठ । (शुदमुद्धरेत्) शुनमुद्धरेत् । यं कुमारी पिङ्गलिका कृशितं पीवरी लभेत् । तैलकुण्डादिवाङ्गुष्टं रदन्तं शुद्धम [मु]द्धरेत् ।

॥ इति कुन्तापसूक्तेषु पाठभेदाः ॥

१३७--१ (मण्डू०) मडू० । १३७--१० (गूल्हे) गूढे, गूळे, गूह्ले । १३७--११(जंघन्थ) जंगन्थ । १३९--४ (वृत्रं) वृतं। १४०--३ (तिष्ठाथो) तिष्ठासो । १४१--२ (यदिन्द्रेण) या इन्द्रेण । १४२--१ (अ्रंशुत्स्यु) अ्रंशुत्सु । १४३--१ (पुरुतमं) पुरूतमं । १४३--६(०मील्हासौ) ०मीह्लासौ, मीह्लासौ, ०मीढासौ । १४३--८ (मधुमन्नो) मधुमान्नो ।

शुद्धिपत्रकम्।

कां०सू०मं०	अशुद्धं	शुद्धं
२।११।३	योऽ३स्मान्द्वद्वेष्टि	योऽ३स्मान्द्वेष्टि
४।२९।३	यौ नौ	तौ नौ
।३८।५	सर्वाँन्	सर्वाँ
५।३ (देवता)	प्रविणोदाः	द्रविणोदाः
५।६।१०	तानंग्रे	तानग्ने
।१६।२--७,९	रसोऽसिं	रसोऽसि
।१९।७	चतुराक्षि	चतुरक्षी
।२८।६	त्रधा	त्रेधा
६।३ (देवता)	मरुतः	मरुतः
६।७३ (छन्दः)	त्रिष्टप्	त्रिष्टुप्
६।९५।२	पुष्वं	पुष्पं
।१०१ (देवता)	ब्राह्मणस्पतिः	ब्रह्मणस्पतिः
।१२३।१	पारमिंच्छात्स स उ	पारमिंच्छात्स उ
।१४०।१	यौ दन्तौ	तौ दन्तौ
७।५३।४	स[illegible]र्षिभ्यं	सप्तर्षिभ्यं
।८९ (शीर्षक)	द्विव्या	दिव्या
।१०२ (छन्दः)	पुरस्ताबृहती	पुरस्ताद्बृहती
८।१।१५	समुद्रै	समुदे
।२।१३	अग्रेष्टे	अग्नेष्टे
।५।१६	सुमङ्गले:	सुमङ्गलेः
।६।११	वने कुर्वते	वने ये कुवते
।७।११	त्रायंन्तायस्मिन्	त्रायंन्तामस्मिन्
।८।४	परुषान्०	परुषान्०
१०।७।१२	द्योर्यस्मिन्	द्यौर्यस्मिन्
।८।११	तत्स्वंभूयं	तत्संभूयं
१०।१०।१८	राजन्यऽस्य	राजन्यऽस्य
११।८।३१	सूर्यचक्षु०	सूर्यश्चक्षु०
।१०।९	मामुतं	मामुतः
।१०।१४	ते	ये
१३।१।५३	तत्रैवान्	तत्रैतान्
।२।३७	घावंमानं	धावंमानं
१४।१।९	०स्ताभुभा	०स्तामुभा
।१।१८	मङ्क्ष्वि:	मीढ्वः
१६।५।८	करंणः। अन्तको०। तं त्वा०॥८॥	करंणः ॥८
१८।२।४०	अपेमा	अपेमां
१९।१०।१	इद्राग्नी	इन्द्राग्नी
,,	इद्रांपूषणा	इन्द्रांपूषणा
।२७।४	संमुदांस्त्रीन्	संमुद्रांस्त्रीन्
२०।४।१	सुष्टुतिरुपं	सुष्टुतीरुपं
।२१।७	माथिनंम्	मायिनंम्
।५७।८	इद्रौ	इन्द्रौ
।८९।२	दोहंन	दोहेंन
।९६।८	शतवीर्यंण	शतवीर्येण
।९६।२१	उरुभ्यां	ऊरुभ्यां
।१०७।६	सु मधुं	सु मधु
।१०९।२	वज्र	वज्रं
।१२३।१	कर्तोर्विततं	कर्तोर्विततं
।१३५।६	जरितराङ्गिरोभ्यो	जरितराङ्गिरें